

Ali b. Ebi Talib'in (a.s) Kur'an-i Hekim'i Tanıtma liyakati

Ayetullah Cevadi Amuli

İÇİNDEKİLER

Ehl-i Beyt'in Azameti	9
Kendi Dilinden Ali (a.s)	10
Ali'nin (a.s) İlmi ve Ameli Azameti	10
Ali'nin (a.s) Hakikatının Kur'an Hakikatiyle Uyuşması	12
Ayetullah Cevadi Amuli	14
Kur'an Tefsiri Hususunda Kılavuzluklar	14
1- Kur'an'ın Susması ve Konuşması	14
2- Kur'an'ın Konuşmasına Sorunun Etkisi	15
3- Doğru Sorunun Nitelikleri	15
Kendi Görüşü Üzere Tefsir Etmek.....	15
Nehc'ül Belaga'da Evren ve Kur'an'ın Konuşması.....	16
4- Kur'an Bütün İhtilafları Halletme Kaynağıdır.....	16
5- Kur'an ve Üç Grup	17
6- Kur'an'ın Masumlar (a.s) İçin Konuşması	17
Masumlardan (a.s) Beklenti.....	18
7- Kur'an-ı Kerim'in Kendi Hedefleri Hususunda Konuşması	18
8- Masumlar Kur'an'ı Kur'an'la Tefsir Etmenin Kemale Erdiricisidir.....	19
Masumlar (a.s) Kur'an'ın Tercümanlarıdır	19
Kendi Görüşü Üzere Kur'an'ı Tefsir Etmenin Hakikati.....	20
Resul-i Ekrem'in (s.a.a) Hadislerinde Kur'an'ın Kur'an ile Tefsiri	21
9- Masumlar (a.s) Kur'an'ın Müteşabihlerini Halletme Merkezi Konumundadır	22
Ayetullah Cevadi Amuli	24
Allah, Varlıkların Hedefsel Mebdeidir.....	24
Evren ve Kur'an'ın Hedefsel Esası.....	24
Evrenin Yaratılış Hedefi	25
Hz. Ali'nin (a.s) Sözlerinde Allah'ın İhtiyaçsızlığı	26
Hz. Ali'nin (a.s) Sözlerinde İnsanın Hedefli Oluşu.....	26
Semavi Kitapların Hedeflerinin Özü.....	26
Kur'an'ın En Üstün Hedef Sistemi	27
Kur'an-ı Kerim'in Risaletinin Hedefler Sisteminin Açıklaması.....	28
1- Hidayet Hususunda Kur'an'ın Risaleti	29
Kur'an'ın Hidayeti İlahi Hidayetin Mazharıdır	30
Hidayetten Faydalananların Farklılıkları	30
Bir Hatırlatma	31
2- Marifet Hususunda Kur'an'ın Risaleti	31
Tüm Boyutlu Marifetin Bağışlanması.....	32
Sevimlilik Yakının İpotegindedir	33
3- Muâşeret Hususunda Kur'an'ın Risaleti.....	33
İnsani Muâşeret	34
Güzel ve Sevgi Dolu Muâşeret.....	34
Hukuki Muâşeret.....	35
Kabiliyetlerin Farklılık Sırrı.....	35

Toplum Sorumlularının Görevi	36
Muaşeretin İyileşme Yolu	37
4- Geçimini Temin Hususunda Kur'an'ın Risaleti	37
Malın bir Araç Olması	37
Zenginliğin Kemal Olmayışı	38
Kanaatin Hayati Rolü	38
Adaletin Önemi	38
Fakirlik ve Zenginlikle İmtihan Edilme	39
Sonuç	39
Yaratılış ve yasama sistemlerinin uyumu	41
“Bunlar, Allah'ın sınırlarıdır. Allah'ın sınırlarını kim aşarsa, şüphesiz, kendine yazık etmiş olur. “	
.....	42
Üstat Ali Rabhani Gülpaygani.....	61
1. Bölüm	61
Tevhid-i Sıfatî	61
Bir Kaç İtiraza Cevap	62
Razi'nin Ayniyet Görüşüne Meyletmesi.....	64
Ebu mansur Maturidi'nin Görüşü	64
Masumların Sözlerinde Sıfatların Zata Zaid/İlave Olduğunun Reddi	64
2. Bölüm	65
Tevhid-i Efali ve Allah'ın Çirkinliklerden Münezze Oluşu	65
a- Tefviz Görüşü	65
Tefviz Görüşünün Problemleri.....	66
b- Kesb Teorisi.....	67
Kesb Teorisi'nin Eleştirisi.....	67
c- Emrun Beyn'el Emreyn Metodu	68
Emrun Beyn'el Emreyn'in Tarihi Seyri.....	68
İlahi Lütuftan Bir Cilve	68
Sağlam ve Aydınlatıcı İlke.....	69
Akıl ve Vahiy Aşısından Allah'ı Görme Meselesi.....	71
Müteşabihlerin Tefsiri Hususunda Tümel Metotlar.....	71
Rü'yet Konusunun Tarihçesi.....	72
Rü'yet Tartışmasının Sınırları	72
Acaba Allah'ın Rü'yeti Akli Açıdan Mümkün müdür?	73
Rü'yeti İspat Edenlerin Akli Delili.....	73
İnkâr Edenlerin Akli Delilleri.....	73
Eşaire'nin Cevapları.....	74
Eşarilerin Cevaplarının Kritiği.....	75
İdrak Nefsin Fîlidir ve Duyular ise İdrak Vesileleri	75
Eşarilerin İkinci Cevabının Kritiği.....	75
Kur'an-ı Kerim ve Rü'yet Meselesi.....	76
Rü'yeti İspat Edenlerin Kur'ani Delili.....	76
Rü'yetin Kıyamette Sabit Olduğuna İnananların Kur'ani Delilleri	77
Rü'yetin İcma ve Rivayetler Esasınca Vaki Olduğunu İspat Edenlerin Delili	78
Ehl-i Beyt'in (a.s) Rivayetlerinde Beda'nın Tefsiri.....	82

1- Beda Allah'a Özgü Bir Haktır.....	82
2- Beda ilahi mutlak meşiyet ve iradeye inanmak demektir.	83
3- Beda'ya inanmak ve Yahudi inancına karşı Savaş Açmak	83
4- Yok Etme ve İspat Etme Ayetinde Beda.....	83
5- Beda veya İyi veya Kötü Amellerin İnsanın Kaderini Etkilemesi	85
Yunus'un Kavminin Başına Gelenler Beda İçin Apaçık Bir Örnektir	86
Ecel-i Müsemma ve Ecel-i Mutlak	87
Beda Konusundaki Niza ve Çatışma, Lafzi Bir Çatışmadır.	87
Muaşeret Adabı, Değerli Aile Kurumu ve Yaşam	89
Cevad Muhaddisi.....	89
Ev, Güvenlik ve Esenlik Mahalli	89
İstizan (İzin Almak)	90
Önderlerden Öğrenelim.....	91
Hayatta Sevginin Yeri.....	94
Seyyid Mehdi Musevi.....	94
İnsan ve Hayvanın İlk Tabiatı	94
İnsanın Kendisini Sevmesi ve Başkalarına Sevgi Göstermesi.....	95
Başarının Sırrı Diğer İnsanlara Sevgi Göstermektir.....	96
Ailede Sevgi.....	97
Seyyid Mehdi Musevi.....	97
Çocuklara Sevgi Göstermek	98
Abdurrahman Ensari Şirazi	101
Eşine Yardım	101
Eşinin Tavsiyeleriyle Amel Etmek ve Eşine Bakmak	102
Teselli Vermek ve Saygı Göstermek.....	103
Eşinin İsteğine Teveccühte Bulunmak	104
Eşi İçin Süslenmek.....	104
Hataları Görmezlikten Gelmek.....	106
Özet.....	106
İhlas suresinin Tefsiri	108
Üstat Allame Tabatabai	108
Ayetlerin Beyanı	108
Tevhit Hakkında Kısa Bir Söz	108
“De ki: O Allah, birdir.”.....	108
“Ehad” ve “Vahid” Arasındaki Fark ve Allah-u Teala'nın “Ahad” Oluşunun Anlamı.....	108
“Allah her şeyden müstağni ve her şey O'na muhtaçtır.”	109
“O doğurmamış ve doğmamıştır. Hiçbir şey O'nun dengi olmamıştır.”	110
Rivayet İle İlgili Bölüm (İhlas suresinin fazileti hakkındaki rivayetler ve yüce anlamlarının açıklaması)	112
Kur'an'ın Mucize Oluşu.....	115
Beyan Mucizesi.....	115
Ayetullah Marifet.....	115
Kur'an'ın Mucize Oluşu.....	119
Beyan Mucizesi.....	119
Ayetullah Marifet.....	119

“	121
“	122
Kur’an’ın Deruni Ahenk Düzeni	128
Kur’an’ı Güzel Sesle Okumak	130
Şeriat açısından Gına ve Musiki	132
Fakihlerin Görüşüne Bir Bakış	136
Kur’an’ın Mucize Oluşu	141
Beyan Mucizesi	141
Ayetullah Marifet	141
Gerekli Hatırlatma	145
Nükteler ve Zarafetler:	146
Küçüklük Duygusu ve Yarattığı Etkiler	148
Hüseyin Celali	148
Küçüklük Duygusunun Kavramsal Yorumu	148
Küçüklük Duygusu ile Diğer Benzeri Ahlaki Sıfatlar Arasındaki Çizgi	149
Tevazu ve Kendine Güven	149
Zati Küçüklük Duygusu	150
Olumlu Küçüklük Duygusu	151
Hastalıklal (olumsuz) Küçüklük Duygusu	152
Küçüklük Duygusunu İcat Eden Etkenler	152
-Bedensel Özürlülük	152
b-Aile etkeni	153
c-Pedagojik etkenler	153
Düşüklük ve Aşağılık Kompleksinden Kaynaklanan Yalan	155
B-Toplumsal İlişkiler İçinde Olmamak	156
Şahsi Menfaatler ile Toplumsal Menfaatlerin Çakışması	157
Küçüklük Hissine Kapılmanın Sonuçları	157
1- Sorumluluktan Kaçmak	158
2- Hayali Telafi Yolu	158
3- Küçüklük ve Gösteriş Ruhunu Gizlemek	158
4-Başkalarını Tahrir Etmek ve Görecelik İlkesinden İstifadede Bulunmak	159
5-Uyuşturucu Maddelere ve Geçici Lezzetlere Yönelmek	160
6-Kendini Entel Göstermek veya Kimliğini Kaybetmek	160
1-Ortaya Şüphe Atmak ve Gelenekleri Tanımamak	161
2-Makam Düşkünlüğü:	163
Filozoflar ve Ariflere Göre Vahiy	164
Haydar Bakıriasl	164
Özet	164
Giriş	164
Vahiy Hakkındaki Felsefi Görüş	164
Bu Görüşün Pratiği	168
Vahyin İrfani Yorumu	170
Bu Görüşün Kritiği	173
Son ve Özet	176
Vahiy Hakkında Bir Araştırma	177

Ali Rabbani Gülpaygani	177
Önsöz.....	177
Vahiy Kelimesinin Tanımı	178
Lügatte Vahiy.....	178
Kavram olarak Vahiy.....	179
Kur'an'da Vahiy.....	180
2- Kur'an ve İlâhi Kitap	185
Peygamberlere ilâhi vahyin çeşitleri.....	185
Melek Vasıtalı Vahiy	188
Nükteler ve İstifadeler.....	192
Meleğin Beşere Temessül Etmesi	193
Vahiy ve Sadık Rüya	198
Vahiy ve İlham	201
Vahiy ve Tahdis.....	202
Vahiy ve Dini Tecrübe	203
Dini Tecrübenin Tanımı	203
Dini Tecrübenin Özellikleri.....	208
2-Mutlak Bağlılık	210
Vahyin Dini Tecrübe ile Farklılıkları.....	211
Vahiy ve İrfani Mükâşefe	215
İnceleme ve eleştiri.....	216
İrfani Müşahede ve Mükâşefe	217
Tür Birliği veya Mertebe Birliği.....	218
Özel ve Genel Vahiy.....	219
Kur'an ve Rivayetlerde Vahyin Türleri ve Mahiyeti.....	221
Muhammed Zakir Hüseyini.....	221
Vahyin Aslı.....	221
Vahyin Türleri.....	221
Vahyin Gizemli Hakikati.....	223
Vahiy Hakkında Hak Görüş	224
Rivayet ve Hadisler Açısından Vahyin Yorumu	225
Felak suresinin Tefsiri	228
Allame Tabatabai.....	228
“De ki: “Yarılan karanlıktan çıkan sabahın Rabbine sığınırım.”	228
“Yarattıklarının şerrinden.”	229
“Düğümlere üfleyip tüküren üfürükçülerin şerrinden.”	229
“Kıskandığı zaman hasetçinin şerrinden.”	229
Kıyametin Nitelikleri	232
Allame Tabatabai.....	232
Kıyamet Gününde Sebeplerin Batıllığı.....	233
Kıyamet Günü Örtülerin Açılıp Gizliliklerin Açığa Çıkması.....	234
Kıyamet Dünya ve Berzahı Kuşatmıştır	235
O Gün Allah-u Teala'nın Zuhur Günüdür	236
Kıyamet Günü Zulmetin Ortadan Kalkması	237
İbadetlerin Esrarı.....	239

Cevadi-i Amuli.....	239
Kur'an Üzerine.....	243
A. Amuli.....	243
Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a) Gadir-i Hum'da Okuduğu Hutbenin Tam Metni.....	246
Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla	246
1- Allah'a Hamd ve Sena Etmek.....	246
2- Önemli Bir Hususta Allah'ın Emri.....	247
3- On İki İmam'ın (a.s) İmamet ve Velayetini Resmen İlan Etmesi.....	248
5- Ümmetin İmamet Meselesine Teveccüh Etmesi Gerektiğini Vurgulama.....	251
6- Münafıkların Bozgunculuklarına İşaret.....	252
7- Ehli Beyt'in (a.s) Takipçileri ve Düşmanları.....	254
8- Hz. Mehdi (a. f).....	255
9- Biat Meselesi.....	255
10- Helal ve Haram, Farzlar ve Haramlar.....	256
11- Resmi Olarak Biat Almak.....	257
Gadir Hadisinin Şia Nezdindeki Senetleri.....	258
Gadir Hadisinin Ehli Sünnet Kitaplarındaki Senetleri.....	259

Kur'an'ın çeşitli boyutlarını incelemek hususunda Müminlerin Emiri'nin liyakat ve uygunluğu iki açıdan ispat edilebilir:

1- Hz. Ali (a.s) tertemiz Ehl-i Beyt'ten (a.s) sayılmaktadır. Dolayısıyla o mukaddes zatların Kur'an ve marifetleri hususunda liyakatini ve ehliyetini ispat eden deliller, Hz. Ali'yi (a.s) da kapsamaktadır.

2- Hz. Ali'nin (a.s) ilmi ve ameli salahiyeti hususunda çok özel naslar mevcuttur.

Ehl-i Beyt'in tayin edilmesinin önceliğinin ve Kur'anî kavramlar ve ilimleri açıklamak için kesin ehliyetinin delillerinden biri de, Sünni ve Şia'nın senet ve metnine kesin olarak inandıkları Sekaleyn hadisinin yanı sıra, Hz. Ali'nin (a.s) , ismet Ehl-i Beyt'inin azameti hakkındaki sözleridir. Nitekim Hz. Ali (a.s) Nehc'ul Belağa'da şöyle buyurmaktadır: “Allah'ın sırrının yeri, emrinin sığınağı, ilminin kaynağı, hükümlerinin merkezi, kitaplarının barınağı, dininin dağları Ehl-i Beyt'tir. Dinin bel büküklüğü onlar ile doğrulur ve titremesi onlar sayesinde gider, dincelir.”¹

Hakeza: “Bu ümmetten hiç kimse Muhammed (s. a. v) 'in Ehl-i Beyt'yle mukayese edilemez. Hiç bir zaman (Ehl-i Beyt'in) nimetlerinin üzerine aktığı kimseyle (Ehl-i Beyt) bir sayılmaz. Onlar dinin esası, yakinin direğidir... Velayet hakkının özellikleri sadece onlarıdır. Vasiyet ve veraset de onlardadır.”²

Hakeza: “Hidayet bizimle istenebilir, körlük bizimle giderilebilir.”³

Hakeza: “Kur'an'ın yücelikleri onlardadır. Onlar, rahmanın hazineleridir; konuştukları zaman doğru söylerler. Sustuklarında kimse onları geçemez.”⁴

Hakeza: “Onlar, (Ehl-i Beyt) ilmin hayatı ve dirilişi, cehaletin ölümüdürler. Hilimleri, size ilimlerinden, zahirleri batınlarından ve sessiz kalışları konuşmalarındaki hikmetlerinden haber verir. Hakta ayrılığa düşmez, ona karşı durmazlar. Onlar, İslam'ın direkleri ve halkın sığınaklarıdır. Hak, onlarla yerine gelir, batıl onlarla yerinden ayrılır ve dili kökünden kesilir. Dinin hükümlerini işitip rivayet ederek değil, kavrayıp uygulayarak anlamışlardır. Çünkü, ilmi rivayet eden çoktur, ama riayet/amel eden çok azdır.”⁵

Hakeza: “Şüphesiz Allah Teberek ve Teala bizleri tertemiz kıldı, bizi masum kılıp korudu, bizleri yaratıkları üzerinde şahitler, kulları üzerinde hüccetler kıldı. Bizleri Kur'an ve Kur'an'ı da bizlerle beraber eyledi: Böylece ne biz ondan ve ne de o bizden ayrılmaz.”⁶

Hakeza: “Nereye gidiyorsunuz? Nasıl da döndürülüyorsunuz? . . . Oysa Nebinizin Ehl-i Beyt'i aranızdadır. Onlar hakkın öncüleri, dinin alameti, doğruluğun dilidirler. Onları Kur'an'ın en güzel menzillerine (kalplerinize) indirin. Susuz kimsenin suya koşuşu gibi onlara koşun. Ey insanlar! Son Peygamber'in söylediği şu sözü alın. “Bizden olup da ölen gerçekte ölmemiştir ve bizden olup da eskiyen gerçekte eskimemiştir.”⁷

Hakeza: “Bizler peygamberlik ağacı, risaletin indiği mekan ve meleklerin inip çıktığı yeriz; ilmin madeni, hükmün kaynağıyız.”⁸

Hakeza: “Çünkü bizler Rabbimiz tarafından terbiye edilmiş kişileriz ve halk da bizim vesilemizle terbiye edilmektedir.”⁹

¹ Nehc'ul Belağa, 2. hutbe

² a. g. e, 2. hutbe

³ a. g. e, 144. hutbe

⁴ a. g. e, 154. hutbe

⁵ a. g. e, 239. hutbe

⁶ Mustedrek'ul Nehc'il Belağa, s. 183

⁷ Nehc'ul Belağa, 87. hutbe

⁸ a. g. e, 109. hutbe

⁹ a. g. e, 28. mektup

Ehl-i Beyt'in (a.s) ilmi ve ameli faziletleri, Nehc'ul Belağa'da yer alanlardan çok daha fazladır. Hakeza Nehc'ul Belağa'da bile Ehl-i Beyt'in faziletleri hakkında yer alan ifadeler burada naklettiklerimizden çok daha fazladır.

Ehl-i Beyt'in Azameti

Ehl-i Beyt'in (a.s) azameti hakkında hatırlatılan şeylerin içeriği şunlardan ibarettir:

1- Resul-i Ekrem'in masum hanedanı; Allah'ın sırlarının taşıyıcısı, ilminin sandığı, Allah'ın semavi kitaplarının karargahı ve dininin sıradağlarıdır.

2- İslam ümmetinden hiç kimse İsmet Ehl-i Beyt'inin (a.s) dengi değildir ve onlarla mukayese edilemez. Onlar dinin esaslarıdır ve yakinin direkleridir.

3- Hidayet, Ehl-i Beyt (a.s) vesilesiyle başlanmaktadır ve insanların batınî körlüğü onlar vesilesiyle giderilmektedir.

4- Kur'an-i Kerim'in ve yüce ayetlerin hakikati Ehl-i Beyt'te gizlidir. Ehl-i Beyt Rahman olan Allah'ın hazineleridir. Eğer konuşacak olurlarsa sözlerinde doğru olurlar. Eğer susacak olurlarsa hiç bir şey onları susmaya mahkum etmemiştir. Hiç bir dış makama esir olmamışlardır. Aksine bizzat kendileri söz sahipleri ve kelim emirleri olduğu için konuşmak onlara esir düşmüştür ve onların egemenliği altında bulunmaktadır. Maslahat olduğu zaman konuşurlar ve susmak gerektiği yerlerde ise susarlar.

5- Onlar ilmin hayatıdır ve ilim onların yardımıyla ihya olmuştur. Hak hususunda ne muhaliftirler ve ne muhtelif. Hak onların yardımıyla gerekli makama ulaşır ve batıl kendi yerinden sökülüp atılır.

Ehl-i Beyt, Allah'ın dinini akıllı bir şekilde yerli yerine oturtmakta, Allah'ın emirlerine riayet etmekte, sadece işitmek ve söylemekle yetinmemektedir.

6- Allah onları günahlardan korumuş, kullarının amellerine şahit kılmış, onları Kur'an'a denk saymış ve Kur'an'ı onlarla birlikte kılmıştır. Öyle ki onlar asla Kur'an'ı terk etmezler ve Kur'an da onları asla terk etmez.

7- Her kim Peygamber'in Ehl-i Beyt'inin (a.s) yolundan başka bir yola koyulacak olursa sapıktır. Hakk'ın önderleri, dinin bayrakları ve doğruluk dilleri, tertemiz Ehl-i Beyt'in hakikatidir. Dolayısıyla Ehl-i Beyt'i Kur'anî derecelerin en iyisine yerleştirmek ve susmuş kimse gibi Ehl-i Beyt'tin tertemiz marifetler kevserine yaklaşmak gerekir.

8- Eğer onlardan biri zahiren ölecek olursa, velayet ve imametin hakikati diridir, onun hakikati asla eskimek bilmez.

9- Tertemiz Ehl-i Beyt (a.s) , Allah'ın yarattığı ve terbiye ettiği kimselerdir. Ama diğerleri ise, o nurani zatların ilmi ve ameli güzelliklerinden ve bereketlerinden faydalanmak amacıyla terbiye edilmişlerdir.

Kendi Dilinden Ali (a.s)

Kur'anî kavram ve ilimleri açıklamak için Müminlerin Emiri'nin (a.s) şahsının İslam ümetine oranla tayin esasına dayalı evleviyet¹ delillerinden biri de Hz. Ali'nin kendi ilmi şahsiyeti hakkında buyurduğu sözleridir. Bu sözlerden bazısı Resul-i Ekrem'in (s.a.a) huzurunda ve Peygamber'in (s.a.a) onayı ile ifade edilmiştir.

Hz. Ali (a.s) Nehc'ül Belağa'da kendisi hakkında şöyle buyurmuştur: "Vahyin ve risaletin nurunu görür, nübüvvetinin kokusunu duyardım."² Hakeza: "Ben Rabbinden bir yakın üzereyim. Dinim hakkında hiç şüphem olmadı benim."³

Hakeza: "Hakkı gördüğüm zamandan beri asla bu hususta şüpheye düşmedim."⁴

Hakeza: "Şüphesiz basiretim benimledir; ne şüpheye düştüm, ne de şüpheye düşürüldüm."⁵

Hakeza: "Şüphesiz Kur'an benimledir, sahip olduğumdan beri ondan ayrılmadım."⁶

Hakeza: "Ama ben şu anda gizli ilimlere daldım. Öyle ki eğer bildiklerimi açığa vuracak olursam derin kuyuya sarkıtılmış ip gibi titrer, ıstırap içinde kıvranırsınız."⁷

Hakeza: "O halde beni kaybetmeden önce bana sorun. Nefsim (kudret) elinde olana ant olsun, bugünden kıyamete kadar olacakları ve yüz kişiyi hidayet edecek ve yüz kişiyi de saptıracak grubu; çağırınları, öncülük edenleri, sevk edenleri, yüklerini nereden alıp indirdikleri, onlardan kimin katledileceği, kimin eceliyle öleceği ile birlikte bildiririm."⁸

Hakeza: "Resullah'ın (s.a.a) Ashabı O'ndan bir şey sorup cevabını bilmek isteyen kimseler değildi... Halbuki ben aklıma gelen her şeyi sorar ve cevabını ezberlerdim."⁹

Hakeza: "Ben aranızda "değerli emanetin büyüğü" (Kur'an) ile amel etmedim mi? "Değerli emanetin küçüğü"nü (Ehl-i Beyt'imi) size bırakmadım mı?"¹⁰

Hz. Ali'nin (a.s) ilmi faziletleri, Nehc'ül Belağa'da yer aldığı miktardan çok daha fazladır. Zira bu değerli kitap, baştan sona Hz. Ali'nin faziletlerini beyan etmektedir.

Ali'nin (a.s) İlmi ve Ameli Azameti

Hz. Ali'nin (a.s) ilmi ve ameli azameti hakkında nakledilenlerin özeti şunlardan ibarettir:

1- Hz. Ali (a.s) vahiy ve risalet nurunu melekutî gözleriyle görüyor ve nübüvvet kokusunu deruni koklama duyusuyla alıyordu.

salih insanın içinde başka bir takım duylarda vardır ki onlardan bazısıyla gaybi kokuları almaktadır. Örneğin Hz. Yakub'un (a.s) , Hz. Yusuf'un kokusunu alması gibi. **"Doğrusu ben Yusuf'un kokusunu duyuyorum; ne olur bana bunak demeyin."**¹¹

¹ Daha öncelik. Başta gelir olmak. Daha beğenilir. Daha münâsip olmak.

² Nehc'ül Belağa, 192. hutbe

³ a. g. e. 22. hutbe

⁴ a. g. e. 4. hutbe ve 184. hikmet

⁵ a. g. e. 137. hutbe

⁶ a. g. e. 122. hutbe

⁷ a. g. e. 5. hutbe

⁸ a. g. e. 93. hutbe

⁹ a. g. e. 210. hutbe

¹⁰ a. g. e. 87. hutbe

¹¹ Yusuf suresi, 94. ayet

Bazı duyularıyla da gaybi manzaraları görmektedir. Tıpkı yakın sahiplerinin cehennemi görmesi gibi. **“Dikkat edin, şayet yaptığınızın sonucunu kesin olarak bir bilseniz! Ant olsun ki, cehennemi göreceksiniz.”**¹ Bazı duyu organlarıyla da gaybi meleklerin sesini işitmektedir. Tıpkı direnç sahibi müminler tarafından meleklerin müjde sesinin işitilmesi gibi. **“Şüphesiz, “Rabbimiz Allah’tır” deyip sonra da doğrulukta devam edenlerin üzerine melekler iner. Onlara: “Korkmayınız, üzülmeyiniz, size söz verilen cennetle sevinin.” derler.”**²

2- Allah’ın kulları arasında daha az gözükken dinin usul ve detaylarının hakkaniyetine yakın etmek, Hz. Ali (a.s) hakkında tümüyle mevcut ve hazır haldeydi ve bunun oluşumu da her türlü şüphe tehlikesinden korunmuş bulunuyordu.

3- Hz. Ali (a.s) ilahi marifetleri kendi melekuî gözüyle müşahade etmektedir. Hz. Ali (a.s) sadece husulî tefekkürüyle (kendi akli gücüyle) onlardan haberdar olmuş değildi. Aksine Hz. Ali (a.s) kendisine varlıkların melekutunun gösterildiği andan itibaren yakın içinde yaşamış ve asla şek ve şüpheye düşmemiştir.

4- Hz. Ali’nin (a.s) ilahi bakışı, sürekli kendisiyle olmuştur. Hz. Ali (a.s) ne kimseye aldandı ve ne de diğerlerini yalnızla düşürdü.

5- Kur’an-ı Kerim sürekli olarak Hz. Ali (a.s) ile birlikte olmuştur ve asla onu terk etmemiştir.

6- Eğer Hz. Ali (a.s) sahip olduğu bütün ilmi diğerleri için söyleyecek olsaydı, bu onların ıstıraba ve titremesine neden olur, tıpkı derin bir kuyuya sarkıtılmış ipin titremesi gibi titrerlerdi.

7- Hz. Ali (a.s) şöyle buyurmuştur: “O halde beni kaybetmeden önce bana sorun. Nefsim (kudret) elinde olana ant olsun, bugünden kıyamete kadar olacakları ve yüz kişiye hidayet edecek ve yüz kişiyi saptıracak grubu, çağrılanları, öncelik edenleri, sevk edenleri, yüklerinin nereden alıp indirdikleri, onlardan kimin katledileceği, kimin eliyle öleceği ile birlikte bildiririm. . .”³

8- Hz. Ali (a.s) şöyle buyurmuştur: “Ben, gayb göklerinin yollarını his ve şehadet yerinin yollarından daha iyi bilirim.”

9- Hakeza Hz. Ali (a.s) şöyle buyurmuştur: “Acaba ben, sizin aranızda Sıkl-i Ekber, yani Kur’an-ı Kerim ile amel etmedim mi? Acaba ben sizler aranızda, Sıkl-i Asgar’ı, yani Ehl-i Beyt’i (a.s) emanet olarak bırakmadım mı? “

Kur’an-ı Kerim de, hikmet kitabı olan Kur’an’ı doğru bir şekilde tefsir edilmesinin ve doğru dürüst bir ilminin sadece tertemiz Ehl-i Beyt’e (a.s) nasip olduğunu bildirmektedir. Zira, **“Şüphesiz bu, sadece arınmış olanların dokunabileceği, korunmuş bir kitaptır.”**⁴ ayeti esasınca da Kur’an’ın batını olan ve Kur’an’ın zahirinin de kendisinden nazil olduğu gizli kitap ile ilmi bir temas, sadece vehim ve hayal pisliğinden temizlemiş olan kimselerin nasibidir ve onlar da

¹ Tekasür suresi, 5- 6. ayetler

² Fussilet suresi, 30. ayet

³ Nehe’ül Belağa, 93. hutbe

⁴ Vakıa suresi, 77- 79. ayetler

şüphesiz ismet Ehl-i Beyt'idir (a.s) . **“Ey Ehl-i Beyt Allah ancak sizden her türlü pisliği gidermek ve sizi tertemiz kılmak ister.”**¹ ayeti esasınca da ismet Ehl-i Beyt-i (a.s) sadece günahattan arınmakla kalmamıştır, aksine günahların çok ince etkilerinden de tertemiz kılınmışlardır. Onlar Kur'an'ı Kerim'in iç ve dış kültürüyle ilmi temasa layık kimselerdir. Bu açıdan Ehl-i Beyt'in Kur'an ilimleri ve kavramları hakkındaki tanımı ve açıklaması, çok özel bir konuma sahiptir.

Ali'nin (a.s) Hakikatinin Kur'an Hakikatiyle Uyuşması

Ali bin Ebi Talib (a.s) gibi kamil bir insanın Kur'an hakkında söz söyleme açısından hususiyeti ve özelliği bizzat Hz. Ali'den (a.s) nakledilen birkaç kısa sözle daha da açıklığa kavuşmaktadır.

Müminlerin Emiri (a.s) en sevdiği kimselerden biri olan Sehl bin Huneyf-i Ensari Siffin'den döndükten sonra Kufe'de vefat etti. Hz. Ali (a.s) Sehl bin Huneyf'in vefatını duyduğu zaman şöyle buyurdu: “Beni bir dağ bile sevse, parça parça olur.”²

Seyyid Razi (r.a) bu cümleyi açıklarken şöyle demiştir: “Mihnet ve hüznleri artmakta ve musibetler hızla ona doğru yönelmektedir. Bu iş sadece sakınanlar, takva sahipleri, iyiler ve seçkinler için ortaya çıkmaktadır. Yani iyiler sürekli bela ve hüzn oklarına hedef olmaktadır. Hz. Ali (a.s) bir başka yerde şöyle buyurmuştur: “...Fakirlik elbisesini giymeye hazırlanmalıdır.”³

Seyyid Razi'nin (r.a) bu açıklaması makbul bir açıklamadır. Bazı nakli kanıtlar da bunu teyit etmektedir. Lakin söz konusu cümlenin daha ince bir açıklaması şudur ki kamil insanın hakikati, Kur'an'ın hakikatiyle tümüyle örtüşmektedir. Nitekim Sekaleyn hadisi ile Kur'an ve Ehl-i Beyt'in birbirinden ayrılmazlığı ve Kur'an ile Ali bin Ebi Talib'in (a.s) sürekli birlikteliğini belirten rivayetler de bunu teyit etmektedir.

Bu esas üzere kamil insanın hilafet ve velayet hükmü, Kur'an-ı Kerim'in hükmüdür. Dolayısıyla Kur'an'ın hakikati dağların bile dayanamayacağı bir hakikat olduğundan ve Kur'an indiği dağları yerle bir ettiğinden dolayı, kamil insanın velayet hakikati de dağların dayanamayacağı bir hakikattir. Zira dağlar sadece hissedilir maddi işlere oranla dayanıklı konumdadır. Lakin soyut ve makul işlere oranla tahammülü kesinlik arz etmemektedir. Hatta bunun tam aksi anlaşılmaktadır.

Dolayısıyla “Beni bir dağ bile sevse, parça parça olur” cümlesinin anlamı **“Eğer biz Kur'an'ı bir dağa indirmiş olsaydık, sen, onun, Allah korkusuyla baş eğerek parça parça olduğunu görürdün. Bu misalleri, insanlar düşünsünler diye veriyoruz.”**⁴ ayetinin anlamıyla örtüşmektedir.

Eğer böyle bir anlam Alevi (a.s) hadis için de kabul edilecek olursa apaçık görülecektir ki, Hz. Ali'nin Kur'anî marifetlerini yorumlama hususundaki ehliyet ve liyakati, tayine dayalı bir ehliyettir. Zira Hz. Ali (a.s) konuşan Kur'an'dır. Herhangi bir şeyi tanımanın en iyi yolu, o şeyi

¹ Ahzab suresi, 33. ayet

² Nehe'ül Belağa, 111. hikmet

³ a. g. e 112. hikmet

⁴ Haşir suresi, 21. ayet

kendi dilinden tanımaktır. Dolayısıyla Kur'an'ı müminlerin Emiri'nin (a.s) diliyle tanımak da bizzat Kur'an'ı kendi diliyle tanımak mesabesindedir. Buraya kadar sabit kılınan hakikatler, ismet Ehl-i Beyt'inin (a.s) özellikle de müminlerin Emiri'nin (a.s) Kur'anî kavramlar ve açıklamalar hususundaki tam yetkisini ve liyakatini ispat etmektedir. Önümüzdeki sayfalarda ise Hz. Ali'nin (a.s) Kur'an hakkındaki sözlerini incelemeye çalışacağız.

Kısa bir inceleme neticesinde kolayca anlaşıldığı üzere Hz. Ali'nin (a.s) Kur'an hakkındaki sözleri daha çok şu üç düzen ile ilgilidir:

1- Kur'an'ın faili düzeni ki, bu düzende Kur'an'ın ortaya çıkışı ve nasıl gerçekleştiği ispat edilmektedir.

2- Kur'an'ın iç düzeni ki bu düzende ise, Kur'an-ı Kerim'in öğretilerini elde etme niteliği incelenmektedir.

3- Kur'an'ın nihai (hedefsel) düzeni ki bu düzende de Kur'an-ı Kerim'in ortaya çıkışının son hedefi açığa kavuşturulmaktadır.

Hz. Ali'nin (a.s) Kur'an hakkındaki sözleri dikkatlice incelendiği takdirde şüphesiz Kur'an'ın bu üç önemli boyutunun incelik ve derinliği daha iyi bir şekilde anlaşılmaktadır.

Nehc'ul Belaga'da Kur'an'ın İç Düzeninin İncelenmesi

Ayetullah Cevadi Amuli

Kur'an-ı Kerim'in iç düzeninden maksat, Hz. Ali'nin (a.s) sözlerinde yer alan Kur'an'ın muhtevasını incelemek değildir. Zira daha önce de söylendiği gibi Hz. Ali'nin bütün sözleri, Kur'an içeriklidir ve Kur'an'a istinat edip dayanmaktadır. Dolayısıyla Kur'an'ın iç düzeyinden maksat Kur'an'ın tefsir niteliğini ve asıl yolunu Hz. Ali'nin (a.s) kılavuzluğu ışığında beyan etmektir.

Kur'an Tefsiri Hususunda Kılavuzluklar

Hz. Ali'nin (a.s) sözlerinde yer alan Kur'an-ı Kerim'in meşru bir metotla tefsir ve beyan edilmesi hususunda istinbat edilebilecek ince noktalardan bazısına işaret etmek istiyoruz:

1- Kur'an'ın Susması ve Konuşması

Tedvini Kur'an, salt susan ve konuşmayan bir kitap değildir. Aksine suskun olduğu halde bir konuşması ve beyanı da vardır. Müminlerin Emiri Hz. Ali (a.s) bu konuda şöyle buyurmuştur: *“O (Kur'an) onların arasında doğru söyleyen, sustuğu halde konuşan bir şahittir.”*¹

Eğer Kur'an sadece susmuş olsaydı, asla sözün sıfatı olan doğruluk ve şahadet gibi sıfatlarla nitelendirilemezdi. Ondan da öte, Kur'an'ın konuştuğu dahi söylenemezdi. Müminlerin Emiri Ali (a.s) şöyle buyurmuştur: *“. . . Kur'an emreden ve sakındıran, sessiz ve konuşandır. Allah'ın mahlukata hüccetidir. Allah insanlardan Kur'an'la misak almıştır.”*²

Tekvini Kur'an, yani yaratılış alemi de sadece suskun ve sessiz değildir. Aksine sessiz olduğu halde bir konuşması ve beyanı vardır. Nitekim Müminlerin Emiri Hz. Ali (a.s) şöyle buyurmuştur: *“Eşsiz, örneksiz yoktan var ederek yarattıklarında sanatının eserleri, hikmetinin delilleri apaçık ortadadır. Her yarattığını, varlığına hüccet ve delil kılmıştır. Yarattığı sussa da açık bir dille tedbir ve tasarrufuna delildir ve eşsiz/örneksiz yaratıcısına delaleti sabittir.”*³ Yaratılış düzeninin konuşması ve suskunluğunun yorumu şudur ki eğer bir kimse, tekvini Kur'an olan reel evren ve varlık düzeni hakkında doğru bir şekilde düşünecek, tefekkür edecek ve doğru ve köklü derki esasınca soru soracak olursa, mutlaka ondan mantıklı bir cevap alacaktır. Ama, bir kimse düşünmediği için belli bir soru sormayacak olursa, asla ondan bir cevap da işitemez. Aynı şekilde yanlışlık içinde olduğu ve kötü düşündüğü için doğru olmayan bir soru sorduğunda da yaratılış alemine doğru olmayan bir soru sormuş olur ve tabiatıyla yaratılış aleminde de yanlış cevabı teslim alır ki bu yanlış düşünce, Kur'an'ı uygun bulunmayan rey ile (kendi görüşü esasınca) tefsir etmektir. Tekvini Kur'an'ın konuşmasının doğru bir düşünceden

¹ a. g. e. 147. hutbe

² a. g. e. 183. hutbe

³ a. g. e. 91. hutbe

sonra mümkün olduğunun kanıtı ise, Hz. Ali'nin bu konuda buyurmuş olduğu şu sözüdür: “*Yarattığı sussa da açık bir dille tedbir ve tasarrufuna delildir ve eşsiz/örneksiz yaratıcısına delleti sabittir.*”¹

2- Kur'an'ın Konuşmasına Sorunun Etkisi

Yukarda söylenen gerçekler, tedvini (yazılı) Kur'an hakkında da geçerlidir. Yani eğer bir kimse ilmi evren olan Kur'an'ın marifet ile ilgili düzeni hakkında düşünecek ve güçlü bir soru sunacak olursa Kur'an-ı Kerim'den doğru bir cevap elde etmiş olur. Lakin eğer bir kimse bu konuda doğru dürüst düşünmez, güçlü ve belirli bir soru sunmazsa, asla Kur'an'dan bir cevap da işitmez. Aynı şekilde eğer acemiliğinden veya yanlış yola girdiğinden dolayı doğru olmayan bir soru soracak olursa, yanlışlık yapmayan suçsuz bir Kur'an'a yanlış bir soru sormuş olur. Sonra da kendi zannınca cevabını Kur'an'dan teslim alır ki konuyu bu şekilde beyan etmek elbette yanlıştır. Kur'an-ı Kerim'in dilinden kendi fikirsel kuruntularını algılamak ise, haram ve yasak olan kendi görüşleri esasınca tefsir etmektir.

Bu esas üzere doğru ve güzel bir soru, ilim ve doğru cevabın yarısıdır.² Dolayısıyla tekvini ve tedvini Kur'an hakkında soru sormanın sürekli bilinçli olması gerektiği söylenmiştir. Zira güzel soru sormak ilmin yarısıdır ve doğru bir cevap her zaman doğru bir sorudan sonra gelir.

3- Doğru Sorunun Nitelikleri

Doğru cevabı algılamaya ortam sağlayan doğru soru, istenilen ilmi veya reel düzenin asli ölçüleriyle uyum içinde olmasıdır. Zira tekvini Kur'an olan reel alem ile tedvini Kur'an olan ilmi evren, bir takım neden, sonuç gibi özel kaidelere bağlıdır. Eğer bir soru reel veya marifet sistemine hakim olan tümel çizgilerle uyum içinde olmazsa, ilmi evren olan Kur'an'dan veya reel alemden hiç bir doğru cevap işitilemez.

Tam bir tefekkür ve düşünce içinde olmayan kimse, kapıldığı kuruntularını, birer düşünce olarak algılar. Böylesine hayalci ve kuruntuya kapılmış bir insan, hakikatte sürekli kendi kuruntularına tapmaktadır ve sürekli olarak batıl cevabın demagojik ve kulakları tırmalayan sesini kendi kuruntularından işitmektedir.

Kendi Görüşü Üzere Tefsir Etmek

Hz. Ali (a.s) Muaviye'ye yazmış olduğu bir mektupta şöyle buyurmuştur: “*ve bizi birbirimize hüccet kıldı. Sen, Kur'an'ı tevil ederek dünyayı istedin; beni elimle veya dilimle işlemediğim bir cinayet ile itham ettin. Sen ve Şam ehli bu iftirayı atarak, alimleriniz cahilleri ve ayak-takileriniz oturanları aleyhime kışkırtmaya koyuldu.*”³

¹ Nehc'ül Belağa, 91. hutbe

² Bihar'ul Envar, c. 1, s. 224

³ Nehc'ül Belağa, 55. mektup

Bu mektupta kınanmış olan te'vil'den maksat, Kur'an'daki insanı kendi görüşleri üzere tefsir etmesi, eğri yolunu doğru yola çevirmesi ve hidayetin yerine nefsanî istekleri hakim kılmasıdır. Onun karşısında yer alan doğru tefsir ise, doğru soru ve doğru cevaptan kaynaklanan tefsirdir ve de övülmüş ve methedilmiş tevil olarak adlandırılmıştır. Nitekim Hz. Ali (a.s) oğluna yazdığı bir mektupta ise şöyle yazmıştır. *“Her şeyden önce sana ilk olarak üstün ve yüce olan Allah'ın kitabını tefsir ve tevil ile İslam'ın şeriat ve ahkâmını, helal ve haramı ile öğretmeyi kararlaştırdım. Başka şeylerle ilgilenmedim.”*¹

Elbette tefsir, te'vil ve bu iki kavramın birbirinden ayrıcalıkları ile bu ayrıcalıklar için Kur'ani ayetlerin kanıt olarak gösterilmesi konusu kendi yerinde incelenmelidir.

Nehc'ül Belaga'da Evren ve Kur'an'ın Konuşması

Hz. Ali b. Ebi Talib (a.s) bazı hutbelerinde hem evrenin reel düzeninin konuştuğuna işaret etmiştir, hem de Kur'an'ın ilmi düzeninin konuştuğunu hatırlatmış ve bu konuda şöyle buyurmuştur: *“Kudretinin meleketunu ve hikmetinin eserlerini ifade eden inceliklerini bize göstermesi ve her varlığın sadece O'nun kudretiyle ayakta durabildiğini itiraf etmesi, bir hüccet olarak bizleri gayr-i ihtiyari O'nu tanımaya ve marifetine sevk etmiştir.”*²

Hakeza Hz. Ali (a.s) şöyle buyurmuştur: *“Şahadet ederim ki seni yarattıklarından birine denk tutan, onu sana eş tutmuş olur; sana eş koşan indirdiğin muhkem ayetleri ve ona şahadet eden apaçık delilleri inkar etmiş olur.”*³

Hakeza Hz. Ali (a.s) bazı hutbelerinde evrenin ilmi düzeni demek olan Kur'an'ın hususiyetlerinin konuştuğunu ifade etmiş ve şöyle buyurmuştur: *“Allah'ın kitabı; aranızda dili durmayan bir hatip, temelleri yıkılmaz bir bina, mensuplarının yenilemeyeceği bir azizdir.”*⁴

Hakeza Hz. Ali (a.s) şöyle buyurmuştur: *“Allah Peygamberi emri yürürlükte olan, konuşan bir kitapla yol gösterici olarak gönderdi”*⁵

4- Kur'an Bütün İhtilafları Halletme Kaynağıdır

Tedvini (yazılı) Kur'an sorunları halletmek ve hakiki ve fikrîsel düşmanlıkları sona erdirmek için doğru görüş sahiplerine kaynaklık eden bir kitaptır. Nitekim Hz. Ali b. Ebi Talib (a.s) şöyle buyurmuştur: *“Bu topluluk bizden Kur'an'ı hakem tayin etmemizi istediğinde noksan sıfatlardan münezze olan Allah'ın kitabından yüz çevirenler olmadık. Çünkü Allah-u Teala şöyle buyurmuştur: “Bir şey hakkında çekiştiğinizde o işi Allah'a ve Resulüne döndürün.”*⁶ Allah'a

¹ Nehc'ül Belağa, 31. mektup

² a. g. e. 91. hutbe

³ a. g. e.

⁴ Nehc'ül Belağa, 133. hutbe

⁵ Nehc'ül Belağa, 169. hutbe

⁶ Nisa suresi, 59. ayet

döndürmek, onun kitabıyla hükmetmemiz; Resulullah'a döndürmek ise, onun sünnetine uymamızdır. Allah'ın kitabıyla, doğrulukla hükmedilecekse, biz buna diğer insanlardan daha layığız. Resulullah'ın sünnetiyle hükmedilecekse, biz buna insanların en ehlinde daha ehiliz."¹

Bu yüzden anlaşıldığı üzere evvela Kur'an-ı Kerim'in zahiri, görüş sahipleri için anlaşılır bir haldedir. İkinci olarak zahiri muhtevası, sünnetten bir tahsis² ve takyid³ olmadığı taktirde hüccettir. Üçüncü olarak Kur'an'ın konuşma niteliği görüş sahiplerinin istinbatı esasınca da her türlü kasıttan, nefsani isteklerden ve hevadan münezzehtir. Nitekim bu hutbenin başında şöyle yer almıştır: *"Biz insanları değil, Kur'an'ı hakem kabul ettik. Bu Kur'an, sadece iki kapak arasına yazılmış, dil ile konuşmayan bir kitaptır. Ona bir tercüman gerek. Onu ancak insanlar açıklar."*⁴

5- Kur'an ve Üç Grup

Şimdiye kadar Kur'an-ı Kerim'in üç grup hakkındaki konuşması ve sessizliği incelenmiş oldu.

Birinci grup: Bu takım kimseler, gericilik ve düşüncesizlik sebebiyle Kur'an-ı Kerim hakkında hiç bir sorun söz konusu etmemekte ve de sormamaktadırlar. Böylesine gerçek anlamda donmuşlardan ve sakinlerden ibaret olan bir grup, hikmete dayalı Kur'an'dan hiç bir söz işitmezler ve bu ilahi kitap da onlar hakkında sessizliği tercih etmiştir.

İkinci grup: Bu takım kimseler de eğri ve kötü düşündükleri için Kur'an hakkında bir takım batıl konular söz konusu etmişlerdir ve yanlış varsayımlara dayanarak, kendi kuruntularını Kur'an'ın sesi olarak düşünmüşlerdir. Bu ilahi kitaba, kendi gönüllerinin istediği gibi ithamda bulunmuşlar ve de bulunmaktadırlar. Oysa ki Allah'ın kitabı, bu grup hakkında da sessiz kalmıştır. Zira Kur'an'ın dile getirdiği gerçekleri bu grup işitmemektedir. Onların kendilerinden dinlediği şeyler ise Kur'an-ı Kerim'in sözleri değildir.

Üçüncü grup: Bu takım kimseler de tefekkür ve tedebbürde⁵ bulunarak ve doğru yolu kat ederek, Kur'an-ı Kerim hakkında makul bir takım sorular sormuşlardır ve de sormaktadırlar. Bu kimseler, Kur'an'dan aynı şekilde uygun cevaplar da almaktadırlar. Bu tür müfessirler, Mü'minlerin Emiri'nin (a.s) ifadesi gereğince Kur'an-ı Kerim'in tercümanlarıdır ve onlar Kur'an'ın diliyle konuşmaktadırlar. *"Onu ancak insanlar açıklar."*⁶

6- Kur'an'ın Masumlar (a.s) İçin Konuşması

Şimdi söz konusu olan şey Kur'an-i Kerim'in masumlara (a.s) konuşmasıdır. Eğer salih ve salık bir insan normal tefekkür eden müfessir düzeyinden daha ileri gider ve tekvini Kur'an'ın derinliklerinden bir takım sırlar elde ederse, böyle bir azıkla tedvini Kur'an'ın huzuruna varırsa,

¹ Nehe'ül Belağa, 125. hutbe

² Belli bir gaye için kullanmak. Bir şey veya bir kimse için ayırtmak.

³ Kayıt ve şarta bağlanma. Şart koşma. Bağlama.

⁴ Nehe'ül Belağa, 125. hutbe

⁵ Bir şeyin sonunu düşünmek, tefekkür etmek. Müdebbir olmak, tedbirli olmak.

⁶ Nehe'ül Belağa, 125. hutbe

gaybi öğrenme için bir takım sorular sorarsa, geleceğin sırları ve gaipleriyle uyumlu cevabı dilerse, Kur'an-ı Kerim bu konuda da konuşmaktadır. Kur'an-ı Kerim gaybi sırları ve işaretleri dileyen derin düşünceli ve konuşurucu kimsenin diliyle konuşur. Nitekim müminlerin Emiri Hz. Ali (a.s) şöyle buyurmuştur: *“Bu Kur'an'dır, onu konuşturmaya çalışın; ama o konuşmaz. Lakin ben ondan haber vereyim size; geleceğin bilgisi, geçmişe ait haberler, derdinizin ilacı, aranızdaki düzenin gerektirdiği her şey ondadır.”*¹

Masumlardan (a.s) Beklenti

Masumlardan (a.s) beklenen şey iki önemli husustur. Birincisi genelin mükellef olmadığı gayb ve sırlarla ilgilidir. Sadece has kimseleri için kemal boyutuna sahiptir. Diğeri ise kayıtlarını veya hususiyetlerini veya delil ve benzeri şeylerini açıklamaktır ki Kur'an-ı Kerim'in zahirinin hüccet miktarını tamamlama hususunda büyük bir paya sahiptir. Yani üçüncü grubun Kur'an'ı konuşturarak ve açıklığa kavuşturarak elde ettikleri şey, Kur'an'ın muhtevasının mutlak veya umumunu takyit ve tahsis hususunda Masumlar'dan (a.s) nakledilen şeylerle birlikte hüccet miktarına ulaşmaktadır ve Kur'an-ı Kerim bu iki önemli hususta masum velilere (a.s) oranla natik² olduğu halde görüş sahibi müctehidler ve doğru görüşlü müfessirlerden ibaret olan mezkur üç grubun üçüncüsüne oranla suskundur.

Bu açıdan Müminleri Emiri Hz. Ali (a.s) meydan okuma makamında şöyle buyurmaktadır: *“Bu Kur'an'dır, onu konuşturmaya çalışın; ama o konuşmaz.”*³

7- Kur'an-ı Kerim'in Kendi Hedefleri Hususunda Konuşması

Kur'an-ı Kerim'in ilk konuşması kendi hedef ve maksadını açıklamaktır. Yani Kur'an-ı Kerim her hangi bir dış konuya delalet etmeden önce kendi deruni uyumu hakkında konuşmaktadır.

Kur'an-i Hekim bu konuda şöyle buyurmaktadır: *“Kur'an'da baştan başa hiç bir düşüncesiz söz ve yalan görünmediği gibi birbirine karşı bir tam bir elastikiyet içindedir ve bu açıdan da Kur'an'ın bütün ayetleri birbirinin benzeri ve de ikiyeşlidir.” Allah, sözün en güzelini; ahenkli, ikiyeşli bir kitab halinde indirmiştir*⁴

Hz. Ali bin Ebi Talib (a.s) ise Kur'an ayetlerinin maksada delalet hususundaki uyumu hakkında Kur'an-ı Kerim'in dilinden şöyle buyurmaktadır: *“Hakeza onda her şeyin açıklamasının olduğunu, kitabın bazısının diğer bazısını tasdik ettiğini ve onda hiç bir ihtilafın olmadığını bildiriyor.”*

Nitekim bizzat Kur'an şöyle buyuruyor: “Eğer o Allah'tan başkasından gelseydi, onda

¹ a. g. e, 158. hutbe

² Konuşan. Söz eden, söyleyen, beyan eden. İdrak eden. Bildiren.

³ Nehe'ül Belağa, 158. hutbe

⁴ Zümer suresi, 23. ayet

çok aykırılıklar bulurlardı. ¹ ² Yani Kur'an ayetlerinin tümü birbirini onaylamakta ve birbirini açıklamaktadır. Eğer bir ayette herhangi bir konu söylenecek olursa, o konu başka bir ayet veya ayetlerin yardımıyla açıklığa kavuşmaktadır. Umumiyeti özelleşmekte, mutlak oluşu kayıt altına alınmaktadır. Delilleri ifade edilmektedir. Böylece çeşitli tefsirleri ve maksatları açıklığa kavuşmaktadır. Zira bazı ayetlerin açıklamasını diğer bir ayetin dilinden duymak gerekir. Bazı ayetlerin tefsiri başka ayetlerin tanıklığıyla kemale ermektedir. Nitekim Hz. Ali (a.s) bu konuda da şöyle buyurmuştur: “Siz, Allah'ın kitabıyla gerçekleri görüyor, hakikatleri söylüyor ve hakkı işitiyorsunuz. Kur'an'ın ayetlerinden bazıları diğerlerini destekler ve bir birbirlerine şahitlik eder. Onda Allah hakkında çelişki yoktur, dostunu da Allah'a muhalefet ettirmez.” ³

Kur'an ayetlerinin birbirine teveccühünü, konuşmasını, onaylamasını ve birbirine karşı şahit oluşunu ve Kur'an'ın bir nur olduğunu; her şeyi açıkladığını bildiren Kur'an ayetlerinden de istifade etmek mümkündür. Zira her şeyin nuru olan bir kitap, her şeyden önce bizzat nurdur. Diğer her şeyi aydınlatan kitap, her şeyden önce kendi kendini beyan etmektedir.

8- Masumlar Kur'an'ı Kur'an'la Tefsir Etmenin Kemale Erdiricisidir

Kur'an tefsirinde asil metot ve yol, Kur'an'ı bizzat Kur'an ile tefsir etmektir. Kur'an metni, beşeri toplumları, ismet ve taharet hanedanına (a.s) döndürdüğü için, masumların (a.s) sünnetine dönüş de Kur'an'ı Kur'an ile tefsir etmenin tamamlayıcısı ve kemale erdiricisidir. Öyle ki böyle bir dönüş olmaksızın Kur'an'ın hakikati, Kur'an'ın yardımıyla dahi tefsir edilemez. Zira masumların (a.s) sünnetine dönmenin gerekliliğine delalet eden ilahi ayetlerden bazılarını bir kenara itmekle, Kur'an ayetlerinden bazıları tefsir sahnesinden silinmektedir ve Kur'an-ı Kerim'in bütün ayetlerinin birbirine karşı sahip olduğu elastikiyeti ve delalet ilişkisi ile uyum içinde değildir.

Bu yüzden Hz. Ali (a.s) en kamil örnekleri Masumlar (a.s) olan ilahi veliler hakkında şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz Allah'ın velileri o kimselerdir ki kitap onlarla bilinir; onlar Kitab'ı bilirler; Kitap onlarla ayakta durur”⁴

Masumlar (a.s) Kur'an'ın Tercümanlarıdır

İlahi velilerin Kur'an'ın tercümanları olduğunun ve onlar vesilesiyle Kur'anî ilimlerin başkalarına nasip olduğunun sırrı şudur ki, bunlar Kur'an-ı Kerim hakkında özel bir takım sorular soran bir grubun parçalarıdır. Diğer kimseler, bu soruları sormaktan acizdir. Aynı şekilde bu kimseler, Kur'an'dan doğru cevap işitmektedirler ki, diğer kimseler o batını konuşanın (Kur'an'ın) sesini işitmekten mahrumdurlar.

¹- Nisa/82

² Nehe'ül Belağa, 18. hutbe

³ a. g. e, 123. hutbe

⁴ Nehe'ül Belağa, 432. hikmet

Halk kitlesinin veya bilginlerin, Kur'an'ın sesini işitmekten nasipsiz olduğu her aşamada, Kur'an-ı Kerim, "masum tercümanlar" (a.s) yardımıyla tefsir edilmektedir. Nitekim daha önce de Hz. Ali'nin (a.s) şöyle buyurduğu nakledilmiştir: "Kur'an'ın mutlaka bir tercümanı olmalıdır."¹

Kendi kuruntularının azgınlığını veya diğer sahte gürültü patırtıları işiten bir kimse, bunları Kur'an-ı Kerim'e yükleme ve Allah'ın kitabının hedefleri olarak gösterme hakkına sahiptir. Zira şüphesiz böyle bir yaklaşım, Hz. Ali'nin (a.s) buyurduğu gibi cehalet ve delalettir.

Kendi Görüşü Üzere Kur'an'ı Tefsir Etmenin Hakikati

Hz. Ali (a.s) , bir grubu hile ve kandırmayla tuzağa düşürmek, kandırmak için çalışan ve batınında hileden başka bir şey olmayan sahtekar, alim gözüken kimseler hakkında şöyle buyurmuştur: "*Bir başkası da var, ilim sahibi olmadığı halde kendini alim diye tanıtır. Cahillerden ve sapıklardan birkaç sapıklığı ve cehaleti almış, insanlara aldatış ağlarını germiş, sahte sözler söylemektedir. Kitabı dilediği gibi anlatmakta, hakkı hevasına uydurmaktadır. İnsanlara büyük günahlar için güvence verir. Büyük suçları onlara küçük gösterir. Şüpheli şeylerde "duraklarım" der de şüphelerin içine düşer; "bidatlerden sakınırım." der fakat, onların içine yuvarlanır. Suratı insan, kalbi ise hayvan kalbidir. Hidayet kapısını bilmez ki yönelsin, körlük kapısını bilmez ki ondan yüz çevirsin. Dirilerin ölüsü odur.*"²

Kendi görüşünü Kur'an'a yükleyen ve ilahi kitabı kendi görüşü esasınca yorumlayarak rızık edinme vesilesi kılan ve başkalarını aldatmak için aracı eden kimse, insan şeklinde bir tuzaktır. Aynı şekilde canlı şekilde duran ve hareket eden ayakta bir cenaze gibidir. Batını canlı bir hayvan ve ölü bir insan durumundadır.

Ama Hz. Bakiyetullah (Hz. Mehdi) gibi kamil bir insanın yazılı Kur'an hakkındaki bakış açısı, tekvini Kur'an hakkındaki bakış açısıyla uyum içindedir. Yani tekvini ve reel alemde bütün her şey, Allah'ın iradesine tabi olduğu gibi, tedvini ve ilmi sistemde de bütün ilimler, kavramlar ve marifetler, Allah'ın ilmine tabidir ki, Kur'an-ı Hekim şeklinde tecelli etmiştir.

Bu açıdan Hz. Ali (a.s) böylesine kamil ve ilahi bir insan hakkında şöyle buyurmuştur: "*Onlar hidayete karşı hevalarına uymak istediklerinde o da (Hz. Mehdi) hevaya karşı hidayete uymayı ister. Onlar Kur'an'a karşı reylerini isterlerse, o da reye karşı Kur'an'a uymayı ister.*"³

İkinci görüşünü ilahi vahye yükleyen ve Kur'an'ı nefsanî istekler üzere yorumlayan bir kimse, ya aşırı giden kimsedir, ya da kandırılmıştır. Zira böyle bir şeyin kökeni, sadece cehalet ve delalettir. Aldatılmış olan cahil ya ifrata düşmektedir, ya da tefrite ki her ikisi de yoldan sapmadır. Bu kimse cennet kısmetini, cehennem günahına dönüştürmektedir. Müminlerin Emiri Hz. Ali (a.s) bu konuda şöyle buyurmuştur: "*O'ndan başka ilah olmadığına, Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şahadet ederiz. Allah, emrini bildirmek, uyarısını söylemek için onu göndermiştir. O da emin olarak eda etmiş, kamil olarak geçip gitmiş ve aramıza*

¹ Nehc'ül Belağa, 125. hutbe

² Nehc'ül Belağa, 87. hutbe

³ Nehc'ül Belağa, 138. hutbe

hak bayrağını bırakıp gitmiştir. Kim o bayraktan öne düşerse, okun yaydan fırladığı gibi dinden çıkar; kim ondan geri kalırsa, helak olur; kim de onunla birlikte olursa hakka ulaşır.”¹

İleri giden aşırının dinden çıkışı ile geride kalmış kimsenin yok oluşunun sırrı da şudur ki, vahyi, vahiy ile tefsir etmek, yegane kurtuluş yoludur. Bu ortamdan her türlü sapmak irtidat ve dinden çıkıştır ve sonuç ise helak olma sebebidir. Ama bütün boyutlarıyla Ehl-i Beyt’e sarılmanın gereği onun tam tersidir. Bu durumda, itikadi ve ameli açıdan Ehl-i Beyt’e bağlı kalan insan, doğru yolun kendisine ulaşmaktadır ve nihai hedefe kavuşmaktadır.

Resul-i Ekrem’in (s.a.a) Hadislerinde Kur’an’ın Kur’an ile Tefsiri

Kur’an’ın, Kur’an ile tefsiri hususunda Müminlerin Emiri’nden (a.s) nakledilen şeyler, diğer masumların (a.s) güzel ve kalıcı eserlerinde de bir çok yerde yer almıştır. Onların tümünü burada aktarmak mümkün değildir. Bu açıdan bu rivayetleri nakletmekten sakındık. Lakin Resul-i Ekrem’den (s.a.a) Kur’an’ın Kur’an ile açıklaması olan Kur’an tefsirinin makbul ve makul metodu hakkında nakledilen kısa bir açıklamayı aktarmaya çalışacağız.

Elbette Hz. Ali (a.s) sözlerinin çoğu Hz. Hatem’ul Enbiya’nın (a.s) kapsamlı sözleri iledir. Nitekim diğer masum imamların (a.s) sözlerine ilhak edilmiştir. Zira o nursal zatların ve eserlerin tümü, ilahi renkle boyanmıştır ve bu ilahi renk, renklerin en güzel olanıdır.

Hz. Resul-i Ekrem (s.a.a) şöyle buyurmuştur: “Kur’an’ın bazısı, diğer bazısını onaylamaktadır. O halde sizler, Kur’an’ın bazısıyla diğer bazısını yalanlamayınız.”²

Hakeza Peygamber (s.a.a) şöyle buyurmuştur: “Kur’an’a sarılınız ve Kur’an’ı kendinize imam ve önder kılınız.”³

O halde eğer, Kur’an ayetlerinin herhangi biri, heva ve hevese uyan müfessirin görüşü esasınca tefsir edilecek olursa şüphesiz, diğer Kur’an ayetleri böylesine uydurma bir yorumu yalanlamaktadır.”

Heva ve hevese uyan bir müfessir şüphesiz nefsanî isteklerini önder kılmış olur. Bu açıdan nefsanî istekleri, onun rehberi konumundadır. Eğer Kur’an’ı bu nefsanî istekleri üzere tefsir edecek olursa, önder olması gereken Kur’an’ı, kendi önderliği altına almış olur ki şüphesiz böyle kimseler, sonunda helak olacaktır.

Nitekim müminlerin Emiri Hz. Ali (a.s) heva ve hevesine uyan kimselerin helak olması hususunda şöyle buyurmuştur: “*Sanki kitabın önderleri onlar da, kitap onların önderi değildir.*”⁴

Hakeza şöyle buyurmuştur: “*Onlardan her bir kimse, sanki kendisinin imamıdır. Kendince güvenilir gördüğü şeylere yapışmış, sağlam sebeplere bağlanmıştır.*”⁵

Ama hakka tapan bir müfessir, hakikatte Kur’an’ı kendi isteklerine tercih etmiştir. Zira hidayet talep eden böylesine bir müfessir, Kur’an’ı kendisine önder kılmış sayılır. Nitekim Mü’minlerin Emiri Hz. Ali (a.s) bu konuda şöyle buyurmuştur: “*Dizginlerini kitabın*

¹ Nehe’ül Belağa, 100. hutbe

² Kenz’ul Ummal, 2861 ve 429. hadisler

³ a. g. e.

⁴ Nehe’ül Belağa, 147. hutbe

⁵ a. g. e. 88. hutbe

(Kur'an'ın) emrine vermiştir. Kur'an onun öncüsü ve önderidir. O, yükünü nereye indirirse o da oraya iner, bulunduğu yere konar. (Her şeyiyle Kur'an'a uyar.) ¹

Aynı şekilde Kur'an-ı Kerim de şöyle buyurmuştur: *“Geçmişte ve gelecekte ona batıl karışmaz. Her yaptığı bir hikmete göre yapan ve övülmeye layık Allah katından indirilmiştir.”*²

Bu açıdan Hz. Ali (a.s) şu kılavuzlukta bulunmuştur: *“Ona uymayan fikirlerinizi suçlayın, aykırı düşen isteklerinizi doğrulamayın.”*³

9- Masumlar (a.s) Kur'an'ın Müteşabihlerini Halletme Merkezi Konumundadır

Kur'an ilahi bir nurdur, Kur'an'da hiç bir şekilde belirsizlik mevcut değildir. Lakin Kur'an'da müteşabih ayetlerin yer almış olması ve hakeza hiç bir örnek ve belli bir özelliği zikredilmeksizin tümel bir hüküm ve kapsamlı bir kuralla beyan edilmekle yetinilmesi, kalpleri kirlenmiş, sefil, nifak, ahdi bozma ve zulüm ehli olan kimseler için bir bahane konumundadır. Bu kimseler, muhkem ayetlere müracaat etmeksizin bazı ayetlerle bahane bulmaya çalışabilirler.

Bu hususta Kur'an-ı Kerim'in kılavuzluğu esasınca “konuşan Kur'an” sayılan tertemiz Ehl-i Beyt'e (a.s) tabi olmak ve müracaat etmek gerekir ki münafık bir kimse bir çok anlama gelen bir ayetten olumsuz bir şekilde istifade edemesin. Bu konuda Hz. Ali (a.s) , Hariciler ile konuşması için Abdullah b. Abbas'ı gönderdiği zaman şöyle buyurmuştur: *“Onlarla Kur'an'a dayanarak tartışma; çünkü Kur'an, pek çok anlam taşıyan bir kitaptır. Sen bir şey söylersin, onlar da bir şey söylerler. Fakat, onlara sünnetle delil getir; çünkü onlar, ondan kaçmaya hiç bir yol bulamazlar”*⁴

Sünnet de tıpkı Kur'an gibi bir takım müteşabih hükümlere sahip olmakla birlikte masumların sünnetinin hedefi tayin edici olarak belirlenmesinin sırrı şudur ki sünnet, masumların sessiz kalması, sükut etmesi, yazması, davranışı ve sözlerinin mecmuası konumundadır. Bu örneklerden herhangi birinin dış alemde gerçekleşmesi ile aynı şekilde tümel ve genel bir kaide de ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla da münafığın beğendiği diğer bir yol kapatılmış olacaktır. Gerçi Resul-i Ekrem'in (s.a.a) sünnetinde zuhur eden şeyi, müminlerin Emiri Hz. Ali'den (a.s) başka bir kimse ihata edememiştir. Bu konuda bizzat şöyle buyurmuştur: *“Resulullah'ın ashabının tümü, ondan bir şey sorup cevabını bilmek isteyen kimseler değildi. Nitekim bedevi ve yabancı birinin gelip Resulullah'a bir şey sormasını arzular, cevabını işitince de sevinirlerdi. Halbuki ben aklıma gelen her şeyi sorar ve cevabını ezberlerdim.”*⁵

Bu açıdan Hz. Ali (a.s) meydan okuma veya ilahi bir nimet olan gayb ilmi karşısında Allah'a şükrederken şöyle buyurmuştur: *“Vallahi dilersem, her birinizin nereden geldiğini, nere-* ye

¹ Nehc'ül Belağa, 87. hutbe

² Fussilet suresi, 42. ayet

³ Nehc'ül Belağa, 176. hutbe

⁴ Nehc'ül Belağa, 77. hutbe

⁵ a. g. e. 210. hutbe

gittiğini ve tüm işlerinin nereye varacağını sizlere haber veririm. Ama benim yüzümden Resulullah'ı (s. a. v) inkar etmenizden korkarım."¹

Elbette böylesine tam bir ihatanın kökeni, Ali b. Ebi Talib'in (a.s) Allah'ın ilmine mahzar oluşudur ve Kur'an-ı Kerim bu konuda şöyle buyurmuştur: **"Senin içinde olduğun herhangi bir durum, onun hakkında Kur'an'dan okuduğun herhangi bir şey ve sizin işlediğiniz herhangi bir iş yoktur ki, ona (iyice) daldığınızda, biz sizin üzerinizde şahitler durmuş olmayalım. Yerde ve gökte zerre ağırlığınca hiç bir şey Rabbinden uzakta (saklı) kalmaz. Bunun daha küçüğü de, daha büyüğü de yoktur ki, apaçık bir kitapta (kayıtlı) olmasın."**² Nitekim kamil insan da kendi hadd-i zatında Allah'ın izniyle her şeyi açıklayan bir kitap, her şeyi açıklayan bir imam ve benzeri gerçeklerdir.

¹ Nehe'ül Belağa, 175. hutbe

² Yunus suresi, 61. ayet

Ayetullah Cevadi Amuli

Evren, neden sonuç ilişkisi esaslı üzere dayalıdır. Her fiilin bir faili hem de hedefi vardır. Yani hiç bir fiil, fail olmaksızın tesadüfen meydana gelmez ve hiç bir iş de hedefsiz değildir. Elbette işlerin nedenleri çeşitlidir. Zira fiiller, çeşitlilik içindedir. Aynı şekilde failer de farklıdır.

Bu kapsamlı kanundan hiç bir fiil müstesna değildir. Gerçi failer etkilenme hususunda birbirinden farklılık içindedir. Zira bunlardan bazısının kendi varlıkları dışında özel bir takım hedefleri olabilir. Bu özel fiili yaparak kendisiyle hedefi arasında bir ilişki kurabilir. Özel fiilden ibaret olan aracının yardımıyla kendi hedefine ulaşabilir. Bazısının ise kendi zatları dışında bir hedefleri yoktur. Dolayısıyla da o özel fiili yapmakla kendisi ve fiili arasında bir ilişki kuramaz ve o özel ilişkinin yardımıyla hedefine ulaşamaz.

Böyle bir varsayım, neden ve sonuç düzeninde mümkün olmaktan da öte, bir zaruret arz etmektedir. Zira varlıkların faili düzen silsilesinin, bizzat faile ulaşması gerektiği gibi –ki faili nedeni zâtının aynısıdır, faili mebdenin tamamlayıcılığına ihtiyacı yoktur, hatta bizzat faildir ve aynı zamanda kendisi bizzat mevcuttur- varlıkların hedefe dayalı düzen silsilesi de, bizzat hedefsel bir başlangıç noktasına ulaşmalıdır. Zira hedefsel nedenselliği, zâtının aynısıdır ve hedefsel başlangıcın kemale erdirmesine ihtiyacı yoktur. Aksi taktirde, devir veya teselsül söz konusu olur. Bu esas üzere varlık düzeninde bizzat hedefsel başlangıcın varlığı zaruridir.

Allah, Varlıkların Hedefsel Mebdeidir.

Tevhit, delilinden de anlaşıldığı üzere bütün zati kemalleri, zâtının aynısı olan ve de tümüyle sınırsız olan bizzat vacip varlık, bir taneden fazla değildir. Bu esas üzere bütün eşyanın bizzat faili mebdei olan Allah, bütün her şeyin bizzat hedefsel mebdei konumundadır.

Her fail, herhangi bir işi bir kemale ulaşmak için yapmaktadır. Ama mutlak ve sınırsız kemalin kendisi bir işi yapmak isterse, burada o işin hedefi, bizzat o faile yakınlığa ermek içindir; başka bir şey değil. O halde bu tür yerlerde hedef, failin kendisidir; failden ayrı bir şey değil.

Bu açıdan Allah, kendi kendisini şöyle nitelendirmiştir: “**hem ilktir hem sondur; hem açıktır hem gizlidir. O her şeyi bilir.**”¹ Sınırsız failin dışında varsayılan her şey, onun fiilidir; hedefi değil. Zira sınırsız fail, hem evveldir ve hem de her şeyin bizzat faili mebdeidir. Hem ahirdir ve hem de her şeyin bizzat hedefsel mebdeidir.

Evren ve Kur'an'ın Hedefsel Esası

Tekvini Kur'an olan varlık aleminin bir hedefe sahip olması ve aynı zamanda tedvini evren olan Kur'an-ı Hekim'in bir hedefe sahip bulunması Allah'ın güzel isimlerinden iki ismi esasınadır. Bu isimler, gani ve hekim isimleridir.

¹ Hadid suresi, 3. ayet

1- Allah mutlak ganidir, bu açıdan hiç bir şeyi kendi noksanlığını gidermek için yapmamaktadır. Zira hiç bir fakirliği yoktur ki varsayılan hedefi elde etmekle, hayali fakirliğini ortadan kaldırmış olsun. Aynı şekilde Allah, hiç bir fiili başkalarına fayda versin diye de yapmamaktadır. Öyle ki başkasına fayda vermek, sınırsız kemallerden bir kemalin yoksunluğudur ve bu ulaşmakla o yoksun olduğu kemale ulaşmaktadır. Bu farz da batıldır. Zira mutlak kemal ve sınırsız fiiliyet olan Allah için böyle bir durum varsayılmaz.

Bu açıdan Allah, ilmi ve ayni (reel) alemleri ve hakeza tekvini ve tedvini Kur'an'ı ne faydalanmak için ve ne de fayda ulaştırmak için yaratmıştır. Hiç bir kemal, fiil açısından bizzat failine (Allah'a) ulaşmaz, çünkü o sınırsız kemaldir.

2- Allah hekimdir. Bu açıdan hiç bir işi hikmetsiz, hedefsiz, menfaatsiz ve maslahatsız yapmaz. Zira bütün işleri hikmete dayalıdır ve faydalı sonuçlara sahiptir. O sonuçları bizzat fiilin kendisine aittir. Mümkün varlık olan Allah'ın fiili ise, layık olan kemaline ulaşmaktadır. Kur'an-ı Hekim bu konuda iki temel konuyu beyan etmiştir. Onlardan biri, alem ve Adem'in hedefli sisteminden ibaret olan tekvini Kur'an'ın hedeflerini beyan etmektir ve diğeri ise Allah'ın salt ihtiyaçsızlığını açıklamaktadır. Şimdi bu iki konuya kısaca işaret etmeye çalışacağız.

Evrenin Yaratılış Hedefi

Birinci konu hakkında Kur'an-ı Kerim, evrendeki düzenin yaratılışının hedefinin bir taraftan insanın tevhide ermesi olduğunu beyan etmektedir. **“Allah, yedi göğü ve yerden de onların benzerini yarattı. Emir, bunların arasında durmadan iner; sizin gerçekten Allah'ın her şeye güç yetirdiğini ve gerçekten Allah'ın ilmiyle her şeyi sarıp- kuşattığını bilip- öğrenmeniz için.”**¹

Kur'an-ı Kerim, insanın yaratılış hedefinin halis ibadet olduğunu bildirmektedir. **“Ben, cinleri de, insanları da, yalnızca bana ibadet etsinler diye yarattım.”**²

Birinci ayette insanın bilgisel boyutu ve teorik akıl hedefi göz önünde bulundurulmuştur. Ama ikinci ayette insanın değersel boyutu ve pratik akıl hedefi mülhaza edilmiştir ve böylece insanın kemali, doğru bir ilim ve salih amel sayesinde temin edilmektedir.

İkinci konu, Allah'ın zati zenginliğidir. Allah, her varlıktan ve de imkani³ vücuda ait olan her türlü faydadan müstağnidir. Nitekim Kur'an şöyle buyurmuştur: **“Musa demişti ki: “Eğer siz ve yeryüzündekilerin tümü küfredecek olsanız bile şüphesiz Allah hiç bir şeye muhtaç değildir övülmüştür.”**⁴ Yani inkarcı toplumun itikadi küfrü –ki insanların bilgi ve teorik noksanlığına dönmektedir- ve değersel ve pratik aklının olmasına dönen pratik küfrü salt zengin olan Allah'a hiç bir zarar vermemektedir. O halde eğer insan, halis ibadet ve marifeti talep etmezse, Allah'ın hedefine ulaşmaktan mahrum olduğu ve bu yüzden de kemale sahip olmadığı söylenemez. Aksine söylemek gerekir ki insan, kendi kötü davranışları sebebiyle, beklenen kemaline ulaşmamaktadır.

¹ Talak suresi, 12. ayet

² Zariat suresi, 56. ayet

³ Yeniden meydana gelme. Sonradan peyda olma. Yok iken vücuda gelme.

⁴ İbrahim suresi, 8. ayet

Hz. Ali'nin (a.s) Sözlerinde Allah'ın İhtiyaçsızlığı

Kur'anî tefsirin özü ve akli nedensellik gerçeği açıklığa kavuştuğu için şimdi de Hz. Ali'nin (a.s) Nehc'ül Belağa'da yaratılış hedefinin aslı ve Kur'an'ın hedefsel sisteminin incelenmesi ile ilgili sözlerini aktarmaya çalışacağız.

Hz. Ali (a.s) , Allah'ın fiilin özel hedefinden ihtiyaçsızlığı hususunda şöyle buyurmuştur: *“Münezzeh ve yüce olan Allah, mahlukatı yarattı; yarattığı zaman onların itaatlerinden müstağni ve günahlarından da güvende idi. Çünkü isyan edenin isyanı ona zarar vermediği gibi, itaat edenin itaati de ona fayda vermez.”*¹ İtaatten maksat, pratik ve fikri itaattir. Nitekim günahattan maksat da pratik ve ilkesel günahattır.

O halde, ne doğru ilim olan vahitlerin tevhidi Allah'ın lehinedir ve ne de salih amel olan ibadet edenlerin ibadeti Allah'a bir fayda vermektedir. Aynı şekilde ne teorik cehaletten ibaret olan inkarcıların inkarı Allah'a zarar vermektedir ve ne de salih olmayan amelden ibaret olan günahkarların isyan, şirk ve tuğyanı, Allah'a ziyan vermektedir.

Bu esas üzere Allah'ın fiili gerçi bir hedef peşindedir, lakin ilahi mukaddes zat olan fail, kendi zatından ayrı bir maksattan da münezzehdir.

Hz. Ali'nin (a.s) Sözlerinde İnsanın Hedefli Oluşu

Hz. Ali (a.s) Nehc'ül Belağa'da insan ve alemin hedefliliği hususunda şöyle buyurmuştur: *“Çünkü şanı yüce olan Allah sizi boş yere yaratmadığı gibi, başıboş bırakıp bilgisizliğe ve körlüğe de atmadı.”*²

Hakeza Nehc'ül Belağa'da şöyle yar almıştır: *“Onlara kolay olanı teklif etti; zor olanla yükümlü tutmadı; aza, çok şeyle karşılık verdi; mağlup olduğundan O'na karşı isyan edilememiş; icbarla da emrine uyulmamış; peygamberleri oyun olsun diye göndermemiş; Kitab'ı kullarına abes olarak indirmemiş; gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları da boş yere yaratmamıştır: “İşte bu kafir olanların zannıdır...”*³

Semavi Kitapların Hedeflerinin Özü

İlahi kitapların hedeflerinin özü, iki şeydir. Her biri insan ruhu nefsinin bir bölümünü temin etmektedir. İlahi kitapların hedefleri, husuli ve huzuri eğitim ile tezkiyedir ve bu hedefin bir miktarı, insan ruhunun teorik boyutunu kemale erdirmek içindir. Diğer bir bölümü ise, insan ruhunun pratik boyutunun kemallerini elde etmek içindir. Hz. Ali (a.s) bu konuda şöyle buyurmuştur: *“ve insanlardan fitri sözlerini tutmalarını istemek, insanlara unuttukları nimetini hatırlatmak, davetle hücceti tamamlamak, aklın definelerini (gizliliklerini) ortaya çıkarmak ve onlara kudret ayetlerini göstermek için kesintisiz nebiler gönderdi”*⁴

¹ Nehc'ül Belağa, 193. hutbe

² Nehc'ül Belağa, 86. hutbe

³ a. g. e. 78. hikmet

⁴ Nehc'ül Balağa, 1. hutbe

Hakeza şöyle buyurmuştur: “Allah, vahyi için seçtiği elçilerini; yarattıklarına delil kılmak, halkın özür getirme yolunu kapatmak, doğruluk dili ile onları hakka çağırmak için gönderdi”¹

Yani kesin delilleri ve akıl, gerekli olduğu halde yeterli değildir. Aksine insan saadetini temin etmek, her türlü özrü ve bahaneyi ortadan kaldırmak ve kulların delilini itibarsız hale getirmek için peygamber göndermek gereklidir. Nisa suresi, 165. ayette de bu gerçeğe isnat edilmektedir: **“peygamberleri müjdeciler ve azab habercileri olarak gönderdik ki, peygamberlerden sonra insanların Allah’a karşı bir bahaneleri olmasın. Allah mutlak üstündür, yegane hikmet sahibidir.”**

Hz. Ali (a.s) ise şöyle buyurmuştur: “Cin ve insanlara dünyanın üzerindeki perdeyi kaldırmak, zararlardan korumak için peygamberler göndermiştir.”²

Bu ince ifadeden de anlaşıldığı üzere eğitimin en iyi yolu huzuri eğitim ve öğretimdir. En faydalı ilim de dünyanın hakikatini müşahade etmektir ki dünyayla dostluk her hatanın sermayesidir: “Dünya sevgisi her hatanın başıdır.”³

Bunun sırrı da şudur ki, Hz. Ali’nin (a.s) bu konudaki ifadesi peygamberlerin gönderilişinin dünyanın çirkin yüzüne örtülen perdenin kaldırılmak için olduğunu ve insanları tehlike karşısında uyararak için gerçekleştiğini göstermektedir. Nitekim başka bir yerde ise şöyle buyurmuştur: “Böylece Allah Peygamber vasıtasıyla onları hidayete erdirdi ve onları cehaletten kurtardı.”⁴

Bu kısa cümlede tezkiye ve eğitimden ibaret olan bi’setin hedefine işaret edilmiştir. Zira cehalet karşısında yer alan delalet, pratik aklın noksanlığına işaret etmektedir. Bunun karşısındaki cehalet ise teorik aklın noksanlığıyla ilgilidir. Elbette diğer bazı yerlerde delalet yollarına ve aynı şekilde cehaletin çeşitlerine işaret etmiştir. “Allah Muhammed’i (s. a. v) , kullarını putlara kulluktan kurtarıp kendine kulluğa, şeytana itaatten ayırıp kendine itaate çağırması için hak ile gönderdi. O’nu, habersiz oldukları Rablerini bilsinler, inkarlarından sonra onu ikrar ve ispat etsinler diye, kullarına apaçık anlatıp hükümlerini bildirdiği Kur’an ile gönderdi”⁵

Bu cümlede bi’setin hedefi, Kur’anî vahyin iniş hedefinin düzeni, Allah’ın marifeti ve Allah’a ibadet ve itaat hedefi beyan edilmiştir.

Kur’an’ın En Üstün Hedef Sistemi

Her mesajın hedef sistemi; faili mebdede, yani mesajı gönderen kimse ile şekilsel mebdenin, yani mesaj içeriğinin, muhteva usaresinin ve kamil insanın soyut ruhu olan kabil⁶ mebdenin miktarı kadardır.

Gerçi bütün semavi mesajlar, dört mebdenin azametine sahiptir. Lakin nihai yorumlamadan sonra da açıklığa kavuşacağı gibi hiç bir mesaj, son ilahi mesajın dengi değildir. Bu yüce son mesajın geçen mesajlar üzerindeki ayrıcalığı, bütün dört grupta göz önünde bulundurulmuştur.

¹ a. g. e. 144. hutbe

² a. g. e. 183. hutbe

³ Nehc’ül Fesaha, s. 283

⁴ Nehc’ül Belağa, 1. hutbe

⁵ a. g. e. 147. hutbe

⁶ Kabul eden. Kabiliyeti bulunan.

Faili mebde açısından her ne kadar münezzehe olan Allah bütün risaletlerin başlangıç mebdei olsa da, her mesajda Allah-u Teala, ilahi güzel isimlerinden bir isimle zuhur etmektedir ve isimler, bir olmadığı için mesajların faili mebdei de bütün bulutlarda eşit değildir. Zira büyük isimden kaynaklanan risalet, en büyük isimden kaynaklanan risalet gibi değildir. Zira büyük isim, en büyük isim gibi değildir. Ama şekilsel mebde' açısından (mesajın muhtevası) işaret edildiği gibi en büyük isimden nazil olan emirlerin içeriği, en büyük isimden kaynaklanmayan emirlerin muhtevasından daha yücedir. Ama kabullenen mebde açısından, ilahi vahyin karargahı olan kamil insanın elde ettiği mesaj, diğerlerinin elde ettiği mesajdan daha kamildir. Yani bu, ilahi din olan halis İslam'dır. **“Şüphesiz Allah indinde din, İslam'dır”**¹

İlahi mesaj getirenlerin tümü, bunu telaki etmiş ve ümmetlerine bildirmişlerdir. Mertebelelerinin farklılığı da hiç şüphesiz kabullenen kimselerin yücelik dereceleriyle ilgilidir.

Hedefsel mebde², yani varlığının hedefi ve nihai maksat açısından, önceki mebdeler miktarınca olduğundan ve onlar, kemalin zirvesinden bulunduğundan, son mesajın hedefsel mebdei de kemalin zirvesindedir ve ondan daha üstün bir makam, salık ve salih bir insan için müesser değildir. Aksi taktirde son mesaj sayılmazdı.

Zira hakkın değişmez sünneti her kabiliyeti ve istidadı, fiiliyete ulaştırması ve hiç bir layık toplumun mahrumiyetinden hoşnut olmamasıdır.

Bu bilgiler ışığında ilahi peygamberlerin, sonuncusunun biset günü olan 27 Recep gününe ait duada yer alan ifadenin sırrı da anlaşılabilir: “Allah'ım ben! En büyük tecelliyle derim ki...”³ Zira her ne kadar konuşan kimse, konuşmasında tecelli etse de –nitekim Nehc'ül Belağa'da şöyle yer almıştır: “Noksan sıfatlardan münezzehe olan Allah, kudretini göstererek onlar görmeksizin kitabında tecelli etti;”⁴ - lakin bu tür tecelliler birbirine denk değildir. En kamil tecelli, en kamil insanın tertemiz kalbine nazil olan tecellidir. **“(Resûlüm!) Onu Rûhu' Emîn (Ceb-rail) uyarıcılardan olasin diye, senin kalbine indirmiştir.”**⁵

Kur'an-ı Kerim'in Risaletinin Hedefler Sisteminin Açıklaması

Kur'an'ın hedefler sisteminin üstünlüğünün açıklanmasından sonra Kur'an'ın risaleti ve evrensel düzenini açıklamaya sıra gelmiştir. Nehc'ül Belağa'da müminlerin Emiri Hz. Ali'den (a.s) nakledilen bir çok sözler, açık bir şekilde veya işaretle, Kur'an-ı Kerim'in risaleti ifade edilmektedir. Onlardan bazıları şunlardır:

1- “Münezzehe olan Allah, hayrı ve şerri açıklayan, doğru yolu gösteren kitabı indirdi.”⁶

Hayır ve şer kavramlarının çok geniş bir anlamı vardır. İnsanın bireysel ve toplumsal hayatının tüm boyutlarını kapsamaktadır. İlim, ilme davet, adab-i muaşeret ve doğru geçim gibi bütün kavramlar, hayrın örneklerinden biridir ve Kur'an'ın risaleti de bunları açıklamaktır.

¹ Al-i İmran suresi, 19. ayet

² Baş taraf, başlangıç, başlama, kaynak, kök, temel, esas.

³ Mefatih'ül Cinan, bi'set gecesinin duası

⁴ Nehc'ül Belağa, 144. hutbe

⁵ Şuara suresi, 193- 194. ayetler

⁶ Nehc'ül Belağa 167. hutbe

2- “Bu Kur’an’ın; öğüdünün aldatmayan, saptırmayıp doğru yolu gösteren, sözünde yalan olmayan bir nasihatçi olduğunu bilin... Kur’an’a uymadan önce de zenginlik gelmeyeceğini bilin... Çünkü o; küfür, nifak, azgınlık ve sapıklık gibi en büyük dertlere devadır.”¹

Bu hadis esasınca da Kur’an’ın risaleti, ameli ve ilmi ihtiyaçların tümünü gidermek ve bu ikisinden kaynaklanan bu ikisinden mahrumiyetten kaynaklanan dertlere ilaç olmaktadır ki bunlar da insanların dünya ve uhrevi hayatının mutluluğunu teminde etkilidir.

3- “Kur’an, mizah kitabı değildir, Kur’an adil sünneti dile getirendir.”²

Bu rivayet esasınca da Kur’an-ı Kerim’in risaleti, hak ve batılı ayırt etmektir. Bu ilmi ve ameli tüm işlerde, insanın bireysel ve toplumsal hayatında geçerlidir. Hakeza Kur’an, bütün bu bulutlarda insanlara adil bir metot sunmaktadır.

4- “Daha sonra Kitab’ı indirdi... alimlerin susuzluğunu giderici, anlayış, kavrayış sahibi kalplere bahar kıldı.”³

Açık bir şekilde Kur’an’ın marifet boyutundaki risaletine delalet etmektedir.

5- “Lakin ben ondan haber vereyim size; geleceğin bilgisi, geçmişe ait haberler, derdinizin ilacı, aranızdaki düzenin gerektirdiği her şey ondadır.”⁴

Bu rivayet esasınca da insanın bireysel ve toplumsal dertlerine derman olmak ve çeşitli boyutlara sahip olan insanların toplumsal hayatını düzenlemek de Kur’an-ı Kerim’in risaletidir.

6- “Sizden öncekilerin ve sizden sonrakilerin ve sizin aranızda olan şeylerin hükmü Kur’an’da yer almıştır.”⁵

Geçen rivayetlerin içeriğinin bir benzerini ifade etmektedir. Şimdi de hidayet, marifet, muşeret ve insanların geçimi hakkındaki Kur’an-ı Kerim’in risaletlerin bazısını kısaca açıklamaya çalışacağız.

1- Hidayet Hususunda Kur’an’ın Risaleti

Salık insan, ebedi mutluluğa doğru hareket etmektedir. “**Ey insan, gerçekten sen, hiç durmaksızın Rabbine doğru bir çaba harcıyorsun; sonunda O’na varacaksın.**”⁶ Hiç bir hareket; yol, yoldaş azık, önder ve kılavuz olmaksızın mümkün değildir. Aynı şekilde adı geçen hususlar, itibari veya maddi/hakiki yollardadır ve de onların birbirinden ayrılması mümkündür. Ama ilahi ve hakiki yolda; yol, yolcunun derununun dışında olmadığından ve hareketi de tümüyle varlığından sayılan itikat, ahlak ve ameller hususunda olduğundan ve yakın bir gelecekte de halden meleke haline dönüşeceğinden bu ayrılık düşünülemez. Yani yol, yolcu, yoldaş, azık, yol arasındaki konak yerleri ve yolun sonu tümüyle birdir. Münezzeh olan Allah, masum peygamberleri vasıtasıyla bunları onlara öğretmekte, onları tezkiye etmektedir. Allah’ın mukaddes zatından başka hiç kimse, insanları hidayete layık değildir. Zira diğerleri, kılavuzun

¹ a. g. e. 176. hutbe

² Şerh-u Gurer’il Hikem, c. 6, s. 207

³ Nehe’ül Belağa, 198. hutbe

⁴ a. g. e. 158. hutbe

⁵ Şerh-u Gurer’il Hikem, c. 4, s. 409

⁶ İnşikak suresi, 6. ayet

hidayeti olmaksızın bizzat hidayete ermiş olamazlar. Zatı gereği hidayete ermemiş olan ve hidayete muhtaç olan bir kimse de başkalarına hidayet edemez. Lakin münezzehten olan Allah, zatı gereği hidayet üzere olduğu için tüm işleri de başkasının emri olmaksızın doğru yol üzeredir. **“Muhakkak ki, benim Rabbim dosdoğru bir yol üzerindedir.”**¹ Diğerlerinin hidayet hakkı ise sadece Allah’a mahsustur. **“Acaba insanları gerçeğe ileten mi uyulmaya daha layıktır, yoksa başkasının kılavuzluğundan yararlanmadıkça doğru yolu kendi kendine bulamayan mı?”**²

Kur’an’ın Hidayeti İlahi Hidayetin Mazharıdır

Allah’ın kelamı olan Kur’an’ın hidayeti, mütakelliminin hidayet nişanesi ve ayetidir. Yani münezzehten olan Allah’ın gerçek hidayeti, her an özel bir şekilde zuhur etmektedir ve kabiliyet ve hal diliyle bir şey talep eden her müsait ve müstahak muhtacın tekvini ihtiyacını gidermektedir. Dolayısıyla Kur’an’ın ilmi hidayeti de özel bir şekilde tecelli etmektedir ve her görüş sahibinin ilmi sorusuna cevap vermektedir.³

Eğer **“Göklerde ve yerde olan kimseler her şeyi O’ndan isterler; O her an kainata tasarruf etmektedir.”**⁴ nişanesini ilim dünyasında araştıracağız olursak, sadece bütün itikadi, kültürel, iktisadi, askeri ve siyasi ekoller hususunda görüş belirten, onların doğruluk ve yanlışlığının temel çizgilerini belirleyen ve tikel çizgilerini batını gören ve hakikati düşünen kimselerin içtihadına döndüren tek kitap, sadece Kur’an-ı Kerim’dir. Aksi takdirde Kur’an-ı Kerim ebedi bir kitap olamazdı.

Hidayetten Faydalananların Farklılıkları

Tekvini işlerin kabiliyet dilleri bir ve sonuçta onlara verilen cevaplar da birbirine denk olmadığı için hak yolunun yolcularının hal dili de Kur’an’ın marifetlerini açıklama hususunda eşit değildir. Ondan elde edilen cevaplar da aynı şekilde eşit değildir.

Nefis tezhibi yolunun yolcularının himmeti de eşit değildir ve dolayısıyla onlara nasip olan feyizler de birbirine denk değildir.

Örneğin Kur’an’ın batını hidayetler türüne **“Allah’a karşı gelmekten sakınırsanız, O, size bir furkan (hakkı batıldan ayırt edecek bir anlayış) verir.”**⁵ ayetinde kısaca işaret edilmiştir. Lakin takva ehlinin orta dereceli kimselerin makamı; pratik cehalet ordularından sakınması ve pratik akıl ordusuna nail olmasıdır. Amel savaşında ihlas, sefa, vefa, rıza ve benzeri güzel ahlaklara ulaşmasıdır. Ama takva sahiplerinden muvahhit⁶ olanların yüce himmeti ise; amel sahnesinde zafere ulaşmanın ve Allah’a doğru seyir ve sülük eden kimselerin ameli makamlarına ulaşmanın yanı sıra, ilim meydanında da üstün gelmeleridir ve pratik vehim felaketinden

¹ Hud suresi, 56. ayet

² Yunus suresi, 3. ayet

³ Bu konuda daha önce Nehe’ül Belağa’dan bir takım rivayetler aktardık.

⁴ Rahman suresi, 29. ayet

⁵ Enfal suresi, 29. ayet

⁶ Allah’ın birliğine inanan.

kurtuldukları gibi teorik vehim belasından da kurtulmalarıdır. Fikri demagoji saldırılarından kurtulup, akli burhanlar makamına erişmesidir. Nefsani suretlerin temessülünden¹ göç etmeleri ve gerçek misale ulaşmaları oradan kayıtlı ve kayıtsız misalin üstünde bir makama yükselmeleridir. Bu makamda tıpkı Haris bin Malik gibi şöyle der: “Ben adeta hesap için kurulmuş olan Rabbimin arşına bakar gibiyim.”²

Daha sonra bunlar ihsan makamı olan “**keenne**” (gibi, sanki) makamından da göç ederler. Oradan da “**inne**” (mutlak, kesin, şüphe olmayan) makamına ulaşırlar ki bu makam gidilmesi ve ulaşılması gereken bir makamdır. İşte buradan “**Hiç kuşkusuz bu Kur’an insanları en doğru yola iletir.**”³ ayetinden ne kadar derin marifetler elde edilebileceği açıkça ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde “**size bir furkan (hakkı batıldan ayırt edecek bir anlayış) verir.**” cümlesinden görüş sahiplerinin husuli kavramları ile basiret sahiplerinin huzuri müşahedeleri arasında ne kadar büyük farkların olduğunu anlamak mümkündür.

Bir Hatırlatma

Kur’an’ın ilk risaleti olan hidayet boyutunun incelenmesi ayrı bir çalışmayı gerektirmektedir. Ama burada bu kadarıyla yetinmekteyiz. Elbette Kur’an risaletinin diğer bazı boyutları da Kur’an hidayetinin tuba ağacının makamındadır ki söylenmemiş bir takım gerçekleri de kendi içinde barındırmaktadır.

2- Marifet Hususunda Kur’an’ın Risaleti

Mümessel (mücessem) ilim olan Kur’an her şeyden önce beşeri toplumları ilime davet etmektedir. Zira hidayet ışıkları ilmi bakış açısı sermayesiyle aydınlanmaktadır. Dolayısıyla her ne kadar “**bütün âlemlere bir sakındırıcı olsun (diye).**”⁴ ayeti gereğince Kur’an alemlerin müjdelenmesi ve uyarılması hususunda kılavuzluk etse de, onlardan en çok faydalanan kimseler cehennem ateşinin alevlerinden korkan kimselerdir. “**Sen, ancak O’ndan korkmanı uyaransın.**”⁵ Cehennem ateşinden korkan kimseler ise çok değillerdir. Onlardan en önemlileri ise münezzeh olan Allah hakkında irfana ermiş ve de ilahi hüküm ve hikmetleri bilen alimleridir. “**Kulları içinden ancak âlimler, Allah’tan (gereğince) korkar.**”⁶

Onlar Allah’a inandıkları ve Allah’tan korktukları için meleklerle arkadaşlığa layık olmuşlar ve ilahi marifetlerin en seçkini olan tevhit sahnesinde şahadet makamına erişmişlerdir. Bu şahadete (müşahede) nail olmuşlar ve onların şahadeti eda etmesi de gönül sahiplerinin kalp gözüyle işitilmiştir. Onlar bir olan Allah’ın imza ve teyit mührünü yanında taşımaktadırlar. “**Allah, adaleti ayakta tutarak (delilleriyle) şu hususu açıklamıştır ki, kendisinden başka ilâh**

¹ Benzeşmek. Cisimlenmek. Bir şeyin bir yerde suret ve mahiyetinin aksetmesi. Bir şekil ve surete girmek.

² Usul-i Kafi, c. 2, s. 54

³ İsrâ suresi, 9. ayet

⁴ Furkan suresi, 1. ayet

⁵ Naziat suresi, 45. ayet

⁶ Fatır suresi, 28. ayet

yoktur. Melekler ve ilim sahipleri de (bunu ikrar etmişlerdir. Evet) mutlak güç ve hikmet sahibi Allah'tan başka ilâh yoktur.”¹

Tüm Boyutlu Marifetin Bağışlanması

Kur'an'ın marifete davet hususundaki risaleti, bütün esaslarını kapsamaktadır. Yani hem münezzehten olan Allah, Allah'ın güzel isimleri ve çeşitli mazharlarından ibaret olan mebde², “mebdeşinasi”³ konusu olarak hatırlatmaktadır ve hem de mebededen ibaret olan meadî (ahireti) diğer güzel isimlerle birlikte sunmaktadır. Aynı zamanda münezzehten olan Allah'ın diğer güzel isimlerinin mazharı olan ilk ve son arasındaki rabıtaya hidayet etmektedir. Ayrıca her biri kendi haddinde ilahi mübarek isimlerden bir ismin mazharı olan evrenbilim ve insanbilimi öğretmektedir. Aynı zamanda ruhlu veya ruhsuz bir çok varlıkların ortaya çıkış ve eğitim türünü, ahlaki ve enfüsi ayetleri açıklama amacıyla rapor etmektedir.

Epistemoloji konularının yorumu hakkında ise boş düşünce ve hayalleri yeterli görmediği gibi, bilginlerden bir çoğunun müptela olduğu zannı da noksan saymaktadır ve dünya görüşü konularında, araştırmada zannı faydalı kabul etmemektedir.

Bu konuda nazil olan bir çok ayetler zannı tahmin gibi kabul etmiş ve buna uyanları sapık görmüş, tahminde bulunmayı da nefesine uymak gibi kınamıştır. Örneğin **“Onlar zandan başka bir şeye tâbi olmaz, yalandan başka söz de söylemezler.”**⁴ Hakeza **“Onların çoğu sadece zayıf bilgiye, zanna dayanıyor. Oysa zan, zayıf bilgi, gerçeğin bir noktasının bile yerini tutamaz.”**⁵ Hakeza **“Onlar kuruntudan ve nefislerin arzu ettiği hevadan başkasına uymuyorlar.”**⁶

Saf düşünce görüş sahiplerinin yakinine ortam hazırladığı gibi, halis zikir ve şükür de basiret sahiplerinin yakininin ortaya çıkmasına bir vesiledir.

Hız. İbrahim Halil (a.s) göklerin ve yerin melekutuna şahit olan basiret sahiplerinin kamil bir örneğidir. O buradan şuhudi yakın ve basiretin kesinlik makamına erişmiştir. **“İşte böyle İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk ki, yakîn sahiplerinden olsun.”**⁷

Kur'an İbrahim Halil'in (a.s) hikayesini beyan ettikten sonra bütün görüş sahiplerini göklerin melekutuna bakmaya çağırmıştır ki bu sıçrama tahtası sayesinde kavramsal yakın ve teorik kesinlik makamına ulaşabilirsin. Gerçi basiretsel kesinlik makamına ulaşmak da kendi ölçüleri içinde mümkündür. **“Onlar, göklerin ve yerin ‘bağımlı olduğu egemenliğe ve sünnete (melekût),’ bakmazlar mı?”**⁸

¹ Al-i İmran suresi, 18. ayet

² Baş taraf. Başlangıç. Başlama. Yaratılış.

³ Yaraticıyı ve ilk varlığı tanıma ilmi

⁴ En'am suresi, 116. ayet

⁵ Yunus suresi, 36. ayet

⁶ Necm suresi, 23. ayet

⁷ En'am suresi, 75. ayet

⁸ A'raf suresi, 185. ayet

Aynı şekilde Kur'an hak yolunun tüm yolcularını halis bir ibadete ve zikre davet etmektedir ki zikir ve şükür yoluyla tıpkı fikir ve şuur yolu gibi yüce yakın makamına ulaşabilsinler. **“Ve yakîn sana gelinceye kadar Rabbine ibadet et.”**¹

Yakin ilmine sahip olan kimselere de - ki fikir ve şuur yoluyla veya seher vaktinde kalkıp yaptıkları zikir ve şükür vasıtasıyla bu makama erişmişlerdir- henüz yolun ortasında olduklarını ve kendilerini yüce makamların beklediğini bildirmektedir ki bu kimseler ilm'ul yakinden ayn'ul yakine ve işitme aşamasından görme mertebesine ulaşmışlardır. **“Hayır! Eğer kesin bilgi ile bilerseniz, elbette cehennemi görürsünüz. Sonra onu, hiç tartışmasız yakîn gözüyle (ayne'l yakîn) görmüş olacaksınız.”**²

Sevimlilik Yakinin İpoteğindedir

Yakin, salih ve salik bir kulun, “seven” makamından, “hakkın sevgilisi” yüce derecesine ulaşılmasında çok önemli bir etkidir. Muhabbet lezzetini tattırmakla kalmaz, aksine sevgili olmak açısından övünür ve iftihar eder. Eğer şimdiye kadar o hak ile münacat lezzetinden nasiplenmişse, şimdi de münezzeh olan Allah'ın kendisiyle münacat etme şevkinden sevince boğulmuş durumdadır. **“De ki; ‘Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyunuz ki, Allah sizi sevsin.”**³

Daha önce de nakledildiği üzere Müminlerin Emiri Hz. Ali (a.s) şöyle buyurmuştur: “Her zaman ve fetret dönemlerinde, büyük nimetler sahibi Allah'ın, fikirlerine ve akıllarına ilham ettiği, akıl ve düşünceleriyle konuştuğu kullar var olmuştur.”⁴

Bunlar her an, ibadetleri vesilesiyle yakinden yeni bir nasip elde ederler ve daha üstün bir yakınle daha iyi ibadette bulunurlar. Nitekim görüş sahipleri, fikirleriyle teorik yakinden yeni bir nasip elde ederler ve o yakın ile teorik sorunları halletme anahtarını edinirler.

3- Muaşeret Hususunda Kur'an'ın Risaleti

Çoğul edatında ifade edilen Kur'ani hitaplar, insanları birleşmeye davet etmektedir. Toplum sorumlu saymaktadır ve toplumsal davranışlarda insanlara, insani kerametlerle uyum içinde olan ve insanın en güzel şekilde yaratılmış olmasıyla uygun olan bir takım adap ve sünnetler öğretmektedir.

Bu açıdan Kur'an, bütün sıkıntı verici ve ayrılık yaratıcı sıfatları kınamış ve sevgi doğuran ve birleştiren bütün faziletleri ise övmüştür. İslam, ırk, kabile, zaman, iklim ve benzeri ihtilaf-ları sadece birbirini tanıma alanıyla sınırlandırmaktadır; övünmek vesilesi olarak değil.

Kur'an, üstünlük taslamayı terk etmek, böbürlenmemek, suç işlememek, makam düşkününü olmamak, kibirlenmemek, kendini insanlardan üstün saymayı ve diğer günahları, Kur'an'a göre övünmek, sadece böbürlenmeyi, günah işlemeyi, makam düşkünlüğünü, kibirlenmeyi, insanlardan kendini üstün görmeyi ve diğer günahları terk etmek olarak kabul etmektedir.

¹ Hicr suresi, 99. ayet

² Tekasür suresi, 5- 7. ayetler

³ Al-i İmran suresi, 31. ayet

⁴ Nehe'ül Belağa, 222. hutbe

İnsani Muâşeret

Kur'an, insanlarla muâşeret adabını sadece İslami kardeşlik alanında değil, **“Şüphesiz müminler kardeştir”**¹ emri gereğince Müslümanlar arasında kardeşliği ve eşitliği ihya etmektedir. Hatta evrensel olduğu hasebiyle bütün beşeri toplumlar arasında insani sefa ve samimiyetin faydalı olduğunu kabul etmektedir. Kur'an esasınca bir şahıs veya grup, fitnenin ev yakıcı ve ham hayalini taşımadığı ve kalbinde zulmün soğukluğunu bulundurmadağı müddetçe bu kimselerle adalet üzere muamele etmek gerekir. Tüm insanlara karşı adalete riayet ederek karşılıklı saygı esasına dayalı bir muâşerette bulunmak icap eder. **“Allah, din uğrunda sizinle savaşmayan, sizi yurdunuzdan çıkarmayan kimselere iyilik yapmanızı ve onlara karşı adil davranmanızı yasak kılmaz; doğrusu Allah adil olanları sever.”**²

Güzel ve Sevgi Dolu Muâşeret

İnsan, **“en güzel”**³ şekilde yaratılmıştır. Böylesine terbiye olmuş bir varlığa karşı da en güzel şekilde davranmak gerekir. Allah-u Teala Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmuştur: **“İnanan kullarıma söyle, en güzel şekilde konuşunlar. Doğrusu şeytan aralarını bozmak ister.”**⁴

Hakeza: **“İnsanlara güzel söz söyleyin.”**⁵

Bu ayette yer alan güzel sözden maksat, lafzi muâşeret değildir. Aksine mutlak davranış ve muâşereti kapsamaktadır. Gerçi İslam sınırlarına yapılan bütün saldırıları def etmek, düşmana karşı koymak ve her türlü düşman saldırısına karşı direnmek gerekir. Lakin eğer İslam dahilinde herhangi bir düşmanlık ve ihtilaf ortaya çıkacak olursa, zahirde düşman sayılsa bile Müslüman kardeşi ortadan kaldırmak gerekmez. Dolayısıyla onu değil, düşmanını ortadan kaldırmak gerekir. Düşmanı def etmek zor bir iş değildir, ama düşmanlığı ortadan kaldırmak ve yeniden dostluğa yönelmek sadece salih ve bilgin insanların sanatıdır. **“İyilik ve fenalık bir değildir. Ey inanan kişi: Sen, fenalığı en güzel şekilde sav; o zaman, seninle arasında düşmanlık bulunan kişinin yakın bir dost gibi olduğunu görürsün.”**⁶ Bu esas üzere İslam sahası da aile sahasını andırmaktadır ve sevgi ve muhabbet üzere hareket etmektedir ki sürekli bu alanda aileye karşı doğru bir muâşeret daveti yapılmaktadır. **“Onlarla iyi geçinin.”**⁷ İnsanların birleşmesi veya ayrılması da ihsan ve lütuf esasına dayalı olmalıdır. **“Ya iyilikle tutma ya da iyilik yaparak bırakmadır.”**⁸ Büyüklere karşı saygı göstermek de şu ayet-i kerimede açık bir şekilde emredilmiştir. **“Eğer ikisinden biri veya her ikisi, senin yanında iken ihtiyarlayacak olursa, onlara karşı “Of” bile demeyesin, onları azarlamayasın. İkisine de hep tatlı söz söyleysin.”**⁹

¹ Hucurat suresi, 10. ayet

² Mümtehine suresi, 8. ayet

³ Tin suresi, 4. ayet

⁴ İsrâ suresi, 53. ayet

⁵ Bakara suresi, 83. ayet

⁶ Fussilet suresi, 34. ayet

⁷ Nisa suresi, 19. ayet

⁸ Bakara suresi, 229. ayet

⁹ İsrâ suresi, 23. ayet

Kur'an-ı Kerim'de yer alan esaslar üzerince büyük insanlara karşı sevgi göstermek, sürekli olarak akıl sahiplerinin hayatında yer alan bir hususiyet olmuştur ve akıl sahibi kimseler, büyüklerine karşı sürekli olarak akıl ve merhamet üzere davranmışlardır.

Hukuki Muâşeret

Kur'an-ı Kerim'in görüşüne göre insani toplumda hukuki muâşeret adabı, eşit ve karşılıklı bir adalet esasına dayalı olmalıdır. Bu açıdan adaleti emrettiği gibi adaletsizliğe tahammül etmeyi de reddetmektedir ve zulmü yasakladığı an, zulme teslim olmayı da yasaklamaktadır. Bu konunun önemi, Kur'an-ı Kerim'de yer alan bir çok ayetin metninde de yer almıştır. Zira bazı ayetler, bütün peygamberlerin mesajını adalet olarak nitelendirmektedir. **“And olsun ki peygamberlerimizi belgelerle gönderdik; insanların doğru hareket etmeleri için peygamberlere kitap ve ölçü indirdik.”**¹

Bazı ayetler de tam ve kamil bir hazırlık olmadığı müddetçe adaleti icra edebilmenin mümkün olmadığı gerçeğine de önemle vurgu yapmaktadır.

Bu açıdan adaleti yerine getirmek için ayağa kalkmak yeterli değildir. Bu konuda büyük bir çaba içinde olmak gerekir. **“Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şahitlik eden kimseler olun.”**² Hakeza: **“Ey iman edenler! Adaleti ayakta tutan, yalnız Allah için şahitlik eden kimseler olunuz.”**³

Olumsuzluk yönünde söz söyleyen ve adaleti emretmenin yanı sıra zulümden de sakındıran diğer bazı ayetler ise, zulmetmek ve zulmü kabul etmek arasındaki farkı uygun görmemektedir ve zulmü kabul etmenin de kınanmış zulüm gibi olduğunu dile getirmektedir ve her iki çirkin hasleti de reddetmektedir. **“ne haksızlık etmiş ne de haksızlığa uğramış olursunuz.”**⁴

Kabiliyetlerin Farklılık Sırrı

Kur'an-ı Kerim, kabiliyetleri, bir imtihan ortamı olarak saymakta, toplumsal işlerin adil bir şekilde dağılımına vesile kabul etmekte, toplum bireylerinin karşılıklı egemenlik haklarını düzenleme aracı bilmektedir. Aynı zamanda her türlü aşağılamak, insanların haysiyetini lekelemek ve tek yönlü kullanım ve sömürüyü reddetmektedir. **“size verdiği (nimetler) hususunda sizi denemek için kiminizi kiminizden derecelerle üstün kılan O'dur.”**⁵

Hakeza: **“birbirlerine iş gördürmeleri için kimini kimine derecelerle üstün kıldık; Rabbinin rahmeti, onların biriktirdikleri şeylerden daha iyidir.”**⁶

Zikredilen ayetlerden de anlaşıldığı üzere bütün ilahi ihsanlar ve hediyeler, Allah'ın kulları için bir imtihan vesilesidir; bir takım sıfatlara sahip olanları yüceltmek ve olmayanları aşağıla-

¹ Hadid suresi, 25. ayet

² Maide suresi, 8. ayet

³ Nisa suresi, 135. ayet

⁴ Bakara suresi, 279. ayet

⁵ En'am suresi, 165. ayet

⁶ Zuhuf suresi, 32. ayet

mak için değil. Bütün bu ilahi ihsanların hedefi, toplumsal görevleri adil bir şekilde bölüştürmek içindir. Dolayısıyla da **“Ey inananlar! Bir topluluk bir diğerini alaya almasın, belki de onlar kendilerinden daha iyidirler.”**¹ ayeti kerimesi de, her türlü böbürlenmeyi ve aşağılamayı reddetmektedir. Bütün herkesin birbirine karşılıklı saygı göstermesini gerekli görmektedir. Böylece insanın yüceliğini temin etme sayesinde toplumsal muâşeret, “erdemli şehir” ülkesünü gerçekleştirmeye ortam sağlamaktadır.

Toplum Sorumlularının Görevi

Erdem şehrinde vatandaşların güzel muâşerette bulunması, sorumlulukları ölçüsüncevidir. Bu açıdan toplumun önemli sorumlularının görevi, bu konuda diğerlerinden daha fazladır. Nitekim, Musa Kelim ve Harun’a (a.s) dini yumuşak bir şekilde tebliğ etmeleri emredilmiştir. **“Ona yumuşak söz söyleyin, umulur ki o öğüt alıp- düşünür ya da içi titrer- kokar.”**² Gerçi sonunda Firavun, kendi kötü tercihi sebebiyle denizin sularına gömüldü ve etrafında bulunan kim-seler de hep birlikte boğuldular. **“Deniz de onları içine alıverdi, hem de ne alış!”**³

Aynı şekilde Peygamber-i Ekrem’e (s.a.a) de davranışlarında mütevazı ve merhametli olması ve muâşeret hususunda yumuşak davranması emredilmiştir. **“Allah’ın rahmetinden dolayı, sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı kalpli olsaydın, şüphesiz etraftan dağılır giderlerdi.”**⁴

Başkalarının görüşüne saygı göstermenin zımnında toplumun birliği, iş bilir güçlerin kazanımı, görüş sahipleri arasında bir uyum icadı ve son kararın doğruluğu için güzel bir vesile olan muâşeret akımı da bu bağlamda düşünülmelidir ve Peygamber-i Ekrem (s.a.a) bu amaçla memur kılınmıştır.

Nitekim Peygamber-i Ekrem’in (s.a.a) sireti de münezzeh olan Allah’ın tavsiyesi üzere müminlere karşı kanatlarını germek ve mütevazı davranmak olmuştur. **“Sana uyan müminlere (merhamet) kanadını indir.”**⁵

Ama buna rağmen Peygamber-i Ekrem (s.a.a) tağutlar karşısında kesinlik göstermesi ve suçlular karşısında beri olduğunu ilan etmesi de İslam’ın unutulmayacak sünnetlerinden biridir. **“Eğer sana isyan edecek olurlarsa, artık de ki: “Gerçekten ben, sizin yapmakta olduğunuzdan uzağım.”**⁶

Kur’an-ı Kerim’de kanatlarını germek bazen, küçüklük ve itaatkarlık izharıyla birlikte yer almıştır. Tıpkı çocuğun babası veya annesi karşısında gösterdiği halet gibi. **“Onlara acıyarak alçak gönüllülük kanatlarını ger.”**⁷ Bazen de yumuşaklık merhamet ve şefkat göstergesidir. Tıpkı o ilahi önderin memur olduğu şey gibi.

¹ Hucurat suresi, 11. ayet

² Ta- ha suresi, 44. ayet

³ Ta- ha suresi, 78. ayet

⁴ Al-i İmran suresi, 159. ayet

⁵ Şuara suresi, 215. ayet

⁶ Şuara suresi, 216. ayet

⁷ İsrâ suresi, 24. ayet

Muaşeretin İyileşme Yolu

Kur'an-ı Kerim'in muaşeret adabının iyileşmesi hususundaki risaletlerinin biri de üstün ve gerçek medeniyete sahip bir toplum oluşturmak ve böyle bir topluma karşı hüsn- ü zan içinde olmayı emretmektir. Gerçi günah toplumunda bireylerin ilk görevi, hüsn- ü niyet içinde olmak değildir. Ama salih bir toplumda ilk emredilen şey, diğerlerine karşı hüsn- ü zan ve iyimserlik içinde olmaktır. **“Zannın çoğundan sakının, zira zannın bir kısmı günahdır.”**¹

4- Geçimini Temin Hususunda Kur'an'ın Risaleti

Ruh, gayb alemindedir, beden ise şahadet (mülk) alemine aittir. Asalet ise, münezzehe olan Allah'ın feyzine aracı olan ve şahadet aleminin feyizlenenlerini nasiplendiren gayp alemine aittir. Bu esas üzere en önemlisi inanç olan ruhun sıfatları, asalete sahiptir. Maddi, mali ve iktisadi sorunların ipoteğinde olan bedenin ihtiyaçlarını temin etmek ise fer'i bir husustur. Gerçi Kur'an kültüründe iktisat, üst yapıya aittir; alt yapıya değil. Lakin İslam, asla fer'i ve üst yapıya ait konular hususunda da duyarsız davranmamıştır.

Malın bir Araç Olması

Mal ve insan ruhunun hakikatinden ayrı olan her şey insanın kemali sayılmamaktadır. Aksine insanın doğal ihtiyaçlarını giderme vesilesidir. Bu araçları temin etmek, sıkıntısız mümkün olmadığı için de insanın tabiatının içinde –fitratının içinde değil- makul bir ölçüde sahiplik lezzeti ve iç çekiş mevcuttur. Bu vesileyle mal elde etmenin sıkıntısına katlanılmaktadır. Bir vesile olmaktan öte mal sevmek ve ihtiyaçları gidermekten daha fazla mal toplamak kınanmıştır. Gerçi üretime önem vermek de, başkalarının refahını temin etmek, dayanılmaz enflasyon yükünü hafifletmek ve toplumun fakirliğini gidermek açısından beğenilmiştir.

Kur'an-ı Kerim, mal toplama sevgisini, ruh sıkıntısı olarak kabul etmiş ve de kınamıştır. **“Malı da ‘bir yağma tutkusu ve hırsıyla’ seviyorsunuz”**² Elbette **“Muhakkak o, mal sevgisinden dolayı (bencil ve cimri tutumundan) çok katıdır.”**³ ayetlerinde mal, hayır olarak anılmışsa da evvela “hayır” sıfatı mala aittir, mal sevgisine aittir. İkinci olarak bu ayetten asla mal sevgisi istifade edilmemektedir. Bu ayette malı seven kimsenin ifadesiyle mal hayır olarak anılmıştır. Aksi taktirde ayetin akışı da münezzehe olan Allah'a karşı nankör davranan insanı kınama yönündedir. **“Hiç şüphesiz insan, Rabbine karşı nankördür. Ve gerçekten, kendisi de buna şahittir. Muhakkak o, mal sevgisinden dolayı (bencil ve cimri tutumundan) çok katıdır.”**⁴

Aynı şekilde malı hayır olarak adlandıran vasiyet ayeti de **“geleneklere uygun biçimde”**⁵ dünyevi hayattaki varlığının zarureti gereğince ve bu durumda hayır olarak adlandırılmıştır. Hiç kimseye de bağlı değildir.

¹ Hucurat suresi, 12. ayet

² Fecr suresi, 20. ayet

³ Adiyat suresi, 8. ayet

⁴ Adiyat suresi, 6- 8. ayetler

⁵ Bakara suresi, 180. ayet

Zenginliğin Kemal Olmayışı

İslami ekonomide servet sahibi olmak, bir kemal sayılmamaktadır. Dolayısıyla mala sahip olan bir kimse kamil olmadığı gibi, malı olmayan bir kimse de nakıs ve eksik değildir. Müminlerin Emiri Hz. Ali b. Ebi Talib (namaz kılanların en üstün selam ve rahmet dilekleri üzerine olsun) servet konusunu yorumlama hususunda Nebi-i Ekrem (s.a.a) , Musa-i Kelim (a.s) , cennet ehlinin karîsi¹ Davud (a.s) ve İsa Mesih gibi peygamberlerin ihtiyaç içinde olduğunu ve sade yaşadığını nakletmekte ve daha sonra şöyle buyurmaktadır: “*Bakan kimse aklederek bak-sın; Allah Muhammed’i böyle yaşamakla alçalttı mı, yoksa ikram edip yüceltti mi? ! Alçalttı diyen, yüce Allah’a and olsun büyük iftira eder, yalan söyler. İkrâm edip yüceltti diyen de bilsin ki Allah ondan gayrisine dünyayı vermekle alçaltmış, dergahına en yakın olanlardan da dünyayı uzak tutmuştur.*”²

Kanaatin Hayati Rolü

İslam’ın ilk yıllarında İslam askerlerinin zafere ermesinin şüphesiz bir takım sebepleri vardı ki onlardan biri de geçim hususunda kanaat etmeleri idi. Nitekim Ensar’dan fedakar ve muhacir bir grup olan Suffe ashabı bunun en açık örneğidir. Müslümanların kafirlerle savaşının nihai yorumu; Kevser’in mal ve evlat çokluğu ile övünmeye galibiyeti, fedakarlığın seçip benimsemeye üstünlüğü, zühdün altın biriktirmeye ve basit hayatın kompleks hayata tercihi ve özetle Kelimetullah’ın diğer kelimelere karşı üstünlüğüdür.

Adaletin Önemi

İslam ekonomisinin genel hatlarını adalet betimlemektedir ki bütün dini hatların da betimleyicisi konumundadır. Bu açıdan mal toplama sevgisine müptela olanların ifratını azaltmaktadır ki çok yemekten dolayı basan ağırlıktan, oburluktan, israftan, zayi etmekten, tuğyandan, cimrilik ve tamahkarlıktan kurtulabilsin.

Aynı şekilde ekonomik fikirlik içinde çırpınan kimselerin de tefritini azaltmaktadır ki açlık, zorluk, fakirlik, çıplaklık, zillet ve dilencilik müptela olmasınlar. “**Ta ki içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir şey olmasın.**”³ ayetindeki tümel kanununun nüzülü, herkesten, özellikle de gerçek alimlerden, dini tanıyan kimselerden, dindarlardan, sorumlu müfessirlerden ve zahit fakihlerden; zenginlerin ve fakirlerin eşitsizliği ile mal biriktirenlerin inançsızlığı karşısında ve mahrumların kötü durumu muvacehesinde asla susmamalarını istemiştir. Onlardan bu duruma karşı kıyam ederek genel kamuoyuna ait malların bütün insanlar arasında cereyan etmesini sağlamalarını istemiştir. Bu kamuoyuna ait mallar hakiki veya hukuki özel şahıslar nezdinde cereyan etmekle kalmamalıdır. “*Evet tohumu yarana ve insanı yaratana and olsun ki*

¹ Okuyucu. Okuyan. Kur’an’ı tecvide göre okuyan.

² Nehe’ül Belağa, 161. hutbe

³ Haşr suresi, 7. ayet

*eğer bu topluluk biat için toplanmasaydı, yardımcılarının varlığıyla hüccet ikame edilmeseydi ve Allah zalimlerin çatlayasıya doyardı, mazlumların açlıktan kırılmasına (mani olması) hususunda alimlerden söz almasaydı hilafet devesinin yularını sırtına atar, terk ederdim. Hilafetin sonunu ilk kasesiyle suvarırdım (Daha önce peşinde koşmadığım gibi şimdi de peşinde koşmaz, onu hemen terk ederdim.)*¹ Bu açıdan da anlaşıldığı üzere herkes ekonomik adaleti düzenlemek hususunda sorumlu konumdadır. Hem rehberlik ve velayet-i emr kisvesi altında görev yapabilen kimse, hem rehberlik gücüne sahip olmayıp sadece kendi kendine yettiği için Müslümanların velayetinin kendisinden düştüğü kimseler kendi görevini yapabilir.

Fakirlik ve Zenginlikle İmtihan Edilme

Şüphesiz hem zenginlik hem de fakirlik ilahi birer imtihandır. Hiç birisi insanın yücelik veya düşüklük sebebi değildir. Fecr suresinin ayetlerinden bu gerçek açık bir şekilde anlaşılmaktadır. **“Rabbim beni şerefli kıldı” der. Fakat onu sınamak için rızkını daraltıp bir ölçüye göre verdiği zaman: “Rabbim bana hor baktı” der. Hayır...”**²

Nitekim zengin olmaya müptela olan insanın batıl düşünceleri mala karşı aşırı bir sevgi duymasına neden olmaktadır. Bu kimse fakirleri yedirme ve koruma hususunda da görevini yerine getirmez. Buna ne şevk duyar ve ne de diğerlerini teşvik eder. Bu surenin diğer ayetlerinde de bu gerçek yer almıştır.

Söylemek gerekir ki malın önemi hususunda söylenen gerçekler sadece niteliksel boyuta sahiptir; emirsel boyuta değil. Nitekim ekonomik fakirlik tehlikesi hakkında varolan ifadeler de niteliksel bir cihete sahiptir; emirsel bir cihete değil. Örneğin Peygamber-i Ekrem'den (s.a.a) ekonomik fakirlik tehlikesi hakkında şöyle buyurduğu nakledilmiştir: “Bizler için ekmeğe bereket karar kıl. Bizimle ekmeğin arasını ayırma. Zira ekmeğe olmadığı takdirde ne namaz kılabilir, ne oruç tutabilir ne de rabbimizin farzlarını eda edebiliriz.”³

Bu rivayet de sadece olayın doğal tesirleri boyutunu ifade etmektedir; emirsel boyutunu değil. Nitekim sıradan insanların tahammül miktarını ifade etmektedir. Yoksa hem asr- 1 saadette hem de günümüzde ilahi şahıslardan muvahhit kimseler fakirliğin bütün şiddetlerine tahammül ederek gerçek İslam'a yardım etmişler ve saldırgan düşmanları İslam vatanının sınırlarından def ederek Allah'ın yardımıyla Kur'an ve İtret'in varlığını yabancıların zararından korumuşlardır.

Sonuç

sonuç olarak Kur'an'a önem vermek hudutları ikame etmek, sınırları korumak ve ilahi kanunları icra etmenin önemi hususunda birkaç hadis nakletmek ve böylece Kur'an'la haşır olmak ve Kur'an'la birlik oluşturmak için bir çaba göstermek istiyoruz.

Hz. Ali (a.s) bu hususlarda şöyle buyurmuştur:

¹ Nehe'ul Belağa, 3. hutbe

² Fecr suresi, 15- 17. ayetler

³ Furug-i Kafi, Kutab'ul Meişet, Bab'ul İstiğānet fi'd- Dünya ale'l Ahiret

1- *“Kur’an’ı öğrenin, çünkü o sözlerin en güzelidir. Onda anlayışınızı derinleştirip kavrayışınızı genişletin. Çünkü o gönüllerin baharıdır. Nuruyla şifa bulun, zira o göğüslerin şifasıdır. Onu en güzel okuyuşla okuyun. Çünkü o kıssaların en faydalısıdır”*¹

2- Hakeza Hz. Ali (a.s) şöyle buyurmuştur: *“Kur’an’ı ihya etmek ona topluca sarılmaktır. Onu öldürmek ise ondan uzaklaşmaktır.”*²

3- Hakeza Hz. Ali (a.s) şöyle buyurmuştur: *“Sarılıp tutanı koruyan ve asılanı kurtaran Allah’ın kitabına sarılın.”*³

4- Hakeza Hz. Ali (a.s) şöyle buyurmuştur: *“Kur’an’la oturup kalkan kimse bir artma ve bir de eksilme ile kalkar: Hidayetinde artma, körlüğünde eksilme olur. Kur’an’a uyduktan sonra yoksulluk, Kur’an’a uymadan önce de zenginlik gelmeyeceğini bilin.”*⁴

5- Hakeza Hz. Ali (a.s) şöyle buyurmuştur: *“Kur’an’la oturup kalkan kimse bir artma ve bir de eksilme ile kalkar: Hidayetinde artma, körlüğünde eksilme olur. Kur’an’a uyduktan sonra yoksulluk, Kur’an’a uymadan önce de zenginlik gelmeyeceğini bilin.”*⁵

6- Hakeza Hz. Ali (a.s) şöyle buyurmuştur: *“Allah için, Allah için Kur’an’a uyun; onunla amel etmede başkası sizden önde olmasın.”*⁶

7- Hakeza Hz. Ali (a.s) şöyle buyurmuştur: *“Evladın baba üzerindeki hakkı ise ona güzel isim vermesi, onu güzel terbiye etmesi ve ona Kur’an’ı öğretmesidir.”*⁷

Geçmiş konuların geneli bu hadislerin kısa bir açıklaması sayıldığı için bunları burada yeniden açıklamaktan sakınıyoruz. Diğer alevi (a.s) konular nebevi marifetlere bağlı olduğu gibi Hz. Ali’nin (a.s) bu bölümdeki tavsiyeleri de Resul-i Ekrem’in (s.a.a) güzel sünnetine bağlıdır ki nitekim Peygamber’in (s.a.a) buyurduğu gibi Kur’an alimleri ve hafızları hem hayatlarında hem de ölümlerinde diğerlerine oranla bir üstünlüğe sahiptirler. Zira Resul-i Ekrem (s.a.a) Yemen’e bir heyet göndermek istediği zaman da aralarında en genç olanlarını emir olarak tayin etmiş ve kendisine bu konuda soru soran bir şahısa şöyle buyurmuştur: *“Bu Kur’an kârisidir.”*⁸ Hakeza Resul-i Ekrem (s.a.a) Uhud şehitlerin defin ederken de şöyle buyurmuştur: *“Kur’an hususunda diğerlerinden daha kapsamlı olanları diğerlerinden önce mezara koyunuz.”*

Bu marifetler ışığında İmam Zeyn’ul Abidin’in (a.s) neden şöyle buyurduğu anlaşılmaktadır: *“Doğu ve batı arasında olanlar ölse dahi Kur’an benimle olduktan sonra asla dehşete kapılmam.”*⁹ Yani yeryüzündeki bütün insanlar zahiri bir ölümle veya batını bir ölüm ve küfürle ölseler ve insani makul hayatlarını dahi terk etseler, ben asla korkuya kapılmam. Elbette hidayet metni olan Kur’an benimle olduğu taktirde asla endişeye düşmem. Zira dehşete kapılmak yolunu kaybetme sebebiyledir. Yol adamı ise asla korkmaz, aksine sürekli olarak yolunu kat etmekle meşgul olur.

¹ Nehc’ul Belağa, 110. hutbe

² Nehc’ul Belağa, 127. hutbe

³ a. g. e, 156. hutbe

⁴ a. g. e, 176. hutbe

⁵ a. g. e, 176. hutbe

⁶ a. g. e, 47. mektup

⁷ Nehc’ul Belağa, 399. hikmet

⁸ Kenz’ul Ummal

⁹ Usul-i Kafi, c. 2, s. 602

Semavi dinlerde Örtü/Hicab

Ali Muhammedi Aşenani

İnsanı ve varlıksal boyutlarını yakından tanıma konusu, günümüzde de büyük bir istekle sürdürülen çok geniş ve kapsamlı bir konudur. Biyoloji, psikoloji, sosyoloji ve tarih gibi çok farklı ilim dallarının her biri özel bir bakış açısıyla insanı mikroskop altına almış, çok yeni ve değerli buluşlar yapmışlardır. Ama bütün bunlara rağmen insan hakkında araştırmaları sürdürülen bir çok sorular vardır.

Dr. Alexis Carrel Haklı olarak ve bu kompleks nüansı itiraf etmiş olmak için insan hakkındaki kitabını “Meçhul İnsan” diye adlandırmıştır. Meşhur İngiliz bilgini L. Aubrey de şöyle diyor: “Neden uzaklara gidelim ki? Henüz kendimizi bile tanıyamıyoruz, ne olduğumuzu bilemiyoruz! Tabiat ile var olan ilişkilerimiz hakkında gerçek bir bilgiye sahip değiliz.”¹

Bu yüzden bilim her ne kadar ilerlerse ilerlesin, bir o kadar da insan hakkındaki acizliğinin farkına varmaktadır. Bu yüzden insanı ve mutluluk yolunu tanımak için alemlerin rabbinin ve insanın gerçek yaratıcısının dergahına yönelmeli, vahiy ekolü bakış açısıyla insanı yeniden tanımalı ve vahyin hidayet öğretilerini hayatımızın baş ödevi edinmeliyiz.

Yaratılış ve yasama sistemlerinin uyumu

İnsan ve evrenin yaratıcısı tarafından Peygamber aracılığı ile insana sunulan vahiy ekolünün hüküm ve emirleri, insanın farklı boyutlarını göz önünde bulundurarak onun doğal ve yaratışsal ihtiyaçlarına cevap vermiş ve neticede insanın gelişimsel süreciyle uyumluluk içinde bulunmuştur. Ayrıca insani değerlerin yücelmesi boyutunda da en bilgin bir kılavuz, hatta insanın farklı boyutlarını en iyi ortaya çıkaran ve yön veren bir yol gösterici olmuştur.

Başka bir tabirle insanı varlık aleminin efendisi ve yaratılışın şaheseri karar kılan Allah, insanın içsel kabiliyetlerinin tomurcuklanması için de insani değerlerin yücelmesi ve gelişimi cihetinde bir takım kanunlar ve yasalar yaşamış, bunu elçileri vasıtasıyla insanlara bildirmiştir. İşte bütün bu emir ve yasaların tümünü biz “din” diye tanımlamaktayız.

Evrenin ve bu evrenin bir parçası olan insanın “O’ndan” ve “O’na” diye tabir edebileceğimiz nesnelliği göz önünde bulundurulduğu takdirde, açık bir dille söylenebilir ki insanın saadet ve mutluluğunu sadece ve sadece bu ilahi öğretiler ve kanunlar temin edebilir. Şehit Mutahhari bu konuda şöyle demektedir: “Evrenin “O’ndan” (inna lillah) ve “O’na” (inna ileyhi raciun) diye ifade edebileceğimiz iki nesnelliği vardır. Evrendeki varlıklar da uyumlu bir sistem içinde bir yöne ve bir merkeze doğru bir gelişim seyri içindedir. Hiç bir varlığın yaratılışı abes, gereksiz ve hedefsiz değildir. İnsan bütün varlıklar arasında çok özel bir yücelik ve azamete sahiptir. İnsanın çok özel bir görevi ve mesajı vardır. Bu yüzden de insan kendini ve içinde yaşadığı toplumu geliştirmek ve terbiye etmek sorumluluğunu taşımaktadır. Evren adeta insanın okuludur ve Allah her insana doğru niyeti ve çabası esasınca ödül verecektir.”²

Başka bir yerde ise şöyle demektedir: “Allah insanı sadece kendisine tapsın, emirlerini kabul etsin diye yaratmıştır. O halde insanın görevi sadece Allah’ın emirlerine itaat etmektir.”³

¹ L. Aubrey, Mutluluk Peşinde, s. 33

² Şehid Mutahhari, Cihanbini-i Tevhidi, s. 22

³ Bu konuda, “Cinleri ve insanları sadece bana ibadet etsinler diye yarattım.” ayetini de şahit olarak göstermiştir. Şehid Mutahhari, “İnsan der Kur’an”, s. 12

Bu esas üzere dini hükümler hiç şüphesiz fitri/yaratışsal tabiat ile uyum içindedir. Fitri tabiat ve dini emirler arasındaki bu uyum ve yakın ilişki, iki yönlü mütekabil bir ilişki türüdür. Yani bir taraftan fitri yol gösterimler insanı vahiy ekolünün hüküm ve emirlerine uymaya çağırmakta ve diğer yandan da dini hükümler bizleri fitri yol gösterimlere tabi olmaya davet etmektedir.

Bu gerçek çok açık ve hissedilir bir gerçektir. Zira insan bir yönden kendinde maneviyata yönelik ve Allah'a ve emirlerine oranla derin bir aşk duymakta ve öte yandan da Kur'an bizzat bizlere şöyle buyurmaktadır: **“Hakka yönelerek kendini Allah'ın insanlara yaratılıştan verdiği dine ver. Zira Allah'ın yaratışında değişme yoktur; işte dosdoğru din budur, fakat insanların çoğu bilmezler.”**¹

Gördüğümüz gibi bu ayet-i şerifede hanif ve sağlam din, Allah'ın herkesin varlığında karar kıldığı genel ve fitri yol gösterimleriyle uyum içindedir. Hatta bu ayette bu ikisi eşit olarak tanımlanmıştır.

Kur'an-ı Kerim'in bu öğretisi esasınca hak dini batıl ve sapık ekollerden ayırtmada en önemli ölçülerden biri de, hüküm ve emirlerinin insanların içindeki fitri sesiyle uyum içinde olmasıdır. İşte bu yüzden diyoruz ki fitratın bu deruni sesinin kökeni, uyulduğu takdirde insanı kurtuluşa sevk eden, yüz çevrildiği takdirde ise insanın hüsrana uğramasına neden olan ilahi ilhamlardır. Kur'an-ı Kerim bu konuda da şöyle buyurmaktadır: **“Kişiye ve onu şekillendirene, sonra da ona iyilik ve kötülük kabiliyeti verene And olsun ki, kendini tezkiye eden kurtuluşa ermiştir. Kendini fenahlığa gömen kimse de ziyana uğramıştır.”**²

Yukarıdaki ayet-i şerifede fitratın deruni ilhamları esasınca nefsi tezkiye etmenin insanın kurtuluşuna sebep olacağı, bunu görmezlikten gelmenin ise insanın hüsrana neden olacağı açık bir şekilde beyan edilmiştir.

Başka bir ayette ise ilahi sınırları çiğnemenin insanın hüsrana uğrama nedeni olduğu ifade edilmiştir.

“Bunlar, Allah'ın sınırlarıdır. Allah'ın sınırlarını kim aşarsa, şüphesiz, kendine yazık etmiş olur.”³

Yukarıdaki iki ayete dikkat edildiğinde fitrat ve ilahi emirler arasındaki dayanışma ve irtibat açık bir şekilde ortaya çıkmakta ve insana fitrat veya ilahi sınırlara tabi olduğunda kurtuluşa ereceği, fitri yönelimler ile ilahi sınırları görmezlikten geldiği takdirde ise hüsrana uğrayacağı hatırlatılmaktadır.

Ayrıca peygamberlerin amaç ve metotlarından biri de bu fitri hususları hatırlatmak olmuştur. Allah-u Teala defalarca Peygamber'i (s. a. v) bu görevini yerine getirmeye çağırmıştır. Örneğin Allah şöyle buyurmuştur: **“Sen öğüt ver! Esasen sen sadece bir öğütçüsün.”**⁴

Hakeza: **“Öğüt ver; doğrusu öğüt İman edenlere fayda verir.”**⁵

¹ Rum Suresi, 30. ayet

² Şems Suresi, 7- 10. ayetler

³ Talak suresi, 1. ayet

⁴ Gaşiyeye suresi, 21. ayet

⁵ Zariyat suresi, 55. ayet

Kur'an-ı Kerim sadece peygamberlerin değil, bütün ilahi ayetlerin görevinin akıl ve iman sahibi kimseler için hatırlatma olduğunu bildirmektedir. Söylenmesi gerekir ki "zikir" ve "tezekkür" (hatırlama ve hatırlatma) kelimesinin türevleri Kur'an'daki ayet-i şerifelerde üç yüze yakın yerde zikredilmiştir. Bunca tekrar da zikir ve tezekkürün (hatırlama ve hatırlatmanın) önemini gözler önüne sermektedir.

İşte kadının örtünme emri de akıl fitratının kalp fitratı gibi kadınları kendisine davet eden çok önemli bir husustur.

Fizyologlar ve psikologlar ilgili alanda cinsel ahlakın, özellikle de utanma duygusu ve örtünün kökeni hususunda uzun uzadıya tartışmış, bir çok gerçekleri tespit etmeye çalışmıştır. Haya ve örtünün fitri kökenini inkar eden batılı bilginlere cevap olarak dişi hayvanlardaki utanma duygusunun tümüyle içgüdüsel ve doğal olduğunu kabul edip, kadınların utanma ve iffet duygusunun başka nedenlere bağlanmasının ve bunun sonradan kazanılmış veya zorla kabullendirilmiş bir husus olduğuna inanmanın mümkün olmadığı hatırlatılmıştır. Dolayısıyla söylemek gerekir ki kadının örtünme duygusu da kalp veya akıl fitratından kaynaklanmaktadır.

İki yönlü delil

Örtünmenin fitri bir iş olduğu ve ilahi hükümler ile fitri hükümlerin uyumlu bulunduğu gerçeğinden şu neticeleri almak mümkündür: Semavi dinler kadın için örtüyü farz ve gerekli kabul etmiş, insanlık toplumunu örtünmeye davet etmiştir. Zira:

- 1- Örtünme duygusu doğal olarak kadınların fitratında mevcuttur.
 - 2- İlahi dinlerin emir ve hükümleri, insanın fitratı ile uyumlu olarak onanmıştır.
- O halde tüm ilahi dinlerde kadının örtünmesi farz kabul edilmiştir.

Görüldüğü gibi bu delil de, örtünün fitri oluşundan hareket etmiş ve şer'i farz oluşu da tümel olarak algılanmıştır. Ama bu delili tersinden almak da mümkündür. Yani ilahi dinlerde örtünün şer'i açıdan farz oluşundan, bunun fitri bir duygu olduğunu algılamak da olasıdır. Başka bir tabirle semavi dinlerdeki meşruiyeti, örtünün fitri delili olarak kabul etmek ve şöyle demek mümkündür:

- 1- Bütün semavi dinler Allah tarafından kadının örtünmesini farz kabul etmiştir.
- 2- İlahi dinlerin emir ve hükümleri insanın fitratıyla uyumlu olarak onanmıştır.

O halde buradan da anlaşıldığı üzere Allah örtünme duygusunu kadının fitratında karar kılmıştır.

Bu önemli ve temel nükte esasınca söylemek gerekir ki kanun sürekli olarak insan fitratıyla uyum içinde olmalıdır. Zira içgüdüsel ihtiyaçlar, fitri zevkler ve doğal yaratılışlar göz önünde bulundurulmadan yasanan kanunlar, her ne kadar yüksek bir makamdan, her ne kadar şiddetli ve korkutucu bir tonla ifade edilmiş olsa da, süreklilik içinde olmayacaktır. ¹ Her ne kadar bir müddet yaygınlaşsa da sonunda toplumdaki silinip gidecektir. Dolayısıyla vahiy ekolleri örtünmenin farz olduğunu ifade ediyorsa bu, o hususun insan fitratına aykırı olmadığını, hatta insani zevk ve tabiat ile uyum içinde bulunduğunun en açık delilidir.

Zerdüş, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam dinine göre kadınların örtülmesi farzdır. Bu konuda dini mukaddes kitaplar, dini hüküm ve yasalar ve bu ilahi din mensuplarının pratik, siret, merasim ve adabı da en büyük şahit konumundadır.

¹ Filozofların tabiriyle tabiata aykırı ve determinist uygulamalar asla kalıcı olamaz.

Bu konuya bir çok düşünürler de işaret etmiştir. Bu konuda sadece bir örnek olarak Allame Nakdi'nin "*Caygah-i zen nezd-i ümmetha-i kabl'ez İslam*" adlı kitabından şu alıntıyı yapmakla yetiniyoruz: "İslam'dan önce yaşayan İran Mecusileri (Zerdüşter) , Brahmanlar, Budistler, Yahudiler, Hıristiyanlar ve Araplar arasında kadınların örtünmesi yaygın bir adet haline gelmişti.

İranlı kadınların bazıısı örtülü, bazıısı ise örtüsüz idi. Elbette o zamanlar kadına büyük baskılar yapılıyor ve bütün hayatını dört duvar arasında geçirmesi isteniyordu. Brahmanlar arasında ise özel bir örtü şekli vardı. Kadının evinden çıkmaya ve dinlerinin kendisine belirttiği yabancıları tanımaya hakkı yoktu. Budistler arasında da örtü aynı şekilde idi. Günümüzde Hintliler arasında bunun kalıntıları göze çarpmaktadır. Yahudiler hususunda ise Tevrat'ta bir çok yerde örtünün farz olduğu belirtilmiştir. Örneğin "Tekvin seferi", 24. Bab, 64. Ayet; 13. Bab, 38 ve 65. ayetler ve 3. Bab 14 ve 47. ayetlere bakabilirsiniz.

Hıristiyanlık'a gelince...Kadınlar hakkında, "Akıllı, evinde oturan, iffetli ve işe itaat eden kimseler olmalıdır." diyen Timoteus'a, Pavlus'un söylediği sözlerden de ilk başta Hıristiyanlıkta örtünme farz olduğu anlaşılmaktadır. Araplarda ise bazı erkekler kadınlarını örtünmeye, diğer bazıları ise süslenmeye teşvik ediyordu. Ama Arapça şiiirlerden de anlaşıldığı üzere Aristokrat sınıf nezdinde kadınların örtünmesi yaygın bir adet idi.

Bütün bunlardan anlaşıldığı üzere her ne kadar sadece bazı Arap kadınları örtünmüş olsa da örtü, İslam daha gelmeden önce Araplar arasında yaygın bir adet olarak varlığını sürdürmekteydi. ¹

Buradan da anlaşıldığı kadarıyla örtünme bütün semavi dinlerde var idi. İleride Hıristiyanlık ve Yahudilikte örtünmeyi ayrıca ele alacağız.

Dinlerin mensuplarının pratik uygulaması

Bir ümmetin örf, adet, gelenek, adap ve tek kelime ile sireti, o ümmetin onların kültürel boyutlarını göstermektedir. Zamanla bir takım adet ve gelenekler her ne kadar değişse veya terk edilse de, tarihi kökeni ilk dönemlerden kalma bir takım uygulamalara ulaşıldığı takdirde büyük ölçüde onun kültürel ve dinsel köklerini de elde etmek ve delil makamında şahit olarak göstermek mümkündür.

Bu bölümde ilk önce siretin ne olduğunu öğrenmeye çalışacak, sonra siretin delil olup olmadığını açıklayacağız. Zira ileride örtü hususunda dinlerin mensuplarının pratik uygulamaları ve siretleri bir delil olarak sunulacaktır.

Usul-i Fıkıh (fıkıh metodolojisi) alimleri pratik sireti şöyle tanımlamaktadırlar: "Şeriata uyan veya akıl sahibi kimselerin bir işi yapma veya terk etme hususundaki sürekli adetleri ve pratik uygulamaları siret olarak adlandırılmaktadır. Siret iki kısımdır:

1- Akıl sahiplerinin sireti ki bunda bütün akıl sahipleri bir işi yapma veya terk etme hususunda ittifak etmişlerdir.

2- Müteşerria (şeriata uyanların) sireti ki bunda da bir dinin mensupları sürekli olarak bir işi yapma veya yapmama hususunda uyumlu hareket etmişlerdir.

Bu Usul alimleri siretin delil olduğu hususunda ise şöyle demişlerdir:

¹ a. g. e. , Allame Nakdi, s. 24- 25

Müteşerria'nın (şeriata uyanların) bir işi yapma veya terk etme hususundaki sireti gerçekte bir tür icma ve hatta icmanın en önemlisidir. Zira sired, alim veya alim olmayan herkesin sergi-lediği ameli bir icmadır. Oysa fetvadaki icmalar sadece alimler tarafından beyan edilen sözlü icmadır.

“Peygamber (s. a. v) veya Ehl-i Beyt İmamları (a. s) döneminde bizzat kendilerinin de amel ederek teyit ettiği bir siretin varlığı hakkında ilim sahibi olunursa, şüphesiz o sired kesin bir delil kabul edilmelidir.” sözü icma gibi tek başına o hükmün delili olarak gösterilmelidir. “¹

Bu esas üzere örneğin Müslümanların pratik sireti bizzat Peygamber (s. a. v) ve Ehl-i Beyt İmamları nezdinde de sergilenmek şartıyla o siretin İslam dinindeki meşruiyetini göstermektedir.

Bu konuya Üstad Haşeminejad'ın “el- Meretu Reyhanetun” adlı kitabından şu alıntıyı yaparak son veriyoruz: “Örtü (hicap) üç kısımdır:

- 1- Korku örtüsü (başkalarından korkarak örtünmek)
- 2- Taklide dayalı örtü (anne veya nineleri taklit ederek giyilen örtü)
- 3- İman örtüsü

Komşular veya çevrenin baskısıyla giyilen örtü, korkunun yok oluşuyla da ortadan kalkmaktadır.

Taklide dayalı örtü ise taklit ettiği kimsenin ortadan gitmesiyle, örneğin anne ve nine veya başkalarının olmayışıyla sona ermektedir.

İman örtüsü ise her zaman bakidir ve asla yok olmaz. “²

Şimdi de Yahudilik ve Hıristiyanlıkta hicabın varlığını ele alıp incelemeye çalışacağız. Böylece ilahi dinlerin sadece fert ve toplumdaki olumlu etkileri sebebiyle örtüyü yasadıkları açıkça anlaşılmalı olsun. Zira ilahi din mensuplarının hiç birisi örtüyü korkudan veya birilerini taklit ederek tercih etmiş değillerdir. Aksine iman ve inanç ile örtünmeye sarılmışlardır ve bu yüzden de asla iman örtüsünü terk edecek değillerdir.

Yahudilikte Örtünme

Yahudilikte örtünün farz oluşu ve Yahudi kadınlarının örtünmesi, hakikati arayan ve dini/tarihi metinleri araştıran herkesin kolayca görebileceği kadar açık ve ortadadır. Hatta herkes az bir araştırma ile Yahudi toplumunun örtünme hakkındaki titizliğini ve bu hükmün dini köklerini kolayca algılayabilir.

Eğer henüz de bazı Yahudi kadınlarının tam örtüye riayet ettikleri ve başörtüsü kullandıklarını görüyorsak, bu Yahudi toplumundaki örtü hükmünün önemini göstermektedir. Will Durant Yahudi toplumunun örtü hakkındaki titizliği hakkında şöyle demektedir: “Yahudi toplumunun katı ve kaba tutumu sahip oldukları aşırı yaşam gücünden kaynaklanıyordu. Yahudilerin uzlete çekilmesinin sebebi ise sakınganlıklarıydı. Onlar sertliğe ve kargaşalığa meyilli bir toplumdur. Bu hassasiyetleri de hiç şüphesiz yakın doğuda büyük bir hazineyi yadigar bıraktıklarına sebep olmuştur. “³

¹ Muhammed Rıza el- Muzaffer, Usul'ul Fıkıh, c. 2, s. 171- 174

² Haşiminejad, el- Meretu Reyhanetun, s. 126

³ a. g. e, c. 1 s. 595

Üstat el- Gaffar ise “İslam’dan önce örtü” başlığı altında şöyle demektedir. “Eskiden beri antik doğu topluluklarında örtü yaygın bir adet idi ve bugüne kadar da devam etmiştir. Semavi dinlerde örtünün farzlığı tartışılmaz bir gerçektir. Eski Ahid Tevrat’ta hicab hakkında bir çok ayetler vardır. Hz. Mesih de Yeni Ahid İncil’i getirdiğinde bunu onaylamıştır. Tevrat ve İncil’de yer alan bir çok ayet, o dönemdeki kadınların örtündüğünü göstermektedir. Yabancı erkeklerin kendilerini görmemesi için bir örtüye büründüklerini bildirmektedir.”¹

Mukaddes Tevrat Kitabı’nda örtü

Şüphesiz Yahudi kadınlarının tarihin çeşitli dönemlerinde riayet ettikleri örtü olayının köklerini, onların dini metinlerinde aramak gerekir. Zira tarih boyunca devam eden ve tahriften uzak kalan dini hükümler, bizlere mukaddes dini kitaplarda örtünün önemle emredildiğini göstermektedir.

Yahudilerin mukaddes kitabı Tevrat bir çok yerde açık veya üstü kapalı bir şekilde bir şekilde kadının örtünmesi ve benzeri konuları önemle tekit etmiş, bazı ayetlerde çarşaf ve yüzü örten peçe gibi tabirleri kullanmıştır. Bu tabirlerin kullanılması da o dönemdeki Yahudi kadınlarının örtünmesinin niteliğini göstermektedir.

Şimdi bunlardan bazısına kısaca bir işaret edelim:

Yabancı erkek karşısında tam örtünmek

Tekvin Seferinde şöyle okumaktayız: ““Ve Rebeka gözlerini kaldırıp İshak’ı görünce deven den indi ve köleye şöyle dedi: “Bizi karşılamak için tarlada yürüyen bu adam kimdir? “ Ve köle, “Efendimdir” dedi. Ve Rebeka peçesini alıp örtündü. “²

Kadın ve erkeğin birbirine benzememesi gerektiği

Bu konuda da Tevrat’ta şöyle yer almıştır: “Kadının üzerinde erkek esvabı olmayacak ve erkek kadın esvabı giymeyecek; çünkü bu şeyleri yapan herkes Allah’ın, Rabb’in mekruhudur. “³

Kadın ve kızların süslenip işe yapması karşısında azabın inişi

Bu konuda Tevrat’ta şöyle okumaktayız: “Ve Rab dedi: Madem ki Sion kızları kibirlidir ve boyunlarını ileri uzatarak göz edip yürüyorlar, gezerken kırılarak gidiyorlar ve ayaklarının halkalarını çingırdatıyorlar, bundan ötürü Rab Sion kızlarının tepesini kel ile vuracak ve Rab onların gizli yerlerini açacak. Ayak halkalarının güzelliğini ve fileleri ve mehçeleri, küpeleri ve bilezikleri ve peçeleri, alın çatkılarını ve ayak zincirlerini ve bel kemerlerini ve hoş koku şişelerini ve muskaları ve yüzükleri ve burun halkalarını ve bayram esvaplarını ve örtüleri ve şalları ve keseleri, el aynalarını ve gömlekleri ve baş sargılarını ve atkılarını Rab o gün kaldırıp atacak ve vaki olacak ki hoş koku yerine pis koku ve bel kemeri yerine ip ve saç lülesi yerine saçsız baş ve süslü esvap yerine çuldan gömlek, güzellik yerine dağlanmak olacak. Erkeklerin kılıçla

¹ Abdurresul Abdulhasan el- Gaffar, el- Meret’ul Muasira, 3. baskı s. 40

² Tekvin Seferi , 24. bab, 64 ve 65. ayetler. İran Yahudilerinin dini önderi Haham Orwell Davudi, Yahudi şeriatında örtünün farz oluşunun delilinin bu ayetler olduğunu ifade etmektedir.

³ Tevrat, Tesniye Seferi, 22. bab, 5. ayet

ve yiğitlerin cenkte düşecekler ve Sionun kapıları ah çekip yas tutacaklar ve kimsesiz kalıp toprakta oturacak. “¹

Aldatıcı ve yabancı kadınlardan sakınma

“Süleyman Nebi meselleri” kitabında şöyle yer almıştır: “Oğlum, babanın emrini koru ve ananın öğrettiğini bırakma; onları daima kendi yüreğin üzerine bağla, onları boynuna tak. Yürüdüğün zaman sana yol gösterecek, yattığın zaman üzerine bekçilik edecek ve uyandığın zaman seninle söyleşecek. Çünkü seni kadından, ecnebi kadının yaltaklanan dilinden korumak için emir bir çırağdır ve şeriat nurdur; ve terbiye azarlamaları hayat yoludur. Onun güzelliğine yüreğinden arzu çekme ve seni kirpikleri ile yakalamasın. Çünkü fahişenin yüzünden insan bir parça ekmeğe muhtaç olur ve zina eden kadın değerli canı avlar. “²

Başka bir yerde ise şöyle yer almıştır: “Oğlum, sözlerimi tut ve emirlerimi yanında sakla. Emirlerimi tut ve yaşa; ve öğrettiğimi gözünün bebeği gibi koru. Onları parmaklarına bağla; onları yüreğinin levhası üzerine yaz. Kendini yabancı kadından, sözler ile yaltaklanan ecnebi kadından kurtarmak için, hikmete: sen kardeşimsin, de; ve anlayışı akraba diye çağır. Çünkü evimin penceresinde, kafesimden baktım; anlayışı eksiksiz bir genci bön adamlar arasında gördüm, gençler arasında fark ettim. Alaca karanlıkta, günün akşamında, gece ortası onda, karanlıkta, o kadının köşesine yakın sokaktan geçiyordu ve onun evinin yolunda yürüyordu. “³

Dokunmaktan nehyetmek (yasaklamak)

Tevrat’ta Rut Kitabında Moab diyarından Naomi ile dönen Moab kızı hakkında şöyle demektedir: “Ve Boaz Rut’a dedi: İşıtıyor musun kızım? Başak devşirmek için başka tarlaya gitme ve buradan da ayrılma ve burada bizim kızlarla beraber kal. Gözlerin orakçıların biçtikleri tarlada olsun ve onların ardınca yürü; sana ilişmesinler diye uşaklara emrettim ya; susadığın zaman da kaplara git ve uşakların çektikleri sudan iç. “⁴

Yahudi kadınlarının örtünme sınırı ve niteliği

Tevrat açık bir şekilde çarşaf ve kadınların yüzünü örttükleri peçeden söz etmektedir. Bu da o dönemdeki Yahudi kadınlarının örtünme niteliğini göstermektedir. Nitekim Tevrat kitabında şöyle yer almıştır:

“Ve dedi: üzerimde olan örtüyü getir ve onu tut; ve kadın onu tuttu; ve altı ölçek arpa ölçüp kadına yükletti; ve şehre gitti. “⁵

Yahuda gelinleri hakkında ise şöyle okumaktayız:

Ve üzerinden dulluk esvabını çıkardı, peçesiyle örtündü ve Timnat yolu üzerinde olan Enaim kapısında sarınıp oturdu; çünkü Şela’nın büyüyüp kendisinin ona karı olarak verilmediğini gördü. “⁶

¹ Tevrat, İşaya Nebi Kitabı 3. bab 16- 26. ayetler

² Tevrat, Nebi Süleyman’ın Meselleri kitabı, 6. bab, 20- 26. ayetler.

³ Tevrat, Nebi Süleyman Meselleri kitabı 7. bab, 1- 9. ayetler.

⁴ Tevrat, Ruk Kitabı, 2. bab, 8- 9. ayetler.

⁵ a. g. e. 3. bab, 15. ayet

⁶ Tevrat, Tekvin Seferi, 38. bab, 14- 15. ayetler

Nebi İşaya Kitabında ise şöyle yer almıştır: Ey sen ere varmamış Babil kızı, aşağı inde top- rakta otur; ey Kildaniler kızı, taht yok, yere otur; çünkü sana nazik ve nazlı demeyecekler. İki değirmen taşı al da un öğüt; peçeni aç, eteği kaldır, baldırı aç, ırmaklardan geç. Çıplaklığın açılacak, evet ayıbın görülecek, ben öç alacağım ve kimseyi esirgemeyeceğim. “¹

Süleyman’ın “Neşideler Neşidesi” kitabında ise şöyle okumaktayız:

“Ah ne güzelsin sevgilim,
Ah sen ne güzelsin,
Peçen arkasındaki gözlerin güvercinler,
Gilead dağının yamaçlarında yatan
Keçi sürüsü gibidir saçın. “²

Saçların Örtünmesinin Farz Oluşu

Tevrat’ta Sayılar Seferi’nde şöyle yer almıştır: “Ve kahin kadını Rabb’in önünde durduracak ve kadının başını açacak ve onun avuçlarına, anılma ekmek takdimesidir; ve lanet getiren acılık suyu kahinin elinde olacak. “³

Bu ayet Talmud kitabının tefsiri esasınca saçların örtünmesinin farz olduğuna delalet etmektedir. Bu konuda ileride detaylıca açıklanacaktır.

Talmud kitabında örtü

Talmud Yahudilerin hayatını düzenleyen çok önemli bir fıkıh kitabıdır. Will Dourant bu kitabın dindeki önemli yeri hakkında şöyle demektedir:

“1400 yıl boyunca Talmud kitabı Yahudilerin eğitim ve öğretiminde esas alınan bir kitaptı. Her İbranice bilen öğrenci 7 yıl boyunca her gün yedi saat bu kitabı inceleme deryasına gömülüyor ve yüksek sesle okuyordu. Böylece kulak ve gözleriyle ezberliyordu.”⁴

Yahudi toplumunun bu önemli fıkhi kitabında kadının yaratılış şekli ve kadının Adem’in kaburga kemiğinden yaratıldığının sebebi hakkında şu açıklama yer almıştır: “Ben, kadını hafif meşrepli olmasın ve kibirden başını yüksekte tutmasın diye Adem’in başından yaratmadım. Çok araştırmasın diye de gözlerinden yaratmadım. Gizlice kulak vermesin ve laf taşımasın diye de kulağından yaratmadım. Geveze ve konuşkan olmasın diye de ağzından yaratmadım. Haset etmesin diye de kalbinden yaratmadım. Eli boş şeylere uzanmasın diye de elinden yaratmadım. Boş yere gezmesin diye de ayaklarından yaratmadım. Ben kadını Adem’in bedeninden sürekli örtülü ve gizli olan bir parçasından yarattım ki her zaman örtülü ve iffetli kalsın.”⁵

Yukarıdaki sözlerden anlaşıldığı üzere kadının yaratılışında örtü ve hicap temel alınmış ve hayatı boyunca bu ilkeye riayet etmesi öngörölmüştür.

Will Dourant Talmut’ta yer alan örtü ile ilgili katı hükümleri “Talmut” başlığı altında incelemiştir, biz de bunları beş bölüm halinde sunmak istiyoruz:

1- Yabancı erkekler karşısında saçları örtmenin gereği

¹ Tevrat, Nebi İşaya Kitabı, 47. bab, 1- 3. ayetler

² Tevrat, Süleyman’ın Neşideler Neşidesi Kitabı, 4. bab, 1. ayet

³ Tevrat, Sayılar Seferi, 5. bab, 18. ayet

⁴ Will Dourant, Medeniyet Tarihi, c. 12, s. 34

⁵ Dr. Rab Emakuhen, Talmut’tan seçmeler, Emir Feridun Gorgani’nin tercümesi, s. 178

Eğer kadınlardan biri Yahudi kanunlarını çiğnenmek istiyorsa, örneğin başında hiç bir şey olmaksızın insanların arasına çıkıyor veya sokak başlarında insanların gelip geçtiği yerlerde oturup örgü örüyordu, veya her sınıftan insanlarla dertleşiyordu, veya o kadar yüksek sesle konuşuyordu ki evinde konuşsa dahi komşusu duyuyordu. Bu taktirde de erkek hiç bir mehir vermeksizin onu boşayabilme hakkına sahipti.”¹

2- Kadının Susması ve her türlü makyajdan kaçınması gerektiği hususunda

Will Dourant bu konuda da şöyle diyor:

“Kadınların fazla konuşmasına üzüldüğü ve şöyle diyorlardı: “Gökten dokuz ölçek söz indi de kadınlar dokuzunu erkekler ise sadece birini aldı. “ Kadınların gizli ilimleri öğrenmesini, allık ve sürme kullanmasını kınıyorlardı. Erkeğin karısının giyimi için cömert davranması gerektiğine inanıyorlardı. Bundan maksatları kadının yabancılara değil, sadece eşine süslenmesiydi. “²

3- Yabancı erkeklere bakmaktan sakınmak

Will Dourant bu konuda da şöyle diyor: “Yahve (Yehova) evli olan bir kadına şöyle diyordu: “Gözlerin sadece eşinde olsun ve o sana hükmedecektir. “³

4- Tahrik edici her şeyden sakınmanın gereği

Will Dourant bu konuda ise şöyle yazmaktadır: “Yahudilerin tüm hayatının temeli diyanet ve karşılıklı ilişkilere dayandığı için bu kavmin ilahi alimleri de tüm kemal ve fesahatini evlilik kurumuna tahsis etmişlerdir. İnsanın cinsel ilişkilerdeki ihtirasını kınamamışlardır. Lakin gücünden korktukları için kontrol altına alma hususunda çok çaba sarf etmişlerdir. Bu yüzden bazıları meniye azaltmak için ekmekle birlikte bir miktar tuz da yenilmesini emretmişlerdir. Bazıları ise cinsel vesveselerden kurtulması için Tevrat’ı okumakla birlikte sürekli çalışılmasını söylemişlerdir. Eğer bu yolla bir sonuç alamıyorsa erkek tanınmayan bir yere gitmeli, siyah elbiselere bürünmeli ve kalbi arzularını yenmelidir. Ama açık bir şekilde ümmetinin adını kirletmemelidir. İnsan nefsi ihtirasa boğan her şeyden sakınmalıdır. Fazla konuşmamalı ve yol giderken asla bir kadının, hatta kendi karısının ardından yürümemelidir. Erkeğin yırtıcı aslanın ardı sıra gitmesi, bir kadının ardı sıra gitmesinden daha iyidir. Burada Yahudi alimlerinin tatlı mizah severliği kendilerinden nakledilen hikayelerde de göze çarpmaktadır. Yahudi alimlerinden biri olan Roughen, kadın çantaları satarken kadınlardan birinin vesvesesine kapıldı. Kadına oradan çıkmak istediğini ve biran önce döneceğini söyledi, ama geri döneceğine evin damına gidip kendini aşağıya attı. Yere çakılmadan iyilik kahramanı Eliyyahu tarafından havada tutuldu ve Eliyyahu, kendisini kurtarmak amacıyla 150 fersahlık yol yürümek zorunda bıraktığı için onu kınadı. ⁴

5- Namehreme bakmaktan sakınmak

Will Dourant bu konuda şöyle diyor: “Yahudi alimlerinden bazıları Hz. İsa’nın şu sözünü tasdik ediyorlardı: “İnsan göz yoluyla da zina eder. “ Bazıları bundan da öteye giderek küçük bir parmakla da kadına bakanın kimsenin kalben günah işlediğini söylemişlerdir. “ ⁵

¹ Will Dourant, Medeniyet Tarihi, c. 12, s. 30

² a. g. e. , s. 31

³ a. g. e. , c. 1, s. 492

⁴ a. g. e. , c. 12, s. 28

⁵ a. g. e. , s. 30

“Goncine-i ez Talmud” adıyla basılan Talmud kitabının özetinde örtü ve bunun ile ilgili katı kurallar hakkında şöyle yer almıştır: “Kadın çirkin davranıyorsa erkek mehir ödemeksizin onu boşama hakkına sahiptir. Aşağıda davranışlarına işaret edilen kadınlarla evlenmek doğru değildir ve bu kadınların mehir hakkı yoktur:

Yahudi dininin kanunlarına riayet etmeyen, örneğin başı açık olarak yabancı erkekler arasına giden, sokak ve pazar yerlerinde örgü ören, erkekler ile kırıtarak konuşan, kocasının yanında valideynine söven, kendi evinde komşusunun duyacağı şekilde evlilik ile ilgili şeyler konuşan ve söylediği her şeyi komşular tarafından duyulan kadınlar. . . “¹

Yahudilik açısından örtünün sınırları hakkında İngilizce metninden tercüme edilen Talmut’un şu bölümüne dikkat edin:

“Soru: Kadının başı açık bir şekilde evden çıkması hususunda bir engel yok mudur? Oysa Tevrat şöyle demektedir: “Ve kahin kadını Rabb’in önünde durduracak ve kadının başını açacak ve onun avuçlarına, anılma ekmek takdimesidir; ve lanet getiren acılık suyu kahinin elinde olacak.”² Hakeza Rabbani medreselerde İsrail oğullarının kızlarının başlarında örtü olmaksızın dışarı çıkmamaları söyleniyordu.

Cevap: Tevrat açısından bu tümüyle yeterlidir. Hatta kadınların başlarına koydukları çiçekten tac bile yeterlidir. Ama Yahudilerin pratik sireti esasınca kadınların başlarına koydukları ve saçlarını tümüyle örttükleri bu çiçekten tac ile evden çıkmaları bile yasaktır. Rabbi Asi, Rabbi Yuhanan’dan rivayet ettiğine göre kadın başında saçlarını örten taç olduğu halde evinden çıkacak olursa örtü yasına aykırı davranmış olmaz. Bu rivayet esasınca Rabbi Zera bu hükmün nereye ait olduğunu söz konusu etti. Eğer söylendiği gibi Yahudilik bunu dışarıya özgü kılmışsa evin içinde hüküm nedir? Eğer evin içinde de aynı hüküm geçerliyse siz İbrahim’in kızlarından birini eşinin yanında dahi tutamazsınız!³ Ebaya ve ihtimalen Kehana buna şöyle cevap vermişlerdir: “Kadın genel değil, çok özel bir yoldan dahi başkasının evine girdiği takdirde örtüye riayet etmek zorundadır.”⁴

Yahudi kadınlarının pratik sireti

Her ne kadar zamanla bir dinin adap ve farklı alandaki etkileri şartlar ve çeşitli nedenlerden dolayı değişiklik geçirse de; yapılması, terk edilmesi veya nitelikleri açısından farklılıklar ortaya çıksa da önceden de söylendiği gibi bir dinin tüm mensuplarının sireti bir amelin o dindeki meşruiyetinin en açık delilidir.

Dolayısıyla Yahudi kadınları arasında örtünün yaygın olduğu gerçeğini hiç kimse inkar edemez. Hatta Yahudi kavmindeki kadınlar arasında örtünme konusu tarihçiler ve bilginler arasında da o kadar yaygındır ki Yahudiler ile ilişkide bulunan kavimler arasındaki örtüyü de Yahudi kavminin bir yansıması ve etkilenmesi olarak kabul etmişlerdir.

Tarihçiler sadece Yahudi kadınları arasında yaygın bir adet olan örtünmeyi değil, bu konudaki sayısız katı tutumlarını da açıklamışlardır. Değerlendirme makamında yazarlardan biri şöyle yazmaktadır: “Gerçi Araplar arasında örtünme yaygın bir adet değildi, bunu İslam getirdi,

¹ Rab Emakuhen, Goncine-i ez Talmud, s. 186, Nişnakturut, 6- 7

² Tevrat, sayılar seferi, 15. bab, 18. ayet

³ Zira bu durumda kadınlar evde örtüye riayet edemedikleri için eşlerinden ayrılacaklardır.

⁴ İngilizce Talmud, Ketubut, s. 72, A ve B

ama Arap olmayan milletler arasında örtünme çok yaygındı. İran’da, Yahudiler arasında ve hatta Yahudilerden etkilenen milletler arasında örtünme konusu ünlüydü. Bu kavimlerdeki kadınlar yüzlerini ve ellerini bile örtüyorlardı. Hatta bazı milletlerde kadının örtünmesinden çok, kadının gizletilmesi konusu tartışılıyordu. Bu düşünce çok katı bir kural hakkına getirilmişti. ¹

Çıplaklığı, kadınların süslenmesini ve makyajını büyük bir çekicilik ile nakleden ve bunun doğal bir olay olduğunu göstermeye çalışan Will Dourant bu konuda şöyle diyor: “Orta çağ boyunca Yahudiler eşlerini güzel elbiseler ile süslüyorlardı. Ama başı açık bir şekilde erkekler arasına gitmesine izin vermiyorlardı. Başını açan kadınların boşanması gerektiğini söylüyorlardı. Yahudi birisinin karşısında saçları açık oturan bir kadının yanında asla Allah’ın dergahına dua etmemesi gerektiğini ifade ediyorlardı. “²

Will Dourant Yahudi erkeklerinin ahlaki ve kültürel durumu hakkında da şöyle demektedir: “Birden fazla evlenme olduğu halde Yahudiler bu konuda hata etmemeye çalışıyorlardı. Kadınları örtülü bakireler, çalışkan eşler, doğurgan anneler ve emin kadınlardı. Çok çabuk evlendikleri için de kötülüğe çok az bulaşıyorlardı.”³

Yahudi kadınlarının siretinde örtünün niteliği

Talmut kitabında da gördüğümüz gibi sadece kadının başının örtülmesi emredilmiş, ama nasıl örtülmesi gerektiği hususunda bilgi verilmemiştir. Bu yüzden sadece başın örtülmesi veya bir tac ile kapatılması yeterli görülmiştir. Ama Yahudilerin pratik sireti bunu beğenmemiş, kadınların hatta özel bir yolla dahil başka bir eve geçtiği durumda, başını çarşaf veya benzeri bir örtüyle örtmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Will Dourant Yahudi kadınlarının pratik siretinin başka bir boyutunu ise şöyle betimlemektedir: “Eski Yahudi tapınağında kadınlar için üst katta veya erkeklerin arkasında bir yer ayrılmıştı. Kadınların güzelliği hakkında söylenen şiirleri Talmut her ne kadar caiz bilse de Yahudi toplumu kötü görüyorlardı. Kadınlara erkek arasında sarkıntılık sadece yazışmalarla oluyordu. Kadınlar açıkça konuşmıyor, hatta kadın eşiyle bile halkın gözleri önünde sohbet edemiyordu. Dans sadece kadın kadına veya erkek erkeğe olduğu taktirde caizdi. Kızları okula göndermiyorlar, az bir ilim öğrenmeyi bile tehlikeli sayıyorlardı. Buna rağmen kadınlar için özel eğitim yerleri de vardı. Yahudi tarihinde bir çok kadın Hz. Musa’nın kanunları hakkında halka hitap etmiş, ama bazı hususlarda perde arkasından konuşmak zorunda kalmıştır. “⁴

Bazı yazarlar Hz. Musa’nın Şuayb’ın kızlarına babasının evine gitmek için arkasından gelmelerini emretmesini ve Hz. İbrahim’in eşini yabancılardan gizlemek için sandığa koymasını, Hz. Musa’nın dininde de örtünün farz olduğuna delil saymışlar ve Yahudi kadınlarının örtünmesinin de buna dayandığını söylemişlerdir. “⁵

Hicaz alimlerinden olan Şeyh Bicani’nin kendi kitabında naklettiği şu rivayet de Yahudilerin pratik siretinin bir boyutunu gözler önüne sermektedir: “Bir gün müminlerin annesi Aişe ka-

¹ Ebu’l Kasım İştihardi, Hicab der İslam, s. 50

² Will Dourant, medeniyet tarihi, c. 12, s. 42

³ a. g. e. , s. 63

⁴ Will Dourant, Medeniyet Tarihi, c. 12, s. 66

⁵ Hikmet’ul Hicab ve edillet-u Vucub’in Nikab, s. 252

dınlardan uygunsuz hareketler görünce şöyle dedi: “Eğer Peygamber (s. a. v) bugün bizim kadınlardan gördüklerimizi görseydi, şüphesiz onları camiye gitmekten bile nehyederdi. Nitekim İsrail oğulları da kadınlarına böyle yapmışlardır.”¹

Bu rivayetten de anlaşıldığı üzere İsrail oğulları kadınları uygunsuz hareketleri sebebiyle tapınağa gitmekten dahi alıkoymuşlardı.

Hıristiyanlık'ta Örtü

İlahi dinler fitrat ve tümel hükümler ile uyum içinde olduğu hasebiyle tek bir yön ve metodu takip etmiştir. Bu açıdan Hıristiyanlıkta da, Zerdüşt ve Yahudilikte olduğu gibi kadınların örtü meselesi farz kabul edilmiştir. Bu konuda sözümeze başlarken Hıristiyan bilgini George Zidane'nin şu sözünü bir hatırlayalım:

“Eğer örtüden (hicaptan) maksat bedeni örtmek ise bu durum İslam'dan, hatta Hıristiyanlıktan önce de yaygın idi. Hıristiyanlık da bunu değiştirmemiş, orta çağ sonlarına kadar Avrupa'da yaygın bir adet olarak gözlemlenmiştir. Bunun kalıntılarını günümüz Avrupa'sında da görmek mümkün ve olasıdır.”²

Hıristiyanlık sadece Yahudi şeriatının kadın hakkındaki hükümlerini değiştirmemek ve katı kurallarını sürdürmekle kalmamış, bazı hususlarda daha da ileri çıkarak örtünmenin farz olduğunu önemle vurgulamıştır. Zira Yahudi şeriatında evlilik kutsal bir şey olarak kabul edilmişti. Will Dourant'ın da dediği gibi yirmi yaşına kadar evlenmek zaruri sayılmıştı.³

Ama Hıristiyanlık dininin ilk yıllarında bekarlık mukaddes sayılmıştı. Dolayısıyla da kadınları her türlü tahrik ve kışkırtıcılıktan uzak tutmak için örtünmeye davet etmiş ve süslenmekten şiddetle sakındırmıştır.

Zira bir dinde bir yandan insanlar bekarlığa davet edilirken, bir yandan da toplumu fesat ve zinaya sürükleyen makyaj ve süslenmelerin serbest bırakılması asla düşünülemez.⁴

Will Dourant Hıristiyanların sevinç ve mutluluk dolu bayram günleri hakkında şöyle diyor: “Hıristiyanların oruç günlerinden önceki son gün, Wenis senatosu tarafından resmi tatil ilan edilmiştir. Bu tür bayramlarda kadın ve erkek herkes pahalı elbiselerini giymekte ve makyaj yapmaktaydılar. Zengin kadınlar mücevherler ile süslü taçları ve altın işlemeli mendilleri ile başlarını örtüyor, altın veya gümüş işlemeli peçeler arkasında gözleri parlıyordu.

Kadınlar özgürce insanlar arasında gidip geliyor, örtülü bir şekilde sohbetlere katılıyor, yabancıların olmadığı gezilere çıkıyorlardı.”⁵

Will Dourant Yunanlıların ve Hıristiyanların kadın hakkındaki görüşlerini söz konusu ettikten sonra şöyle diyor: “Yunanlıların ve Hıristiyanların kadın hakkındaki görüşleri buydu. Ama Rumlar aynı görüşte değillerdi. Belki de bu kadınların gittikçe kötüleşmesine, laubalileşmesine sebep olan bu duruma bir tür tepki idi. Bu kınamalara dikkat edildiğinde kolaylıkla söylenebilir

¹ Şeyh Muhammed bin Salim Bicani, el- Mer'e kitabı, Mektebe'us Sekafe, Medine-i Münevvere s. 35

² George Zidane, Tarih-i Temeddün-i İslam, Ali Cevahir Kelam'ın tercümesi, s. 942

³ Will Dourant, Medeniyet Tarihi, c. 1, s. 439

⁴ Şu anda Hıristiyanlık evliliği kutsal saymakta, sadece papa ve kilise papazları için yasaklamaktadır.

⁵ a. g. e. , c. 13, s. 251

ki mücevherat ve güzel kokular kullanmaksızın, örtüler altında dahi Hıristiyan kadınlar çekiciliğini korumuş, eski güçlerini büyük bir ustalıklarla devam ettirmişlerdi. ¹

Bu cümlelerden de anlaşıldığı üzere çarşaf ve peçe zengin kadınlar için bile bir zaruretti. Eğlenip sevindikleri bayram günlerinde de kadınlar bu örtülerinden vaz geçmiyorlardı. Hatta altın, gümüş ve dokuma parçalarıyla süsleniyor, tam bir haya içinde sohbetlere katılıyor ve yabancı erkeklerden uzak gezilere katılıyorlardı.

Hıristiyanların mukaddes kitabı İncil'in ayetleri, kilise tarafından emrine itaat edilmesi gerektiği söylenen papa ve kardinallerin emirleri ve hakeza ilk yıllardan 18. ve 19. yılların sonlarına kadar Hıristiyan kadınların sergiledikleri pratik siretleri bütün bu denilenleri çok açık bir dille onaylamaktadır.

Mukaddes İncil'de Örtü

İncil çeşitli yerlerde örtüyü hatırlatmak ile kalmamış, hatta bazı ayetlerinde insanı şehvete yönelmekten sakındırmış, bu vesile ile dış örtüye sağlam bir destek kılarak iç iffeti sağlamaya çalışmıştır.

Örtü ve örtü ile ilgili hususlarda İncil'de şunlar yer almıştır:

1- İffet ve evde oturmanın gerekliliği

İncil'de şöyle okumaktayız: “Fakat sen sağlam talime uygun olan şeyleri söyle; yaşlı adamlar mutedil, vakarlı, temkinli, imanda sevgide ve sabırda sağlam olsunlar; aynı suretle yaşlı kadınlar tavırlarında iftiracı ve çok şaraba esir olmayıp, hürmetli iyilik muallimleri olsunlar; ta ki Allah'ın kelamına küfür olunmamak için genç kadınları kocalarını seven, çocuklarını seven, temkinli, iffetli, evde işleyen, iyi, kendi kocalarına tabi olmak üzere terbiye etsinler. Aynı suretle genç adamları temkinli olmaya teşvik et. ²

2- Zahiri süslenme değil, utanma duygusu ile süslenme.

Kitab- 1 Mukaddes'de şunu okumaktayız: “Aynı şekilde kadınlar, saç örgüleri ve altın yahut inciler yahut çok pahalı libas ile değil, sade kıyafette hicab ve vakar ile ve (takva sahibi olduğunu iddia eden kadınlara yakışır surette) iyi işlerle kendilerini tezyin etsinler. Kadın tam itaat içinde öğrensün. Fakat kadının öğretmesine ve erkeğe hakim olmasına izin vermem, ancak sü-kutta olsun. Çünkü önce Adem sonra Havva yaratıldı ve Adem aldanmadı, fakat kadın aldanarak suça düştü. Fakat iman ve sevgi ve takdis de vakar ile dururlarsa çocuk doğurmasıyla kurtulacaktır. ³

3- Bedenini zahiri süslemekten sakınmak

İncil'de bu konuda ise şöyle yer almıştır: “Ey kadınlar, aynı suretle siz kendi kocalarına tabi olun, ta ki bazıları kelama itaat etmezlerse korku içinde iffetli yaşayışınızı görerek karılarının yaşayışı ile sözsüz kazanılsınlar. Sizin sözünüz dışarıdan saç örme ve altınlar takma ve esvaplar giyinme değil, fakat Allah indinde çok kıymetli olan halim ve sakin ruhun fena bulmaz süsü, yüreğin gizli insanı olsun. Çünkü bir vakitler Allah'a ümit bağlayan mukaddes kadınlar da

¹ a. g. e. , s. 242

² İncil, Pavlus'un Titus'a mektubu, 2. bab, 1- 6. ayetler

³ Pavlus'un Timoteus'a 1. mektubu, 2. bab, 9- 15. ayetler

kendi kocalarına tabi olarak kendilerini böyle süsledi. Nitekim Sara İbrahim'e efendi çağırarak ona itaat etti, sizde iyilik ederek ve hiç bir dehşetten korkmayarak onun çocukları olursunuz. ¹

4- Özellikle de ibadi merasimlerde saçların örtülmesinin gereği

Mukaddes kitapta şöyle okumaktayız: “Ben Mesih'e uyduğum gibi, siz de bana uyun. İmdi her şeyde beni hatırladığınız ve size teslim ettiğim gibi talimleri tuttuğunuz için sizi meth ederim. Fakat bilmenizi isterim ki, her erkeğin başı Mesih, her kadının başı erkek ve Mesih'in başı Allah'tır. Başı örtülü olarak dua eden, yahut peygamberlik eden her erkek başını küçük düşürür. Fakat başı örtüsüz olarak dua eden yahut peygamberlik eden her kadın başını küçük düşürür. Çünkü traş edilmiş olmakla bir ve aynı şeydir. Çünkü eğer kadın örtünmüyorsa, saç da kesilsin. Fakat kadına saç kesmek, yahut tıraş olmak ayıp ise örtünsün. Çünkü erkek, Allah'ın sureti ve izzeti olduğu için başını örtmemelidir. Fakat kadın erkeğin izzetidir. Çünkü erkek kadından değil, fakat kadın erkektendir. Çünkü erkek de kadın için değil, fakat kadın erkek için yaratıldı. Bunun için melekler sebebinden kadın başı üzerinde hakimiyet alametine malik olmalıdır. Bununla beraber Rabde ne kadın erkeksiz ve ne de erkek kadınsızdır. Çünkü kadın erkekten olduğu gibi böylece erkek de kadın vasıtası ile dir. Fakat her şey Allah'tandır. Siz kendi nefsinizde hükmedin. Kadının örtüsüz Allah'a dua etmesi yakışır mı? Tabiat bile size öğretmiyor mu ki, erkeğin uzun saçlı olması kendisi için hürmetsizlik, fakat kadının uzun saçlı olması kendisine izzettir? Çünkü saçı kendisine örtü olarak verilmiştir. Fakat eğer bir kimse çekişici olmak istiyorsa, bizim böyle bir adetimiz yoktur, ne de Allah'ın kiliselerinin vardır. Fakat bunu tembih ederek daha iyisi için değil, ancak daha kötüsü için toplanmalarımızı methetmem. ²

5- Özellikle Kilisede sessiz olmak.

İncil bu konuda da şöyle demektedir: “Kiliselerde kadınlar sükut etsinler. Çünkü onlara söylemek için izin yoktur; ancak şeriatin de dediği gibi tabi olsunlar ve eğer bir şey öğrenmek isterlerse, evde kendi kocalarına sorsunlar; çünkü kadına kilisede söylemek ayıptır.”³

6- Kadının vakarlı ve emin oluşu

Bu konuda İncil şöyle demektedir: “Aynı suretle kadınlar da iftiracı değil, vakarlı, ayık, her şeyde sadık olsunlar.”⁴

7- Yabancılarla kötü niyetle bakmaktan sakınmak

Mukaddes kitab bu konuda da şöyle diyor: “Zina etmeyeceksin. . .” denildiğini işittiniz. Fakat ben size derim: “Bir kadına şehvetle bakan her adam zaten yüreğinde onunla zina etmiştir ve eğer sağ gözün sürçmene sebep oluyorsa onu çıkar ve kendinden at; çünkü senin için azandan birinin yok olması, bütün bedeninin cehenneme atılmasından iyidir ve eğer sağ elin sürçmene sebep oluyorsa onu kes ve kendinden at. Çünkü senin için azandan birinin yok olması bütün bedeninin cehenneme gitmesinden iyidir. ⁵

Hakeza Matta İncili 18. Bab'da bu tavsiye defalarca zikr edilmiştir: “Elin veya ayağın sürçmene sebep oluyorsa onu kes ve kendinden at, sana çolak veya topal olarak hayata girmek, iki el veya iki ayağın olarak ebedi ateşe atılmaktan iyidir. Gözün sürçmene sebep oluyorsa onu

¹ İncil, Petrus'un birinci mektubu, 3. bab, 1- 6. ayetler

² İncil, Pavlus'un Korintoslulara 1. mektubu, 11. bab, 1- 17. ayetler

³ a. g. e. , 14. bab, 34- 36. ayetler.

⁴ İncil, Pavlus'un Timoteos'a 1. mektubu, 3. bab, 11. ayet

⁵ Matta İncili, 5. Bab, 28- 30. ayetler.

çıkar kendinden at. Sana hayata tek gözlü girmek, iki gözlü olarak cehennem ateşine atılmaktan iyidir.”

Bernaba İncilinde de yabancı kadına bakmak günah sayılmış ve utanç verici bir iş olarak kabul edilmiştir: “O halde kadınlara bakan ve Allah’ın kadını insanın iyiliği için yarattığını unutan kimse onu sevmiş ve onu istemiştir. Bu şehvet onu öyle bir yere sürüklemiştir ki sevgilisinin benzediği her şeyi sevmekte ve böylece hatırladığında utanacağı günaha düşmektedir. İnsan gözlerini dizginlerse hislerin efendisi olur ve teşebbüs etmediği şeyi istemez. Böylesi bir beden ruhun emri altına girer, dolayısıyla gemi rüzgarsız hareket etmediği gibi beden de hissiz günah işleyemez.”¹

Ehl-i Beyt’ten nakl edilen bir hadiste de Hz. İsa (a. S) şöyle buyurmuştur: “Kadınlara bakmaktan sakının, zira bu kalpte şehveti uyandırır. Bakan insana fitne uyandırması için bu yeterlidir.”²

Doktor Sadıki “Feteyatna” kitabında “Hz. Mesih ve örtü” başlığı altında şehvetten sakındıran Matta İncili’ndeki ayetleri naklettikten sonra şöyle demektedir: “Hz. Mesih’in de diğer peygamberler gibi nasıl da (büyük şiddetle) sürçtürücü bakışlardan sakındırdığını görüyoruz; acaba bu hüküm (bakışın haram oluşu) bugünkü kadınların laubaliliği ve kadınların örtüsünde gösterilen müsamaha ile örtüşüyor mu? Eğer böyle olsaydı (örtünmemek veya süslenmek caiz olsaydı) o halde erkekler nasıl gözlerini kapatabilirdi? O zaman sürekli evlerinde kalması gerekirdi. Dolayısıyla da günaha bakmamak için kadınların örtünmesi gerekir. Nitekim bu konuyu, bakmak ve örtü ile ilgili Kur’an ayetlerinde de görmekteyiz.”³

Yukarıdaki sözlerde yazar, kadınlara bakmanın haram olduğunu, kadınların örtüsünün farz olduğuna delil göstermiştir. Şüphesiz bazı alimlerin dediği gibi bu tam bir delil olmamakla birlikte, kadınlara örtü farz olmadığı takdirde yabancı kadına bakmanın haram oluşunun hiç bir şey ifade etmediğini akıl sahibi herkes kabul eder. Böyle bir olay yasama hikmetini ve maslahatını ortadan kaldırır. O halde bu iki hüküm arasındaki akli gerekliliği inkar etmek mümkün değildir.

Mirça İlyada “Din Ansiklopedisi” adlı eserinde “Dini örtü” başlıklı makalede bu konuda şöyle yazmaktadır: “İsa Mesih, Elyuna⁴ dağı hitabesinde insanlara kendilerini örttükleri şeyle oyalanamalarını, bunun yerine kendilerini Allah’ın ruhani melekutunun ve adaletinin istikrarı için adamalarını söylemiştir.”⁵

Hz. İsa’nın havarisi Pavlus da Mesihilere örtülerinin “Allah’ın silahı”nın bir göstergesi olması gerektiğini söylüyor, adalet önlüğünden ve iman kalkanından söz ediyordu.”⁶

¹ Bernaba İncil’i, 119. bölüm, 5- 9. ayetler

² Sefinet’ul Bihar, c. 2, s. 596, Nazar maddesi

³ Doktor Şeyh Muhammed Sadıki, Feteyatna (Dar’ul Muhacir) , s. 4

⁴ Sermon on the Mount

⁵ Matta İncil’i, 6. Bab, 25- 34. Ayetler

⁶ Pavlus’un Efesoslulara mektubu, 6. Bab, 11- 17. Ayetler

Kadınlar için özel tavsiyelerde bulunuyordu. Bu esas üzere güzellikleri; kıvrımlı saçlarının görünür şekilde süslenmesi, altınlar takınması veya süslü elbiseler giymesi şeklinde olmamalı; sadece sakın ve mütevazi bir ruhun süslenmesi biçiminde olmalıydı. “¹

Rum Katolik kilisesi her ne kadar bu hükmü nesh etse de saçların örtünmesi adeti elçi Pavlus’un mektubunda önemle vurgulanmıştır. Kelimi olmayan Mesihilerin, Kelimi olan Mesihilere verilen eğitime ihtiyaçları vardı. Onların da şunu bilmesi gerekiyordu: “Kadınların başı açık olarak sokağa çıkması bir utançtır. Kelimi muhafazakarları arasında evli kadınların peruk takmaları bilinmeyen bir şey değildi. Batı topraklarındaki ruhani olmayan kültürlerde de saçları örtmek tevazu ve iffetin bir göstergesi sayılıyordu. Kadının saçları örtününce erkeğin isteklerini uyandırmıyordu. Kadınların saçlarını örtmesi, tüm güzelliklerini erkeği için koruduğu anlamını ifade ediyordu. Bir kadın örtünüp rahibe olunca rahibelik şapkası ve altındaki kısa saçları onun dünyadan yüz çevirdiğini ve güzelliklerini feda ettiğini gösteriyordu. Tapınaklardaki rahiplerin de başlarını tıraş etmesi, Kelimilerin bir adeti idi ve yaptıkları sözleşmenin bir göstergesi olarak saçlarını tıraş ediyorlardı. “ (Resullerin işleri, 18. Bab, 18. ayet) ²

Papaların ve Hıristiyan Kardinallerin Dini Emirleri

Havariler, ondan sonra gelen Papalar ve dini emirler, kilise ve Hıristiyanlık açısından saygın kabul edilen ilk dönem büyük kardinalleri, tam bir şiddetle kadınları tam örtünmeye ve zahiri süslenmelerden sakınmaya davet etmişlerdir.

Londra Üniversitesi üstatlarından Doktor Hekim İlahi “Zen ve Azadi” adlı kitabında Avrupalılara göre kadının durumu beyan ettikten sonra Hıristiyanlara göre kadının örtünme durumu hakkında şöyle demektedir: “Sizlere Hıristiyanların iki mercisi olan papaz Clement ve Tertullian’ın inançlarından bir bölümünü aktaracağım:

“Kadın tümüyle örtülmelidir. Kadın sadece evinde örtünmeyebilir. Zira yabancı gözlerin kendisine bakmasını sadece üzerine örttüğü elbise engelleyebilir. Kadın yüzünü açıkça göstermemeli ve başkasını günaha düşürmemelidir. İman sahibi Hıristiyan bir kadının süslenmesi Allah nezdinde hoş bir şey değildir. Hatta doğal güzellikleri bile gizlemeli, unutulmalıdır. Zira görenler için bu bir tehlikedir. Saçlarını süslemek, makyaj yapmak ve bezenmek sadece hayasını kaybetmiş kadınların yaptığı bir iştir.

Ey kadın! Sakın yüzünü süsleyip değiştirme, başına süs takma, çok sade ol. Kulaklarını delerek dağlama; değerli kolye, künye ve takılar takma. Saçlarını boyama, altın halhal takma, zahiri yüzünü değiştirme. Dul kadınların görevi evde oturmak, dua etmek, oruç tutmak ve gününü sürekli Allah’a vermektir.”

Lang Don Davis bu konuda şöyle diyor: “Böylesine şehvet uyandıran hafif meşrepli, moda düşkününü ve takı hayranı kadınları eve kilitlemekten başka bir çare yoktur.”

İşte bu ilk Hıristiyan alimlerinin inançlarından bazılarıdır. ³

Bunların yanı sıra Hıristiyan alimleri kadınları kiliseye hizmete ve bekarlığı tercih etmeye teşvik ediyorlardı. Onları Mesih’in gelini olmakla müjdeliyorlardı. Long Don Davis bu konuda

¹ Bu şiiirlerin ciddi bir yorumu olarak “Yedinci gün Adontistleri” her türlü altın ve mücevheri, hatta nişan yüzünü haram bilmişlerdir. (1. Bölüm, 3. Bab, 3- 4. ayetler)

² Mirça Elyade, Ferheng ve Din, s. 490

³ Doktor Hekim İlahi, Zen ve azadi, s. 53

şöyle diyor: “Bu Mesih’in gelinlerine tahrik edici bir şeye bakmamalarını, gözü bir günah kapısı olarak görmelerini, tüm günahların bu kapıdan girdiğini ve Havva’nın önce yasaklamış elmayı görüp sonra da yediğini öğretiyorlardı.

Ey bacı ve ey Mesih’in gelini. Sen tahrik edici bir şeye bakınca sende günah işleme duygusu uyanmaktadır. Senin gözün bir erkeği görünce Havva’nın gözü elmayı görmüş gibi olmaktadır.

Ey Mesih’in gelini, Allah kuyuyu kapat diyor, eğer kuyuya bir canlı düşerse oraya kuyuyu açana eyvahlar olsun. Kadının yüzü de işte bu kuyuya benzemektedir. Kadının boynu, pazıları ve göğsü bir erkeğe gösterilir de o şahıs bu kuyuya düşerse kıyamet gününde suçludur, ama kadın daha çok suçludur. Bir çok kadın kendini göstermekle erkekleri tahrik edip vesveseye düşürdüğü için elim bir azaba çarptırılacaktır. Zira bir erkeği tahrik edip onu günaha düşüren kadın da o günaha ortaktır.

Göz bu kadar tehlikeli ise, o halde kesinlikle dil daha tehlikelidir. Evet, yılan ile uzun uzun konuşan Havva ve Cebrail ile az konuşan da Meryem idi. Havva hiç korkmadan yılanla uzun uzadıya konuştu. Oysa Meryem Cebrail ile az konuşmaktan bile korkuyordu.

Hatta Rahibe kilise penceresinden ve kapısından bile dışarı bakmamalıdır. Hiç bir erkek ile konuşmamalıdır; göz, ağız ve kulağını kapatmalı ve böylece görmemeli, konuşmamalı ve duymamalıdır.

Mesih’in gelinleri güzel sesli ve tatlı yüzlü olmalıdır. Mesih’in eş seçtiği güzeller bunlardır. O halde Mesih’ten başka hiç kimsenin sizi görmesine ve hiç bir kulağın sesinizi işitmesine izin vermeyin.

Ey gelin, güzellikler dolu dünyanı Mesih için kuru ve ey İsa’nın eşi! Uyan, eğer kimin eşi olduğunu bilmiyorsan şimdi bil. Ey göklerin kraliçesi!

Eğer bu eşini unutmuşsan o halde bu tapınaktan dışarı çık. Et şehvetlerinin peşinden koş. Git ve gözlerini rengarenk yemeklere dik, dilini boş lakırdılarla parlat; kulak ve burnunu duyulacak ve koklanılacak şeylerle çalıştır; et ve tenini dokunma sahnesinde sergile.

Kadının çarpmıha gerilmesi bir tek öpücük kondurulmasından ve bu günaha düşmesinden daha iyidir.”¹

Sadece baş ve yüzü örtmek ve her türlü süslenmeden uzak kalmak ile değil, bekaret ve evlilikten uzak kalıp erkeklere karışmaktan uzak kalmakla da görevli idiler. Mukaddes insanlar bu konuda belirli programlar hazırlıyor ve kendilerini tehzip etmek isteyen geç kızlara veriliyorlardı. Will Dourant onlardan biri hakkında şöyle demektedir: “Mukaddes Cerium, Eustokyom adlı bir kıza şu mektubu yazmıştır: “Bekaret fikir ile bile ortadan kalkabilir. Oruç sebebiyle bedenleri zayıf, yüz renkleri soluk kimseleri arkadaş edin, her gün oruç tut. Yatağını göz göz-yaşlarıyla ıslat ve bırakın da odanızın yalnızlığı gözetleyiciniz olsun.”²

Gördüğümüz gibi kilise mukaddeslerinin dini emirleri Hıristiyanlığın örtü hakkında ne kadar katı kurallara sahip olduğunu açıkça gözler önüne sermektedir. Kitab- ı Mukaddes’ten nakledilenler esasınca yüz ve başı örtmek, makyajdan kaçınmak, saçlarını yaptırmaktan ictinab etmek, boyamaktan sakınmak, susmak, erkeklere karışmaktan uzak durmak ve yabancı erkeklere bakmamak birer dini farzdır ve Hıristiyanların dini adap ve görevlerinden biri sayılmaktadır.

¹ a. g. e. , s. 46- 65

² Will Dourant, Medeniyet tarihi, c. 10, s. 86

Hıristiyan kadınların pratik sireti hususunda da şaşılacak örneklere rastlamaktayız. Elbette burada akla şu soru gelmektedir: “Zerdüş, Yahudilik ve Hıristiyanlıkta var olduğu söylenen örtünme hakkındaki bütün bu katı kurallara ve şiddetli vurgulara rağmen neden batı dünyası örtünmeyi İslam’a isnat etmiş ve örtü aleyhine büyük kampanyalara girişmiştir? “

Hıristiyan Kadınların Pratik Sireti

İncil’deki ayetler ve kilise büyüklerinin önemle açıkladıkları hususlar ışığında Hıristiyan dininin adap ve geleneklerine uyan mümin kadınların pratik siretini zihinlerde betimlemek mümkündür. Ama Hıristiyan kadınların, özellikle de amelleri Hıristiyan kültürünün tam bir görüntüsü sayılan ilk çağlardaki kadınların pratik siretinin doğru bir görüntüsünü verebilmek için bu konuda tarihçi ve yazarların sözlerini nakletmek istiyoruz. Örneğin, “Zen der Hukuk-i İslam” kitabının yazarı şöyle yazıyor: “Hıristiyanlar ve Avrupalılar arasında örtü yaygın bir adet idi. Bu adet 13. asra kadar da sürdürülmüştür. O tarihten itibaren azalma kaydetmiştir.”¹

Hakeza “Zen ve Rehayı” adlı kitapta şöyle yazılmıştır: “Tevrat ve İncil’de de eskiden kadınların yüzlerini peçeyle örttüklerine işaret edilmiştir.”²

Larousse, “Humar” (dış örtü) kelimesi hakkında şöyle demektedir. “Yunanlı kadınlar evlerinden dışarı çıkınca “Humar” (dış örtü) ile örtünüyorlardı. Onunla bugünkü doğu kadınları gibi yüzlerini örtüyorlardı. Hıristiyanlık da kadının humar ile örtülmesini onayladı. Avrupa’ya gidince de iyi görüldü. Kadınlar sokaklarda ve namazlarda “humar”³ örtüyorlardı. Orta çağda, özellikle de Avrupa’da “humar” yaygın bir hale gelmişti. Humarın alt tarafı kadının omuzlarını örtüyor ve neredeyse yere geliyordu. Bu adet 13. Asra kadar da devam etti.”⁴

Will Dourant daha çok kadınların örtüsünün kötü taraflarını göstermeye çalıştığı halde, “Hıristiyanların evrensel ahlak ve geleneği” başlığı altında Hıristiyan kadınların pratik sireti hususunda şöyle yazmaktadır:

“Asil kadınlar uzun keten gömlek giyiniyorlardı. Onun üzerine sansar tüyünden yapılmış, manşetli, ayaklara kadar uzanan uzun bir örtü örtünüyorlardı. Bunun üzerine de yalnız kaldıklarında üzerlerinden sarkan, yabancılar karşısında ise sağlam bir ipele bedene düğümlenen yarım beden bir elbise giyiniyorlardı. Zira yüksek tabakadan olan tüm kadınlar vücutlarının incelmesine büyük özen gösteriyorlardı.”

Will Dourant daha sonra şöyle demektedir: “Ahlaki ilkelere riayet edilmesi gerektiğini şiddetle savunanlar, süslü inci kemiklerini veya güzel ayakkabılarını göstermek için gittikçe elbiselerini bir iki parmak yukarı çıkaran kadınlara itiraz ediyorlardı. Oysa kadınların topukları ilk etapta göze çarpan bir şey de değildi. Dante sürekli olarak ince elbiseleriyle göğüslerini gösteren kadınları kınıyordu. Hıristiyan alimleri ve kardinaller kadınların elbisesi hususunda bir çok oturumlar düzenliyor ve kadınlar için elbisesinin nasıl olması gerektiğini tayin ediyorlardı. Keşişler çarşaf ve baş örtüsünü Hıristiyan ahlakının temellerinden biri olarak kabul edince kadınların isteği üzere altın işlemeli ipekten çarşaf dokundu. Bu çarşafın altında kadın öncekinden on kat daha fazla güzel göründü. Böylece gözler daha çok onlara dikkat eder oldu. Guyot

¹ Ebul Fazl Haziki, Zen ez nezer-i Hukuk-i İslami, s. 160

² Ali Rıza Efşarniyan, zen ve Rehai-i Niruha-i Tevhit, s. 191

³ Humar küçük başörtüsü, cilbab ise büyük başörtüsüne denilmektedir.

⁴ Muhezzeb, Zen ve azadi, s. 65

adıyla bilinen Proving ruhbanlarından biri kadınların çok boya süründüğünü, bu yüzden kilise-deki resimleri boyayacak boya kalmadığını ileri sürerek kadınları eleştiriyordu. Cemaati uyararak peruk taktıkları ve saç ile yüzlerini güzelleştirmek için yumuşak fasulye ve dişi sütünden yapılmış macunlar sürdükleri taktirde Arasat'taki (Cennet ile cehennem arasındaki) duruşlarını en azından asırlarca uzatmış olacaklarını dile getiriyorlardı. Rimersburg ehlinde olan Beertold 1220 yılında çok açık bir dille kadınları süslü peçeler takmaktan alıkoyuyor, şiddetli kınıyor ve erlerine şöyle hitab ediyordu: "Siz erkekler bu işe son verebilir ve erkekçe buna karşı koyabilirsiniz. Önce güzel sözlerle uyarın; olmadı cesurca bir adım öne çıkarak peçesini alıp yırtın, kopan dört veya on saç telini de ateşe atın."¹

Bu tarihi metinler esasınca çarşaf örtünmek ve yüzünü örtmek Hıristiyan kadınların ahlaki ilkelerinden biri sayılıyordu. Hıristiyan kadınlar buna riayetten el çekmiyor, hatta bu örtülerini bir kenara bırakacaklarını akıllarına dahi getirmiyorlardı. Sadece bazıları süslü çarşaf veya peçe kullanıyorlardı ki bu da din büyükleri tarafından şiddetle kınanıyor, eleştiriliyordu.

Will Dourant, "Kilise'nin yaygınlaşması" başlığı altında kadınların kiliselerdeki varlığı, gi-diş gelişi ve dini gelenekleri hakkında ise şöyle diyor: "İssiz odalarda veya küçük mescitlerde toplanıyor, tapınaklar esasınca kendi aralarında örgütleniyordu. Her dini grup Ekklesia olarak adlandırılıyordu. Bu yunanca kelime, belediyeler esasınca örgütlenen devletlerde "Halk konseyi" olarak ifade ediliyordu. Bu dini gruplara kadınlar da kabul ediliyordu. Hatta bireysel rollerde bir yere kadar öncelikli idiler. Ama kilise onlardan itaat dolu bir hayat ve yerine dönüş hareketi ile müşrikleri utandırmasını istiyordu.

İbadet etmek için sadece çarşaf giyebilirlerdi. Zira saçları da erkekleri uyarıcı kabul edili-yordu. Hatta meleklerin bile namaz kılarken onlar yüzünden ilgisinin dağıldığını söylüyorlardı. Öyle ki bu yüzden Yermiya saçların tümüyle kesilmesi gerektiğine inanıyordu. Hıristiyan ka-dınlar her türlü süslenme ve bezenmeden çekinmek zorundaydı. Zira bu takdirde keşişin verdiği ve ölülerin başına inen bereketin kimin başına düştüğü belli olmayacaktı. Pavlus kendi cemaatine bu konuda çok katı emirler veriyordu. Kadınların kilisede susmalarını istiyordu. Kilisede en alt köşeye oturmalarını söylüyordu. İhtiyaçları olay şeyi evlerinde eşlerinden istemelerini emrediyordu. Zira ona göre kadının kilisede konuşması doğru değildi. Kilisede erkeğin başında bir şey olmaması gerekiyordu. Zira o Allah'ın sureti ve Allah'ın celalinin mazharıdır; kadın ise erkeğin celal mazharıdır. Zira erkek kadından değildir ve kadın için yaratılmamıştır. Aksine kadın erkek için yaratılmıştır. Dolayısıyla kadın başını bir şeyle örtmelidir ve bu, onun itaat ettiğinin en açık göstergesidir."

Will Dourant kadın ve erkeğin yan yana gelmemesi hususundaki örf ve adetler için şöyle yazmaktadır. "Yunan kilisesinde, bazen de Latin kiliselerinde adet olduğu üzere dini adabın icra edildiği anda erkek ve kadınlar ayrı yerlerde otururdu."²

Will Dourant Hıristiyanların merkezi sayılan Atina şehrindeki kadınların yaşam biçimi hak-kında ise şöyle demektedir: "Kadınlar sadece tümüyle örtüye riayet ettikleri ve kontrol altında buldukları takdirde yakınlarını ve dostlarını ziyaret edebilir, dini merasimlere ve toplantılara katılabilir. Başka zamanlarda evinde oturmalı ve hiç kimsenin pencereden dahi kendilerine

¹ Will Dourant, Medeniyet Tarihi, c. 13, s. 495- 500, az bir tasarruf ve özetle...

² a. g. e. , c. 13, s. 328

bakmasına izin vermemeliydi. Onların ömrünün çoğu evlerin arkasındaki haremlik bölgede geçiyordu. Hiç bir erkeğin oraya girme hakkı yoktu. Eşlerinin misafiri geldiği zaman da kadın onlara gözükmekten kaçınıyordu. ¹

Kadınların Hicabını gösteren resimler

Avrupa halkının ve Hıristiyanların örtüsünü gösteren resimler de kadınlar arasında örtüye tümüyle riayet edildiğini göstermektedir. Brown Washnaider, “Farklı milletlerin örtüsü” kitabında Hıristiyan kadınların örtülü resimlerini yayınlamıştır. Bu resimlerde kadınlar uzun elbiseler giymiş ve başlarını tümüyle örtmüşlerdir.”²

Örneğin Ermenilerin örtüsü hakkında şöyle yazılmıştır: “Bugün İran’ın bazı bölgelerine yaşamakta olan Ermeniler genellikle İsfahan’dan etrafa dağılmışlardır. Bu azınlık hayat ile uyum içinde yaşamakta ve tümüyle köylerde yaşamaktadırlar. 9 asır önce giydikleri geleneksel elbiselerini giymektedirler. Şenliklerde de yakın geçmişe ait süslerini ve takılarını kullanmaktadırlar.”

Madam Dive Lafeva 80 yıl önce İran’a gezmiş, ülkedeki Ermenilerle görüşmüş ve şöyle yazmıştır: “Ermeni kadınlar uzun bir ipek elbise giyerler. Gömüştan, altın yaldızlarla işlenmiş kemerleri vardır. Bu kemerleri yaklaşık bacaklarına kadar uzanır. Giydikleri elbiseleri oldukça süslüdür, çok güzel dikilmiştir. Güzelliğini ve süslülüğünü azaltan tek şey yüzlerini örttükleri ince beyaz bezdir. Fazla gerildiği için yüzü çirkinleştirmektedir. Ermeni kadınlar evinden çıkarken yüzlerini bu peçe ile örtmektedirler. Evlendikleri zaman evde de sürekli bunu takmaktadırlar. Sokaklarda ve kilisede elbiselerinin üstüne de geniş bir örtü örtünürler. Eğer üst taraflarını güzel göstermek istiyorlarsa bu peçelerine güzel bir şekil verirler.”³

İran’a yolculuk yapan Alman oryantalist Henry Rene Ermeni kadınların örtüsü hakkında şöyle demektedir: “Henüz mü henüz birkaç asır önce Kafkas yakınlarındaki Celfa’da örtündükleri örtüyü terk etmemişlerdir. Ermeni kadınlar beyaz bir çarşaf örtünmekte, altında da rengarenk sarı ve kırmızı elbiseler giymektedirler. İsfahanlı kadınların aksine yüzleri örtülü değildir. Bununla birlikte başlarına ince bir külah örtmektedirler. Külahın üzerine de beyaz bir parça atmaktadırlar. Ayrıca da katlanmış üç köşeli beyaz bir örtüyü çenelerinin ve ağızlarının üzerine germektedirler. İki köşesini başlığının üzerinden yukarı çekmekte ve bağlamaktadırlar. Gerektiği zamanda bu parçayı çenelerinden ağızlarına ve burunlarına kadar çekmektedirler. Bu işi doğu Azerbaycanlı kadınlar da başörtüleri ile yapmaktadırlar. ⁴

¹ a. g. e. , c. 5, s. 91, Muhammed Cenabzade, Zen ez nezer-i Tarih, s. 7 de bu tabirlerin benzerini ifade etmiştir.

² Brown Washnaider, Farklı Milletlerin Örtüsü, s. 116

³ Sefername-i Dive Lafeva, s. 225

⁴ Sefername-i Ez Horasan ta Behtiyari, s. 965

Kelami Şüphelere Cevaplar

Üstat Ali Rabbani Gülpaygani

Bu yazımızda kelami mezheplerin farklı görüşlere sahip olmasına kaynak teşkil eden bazı kelami şüpheleri dört bölüm halinde incelemeye çalışacağız:

- 1- Tevhid-i Sıfatî
- 2- Tevhid-i Efalî
- 3- Allah'ı rü'yet etmek (görmek)
- 4- Beda

1. Bölüm

Tevhid-i Sıfatî

Tevhid-i sıfatî konusu, Allah'ın zati ve subuti sıfatları (ilim, kudret, hayat. . .) ile ilgilidir. Tevhid-i sıfatîden maksat ise şudur ki Allah'ın sıfatları mana ve mefhum olarak zat ve birbirleri ile farklılık içinde olsa bile, reel gerçek ve dış örnek açısından hiç bir aykırılık ve kesret içinde değildir. Salt vücut ve varlık olan, içinde hiç bir kesret ve bileşim söz konusu olmayan ilahi zat, kemal ve cemel sıfatının da reel örneği konumundadır. Zira bir taraftan kabul ettiğimiz üzere ilahi zat bütün varlıksal kemallere sahiptir ve öte yandan Allah'ın zati sıfatları tümüyle varlıksal kemaller türündendir. Bu iki öncüllerin apaçık sonucu da şudur ki Allah'ın zati sıfatları, zatının aynıdır. Yani mukaddes ilahi zat, zat mertebesinde, zati sıfatlara sahiptir. Bu görüş İslami

filozofların, İmamiye mütekellimlerinin ve Mutezile'nin¹ kabul ettiği bir görüştür. Ama Eşariye² mezhebi sıfatın zata ziyade/eklenti olduğu görüşündedir.³

Bir Kaç İtiraza Cevap

1- bu görüş, Allah'ın zatından her türlü sıfatın reddedilmesi anlamına gelmektedir. Zira alim, kadir ve benzeri kelimelerden şunu anlamaktayız ki ilim ve kudret sıfatı mevsufun (nitelendirilenin) zatına sonradan eklenmektedir. Dolayısıyla zata eklenen sıfatların red edilmesi, hakikatte kemal sıfatlarının hakikatini inkar anlamına gelmektedir ve bu da dinin zaruri hükümlerine aykırıdır.

Cevap: Yukarıdaki itirazda iki konuda yanlışlık edilmektedir. Birincisi alim ve kadir kelimelerinin gerçek anlamında ve diğeri ise bu iki kelimenin insanlar ve beşeri mevsuflar (nitelendirilenler) arasında yaygın kullanımları hususunda yanlışlık yapılmaktadır.

Alim kelimesinin hakiki anlamı ilim sıfatına sahip olmaktır. İlim anlamının hakikati ise alim için bir şeyin keşfolmasıdır. O halde alim insan, kendisine bir şeyin (malumun) keşfolduğu kimse anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu inkişafın bizzat mı olduğu (ilmin zat ile ayniyeti) yoksa zat mertebesi dışında başka bir şeyin itibar edilmesine mi bağlı olduğu (ilmin zata ziyade/eklenti olduğu) hakikati, alim kelimesinin tahlilinden elde edilmektedir. Ayniyet ve ziyadet hükmünü başka bir delilden elde etmek gerekir. O da şudur ki ilim sıfatına sahip olan bir

¹ İslâm usçuluğu...İslâm düşüncesinde özgür felsefeyi temsil eden gerçek bir felsefe okuludur. Dinsel sorunları çözümlemek için, İslâm düşüncesinde ilk kez usa baş vuran mutezilecilerdir. Örneğin Cahiz (ölümü: 868) , bilginin ilk koşulu kuşku du diycek kadar ileri gitmiştir. Mutezilecilere göre kul, kendi eylemlerinin yaratıcısıdır. Mutezilecilerden Ebul Huzeyl, İslâm düşüncesinde ilk kez nedensellik ilkesini ileri sürmüştür. Atomcudur. Ona göre bilgi, dış atomların bilinç atomları üstüne bıraktığı izden başka bir şey değildir. Mutezile, okul olarak, Vâsıl bin Atâ (ölümü: 748) tarafından kurulmuştur. Sözcük olarak ayrılan anlamındadır, özellikle Sünnî kader anlayışından ayrılığı dile getirir. Kuran ile bağdaşmayan görüşler ileri sürmesi de bu ayrılma (Os. İtizâl) 'yı gerektirmiştir. Bu ayrı görüşler, yaratıcının nitelikleri konusundadır. Mutezileye göre, Sünnî inancın tersine, yaratıcının özü başka ve nitelikleri başkadır; çünkü nitelik özden ayrı ve bağımsızdır. Sünnîlere göre yaratıcının özyle nitelikleri birdir ve birbirinden ayrılamaz

² Eş'arilik, İslâm felsefesinde akla ve her türlü şüpheye, özgür düşünceye karşı koyan koyu bir inan (iman) öğretisidir. Ebu Hasan Eş'ari'nin (ö. 935) kurduğu bu öğretiyi, aklın hiç bir zaman gerçeğe ulaşamayacağını, kulların ancak kayıtsız şartsız inanmakla mutlu olabileceklerini ileri sürer. Doğal olaylar, nedenleri bilinmeyen ve belki de asla bilinmeyeceklerini ileri sürer. Doğal olaylar, nedenleri bilinmeyen ve belki de asla bilinmeyecek olan (hikmetine nüfuz edilemeyen) salt bir Tanrısal ilkenin ürünüdürler ve bu ilkece yönetilirler. Akıl yok, Tanrısal irade vardır. Akıl, pek güçsüz bir veridir. Kaldı ki aklın bugün bilemediğini yarın da bilemeyeceği söylenebilir. İnsan, bugün ulaşamadı diye belki de yarın ulaşabileceği gerçekler üstünde inancını yitirmemelidir...İmam Bakıllânî, Em-ül Maâli gibi düşünürlerin yönetimi altında gittikçe gelişen bu öğretiyi baskısını öylesine artırmış ve öylesine yayılmıştır ki karşıt akımlar (özgür felsefe) XII. yüzyılda Batıya geçerek Endülüs Arapları arasında yaşamak zorunda kalmışlardır.

³ Mîlel ve'n- Nihel kitabında bu sıfatların zata ziyade/eklenti olduğuna inananlar "sıfatiye" ve inkar edenler ise "muattile" olarak adlandırılmıştır. Mîlel ve Nihel-i Şehristani, c. 1, s. 92

kimse; bizzat vacib'ul vücud¹ ise ve tüm varlıksal kemallere sahip ise, ilim ve diğer kemal sıfatlarına da sahiptir. Ama zati açısından mümkün'ül vücud² ve varlıksal kemallerden yoksun ise kemal sıfatları zatına zaid/ilave olmaktadır.

Alim, kadir ve diğer türevler hususunda insan ve benzeri varlıkları ölçü karar kılıp “insan hususunda alim, ilim ekiyle bir zat anlamını ifade ettiğine göre Allah hakkında da bu gerçek aynıdır” dememek gerekir. Kavram olarak “gaip olanı şahit ile kıyaslamak” olarak adlandırılan bu metot, araştırmacılar açısından yakın ifade etmeyen temsil metodudur. Bu konuda mantık ve usul-i fıkıh kitaplarında detaylı bilgiler verilmiştir. Ama bu makamda sadece Eşaire mezhebinin mütekellim ve araştırmacılarından olan Mevakif kitabının sahibi Kadı Azuddin İci'nin (Ö. H. 756) sözleriyle yetiniyoruz: “Gaibin şahit ile kıyası metodunda asıl ve fer' arasında ortak bir neden bulmak gerekir ki bu da çok zordur. Zira asıl olanın hususiyeti, kendisiyle ilgili hükmün şartı veya fer'i olanın hususiyeti kendisinde aslın hükmünün gerçekleşmesine engel olabilir.”³

Yazar “gaip olanın şahit ile kıyası” metodundaki bu eksiklik sebebiyle bu yolla Allah'ın sıfatlarının zatına zaid/ilave olduğunu ispata yellenen Eşaire büyüklerinin delilini eksik kabul etmiştir. ⁴

2- Nasıl olur da içinde hiç bir kesret ve farklı yönlerin bulunmadığı yalın bir hakikatten farklı ve bir çok mefhumlar algılanabilir?

Cevap: Bir tek zattan farklı mefhumların algılanması eğer farklı itibarlar ile birlikte olursa hiç bir sakıncası yoktur.

Örneğin hepimiz kendimiz hakkında ilim sahibiyiz. Burada ilmin reel örneği, alim ve malum insanın kendisidir. Farklı itibarlar ise alim, ilim ve malum mefhumları bir tek şeyden elde edilmektedir veya o bir tek gerçeğe uyarlanmaktadır.

3- Eğer zati sıfatlar, Allah'ın zatının aynısı olursa, bir mefhumun kendine isnat edilmesi (evveli ve zati yüklem) türünden olur ki bir anlam ifade etmez. Oysa sıfatın zata yüklemi bir anlam (şayi ve sunai yüklem) ifade etmektedir. Dolayısıyla “Allah bilen” veya “güçlü olandır” dediğimizde bir anlam ifade etmekteyiz. Ama “bilen bilendir” veya “güçlü güçlüdür” dediğimizde bir anlam ifade edilmemektedir.

4- Eğer zati sıfatlardan her biri Allah'ın zatının aynısı olursa, o sıfatlar da birbirinin aynısı olur. Bu durumda ilim kelimesinden anladığımız şeyi kudret kelimesinden de anlamak durumundayız. Oysa bu iki kelime farklı ve özel bir anlam ifade etmektedir.

Cevap: Bu iki itirazın nedeni, Mir Seyyid Şerif Gorgani'nin Şerh-i Mevakif'te belirttiği gibi mefhum ve misdak (kavram ve nesne) arasını ayırmamaktadır. Zira sıfatların zat ile aynıye ti meselesi, misdak (nesne) makamıyla ilgilidir. Ama bu iki itirazda yer alan şeyler ise mefhum

¹ Vücudu mutlak var olan, yokluğu mümkün olmayan Cenâb- ı Hak. Allah Vâcib-ül vücud'dur, yâni; O'nun vücudu zâtidir, ezeldir, ebedidir, yokluğu mümteni'dir. Zevali muhaldır. Tabakat- 1 vücudun en râsihi, en esaslısı, en kuvvetlisi, en mükemmelidir. Sair tabakat- 1 vücud O'nun vücuduna nisbeten gayet zayıf bir gölge hükmündedir.

² Varlığı ve yokluğu mümkün olan. Varlığı zaruri olmayan. Allah'tan başka tüm varlıklar.

³ Şerh'ul Mevakif, Azuddin Abdurrahman b. Ahmed el- İci, c. 2, s. 28

⁴ a. g. e. c. 8, s. 45

makamı ile ilgilidir ki bu makamda kavramların zata zaid/ilave oluşu ve birbirinden farklı oluşu hususunda hiç bir şüphe yoktur.

Mevakif yazarı birinci itirazı ret ederken şöyle demiştir: “Bu itiraz tartışılır bir konumdadır. Zira sadece mefhumun zat mefhumuna zaid oluşunu istifade etmektedir. Ama bu kavramın içeriğinin zatın hakikatine nasıl zaid oluşunu ifade etmemektedir.”

Mevakif yazarı ikinci itirazı ret ederken ise şöyle diyor “Bu da ilk itiraz türündendir. Her iki itiraz da aynı şeye dayanmaktadır.”¹

Razi'nin Ayniyet Görüşüne Meyletmesi

Saduddin Taftazani'nin Şerh'ul Mekasid'de hatırlatmada bulunulduğu gibi² el- Metalib'ul Aliye adlı kitabında yer alan ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla Fahr-u Razi de ziyade/eklenti görüşünü kabul etmemiş ve sıfatların zat ile ayniyeti görüşüne meyletmiştir.

Ebu mansur Maturidi'nin Görüşü

Maturudiye mezhebinin kurucusu Ebu Mansur Maturudi'nin (Ö. H. 333) sözlerinden de zat ve sıfat ayniyetine inandığı anlaşılmaktadır. Amr b. Muhammed Neseфи'nin (Ö. H. 537) naklettiği üzere Maturudi şöyle demiştir: “Allah zatı ile alim, zatı ile hayy ve zatı ile kadirdir.”³

Masumların Sözlerinde Sıfatların Zata Zaid/İlave Olduğunun Reddi

Ehl-i Beyt'ten (a.s) nakledilen hadislerde sıfatların zata zaid olduğu görüşü şiddetli bir şekilde red edilmiştir. Bu hadislerden bir kaçını araştırmacılara sunmak istiyoruz:

1- Nehc'ül Belağa'nın ilk hutbesinde şöyle yer almıştır: “Dinin evveli O'nu tanımak, O'nu tanımanın kemali O'nu tasdik etmek, O'nu tasdik etmenin kemali O'nu bir bilmek, O'nu bir bilmenin kemali, O'na karşı ihlaslı olmaktır. O'na karşı ihlaslı olmanın kemali, O'ndan sıfatları nefyetmektir. Zira her sıfat mevsuftan (sıfat sahibinden) ayrıdır. Hakeza her mevsuf da sıfattan ayrıdır. Dolayısıyla Allah'ı tavsif eden O'nu başkasına eşlemiş olur. O'nu eşleyen O'nu ikilemiş olur. O'nu ikileyen O'nu tecezzi etmiş (cüzleri ayırmış) olur. O'nu tecziye eden O'nu tanımamış olur.”

2- Muhammed b. Muslim, İmam Bakır'dan (a.s) şöyle buyurduğunu nakletmektedir: “Allah'ın kadim sıfatlarından bazısı vahit, ahad, samet ve ihd'el mana'dır. Yani Allah için (mefhum olarak değil, reel örnek olarak) bir çok ve farklı anlamlar (sıfatlar) yoktur.”

¹ a. g. e. s. 46- 47

² Şerh'ul Mekasid, Saduddin Taftazani, c. 4, s. 70, ed- Dar, 1409

³ Akaid'un Neseфи ye, Ömer Neseфи, s. 76. Bu sözler sıfatların zata zaid/ilave olduğunu inkar edenlerin sözüyle uyum içindedir. Ama Neseфи, bunu naklettikten sonra şöyle demiştir: “Onun maksadı sıfatın zata zaid olduğunu reddetmek değildir. Zira Maturudi kitaplarında bunu ispat etmek çalışmış ve muhaliflerin itirazlarına cevap vermiştir. Aksine Maturudi belki de zat ve sıfat ayrılığı kuruntusu red etmekte ve ilahi zatın alim olmamasının imkansız olduğunu beyan etmektedir.

Muhammed b. Müslim, İmam Bakır'a şöyle arz etti: "İrak halkından bir grubu Allah'ın sıfatlarının muhtelif ve farklı olduğuna inanmaktadır. Onlara göre Allah duyduğundan gayrisiyle görmekte ve gördüğünden gayrisiyle işitmektedir." İmam (a.s) şöyle buyurdu: "Onlar yalan söylemektedirler. Bu inanç küfürdür ve Allah'ı yaratığa benzemektedir."¹

Yukarıdaki rivayetlerden bir kaç önemli husus elde edilmektedir:

a- "Allah'ın zati sıfatlarının zatla ayniyeti veya ziyadeti konusu çok uzun bir geçmişe sahiptir. Sürekli Müslümanların ilgisini çeken kaza ve kader gibi konular sırasında yer almıştır.

b- Sıfatların zata zaid/ilave olduğu görüşü üç açıdan problemlidir. Birincisi ilahi zatın yalınlığı ile uyuşmamaktadır. İlahi zatta kesret ve terkibi (bileşimi) gerektirmektedir. İkincisi Allah'ın ezeli ve kadim oluşuna aykırıdır. Üçüncü olarak da bir tür benzetme ve gaibi şahit ile kıyaslamadır.

c- Bu rivayetlerde adı geçen şirkten maksat, insanın Müslümanlar zümresinden çıkmasına neden olan açık şirk değildir. Aksine maksat, böyle bir inancın kamil bir tevhit inancıyla uyuşmamasıdır. Bu esas üzere sıfatların zait olduğuna inanan kimseler ile ayniyete inananlar, şer'i hükümler açısından eşit konumdadır.

2. Bölüm

Tevhid-i Efali ve Allah'ın Çirkinliklerden Münezzehe Oluşu

Adından da anlaşıldığı üzere tevhid-i efali Allah'ın fiil makamı ile ilgilidir. Aynı zamanda Allah'ın fiil makamında ortağının olmadığı anlamındadır. Varlık aleminin tek yaratıcısı ve evreninin idarecisi mukaddes ilahi zattır. Başka bir ifadeyle tevhid-i efaletin anlamı varlık aleminde Allah'tan başka bir etki sahibinin olmayışıdır. Tevhid-i ef'ali, farklı boyutlarda yaratıcılık ve rububiyeti içermektedir. Bu ilke bütün İslami fırkaların ve mezheplerin kabul ettiği bir husustur. Ama tefsiri ve yorumu hususunda çeşitli görüşler beyan edilmiştir.

a- Tefviz Görüşü²

Kaderiye³ ve Mutezile'ye mensub olan bu görüş özet olarak şudur ki insan fiillerinde Allah'ın ve ilahi meşiyetin etkili oluşu, Allah'ın insanın yaratıcısı olduğu ve fiili yapma gücünü insana bağışladığı şeklindedir. Ama insan aldığı kararlarda tümüyle özgürdür ve kendi haline bırakılmıştır. İnsanın fiili sadece insanın kendi yaratığıdır. Allah'a isnadı ise sadece bu iş sermayesini (varlık ve kudreti) insana bağışladığı hasebiyledir. İnsan bu fiili hayata geçirmede bağımsız ve kendine yeterli bir konumda bulunmaktadır.

¹ Tevhid-i Seduk, Şeyh Seduk, Bab-u Sıfat'iz- Zat, 9. rivayet, s. 144, Camia-i Muderrisin yayınları, Kum, H. 1398 Şeyh Seduk'un (r.a) Tevhit adlı kitabı bir hadis kitabıdır. Bu kitap, Şeyh'ul-Muhaddisin, Muhammed b. Ali b. Hüseyin Kumi'nin eseridir. Bu kitapta Tevhit, Hak Teala'nın isim ve sıfatları gibi konularla ilgili rivayetler bir araya getirilmiştir. Bu değerli kitap, şia elimlerinden bir grup tarafından şerh edilmiş ve özel ilgiye mazhar kalmıştır. (ez-Zerie, Şeyh Agabozorg Tehrani (r.a) , c. 4, s. 482)

² Birisine bırakma. İşini Allah'a havâle etme.

³ "Kul, kendi yaptıklarının halikidir" deyip ifrat ederek doğru yoldan ayrılan bir dalâlet fırkası.

Kadı Abdulcabbar Mutezili bu konuda şöyle demiştir: “Fiilin gerçekleşmesi insanın iradesine bağlı olduğu için, fiilin ortaya çıkışı da insana özgüdür.”¹

Hakeza “**Dileyen inansın, dileyen inkar etsin.**”² ayetinin tefsiri hususunda da şöyle demiştir: “Bu ayetten de anlaşıldığı üzere iman ve küfür işi bizim irademize bırakılmıştır.”³

Tefviz Görüşünün Problemleri

Tefviz görüşüne başlıca iki itirazda bulunulmuştur:

1- Tefviz düşüncesi; seneviyet ve yaratıcılıkta tevhit ilkeleriyle bağdaşmayan bir tür dualizmdir. Sadr’ul Müteellihin⁴, tefviz teorisini naklettikten sonra adalet ve Allah’ı tenzih etme ilkesini savunma amacıyla şöyle demiştir: “Onlar Allah’a ortak koşma tehlikesinden gaflet etmişlerdir. Bildiğin gibi vücut mutlak bir şekilde Allah’ın yarattığı bir hakikattir. Şüphesiz tüm insanları fiillerinin yaratıcısı kabul eden ve fiillerin ortaya çıkışında bağımsız olduklarını söyleyen kimseler, putları Allah nezdinde şefaathçi kabul eden kimselerden daha çirkin bir yola koyulmuşlardır.”⁵ Zira rivayetlerde Kaderiye (ihtiyari işlerde ilahi kaderi ret edenler, Mufevvize), İslam ümmetinin Mecusileri olarak adlandırılmışlardır. Nitekim Seduk, Seva’ul A’mal kitabında Hz. Ali’den şöyle buyurduğunu nakletmiştir: “Her ümmetin mecusisi vardır. Bu ümmetin mecusisi ise kaderi söyleyenlerdir. (ihtiyari işlerde ilahi kaderi ret edenlerdir).”⁶

2- Allah’ın malikiyet ve kudretini sınırlayan teori. Bu teori de Allah’ın mutlak malikiyet ve kudret genişliği ile çelişki içindedir. Ehl-i Beyt’ten (a.s) tefviz görüşünü ret hususunda rivayet edilen hadisler bu problemi defalarca dile getirmiştir. İmam Sadık’ın (a.s), Peygamberden (s.a.a) naklettiği bir hadiste şöyle yer almıştır: “Hayır ve şerrin Allah’ın meşiyeti dışında olduğunu sananlar, Allah’ı güç ve kudretten soyutlamış kimselerdir.”⁷

Başka bir rivayette yer aldığına göre ise İmam Bakır (a.s), Hasan-i Basri’ye hitaben şöyle buyurmuştur: “Tefviz inancına inananlardan uzak dur. Şüphesiz aziz ve celil olan Allah gevşeklik veya zayıflıktan dolayı işi yaratıklarından herhangi birine tefviz (havale) etmiş değildir.”⁸

¹ Şerh’ul Usul’il Hamse, s. 345

² Kehf suresi, 29. ayet

³ a. g. e.

⁴ Muhammed b. İbrahim Şirazi (979- 1050) Sadr’ud- Din ve Sadr’ul Müteellihin la- kabına sahip olup, Sadra veya Molla Sadra diye meşhurdur. Büyük İslam filozoflarından biridir. Molla Sadra Hikmet-i Mütealiye’nin (Yüce Felsefe’nin) kurucuların- dandır. Felsefe ilminde çok güzel görüşlere sahiptir. Sadr’ul Müteellihin’in felsefi ekolü diğer felsefi ekollere üstün gelmiştir. Ondan sonraki bir çok İslam filozofları bu ekole tabi olmuştur. En önemli eseri olan Esfar-i Erbaa, onun felsefi görüşlerini detaylıca ele alan bir kitaptır. Diğer eserleri ise şunlardır: “Tefsir-i Kur’an’il Kerim, Şerh-i Usul-i Kafi, Mebde’ ve Mead, Mefatih’ul Gayb, Şevahid’ur- Rububiye, Esrar’ul Ayat, Haşiye ber Şifa.” Molla Sadra, Muhakkik Damad, Mir Fendereski ve Şeyh Bahai’nin öğrencilerindedir. Molla Muhsin Feyz ve Abdurrezzak Lahici (Feyyaz) da onun meşhur öğrencilerindedir.

⁵ Esfar, c. 6, s. 370

⁶ Bihar’ul Envar, Allame Meclisi, c. 5, s. 120, 58. rivayet, el- Vefa müessesesi, Beyrut, H. 1404

⁷ Bihar’ul Envar, c. 5, s. 120, 58. rivayet

⁸ İhticac-i Tebersi, Ahmed b. Ali tebersi, c. 2, s. 327, Murteza yayınları, Meşhed

b- Kesb Teorisi¹

Eşari mütekellimlerinin çoğu insanın fiilleri sadece Allah'ın kudretiyle gerçekleştiği inancını taşımaktadırlar. İnsanın kudret ve ihtiyacının, fiillerinin gerçekleşmesinde hiç bir etkisi yoktur. Mevakif yazarı şöyle diyor: “Kulların ihtiyarı (iradeye dayalı) fiilleri münezze ve yüce Allah'ın kudretiyle gerçekleşmektedir.”²

Şeyh Eşari ise şöyle diyor: “Şüphesiz Allah'tan başka yaratıcı yoktur. Zira kullar herhangi bir şeyi yaratmaya kadir değildir. Kendileri de yaratılmaktadır. Nitekim Allah-u Teala şöyle buyurmuştur: “Allah'tan başka bir yaratıcı mı var?”³

Burada şu soru akla takılmaktadır: “İnsanın fiilleri sadece Allah'ın kudretinin yarattığı ise ve bu fiillerin gerçekleşmesinde insanın hiç bir etkisi yoksa, o halde insan mecburi faildir. Oysa Eşariye, Cebir teorisini reddetmekte ve insanı irade sahibi bir fail olarak kabul etmektedir.

Eşaire, bu darlıktan kurtulmak için insanın irade ve ihtiyarı ile kudret ve iradesinin bir şekilde ihtiyarı fiilleriyle irtibat halinde olduğunu yorumlamak amacıyla “kesb” teorisini söz konusu etmiştir. Nitekim Taftazani şöyle demiştir: “Burhan ile sabit kılındığı gibi yaratıcı, Allah-u Teala'dır. Kulun irade ve kudreti, yakalama ve tutma işinde olduğu gibi bazı fiillerde etkilidir ve titreme işinde olduğu gibi bazı fiillerde ise etkili değildir. Bütün bunlar da Allah-u Teala'nın yaratıcı ve kulun ise “kasib” (kesb eden) olduğunun delilidir.”⁴

Kesb Teorisi'nin Eleştirisi

Kesb teorisi sadece Eşaire'nin muhalifleri (adliye mütekellimleri tarafından eleştirilmiş ve iptal edilmiş değildir. Eşaire'nin bazı araştırmacıları da bu teorinin cebir sorununu halletse de yetersiz kaldığını ifade etmişlerdir. Nitekim Ahmet Emin Mısıri bunun cebir teorisinin yeni bir ifadesi olduğunu belirtmiş ve şöyle demiştir: “Bu, gördüğün gibi konu hakkında ileri veya geri gitmemekte ve dolayısıyla da cebir ifadesinin yeni bir şekli konumunda bulunmaktadır.”⁵

Şeyh Şeltut da kesb teorisini eleştirerek şöyle demiştir: “Fiilin gerçekleşmesinde insanın kudretinin etkili olmadığı bir şekilde insanın kudreti ile fiil arasında bir yakınlığın ifadesi olan kesb teorisi, lügavi ve Kur'ani kavramlarla uyum içinde olmamakla birlikte, teklif konusunu, ilahi adalet ilkesini ve insanın sorumluluk mevzusunu doğru bir şekilde yorumlamaktan da acizdir. Zira bu yakınlık, insanın kudret zarfında Allah tarafından fiilin icadının bir neticesidir. İnsanın makdur ve mahluku değildir ki fiilin insana isnadının doğrulayıcısı sayılsın. Fiil insanın

¹ Eşari mütekellimleri kesb kelimesinin tefsiri hususunda çeşitli görüşler beyan etmişlerdir. Ama en meşhur görüşleri şudur: “Allah tarafından fiilin icadının, Allah'ın yarattığı olan insanın kudret ve ihtiyarının birlikteliğine “kesb” denmektedir. Bu adı geçen birliktelik etkisel bir birliktelik değildir. Yani insanın kudret ve ihtiyacının, fiilin gerçekleşmesinde bir etkisi yoktur. Aksine zarf ve mazruf, hal ve mahal türünden bir birlikteliktir. Nitekim Mir Seyyid Şerif Gorgani ve Fazıl Kuşçu bu konuda şöyle demişlerdir: “İnsanın bir fiil kesb etmesinden maksat, insanın kudret ve iradesiyle birlikteliğidir. Burada mahal dışında varlığı hususunda insanın hiç bir tesir ve etkisi yoktur” (Şerh'ul Mevakif, c. 8, s. 146, Şerh-u Tecrid'il Akaid, s. 445)

² Şerh-i Mevakif, c. 8, s. 146

³ el-İbane, Ebu'l- Hasan Eşari, s. 23, Dar'ul Ensar, Kahire, H. 1397

⁴ Şerh'ul Akaid'in Nesefiye, s. 115- 117

⁵ Zuh'al İslam, Ahmed Emin Mısıri, c. 3, s. 57

kudretiyle yakınlık içinde olduğu gibi, insanın kulak, göz ve ilmiyle de bir yakınlık içindedir. Bu durumda kudretin ne gibi bir ayrıcalığı vardır ki fiile yakınlığı fiilin insana isnadının nedeni olarak tanınsın.”¹

c- Emrun Beyn’el Emreyn Metodu

Aktarılan bilgilerden de anlaşıldığı üzere ihtiyar ve irade aslını tefsir için, tefviz ve kesb teorilerinden hiç birini kabul edemeyiz. Zira tefviz teorisi, yaratıcılıkta tevhit, kudret genişliği ve mutlak ilahi malikiyet (tevhid-i efali) ile uyumsuzluk içindedir. Kesb teorisi ise tabir ev kavramlar dışında cebirden hiç bir farklılığı yoktur. Sonuç olarak da ilahi adalet, teklif ve benzeri gerçeklerle asla uyuşmamaktadır.

Emrun Beyn’el Emreyn’in Tarihi Seyri

Rivayetlerin incelenmesinden de anlaşıldığı üzere bu teori, ilk defa Hz . Ali (a.s) tarafından beyan edilmiştir. Rivayet edildiği üzere Hz. Ali (a.s) bir gün insanın ruh ve kalbinin ilginçliklerinden söz ederken, birisi ondan kader hakkında konuşmasını istedi. Hz. Ali (a.s) bu konunun çok zor bir konu olduğu hasebiyle o şartlarda söz konusu edilmesini uygun görmedi ve soran kimseden bu husustan sarf- ı nazar etmesini istedi. Ama bu şahıs yeniden aynı konuyu sordu. Hz. Ali (a.s) da “kader” konusunda konuşmaktan imtina etti. Ama bu şahıs aynı konuyu sormaktan el çekmedi. Dördüncü defa aynı soruyu sorunca İmam (a.s) şöyle buyurdu: “Ne cebir,ne de tefviz; emrun beyn’el emreyn”²

İmam Hasan, İmam Hüseyin ve İmam Zeyn’ul Abidin (a.s) zamanında Emevi hakimlerinin İslam dünyasında hakim kıldığı özel siyasi şartlar sebebiyle halkın vahiy hanedanıyla irtibatı kopmuş bulunmaktaydı. Hatta dini hükümler ve itikadi meselelerde bile onlara müracaat edilemiyordu. Dolayısıyla onlardan nakledilen rivayetler oldukça azdır. “Emrun beyn’el emreyn” hususunda herhangi bir rivayet göze çarpmamaktadır. İmam Bakır ve İmam Sadık (a.s) zamanında bu istibdat ve boğucu hava biraz olsun ortadan kalktı ve dolayısıyla da halk dini marifet ve meseleler hususunda Ehl-i Beyt’e müracaat etme imkanına kavuştu. Böylece onlar, halk arasında derin ve köklü bir kültürel hareket başlattı. Dini marifetlerinin çeşitli boyutlarında bir çok hadisler beyan ettiler. Dolayısıyla cebir ve tefvizin doğru olmadığı hususunda bir çok rivayetler nakledilmiş, bu konuda doğru olan yolun “emrun beyn’el emreyn” (ikisi arasında bir şey) olduğu beyan edilmiştir. Şimdi bu konuda örnek olarak bir kaç rivayet nakledeyim:

İlahi Lütüftan Bir Cilve

Bir şahıs imam Sadık’a (a.s) şöyle sordu: “Acaba Allah kullarını günah işlemeye mecbur mu kılmıştır? “ İmam, “Hayır! “ diye cevap verdi. O şahıs, “O halde hakikat nedir? “ diye sorunca, İmam (a.s) şöyle buyurdu: “Bunun arasında rabbinden bir lütuf”³

¹ Buhus fi’l Milel ve’n Nihel, c. 2, s. 153, Tefsir’ul Kur’an’il Kerim, Şeyh Şeltut, s. 240- 242’den naklen

² Bihar’ul Envar, c. 5, s. 57

³ Usul-i Kafi, Kuleyni c. 1, s. 159, Bab’ul Cebr ve’l kader, 8. rivayet, Dar’ul Kutub’il İslamiyye, Tahran, 1365

Lütuf ve letafet kelimesi zarafet ve incelik anlamındadır. Görülmeyen ve dakik bir şey hakkında söylenmektedir. Lütuf, ilahi cemal sıfatlarından biridir. Latif Allah'ın güzel isimlerinden biri sayılmaktadır. Bazen zat sıfatıdır ve Allah'ın incelikler hakkındaki ilmini ifade etmektedir. Bazen de Allah'ın fiil sıfatıdır ve de özel hikmete ve ilahi rahmete dayalı tedbirine işaret etmektedir.¹

Bu zikredilen iki anlamdan ikincisi, makam ile daha uygundur. Sonuç olarak Allah'ın fiili lütfünün temeli sayılan ilahi rahmetten kasıt, cebir ve tefviz dışında üçüncü bir yoldur. Bu yol ilahi bir lütfeye dayalıdır ve Allah'ın hikmet, adalet ve rahmetine dayalı tedbirini beyan etmektedir.

Allah vardır ve aynı zamanda latif ve dakik bir hakikattir. Allah'ı derk edebilmek sıradan düşüncelerin işi değildir. İmam (a.s) da bu yüzden soru soran kimseye bu hakikati beyan etmekten imtina etmiştir. Rivayetlerden de anlaşıldığı üzere alimler dışında hiç kimse bu hakikati asla derk edemez.

Bir şahıs İmam Sadık'a (a.s) cebir ve kader konusunu sordu. İmam (a.s) şöyle buyurdu: "Ne kader, ne de cebir; ikisi arasında bir makam. Alimden veya alimin öğrettiğinden başkasının bilmediği hak bu makamdır."²

Sağlam ve Aydınlatıcı İlke

İmam Rıza'nın (a.s) huzurunda cebir ve tefviz konusundan söz edilince, İmam (a.s) şöyle buyurdu: "Acaba bu konuda tartışmalarda muhaliflerinize üstün geleceğiniz bir ilkeyi sizlere öğreteyim mi? " Oradakiler bu ilkeyi öğrenmek istediklerini beyan edince, İmam (a.s) şöyle buyurdu:

1- Aziz ve celil olan Allah'a zorla itaat edilmez ve üstün gelinerek isyanda bulunulmaz. Kullar Allah'ın mülkünde başı boş bırakılmış da değildir.

2- Allah onların malik olduğuna da malik ve güçlerinin yettiğine de güç yetirendir.

Bu iki cümle "emrun beyn'el emreyn" hakikatini beyan etmektedir. İnsan ve Allah'ın malikiyet ve kadiriyetini bir araya toplamıştır. Yani hem insan kendi fiilinin maliki ve kadiridir; hem de fiili, Allah'ın memluk ve makdurdur. Bu ikisi birbirinin boylamında yer almaktadır, enleminde değil. Dolayısıyla aralarında bir çatışma ve izdiham da söz konusu değildir.

3- Eğer kullar Allah'ın emrine itaat edecek olurlarsa Allah onlara asla engel olmaz. Eğer günah işlemek isterlerse, Allah dilerse onlar ile o fiilin arasına engel koyar. Ama eğer engel koymaz ve kullar da o günahı işlerse, bu durumda da Allah onları günaha koymuş sayılmaz."³

İmam Hadi (a.s) ve Emr'un Beyn'el Emreyn⁴in Tefsiri

İmam Hadi'den (a.s) ; cebir, tefviz ve emrun beyn'el emreyn hakkında bir risale nakledilmiştir. Bu risaleyi Ali b. Hüseyin b. Şube-i Harrani (H. 4. asır şia alimlerindedir) , Tuhef'ul

¹ Mofredat-i Rağib, Lütuf maddesi

² Usul-i Kafi, c. 1, Bab'ul Cebr ve'l Kader, 10. rivayet

³ Tevhid-i Seduk, Bab-u Nefy'il Cebr ve't- Tefviz, 7. rivayet, s. 361

⁴ Ne cebir, ne tefviz, ikisi arasındaki itidal yolu

Ukul'da ve Ahmed b. Ali b. Ebi Talib Tebersi (H. 6. asır şia alimlerindendir) ihticac adlı kitabında nakletmiştir. Bazı tabirler dışında birbirinden tümel bir farklılıkları yoktur. Tebersi'nin nakline göre bu risale, İmam'ın (a.s) Ahvaz halkının mektubuna yazdığı bir cevaptır.

Bu risale bir önsöz ve üç temel bölümden oluşmaktadır. Bu üç temel bölümden biri emrun beyn'el emreyn hakkında kaleme alınmıştır ve konunun asıl merkezi ise İmam Sadık'ın (a.s) buyurmuş olduğu şu hadistir: “Ne cebir, ne tefviz aksine hakikat emr'un beyn'el emreyn'dir.”¹

Bu adı geçen risale bir çok kelami ve tefsiri dakik nükteleri içermektedir. Bunları incelemek şüphesiz apayrı ve bu çalışmamıza sığmayacak kadar geniş bir incelemeyi talep etmektedir. Biz sadece “emrun beyn'el emreyn” ile ilgili bölümü nakletmekle yetiniyoruz: “Ne cebir, ne tefviz. Biz ikisi arasında bir makamın doğru olduğunu söylüyoruz. Bu ise Allah'ın bizleri malik kıldığı kabiliyetler ile imtihan etmesidir. Kitabın buyurduğu ve Al-i Resul'den (s.a.a) iyilik sahibi imamların edindiği şekilde ibadet etmemizdir.”

İmam Hadi (a.s) yukarıdaki cümlesinde imtihan ve ilahi teklifi hatırlatarak cebir görüşünün yanlışlığını ve insan kudretinin Allah tarafından an be an insana verilen ilahi bir ihsan olduğunu hatırlatarak da tefviz görüşünün yanlışlığını ortaya koymuştur.

Daha sonra bu ince gerçeği beyan etmek için bir örnek vermiştir. Bu örnek kısaca şudur ki bir kimse bir köleye sahip olunca, ruhi ve fikri durumundan haberdar olduğu halde bu kölesini imtihan etmek isteyince, bu durumda malının bir bölümünü kölesine verir, bu malın nerede harcanması gerektiğini ve nerede harcanmaması gerektiği yerleri ona bildirir, ona bu malikiyetinin geçici olduğunu söyler ve bu hayatın ötesinde uzun bir hayatın olduğunu hatırlatır. Bu malı asıl sahibinin istediği yerlerde harcadığı takdirde, o uzun hayatta bir çok mükafat elde edeceğini, ama bunun aksine hareket ettiği takdirde ceza göreceğini söyler. Köle o mala sahip olduğu müddet zarfında sahibi sürekli kendisine nasihat eder, öğüt verir. Bu müddet sonunda köle, malı sahibine geri teslim eder. Bu müddet zarfında malikiyetini tümüyle ortadan kaldırmış olmayan malın asıl sahibi, sonunda verdiği sözünde durur. Ceza ve mükafat vaatlerini yerine getirir. Böyle bir köle, ne efendisi tarafından mecbur kılınmıştır ve ne de tümüyle kendi haline bırakılmıştır. Dolayısıyla da onun hakkında ne cebir vardır ve ne de tefviz. Bu örneğin asıl konumuza uyarlanması ise şöyledir: Mevla, yüce Allah'tır. Köle ise Adem oğludur. Mal ise ilahi geniş kudrettir. İmtihan felsefesi ise Allah'ın hikmet ve kudretinin izharıdır. Geçici hayat, dünya yurdudur. Kula verilen bir miktar mal, Allah'ın kulları verdiği kudrettir. Malın tüketilmesi gereken yerler, ilahi peygamberlerin emirleridir. Yasaklanan yerler ise şeytanın yollarıdır. Ebedi hayat ve ilahi vaatler ise ahiret hayatı ve ahiretteki ebedi nimetlerdir.²

İmam Humeyni'ye Göre Emr'un Beyn'el Emreyn'in Akli Tefsiri

İmam Humeyni (r.a) bu konuda şöyle diyor: “İcad ve faaliyette imkani varlığın bağımsızlığı anlamına gelen tefviz teorisi ile imkani varlıklardan her türlü tesiri ortadan kaldırma, Allah'ı fiillerin ve varlıkların eserlerinin vasitasız ve direkt faili kabul etme anlamına gelen cebir teorisinin batıl olduğunu bildikten sonra, emr'un beyne'l emreyn teorisinin doğruluğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bu teorisinin anlamı ise imkani varlıkların direkt değil, endirekt olarak

¹ Tuhef'ul Ukul'da “bel emrun beyn'el emreyn” yerine “velakin menzileten beyn'el menzileteyn” ifadesi yer almıştır.

² Tuhef'ul Ukul, s. 341- 356; İhticac-i Tebersi, s. 449- 453; Bihar'ul Envar, c. 5, s. 76, el- Vefa müessesesi, Beyrut 70

fiil ve eserlerin menşei olmasıdır. Zira varlık aleminde Allah'tan başka hiç bir varlık bağımsız fail değildir. Diğer varlıklar ise kendi varlıklarında bağımsız olmadıkları ve varlıkları Allah'a salt bağımlılık ve ihtiyaç olduğu gibi; eser, fiil ve sıfatları hususunda da Allah'a salt bağımlılık içindedirler. O halde bir takım sıfat ve eserlere sahip olmakla birlikte hiç bir şekilde bağımsız değildirler. Dolayısıyla her kim imkani varlığın hakikatini olduğu gibi tanıyacak olursa, yani bu varlıkların salt bağımlılık ve ihtiyaç olduğunu anlayacak olursa, yapmış olduğu fiili, kendi fiili olmakla birlikte Allah'ın fiili olduğunu da anlar. İşte bu “emrun beyn’el emreyn” teorisinin ta kendisidir.

Akıl ve Vahiy Aşısından Allah'ı Görme Meselesi

Allah'ı görme konusunun İslam dünyasında çok uzun bir geçmişi vardır. Bu konuda bilgin sahabilere, özellikle de Hz. Ali'ye (a.s) sorulan sorulardan da anlaşıldığı üzere bu konu hicri ilk asrın ikinci yarısından itibaren Müslümanların gündemine girmiştir. Bu yüzden bu konunun Müslümanların gündemine girişi, kaza ve kader ile Allah'ın sıfatları konusunun gündeme girişiyle eş zamanlı olabilir.

Bu konunun gündeme girişinin en önemli etkenlerinden biri Kur'an ayetleri, diğeri ise nebevi hadisler olmuştur. Kur'an-ı Kerim'de rü'yet konusundaki ayetler iki gruba ayrılmaktadır. Bazı ayetlerin zahirine bakıldığında rü'yetin (Allah'ı gözle görmenin) caiz olduğuna delalet ettiğini sanmak mümkündür. İkinci grup ayetlerin zahiri ise bu anlamın tam tersi bir anlama delalet etmektedir. Öte yandan Ehl-i Sünnet'in hadis kaynaklarında göze çarpan bazı hadislerin zahiri de rü'yetin (Allah'ı görmenin) caiz olduğuna, hatta kıyamette vaki bile olduğuna delalet etmektedir.

Müteşabihlerin Tefsiri Hususunda Tümel Metotlar

Bu söz konusu ayet ve rivayetler Müslümanların dikkatini çekmiştir. Bu ve diğer müteşabihlerin tefsiri hususunda genel anlamda üç görüş beyan edilmiştir.

1- Mücessime ve müşebbihe¹: Bu kimseler bu tür ayet ve rivayetlerin zahirine istinat ederek teccim ve teşbihe (mücessime ve müşebbihe'ye) inanmışlardır. Cisimlere has sıfatları Allah için ispat etmeye koyulmuşlar ve sonuç olarak da Allah hakkında hissi ve görsel bir rü'yetin mümkün olduğunu iddia etmişlerdir.

2- Müevvile: Bu kimseler ise söz konusu olan bu tür ayet ve rivayetleri müteşabih olarak değerlendirmiş ve şöyle demişlerdir: “Bu tür ayet ve rivayetlerin zahirlerine istinat etmek, ilahi tenzih ve takdis ilkesiyle uyuşmadığı için teşbih ve teccim tehlikesinden kurtulabilmek amacıyla mutlaka bu amaca uygun bir tevil ve tefsir yoluna gidilmelidir. Onlara göre **“O gün bir takım yüzler Rablerine bakıp parlayacaktır.”**”² ayetinde yer alan “nazar” kelimesinden mak-

¹ İnsan biçiminde ilâh tasavvur edip suretlendiren bâtil bir inanış. Antropomorfizm.

² Kıyamet suresi, 22- 23. ayetler

sat beklemektir. Gözle bakmak anlamında değildir. Veya ayette “sevap” kelimesi taktire alınmalıdır. Nitekim: “Melekler sıra sıra dizilip, Rabbinin buyruğu gelince”¹ ayetinde de “emr” kelimesi taktire alınmıştır ve bunun örnekleri oldukça çoktur.

3- Müfevvice: Bu kimseler ise müteşabihlerin ilk zahirlerine istinat etmeyi caiz görmemekle birlikte bu müteşabihlerin tevilini de uygun görmemektedirler. “Tevilini Allah’tan başka hiç kimse bilemez.”²

O halde bu ayetlerin içeriğine bağlı kalmak gerekir. Hakiki anlam ve maksadını ise Allah’a tefviz (havale) etmek gerekir.³

Rü’yet Konusunun Tarihçesi

Eşariye ve Maturidiye’nin⁴ zuhurundan önce rü’yet konusunda öyle aşırı bir kelami tartışma göze çarpmamaktadır. Zira rü’yete inananlar şu iki gruptan ibaret idiler. Birincisi mücessime ve müşebbihe grubu ki inançlarının temelsiz oluşu nedeniyle Müslümanların dikkatini çekmişti ve inançlarının batıl olduğunu bilmek için de ciddi bir tartışmayı gerektirmiyordu. İkinci grup kimseler ise bu tür konularda tartışmayı caiz görmüyorlardı. Aslında onların temel sloganı da şuydu: “Bu konu hakkında soru sormak bidattır.” Ama baştan beri kelami tartışmalar taraf-tarı olan Mutezile dışında, Ehl-i Sünnet arasında kelam ilmi caiz görülünce, özellikle de Ebu’l-Hasan Eşari’nin, Mutezile aleyhine kıyam edip Ehl-i Hadis’in inançlarını savunduktan sonra, rü’yet meselesi de diğer kelami konular gibi ciddi bir şekilde büründü ve bu konuda çok sıcak tartışmalara girildi. Zira Ebul-Hasan Eş’ari, kelami metotlardan istifade ederek hadis ehlinin inançlarını savunmaya koyuldu ve rü’yet meselesini akli ve nakli açıdan incelemeye, tartışmaya başladı. Kendi zannınca tecsim ve teşbihe düşmeksizin rü’yet meselesinin caiz ve vaki olduğunu ispat etti. Buna karşılık rü’yeti inkar eden Müevvile gurubu da daha ciddi bir kelami tartışma başlattı, kendi inançlarını bu yeni düşman karşısında sağlamlaştırmaya çalıştı ve böylece rü’yet konusundaki tartışma, diğer konularda olduğu gibi büyük boyutlara ulaştı.

Rü’yet Tartışmasının Sınırları

Rü’yet hususunda iki anlam muhtemeldir.

1- Kalbi rü’yet ve batını şuhud

2- Basari (görsel) rü’yet ve hissi (duygusal) şuhud

İlk anlam hakkında hiç bir aykırı görüş ortaya atılmamıştır. Rü’yetin caiz oluşunu inkar edenler bile, ilahi veliler ve marifette kemale erenler hakkında bu tür bir rü’yetin dünyada bile caiz ve vaki olduğunu itiraf etmektedirler. Tartışma konusu bu ikinci anlamdır. Şüphesiz bu tür bir rü’yet dünyada eşya hakkında bir takım şartları getirmektedir ve bu şartların tümü görülen

¹ Fecr suresi, 22. ayet

² Al-i İmran suresi, 7. ayet

³ Bu konuda daha fazla bilgi için Milel ve’n Nihel, c. 1, s. 92’ye müracaat ediniz.

⁴ Eşari kelamı h. 4. asrın başlarında meydana gelmiştir. Maturidiye kelamı da aynı zamanda ortaya çıkmış bulunmaktadır. Eşari kelamının kurucusu Ebu’l Hasan Eş’ari Ö. (324 veya 303’tür) ve Maturidiye kelamının kurucusu ise Ebu Mansur Maturidi’dır. (Ö. H. 333’tür.)

şeyin cismani oluşunu gerektirmektedir. Dolayısıyla cismaniyetten münezze olan Allah hakkında böyle bir rü'yetin vaki olması imkansızdır. Bu esas üzere rü'yeti ispat edenlerin böyle bir rü'yetin Allah hakkında vaki olduğunu iddia etmeleri makul bir şey değildir. O halde ilk önce hangi hususta olduğunu tespit etmek gerekir.

Rü'yet meselesi iki ayrı makamda ele alınmaktadır: Birincisi Allah'ın rü'yetinin akli imkanı ve diğeri ise Allah'ın kıyamette görüleceği konusu.

Acaba Allah'ın Rü'yeti Akli Açıdan Mümkün müdür?

Allah'ın rü'yetini ispat veya inkar edenlerin her ikisi de aklın kendi iddialarının doğruluğuna tanıklık ettiğini dile getirmişlerdir. Bu yüzden her iki grubun da akli delillerini incelemeye çalışalım.

Rü'yeti İspat Edenlerin Akli Delili

1- Varlık delili: Bu delil Ebu'l- Hasan Aşari'den nakledilmiştir. Eşariler'in önde gelenleri de bu delile istinat etmişlerdir. Bu delil ise şudur ki biz hem cevheri (töz) ve hem de arazi (ilinekleri) görmekteyiz. O halde rü'yet meselesi cevher ve araz arasında ortaktır. Ortak olan her şey ise bu ortaklık kökenine ihtiyaç duymaktadır. Cevher ve arazi rü'yet hususunda ortak bir menşe (kök) ise iki şey olabilir. Birincisi vücut, ikincisi ise hudus. Hudus, yokluksal bir şeydir. Dolayısıyla varlıksal bir şey olan rü'yetin kökeninin menşei olamaz. O halde cevher ve arazi rü'yet etmenin kökeni vücuttur. Vücut, cevher, araz ve Allah arasında ortak bir değer olduğundan, Allah'ı rü'yet etmek de caiz bir şeydir.

Bu delil hakkında bir çok akli eleştiriler yapılmıştır. Bazı Eş'ari araştırmacıları da bu delilin tam ve yetkin olmadığını ifade etmişlerdir. ¹

Bu ünlü delilin en açık eleştirisi şudur ki insan aslında cevheri görmemektedir. İnsanın kendi gözleriyle gördüğü şey görülen nitelikler (yani renkler) dışında bir şey değildir. Bu yüzden bazı son dönem bilginleri tümüyle cevherin varlığını inkar etmiş ve cevherbilim /tözbilim) hissine sahip olmadığımızı iddia etmişlerdir. Duyularımızın sadece avarız (ilinekleri) derk ettiğini iddia etmişlerdir. Bu görüş karşısında bazı araştırmacılar ise şöyle demişlerdir: "Cevherin varlığını hissi bir derk yoluyla ispat etmek mümkün değildir. Nefsin kendisi, güçleri ve sıfatları hakkındaki huzuri ilmi yoluyla ispat edilmektedir. ²

Velhasıl hisler yoluyla cevherin varlığının ispat edilmeyeceği hususu doğrudur. Dolayısıyla bizim cevheri gördüğümüz iddiası ilmi değerden yoksun bir iddiadır.

İnkâr Edenlerin Akli Delilleri

Rü'yeti inkar eden kimseler ise Allah hakkında görsel bir rü'yetin imkansızlığı hususunda çeşitli akli deliller ortaya koymuştur ki biz bunlardan bazısını incelemeye çalışacağız:

¹ Şerh-u Mevakif, c. 8, s. 138- 139

² Usul-i Felsefe ve Reviş-i Realizm, s. 305- 307

1- Görsel rü'yet, görülen şeyin belli bir mekan ve yönde olması şartına bağlıdır. Oysa Allah hakkında yön ve mekan gibi şeyler imkansızdır. Dolayısıyla görsel rü'yet de Allah hakkında geçersiz ve imkansızdır.

2- Görsel rü'yet, görülen şeyin gören kimsenin karşısında, hissedilir bir şekilde işaret edileceği makamda olmasını gerektirmektedir. Bu ise cismaniyeti gerektirir. Allah ise cismaniyetten münezzehtir.

3- Görsel rü'yet, görülen şeyin tümünün veya bir bölümünün görülmesi şartına bağlıdır. Birinci varsayım o görülen şeyin mütenahi ve sınırlı olmasını, ikinci varsayım ise görülen şeyin ecza ve parçalanma niteliğine sahip bulunmasını gerektirmektedir.¹

Hiç şüphesiz bu her iki varsayım da ilahi zatın gayr-i mütenahi ve besatet (yalınlık) sahibi oluşuyla çelişmektedir.

Eşaire'nin Cevapları

Eşaire, bu akli delillere iki cevap vermişlerdir:

1- Rü'yet ve görmenin hakikati, eşyayı görme esnasında insan için meydana gelen özel bir ilmi haletten başka bir şey değildir. Bu haleti Allah-u Teala insanın görme sisteminde icat etmektedir. Bu haletin icadı her ne kadar mevcut tabii sistemde maddi ve cismani bir takım şartları gerektirirse de, ama mezkur şartlar olmaksızın meydana gelişi akli açıdan imkansız değildir. O halde özel maddi şartlar olmaksızın rü'yetin meydana gelişi normaldir ve akli açıdan imkan dahilindedir. Zaten bizim istediğimiz şey de bu haletin, şartlar olmaksızın meydana gelişinin akli imkanlar dahilinde olduğunu ispat etmektir. Mevakif'in şarihi şöyle demiştir: "Rü'yet Allah'ın canlı bir varlıkta icat ettiği bir şeydir. Dolayısıyla filozofların dediği nur, mukabele ve diğer şartlara bağlı da değildir."²

Mekasid'in şarihi de bu konuda şöyle diyor: "Rü'yet, Allah'ın istediği zaman istediği şeyde yarattığı, karşılaşma ve yön gibi şartların da gerekmediği bir tür idrak ve algılayış biçimidir."³

Fazl b. Ruzbehan-i Eş'ari, rü'yetin eşyayı görme esnasında ortaya çıkan özel bir idrak türü olduğunu beyan ettikten sonra şöyle demektedir: "Akıl açısından mezkur haletin hiç bir şart ve mekan olmaksızın eşyaya ait oluşu caizdir. Gerçi adet olarak bu haletin karşılaşma ve diğer şartlar olmaksızın insan için hasıl olması imkansızdır. O halde caiz olması aklidir, muhal ve imkansız oluşu ise normal ve adet üzeredir."⁴

2- Farzen dünyada eşya hakkında söz konusu şartlar olmaksızın böyle bir rü'yetin meydana gelişi imkansız olsa bile, buna Allah'ın ahirette görülmesine uyarlamak mümkün değildir. Zira gaibin rü'yet mahiyeti şahit (hazır) olanın rü'yetinden farklıdır ve sonuçta şartlar açısından da farklılık içindedir."⁵

¹ Kavaid-u Meram, İbn-i Meysem-i Behrani, s. 76, 77 ve Şerh-u Mekasid, s. 196

² Şerh-u Mevakif, c. 8, s. 116

³ Şerh-i Mekasid, c. 4, s. 197

⁴ Delail'us Sıdk, İmam Muzaffer Şeyh Muhammed el- Hasan, c. 1, s. 184, Dar'ul İlm li't Tebaa, el- Kahire

⁵ Şerh-u Mevakif, c. 8, s. 138

Eşarilerin Cevaplarının Kritiği

Her şeyden önce yukarıda aktarılan iki cevap, ilk iki delile (görsel rü'yetin mukabele ve yön koşuluna bağlı olmasına) aittir. Ama onların sözünde üçüncü delil (rü'yetin sınırlılık ve parçalanma gerektirdiği) hakkında herhangi bir kritik görülmemektedir. Bu da bu delilin doğru olduğunun ve sonuçta Allah'ı görmenin imkansızlığının delilidir. Şimdi de Eşaire'nin, rü'yeti inkar edenlerin birinci ve ikinci delillerine verdikleri cevapların doğru olup olmadığına bir bakalım.

İdrak Nefsin Fiilidir ve Duyular ise İdrak Vesileleri

Birinci delil hakkında şunu hatırlatmak gerekir ki hissi ve gayr-i hissi tüm hususlarda idrak edici olan, hakikatte insanın nefsidir. Hisler ise idrak vesilesi ve vasıtasıdır. Örneğin insanın nefsi dokunma hissi vesilesiyle eşyanın sıcaklık veya soğukluğunu, yumuşaklık veya sertliğini derk etmektedir. Koku alma duyusu vasıtasıyla da kokuları algılamaktadır. . . .

Şüphesiz tüm hissi idrak hakkında iki şey gerçekleşmektedir.

1- İdrak hissi dokusunun (beş duyu organının) idrak edilen şeyden etkilenmesi nefis için özel bir haletin ortaya çıkması. Bu halet nefsin, idrak edilen şey hakkında bilgi sahibi olmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla bu beş duyu organının etkilenmesi ilim ve bilinç değildir. Aksine bu bilinç ve ilmin ortaya çıkmasına ortam hazırlamaktadır. Bu gerçek Eşaire mütekellimlerinin de kabul ettiği bir şeydir.

Söz konusu deliller de görme anında gözün etkilendiğini ispat etmektedir. Ama görme hakikatinin (özel bir ilmi açılımın) bu gözün etkilenmesi olduğuna asla delalet etmemektedir. Eğer Eşariler'in, Allah'ı görme imkanından maksatları; nefis için Allah'ın kemalleri ve varlığı hakkında hasıl olan ilmi ve bakışsal üstün bir açılımın gerçekleşmesi ise, böyle bir şey kalbi rü'yet ve batını şuhuttan başka bir şey değildir. Böyle bir şey görsel ve duyusal rü'yeti inkar eden kimselerin de kabul ettiği bir şeydir.

Bu açıdan Taftazani de maddi şartlar olmaksızın rü'yetin gerçekleşmesinin akli olarak mümkün olduğunu beyan ettikten sonra şöyle demiştir:

“Evet burada rü'yeti inkar eden kimse şöyle diyebilir: Bizim tartışmamız da bu tür bir rü'yet (hissi ve görsel rü'yet) hakkındadır; hakikatiyle ona muhalif olan ve sizin tam keşif, bizimse zaruri ilim olarak adlandırdığımız rü'yet değil.”¹

Eşarilerin İkinci Cevabının Kritiği

Eşarilerin verdiği ikinci cevap ise gaip olanın şahit (hazır) ile mukayese edilmemesi ve uhrevi rü'yet hükmünün dünyevi rü'yet yoluyla elde edilmemesi gerektiği idi. Zira bu iki rü'yeti mahiyet (öz) olarak birbirinden farklı şeylerdir.

Bu konuda şu iki önemli hususu hatırlatmak istiyoruz:

¹ Şerh-u Mekasid, c. 4, s. 197

1- Eğer her iki rü'yetin mahiyet itibariyle birbirinden farklı olduğundan maksat; insanın görme sisteminin etki altına girdiği ve Allah'tan bir suretin şekillendiği değil de insanın dünyada Allah hakkında ilim ve marifetten daha üstün bir tür ilmi açılım elde edebileceği ise, bu durumda ihtilaf edilen hususun dışında kalmaktadır. Bu da Taftazani'nin itiraf ettiği bir şeydir.

2- Eğer maksat; görme gücü ile hissi etkileme ve etkilenme olmaksızın hissi görsel idrakin hasıl olması ise böyle bir şey alken imkansızdır. Zira görme gücü ile hissi etkileme ve etkilenme olmaksızın hissi görsel idrakin hakikati asla vücuda gelemez.

O halde rü'yet meselesinde aklın nihai hakemliğinin gereği; Allah'ı rü'yet etmeyi (görmeyi) inkar edenlerin görüşünün doğruluğu ve ispat edenlerin görüşünün yanlışlığıdır.

Kur'an-ı Kerim ve Rü'yet Meselesi

Kur'an-ı Kerim'de Allah'ı görmeyi açık bir şekilde caiz gören veya imkansız sayan herhangi bir ayet görmek mümkün değildir. Eğer bu konuda herhangi bir ayet olsaydı, asla ihtilaf vücuda gelmezdi. Aksine bir takım ayetlerin ilk etapta zahirleri rü'yeti ispat ederken, bir grup ayetler de rü'yet meselesini ret etmektedir. Allah'ı rü'yet etme taraftarları ve muhalifleri bu ayetlerden bir grubuna istinat etmekte ve diğer bir grup ayetleri tevil etmektedirler. Açıkça bilindiği üzere ayetlerin zahirinde tasarruf ve tevil imkanı olduğu taktirde, o ayetleri delil olarak ortaya koyma imkanı da kalmamaktadır. Ama Allah hakkında görsel ve hissi bir görmenin imkansızlığını ifade eden önceki akli bilgileri göz önüne alacak olursak, Allah'ı rü'yet etmeyi zahir itibariyle ispat eden ayetlerin zahirinde tasarrufta bulunması kaçınılmaz bir iş haline dönüşür. Rü'yeti ispat eden ayetler diğer müteşabih ayetler gibi, Allah'ın sıfat ve zatı ile ilgilidir. Zahiri anlamları aklın hükmüne aykırı olduğu için de tevil ve tevcih edilmesi gerekir. Bu esas üzere zahirleri rü'yeti ret eden ayetlere de akli delili teyit edici olarak istinat etmek mümkündür. Bu bilgiler ışığında şimdi de rü'yet ile ilgili ayetleri incelemeye koyulalım.

Rü'yeti İspat Edenlerin Kur'ani Delili

“Mûsa, tayin ettiğimiz vakitte gelip Rabbi onunla konuşunca, Mûsa: “Rabbim! Bana kendini göster, sana bakayım” dedi. Allah, “sen beni göremeyeceksin ama dağa bak, eğer o yerinde kalırsa sen de beni göreceksin” buyurdu.”¹

Rü'yetin caiz olduğuna inananlar kendi iddialarını ispat etmek için yukarıdaki ayeti iki açıdan delil göstermişlerdir.

1- Eğer Allah'ı rü'yet etmek imkansız olsaydı, Musa (a.s) böyle bir istekte bulunmazdı. Zira imkansız bir şeyi talep etmek ya cehaletten ya da beyinsizlikten kaynaklanmaktadır. Her iki sıfat da Allah'ın elçisi olan bir insana yakıştırılamaz.

2- Musa için Allah'ı görmek, dağın yerinde kalması şartına bağlı kılınmıştır. Dağın yerinde kalması hiç şüphesiz mümkün bir şeydir. Dolayısıyla buna bağlı kılınan rü'yet meselesi de imkan dahilindedir. ²

¹ A'raf suresi, 143. ayet

² Şerh-u Mevakif, c. 8, s. 116- 117 ve Şerh-u Mekasid, c. 4, s. 182

Birinci ihtimalin doğruluğu evvela rü'yetten maksadın hissi ve görsel rü'yet olmasına bağlıdır. İkinci olarak Musa'nın (a.s) bunu ciddi bir şekilde ve kendisi için istemiş olması gerekir. Bu iki hususun geçerliliği ise zordur. Zira Allah'ı görmeyi caiz görenler bile, Allah'ın görmenin kıyamette ve müminlere has hükümlerden biri olduğuna inanmaktadırlar. Dolayısıyla kıyamete ait olan bir şeyi dünyada istemek ise ya cehaletten, ya da bilgisizlikten kaynaklanmaktadır. Bu her iki sıfat da Allah elçisine yakıştırılmaz.

Dolayısıyla söylemek gerekir ki Musa'nın bu isteği kendisi için değildi ve ciddi bir şekilde beyan edilmemişti. Aksine Allah'ı kendilerine göstermesini isteyen kavmine bu rü'yetin imkansız olduğunu ispatlamak içindi. ¹

Burada şöyle bir açıklama bulunabilir: “Ayetin sonunda yer alan **“Sana tevbe ettim”** cümlesi de Musa'nın hakikatte böyle bir istekte bulunduğu delilidir. Zira aksi takdirde tövbe etmenin bir anlamı kalmazdı.

Ama bu itirazın cevabı ise çok açıktır. Zira tövbe, dönüş anlamındadır. Her zaman günahattan dönmek anlamında değildir. Dolayısıyla maksat şu olabilir: “Allah'ım! Ben kavmimin bu cahilce sorusundan sana dönüyorum.” Dolayısıyla bu gerçekte Allah'ın huzuruna bir tür saygıda bulunmak ve kavminin beyinsizce işlerinden dolayı özür dilemektir.

Bu ikinci yorumun doğru olması da rü'yetin mutlak bir şekilde dağın yerinde kalmasına bağlı oluşudur. Ama ayetin zahiri, rü'yetin bağlı olduğu şeyin Allah'ın tecelli ederken ve Musa'nın bakarken dağın yerinde kalması olduğunun delilidir. Şüphesiz dağın bu durumda yerinde kalması imkansızdır. Ayetin açık anlamı da Allah'ın tecelli etmesinden sonra dağın dar-madağın olması ve yerinden sökülüp atılmasıdır. Nitekim ayet şöyle buyurmaktadır: **“Rabbi dağa tecelli edince onu yerle bir etti.”** ²

Rü'yetin Kıyamette Sabit Olduğuna İnananların Kur'ani Delilleri

1. ayet: **“O gün bir takım yüzler Rablerine bakıp parlayacaktır.”**³

Delil ve istinat şekli: Lügatte “nazar” kelimesi, “beklemek, tefekkür, şefkat, merhamet ve bakmak” gibi çeşitli anlamlarda kullanılmıştır. Ama “ila” kelimesiyle birlikte kullanıldığı takdirde “rü'yet” anlamını ifade etmektedir. Yukarıdaki ayette de “ila” kelimesiyle birlikte olduğu için “rü'yet” anlamını ifade etmektedir.⁴

¹ “Kitap ehli, senin kendilerine gökten bir kitap indirmeni isterler. Mûsa'dan bundan daha büyüğünü istemişlerdi ve “Bize Allah'ı apaçık göster” demişlerdi. Zulümlerinden ötürü onları yıldırım çarpmıştı.” (Nisa suresi, 153. ayet) Hakeza: **“Hani bir zamanlar “Ey Mûsa! Allah'ı apaçık görmedikçe sana iman etmeyeceğiz” demiştiniz, sizi yıldırım çarpmıştı.”** (Bakara suresi 55. ayet) Musa'nın gerçekten ciddi bir şekilde rü'yeti talep etmediğinin aksine kavminin ısrarı üzere böyle bir istekte bulunduğu delili ise söz konusu ayette yer alan **“Şimdi bizi içimizdeki o beyinsizlerin yaptıkları yüzünden helak mı edeceksin?”** (A'raf suresi, 155. ayet) cümlesidir.

² Kavaid'ul Meram, s. 81; Keşf'ul Murad, 3. maksat, . fasıl, 20. mesele

³ Kıyamet suresi, 22- 23. ayetler

⁴ Şerh'ul Mevakif, c. 8, s. 130

Bu delile itiraz olarak şöyle denilmiştir ki evvela: “Nazar kelimesi bazen “ila” harfiyle birlikte kullanıldığı halde “beklemek” anlamını ifade etmektedir.

Eş’ariler buna cevap olarak şöyle demişlerdir: “Farzen “nazar” kelimesi “ila” harfiyle birlikte “beklemek” anlamına gelse dahi, yukarıdaki ayette bu anlamı ifade etmesi doğru değildir. Zira mükafat elde etmek için beklemek üzüntü ve incinme sebebidir. Oysa ayet cennet ehlinin sıfatını ve sevinçlerini beyan etmektedir: **“Yüzler vardır ki o gün ısl ısl parlayacaktır.”**

Bu cevabın kritiğinde ise şöyle denilmiştir: **“O gün bir takım yüzler de asıktır. Kendisinin belkemiğinin kırılacağını sanır.”**¹ ayetinin de delil teşkil ettiği üzere önceki iki ayet, cennete girmeden öncesi ile ilgilidir. Beklemek, sonucun belli olmadığı durumda üzüntü nedenidir. Ama insan sevap ve mükafatın varlığına yakın edecek olursa, bu sevap beklentisi insanın sevinmesine ve rahatlık içinde olmasına neden olur.²

Hakeza ayette bir kelime taktire alınmış da olabilir. Dolayısıyla sevap veya rahmet kelimesi taktire alınabilir. Tıpkı “vesel’il karyete” ayetinde “ehl” kelimesinin taktire alınmış olması gibi.

Ayrıca “ila” kelimesi harf değil de isim (ala kelimesinin tekili) de olabilir. Hiç şüphesiz bütün bu ihtimallere göre rü’yeti ispat etmek için bu ayeti delil göstermek doğru değildir.³

İkinci ayet: **“Hayır; doğrusu onlar o gün, Rablerinden yoksun kalacaklardır.”**⁴

Ayet kafirleri kınama makamında olduğu için, müminlerin kıyamette Allah’tan örtülü (mahrum) kalmayacakları anlaşılmaktadır. Bu istidlalin zayıflığı ortadadır. Zira hicabın (perdenin) zahiri anlamı Allah hakkında imkansız olan mekansal engeldir. Dolayısıyla bunu tevil etmek gerekir. Bu durumda maksat ilahi yakınlık ve rahmetten mahrumiyet olabilir. Mevakif’in şarihi de bu yüzden şöyle demiştir: “Bu meslek de zan ifade eden zevahirdendir.”⁵

Rü’yetin İcma ve Rivayetler Esasınca Vaki Olduğunu İspat Edenlerin Delili

Saduddin Taftazani şöyle demiştir: “Rü’yetin ispat ve vaki oluşu sadece duyusal (nakıs) delillerle mümkündür. Rü’yetin vaki olduğuna inanan kimseler icma ve nas⁶ ile buna delil de getirmişlerdir. İcmaya gelince... Rü’yette muhalif olanlar ortaya çıkmadan önce bu konuda bir ittifak söz konusuydu. Rü’yet hadis ve ayetlerini zahiri anlamlarına yükliyordular. Rü’yet hadisini 21 büyük sahabe rivayet etmiştir.”⁷

O halde rü’yetin tarihçesi hakkında aktardığımız bilgiler bu delilin doğru olmadığını ortaya koymaktadır. Zira ilk Müslümanlar müteşabih ayet ve hadisler hakkında üç metot izlemişlerdir: Tevil, tefviz ve teccim. Dolayısıyla ilk Müslümanların rü’yet ile ilgili ayet ve hadisleri zahiri anlamlarına yüklediği iddiası tarihi gerçeklere aykırıdır. Ayrıca İmam Ali’den (a.s) nakledilen

¹ Kıyamet suresi, 24-54. ayetler

² Telhis’ul Muhassal, s. 321 ve Kevoid-u Meram, s. 82

³ Şerh’ul Mekasid, c. 4, s. 195

⁴ Mutaffifin suresi, 15. ayet

⁵ Şerh-u Mevakif, c. 8, s. 134

⁶ Katilik, kesinlik, açıklık. Te’vil ihtimali olmayan söz veya delil. Kur’ân-ı Kerim veya Hadis-i Şerif’te bir iş ve mesele hakkında olan açıklık ve bu şekilde açık olan kelâm ve âyet.

⁷ Şerh-u Mekasid, c. 8, s. 193

hadislerde de hissi ve görsel rü'yet şiddetle reddedilmiştir ve mümkün olan rü'yet, kalbi rü'yet olarak tefsir edilmiştir. Nitekim Hz. Ali (a.s) şöyle buyurmuştur: “Hamd olsun Allah’a ki... Bakanlar onu göremez.”¹

Hakeza şöyle buyurmuştur: “ (Rabbim!) Gözleri seni göremez ki anlatsın.”²

Hakeza Hz. Ali (a.s) , “Rabbini gördün mü? “ diye soran De’leb-i Yemani’ye cevap olarak şöyle buyurmuştur: “Görmediğim rabbe nasıl ibadet ederim? “

Hakeza kendisine, “Allah’ı nasıl gördün? “ diye soran birisine şöyle buyurmuştur: “Gözler, O’nu açıkça görüp idrak edemez; fakat kalpler, onu iman gerçekleriyle görür.”³

Ayrıca rivayetleri delil olarak göstermek mümkün değildir. Zira evvela bu rivayetlerden hiç birisi rü'yetin caiz olduğunu açık bir şekilde beyan etmemektedir. Aksine bu rivayetlerin hiç biri rü'yet konusunda zahir değildir. Bu açıdan inançlar konusunda bu rivayetler delil olarak gösterilemez. İkinci olarak bu mütevatir rivayetler, senet açısından da sağlam rivayetler değildir. Nitekim Taftazani bu rü'yet hadislerinden bazısını naklettikten sonra şöyle demiştir: “Gerçi bu hadisleri, bazı hadis imamları güvenilir bulmuşlardır, ama hepsi de ahad (vahit) haberlerdir.”⁴ Üçüncü olarak bu rü'yet hadislerinin zahiri anlamları hissi ve görsel rü'yeti ifade ettikleri için mutlaka doğru bir şekilde tevil edilmesi gerekir. Belki de bu icma ve rivayetler hususundaki problemler yüzünden Mevakif kitabının yazarı, söz konusu rivayetlere hiç dokunmamış ve onları delil olarak göstermemiştir.

Ehl-i Beyt (a.s) Mektebinde Rü'yet Meselesi

Hadis-i Sekaleyn ve diğer hadisler gereğince Peygamber’in (s.a.a) Ehl-i Beyti Kur’an’ın dengi karar kılınmıştır. Her türlü hatadan korunmuş bulunmaktadır ve netice olarak da onların itikadi sorunlar hakkındaki sözleri, öğretici ve yol açıcı konumdadır.

Ehl-i Beyt’ten (a.s) bu konuda nakledilen hadisler birkaç kısma ayrılmaktadır:

1- Bu hadislerden bazısı Allah hakkında görsel ve hissi rü'yetin varlığını imkansız saymaktadır ve de akıl yoluyla bu imkansızlığı delil olarak göstermektedir. Nitekim İmam Sadık’a (a.s) , “Acaba Allah kıyamette görülecek midir? “ diye sorulunca İmam Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur: “Allah münezzehtir ve bu söylenen şeylerden çok daha yücedir. Şüphesiz gözler sadece bir rengi ve niteliği olan şeyleri görür. Allah ise renkleri ve nitelikleri yaratandır.”⁵

2- Rü'yet hakkında ayetlerin tefsiri hususunda nakledilen rivayetlerin tümünün içeriği görsel rü'yeti reddetmektedir. ⁶

3- Peygamber-i Ekrem’den rü'yet hakkında nakledilen rivayetler çerçevesinde aktarılan hadisler de; görsel rü'yeti reddetmektedir ve bu konu ile ilgili nebevi rivayetleri tevil ve tevcih etmektedir. ⁷

¹ Nehc’ül Belağa, 185. hutbe

² Nehc’ül Belağa, 109. hutbe

³ Nehc’ül Belağa, 179. hutbe

⁴ Şerh-u Mekasid, c. 4, s. 195

⁵ Bihar’ul Envar, c. 4, 5. bab, s. 31, Bab-u Nefy’ir Rü’yet, 5. rivayet, Emali-i Seduk’tan naklen: 12, 13, 19 ve 22. rivayetler

⁶ Bihar’ul Envar, c. 4, Bab-u Nefy’ir Rü’yet: 3, 4, 9, 11, 17, 19 ve 25. rivayetler

⁷ Bihar’ul Envar, c. 4, Bab-u Nefy’ir Rü’yet: 14, 18, 22 ve 34. rivayetler

4- Bazı hadisler ise, Allah hakkında kalbi rü'yet adıyla bir tür rü'yet ispat etmektedirler. ¹

Kur'an ve Hadislerde Beda Konusu

Meşhur olduğu üzere beda inancı İmamiyye mezhebine has inançlardan biridir. Ehl-i Sünnet bu inanca karşı çıkmaktadır. Bazen bu inanç yüzünden İmamiyye (Ehl-i Beyt) mezhebi bazı kimselerin şiddetli itirazına maruz kalmaktadır. Ama gerçek şudur ki, muhaliflerin ve itirazda bulunanların İmamiyye mezhebine yaptığı itirazların hiç birisinin İmamiyye inancıyla bir ilişkisi yoktur ve İmamiyye mezhebinin bu konuda inandığı şeyler, Kur'an'ın muhkem hükümlerinden alınmış gerçeklerdir. Şeriatın apaçık ilkelerine dayanmaktadır ve hiç bir Müslüman bunu inkar edemez. Biz bu bölümde Kur'an ayetlerine ve Ehl-i Beyt'ten nakledilen hadislere istinat ederek ve İmamiyye kelimelerinin ve büyüklerinin sözlerini naklederek bu hakikati beyan etmeye çalışacağız.

Terim ve Kavram Olarak Beda

“Beda” kelimesi, “bedee yebdeu” (feale yef’alu) vezninde olup, zahir olmak, anlamındadır. İbda (if’al vezninde) ise zahir kılmak anlamına gelmektedir. Her iki geçişli ve geçişsiz kipleriyle (beda ve ibda) Kur'an ayetlerinde yer almıştır. Bu ikisinin karşıtı olan kelimeler ise hifa ve ketm (gizlilik ve gizlemek) anlamlarıdır. Aşağıdaki ayetleri dikkatle inceleyelim:

“Hayır! Daha önce gizlemekte oldukları şeyler (günahlar) kendilerine göründü.”²

Hakeza: **“İçinizdekileri açığa vursanız da gizleseniz de Allah ondan dolayı sizi hesaba çekecektir.”³**

“Beda” kelimesi (geçişsiz fiil şeklinde) insanın her hangi bir iş hususunda karar alması ile ilgili kullanıldığında şu iki anlamdan birini ifade etmektedir:

Birinci anlamı şudur ki insan, ilgili bulunduğu iş hususunda yeni bir takım konulardan haberdar olmuş ve de bu bilinç esasınca yeni bir karar almıştır. İkinci olarak da işin çeşitli boyutlarından haberdar olduktan sonra insan için bu konuda karar alma şekli zahir olmuştur. Kur'an-ı Kerim, Mısır Emiri'nin ve etrafında bulunanların, Hz. Yusuf (a.s) ile ilgili karar alması hususunda şöyle buyurmuştur: **“Sonunda (aziz ve arkadaşları) kesin delilleri görmelerine rağmen (halkın dedikodusunu kesmek için yine de) onu bir zamana kadar mutlaka zindana atmaları kendilerine uygun göründü.”⁴**

Şüphesiz onlar Yusuf'un günahsız olduğu anladıkları zaman kendileri için onu bir müddet hapse atma kararı zahir oldu. Dolayısıyla her iki konuda da beda, bir tür bilinçsizlik ve cehalet türünü gerektirmektedir. Zira birinci hususta onlar kendi ilimlerinin yanlış olduğunu ve yetersiz olduğunu anladılar. İkinci durumda ise, bilmedikleri şey hakkında bilgi sahibi oldular. Bu açıdan da söz konusu kavramı (beda kelimesini) bu iki anlamda Allah hakkında kullanmak caiz değildir. Nitekim İmam Sadık'tan (a.s) bu konuda şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “Allah'ın irade ettiği her şeyi Allah yapmadan önce, o şey Allah'ın ilminde mevcuttur. Allah'ın ilminde

¹ Bihar'ul Envar, c. 4, Bab-u Nefy'ir- Rü'yet, 1, 2, 21, 23, 28, 29 ve 30. rivayetler

² En'am suresi, 28. ayet

³ Bakara suresi, 284. ayet

⁴ Yusuf suresi, 35. ayet

olmayan hiç bir şey kendisi için zahir olmaz. Zira hiç bir şey Allah için bilgisizlik esasınca zahir olmaz.”¹

Hakeza İmam Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur: “Her kim Allah için dün bilmediği bir şeyin bugün zahir olduğuna inanırsa ondan uzak durunuz.”²

O halde beda kelimesinin hakiki anlamı, Allah hakkında anlamsızdır. Allah hakkında makul olan yorum, şu iki şeyden biridir: “Birincisi “beda minallah” şeklindedir, diğeri ise “ibda” anlamındadır. Bu her iki anlam da Kur’an-ı Kerim’de yer almıştır.”

“Halbuki (o gün) onlar için, Allah tarafından, hiç hesaba katmadıkları şeyler ortaya çıkmıştır.”³

Hakeza: **“Allah’ın açığa vuracağı şeyi içinde saklıyordun”⁴**

Bu duruma rağmen rivayetlerde “bedallah” kelimesi kullanılmıştır. Nitekim Peygamber’den (s.a.a) , dazlaklık, abraşlık ve körlük hastalığına yakalanan kimseler hakkında şöyle buyurduğu nakledilmiştir: “Onları imtihan etmek, aziz ve celil olan Allah için beda (zahir) olmuştur.”⁵

Hakeza İmam Sadık’tan (a.s) daha önce naklettiğimiz ilk hadiste de “yebdu lehu” (onun için beda oldu) kelimesi yer almıştır. Şimdi de “bedallah” kelimesinden neyin kastedildiğine bir bakalım.

İbn-i Esir, Nihaye adlı kitabında bu kavramı “kaza” diye tefsir etmiş ve şöyle buyurmuştur: “Daha önceden karar kılınmış bir şey anlamındadır. Ama beda ise önceden haberdar olunmayan bir şey hakkında karar almak ve onaylamak anlamındadır ki bu anlam Allah hakkında doğru değildir.”⁶

İmamiyye Büyüklerinin Sözlerinde Yer Alan Beda İnancı

İmamiyye’nin büyük mütekellimlerinden, fakihlerinden ve muhaddislerinden biri olan Şeyh Seduk (Ö. H. 381) tevhit adlı kitabında beda ile ilgili hadisleri naklettikten sonra şöyle demiştir: “Beda’dan maksat, cahil insanların sandığı anlam değildir ve beda hiç şüphesiz pişmanlıktan kaynaklanmamaktadır. Aksine maksat, Allah-u Teala’nın bir şeyi yaratması, sonra o şeyi yok etmesi ve başka bir şeyi yaratması veya bir şeyi emretmesi, ardından başka şartlar altında o şeyden sakındırması veya bunun tam tersidir. Bu tıpkı şeraitlerin meshedilmesi, kıblenin değişmesi ve vefat vaadi gibi bir şeydir.

Beda’ya inanmak, Yahudi inancına tam karşıt bir inançtır. Zira onlar, “Allah, yaratılış işini sona erdirmiştir.” Ama biz şöyle diyoruz: “Şüphesiz Allah her gün bir iştedir, öldürmektedir, diriltmektedir, rızık vermektedir ve istediği şeyi yapmaktadır.”

Şüphesiz beda pişmanlıktan kaynaklanmamaktadır. Aksine bir şeyin zahir olması anlamındadır. Örneğin bir kul sıla-i rahim yaptığı zaman Allah onun ömrünü uzatmaktadır ve aynı insan, sıla-i rahimi terk ettiği zaman da Allah ömrünü azaltmaktadır.”⁷

¹ Bihar’ul Envar, c. 4, s. 121, 63. rivayet

² a. g. e. s. 111, 30. rivayet

³ Zümer suresi, 4. ayet

⁴ Ahzab suresi, 37. ayet

⁵ Sahih-i Buhari, c. 2, s. 258, Kitab-u Beda’il Halk, Bab-u Ma Zukire fi Beni İsrail

⁶ En- Nihaye fi Garib’il Hadis, c. 1, s. 109

⁷ Tevhid-i Seduk, s. 335- 336

İlim dahilerinden, ender insanlardan biri olan ve dost ve düşman herkesin akait ve kelam ilmindeki fevkalade maharet, zekilik ve seçkinliğini kabul ettiği Şeyh Mufid¹ (Ö. H. 413) , Tashih'ul İtikad adlı kitabında beda hakkında şöyle demiştir:

1- "İmamiyye'nin falan hususta Allah için beda zahir oldu" demesi, Allah için örtülü olan bir şeyin zahir olması anlamında değildir. Zira Allah ezelden, bütün fiilleri hakkında ilim sahibidir.

2- Allah'ın bütün fiilleri beda ile nitelendirilmemektedir. Sadece insan için zuhuru kestirilemeyen ve hakkında üstün bir zannın da elde edilemediği ilahi fiiller hakkında beda ifadesi kullanılmaktadır.²

3- Allah tarafından beda şartlı olarak taktir edilmiş şeylere özgüdür. Asla bedanın anlamı bir görüşten başka bir görüşe intikal etmek (görüş değiştirmek) değildir. Şüphesiz Allah-u Teala batıl ehlinin dediği şeylerden çok daha yüce ve münezzehtir.³

Ehl-i Beyt'in (a.s) Rivayetlerinde Beda'nın Tefsiri

1- Beda Allah'a Özgü Bir Haktır

Ehl-i Beyt'in (a.s) hadislerinin hemen hemen tümünde, "bedallah" ifadesi yerine "lillahil beda" ifadesi yer almıştır ki anlamı da bedanın Allah'a özgü bir hak olduğudur. Şimdi bu rivayetlerden bazı örnekler aktaralım. İmam Sadık (a.s) 'dan şöyle buyurduğu nakledilmiştir: "Aziz ve celil olan Allah tüm peygamberleri şu üç haslet üzere göndermiştir. Ubudiyet ikrarı, ortakları (şirki) reddetmek ve Allah'ın istediğini öne saldığına ve istediği şeyi ertelediğine inanmak." Başka bir yerde ise son cümle yerine, şöyle yer almıştır: "Şüphesiz Allah, istediğini yok eder ve istediğini ise sabit kılar."⁴

Başka bir hadiste ise İmam Sadık'ın (a.s) şöyle buyurduğu nakledilmiştir: "Her Peygamber, Allah'ı şu beş şeyle ikrar ettikten sonra Peygamber olmuştur: "Beda, meşiyet, secde, ubudiyet ve itaat"⁵

¹ Muhammed b. Muhammed b. Nu'man, Mufid lakabına sahiptir. Büyük Şii fakihlerinden ve mütekellimlerinden biridir. H. K. 333 veya 336 yılının ZilKa'de a-yında doğmuş ve de H. K. 1413 yılında vefat etmiştir. 200'den fazla kitap yazdığı söylenmiştir. Seyyid Murtaza Alem'ul-Huda, Seyyid Şerif Razi ve Şeyh Tusi de o-nun seçkin öğrencilerinden biridir. (Reyhane'tul-Edeb, c. 5, s. 361-365 ve Riyaz'ul-Ulema, c. 5, s. 176-179)

² Bazen bir şeyin meydana gelmesi, değişmesi mümkün olan bir şarta bağlıdır. Nitekim Kur'an iki tür ecelden, yani mutlak ve meşrut ecelden söz etmiştir ve şöyle buyurmuştur: "**Sonra da size bir ecel tayin eden. Bir de O'nun katında belli bir ecel vardır.**" (En'am suresi, 2. ayet) Hakeza Allah-u Teala şöyle buyurmuştur: "**Eğer kasabaların halkı inanmış ve bize karşı gelmekten sakınmış olsalardı, onlara göğün ve yerin bolluklarını verirdik**" (A'raf suresi, 96. ayet) Yani insanların rızık miktarı, iyiliklerine ve günahından sakınmalarına bağlıdır. Hz. Nuh'tan naklen bir ayette şöyle buyrulmaktadır: "**Rabbinizden bağışlanma dileyin; doğrusu O, çok bağışlayandır. Size gökten bol bol yağmur indirsın**" (Nuh suresi, 10. ayet) Şüphesiz bu ayette de nimetlerin çokluğu, istiğfar ve mağfiret dilemeye şartlı kılınmıştır.

³ Tashih'ul İtikad, s. 50- 52

⁴ Bihar'ul Envar, c. 4, s. 108, 21 ve 24. hadisler

⁵ Bihar'ul Envar, 23. hadis

Yukarıdaki hadislerde beda Allah'a özgü bir hak olarak meşiyet, ubudiyet ve itaat sırasında yer almıştır.

2- Beda ilahi mutlak meşiyet¹ ve iradeye inanmak demektir.

Yukarıdaki hadislerden anlaşılan başka bir önemli husus şudur ki beda inancı hakikatte ilahi mutlak iradeye inanmaktır. Zira hiç şüphesiz işlerin öne salınması veya ertelenmesi, yok edilmesi veya ispat edilmesi, tümüyle ilahi meşiyete bağlıdır.

3- Beda'ya inanmak ve Yahudi inancına karşı Savaş Açmak

Ehl-i Beyt'in (a.s) rivayetlerinin bir bölümünde beda inancı, Yahudi inancıyla savaş olarak anılmıştır. Zira Yahudiler, Kur'an'ın naklettiği üzere böyle bir inanca sahip idiler. Bu Yahudi inancına göre her şey ezelden taklit edildiği için artık değişmez. Neticede ilahi meşiyet ve irade de sınırlı olmaktadır. Onlara göre ilahi meşiyet, kader aslına mahkumdur. Kur'an-ı Kerim açık ve kınayıcı bir dille, onların inancını temelsiz saymıştır ve de ilahi nimet ve kudret elinin tümüyle özgür olduğunu ve istediğini yaptığını beyan etmiştir. Nitekim Kur'an şöyle buyurmuştur: "Yahudiler: "Allah'ın eli sıkıdır" dediler. Onların elleri bağlandı ve söylediklerinden dolayı lanetlendiler. Hayır; O'nun iki eli açıktır, nasıl dilerse infak eder."² Şimdi de bu konuda bir takım rivayetleri nakledeyim:

İmam Sadık'tan (a.s) yukarıdaki hadisin tefsiri hakkında şöyle buyurduğu nakledilmiştir: "Burada maksat, Yahudilerin gerçekten Allah'ın elinin bağlı ve zincire vurulduğuna inandığı değildir, aksine onlar, Allah'ın yaratılış işini bitirdiğine ve sonunda varlık fabrikasında artık ne bir azalmanın ve ne de bir çoğalmanın mümkün olmadığına inanmaktaydılar. Aziz ve celil olan Allah ise onları reddetmiş ve şöyle buyurmuştur: "Allah'ın eli açıktır ve Allah istediği şekilde infakta bulunur. Siz Kur'an'ın şöyle buyurduğunu duymadınız mı? Allah istediğini yok eder ve istediğini sabit kılar. Ümm'ül Kitap, şüphesiz Allah nezdindedir."³

4- Yok Etme ve İspat Etme Ayetinde Beda

Bir çok rivayetlerde beda inancı, "Allah dilediğini yok eder ve dilediğini sabit kılar. Şüphesiz Ümm'ül Kitap Allah nezdindedir."⁴ ayeti olarak tefsir edilmiştir. Nitekim İmam Muhammed Bakır (a.s) , kendisine "leylet'ul kadr", sorulunca şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz beda içinde meşiyetin askıya alındığı bir şeydir. Allah ondan dilediğini öne alır ve dilediğini erteler. Allah-u Teala'nın şu sözü de buna işaret etmektedir: "Allah dilediği şeyi yok eder ve dilediğini sabit kılar ve şüphesiz Ümm'ül Kitap, Allah nezdindedir."⁵

İmam Sadık (a.s) , "Allah dilediğini yok eder" ayeti hakkında sorulunca şöyle buyurmuştur: "O öyle bir kitaptır ki Allah istediğini yok eder ve istediğini sabit kılar. İşte bu yüzden dua

¹ Meşiyet. Dilemek. İrade. Arzu. Matlub. Murad. İstek.

² Maide suresi, 64. ayet

³ a. g. e. s. 104, 17. rivayet

⁴ Ra'd suresi, 39. ayet

⁵ a. g. e. s. 102, 141. rivayet, Emali-i Mufid'den naklen

bazen kazanın gerçekleşmesine engel olur. O duanın üzerine kazayı döndürücü olduğu yazılmıştır. Ama o şey, Ümm'ül Kitab'a vardığı zaman artık duanın hiç bir etkisi yoktur.”¹

İmha ve Sabit Kılma Ayetinin Tefsiri Hakkında Müfessirlerin Görüşü

Burada müfessirlerin, “yok etme ve ispat etme” hakkındaki görüşlerini hatırlatmak uygun olur. Mecme'ul Beyan'ın değerli yazarı, Ebu Ali Fazl b. Hasan Tebersi (Ö. H. 548) bu konudaki sekiz görüşü şu şekilde nakletmiştir:

1- Söz konusu ayet, şer-i hükümler, yani nasih ve mensuh ile ilgilidir. (İbn-i Abbas, Kutade, İbn-i Zeyd, İbn-i Cureyc, Ebu Ali Farisi)

2- Mübah olan ve hakkında herhangi bir ceza kararlaştırılmayan şeyler, amel defterlerinden silinir, itaat ve günahlar ise baki kalır. (Hasan Basri, Kelbi, Dahhak, İbn-i Abbas'dan naklen ve Cubai)

3- Allah müminlerin günahlarını dilediği kadar ihsan ve merhameti üzere yok eder (azaplarını ortadan kaldırır) ve adalet üzere ceza vermek istediği kimselerin günahını ise sabit bırakır. (Said b. Cubeyr)

4- Bu ayet, Allah'ın Ümm'ül Kitapta sabit kıldığı, rızıklar ve musibetler ile ilgilidir. Allah-u Teala bunları dua ve sadaka vasıtasıyla ortadan kaldırmaktadır. Bunun sonucu ise, müminlerin sadece Allah'a bağlanmasına teşvikte bulunmaktır.

5- Allah, tevbe vasıtasıyla günahları ortadan kaldırmaktadır ve iyiliğe çevirmektedir. Nitekim şöyle buyurmuştur: “Ancak tevbe eden, iman eden ve salih amellerde bulunup davranan başka; işte onların günahlarını, Allah iyiliklere çevirir.” (İkrime)

6- Bu ayet, ümmetler ile ilgilidir. Allah onlardan bazısını helak etmekte ve bazısında diğerinin yerine geçirmektedir. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: “Sonra onların ardından bir başka insan -kuşağı yaratıp- inşa ettik” Hakeza şöyle buyurmuştur: “Kendilerinden önceki nice nesilleri yok etmiş olmamız...”

7- Bu ayet, güneş ve ay ile ilgilidir. Yani güneş vasıtasıyla ayın nuru ortadan kaldırılmaktadır. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: “Bir delil olan geceyi kaldırıp yine bir delil olan gündüzü aydınlık kıldık.” (Sediyy)

8- Bu ayet, belli bir konuya ait değildir. Aksine rızık, ecel, saadet, şekavet ve benzeri tüm konuları kapsamaktadır. Allah bütün bunlarda artış ve eksilme vücuda getirmektedir. (Ömer b. Hattab, İbn-i Mes'ud, İbn-i Vail, Kutade)

Ebu Kulabe, İbn-i Mes'ud'dan şöyle dediğini nakletmiştir: “Allah'ım sen beni mutsuzlardan yazmış isen, beni onların arasından sil ve beni mutluların arasında sabit kıl. Şüphesiz sen dilediğini imha eder ve dilediğini ise sabit kılarırsın ve şüphesiz Ümm'ül Kitap senin nezdindedir.”

Bütün bu zikredilen görüşler arasında sadece son yorum ayetin mutlak oluşuyla uyum içindedir. Bu esas üzere bir türlü değişim ve dönüşüm halinde olan her şey, imha olma veya sabit olmaya maruzdur. Dolayısıyla da bu imha ve ispat ayetinin kapsamı içinde bulunmaktadır. Nitekim el-Mizan tefsirinin sahibi Allame Seyyid Muhammed Hüseyin Tabatabai (Ö. H. 1402) ayetin kelimelerini açıkladıktan ve izah ettikten sonra şöyle demiştir: “Bütün bu söylenenlerden de anlaşıldığı üzere, imha etme veya sabit kılma hükmü, ecel ve vakti olan her konuyu kapsamaktadır. Yani bütün doğal olayları içermektedir. Zira, **“Allah dilediğini imha eder ve**

¹ a. g. e. , s. 121, 65. rivayet

dilediğini sabit kılar” cümlesi mutlak bir şekilde beyan edilmiştir. Ayetin konusunun nübüvvet ayetlerine özgün oluşu, bu ayetin nübüvvet babına özgün oluşunu gerektirmez. Zira konu, salt değildir.¹

Özetle bu dünyadaki olayların ve şeylerin iki boyutu ve yüzü vardır. Bir boyutu değişim ve dönüşüm boyutudur ve bu boyutu ölüm ve hayata, yok oluş ve bekaya maruz bulunmaktadır. Bir çok değişimlere uğramaktadır, diğer boyutu ise, sabit ve devamlılık boyutudur. Her türlü değişim ve dönüşümden uzak bulunmaktadır.

Birinci boyutu, neden, şart, engelin olmayışı gibi bir takım eksik nedenler ile ilgilidir ve bu hususlarda bir aykırılık görülebilmektedir ve o varlığın hayatının değişimine neden olmaktadır. İkinci boyut ise tam nedenler ile ilgilidir. Dolayısıyla da zaruret ve sebata mahkumdur. Allah-u Teala, her iki boyutu da bilendir. Allah'ın onların tam nedenleri hakkındaki ilmi, ümm'ül kitap ve levh-i mahfuz esasındadır. Allah'ın tam olmayan nedenler hakkındaki ilmi ise, imha ve isbat kitabı esasındadır.

Başka bir ifadeyle, imha ve isbat kitabı ile ümm'ül kitap, varlıkların değişim ve sabit oluş aşamaları ile uyum içinde bulunmaktadır veya söz konusu iki aşamanın önemi olan iki hakikate işaret etmektedir.²

5- Beda veya İyi veya Kötü Amellerin İnsanın Kaderini Etkilemesi

Beda ile ilgili ayetlerin genelinden de anlaşıldığı üzere bedanın hakikati şudur: “İnsanın iyi veya kötü amelleri, mutlaka insanın kaderinde belirleyici bir role sahiptir. Bu rivayetlerde, dua, sadaka, sıla-i rahim gibi haller, bir çok kötülükleri ortadan kaldırmaktadır, rızkı ve ömrü artırmaktadır. Nitekim daha önce naklettiğimiz İmam Sadık'ın (a.s) rivayetinde de bu hakikate işaret edilmiştir.

Dolayısıyla dua, imha ve ispat kitabı aşamasında ilahi kaza ve kaderde etkili bulunmaktadır. Ama Ümm'ül Kitap merhalesinde hiç bir etkinliği yoktur.

İmam Sadık'tan (a.s) şöyle buyurduğu nakledilmiştir: “Bir gün Yahudi bir şahıs Peygamber'in yanından geçti ve ona, “es-Samu aleyk” dedi. Peygamber ona cevap olarak, “aleyk” diye buyurdu. Ashap şöyle dedi: “Ey Allah'ın Resülü! O sizlere ihanet etti, “selam” kelimesi yerine “sam” (ölüm) kelimesini kullandı. Peygamber şöyle buyurdu: “Ben de onun kullandığı şeyi kendisine iade ettim.” Peygamber daha sonra şöyle buyurdu: “O Yahudi şahıs, bir yılan vasıtasıyla helak olacaktır” O Yahudi çöle gitti. Bir sürü odun topladı, geri döndü. Peygamber ona şöyle buyurdu: “Odunlarını yere bırak” O şahıs, odunlarını yere bıraktı. Bu esnada odunların arasından çıkan bir yılan, dişleriyle bir sopayı ısırmişti. Peygamber o Yahudi'ye şöyle buyurdu: “Bugün ne iş yaptın? “ O Yahudi şöyle dedi: “Ben sadece odun topladım. Ama, yanımda iki

¹ el-Mizan, Allame Tabatabai, c. 11, s. 377

² bkz. Tefsir'ul Mizan, Allame Tabatabai, c. 11, s. 375- 377 ve 381

parça ekmek vardı. Onlardan birini yedim, diğerini ise bir fakire sadaka olarak verdim.” Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: “Allah yılan tehlikesini bu amel vasıtasıyla ortadan kaldırdı. Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: “Şüphesiz sadaka, insandan kötü ölümü giderir.”¹

İbn-i Mace, müsned olarak Peygamber’den (s.a.a) şöyle buyurduğunu nakletmiştir: “Ömrü sadece iyilik artırır, kaderi sadece dua değiştirir ve şüphesiz insan, işlediği günah sebebiyle rızıktan mahrum kalır.”²

Siyuti ise Hz. Ali’den (a.s) , o da Peygamber’den (s.a.a) , “**Allah dilediğini imha eder**” ayeti hakkında kendisine soru sorulunca şöyle buyurduğunu nakletmiştir: “Bunun tefsiriyle gözlerin aydınlansın ve benden sonra ümmetimin gözü bu ayetin tefsiriyle aydın olsun! Uygun bir şekilde sadaka vermek, anne babaya iyilikte bulunmak ve güzel ameller işlemek, şüphesiz mutsuzluğu mutluluğa dönüştürür, ömrü arttırır ve kötü şekilde ölmekten insanı korur.”³

Ayyaşi müsned olarak İmam Bakır’dan (a.s) şöyle buyurduğunu nakletmiştir: “Peygamber’in (s.a.a) şöyle buyurduğu nakledilmiştir: “Bazen insanın ömrü üç yıl kaldığı halde sıla-i rahimde bulunduğu için Allah ömrünü otuz üç yıl arttırır ve aksine bazen insanın ömrü otuz üç yıl kaldığı halde sıla-i rahimi kestiği için Allah ömrünü üç yıla indirir.” Daha sonra İmam Bakır (a.s) , “**Allah dilediğini imha eder ve dilediğini sabit bırakır. Şüphesiz ümm’ül kitap onun nezdindedir**” ayetini tilavet buyurdu.”⁴

Yunus’un Kavminin Başına Gelenler Beda İçin Apaçık Bir Örnektir

Beda ile ilgili rivayetlerde Yunus’un kavmi, beda gerçeğine bir örnek olarak zikredilmiştir. Nitekim İmam Sadık’tan (a.s) naklolunan bir rivayete göre, İmam Bakır (a.s) imha ve isbat ayetini tilavet buyurduktan sonra şöyle buyurmuştur: “Böylece Allah dilediğini yaptı ve dilediğini değiştirdi. Yunus Kavminin örneğinde olduğu gibi. Allah Yunus kavminin tövbe ettiğini ve beda hasıl olduğunu görünce onlara merhamet buyurdu.”⁵

Kur’an-ı Kerim, Yunus kavminin başına gelen olayları, tevbenin etkisini göstermek ve azabın ortadan kaldırılması ile birlikte, Allah’a dönüşe bir örnek olarak zikretmiş ve insanların bu eğitici örnekten ibret dersi almalarını istemiştir. Nitekim şöyle buyurmuştur: “**Keşke söz konusu yıkıma uğramış şehirlerden herhangi biri iman etseydi de, imanının yararını görseydi! Yalnız Yunus’un soydaşları hariç. Onlar iman edince, dünya hayatında burun buruna geldikleri perişan edici azabı başlarından kaldırdık ve kendilerine belirli bir süre daha yaşama fırsatı tanıdık.**”⁶

¹ Bihar’ul Envar, c. 4, s. 121

² Sünen-i İbn-i Mace, Muhammed b. Yezid Eba Abdillallah Kazvini, Dar’ul İhya’it- Turas’il Arabi baskısı, c. 1, s. 35, 10. bab, 90. hadis

³ Durr’ul Mensur, Abdurrahman b. el-Keman, Celeleddin Siyuti, c. 4, s. 66

⁴ Bihar’ul Envar, c. 4, s. 121

⁵ a. g. e. s. 116

⁶ Yunus suresi, 198. ayet

Kur'an ayetleri insanın iyi ve güzel amellerinin tesiri hususunda oldukça çoktur. Bu makalede bütün bunları zikretmek mümkün değildir. Biz sadece aşağıdaki ayetleri zikretmekle yetineceğiz. "Allah bir kavme verdiği, o kavim kendisini bozup değiştirmedikçe değiştirmez." ¹

Ecel-i Müsemma ve Ecel-i Mutlak

Kur'an-ı Kerim iki tür ecelin varlığından söz etmiştir. Birincisi ecel-i müsemma, diğeri ise mutlak ve kayıtsız şartsız eceldir. Nitekim şöyle buyurmuştur: "O sizi çamurdan yaratan, sonra da ecelinizi belirleyendir. Ayrıca O'nun katında tasarıya bağlanan bir vade daha vardır. Gerçek böyleyken sizler kuşkuya kapılıyorsunuz."²

Allame Tabatabai ise bu konuda şöyle diyor: "Ayetler üzerinde düşünülünce şu gerçek anlaşılmaktadır ki, ecel-i müsemma, ümm'ül kitabın bizzat kendisidir. Gayr-i müsemma ecel ise, imha ve ispat levhasında yer alandır. Başka bir ifadeyle ümm'ül kitap, sapması olmayan tam nedenlere istinat ettiği hasebiyle, bir çok hadislere uyarlanmaktadır. İmha ve ispat levhası ise, nakıs nedenlere istinat ettiği hasebiyle bazı olaylara uyarlanmaktadır. Bu nakıs nedenler ise "iktiza edenler" olarak adlandırılmaktadır ve de sapması olmayan şeylerdir. Örneğin insan henüz güneş doğmadan önce gecenin bittiğini ve güneşin doğduğunu bilmektedir. Alemi aydınlığın kuşatacağını görmektedir, ama güneş doğduktan sonra bulut veya benzeri herhangi bir engel, havanın aydınlanmasına engel olabilir. Lakin gün ortaya çıkınca ve insan güneşi ufukların üzerinde görünce, hiç bir engel de ortaya çıkmayınca, bu durumda havanın güneş vasıtasıyla aydınlık kazanması kesindir.

Bu esas üzere güneşin doğuşu, tek başına havanın aydınlanmasına oranla, imha ve ispat levhası türündendir. Güneşin doğuşu, güneşin doğuşunun zamanının gelip çatmasıyla ve güneşle yeryüzü arasında hiç bir engelin ortaya çıkmamasıyla birlikte, havanın aydınlanmasına oranla, levh-i mahfuz olarak adlandırılan ümm'ül kitap mesabesindedir. ³

Beda Konusundaki Niza ve Çatışma, Lafzi Bir Çatışmadır.

Beda hakkında söz konusu edilen deliller karşısında araştırmacı her insan için şu kadarını bilmesi yeterlidir ki İmamiyye alimleri asla insan hakkında kullanılan beda inancına inanmış değillerdir. Onların inandığı şey, Kur'an'ın muhkem hükümleri ve İslami kesin içeriği ile onaylanmış hükümlerdir. Hiç bir Müslüman bunu inkar etmemektedir. Eğer arada bir ihtilaf varsa bu ihtilaf, beda lafzının Allah hakkında kullanılışından kaynaklanmaktadır. Dazlaklık, abraşlık ve körlük hastalığı hakkındaki nebevi hadis ile şianın, Peygamber'in Ehl-i Beyt'inden naklettiğimiz çok hadisler böyle bir çatışmanın yersiz olduğunu beyan etmektedir. Bu yüzden de söylemek gerekir ki beda hakkındaki çekişme, Şeyh Mufid'in sözlerinde de yer aldığı üzere lafzi bir çekişmedir.

Allame Tabatabai bu konuda şöyle diyor: "Benim inancıma göre Ehl-i Beyt'in (a.s) bedanın sabit oluşu hakkındaki hadislerinden ve onların dışındakilerin reddinden anlaşıldığı kadarıyla

¹ Ra'd suresi, 11. ayet

² En'am suresi, 2. ayet

³ el-Mizan, c. 7, s. 9- 10

bu çekişme lafzi bir çekişmedir. Bu açıdan biz, burada edindiğimiz metot üzere bağımsız bir bölüm açmadık. Bu çekişmenin lafzi olduğunun en büyük delili de şudur ki beda inancını reddedenler, bedanın ilahi ilmin değişimini gerektirmesini kendi iddialarına delil saymışlardır. Halbuki beda ile ilgili bu gereklilik, bizim hakkımızda kullanılan anlam ile ilgilidir; rivayetlerde tefsir edilen anlam ile değil.”¹

¹ el-Mizan, c. 11, s. 381- 382

Muaşeret Adabı, Değerli Aile Kurumu ve Yaşam

Cevad Muhaddisi

Elbette kastımız, coğrafi ve bölgesel bir kurum değildir, aksine kastımız hukuksal, güvenlik ve şahısların özgürlüğüne dayanan bir kurumdur.

Dostluk ve sefa ilişkisinin korunması için şahısların şahsi hayatı, evin özel durumu ve deruni ilişkilerin bir haddi ve saygınlığı vardır ve bunların saygı değer olması gerekir. Zira ki bu saygı değer kurumun haklarına saldırı ve bu hakka saygı göstermemek, bir takım düşmanlıklara sebep olur.

Durun lafı bir soruyu öne sürerek şöyle başlatayım. :

Acaba siz, bir şahsın habersizce ve ansızın sizin evinize girmesini ister misiniz?

Acaba bir başkasının sizin izniniz olmadan sizin çanta, dolabınız, odanız veya iş yerinizi açmasından rahatsız olmaz mısınız?

Acaba bir başkasının sizin özel ve şahsi el yazılarınıza bakması zorunuza gitmez mi?

Acaba bir başkasının sizin sırlarınızdan haberdar olması veya sizin şahsi bir sırrınızı, özellikle de aile veya sizin özel hayatınız ile ilgili bir sırrınızı arkadaşınızla paylaşınca, o sırrın başkasına aktarılması hoşunuza gider mi?

Acaba sizin izniniz olmadan başkasının sizin mal ve eşyalarınıza el koyması hoşunuza gider mi?

Peki ya başkasının evinin içine gizlice bakmak nasıl? . . . Bütün bunlar ve bunun gibi bir çok meseleler gösteriyor ki siz, hayatınız ve evinizin özel bir kurum olduğu inancındasınız ve bu kurumun ihmal edilmesini istemiyorsunuz. Bu nüktelere uymak veya uymamak; İslam'da özel hüküm ve kanunların olduğu "muaşeret ahlakı" konularından biridir. Bu meseleyi daha açık bir şekilde siz değerli okuyucularımızla paylaşalım.

İslam Peygamberi (s.a.a) bir eve girmek için üç defa selam vererek, izin istiyordu.

Ev, Güvenlik ve Esenlik Mahalli

Her şahsın veya ailenin yaşadığı yere "ev" denmektedir. Yani ev, istikrar, rahatlık, nefsin esenliği ve güven yeridir. Bu açıdan, insanın yaşadığı yerde, güven ve huzur bulması gerekir. Bu "güven duygusu"nu temin etmek için; evin mimarisi, başka bir evin görüş alanında bulunması ve komşuların uygun olmasından tutun, diğer insanların, komşuların ve eve girip çıkanların o evle irtibatına kadar bir takım işleri önemsemek gerekir.

Özel odada, hiç kimsenin aniden başkasının gelip girmesi korkusunu taşımaması gerekir.

Şahsi eve de, başkasının izinsiz veya ansızın girmemesi gerekir. Başkalarının içine göz atmasından ve kötü bakışlarından korunamayan ev, aslında ev değildir. Aksine ıstırap ve sıkıntı mahallidir.

Evin veya odanın kapısında perde olması, başkasının bakışlarının eve dalmasını engellemek içindir. Bir eve girmeden önce kapı çalmak, izin almak ve haber vermek de bu nükte içindir. Elbette ev sahibi de evinin teçhizi ve bu "güven, huzur ve rahatlık"a sebep olan araçları temin etme çaba göstermelidir. Aynı şekilde yoldan geçenler, komşular, üst kattaki komşular ve evi gözetim altında tutabilen etraftaki evler de gözlerini kontrol etmelidirler.

Eğer bir evin kapısında perde olmazsa, evin içine bakmayı önlemek için, evin sağ veya solunda durup kapı çalmak ve ev sahibi çağırmak gerekir. Şimdi gelin de bu dersleri ahlak örnekleri olan kimselerden öğrenelim:

Davranışları herkes için örnek olan Peygamber-i Ekrem (s.a.a) bir evin kapısına varınca evin kapısının karşısında durmazdı, aksine sağında veya solunda durup şöyle buyururdu: “Selamun aleykum” Böylece yüksek sesle selam vererek, giriş için izin alırdı. Zira o zamanlar herkesin evinin kapısına perde asması adet değildi. ¹

Bir defasında “Ebu Said Hudri” Peygamber’in evinin karşısında durup izin istedi. Peygamber (s.a.a) ona şöyle buyurdu: “Evin kapısının karşısında durup izin isteme!” ²

Kişi kendi evine girerken, aslında istirahat etmek ve özgür olmak için bir çeşit güven ve huzur “sığınağ”ını seçmektedir. Bu nükte; evlerin içindeki hürmetin korunmasına ve başkalarının eve izinsiz girmemelerine yol açmaktadır.

İstizan (İzin Almak)

Burada konuyla ilgili bir Kur’anî ve hadisî bir kelimeyle tanışalım. “İstizan” yani başkalarının evine veya odasına girerken “izin istemek”, ruhsat istemek ve izin almaktır.

Önceden de zikrettiğimiz gibi, Allah evleri rahatlık mahalli karar kılıp ev için bir takım özel hükümler taktir etmiştir. Zira çoğu zaman insan halsiz, hasta ve yorgun olup başkasını kabul etmeye hazır değildir.

“Ey iman edenler, evlerinizden başka evlere, yakınlık kurup (izin almadan) ve (ev halkına) selam vermeden girmeyin. Bu sizin için daha hayırlıdır; umulur ki öğüt alıp düşünürsünüz. Eğer kapısını çaldığında evde hiç kimse yoksa size izin verilmedikçe içeriye girmeyiniz. Eğer size “geri dönün” denirse geri dönünüz. Böylesi, sizin için daha onurlu bir harekettir. Hiç kuşkusuz Allah, ne yaparsanız onu bilir.”³ Bu ayetlerden de anlaşıldığı gibi, başkasının evine veya odasına izinsiz ve ansızın girmek gerekir. İzin verilmediği takdirde geri dönmek gerekir.

İnsan bazen evinde bir şahsın varlığı nedeniyle başkalarını kabul etmek istememektedir. Veya evin hali, kimsenin görmesini istemedikleri bir durumdadır. Ya da elbisesi ve hali kimseyi görmeye uygun değildir veya gün ortası ve akşam vakti istirahat etmek için elbisesini çıkarmış ve kimsenin rahatsız etmesine veya gelmesine hazır değildir...

Bir evin fertleri önceden bir misafirin gelişinden haberdar olurlarsa veya kendileri bir misafir çağırılmışlarsa evi temizleyip kendilerini de davete hazırlamış olurlar. Ama birisi habersiz ve aniden gelirse her biri bir yere kaçırlar veya her biri bir yeri toplamaya ve evin dış görünüşünü düzeltmeye kalkışırlar. Bu ne demektir? Yani fertler her zaman başkalarını kabul etmeye, özellikle de habersiz ve ansızın gelenler için hazırlıklı değillerdir.

İzin almadan ve habersizce başkalarının evine, çantasına, defterine, albümüne ve mektuplarına bakmak veya göz atmak İslami ahlaka ve kişinin özel hukukuna aykırıdır

¹ Tefsir-i Fahr’ur Razi, c. 23, s. 198

² a. g. e

³ Nur suresi, 27- 28. ayetler

Böyle durumlarda izin ve istizan almalıyız. Çünkü kişinin evdeki özel güvenliğine saygısızlık olmasın diye habersizce veya ansızın girmemekle görevliyiz.

Haber verme şekilleri şartlara, çevreye ve kişilere göre farklılık arz eder.

“Kapı çalmak”, “izin istemek”, “ya Allah” demek, “zili çalmak”, “öksürmek” veya “ayağı yere sürtmek” gibi değişik şekillerle ev sahibine, ya odada bulunana veya bir yere giriş için haber vermek mümkündür. Eğer giriş izni verilirse girmeliyiz ve eğer verilmemişse hiç rahatsız olmadan geri dönmeliyiz. Nitekim biz de müsait olmayan bir durumda olduğumuzda ve bir kimsenin eve veya işyerine girmesini istemediğimizde bu durumdan dolayı hiç kimsenin üzülmemesini ve bunu “hakaret” olarak değerlendirmemesini beklemekteyiz.

Önderlerden Öğrenelim

Peygamber (s.a.a) her zaman başkalarının evine girerken izin alırdı. İzin alması ise şöyleydi: Yüksek sesle ev sahibine selam verirdi ve cevap vermelerini beklerdi. Hatta kızı Hz. Fatıma'nın (s.a.a) evine girmek isterken bile evin dışında durur ve yüksek sesle selam verirdi. Evden gelen cevap sesi Peygamber'in (s.a.a) eve girmesine izin verilmiş anlamına gelirdi ve böylece içeri girerdi.¹

Bazı fıkıhçılara göre bu izin almak üç kere gereklidir. Bazen ise bir kere de yeterlidir. Ama ahlaki açıdan girmeden önce üç kere bildirilmesi daha iyidir.

İmam Sadık (a.s) şöyle buyuruyor:

“Bir kimsenin evine girerken, izin almak ve bildirmek üç keredir. Birincisi, duyurmak, ikincisi, toparlanmak içindir. Üçüncüsünde ise eğer isteklilerse izin verirler, eğer aksi bir durum ise izin vermezler ve izin isteyen ise geri döner.”²

Hz. Peygamber'in (s.a.a) Hz. Zehra'ya davranışı hakkında şöyle yer almaktadır: Peygamber (s.a.a) bazen onların kapısına gelir, selam verir ve cevap alamazdı. Üçüncü kez selam verip geri dönmek istediğinde onlar cevap verirlerdi. Peygamber (s.a.a) , “Niçin cevap vermiyorsunuz?” diye sorduğunda onlar, “Ey Allah'ın Resulü! Sesini (daha fazla) duymak istiyorduk” derlerdi. (Bu olayın bir benzeri, Kays b. Sa'd b. Ubade hakkında da nakledilmiştir.)

Kur'an-ı Kerim şöyle buyurmaktadır: **“Ey iman edenler, evlerinizden başka evlere , izin almadan ve haber vermeden girmeyin. Ve eğer “içeri girmeyin” denilirse geri dönün, böylesi, sizin için daha onurlu bir harekettir.”**

Kendi evi dahil, bir eve haber vermeden girmek çirkin bir şeydir. Yolculuk adaplarından birinde yer aldığına göre, Peygamber-i Ekrem (s.a.a) , akşam eve dönünce, önceden ilan etmeden ve haber vermeden izinsiz eve girmekten sakındırmıştır.

“istizan” (izin almak) konusu, Kur'an-ı Kerim'de de yer almıştır ve bu konunun toplumsal ve ailesel önemini göstermektedir. Bu meselenin Kur'an ayetlerinde yer aldığı yerler daha çok cinsel konular, yersiz bakışlardadır ve genelde önceki ve sonraki ayetleri de gözün kontrolü ve bakışlarla ilgilidir. Nice defa habersiz ve ansızın bir odaya, eve veya bir mahalle girmek, baş-

¹ Tefsir-i Nur'us Sekaleyn, c. 3. s. 586; Tefsir-i Numune, c. 14. s. 431

² Vesail'uş Şia, c. 14, s. 141

kasının bedenine, yüzüne veya vesveseci İblis'in insanı fitnenin tuzağına düşüreceği bir sahneye bakmasına neden olur. Bu yüzden giriş izni istemek, her türlü uygunsuz bakışlar ve helal veya doğru olmayan sahneleri görmekten kaçınmak için ihtiyatlı bir önlem sayılmaktadır.

Kur'an'ın dilinden şöyle duymaktayız: “Ey iman edenler, evlerinizden başka evlere, yakınlık kurup (izin almadan) ve (ev halkına) selam vermeden girmeyin. Bu sizin için daha hayırlıdır; umulur ki öğüt alıp- düşünürsünüz. Eğer kapısını çaldığında evde hiç kimse yoksa size izin verilmedikçe içeriye girmeyiniz. Eğer size “geri dönün” denirse geri dönünüz. Böylesi, sizin için daha onurlu bir harekettir. Hiç kuşkusuz Allah, ne yaparsanız onu bilir.”¹

İzin verilmediği takdirde, rahatsız olmadan dönmek gerekir. Rahatsız olmanın bir delili yoktur. Ev, başkasının evidir ve bizim girmemize hazır ve meyilli değildir. Bu davranış biçimi, başkasının evine girerken hem izin alınması ve hem de selam verilmesi gerektiğini hatırlatan Kur'anî bir edeptir. Bu tür bir davranış hem ev halkından korku ve ıstırapı ortadan kaldırmakta ve hem de onların ünsiyet hissine kapılmasına neden olmaktadır. Ünsiyet edinmek! Allame Tabatabai'nin deyişiyle, “Bu eve girmeden önce izin istemek, ev halkının elbisesini giymeye ve kendisi emin ve rahat olmasına sebep olur ve bu beğenilmiş bir yol olup, kardeşlik, ülfet ve toplumsal yardımlaşmanın iyiliklerin zahir olması ve kötülüklerin örtülmesi doğrultusunda devamlılığını sağlar.”²

Eba Eyyub Ensari Allah Resulüne, “Ey Allah'ın Resülü, Kur'an'da yer alan “istinaz” (ünsiyet edinmek) kelimesinden maksat nedir? “ diye sorunca Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: “Ev ahaline (geldiğini haber vermek için) Suphanallah, Elhamdülillah ve Allah-u Ekber demek veya öksürmek.”³

Bir şahsın Allah Resulüne şöyle buyurduğu yer almıştır: “Acaba ben annemin yanına gitmek için de mi izin almam gerekir? “

Peygamber (s.a.a) “Evet” diye buyurdu. Yine o adam, “Annemin benden başka hizmetçisi yoktur, acaba onun yanına her defa gidişimde, izin almam gerekir mi? “ diye sorunca Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: “Onu çıplak görmek ister misin? “ Adam, “hayır” deyince Peygamber şöyle buyurdu: “O halde izin al ve içeri gir! “⁴

Kur'an'ın “istinaz” ve izin almayı öğretmesi, hem kendi evimiz hakkındadır ve hem de başkalarının evi hakkında. Ev ahalisine saygı göstermek onların şahsi haklarıdır.

Kaynaklar:

Tefsir-i Fahr'ur Razi, c. 23, s. 198

Tefsir-i Nur'us Sekaleyn, c. 3, s. 586

Tefsir-i Numune, c. 14, s. 431

Vesail'uş-Şia, c. 14, s. 141

Mekarim'ul Ahlak, s. 226

Mizan, c. 15, s. 118

¹ Nur suresi, 27- 28. ayetler

² Mizan, c. 15, s. 118

³ Mecme'ul Beyan, c. 14, s. 135

⁴ a. g. e.

Mecme'ul Beyan, c. 14, s. 135

Hayatta Sevginin Yeri

Seyyid Mehdi Musevi

İnsanın en önemli özelliklerinden biri, diğerlerine karşı duyduğu ülfet ve acıma hissidir. Diğer hayvanlarda, başkasına karşı sevgi çok sınırlı ve içgüdü esasınca olup hayatın ilk zamanlarında ve kısa bir müddet olarak sadece anne ile evlat veya baba ile evlat arasında ortaya çıkmaktadır. Eğer karıncalar, güveler ve bal arıları arasında yardımlaşma ve işbirliği görülüyorsa bu da onların içgüdülerinden kaynaklanmaktadır; onların türdeşlerine karşı beslediği temiz duygu, acıma veya ülfet hissinden değil.

İnsan ve Hayvanın İlk Tabiatı

Bazı hayvanların ilk tabiatı, sadece yemek, içmek ve cinsel lezzet peşinde koşmaktır. Bu tabiat “hayvani” bir tabiattır. Bazılarında ise buna ilaveten; hatta bazılarında “hayvani” özelliğine galebe çalan ve adına “yırtıcılık” denilen bir özellik daha vardır. Öyle ki kurt ve kaplan hakkında bildiğimiz gibi eğer bir koyun sürüsüne saldırırlarsa, bir koyun ile doyduğu halde, elinden geldiğince koyunları parçalayıp, sürüye zarar vermeye çalışır.

Hayvanların aksine insanın ilk fitratı, “ülfet ve muhabbet” üzeredir. Bu söz o kadar sağlam bir sözdür ki bazıları “insan” kelimesinin “üns” (ülfet) kelimesinden türediğine inanmaktadırlar. Yani insan, kendisine var olan ilk tabiatı üzere başkalarıyla kaynaşır, onlarla ünsiyet edinir ve bu sayede hayatının temellerini ayakta tutar.¹ Böylece, eğer bir şahıs sert ahlakı, kötü huy-luluğu, taş kalpliliği ve kalp körlüğü yüzünden, başkalarına muhabbet etmek ve türdeşlerini kendine çekmekten aciz ise, kendi insani tabiatından sapmış demektir.

İnsan; kendisinde var olan bu ilk tabiat üzere başkalarıyla kaynaşan, onlarla ünsiyet edinen ve böylece hayatının temellerini ayakta tutan bir varlıktır.

İnsanların en acizi; bir dostu kendine çekmekten aciz olanıdır ve ondan daha aciz olan kimse ise, kötü davranışları sebebiyle arkadaşını yitiren kimsedir.

İmam Sadık (a.s) Resullullah’tan (s.a.a) şöyle nakletmiştir:

“Sizin en faziletliniz, en iyi ahlaklı olanınızdır. Sizlerden iyi davranan, misafirperver olan, başkalarıyla kaynaşan, başkalarının da kendilerine aynı şekilde davrandığı ve herkese kucak açanlardır”²

Hakeza İmam Sadık (a.s) Müminlerin Emiri Ali’den (a.s) şöyle nakletmektedir:

“Mümin kimse yumuşaklık ve çekiciliği ile başkalarını kendisine çekmektedir.” Devamla şöyle buyurmuştur: “Başkalarıyla kaynaşmayan ve aynı zamanda başkalarının kendisiyle ünsiyet kuramadığı bir kimsede hayır yoktur.”³

¹ Müfredat, Rağb-i İsfahani, s. 28

² Usul-i Kafi, c. 2, s. 102, 16. hadis

³ a. g. e, 17. hadis

İslami rivayetlerde böylesi tabirler, genellikle bir şeyin tabiatını ve ilk gerekliliğini yitirdiği ve rengini kaybettiği hususlarda kullanılmaktadır. Örneğin Hz. Ali (a.s) şöyle buyurmuştur: “İçinde tefekkürün bulunmadığı ibadette hayır yoktur.”¹

İbadet, tefekkür ile birlikte olmadığı takdirde terbiye ve eğitimden ibaret olan ilk tabiatından ayrılır ve bu durumda zahiri bir suret dışında hiç bir hakikati kalmaz. Nitekim İmam Sadık (a.s) da 21 yaşına ermiş çocukların terbiye ve kontrol hususunda şöyle buyurmuştur: “Eğer kurtuluşa ermişse ne güzel. Aksi takdirde onda hayır yoktur.”²

Bu uzun müddet zarfında terbiye ve eğitimin etkisiz kalışı böyle bir evladın asla terbiye edilme imkanı olmadığını ve bu çocuğun ilk tabiatını yitirdiğini göstermektedir. Bu esas üzere ünsiyet çerçevesinden dışarı çıkan, başkalarıyla sıcak ve samimi ilişki kuramayan bir insan kendi asil fitratından uzaklaşmış ve sapıklığa sürüklenmiş olmaktadır.

İnsanın Kendisini Sevmesi ve Başkalarına Sevgi Göstermesi

Hayvanlık ve yırtıcılık sıfatları, insanın kendisini sevmesinden ve bencilliğinden kaynaklanmaktadır. Bu hayvanlık ve yırtıcılık sıfatları, hayvan için bir kemal sıfatıdır ve bu sıfatların gelişiminin hayvan için hiç bir eksikliği söz konusu değildir. Oysa insanın kendi kendini beğenmesi, her ne kadar itidal düzeyinde gerekli olsa da ve insanın canını tehlikeler karşısında korumasına yardımcı bulunsa da, ama bu itidal çizgisini aştığı takdirde bizzat büyük bir noksanlık sayılmaktadır ve insanlık türü için yüzlerce afetin kaynağı haline gelmektedir. İnsanın gelişimine ve yücelmesine sebep olan şey ise başkalarını sevmeye ve onlara sevgi gösterme hissidir.

Hz. Ali (a.s) bu hususta şöyle buyurmuştur: “İnsanların en acizi, kardeş kazanmada acizlik gösterendir; ondan daha acizi ise, kazandıktan sonra kaybedendir.”³

Açıkça bilindiği üzere dostluk, sevgi ve çevreyle uyum icadının ilk şartı, insanın bencillikten ve nefis sevgisinden ciddi bir şekilde korunmasıdır. Şüphesiz insanlar, kendisini beğenen ve kendisinden hoşnut olan kimseye asla tahammül etmezler. Böyle kimseden nefret eder ve kaçınırlar. Bu açıdan biz de her şeyi kendimiz için istememeliyiz ve kendi menfaatimiz için başkalarının hakkını ayaklar altına almamalıyız. Bunu yaptığımız takdirde ise, insanların sevgisini kazanma ve onlardan vefa bekleme kuruntusu içinde olmamalıyız. Kendisinden hoşnut olan bir insan yavaş yavaş dostlarını yitirmeye başlar ve ister istemez inzivaya çekilmek zorunda kalır.

Hz. Ali (a.s) şöyle buyurmuştur: “...en korkunç şey, kendini beğenmektir.”⁴

Bu hakikatin sırrı da şudur ki insanın dehşete ve ıstıraba kapılmasına neden olan zorluklar ve tatsızlıklar ortaya çıktığı takdirde, dostlar, tanıdıklar ve insanın etrafında bulunan gerçek arkadaşlar, hemen insanın yardımına koşar, insana teselli verir, insanı sakinleştirir, aynı şekilde insan zalimin zulmü, yaşlılık, hastalık ve benzeri dış etkenlerden dolayı, yalnızlığa ve inzivaya düşer olur ve toplumun farklı sahnelerinde hazır bulunmaktan mahrum kalacak olursa, dostların

¹ a. g. e. c. 1, s. 36, 3. hadis

² Mekarim’ul Ahlak (tek ciltlik) , Tebersi, s. 222, Muesseset’ul A’lemi li’l Metbuat, Beyrut

³ Nehe’ül Belağa, 12. hikmet

⁴ a. g. e. 37. hikmet

ve yakınların dostluğu ve sevgisi, insanın ruhunu okşar. Ama deruni problemleri ve bencillik gibi ruhsal hastalıklar sebebiyle insan inzivaya kapılmak zorunda kalmışsa, insanların cisim ve bedeninden mahrum kaldığı gibi onların muhabbet ve dostça hislerinden mahrum hale gelir. İnsanların kalbine sahip olmadığı gibi, uygunsuz davranışları sebebiyle kendi zararına insanların kinini tahrik etmiş olur. Başka bir ifadeyle böyle bir insan hem bedensel olarak yalnızdır, hem de manevi olarak inzivaya kapılmak zorunda kalmıştır. Bu açıdan da dehşetlerin ve korkuların en büyüğüne maruz kalacaktır. Dolayısıyla daha önce de söylediğimiz gibi, dostluğun, muhabbetin ve çevreyle uyum içinde olmanın ilk şartı, bencillikten ve nefis sevgisinden ciddi bir şekilde sakınmaktır.

Başarının Sırrı Diğer İnsanlara Sevgi Göstermektir

İnsan başkalarına karşı sevgi ve aşk içinde olduğu taktirde yücelir, kendisinden kopar, topluma ve toplumun gerçek rabbine bağlanır, bu durumda Allah da insanların kalplerini ve sevgilerini bu insana doğru çeker ve insanı her şeyden faydalandırır.

Doğru bir niyet üzere yapılan ve her türlü şahsi mülahazalardan ve bencillikten uzak olan hizmetler, diğer insanların güvenine neden olur ve diğerlerini insana doğru çeker. Toplumsal reformlarda ve toplumun çeşitli alanlarında yapılan değişimlerde başarı elde etmenin sırrı, bu değişimi yapan insanın güçlü ve zarif duygulara ve olumlu hislere sahip olmasıdır.

Allah Resulü (s.a.a) bütün bu insani kemal ve seçkin sıfatlara en üst düzeyde sahip biriydi. Buna rağmen Kur'an-ı Kerim bütün bu sıfatlar arasında Peygamber'in güzel ahlakını, "yüce ahlak" olarak nitelendirmiştir¹ ve bu yüce ahlakın Peygamber'in (s.a.a) ilahi hedeflere ulaşmada başarı elde etmesinin sırrı olduğunu bildirmiştir. Bu sıfatın olmayışının ise müminlerin Peygamber'in etrafından dağılmasına sebep olacağını beyan etmektedir.² Aynı zamanda Peygamber (s.a.a) güzel ahlakın yanı sıra halka karşı göstermiş olduğu acıma ve merhamet hissi de insanların kendisine yönelmesinin en büyük etkeni konumundaydı.

Resulullah (s.a.a) müminlere karşı şefkatli ve merhametli biriydi.³

Peygamber (s.a.a) kafirlere karşı ise şiddetli davranmakla görevliydi.⁴ Kur'an-ı Kerim, bu konuda sadece Peygamber'e uyan toplumun Muhammedi bir toplum olduğunu beyan etmektedir.⁵

İşte bu özellik gerçek Muhammedi İslam'ın en büyük özelliklerinden biridir.

¹ Kalem suresi, 4. ayet

² Al-i İmran suresi, 159. ayet

³ Tevbe suresi, 128. ayet

⁴ Tevbe suresi, 73. ayet

⁵ Fetih suresi, 29. ayet

Ailede Sevgi

Seyyid Mehdi Musevi

“Hayatta Sevginin Yeri” yazımızda insanın toplumsal hayatında sevginin ve muhabbetin yüce yerini incelemeye çalıştık. Şimdi de sevgi ve muhabbetin ailenin saadet ve yücelişindeki konumunu ele almaya çalışacağız.

Aile ocağı üç temel esastan meydana gelmiştir:

- 1- Baba
- 2- Anne
- 3- Çocuklar

Aile ilişkilerinin sağlanması ve esenliği toplumun düzelmesine ve ilerlemesine neden olmaktadır. Gerçek ve kalıcı reformlar, göz alıcı ve gündün güne artan ilerlemeler, başka bir ifadeyle toplumsal ilişkiler ve münasebetler, ailenin içinde şekillenmektedir ve toplum kültürü, aileye hakim olan kültürün bir yansımasıdır. Ailevi ve ortak hayat, çeşitli unsurlara dayalıdır ve bu arada muhabbet ve duygular, her şeyden daha büyük öneme sahiptir.

Baba, aile reisi olarak aile ocağının teşkili ve ayakta durması bağlamında herkesten daha çok sorumludur. Baba olan kişi, sürekli olarak ailesine hayat suyunu sunmalı, bu mukaddes ocağı sürekli olarak sıcak ve samimi duygularıyla nurlandırmalıdır ve ailenin diğer bireylerini de bu yöne sevk etmelidir. İnsanın eşine gösterdiği muhabbet, ailevi ilişkilerin devamı ve sağlamlığı hususunda çok büyük bir role sahiptir. Belki de bu yüzden Kur’an-ı Kerim ve samimiyeti kadın ve erkeğe vermiş, ülfet ve samimiyeti bu önemli ve hayati işi garantileme açısından kadın ve erkeğe verilmiş en iyi ve önemli armağan olarak anmıştır ve şöyle buyurmuştur: **“İçinizden, kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp; aranızda muhabbet ve rahmet var etmesi, O’nun varlığının belgelerindedir. Bunlarda, düşünen millet için dersler vardır.”**¹

İnsanın eşine gösterdiği sevgi hakikatte, çocuklarına gösterdiği sevgidir. Zira çocuk annesine duyduğu sevgi yüzünden annesinin sevildiğini ve babasından muhabbet gördüğünü görünce, hoşnutluk ve güven duygusuna kapılır ve bunun tam tersine eğer annesinin sevgi görmediğini ve babası tarafından itina gösterilmediğini hissedecek olursa, kendisinden ıstırap ve güvensizlik duygusuna kapılır. Babasına ve geleceğine olan güven duygusunu yitirir. Bunun yanı sıra anne sevgisi de sadece bu konuda eksikliği ve ıstırapı olmadığı takdirde evladını kuşatmaktadır. Bu önemli şey baba açısından da aynıdır. Yani baba da eşinin kendisine merhamet ve sevgi göstermesini beklemektedir. Çocukları da annelerinin babasına sevgi gösterdiğini görmelidir.

Genel olarak sevgi hayatı tatlılaştırmakta ve nurlandırmaktadır. Sevgi hayatı bir hedefe oturtmakta ve yüce kılmaktadır. Erkek eğer eşine muhabbet gösterecek olursa, o ev ocağı salim ve enerji dolu bir ocak haline dönüşür. Kadın da tabiatı ve duygulu bir varlık olduğu sebebiyle aşk derecesinde eşine ve çocuklarına karşı muhabbet göstermektedir ve onlar hakkında hiç bir

¹ Rum suresi, 21. ayet

fedakarlıktan çekinmemektedir. Öte yandan kadının hassas ruhu da bu dostlukların karşılıksız kalmamasını gerektirmektedir. Kadın eğer, kendisinin sevgi ve muhabbet hususunda kusur etmediğini, ama bunun karşısında nankörlük gördüğünü, tertemiz duygularının istismar edildiğini hissedecek olursa şüphesiz büyük bir mutsuzluk ve yenilgiye uğrama duygusuna kapılır.

Sevmek, kadın için bir ihtiyaçtır. Sevilme ihtiyacı kadın için bir bencillik sayılmamaktadır. Kadın bunu kendi sevgi ve duygularının bir cevabı olarak telakki etmektedir. Bu açıdan da eşi, sevgi ve dostluk gösterme yolunda bir adım atacak olursa, kadın bu yolda on adım atar. Nitekim bu yüzden İmam Sadık (a.s) , Resul-i Ekrem'den (s.a.a) naklen şöyle buyurmuştur: “Erkeğin, kendi eşine, “seni seviyorum” demesi asla kadının kalbinden çıkmaz.”¹

Erkek, eğer eşine muhabbet gösterecek olursa şüphesiz hayat ocağını salim ve enerji dolu bir muhit haline dönüştürür. Hakeza İmam Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur: “Erkeğin eşine gösterdiği sevgi ve muhabbet peygamberlerin ahlakındandır.”²

Hakeza İmam Sadık (a.s) buyruklarında imanın artışı ile erkeğin eşine karşı sevgisinin artması arasında çok yakın bir ilişki olduğunu beyan etmektedir. ³

Erkek İslam ve vicdani değerler açısından asla eşine bir hizmetçi gözüyle bakmamalıdır. Ev işlerinden herhangi bir işi kadına zorla yüklememelidir. Aksine eşine kendi türünden bir arkadaş olarak bakmalıdır. Kadının kendisinin güvenlik vesilesi olduğunu, sevinç ve hüznlerine ortak bulunduğunu ve hayat işlerinde kendisine yardımcı olduğunu bilmelidir. Eşinin çocuklarının sevgili annesi ve şefkatli terbiye edicisi olduğunu unutmamalıdır. Dolayısıyla erkek mutlaka eşine hoşgörü ve sevgi gözüyle bakmalıdır. Duygularını asla karşılıksız bırakmamalıdır. Zira kadın, uykusundan, yiyeceğinden ve vaktinden geçmekte ve canını feda etmektedir ki eşi ve çocukları, mutlu ve güvenlik içinde yaşasınlar.

Ne yazık ki henüz farklı şekillerde eşlerine eziyet ve işkence eden kimseler vardır. Bunlar büyük bir taş kalplilikle eşlerine kötü davranmaktadırlar. Hatta küstah bir şekilde eşlerini dövmektedirler ve imam Sadık'ın (a.s) ifadesiyle hayır ve bereketlerin çoğunu kendisinde barındıran bu kadın adındaki meleğin apaçık haklarını çiğnemektedirler.”⁴ Şüphesiz açıkça bilindiği üzere sevgi gösterisinde bulunmak iki boyutlu ve karşılıklı bir şeydir. Kadının de bir görevi vardır. Kadın eşine sevgi hususunda asla kusur etmemelidir. Kadının sevgi ve muhabbeti bir çok hususta tıpkı anne sevgisi gibi hayatı eşine tatlı ve huzurlu kılacaktır. Kadın tabiatı ve duyguları hasebiyle aşk derecesinde eşine ve çocuklarına karşı sevgi göstermek ve bu konuda hiç bir fedakarlıktan kaçınmamak istemektedir. Öte yandan kadının hassas ruhu da bu konuda hiç bir şekilde karşılıksız kalmamasını talep etmektedir.

Çocuklara Sevgi Göstermek

Çocukların kabiliyetlerinin gelişiminde etkili olan esaslardan biri de çocuklara sevgi göstermektir. Dolayısıyla açık bir şekilde söylenebilir ki çocuk için hiç bir şeyin tadı, sevgi kadar tatlı

¹ Vesail'uş Şia, c. 14, s. 10

² a. g. e. s. 9

³ a. g. e.

⁴ a. g. e. s. 11

değildir ve hiç bir ihtiyaçları, bu kadar şiddetli ve önemli görülmemektedir. Muhabbet terbiyesinin esasıdır. Muhabbet ve sevgi olmadığı takdirde bu konuda atılacak her adım, sonuçsuz kalacaktır.

Çocuk terbiyesinde ilk adım, çocuğun anne baba ve öğretmenine karşı güven içinde olmasıdır. Bu da sadece sevgi ile gerçekleşebilir.

İstatistik rakamlarının da gösterdiği gibi suçluların çoğunu aile ocağında insani duygulardan ve sevgiden mahrum olan kimseler teşkil etmektedir. Onların anne ve babaları ya cahillik sebebiyle, ya fazla düşkün oldukları için veya aile ihtilafları sebebiyle makul bir şekilde çocuklarıyla samimi bir sevgi ve muhabbet kurmaktan mahrum kalmış kimselerdir. Şairin ifadesiyle:

*“Varlıktan nasibi olmayan zat
ne zaman varlık nedeni olabilir?
Suyu olmayan bir bulut parçası
Su verme sıfatına sahip olamaz.”*

Gerçek örnekler ve tecrübeler de göstermektedir ki anne, baba veya her ikisinin muhabbetinden mahrum olan ve bu mahrumiyeti başka bir açıdan telafi edemeyen kimseler, bu açıdan bir çok sorunlara maruz kalmaktadır. Bu kimseler çocuklarına karşı sevgili bir baba, eşlerine merhametli bir eş olamazlar. Toplumun bireylerine karşı ahlaki ve davranışsal bir uyum içine giremezler. Bütün bunlardan acizdirler. Bu esas üzere İslami öğretilerde yetim çocuklara karşı muhabbet ve sevgi tavsiye edilmiş ve önemle vurgulanmıştır. Bu vesileyle anne ve baba sevgisinden mahrumiyet boşluğu bir yere kadar doldurulmaktadır ve çocukların gelecekte ruhsal hastalıklara maruz kalmamasına çalışılmaktadır.

Söylenmesi gerekir ki bu kaide istisnadan uzak değildir. İnsan sürekli her türlü şartlar altında kendisini ıslah etme açısından yapıcılık ve ahlaki doğurganlık konumuna ve normal şartları değiştirme gücüne sahiptir. Lakin biz burada daha çok eğitim ile ilgili konuyu ele almak istiyoruz. Bu tür konularda istisnalara dayanmak büyük ve telafi edilmez bir yanlışlıktır.

Bir gün Allah Resulü (s.a.a) İmam hasan ve İmam Hüseyin’i (a.s) öptüler ve öpünce orada hazır bulunan Ekra’ b. Habis adında birisi Peygamber’e şöyle dedi: “Benim on çocuğum vardır ve şimdiye kadar onlardan hiç birini öpmedim.” Peygamber şöyle buyurdu: “Eğer Allah kalbine merhameti sokmamış ise, ben niye korkayım ki?”¹

Diğer bir takım rivayetlerde Peygamber’in ona şöyle buyurduğu yer almıştır: “Başkalarına merhamet etmeyen kimseye asla merhamet edilmez.”²

İmam Sadık’dan (a.s) şöyle buyurduğu nakledilmiştir: “Bir şahıs Allah Resulünün (s.a.a) yanına geldi ve şöyle dedi: “Ben çocuklarımdan hiç birini öpmedim.” Bu şahıs o toplantıyı terk edince Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: “Ben böyle bir kimsenin ateş ehli olduğuna inanıyorum.”³

Bu konuda rivayetler oldukça çoktur. Onların tümünü burada nakletmek, bizim konuyu özetle ele almamız felsefesine aykırıdır. Zira biz bu tür hususlarda konuları kısa tutmaya çalışmaktayız. Başka bir önemli hadis zikrederek bu husustaki konumuzu bitirmek istiyoruz.

¹ Mekarim’ul Ahlak, s. 220

² Vesail’uş Şia, c. 15, s. 203

³ a. g. e. s. 202

İmam Kazım (a.s) şöyle buyurmuştur: “Aziz ve celil olan Allah, kadın ve çocukların haklarının çiğnenmesine gazap ettiği gibi hiç bir şey hakkında bu derece şiddetli gazap etmez.”¹

Kaynaklar:

Vesail’uş Şia, c. 14, s. 10

Mekarim’ul Ahlak, s. 320

Vesail’uş Şia, c. 15, s. 203

¹ a. g. e.

Ehl-i Beyt İmamları (a.s) ve İnsanın Eşine Karşı Davranışları

Abdurrahman Ensari Şirazi

Masum imamların siret ve süluku hususunda önemli olan hususlardan biri de onların eşlerine karşı davranışlarıdır. Her ne kadar bu hususta konunun tabiatı farklı ve hakeza tarihte yer almış olan hususların ve şahitlerin hacminin toplumsal şartları oldukça az olsa da, bu az olan miktarı dahi çok değerli ve yeterlidir.

İşte bizde bu makalede bu konuyu kısaca bir ele almaya çalışacağız.

İmamların (a.s) eşlerine karşı davranışları ve pratik sireti onların diğer davranışsal metotları ve tavırları gibi, tarihte oldukça dakik ve açık bir şekilde görülmemektedir. Bu siyasi ve toplumsal etkenlerin yanı sıra, olayın mahiyeti ile de yakından ilgilidir. Zira bu hususların çoğu, toplum ve halkın gözünden çok evin içinde meydana gelmektedir. Ama onlardan bize ulaşan siret ve metotları ile sözlerinden, bir yere kadar Ehl-i Beyt imamlarının davranış şeklini elde edebilmek mümkündür. Açıkça bilindiği gibi masum İmamlar (a.s) amellerini halis ve gerçek İslam'a uyarladıkları, bu açıdan onlar arasında hiç bir farklılık olmadığı ve de onların davranış veya sözlerinde herhangi bir farklılık görüldüğü takdirde bunun zamansal özel şartlarla ilgili olduğu sebebiyle, masum imamlardan birinin veya onlardan bir kaçının metodundan onların tümünün eşlerine karşı davranış biçimi hususunda tümel bir kanun elde etmek mümkündür. Mümkün olduğu kadar bu hususta metot olarak ortaya koyabileceğimiz bir takım örneklere işaret etmeye çalışacağız.

Eşine Yardım

Kadın ve erkeğin ortak hayatında söz konusu olan, başlangıçtan ömrün sonuna kadar devam eden ve de ailenin mutluluğu ve sevinci hususunda çok önemli bir rolü bulunan önemli konulardan biri de hayat ile ilgili işleri yapmak, ihtiyaçları temin etmek ve evin işlerini idare etmektir. Bu konu, adil ve sahih bir şekilde halledilirse ve eşlerinin her birisi bu konudaki görevlerini güzel bir şekilde yerine getirecek olursa, ileride doğması muhtemel bir çok sorunlar kendiliğinden hal olacaktır ve böylece de aile ortamına sefa ve samimiyet hakim hale gelecektir. Hz. Ali (a.s) ve Hz. Zehra (a.s) ortak hayata başladıktan sonra her birinin sorumluluk ve görevini tayin etmek için Allah Resulünün (s.a.a) huzuruna vardılar ve bu konuda kendileri hakkında hüküm vermesini istediler. İslam Peygamberi (s.a.a) evin içindeki işleri, Fatıma'ya (a.s) bıraktı ve evin dışındaki işleri ise Hz. Ali'ye (a.s) havale etti. Fatımat'uz- Zehra (a.s) şöyle buyurdular: "Evin iç işlerinin bana bırakılmasına ve evin dışındaki işler ile insanlarla muâşeretten muaf tutulduğuma ne kadar sevindiğimi Allah'tan başka hiç kimse bilemez."¹

Bu konuda İmam Bakır (a.s) ise şöyle buyurmuştur: "Fatıma (a.s) Ali'nin (a.s) evinde hamur yoğurma, ekmek pişirme ve evi temizleme görevini üstlendi. Hz. Ali (a.s) ise odun getirmek ve yiyecek maddeleri temin etmek gibi evin dışındaki işleri üstlendi."²

¹ Vesail'uş Şia, c. 14, s. 123

² Müstedrek'ul Vesail, c. 2, s. 551, Bihar'ul Envar, c. 43, s. 31, 38. hadis

Ali (a.s) , sadece evin dışındaki işleri yapmakla yetinmedi, aksine evin iç işlerini yapmak hususunda da yardımcı oldu. Dolayısıyla Hz. Ali (a.s) evin bütün işlerini eşine bırakmıyordu.

İmam Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur: “Ali (a.s) her zaman odun getiriyor, evin su ihtiyacını temin ediyor, evini süpürüyordu. Hz. Zehra (a.s) ise un yapıyor, hamur yoğuruyor ve ekmeği pişiriyordu.”¹

Bu konuda nakledilen rivayetlerde yer aldığı üzere Hz. Ali (a.s) sürekli evi süpürme ve temizlik işlerinde Hz. Fatıma’ya (a.s) yardımcı oluyor ve bu işi bizzat üstleniyordu.

Bazı rivayetlerden de anlaşıldığı üzere Hz. Ali (a.s) bazen un temin etmek ve buğday öğütme gibi hususlarda da eşi Hz. Zehra’ya (a.s) yardımcı oluyordu. Nakledildiği üzere bir gün Allah Resulü (s.a.a) Hz. Ali’nin (a.s) evine girdi, Hz. Ali ve Fatıma’nın (a.s) birbirine yardımcı olarak el değirmeniyle un temin etmeye çalıştığını gördü. Peygamber şöyle buyurdu: “Sizden hanginiz daha yorgunsunuz? “ Ali (a.s) şöyle arz etti: “Fatıma (a.s) daha yorgundur.” Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: “Kızım sen kalk.” Fatıma (a.s) kalktı ve Peygamber onun yerine oturdu ve Ali’ye un yapma hususunda yardımcı oldu.”²

Bu rivayetten de açıkça anlaşıldığı üzere Hz. Ali (a.s) sürekli olarak, ev işlerinde Hz. Fatıma’ya yardım etmeye çalışıyordu. Peygamber onların evine gelip onlara yardımcı olmak istediğinde Ali (a.s) , daha Fatıma (a.s) konuşmadan onun daha yorgun olduğunu bildiriyor ve bu vesileyle eşinin bir miktar daha istirahat etmesini istiyordu veya daha kolay işler yapmasını sağlıyor ve kendisi bizzat Peygamber (s.a.a) ile birlikte buğday öğütüyordu.

Eşinin Tavsiyeleriyle Amel Etmek ve Eşine Bakmak

Hz. Zehra (a.s) hastalandığı ve vefatı yaklaştığı zaman tertemiz bedeninin teşyi edilmesi, defnedildiği yer ve nasıl yıkanması gerektiği hususunda eşi Ali’ye (a.s) bir takım tavsiyelerde bulunmuştur ve Hz. Ali (a.s) da eşinin istediği şekilde davranmıştır. Ali (a.s) bunun yanı sıra Hz. Zehra’nın hastalandığı zaman, şefkatli ve merhametli bir hasta bakıcısı gibi değerli eşinin bakımını bizzat üstlenmiştir. İmam Seccad (a.s) değerli babası İmam Hüseyin’den (a.s) naklettiği üzere Hz. Zehra (a.s) hastalandığı zaman, Hz. Ali’ye (a.s) hasta olduğunu hiç kimseye haber vermemesini istedi. Ali (a.s) da bununla amel etti. Hiç kimseye Hz. Fatıma’nın durumunun iyi olmadığını bildirmede. Bizzat Hz. Fatıma’nın bakımını üstlendi. Bu konuda Esmâ da kendisine yardımcı oluyordu. Hz. Fatıma’nın vefat anı geldiğinde eşine kendisinin teşyi ve defin işlerini bizzat üstlenmesini istedi. Kendisini geceleyin gömmesini ve gömüldüğü yeri gizli tutmasını istedi. Ali (a.s) da bu söylenen tavsiyeleri yerine getirdi. Ama Hz. Fatıma’yı defnettikten sonra Hz. Ali (a.s) büyük bir hüzne kapıldı, mübarek yüzünden göz yaşları döküldü. Hz. Peygamber’in (s.a.a) kabrine yöneldi, Peygamber’e selam verdi, onunla dertleşti ve içindeki acıları kendisine ilettiler. Hz. Zehra’nın (a.s) hastalığı zamanında Ali (a.s) merhametli ve şefkatli bir hasta bakıcısı gibi değerli eşine çok iyi bir şekilde baktı. Hz. Fatıma’nın tavsiyeleri üzere onu geceleyin defnetti. Kabrini gizledi, Hz. Fatıma’nın bu vasiyetinin yerine gelmesi ve kabrinin gizli

¹ Kafi, c. 5, s. 86, 1. hadis; Men la Yehzuruh’ul Fakih, c. 3, s. 169, 3640. hadis, 2. bab; Emali, Tusi, c. 2, s. 274 ve Bihar’ul Envar, c. 43, s. 151, 7. hadis

² Bihar’ul Envar, c. 43, s. 50

kalması için kabirleri yararak Hz. Fatıma'nın kabrini bulmaya çalışanlara karşı sözlü tepki göstermiştir. Nitekim bir rivayette yer aldığına göre, Hz. Ali (a.s) bu olaydan haberdar olunca, zor anlarda ve savaş zamanlarında giydiği elbisesini giyerek kızgın bir halde mezarlığa doğru hareket etti. Şahsi kılıcı Zülfikar'a dayanarak şöyle buyurdu: "Ben Ali b. Ebi Talib'im, hangi halde buraya geldiğimi görüyorsunuz. Allah'a yemin olsun eğer bu mezar taşlarından birine dokunacak olursanız, kılıcımla sizinle savaşırım."¹

Teselli Vermek ve Saygı Göstermek

İnsan hayat döneminde kendisini üzen, kaygılandıran ve etkileyen bir takım olaylarla karşı karşıya gelmektedir. Başkaları tarafından kendisine zulüm edildiğini ve haklarının elinden alındığını hisseden bir kimse ile kendi hakkına ulaşmak ve kendisine yapılan zulmü reddetmek için çaba gösteren ve buna rağmen hakkına ulaşamayan bir kimse şüphesiz bir takım rahatsızlıklara ve kaygılanmalara maruz kalacaktır. Dolayısıyla eğer kadın veya erkek için böyle bir olay meydana gelir ve o kimse üzüntülü bir halde evine girecek olursa, şikayette bulunabilir, eşiyile dertleşebilir, eşinden bu durumda kendisine yardımcı olmasını, savunmasını isteyebilir ve dolayısıyla da bu konuda kendisinden hiç bir şey esirgememesini bekleyebilir. Eşi, bu özel haletlerde şefkat, teselli ve saygı çerçevesinde eşine karşı öyle bir şekilde davranmalıdır ki onun bütün üzüntü ve rahatsızlıklarını ortadan kaldırılsın.

Dolayısıyla kadın saygı dolu sözlerle eşinin hakkını savunmak hususunda hiç bir kusur etmediğini göstermeli, maslahat olan ve gücü oranında bulunan her şeyi yaptığını ortaya koymalıdır. Hz. Zehra (a.s) babasından sonra malı olan Fedek'in haksız yere alındığını hissedince kendi hakkını savunmak ve malının kendisine geri verilmesi için zamanının halifesinin yanına vardı. Orada sergilediği mantıklı sözleri ve tartışmalara rağmen hakkını alma hususunda başarılı olamadı. Dolayısıyla şiddetli bir rahatsızlık ile eve döndü ve rahatsızlık izharında bulundu. Ali'ye (a.s) hitap ederek şöyle buyurdu: "Hiç kimse beni savunmadı ve onların zulmünü ortadan kaldırmaya çaba göstermedi. Kızgın bir şekilde dışarı çıktım. Perişan, kırgın ve bitkin bir halde geri döndüm. Sen de böylesine perişan oturmuşsun. Sen, Arap kurtlarını avlayan bir kimseydin. Şimdi bir köşeye çekildin. Ey Ali! Sen ne konuşanlara engelsin ve ne de boş lakırdı edenleri dert ediyorsun. Ben kendimi kaybetmiş gibiyim... Seninle böyle konuştuğum için Allah katında özür diliyorum. İster bana yardım et, ister beni kendi başıma bırak. Eyvahlar olsun bana ki, her sabah ümit ve dayanağımı kaybetmiş bulunmaktayım ve pazılarım güçsüz kalmıştır."

Ali (a.s) ise sevgili eşine saygılı bir ifadeyle teselli verdi ve cevap olarak şöyle buyurdu: "Sana eyvahlar olmasın, düşmanına eyvahlar olsun ey Allah Resulünün kızı! Ey Peygamber'in yadigarı! Hüzün ve gamdan el çek. Allah'a yemin olsun ki ben asla görevimi yapmak hususunda gevşeklik göstermedim ve gücüm dahilinde olan her şeyi yerine getirdim."

Hz. Ali (a.s) Hz. Zehra'nın rahatsızlık ve şikayeti karşısında öylesine soğuk kanlı, metanetli ve teselli verici bir tonla konuşmaktadır ki Hz. Fatıma sakinleşmekte ve şöyle buyurmaktadır: "Allah, bana yeter. Onların işini Allah'a bırakıyorum." Böylece de Hz. Fatıma (a.s) sustu.²

¹ a. g. e. s. 171

² İhticac-i Tebersi, c. 1, s. 281- 282

Ali (a.s) sürekli olarak Peygamber'den sonra Fatıma'nın artan hüznü ve rahatsızlıklarını gidermeye çalışıyordu. Zehra (a.s) değerli babası Peygamber'e (s.a.a) çok büyük bir ilgi duyurdu ve bu yüzden de şöyle buyurmuştur: "Babamın gömleğini bana veriniz." Peygamber'in gömleğini aldığı zaman da onu o kadar kokladı ki sonunda baygın düştü. Ali (a.s) şöyle buyurmuştur: "Peygamber'i gömleği ile yıkadım. Hz. Fatıma'nın o gömleği kokladığında bayıldığını müşahade edince, artık o gömleği gizledim."¹

Ali (a.s) eşine karşı nasıl davrandığı hususunda ise şöyle buyurmuştur: "Allah'a yemin olsun ki asla Fatıma'yı gazaplandırarak bir şey yapmadım veya hiç bir hususta onu zorlamadım. O da asla beni öfkelenmedi ve benim batını isteğimin aksine adım atmadı."²

Eşinin İsteğine Teveccühte Bulunmak

İmam Hüseyin (a.s) da eşinin istek, ilgi ve güzel hislerine özel bir teveccüh gösteriyordu ve bazen ashabı ve dostları tarafından kınanma pahasına olsun eşinin meşru ve doğal isteklerine büyük bir saygı gösteriyordu. İmam Bakır'ın naklettiğine göre bir grup kimse, İmam Hüseyin'in (a.s) huzuruna varınca İmam Hüseyin'in (a.s) evindeki güzel ve değerli halıları gördüler ve şöyle arz ettiler: "Ey Allah Resulünün evladı! Biz sizin evinizde hoşlanmadığımız bir takım şeyler gördük. (Yani evinizdeki bu eşyalar, sizin yüce makamınıza yakışır şeyler değildir.)" İmam Hüseyin (a.s) şöyle buyurdu: "Biz, evlendikten sonra eşimizin mehirini ödüyoruz ve onlar da bu mehirlerini alarak kendileri için istedikleri şeyleri satın almaktadırlar. O gördüğünüz şeylerin hiç birisi bize ait değildir."³

Başka bir rivayette yer aldığına göre İmam Sadık'a (a.s) , "Çocukların süs ve takısı için altın ve mücevherat almak doğru mudur?" diye sorulunca İmam Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur: "Ali b. Hüseyin (a.s) da çocuklar ve eşleri için altın ve gümüş takılar satın alıyor ve bu süslerle onları beziyordu."⁴

Bu ve benzeri rivayetlerden de açık bir şekilde anlaşıldığı üzere İmam Seccad (a.s) eşinin süslenme duygusuna saygı gösteriyor ve o zamanlar normal olan bir düzeyde ailesi için gerekli olan araç ve gereçleri temin ediyordu.

Hz. Ali (a.s) ise şöyle buyuruyordu: "Allah'a yemin ederim ki asla Fatıma'yı (a.s) üzecek bir şey yapmadım ve onu asla bir işe zorlamadım... O da asla beni üzmedi ve benim batını isteklerimin aksine bir adım olsun atmadı."

Eşi İçin Süslenmek

İslam fitrat dinidir ve böyle bir din toplum bireylerinin duygu ve hislerine ilgi göstermelidir. Her kadın ve erkeğin fitratında güzeli sevme ve güzel görünme duygusu gizlidir. Bu yüzden İslam'da; süslenmek, güzel elbiseler giymek ve güzel kokular kullanmak hususunda bir çok vurgular yapılmıştır. Kadın ve erkeğin birbirleri için süslenmeleri ve zahirlerini cezzab, sevimli

¹ Bihar'ul Envar, c. 43, s. 157, 6. hadis

² Keşf'ul Gumme, c. 1, s. 360

³ Kafi, c. 6, s. 476, 1. rivayet

⁴ a. g. e. s. 470

ve güzel kıymaları istenmiştir. Bu iş, karşı tarafın istek ve ilgisine saygı göstermek olduğu gibi, toplumda iffet ve namus duygularını da güçlendirmektedir. Peygamber (s.a.a) şöyle buyurmaktadır: “Elbiselerinizi temiz tutunuz. Saçlarınızı tıraş ediniz. Temiz ve süslü olunuz. Zira İsrail oğulları böyle yapmadıkları için kadınları kötü yollara düştü.”¹

Bu bağlamda İmamlar (a.s) da bu konuya çok büyük ilgi gösteriyorlardı. Eşleri için süsleniyor, temiz ve düzenli tutuyorlardı. Uygun elbiseler giyiyor ve saçlarını boyuyorlardı.

Hız. Musa b. Cafer’in (a.s) dostlarından biri olan Hasan b. Cehm şöyle diyor: İmam Musa b. Cafer’in (a.s) saçlarını boyadığını gördüm ve şöyle dedim: Fedan olayım. Siz de mi kına sürüyorsunuz? “ İmam şöyle buyurdu: “Evet, insanın derli toplu ve tertemiz olması, kadınların iffetini arttırır. Bazı kadınlar, eşleri derli toplu ve tertemiz olmadıkları için iffetlerini yitirmişlerdir.” İmam (a.s) daha sonra şöyle buyurdu: “Eşini süslenmemiş halde görmek ister misin? “ Ben, “Hayır” deyince İmam şöyle buyurdu: “İşte o da böyledir.” İmam (a.s) daha sonra şöyle buyurdu: “Temizlik, güzel koku kullanmak ve saçlarını tıraş etmek peygamberlerin ahlakındandır.”² Başka bir rivayette ise İmam Bakır’ın (a.s) dostlarından biri olan Hakem b. Uteybe şöyle diyor: “Güzel ve süslü bir evde İmam’ı ziyaret ettim. Oldukça şaşırımdım. Bazen eve bakıyordum, bazen de İmam’ın elbiselerine. İmam şöyle buyurdu: “Bu nasıl bir haldir? “ ben şöyle arz ettim: “ Giydiğiniz bu elbise hakkında ne diyeyim! Bu gençlerin giydiği bir elbisedir.” İmam şöyle buyurdu: “Ey Hakem! Allah’ın kulları için yarattığı şeyleri haram kılan kimdir. Bunlar Allah’ın kulları için yarattığı şeylerdir. Gördüğün bu ev ve benim bu evde oluşum da işte bu yüzdendir.”

Başka bir rivayette Hasan Ziyat Basri şöyle naklediyor: “Dostlarımdan biriyle birlikte İmam Bakır’ın evine vardım. İmam’ı güzel elbiseler giymiş, güzel bir evde oturmuş ve gözlerine sürme sürmüş bir halde gördüm. İmam (a.s) bizim, onun ev ve elbise durumundan dolayı şaşırıldığımızı görünce şöyle buyurdu: “Yarın dostunla birlikte yanıma gel.” Ertesi gün İmam’ın buyurduğu gibi, genelde bulunduğu evinde kendisini ziyaret ettik. O evde, hasırdan başka bir şey olmadığını ve İmam’ın kaba elbiseler giydiğini gördük. İmam şöyle buyurdu: “Dün ben eşime ait evdeyken yanıma geldiniz. O evde bulunan şeyler de eşime aittir. Ben süsleneyim diye o da süslenmişti. Dolayısıyla kafanızda bir şüphe oluşmasın.” Ben şöyle arz ettim: “Allah’a yemin olsun ben şüphelenmişim. Ama şimdi hakikati söylediğiniz gibi olduğunu anladım ve Allah bu şüpheyi içimden giderdi.”³

Mezkur rivayetler dikkatle incelendiği takdirde açıkça İmamlar’ın (a.s) eşleri için süslenmeye ne kadar önem verdiği anlaşılmaktadır. Öyle ki bazen dostları bile şaşırarak, elbise ve evleri hakkında soru soruyorlardı. Belki de İmamlar (a.s) bu davranışlarıyla eşine karşı ilgisiz kalma adetini yermek ve bu konudaki gerçek İslami mantığı ortaya koymak istiyorlardı. Dolayısıyla daha önce de belirttiğimiz gibi İslam dini, fitrat dinidir. Böyle bir din toplum bireylerinin duygularına mutlaka ilgi ve özen göstermelidir.

¹ Nehe’ül Fesahat, s. 72, 377. hadis

² Vesail’uş Şia, c. 14, s. 183 ve Kafi, c. 5, s. 567

³ a. g. e. s. 448, 13. rivayet

Hataları Görmezlikten Gelmek

Uzun süre birbiriyle yaşayan ve bir çok şeylerde ortak menfaatleri olan kimselerin hata yapması ve sürçmesi normal bir şeydir. Dolayısıyla affetmeli ve birbirlerinin hatalarını görmezlikten gelmelidirler. Yanlışlıklarını birbirlerinin yüzüne vurmamalı, kınanmamalıdır. Kadın ve erkek belli şartlar altında birbirinden duydukları çirkin sözleri metanet ve kalp genişliği ile karşılamalı, soğukkanlılık ve tatlı dillilikle eşini bulunduğu rahatsızlık durumundan uzak kılmaya çalışmalıdır.

Masumların (a.s) siretinde okuduğumuz gibi eşleri bazen hata ettikleri ve eziyette buldukları halde affedici olmuşlar ve hatalarını görmezlikten gelmişlerdir. İshak b. Ammar şöyle diyor: “İmam Sadık’a (a.s) , “Kadının erkek üzerindeki hakları nedir ki bu hakları eda ettiği takdirde iyilik sahiplerinden sayılsın? “ diye sorunca İmam (a.s) şöyle buyurdu: “Yiyecek ve giyeceklerini temin etmelidir. Bir hata yaptığı takdirde onu affetmelidir.” İmam daha sonra şöyle buyurdu: “Babam İmam Bakır’ın (a.s) eziyet eden bir eşi vardı. Ama babam her zaman ona karşı affedici davranırdı.”¹

Özet

Bu aktardığımız bilgiler ve masum İmamlar’ın sözlerinden de anlaşıldığı üzere kadınlar, tümüyle riayet edilmemiş gereken bir takım haklara sahiptirler. Şahsiyetlerine saygı gösterilmeli ve isteklerine cevap verilmelidir. Kadınların güzelliği sevmeye duygularına değer verilmeli, önemsenmelidir. Onlara hayata bağlanacakları ve aile ocağına sevgi havasının hakim olacağı bir tarzda davranılmalıdır. Masum İmamlar (a.s) eşlerinin isteklerine o kadar özen gösteriyorlardı ki aralarında görüş farklılığı ortaya çıktığı takdirde, eşlerinin isteklerine öncelik hakkı tanıyorlardı. Örneğin erkek ve kadının yemek hususunda ihtilafa düştükleri her hususta İmamlar (a.s) kadının isteğinin öne geçirilmesinin daha iyi olduğunu ve böyle davranan bir erkeğin mümin sayıldığını dile getirmişlerdir. Aynı şekilde tam tersine kendi istediği yemeği kadına zorla yediren erkeğin bir tür nifak ehli olduğunu bildirmişlerdir.

İmam Sadık (a.s) , İslam Peygamberi’nin (s.a.a) şöyle buyurduğunu nakletmektedir: “Mümin, ailesinin isteği esasınca yemek yer. Münafık ise ailesini kendi zevki esasınca yemek yemeğe zorlar.”²

Bazı rivayetlerde ise önemle vurgulandığı üzere erkek eve girdiği zaman eşine onu rahatsız etmeyecek şekilde davranmalıdır. Hakeza eve girdiğinde eşini öyle bir şekilde haberdar kılmalıdır ki üstü başı uygunsuz bir halde bulunduğu takdirde kendine çeki düzen verebilsin. Hakeza erkek eve girdiği zaman, eşine saygı göstergesi olarak selam vermelidir.

İmam Sadık (a.s) şöyle buyurmaktadır: “Erkek eve girdiği zaman, eşine selam vermeli, eve girmeden önce ayaklarını yere vurarak veya öksürerek geldiğini haber vermelidir. Böylece eşini istemediği bir halde görmekten korunmuş olur.”³

¹ a. g. e. c. 5, s. 510, 1. rivayet ve Men la Yehzuruh’ul Fakih, c. 3, s. 441, 4528. rivayet

² Vesail’uş Şia, c. 15, s. 250

³ a. g. e.

Hız. Ali (a.s) ise şöyle buyurmuştur: “Ben evde mercimek ayıklarken Fatıma ise yemek yapıyordu. Derken peygamber (s.a.a) eve geldi ve şöyle buyurdu: “Ey Eb’el Hasan! “ Ben, “Efendim ey Allah Resulü! “ diye arz ettim. Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: “Bu sözü benden işit ve bu sözü ben Allah tarafından söylüyorum. Ev işlerinde eşine yardımcı olan erkeğe, bedeninde olan her kıl sayısınca bir yıllık ibadet yazılır. Öyle bir ibadet ki gündüzleri, oruç, geceleri namaz ve raz-u niyaz ile geçirmiş gibi olur. Allah ona Davud, Yakub ve İsa gibi sabredenlerin mükafatını bağışlar.”¹

Bu rivayet eşine yardımcı olmanın önem ve değerini açık bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Başka bir rivayette İmam Sadık (a.s) şöyle buyurmaktadır: “Allah güzel olmayı ve süslenmeyi sevmektedir. Fakir görünmekten nefret etmektedir. Nimetlerinin eserlerini kulunun üzerinde görmekten hoşlanır. Kulunun elbisesinin tertemiz olmasını, güzel koku kullanmasını, evini süslemesini, evini ve etrafını süpürmesini sever.”²

Açıkça bilindiği üzere İslam temizlik ve güzelliği kadın ve erkek herkese gerekli kılmıştır. Erkeklerin de böylece Masum İmamların sîret ve metoduna uyarak eşlerine İslam, vicdan ve aklın emrettiği şekilde davranmaları, eşlerini değerli bir dost ve hayat arkadaşından da öte, beden ve ruhunun bir parçası sayması ümit edilir. Erkekler eşinin makamına saygı göstermeli ve eşlerine kendilerine davranılmasını istedikleri şekilde davranmalıdırlar.

¹ Avalim’ul Ulum, c. 11, 2. bölüm, s. 500 ve Bihar c. 104, s. 132, 1. hadis

² Bihar, c. 79, s. 300

İhlas suresinin Tefsiri

Üstat Allame Tabatabai

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ {1} اللَّهُ الصَّمَدُ {2} لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ {3} وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ {4}

“Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla. De ki: O Allah, birdir. Allah her şeyden müstağni ve her şey O’na muhtaçtır. O doğurmamış ve doğmamıştır. Hiçbir şey O’nun dengi olmamıştır.”¹

Ayetlerin Beyanı

Tevhit Hakkında Kısa Bir Söz

Bu sure Allah-u Teala’yı zat birliği, Allah’tan başka bütün varlıkların varlıksal ihtiyaçlarında Allah’a doğru dönüşü ve hiç bir varlığın zat, sıfat ve fiiller hususunda Allah’a ortak olmadığı yönleriyle övmektedir. Bu Kur’ani tevhit, bizzat Kur’an-ı Kerim’e has bir tevhitir.

İslam’ın bütün marifetleri ve esaslı, detaylı ve ahlaki öğretileri, bu esas üzere şekillenmiştir. Şia ve Sünni yoluyla bu surenin fazileti hakkında bir çok rivayetler nakledilmiştir. Hatta her iki yoldan da nakledildiği üzere bu sure, Kur’an’ın üçte birine denktir ki inşaallah rivayetleri ileride okuyuculara sunulacaktır.

Bu sure hem Mekke’de, hem de Medine’de nazil olmuş olabilir. Bu ayetin nüzul sebebi hakkındaki bazı rivayetlerden anlaşıldığı üzere ise bu sure Mekke’de nazil olmuştur.

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ {1}

“De ki: O Allah, birdir.”

“Ehad” ve “Vahid” Arasındaki Fark ve Allah-u Teala’nın “Ahad” Oluşunun Anlamı

Bu ayetteki “huve” zamiri zamir-i şe’n ve zamir-i kıssa’dır ve genellikle bu zamir konuşmacının sonraki söylemek istediği cümleye çok önem verdiği yerlerde kullanılmaktadır. “Allah” kelimesi hakkında ise bir takım ihtilaflar vardır, ama doğru olanı şudur ki Allah kelimesi galebe ile Allah-u Teala için “alem” (özel isim) olmuştur. Yani önceden Arap dilinde Allah-u Teala’ya has bir isim değildi, ama diğer konulardan çok bu hususta kullanıldığı için kullanım galebesi yavaş yavaş bu kelimeyi Allah’a has bir kelime haline getirmiştir. Nitekim her dilde Allah-u Teala için özel bir isim kullanılmaktadır ve biz de Fatiha suresinin tefsirinde bu kelime hakkında detaylıca bilgi vermeye çalıştık.

“Ehad” kelimesi ise vahdet maddesinden alınmış olan bir sıfattır. Nitekim “vahid” kelimesi de bu maddeden alınmış bir sıfattır. Burada önemli olan “ehad” ve “vahid” arasındaki farktır.

¹ İhlas suresi
108

“Ahad” kelimesi kesret ve çokluk kabiliyeti olmayan şeyler hakkında kullanılmaktadır. Yani o şey ne dışarıda, ne zihinde kesret ve çokluk ile nitelendirilemez bir haldedir ve usulen sayılar türünden bir şey değildir. Ama “vahid” kelimesi böyle değildir. “Vahid” kelimesinin bir ikincisi ve üçüncüsü vardır veya dış alemde veya kuruntu ve akıl varsayımında ikinci üçüncü ve dördüncü ile çoğalma göstermektedir; ama “ehad” eğer ikincisi farz edilse bile, yine de bizzat kendisidir ve ona bir şey eklenmemektedir.

Bu farkı bir yere kadar aydınlatabilecek bir örnek vermek gerekirse şöyle demek gerekir: “O topluluktan bir ‘ehad yanıma gelemedi’ dediğimiz zaman hakikatte hem bir kişinin gelmesi inkar edilmiştir, hem iki kişinin, hem de üç kişinin. Ama eğer “O topluluktan ‘vahid’ bile yanıma gelmedi” derken sadece bir kişinin gelmesi inkar edilmiş olur, ama birden fazla kimse yanına gelmiş olabilir. İşte bu iki kelime arasındaki fark sebebiyle ve “ehad” kelimesindeki bu anlam hasebiyle bu kelime, olumlu cümlelerin hiç birinde Allah-u Teala dışında bir şey hakkında kullanılmamaktadır. Dolayısıyla da “caeni ehadun minel kavm” (Topluluktan “ehad” – bir kimse- yanıma geldi) denilemez. Aksine kullanıldığı her yerde olumsuz cümlelerde kullanılmaktadır. Olumlu cümlelerde sadece Allah-u Teala hakkında yer almaktadır.

Mevlamız Müminlerin Emiri Hz. Ali’nin (a.s) bu konuda çok ince bir ifadesi vardır. Hz. Ali (a.s) aziz ve celil olan Allah’ın tevhidi hakkında hutbelerinin birinde şöyle buyurmuştur: Allah’ın “samed” oluşunun anlamı şudur ki her şey zat, eser ve sıfatları hususunda Allah’a muhtaçtır ve Allah tek başına maksatların ve hedeflerin nihayetidir, Allah’tan gayrisi ise azdır. ¹ Yani, Allah-u Teala, her şeyi bilendir. Allah’tan başka her şey, vahdet sıfatıyla nitelendirildiği zaman bu nitelendirme, o şeyin azlığına delalet etmektedir. Ama Allah-u Teala’nın bir oluşu azlığından ve eksikliğinden değildir.

El- Mizan Tefsirinin 6. cildinde Kur’ani tevhit hakkında, Hz. Ali’nin tevhit hakkındaki bazı sözlerini nakletmeye çalıştık.

{2} اللّٰهُ الصَّمَدُ

“Allah her şeyden müstağni ve her şey O’na muhtaçtır.”

Samed kelimesinin anlamı kastetmek veya itimat ederek kastetmektir. “Samade yesmudu sameden” dediği zaman manası şudur ki falan kimse, falan kimseyi veya falan şeyi kastetmiştir ve de ona itimat etmiştir. Bazı müfessirler, sıfat olan bu kelimeyi çeşitli anlamlarda tefsir etmişlerdir. Bu tefsirlerin genelinden şu anlamlar anlaşılmaktadır: Her taraftan kendisine yönelen ve ihtiyaçlarını gidermesi istenilen büyük zat demektir. Söz konusu ayette mutlak olarak ifade edildiği üzere bu genel anlamı ifade etmektedir. Dolayısıyla Allah-u Teala alemdeki bütün varlıkların bütün ihtiyaçlarında yöneldikleri büyük zattır.

Evet Allah-u Teala bütün alemlerin yaratıcısıdır. Her şeyin sahip olduğu varlığı Allah yaratmıştır. Dolayısıyla, var olan her şey; zat, sıfat ve eserlerinde Allah’a muhtaçtır. İhtiyaçlarının giderilmesi hususunda Allah’a yönelmektedirler. Nitekim Allah-u Teala şöyle buyurmuştur: “Haberiniz olsun, yaratmak da, emir de (yalnızca) O’nundur”²

¹ Nehe’ül Belağa, Feyz’ul İslam, s. 155, 64. hutbe

² A’raf suresi, 54. ayet

Hakeza Allah-u Teala mutlak olarak şöyle buyurmuştur: “Sonunda kesinlikle Rabb’inin huzuruna varılacaktır.”¹ O halde Allah-u Teala varlık aleminde düşünülebilen her türlü hacet hususunda samettir. Yani varlıklar, ihtiyaçları hususunda en son olarak Allah’ı kastetmektedir ve alemdeki tüm eksiklikler Allah ile giderilmektedir.

Buradan da anlaşıldığı üzere samet kelimesinin başında yer alan “elif-lam” takısı, özgünlük ifadesi içindir. Yani sadece Allah-u Teala mutlak samettir. Görüldüğü gibi “Ahad” kelimesinin başına “elif-lam” takısı gelmemiştir. Bu kelime olumlu cümlede ifade ettiği özel anlamıyla Allah-u Teala’dan başka bir şey hakkında kullanılmamaktadır. Dolayısıyla başına “elif-lam” takısı getirilerek ahadiyeti Allah-u Teala’ya özgü kılmaya veya ahadiyetler arasında bilinen ahadiyeti ifade etmesine gerek yoktur.

Ama Allah kelimesinin iki defa zikredilmesinin sırrı ise şudur ki –halbuki “kul huvellahu ahad” ve “samed” denilerek bir defa ifade edilebilirdi- zahiren şudur ki bu tekrar her iki cümlenin (huvellahu ehad ve Allah’us samed) bağımsız bir şekilde Allah-u Teala’yı tanıtmaya hususunda yeterlidir. Zira bu makam, Allah’a özgü bir sıfat vesilesiyle, Allah’ı tanıtmaya makamıdır. Dolayısıyla manası şudur ki marifet Allah-u Teala ile hasıl olmaktadır. İster “huvellahu ehad” ve ister “Allah’us samed” cümlesini işitmekle; ister o şekilde nitelendirmesi ve tanıtmaya ve isterse de bu şekilde nitelendirmesi ve tanıtmaya olsun, fark etmemektedir.

Bu iki ayeti şerife, aynı zamanda hem zat sıfatı vesilesiyle Allah-u Teala’yı tanıtmaktadır ve hem de fiil sıfatı vesilesiyle. “Allah-u ahad” cümlesi, Allah’ı ahadiyet sıfatıyla nitelendirmiştir ki ahadiyet, zatın aynısıdır ve “Allah’us samed” cümlesi ise Allah’ı samediyet sıfatıyla nitelendirmiştir ki bu da fiil sıfatıdır. Samediyet, her şeyin kendisine yöneldiği anlamını ifade ettiğinden dolayı, bazı müfessirler² şöyle demişlerdir: “Samediyet kelimesi, içi boş olmayan ve dolu bulunan anlamındadır. Neticede ne yemekte, ne içmekte, ne uyumakta, ne doğurmakta ve ne de bir kimseden doğmaktadır. Bu tefsir üzere, “lem yelid ve lem yuled” cümlesi samed kelimesinin tefsiri makamındadır.

لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ {3} وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ {4}

“O doğurmamış ve doğmamıştır. Hiçbir şey O’nun dengi olmamıştır.”

Bu iki ayet-i kerime de Allah-u Teala’dan, doğurma ve doğurumla sıfatlarını nefyetmektedir. Başka bir tabirle Allah-u Teala’nın zatı parçalanma kabul etmemektedir. Allah’tan kendi türünden hiç bir şey ayrılmamaktadır. Yani Hıristiyanların Allah-u Teala ve Mesih hakkında dediği sözler, doğru olmayan sözlerdir. Aynı şekilde bazı putperestlerin adlarını münezze olan Allah’ın çocukları olarak adlandırmaları da asla doğru bir inanç değildir.

Allah-u Teala’nın doğurmaması, doğurulmaması ve eşinin olmaması, “samed” olmasının ve zat, sıfat ve fiillerinde birliğinin bir detayıdır. Aynı zamanda Allah-u Teala ile zatında veya fiillerinde herhangi bir ortak söz konusu değildir. Yani Allah gibi yaratan, idare eden bir varlık yoktur. Din sahiplerinden hiç kimse Allah’ın zatı hususunda bir ortağı bulunduğuna inanmamıştır. Yani dindar olan veya olmayan hiç kimse vacib’ul vücud olan Allah’ın birden fazla

¹ Necm suresi, 42. ayet

² Ruh’ul Meani, c. 30, s. 274

olduğunu dile getirmemiştir. Ama fiil yani tedbir hususunda bazıları Allah'ın ortağı olduğuna inanmışlardır. Örneğin puta tapanlar, kendi putları için uluhiyet ve tedbire inanmışlardır. Gerek Firavun ve Nemrut gibi uluhiyet iddiasında bulunan insanlar ve gerekse diğer putlar, tedbir ve uluhiyet konusunda ortak görülmüşlerdir. Onlara göre ortak olma ölçüsü, kendi ilah ve mabutları için tedbir hususunda bağımsız olmalarıdır ve onlar bu konuda şöyle demektedirler: “Allah-u Teala alemin falan bölgesinin idaresini, falan ilaha bırakmıştır ve o ilah, söz konusu bölgeyi yönetmek hususunda bağımsız davranmaktadır. Nitekim Allah da o rab ve ilahları idare etmek hususunda bağımsız davranmaktadır. Yani Allah rablerin rabbi ve ilahların ilahıdır. Eğer sıfat konusunda ortaklığı beyan etmediysek bu şunun içindir ki söz konusu sıfatlar, ya zat sıfatıdır, ya da fiil sıfatı. Zat sıfatı, zatın aynıdır. Fiil sıfatı ise fiilden elde edilmektedir.

Bu anlam, müşriklerin ilahları dışında da söz konusudur. Tıpkı bazı kimselerin mümkün varlıklardan herhangi birisi için düşündüğü bağımsızlık gibi. Bu da ortak olma örneklerinden biridir. Zira bu varsayım da insanın örneğin falan bitkinin bağımsız olarak hastalıkların iyileştiğini ve hastaları iyileştirme hususunda Allah-u Teala'ya ihtiyaç duyulmadığını dile getirmektedir. Oysa söz konusu bitki, her açıdan Allah-u Teala'ya muhtaçtır ve söz konusu ayet, bu tür şirki de reddetmektedir.

Bu surede reddedilen üç sıfat; yani Allah'tan bir şeyin doğması, Allah'ın bir şeyden doyması ve ortağının bulunması sıfatlarının reddedilmesi, her ne kadar Allah-u Teala'nın ahadiyet sıfatının bir detayı olsa da ve Allah-u Teala'nın ahadiyet varsayımının bu üç sıfattan hiç birine sahip olmadığını ifade hususunda yeterli olsa da, lakin bu anlam, Allah'ın samediyetinin bir detayı olması anlamını daha kolay ve çabuk ifade etmektedir. Allah'tan bir şeyin doğmaması, Allah'ın samediyetinin bir detayıdır. Beyanı da şudur ki, doğum, bir tür parçalanma ve dağılımadır. Hangi anlama alınırsa alınsın, bu anlamı ifade etmektedir. Yani terkîp olmaksızın bu anlam düşünülemez. Bir şey doğuran ve kendisinden bir şeyin ayrıldığı varlık, mutlaka bir takım parçalara sahip olmalıdır. Parçaları olan bir varlık ise mutlaka kendi parçasına muhtaçtır. Çünkü açıkça bilindiği gibi birkaç şeyden oluşan bir varlık, o parçalar olduğu taktirde vardır. Oysa münezzeh olan Allah “samed”dir ve her muhtaç varlık, bu ihtiyacı hususunda Allah'a dönmektedir. Böyle bir varlığın muhtaç olması asla düşünülemez. Allah'ın bir şeyden doğmaması da samediyetinin bir detayıdır ve bunun da açıklaması şudur ki herhangi bir şeyden doğmak, doğan şeyin kendisinden doğduğu şeye muhtaç olması varsayımına dayalıdır. Allah-u Teala ise samettir ve samet olan bir varlık için de ihtiyaç asla düşünülemez.

Allah'ın ortağının olmaması ise yine samediyetinin bir detayıdır. Bunun da beyanı şudur ki bu varsayım Allah-u Teala'nın zatında ve fiillerinde ortağı olduğu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla da varsayılan ortak, ortak olduğu o amel hususunda kendi zatında Allah-u Teala'dan müstağni ve ihtiyaçsızdır. Oysa Allah-u Teala “samed”dir ve aynı zamanda mutlak “samed”dir. Yani, ortak varsayıldığı amelde bile Allah'a muhtaçtır ve Allah'tan müstağni değildir. Dolayısıyla ortak değildir.

Bu esas üzere açıklandığı gibi her iki ayette yer alan ret ve inkar, Allah-u Teala'nın samediyetinin bir detayıdır. Allah'ın samediyeti ve bunun detayları ise Allah'ın zat, sıfat ve fiillerinde birliğinin ispatı ile ilgilidir. Yani Allah-u Teala kendi zatında vahittir ve hiç bir benzeri yoktur. Zat sıfat ve fiillerinde Allah'ın hiç bir ortağı ve benzeri yoktur. O halde Allah-u Teala'nın zatı, kendi zatı ile ve kendi zatı içindir. Kendisinden başkasına dayalı değildir ve kendisinden

başka hiç bir şeye muhtaç halde bulunmamaktadır. Allah'tan gayrisi ise, zat sıfat ve fiillerinde Allah-u Teala'ya muhtaçtır. Allah-u Teala, yüce azametiyle varlıkları belli sıfat ve fiillerle yaratmaktadır. O halde surenin anlamı kısaca şudur ki Allah-u Teala, ahadiyet ve vahidiyet sıfatlarına sahiptir. Bu ayet hakkında söylenen sözlerden biri de şudur ki¹, ortaktan maksat, eştir. Zira herkesin eşi, kendisinin dengi ve ortağıdır. Bu esas üzere ayeti şerife, şu ayetin benzeri anlamı ifade etmektedir. Muhakkak ki Rabbimizin şanı yücedir. O; eş edinmemiştir² Lakin bu söz, doğru değildir.³

Rivayet İle İlgili Bölüm (İhlas suresinin fazileti hakkındaki rivayetler ve yüce anlamlarının açıklaması)

Kafi kendi senediyle Muhammed bin Müslim'den naklen İmam Sadık'ın (a.s) şöyle buyurduğunu nakletmiştir: “Yahudiler Allah Resulü'ne (s.a.a) şöyle sordular: “Bizler için rabbinin özelliklerini, hasebini ve soyunu beyan et.” Peygamber (s.a.a) üç güne kadar onlara bir cevap vermedi, sonunda **“Kul huvellahu ehad”** (ihlas) suresi nazil oldu.”⁴

Müellif: İhticac kitabında ise İmam Askeri'nin (a.s) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “Sorran kimse Abdullah bin Suriya-i Yahudi idi ve Ehl-i Sünnet'in bazı rivayetlerinde yer aldığına göre ise soru soran kimse Abdullah bin Selam idi ve bu soruyu Mekke'de sormuştur. Bu cevabı aldıktan sonra ise iman etmiştir, ama imanını Yahudiler içinde gizlemiştir. Diğer bazı rivayetlerde yer aldığına göre ise bir grup Yahudiler bu soruyu sormuşlardır ve Ehl-i Sünnet yoluyla nakledilen bir çok rivayetlerde yer aldığına göre aslında bu soruyu Yahudiler sormamıştır, aksine Mekkeli müşrikler bu soruyu sormuşlardır. Velhasıl her ne olursa olsun maksat Allah-u Teala'nın özellikleri, sıfatları, hasep ve nesebidir.”⁵

Meani adlı kitap ise kendi senediyle Esbağ bin Nebate'den naklen Hz. Ali'nin (a.s) şöyle buyurduğunu nakletmektedir: “Aziz ve celil olan Allah'ın nispeti şüphesiz **“Kul huvellahu ehad”** suresidir.”⁶ İlel adlı kitap ise İmam Sadık'ın (a.s) Mi'rac hadisinde şöyle buyurduğu yer almıştır: “Allah-u Teala Allah Resulü'ne şöyle buyurmuştur: **“Kul huvellahu ehad”** suresini sana nazil olduğu şekliyle oku ki bu sure benim nispetim ve tanıtımımdır.”⁷

Müellif: Hakeza kendi senediyle Musa bin Cafer'den bu rivayetin anlamı hakkında bir hadis nakletmiştir.⁸

¹ Mecme'ul Beyan, c. 10, s. 567

² Cin suresi, 3. ayet

³ Zira “kufuven” kelimesi “nekire” olup “nefiy siyaki”ndadır ve umumiyeti ifade etmektedir. Dolayısıyla bu kelime için düşünülen her örnek Allah için bir örnek değildir ve Allah, denk ve ortak örneklerinden hiç birine sahip değildir; sadece eşlik örneği değil.

⁴ Usul-i Kafi, c. 1, s. 91, 1. hadis

⁵ İhticac-i Tebersi, c. 1, s. 48, Necef baskısı

⁶ Mean'il Ehbar, s. 140

⁷ İlel'uş Şeraye, c. 2, s. 315

⁸ İlel'uş Şeraye, c. 2, 3. 334, 32. bölüm

ed-Durr'ul Mensur adlı kitapta yer aldığına göre ise Ebu Ubeyd, Fezail adlı kitabında İbni Abbas'dan naklen Allah Resulü'nün (s.a.a) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: **“Kul huvellahu ehad** suresi Kur'an'ın üçte biridir.”¹

Müellif: Ehl-i Sünnet yoluyla bu anlamda nakledilen bir çok rivayetler vardır ve bunu İbn-i Abbas (ki rivayeti nakledildi) , Ebi Derda, İbn-i Ömer, Cabir, İbn-i Mesud, Ebi Said Hudri, Muaz bir Enes, Ebi Eyyub, Ebi Emame ve benzeri ünlü sahabiler Allah Resulü'nden nakletmişlerdir. Hakeza Ehl-i Beyt İmamları'ndan (a.s) nakledilen ve de müfessirlerin çeşitli şekillerde yorumladıkları rivayetlerde ise en itidalli şekliyle şöyle yer almıştır ki Kur'ani öğretilerin bütünü üç temel ilkeye dönmektedir: Tevhit, nübüvvet ve ahiret. Söz konusu sure ise bu üç ilkeden birine işaret etmiştir. Baştan sona bu konuyu dile getirmiştir ve bu temel ilke tevhid ilkesidir.”²

Tevhid kitabında ise Hz. Ali'nin (a.s) şöyle buyurduğu yer almıştır: “Rüya aleminde Hızır'ı (a.s) gördüm. Bu gece, bedir savaşından bir gün önceydi. Hz. Hızır'a (a.s) şöyle arz ettim: “Bildiğin şeylerden birazını bana da öğren ki düşmanlara galip geleyim.” Hızır şöyle dedi: “O halde şöyle de: **“Ya men la huve illa huve”**”³ Sabah olunca rüyamı Allah Resulü'ne (s.a.a) arz ettim. Bana şöyle buyurdu: “Ey Ali, ism-i a'zam'ı öğrenmiş oldun.” Böylece bu sözü bedir savaşında sürekli dilimle tekrarladım.”⁴

Hakeza bu kitapta yer aldığı üzere Hz. Ali (a.s) “kul huvellahu ehad” suresini okudu. Bu sureyi bitirince de şöyle dedi: “Ya huve, ya men la huve illa huve, iğfirli vensurni ale'l-kafirin”⁵

Nehc'ül Belağa'da ise Allah-u Teala hakkında şöyle yer almıştır: “Allah ehad'dir (birdir) , ama sayı ile değil.”⁶

Müellif: Bu rivayeti, tevhid adlı kitapta İmam Rıza (a.s) da şu ifadeyle nakletmiştir: “Allah ehad'dir, ama sayı ile değil.”⁷

Usul-i Kafi ise kendi senediyle, Davud b. Kasım Caferi'den şöyle dediğini nakletmiştir: “İmam Ebi Cafer-i Sani Cevad'ul Eimme'ye (a.s) şöyle arz ettim: “Samed” kelimesinin anlamı nedir? “ İmam şöyle buyurdu: “Alemdaki bütün varlıkların küçük ve büyük ihtiyaçlarında kendisine müracaat ettikleri büyük kimse demektir.”⁸

Müellif: “Samed” kelimesi hakkında Ehl-i Beyt imamlarından (a.s) diğer bir takım rivayetler de nakledilmiştir. Bu rivayetlerden birine göre İmam Bakır (a.s) şöyle buyurmuştur: “Samed, diğerlerinin itaat ettiği kimse demektir. Üzerinde hiç bir emredicinin ve nehyedicinin bulunmadığı büyük zat demektir.” Hüseyin b. Ali'den (a.s) şöyle buyurduğu nakledilmiştir: “Samed, içi boş olmayan kimse demektir. Hakeza uyumayan ve hakeza ezeli ve ebedi olan kimse demektir.

¹ ed- Durul Mensur, c. 6, s. 412

² Mecme'ul Beyan, c. 10, s. 567

³ Ey kendinden başka (bir varlık) olmayan!

⁴ Tevhidi Seduk, s. 86, 2. hadis

⁵ Ey o, ey kendinden başka (bir varlık) olmayan, beni bağışla ve beni kafirler topluluğuna üstün kıl. (a. g. e.)

⁶ Nehc'ül Belağa Subhi Salih, s. 212, 152. hutbe

⁷ Tevhid-i Seduk, s. 453

⁸ Usul-i Kafi, c. 1, s. 123, 1. hadis

İmam Seccad'dan (a.s) nakledildiği üzere şöyle buyurmuştur: “Samed, bir şeyi yaratmak isteyince sadece, “ol” dediğinde o şeyin var olduğu varlık demektir. Hakeza “samed” varlıkları hiç bir model ve örnek olmaksızın yaratan, onları çeşitli şekillerle zıtlar ve çiftler halinde yaratan kimse demektir. Aynı zamanda birlik ve zıddı olmamak hususunda da yeganedir. Aynı şekilde şekil, örnek ve ortak olmaması hususunda da yegane varlıktır.”¹

“Samed” kelimesinin asıl anlamı, Ebi Cafer'den naklettiğimiz anlamdır. Zira bu kelimenin lügat anlamı, kast etme anlamını ifade etmektedir. İmamlar'dan (a.s) nakledilen diğer rivayetler ise asıl mananın gerekleri üzere yapılan yorumlardır. Çünkü onların hepsi de Allah-u Teala'nın kastedilmiş olmasının gereklerindedir. Evet Allah-u Teala, her varlığın bütün hacetlerinde kendisine müracaat ettiği bir zattır ve kendisi hiç bir ihtiyaca sahip değildir. Tevhit adlı kitapta da Vehab b. Vehab Karaşi'den naklen, İmam Sadık'tan (a.s) , o da değerli babalarından (a.s) şöyle buyurdıklarını nakletmiştir: “Basra ehli, Hüseyin b. Ali'ye (a.s) bir mektup yazdı ve bu mektupta samed kelimesinin anlamını sordular. İmam Hüseyin b. Ali (a.s) onlara cevap olarak şu mektubu yazdı: “Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla. Sakın Kur'an-ı Kerim hakkında derinlere dalmayınız, cidal ve tartışmaya katılmayınız. İlim olmaksızın zan ve zevkiniz üzere Kur'an hakkında bir şey demeyiniz ki ceddin Allah Resulünden (s.a.a) şöyle buyurduğunu işittim: “Herkim ilim olmaksızın Kur'an hakkında konuşacak olursa, cehennemdeki oturacağı yer, ateş olacaktır ve münezzehe olan Allah, bizzat “samed” kelimesini tefsir etmiştir. “Allah-u ehad” , “Allah-u samed” dedikten sonra, sonraki iki ayetle tefsir etmiş ve şöyle buyurmuştur: “lem yelid ve lem yuled ve lem yekun lehu kufuven ehad” “De ki: O, Allah birdir. Allah sameddir. O, doğurmamış ve doğmamıştır. Onun hiç bir dengi yoktur.”²

Hakeza aynı kitap, kendi senediyle Ebi Umeyr'den naklen Musa b. Cafer'in (a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “Bil ki Allah-u Teala vahit, ehad ve sameddir. Ne çocuğu vardır ki çocuğu ondan miras alsın ve ne de kendisi birinden doğmuştur ki babası kendisine ortak olsun.”³

Hakeza aynı kitapta başka bir hutbede Hz. Ali'nin (a.s) şöyle buyurduğu yer almıştır: “Aziz ve celil olan Allah, hiç kimseden doğmayan biridir. Dolayısıyla izzet hakkında hiç bir ortağı yoktur. Kendisi doğurmamaktadır ki, fani olan bir mevrus (kendisine varis olunan kimse) sayılsın.”⁴

Aynı kitapta, bir hutbenin zımında Hz. Ali (a.s) şöyle buyurmuştur: “Allah-u Teala, kendisine teşbih edilecek bir ortağı ve dengi olmaktan çok daha yücedir.”⁵

Müellif: Rivayetlerden naklettiğimiz bu anlamların yanı sıra başka bir takım rivayetler de vardır.

¹ Mean'il Ehbar, s. 7

² Tevhid-i Seduk, s. 90, 5. hadis

³ Nur'us Sekaleyn, c. 5, s. 715, Tevhitten naklen

⁴ Tevhid-i Seduk, s. 31, 1. hadis

⁵ Tevhid-i Seduk, s. 51

Kur'an'ın Mucize Oluşu

Beyan Mucizesi

Ayetullah Marifet

- Birinci Bölüm -

Beyan mucizesi daha çok lafzi boyutlarda kullanılan ifadelerle, inceliklere ve belagat ile ilgili hususlara teveccüh etmektedir. Ama bu anlam ve muhtevadaki nükte ve zarafetler, asıl görevi ifa etmektedir, Kur'an'ın beyan mucizesini beş bölümde özetlemek mümkündür.

A- Kelimelerin Seçimi:

Kur'an'da yer alan ifadeler ve cümlede kullanılan kavramların seçimi tümüyle bir hesap üzeredir. Öyle ki eğer bir yerden herhangi bir kelime kaldırılacak olursa ve yerine asıl kelimenin özelliklerini taşıyan başka bir kelime konulmak istenirse bu mümkün değildir. Zira Kur'anî kavramların seçimi öyle bir şekilde yapılmıştır ki evvela aynı sıradaki kelimelerin harflerinin ses uyumuna riayet edilmiştir. Önceki her kelimenin son harfi ile, sonraki kelimenin ilk harfi arasında ses uyumu mevcuttur. Böylece Kur'an tilaveti, akıcı ve kolay olmaktadır. İkinci olarak kelimelerin birbiriyle manevi uyumuna riayet edilmiştir ki kavramsal açıdan da uyumlu bir doku meydana gelmiş olsun. Ayrıca kelimelerin fesahat meselesi de “meanî'l beyan” ilminde açıklanan şartlar esasınca tümüyle göz önünde bulundurulmuştur. Bu üç riayet ve uyum, her kelimenin özellikleri üzerinde dikkat ve mülahazayla gerçekleşmiştir. Dolayısıyla genelde her kavram, kendi özel yerinde öyle bir şekilde karar kılınmıştır ki asla değişim ve dönüşüm mümkün değildir.

İbn-i Atiye bu konuda şöyle diyor: “Kur'an'dan bir kelime yerinden kaldırılacak olursa ve bütün Arap dili araştırılarak bu kelimenin yerine bir kelime aranacak olursa, asla böyle bir kelime bulunamaz.”¹

Ebu Süleyman Betsi ise şöyle diyor: “Bil ki, Kur'an belagatının söz konusu sıfatları içinde barındıran temeli, şu esas üzeredir ki bu özelliklere sahip olan her lafız tam anlamıyla kendi yerinde kullanılmıştır. Oraya mahsus ve uyum içindedir. Öyle ki eğer onun yerine başka bir kelime kullanılacak olursa ya anlam tümüyle değişecektir, ya da maksat ifade edilmeyecektir, ya da akıcılığını ve güzelliğini kaybedecektir ve böylece de istenilen belagat derecesinden düşmüş olacaktır.”²

Şeyh Abdulkadir Curcani ise şöyle diyor: “Edebiyatçılar ve belagatçılar, Kur'an kelimelerinin seçimi ve dizimi hususunda tümüyle hayranlık içinde kalmışlardır. Zira kendi yeri ile uyum içinde olan bir tek kelime yoktur. Aynı şekilde bir kelime yabancı bir yerde karar kılmamış veya o kelimedenden daha uygun ve güzel bir kelime bulunamamıştır. Hatta o kadar düzenli görmüşlerdir ki bu akıl sahiplerini şaşkınlığa düşürmüş ve herkesin bu mucize karşısında aciz kalmasına neden olmuştur.”³

Edebiyat ve belagat büyüklerinin yaptıkları bu tür açıklamalar ve de Kur'an kelimelerinin seçimi ve diziminin mucize olduğunu söylemeleri, oldukça fazla göze çarpmaktadır. Elbette bu

¹ Mukaddime-i Tefsir-i el- Muherrer'ul Veciz, s. 279 ve et- Temhid, c. 5, s. 21

² Selas-ur Resail fi İ'caz'il Kur'an, s. 29

³ Kitab-u Delail'il İcaz, s. 28

kelimelerin dikkatle seçimi, iki önemli şarta bağlıdır. Bu şartların normal insanlarda bile bir araya gelmesi mümkün değildir. Evvela, lügat ve dilin bütün özelliklerine kapsamlı bir şekilde tümüyle hakim olmalıdır. Öyle ki her kelimenin o dildeki özelliklerini eksiksiz, bilmelidir ki bu kelimeyi kendine uygun bir yerde kullanabilsin. İkinci şart ise, bil-fiil, zihni hazırlıktır. Böylece yeri geldiğinde o kelimeyi kullanmalı ve o kelimelerin bütün kullanımlarını göz önünde bulundurmalıdır. Böylece kelime seçiminde şaşkınlığa ve başı boşluğa düşmemelidir. Bu iki şartın varlığı sıradan insanlarda mümkün değildir. Ebu Süleyman Besti, bu konuda çok güzel sözler söylemiştir ve kelime seçimi meselesini kendi kitabında geniş bir şekilde beyan ederek şöyle demiştir: “İnsanın ilmi, bir dilin bütün özelliklerini bilme hususunda yeterli değildir. Ayrıca zihni huzur ve hazır olma durumu, sürekli insanın vefalı dostu makamında olmayı imkansız kılmaktadır.”

Bu konuda birkaç örnek vermektedir. Örneğin büyük Arap edebiyatçılarından biri olan Nazr b. Şemil'den şöyle nakletmektedir ki bu kimse, Abbasi halifesi Memun'un yanına vardı. Me'mun ona, “Otur” dedi. Nazr şöyle dedi: “Ey müminlerin Emiri! Ben, uzanmadım ki oturdum.” Memun, “Bu nasıl olur? “ deyince o şöyle dedi: “Ayakta duran kimseye, “uk'ud” (otur) denmektedir. Ama uzanmış bir kimseye, “iclis” denmektedir. Zira ku'ud kıyamın karşıtıdır ve culus ise iztica' kelimesinin karşıtıdır.” Me'mun bu yanlışlığı karşısında utandı ve o kimseye hediyeler verilmesini emretti.¹

Bu konuda en meşhur şahit ve örnek kısas ayetidir:

Kur'an şöyle buyurmaktadır: **“Ey akıl sahipleri, sizin için kısasta hayat vardır.”**²

Araplar, adet olduğu üzere, medeni, toplumsal ve cezai kanunları korumak için onları kısas, zarif ve edebi cümleler kalıbına sokuyorlardı. Zira o zamanlar, Araplar arasında yazı yazma sanatı pek yaygın değildi. Onlar sahip oldukları her şeyi kalplerinde taşıyorlardı. Bu açıdan kanunları yazmak ve daha iyi korumak için edebi metotlardan yardım alıyorlardı. Arap fesahatçileri ve edebiyatçıları kanun yapanların ve hakimlerin etrafına toplanıyorlardı. Kısas kanununu düzenlemek için seçkin fesahat alimlerinden yardım aldılar ve en kısa ve yetkin bir cümle bulmaya koyuldular. Araştırma, inceleme ve toplantılardan sonra “katili öldürmek, cinayeti en iyi önleme yoludur” cümlesi hususunda görüş birliğine vardılar. Ama bu seçim hususunda birkaç nükteden gaflet ettiler. Evvela hiç bir şey, kendi kendini yok etmez ve ölümü, ölüme engel kıldıkları için edebi açıdan büyük bir hataya girdiler. Zira engel olan ölüm söz konusu ifadeye mutlak bir şekilde yer almıştır. Oysa eğer öldürme kısas suretinde yapılırsa öldürmeye engel olur. Ama kendileri, bu anlama gelen kısas kelimesini icat ettikleri halde bu önemli husustan gaflet ettiler.

Lakin Kur'an bu önemli husustan gaflet etmemiş ve uygun kavramı kendi yerinde kullanmıştır.

¹ Selas'ur Resail fi İ'caz'il Kur'an, s. 29- 34

² Bakara suresi, 179. ayet

İkinci husus da şudur ki, kısas karşısında hayat kelimesi kullanılarak tıbak¹ sanatı kullanılmıştır.² Bu sanat iki karşıtın arasını birleştirmeyi ifade etmektedir. Zira bir tür öldürme sayılan kısas kelimesi, hayatın zıddıdır. Ayette hayatın nedeni ve isteyicisi olarak kullanılmıştır.

Üçüncü husus da şudur ki söz konusu ayette efal³ kullanılmıştır. Edebi açıdan mu-fazzalun aleyh'in (kendisinden üstün tutulmuşun) hafzedilmesi sorununa maruz kalmış ve bir tür belirsizliğe neden olmuştur. Zira öldürmenin her şeyden daha caydırıcı olduğu belli değildir. Oysa ayette bu sorun yoktur. Sadece, kısasta hayat garantisini üstlenmiştir. Dördüncü husus da şudur ki edebi açıdan Kur'an olumlu boyuta sahiptir. Mezkur ifade ise olumsuz boyut içermektedir. Oysa cümle değerlendirmesinde, olumlu cümle, olumsuz cümleden daha üstündür. Özellikle de kanun ve ahkam yazılımında bu üstünlük daha da göze çarpmaktadır. Beşinci husus da şudur ki "kısas" kelimesinin kullanımında kanuni adalet boyutu akla gelmektedir. Bu kanun ise adalet kökünden türemiştir. Oysa öldürme (katl) lafzının cümlenin başında yer alması bu özelliğe sahip değildir. Ayrıca "katl" (öldürme) lafzı nefret haleti icad etmektedir. Yani kısas lafzının tam tersi bir çağrışım yapmaktadır. Oysa kısas lafzı ise; adalet isteme, rahatlama ve iyileşme haletini ortaya çıkarmaktadır.

Celaluddin Siyuti, ayetin söz konusu cümleden üstün olduğunun yirmi nedenini saymıştır. Zemahşeri söz konusu ifadeyi şiddetle kınamış ve bu kadar problemlili bir cümleyi inşa etme noktasında Arapların gösterdiği gaflete şaşırmıştır. Aynı şekilde Araplar da kısas ayeti nazil olunca, bu anlamda bir cümle kurmada yaptıkları hatayı anlayınca ve Kur'an'ın bu hataya düşmediğini görünce bayağı şaşırılmışlar ve dolayısıyla şu hakikati itiraf etmişlerdi: "Bu asla beşer sözü değildir. Bu aziz ve celil olan Allah'ın sözüdür." Bu gerçeğe daha önce de işaret ettik. Bu tür örnekler oldukça çoktur. Bazısına ise et-Temhid kitabında ele aldık.⁴

B- Beyan Tarzı ve Metodu

Kur'an'ın beyan metodu ve şivesi Arapları kendine doğru çekti. Elbette Kur'an'ın kullanmış olduğu tarz, Araplar arasında yaygın olan bir tarz değildi. Kur'an beyan konusunda yepyeni bir metot sundu. Bu metot Araplar için eşsiz bir metottu ve Araplar sonraları dahi bu metotta konuşma gücünü elde edemediler.

Bu, konuşmanın ilginçliklerinden biridir. Konuşmacı işitenlerin kabul edeceği ve beğeneceği tarzda bir konuşma tarzı sunmaktadır. Bu metot, Araplar arasında yaygın olan konuşma tarzından çok farklıydı. Hepsinden önemlisi yaygın olan bütün kelami metotların güzelliğine sahip idi ve beşeri sözlerin içinde bulunan kusur ve ayıpların hiç biri de bu ilahi kelamın içinde yoktu.

¹ Uyuma, uygunluk. Birbirine uygun olan şey. Bir şeyi diğerine uydurup müsavi ve münasip kılmak.

² Eğer "min kulli şey" cümlesi taktire alınırsa doğru değildir. "min baz'ış şey" taktire alınırsa o zaman da belirsizlik olur. Halbuki kanun metninde hiç bir belirsizlik noktası olmamalıdır.

³ Bir şeyi üstün kılmak. Birisini ötekisinden mühim görmek. Bir şeyi "en üstün, daha üstün daha çok, en iyi, daha iyi" gibi mânâ ifade etmesi için mukayese ve üstünlük gösteren ismini söylemek ki, buna "ism-i tafdil" denir. Ef'al () vezninde; efdal (daha faziletli) , ekber (en büyük) , ahsen; (en güzel, daha güzel) gibi. Türkçe'de; kelimenin başına daha, en, pek, pek çok gibi kelimeler getirilerek yapılır. Farsça'da ise; kelimenin sonuna "ter, terin" gibi ekler getirilir. "Bed" kökünde türetilen "bedter", "bedterin" (daha kötü, en kötü) gibi.

⁴ bkz. Et- Temhid fi Ulum'il Kur'an, c. 5, s. 9- 13

Bilindiği üzere üç yaygın metotların (şiiir, nesir ve sec'¹) her birinin kendine has güzellikleri ve eksiklikleri vardır. Kur'anî metot ile şiiirin cezzabiyet ve zarafetine, düz yazının mutlak  zg rl g ne ve sec' sanatının güzellik ve letafetine sahiptir. Aynı zamanda kafiye ve vezin darlığı, saçmalama ve zorluğa düşmeden bütün bu güzellikleri içinde barındırmaktadır. İşte bu boyutlarıyla Kur'an, Arap edebiyatçılarını hayrete düşürmüştür. Bu g cl  edebiyatçılar, bir anda kendilerini çok ilginç sözlerin karşısında buldular. Bu ilahi söz yeniliğine rağmen özel bir zarafet ve çekiciliğe sahiptir. Bütün bu zarafet ve çekiciliklerin hiç biri Arap edebiyatçılarının eserlerinde görülmemektedir.

Meşhur edip, bilgin ve fakih Kefş'ul Gıta, bu konuda şöyle diyor: "Kur'an'ın ilginç düzeninin ve yeni üslubunun yüzü işte böyledir. Bu metot, tümüyle Arap sözlerinin tarzına muhalif t rondendir.  nce ve sonrasında asla bir benzeri yoktur. Hiç kimse bu konuda Kur'an ile yarışamaz. Aksine Arap edebiyatçıları bile hayrete düştüler, düşüncelere daldılar ve Kur'an'a nasıl karşı koyacaklarını da tespit edemediler. Yazı, şiiir veya sec' alanında Kur'an'a asla karşı koymadılar ve Arap seçkinleri ve ilk fesahatiler Kur'an karşısında diz  kt ler."²

Arabın b y g  ve o asrın bilgini olan kimse bile sonunda şu itirafta bulunmuştur: "Muhammed'in söyledikleri insanı şaşkına çevirmiştir. Allah'a yemin olsun ki o ne şiiirdir, ne sihirdir ve ne de akılsızların samalamalarına benzemektedir. şüphesiz onun sözleri, Allah'ın kelamıdır."

Arap büyüklerinin Kur'an hakkında söylediği sözler bu naklettiğimizden çok daha fazladır. Kur'an gerçi şiiir değildir, ama şiiirin tüm güzelliklerine sahiptir. Hatta Arapların en dengeli bir ahengi üzere düzenlenmiştir. Şiiir darlığına da maruz kalmamıştır. Ahenk düzeni bölümünde de dediğimiz gibi Kur'an  zg r sözün metanet ve sağlamlığına da sahiptir. Kur'an kelimelerin düzen ve seçimi hususunda çok rahattır ve asla zorluk içinde bulunmamaktadır. Kur'an aynı zamanda dengeli söz ve sec' sanatının güzelliklerine de sahiptir. Bu sebeple tüm sözlerin çeşitli güzelliklerine sahip bulunmaktadır ve aynı zamanda onların ayıp ve eksikliklerini de haiz değildir.

¹ Nesir h lindeki kafiyeli yazı.

² şeyh Muhammed Huseyn, Kaşif'ul Gıta, ed- Din ve'l İşlam, c. 2, s. 107

Kur'an'ın Mucize Oluşu

Beyan Mucizesi

Ayetullah Marifet

- İkinci Bölüm -

Son zamanlarda bilginlerin büyük önem verdiği Kur'an'ın beyanî mucize boyutlarından biri de kavramlarının ahenk düzenidir. Bu boyut o kadar güzel ve çekicidir ki Arapları daha ilk günden Kur'an kelamının beşer gücünün üstünde olduğunu ve sadece Allah'ın bu tür bir beyanda bulunabileceğini itiraf ve ikrar etmeye zorlamıştır. Kur'an kavramlarının ahenk düzeni, iç açıcı ve ferahlatıcı bir melodi vücuda getirmektedir. Bu melodi insanın duygularını harekete geçirmekte, kalpleri kendine aşık kılmaktadır. Kur'an'ın güzel melodisini işiten herkes için her ne kadar, Arap olmasa da –nerede kaldı ki Arap olsun- Kur'an dinlerken zihnini celbeden ilk halet, Kur'an sesinin çekiciliği ve güzel düzenidir. Bu düzende kavramların hareketleri ve sü-kunları (vakıfları) öyle bir şekilde oluşturulmuştur ki işitildiği an, yüreklere oturan bir ses ku-lağa gelmektedir. Kalpte büyük bir heyecan vücuda getirmekte ve insan ruhunda bir ferahlık oluşmaktadır. Bir açıdan da “med”¹ ve “gunne”² harfleri kelimelerde hesaplı bir şekilde yer almıştır. Öyle ki, ses tonuna ahenk vermekte, kârinin nefes almasına yardımcı olmaktadır. Böy-lece kari kimse, fasıla çizgisine ve tertil üstatlarının izin verebildiği yere kadar yetişebilsin ve yeniden nefes alabilsin. Bir kimse birkaç defa bir şeyi dinleyince artık o şiirin tonu ve ahengi kendisi için tekrar sayılmakta ve usandırıcı olmaktadır. Ama Kur'an'ın her an değişen ve yenilenen sesini işittiğinde insan asla usanmamakta ve bezmemektedir. Aksine işitme susuzluğu, her an daha da bir artmaktadır. Zira Kur'an'ın sebepleri, evtatları ve fevasilleri³ sürekli olarak yer değiştirmektedir ve her birisi adeta kalbin bir köşesini okşamaktadır.

Araplar, Kur'an nazil olmadan önce bazen şiirlerinde bu tür ses çeşitlerinden istifade ediyordu. Ama, çoğu kez israf ve tekrar sebebiyle bu çeşitlemeleri usandırıcı oluyordu. Sonuçta

¹ Kendinden evvel gelen harflerin uzun sesli okunmasına vesile olan “elif, vav, yâ” harfleri.

² Tecvidde: Aynı cinsten olan harfleri birbirine katarak iki defa okumak. Şeddeli okumak veya yazılmak. Genizden gelen sese gunne dendiği gibi, harfleri şiddetli okumağa idgam deniyor. Konuşurken küçük dil genize çekilerek çıkan ses gunnedir. Gunnenin, bazı kimselerce harf sayılması mecazdır. Çünkü idgâm ikiye ayrılır. Gunnesiz idgam ki; tenvin veya sâkin nun, lâm ve râ harflerine idgam olunursa gunnesiz okunur. Mi'r Rabbi Mi'l ledühü gibi. Gunneli idgam: Tenvin veya sakin nun (Ya, mim, nun, vav) harflerinden birine idgam olunursa gunne ile okunur. (Vav ile yâ) ya idgam edilirse gunne yarım olur.

³ Aruz musikisinde kullanılan bir kavramdır. Harekeleri bir harften sonra sakin bir harf gelirse bu hafif olma sebebi sayılır. İki harekeli harften sonra eğer bir sakin harf gelmezse ağırlık sebebi sayılmaktadır. İki harekeli harften sonra sakin bir harf gelirse vetet-i mecmu' olarak adlandırılmaktadır. Eğer sakin bir harf, iki harekeli harfin arasında yer alırsa, veted-i mefruk olarak adlandırılmaktadır. Eğer üç harekeli harf birbiri ardında gelecek olursa, küçük fasıla olarak adlandırılmaktadır. Eğer dört harekeli harf birbiri ardınca gelir ve ardından sakin bir harf yer alırsa bu da büyük fasıla olarak adlandırılmaktadır.

nesirde -ister mürsel, ister müsecc'e olsun- Kur'an'da var olan selaset (akıcılık) ve tatlılık görülmemiş bir şeydi. Oysa Arapların en iyi düz yazılarında dahi, akıcılığını azaltan bir takım ayıplar görülmektedir. Onların hiç biri Kur'an gibi bir tertil kabiliyetine sahip değildir. Eğer tertili hususunda ısrar gösterilecek olursa, bu bir zorlama olmakta ve sözün değerini azaltmaktadır.

Bu esas üzere Arapların kendi zanlarınca Kur'an'a verdikleri en küçük lakabın, "bu söz şiirdir, eğer şiir değilse sihirdir" sözüne şaşmamak gerekir. Bu söz bile, Arapların Kur'an'ın güzel ve azametli sözü karşısındaki hayranlığını ve hayretini göstermektedir. Zira Kur'an'da yer alan sözler, düz yazıdan çok daha üstün ve azametlidir. Aynı zamanda şiirin tatlılığı ve güzelliğine de sahiptir.

Üstat "Deraz" şöyle demiştir: "İnsan bu zorlanan mahreçlerden böylesine nurlu cevherlerin bu harf tertibi ile dışarı çıktığını görünce büyük bir lezzet almakta ve vecde gelmektedir. Bu harflerde adeta biri çalmakta, diğeri söylemekte, üçüncüsü fısıldamakta, dördüncüsü bağırmakta, beşincisi nefesi titretmekte, altıncısı nefes yolunu tıkamakta ve siz ahenk güzelliğini görmektesiniz. Çeşitli ve uyumlu bir mecmuada ne bir tekrar, ne bir boş söz, ne gevşeklik, ne kabalık, ne harfler ve sesler arasında çirkinlik göze çarpmaktadır. Bu esas üzere Kur'an kelamı, ne bedevilerin kaba sözüne, ne de şehirlilerin yumuşak sözlülüğüne benzemektedir. Aksine her ikisinin karışımı bir stil ortaya koymuştur. Birincinin selabetine, ikincinin ise letafetine sahiptir. Adeta iki dilin karışımı bir şeydir ve iki dilden oluşmaktadır. Evet, Kur'an böylesine taze ve güzel bir giysiye sahiptir. Bu ise içinde değerli inciler gizleyen sedefi andırmaktadır. O halde eğer, sürekli güzelliği seni içindeki gizli hazinelerinden alı koymazsa, tazeliği ve sevinçliliği maverasındaki gizli perdeleri seni engellemezse ve sen kabuğu içinden ayırır, sedefi inciden kenara iter, lafızların düzen ve süsünden manaların azametine ulaşacak olursan, çok büyük ve yüce bir hazineye sahip olursun. Çok daha güzel manalar elde edersin. Orası Kur'an'ın ruhu ve hakikatidir. Bu ateş, Musa'yı mukaddes vadide ateş ağacına doğru sürükleyen bir nurdur ve orada kutsi ruh esintisi, sana da şöyle diyecektir: "Şüphesiz ben alemlerin rabbi olan Allah'ım."¹

Seyyid Kutub, Kur'an'ın ahenk düzeni hakkında şöyle diyor: "Böyle bir melodi; özel bir düzen, bir kelimedeki harflerin uyumu ve kelimelerin belli bir fasılada birlikteliği sayesinde meydana gelmiştir. Bu açıdan Kur'an hem düz yazının özelliklerine hem de şiirin hususiyetlerine sahiptir. Aynı zamanda manalar ve beyan hakkındaki Kur'an'daki bu üstünlük, onu kafiyeye ve "efail" kayıtlarından kurtarmış ve tam bir beyan özgürlüğünü mümkün kılmıştır. Aynı zamanda, şiir hususiyetinde de onun deruni musikisini almış, bir tür vezin oluşturan fasılları da Kur'an'a ayrı bir güzellik katmıştır. Bu özellikler Kur'an'ı kafiyeden ve "efail"den müstağni kılmıştır. Aynı zamanda Kur'an hem şiir ve hem de düz yazı özelliklerine sahip olmuştur. Kur'an okunurken, Kur'an'daki deruni ahenk tümüyle hissedilmektedir. Bu ahenk kısa surelerde yakın fasıllarıyla ve tümel olarak tasvir ve portrelerde daha çok göze çarpmaktadır. Uzun surelerde ise, bu daha az göze çarpmaktadır. Ama sürekli ahenk sistemi göze çarpmaktadır. Örneğin Necm suresinde şöyle okumaktayız:

¹ Kasas suresi, 30. ayet, bkz. Üstat Deraz, en- Nebe'ul Azim, s. 94- 99

وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ {1} مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ {2} وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ {3} إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ {4} عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَىٰ {5} ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَىٰ {6} وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلَىٰ {7} ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّىٰ {8} فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ {9} فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ {10} مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَىٰ {11} أَفَتُمَارُونَهُ عَلَىٰ مَا يَرَىٰ {12} وَلَقَدْ رَأَهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ {13} عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَىٰ {14} عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوَىٰ {15} إِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشَىٰ {16} مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَىٰ {17} لَقَدْ رَأَىٰ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَىٰ {18} أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّىٰ {19} وَمَنَاةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرَىٰ {20}

“Battığı zaman yıldız and olsun ki, arkadaşınız (Muhammed) sapmadı ve bâtila inandı; o, arzusuna göre de konuşmaz. O başka değil, ancak bir vahiydir, vahiy-olunur. Onu kuvvetleri pek şiddetli olan öğretmiştir. (Ki O,) Görünümüyle çarpıcı bir güzelliğe sahiptir. Hemen doğruldu. O, en yüksek bir ufuktaydı. Sonra (Muhammed’e) yaklaştı, derken daha da yaklaştı. O kadar ki (birleştirilmiş) iki yay arası kadar, hatta daha da yakın oldu. Bunun üzerine Allah, kuluna vahyini bildirdi. (Gözleriyle) gördüğünü kalbi yalanlamadı. Yine de siz görmüş olduğu üzerinde onunla tartışacak. And olsun ki o, Cebrail’i sınırın sonunda başka bir inışinde de görmüştür. Ki Cennetü’l Me’va onun yanındadır. O vakit ki, Sidre’yi bürüyen bürüyordu. Göz ne çevrildi ve ne de tecavüz etti. And olsun o, Rabbinin en büyük âyetlerinden bir kısmını gördü. Ey inkarcılar! şimdi Lat, Uzza ve bundan başka üçüncüleri olan Menat’ın ne olduğunu söyler misiniz? “¹

Bu fasılalar, yaklaşık olarak eşit bir vezne sahiptir. Ama sadece Arapların “aruz” sanatı esasınca değildir. Kafiyelerine de riayet edilmiştir. Bu ikisi ayrıca, ayrı bir özellik teşkil etmektedir ki vezin ve kafiye gibi zahir değildir. Bu özellik, kavramların harflerinin birliğinden ve kelimelerin cümle içindeki uyumundan meydana gelmektedir ve musiki ritmini oluşturmaktadır. Bu son özellik iç his ve müzikal idrak sebebiyle, bir ritim ile diğer ritim arasında her ne kadar fasılları ve vezni bir olsa da farklılık oluşturmaktadır. Cümlede musiki düzenine uyulduğu için buradaki uyum düzeni, ne kısadır, ne uzundur, orta makamda bulunmaktadır. Aynı zamanda “reviy harfleri”ne² dayanarak bir dizi ve destanımsı bir feza oluşturmuştur. Bütün bu özellikler, hissedilir özelliklerdir ve bazı fasıllarda oldukça açık bir şekilde görülmektedir. Örneğin, Ey inkarcılar! şimdi Lat, Uzza ve bundan başka üçüncüleri olan Menat’ın ne olduğunu söyler misiniz? “ ayeti yerine,

“Ey inkarcılar! şimdi Lat, Uzza üçüncüleri olan Menat’ın ne olduğunu söyler misiniz? diyecek olursak kafiye ortadan kalkmaktadır ve ahenk bozulmaktadır. Eğer: Ey inkarcılar! şimdi Lat, Uzza ve bundan başka olan Menat’ın ne olduğunu söyler misiniz? “ diyecek olursak, o zaman da vezni bozulmaktadır.

Hakeza Allah-u Teala:

الْكُمُ الذَّكْرُ وَلَهُ الْأُنثَىٰ {21} تِلْكَ إِذًا قِسْمَةٌ ضِيزَىٰ {22}

¹ Necm suresi, 1- 22. ayetler

² Reva, aruz kavramında kafiyenin merkezini oluşturan asıl harftir. Kafiye olan kelimenin son harfi. Şiirde kafiye harfi.

“Sizin için erkek de O’nun için dişi mi? Bu, o halde âdilâne olmayan bir taksim” diye buyurmuştur. Eğer bunun yerine:

الْكُمُ الذَّكْرُ وَلَهُ الْأُنثَى {21} تِلْكَ قِسْمَةٌ ضِيزَى {22}

“Sizin için erkek de O’nun için dişi mi? Bu, âdilâne olmayan bir taksim” söylenecek olsaydı, “izen” kelimesiyle kıvam bulmuş olan kelamın ahengi bozulmuş olurdu.

Elbette bu sözler, “الأخرى”, “الثالثة”, veya “إذاً” kelimelerinin fazlalık olduğu anlamında değildir. Sadece vezin ve kafiye oluşturmak için söylenmemiştir. Bu kelimelerin daha önemli görevi; manaları ulaştırmaya yardımcı olmalarıdır. Bu da Kur’an’ın teknik özelliklerinden biridir. Bu özellik sayesinde kelime hem mana ifadesinde zaruret ifade etmektedir, hem ahenge kıvam vermektedir. Bu her iki görev de aynı düzeyde yapılmaktadır. Hiç birisi diğerinden üstün değildir.

Daha önce de söylediğimiz gibi ayetler ve fasılalarda (veya ona benzer yerlerde) ahenk düzeni, Kur’an kelimelerinde bir çok yerde açıkça görülmektedir. Sözümüzün delili de şudur ki özel bir şekilde kullanılan bir kelime, kıyasî bir surette başka bir kelimeye dönüştürülecek veya bir kavram silinecek ya da yer değiştirecek olursa bu ahenk düzeni bozulmaktadır. Bir diğer örnek Hz. İbrahim’in (a.s) macerasıdır.

قَالَ أَفَرَأَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ {75} أَنْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ الْأَقْدَمُونَ {76} فَإِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِي إِلَّا رَبَّ الْعَالَمِينَ {77} الَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِينِ {78} وَالَّذِي هُوَ يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ {79} وَإِذَا مَرَضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ {80} وَالَّذِي يُمَيِّنُ لِي نَمِّي ثُمَّ يُحْيِينِ {81} وَالَّذِي أَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لِي خَطِيئَتِي يَوْمَ الدِّينِ

“İbrahim) dedi ki: “Siz ve sizden önceki atalarınızın neye tapdıklarını şimdi gördünüz? İşte bunlar, gerçekten benim düşmanımdır; yalnızca alemlerin Rabbi hariç. O beni yaratan ve doğru yola iletendir. O beni doyuran ve içirendir. Hastalandığım zaman bana şifa veren O’dur. Beni öldürecek, sonra diriltecek olan da O’dur. Hesaplaşma günü günahlarımı affedeceğini umduğum da O’dur.”¹

يُحْيِينِ “yuhyine”, يَسْقِينِ “yeshfine”, يَسْقِينِ “yaskine”, يَهْدِينِ “yehdine”, “ya-i mütekellim”in kullanılması; تَعْبُدُونَ “ta’budun”, الْأَقْدَمُونَ “el-ekdemun”, الدِّينِ “ed-din”... kelimelerindeki kafiye korunması içindir.

Bu ayetlerde başka bir örnek daha vardır.

وَالْفَجْرِ {1} وَلَيَالٍ عَشْرٍ {2} وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ {3} وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِ {4} هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حِجْرٍ

“Fecre, on geceye (haccın on gecesine), çifte ve teke, (her şeyi karanlığı ile) örttüğü an geceye yemin ederim ki, akıl sahibi için bunlarda elbette bir yemin (değeri) var, değil mi?”²

Burada, “حِجْرٍ”, “الْوَتْرِ”, “عَشْرٍ”, “وَالْفَجْرِ”, “يا” harfi, “حِجْرٍ” kelimesiyle uyum içinde olsun diye hazf olmuştur.

Başka bir örnek:

يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ إِلَى شَيْءٍ تُكْرِمُ {6} خُسْعًا أَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُّنتَشِرٌ {7} مُّهْطِعِينَ إِلَى الدَّاعِ يَقُولُ الْكَافِرُونَ هَذَا يَوْمٌ عَسِرٌ

¹ Şuara suresi, 82. ayet

² Fecr suresi, 5. ayet

“O çağıranın, görülmemiş ve tanınmamış bir şeye çağırdığı gün. Sanki etrafa yayılmış çer- kirge sürüsü gibi bakışları perişan (utançtan yere bakar) bir halde ve dâvetçiye koşarak kabir- lerden çıkarlar. O esnada kâfirler: Bu, çok çetin bir gündür! derler.”¹

Bu ayette “الدَّاعِ” kelimesindeki “ye” harfi silinmemiş olsaydı, öyle anlaşılıyor ki vezin ve kafiye bozulmuş olurdu. Başka bir örnek de: **ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبْغُ فَازْتَدَّا عَلَى آثَارِهِمَا قَصَصًا**

“İstedığımız zaten buydu” dedi. Hemen geldikleri yoldan izleri üzerinde geri döndü- ler.”²

Bu ayette ise, “نَبْغُ” kelimesindeki “ya” harfini kıyas esasınca uzatacak olursak, vezin ve kafiye bir tür bozulmuş olacaktır ve bu da söz konusu örneklerde, sakın olan “ha” harfinin ke- limedeki “ya” veya “ya-i mütekellim”e eklendiği taktirde düşecektir.

وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ {8} فَأَمُّهُ هَاوِيَةٌ {9} وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَتْ {10} نَارٌ حَامِيَةٌ

“Ameli yeğni olana gelince, işte onun anası (yeri, yurdu) Hâviye’dir. Nedir o (Hâviye) bilir misin? Kızgın ateş!”³

فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَاؤُمُ اقْرَءُوا كِتَابِيَهٗ {19} إِيَّيْ طَنَنْتُ أَتِي مَلَأَقِ حِسَابِيَهٗ {20} فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَّاضِيَةٍ

Hakeza: “Kitabı sağından verilen “Alın, kitabımı okuyun, doğrusu bir hesaplaşma ile karşılaşacağımı umuyordum” der. Artık o, hoşnut bir yaşama içindedir.”⁴

İkinci halet için örnek: Bu türde kelimenin kıyası suretinde hiç bir değişim vücuda gelme- mektedir. Ama eğer kelimelerin terkip düzeni değişecek olursa, bu terkipte gizli olan musikide bir tür karmaşıklık vücuda gelecektir. Örneğin:

ذِكْرُ رَحْمَةِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَرِيَّا {2} إِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا {3} قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا {4}

“Bu, Rabbinin kulu Zekeriya’ya olan rahmetini anmadır. Hani O, Rabbine içinden yalvarmış. Rabbim! dedi, benden (vücudumdan) , kemiklerim zayıfladı, saçım başım ağardı. Ve ben, Rabbim, sana (ettiğim) dua sayesinde hiç bedbaht olmadım.”⁵ ayetindeki “مِنِّي” kelimesi, “الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا” ifadesinden önce getirilmiş olsaydı ve cümle, “قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ” diye söylenmiş olsaydı, bu durumda vezin ve kafiyenin bozulmuş olacağı hissedilmektedir. Dolayısıyla “مِنِّي” kelimesi sadece “الْعَظْمُ” kelimesinden sonra gelmelidir ki bu ahenk korunmuş olsun.

“Rabbim! dedi, benden (vücudumdan) , kemiklerim za- yıfladı.”

Dolayısıyla söylendiği gibi Kur’an kelamında bir tür deruni musiki türü vardır ki bu açık bir şekilde hissedilmektedir. Ama açıklamaya gelmemektedir. Bu musiki cümlelerin deruni terki- binde ve kelimelerin içinde gizlidir. Sadece görülmeyen hislerle ve yüce kudretle derk edilmek- tedir.

¹ Kamer suresi, 8. ayet

² Kehf suresi, 64. ayet

³ Karia suresi, 11. ayet

⁴ Hakka suresi, 21. ayet

⁵ Meryem suresi, 4. ayet

Bu esas üzere deruni musiki; Kur'an'ı beyanı etmekle birlikte, ondan dengeli ve yüce hasasiyetli bir takım kelimeler de yaratmaktadır ki en küçük bir hareket sebebiyle bozulmaktadır. Gerçi bunlar şiir kelimeleri değildir. Şairlerin bir çok kayıtlarına da sahip değildir. Beyan özgürlüğünü ortadan kaldıran ve insanı hedeften uzaklaştıran kayıtlar da burada yoktur.”¹

Rafii ise şöyle demiştir: “Araplar düz yazı yazarken de birbirleriyle rekabet ediyorlardı. Bu vesileyle birbirlerine karşı övünüyorlardı. Ama onların söz sitili her zaman tek esas üzereydi. Onlar mantık ve beyan hususunda özgür idiler. Konuşma tekniklerini çok iyi biliyorlardı. Elbette Arapların fesahati bir taraftan fitri idi ve bir taraftan da tabiatan ilham almıştı. Ama Kur'an nazil olunca, onlar başka bir şeklin olduğunu gördüler. Şüphesiz kelimeler onların bildikleri kelimelerdi. Birbiri ardınca hiç bir zorlama olmaksızın akıcı bir şekilde kullanılmıştı. Bu cümlelerde terkip ve uyum, doruk noktasında bulunmaktaydı. Bunun üzerine Araplar, Kur'an'ın azameti ve yüceliği karşısında şaşkınlığa uğradılar. İçlerindeki zaafı ve zihin melesinin değersizliğini anlamış oldular.

Arap belagatçıları² da o zamana kadar bu sözün benzerini tanımadıkları bir söz gördüler. Onlar, bu yeni sözdeki cümleleri; cümle, kelime ve harflerdeki yüce ahengi görüyorlardı. Bu sözler öylesine uygun bir şekilde yan yana yer almışlardı ki adeta tek bir parça oldukları sanılıyordu. Araplar açık bir şekilde, bu sözlerin ruhunda bir tür ahenk düzeni olduğunu hissediyor ve bu da onların acizliğini ve güçsüzlüğünü ispat ediyordu.

Kur'an'ın musiki ve ruhsal felsefesini derk eden kimseler, hiç bir sanatta Kur'an kelimelelerinin doğal tenasübü ve harflerinin ahengine karşı koyulamayacağına inanmaktadırlar. Onlara göre hiç kimse, Kur'an'ın bir tek harfine dahi itirazda bulunulamaz. Ayrıca Kur'an musikiden çok daha üstündür ve aslında taşıdığı hususiyetleriyle musiki değildir.

Musiki melodilerinde seslerin çeşitliliği, uzatma, yankılanma, yumuşaklık, şiddet ve muhtelif hareketler, musiki dilinde ses belagatı olarak adlandırılan modülasyon ve şakıma ekiyle ruhsal heyecana sebep olmaktadır. Eğer Kur'an'ın bu boyutunu tilavetinde göz önünde bulunduracak olursak, hiç bir dilin Kur'an dilinden daha belagatlı olmadığını anlarız. İşte bu boyut Arap olsun veya olmasın bütün insanların duygularını harekete geçirmektedir. Bu esas üzere Kur'an'ın yüksek sesle okunmasının teşvik edilme sırrı da açığa çıkmaktadır.

Kur'an ayetlerinin bitişindeki fasılalar, musiki cümlelerinin bittiği boyutların kamil bir portresidir. Bu fasıla kendi içinde seslerle bir uyum içindedir. Sesin eda ettiği ses türü ve şivesiyle eşsiz bir birliğe sahiptir ve bir açıdan bu fasılların çoğu musikide var olan “nun” ve “mim” harfiyle veya “med” harfleriyle sona ermektedir ki, o da Kur'an'da doğaldır.³

Bazı fen ehli kimseler şöyle demişlerdir: “Kur'an-ı Kerim'de bir çok fasılalar, med, leyin (yumuşak) veya “nun” harfinin eklenmesiyle sona ermektedir. Bu harflerin getirilişinin hikmeti ise bir tür ahenk icat etmektir. Sibeveyh şöyle demiştir: “Onlar –yani Araplar- eğer kendi sözlerine bir uyum vermek isterlerse, şüphesiz “elif”, “ya” ve “nun” harflerini ekliyorlardı. Bu

¹ et- Tesvir-ul Fenni fi'l- Kur'an, s. 80- 83

² Hitâb ettiği kimselere göre uygun, tam yerinde, düzgün ve hakikatli güzel söz söyleme sanatı. Muktezâ-i hâle mutâbık söz söylemek. Belâgat, hem düzgün, hem yerinde söz söylemeyi öğreten ilmin de adı olur. Ve maani, beyan, bedi' diye üç kısma ayrılır. Bu gün Edebiyat denilen bilgiye, ilm-i belâgat denilir.

³ Rafii, İ'caz'ul Kur'an, s. 188- 216

vesileyle sesi uzatıyorlardı. Ama eğer ahenk icat etmek hedefinde değillerse, bu harflerle yetinmekten sakınıyorlardı. Kur'an-ı Kerim'de de bu metot oldukça daha zengin ve güzel bir şekilde kullanılmıştır. Ama fasıllar bu harflerle bitmiyorsa, örneğin sakın bir harfle bitiyorsa şüphesiz bu harf, cümledeki melodiye ve kavramların “takti” edilmesine (kesimine) uyularak getirilmiştir ve ses tonuyla uyum içinde en güzel biçimde kendi yerine oturtulmuştur. Elbette böylesi harfler, genellikle kısa cümlelerde yer almıştır ve uygun bir “kalkale”¹, sesli, yankılı veya musiki düzeninde kendisi için bir ses tonu tayin edilmiş harflerdendir. Dilde sesle uyarmanın insanların kalbindeki tesiri doğal bir tesirdir. Kur'an-ı Kerim, mucizevi ahenk düzeni, herkese hitap etmektedir. Yani dili anlayan veya anlamayan herkesi muhatap karar kılmaktadır.

Bu esas üzere Kur'an-ı Kerim'in kelimeleri öyle harflerden teşkil edilmiştir ki eğer bunlardan birisi düşecek veya değişecek olursa veya ona bir harf eklenecek olursa hemen bir bozulma olmaktadır. Vezin ve ahenk hususunda dahi eksiklik ortaya çıkmaktadır. Kulak ve dil hissini sorunla karşı karşıya getirmektedir ve sonuç olarak ifadelerin uyumu, mahreçlerin belirginliği, harflerin dayanakları ve birbiriyle yakınlığı yeniden problemle karşı karşıya gelecek ve işitme anında bir takım uyumsuzluklar ortaya çıkacaktır.”

Bazıları şöyle demişlerdir: “Kur'an mucizelerinden bu boyut, ilk aşamada okuyucunun veya işiten kimsenin kalbinde belirsiz bir takım hisler uyandırmaktadır. Başka bir ifadeyle, harfleri öyle güzel bir şekilde yan yana karar kılmıştır ki işitildiği zaman musiki aletleri, kafiye, vezin ve bahr² olmaksızın böylesine bir azametli bir ahenk kulaklara gelmektedir.

Kur'an'ın bir yerinde Zekeriyya (a.s) Allah'a hitaben şöyle demektedir:

قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاسْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا {4}

“Rabbim! dedi, benden (vücudumdan) , kemiklerim zayıfladı, saçım başım ağardı. Ve ben, Rabbim, sana (ettiğim) dua sayesinde hiç bedbaht olmadım.”³ veya Hz. Mesih'in beşikteyken söylemiş olduğu söze kulak verin.

¹ Bir şeyi titretmek. Tecvidde: Okurken harflerin üzerinde birden durarak harfî, mahrecinden çıkar çıkmaz kesmek suretiyle bu harfleri tekrar okumak. Kalkale ile okunan harfler şunlardır: Kaf, tı, ba, cim, dal. (Hakk kelimesinde okunduğu gibi)

² Aruzda aslî bir vezinle ondan tevellüt eden vezinler mecmuası. Bunlardan Arap nazmı haricinde kullanılan bahirler şunlardır: 1- a) Hezec (Neş'eyle şarkı söyleme) : a) Mefâilün, mefâilün, mefâilün, mefâilün. b) Mefâilün, mefâilün, feülün. c) Mefâilün, feülün, mefâilün, feülün. d) Mef'ülü, mefâilün, mef'ülü, mefâilün. e) Mef'ülü, mefâilü, mefâilü, feülün. g) Mef'ülü, mefâilü, feülün. 2- Recez (Titrek) : a) Müstef'ilün, müstef'ilün, müstef'ilün, müstef'ilün. b) Müfte'ilün, müfte'ilün, müfte'ilün, müfte'ilün. c) Müfte'ilün mefâilün, müfte'ilün, mefâilün. d) Müfte'ilün, müfte'ilün, fâilün. e) Müstef'ilâtün, müstef'ilâtün. f) Mefâilün, mefâilün, mefâilün, mefâilün. 3- Remel (Koşan) : a) Fâilâtün, fâilâtün, fâilâtün, fâilün. b) Fâilâtün, fâilâtün, fâilün. c) Fâilâtün (feilâtün) feilâtün, feilâtün, feilün (fa'lün) . d) Fâilâtün (feilâtün) , feilâtün, feilün (fa'lün) . 4- Münserih (Akıcı) : a) Müfte'ilün, fâilün, müfte'ilün, fâilün. b) Müstef'ilün, feülün, müstef'ilün, feülün. 5- Muzari' (Benziyen) : a) Mef'ülü, fâilâtü, mefâilü, fâilün. b) Mef'ülü, fâilâtün, mef'ülü, fâilâtün. 6- Müctes (Kopmuş) : a) Mefâilün, feilâtün, mefâilün, feilâtün. b) Mefâilün, feilâtün, mefâilün, feilün (fa'lün) . 7- Seri' (Çabuk) : a) Müfte'ilün, müfte'ilün, fâilün. 8- Hafif: a) Fâilâtün (feilâtün) , mefâilün, feilün (fa'lün) 9- Mütakarib (Yakın) : a) Feülün, feülün, feülün, feülün. b) Feülün, feülün, feülün, feül. 10 - Kâmil: a) Mütefâilün, mütefâilün, mütefâilün, mütefâilün. b) Mütefâilün, feülün, mütefâilün, feülün.

³ Meryem suresi, 4. ayet

وَجَعَلَنِي مُبَارَكاً أَيْنَ مَا كُنْتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا {31}

“Nerede olursam olayım, O beni mübarek kıldı; yaşadığım sürece bana namazı ve zekâtı emretti.”¹ veya peygamberlerin itaat etmesi hakkında olan ahenkli cümlede ise şöyle yer almıştır:

إِذَا تَنَلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُ الرَّحْمَنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا {58}

“Onlara, çok merhametli olan Allah’ın âyetleri okunduğunda ağlayarak secdeye kapanırlardı.”² veya bu dehşetli ahenk ve ses tonu, Allah ile kıyamet günü görüşmeyi nitelendirmektedir ve şöyle buyurmaktadır:

وَعَنْتِ الْوُجُوهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ وَقَدْ خَابَ مَنْ حَمَلَ ظُلْمًا {111}

“İnsanlar, diri ve her an yaratıklarını gözetip duran Allah’a boyun eğmiştir. Yüku zulüm olan kimse ise hüsrana uğramıştır.”³

Rahman olan Allah, değerli Peygamber’ine tatlı bir ahenk ile hitap etmiştir. Bu ahenk, adeta kalpleri, büyülemektedir.

طه {1} مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَىٰ {2} إِلَّا تَذَكِّرَةً لِّمَنْ يَخْشَىٰ {3} تَنْزِيلًا مِّمَّنْ خَلَقَ الْأَرْضَ وَالسَّمَاوَاتِ الْعُلَىٰ {4} الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَىٰ {5} لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرَىٰ {6} وَإِنْ تَجَهَّرْ بِالْقَوْلِ فَإِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَىٰ {7} اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ {8}

“Ta Ha Biz, Kur’an’ı sana, güçlük çekesin diye değil, ancak Allah’tan korkanlara bir öğüt olsun diye indirdik. (Kur’an) yeri ve yüce gökleri yaratan Allah tarafından peyderpey indirilmiştir. Rahman arşa hükmetmektedir. Göklerde, yerde ve ikisi arasında bulunan şeyler ile toprağın altında olanlar hep O’nundur. Eğer sen, sözü açıktan söylersen, bilesin ki O, gizliyi de, gizlinin gizlisini de bilir. Allah, kendisinden başka ilâh olmayandır. En güzel isimler O’na mahsustur.”⁴

Kur’an-ı Kerim, canilerden söz edince ve onlar için elim bir azabı göz önünde bulundurunca sert bir ifade kullanmakta ve bu ses adeta kulaklarda yankılanmaktadır. Bu kavramlar, adeta atılan sert bir taş haline dönüşmektedir.

إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحاً صَرْصَراً فِي يَوْمِ نَحْسٍ مُّسْتَمِرٍّ {19} تَنْزِعُ النَّاسَ كَأَنَّهُمْ أُعْجَارٌ نَّحْلٍ مُّنْفَعِرٍ

“Biz onların üstüne, uğursuzluğu devamlı bir günde dondurucu bir rüzgâr gönderdik. İnsanları söküp atıyordu; sanki onlar, kökünden sökülüp- kopmuş hurma kütükleriymiş gibi.”⁵

Ama tespih getiren melekler, müminler için mağfiret dileyince kavramlar, oldukça acıkıcı ve yumuşak olmaktadır.

رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَّحْمَةً وَعِلْماً فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ

¹ Meryem suresi, 31. ayet

² Meryem suresi, 58. ayet

³ Ta- Ha suresi, 111. ayet

⁴ Ta- ha suresi, 8. ayet

⁵ Kamer suresi, 20. ayet

“Yarabbi! Sen her şeyi rahmet ile ve ilim ile kuşatmışsındır. Artık tövbe etmiş, senin yoluna tâbi olmuş olanlara mağfiret buyur.”¹

Kıyamet gününden söz ettiğinde ise, kelimeler, ıstıraplı, öfkeli ifadeler kesin, korkunç ve uyarıcı olmaktadır.

وَأَنْذَرُهُمْ يَوْمَ الْأَرْزَاقِ إِذِ الْقُلُوبُ لَدَى الْحَنَاجِرِ كَازِمِينَ مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ {18}

“Yaklaşan gün hususunda onları uyar! Çünkü o onda dehşet içinde yutkunurken yürekleri ağızlarına gelmiştir. Zalimlerin ne dostu ne de sözü dinlenir şefaathçisi vardır.”²

Daha sonra sıra şikayete gelince, ayrı bir ton kullanılmaktadır ve bu şikayetin hiç bir faydası olmadığı belirtilmektedir.

يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ {6} الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ {7} فِي أَيِّ صُورَةٍ مَا شَاءَ رَكَّبَكَ

“Ey insan! Seni yaratıp seni düzgün ve dengeli kılan, seni istediği bir şekilde birleştiren, ihsanı bol Rabbine karşı seni aldatan nedir?”³

Ama müjde zamanı gelince... Melekler Meryem’e Mesih’in doğduğunu haber vermektedirler.

يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ

“Ey Meryem! Allah sana kendisinden bir Kelime’yi müjdeliyor. Adı Meryem oğlu İsa’dır. Mesih’tir; dünyada da, ahirette de itibarlı ve Allah’ın kendisine yakın kıldıklarındandır.”⁴

Veya hançer gibi bir feryat yükselerek şöyle buyurulmaktadır:

فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاحَّةُ {33} يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ {34} وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ {35} وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ {36} لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ {37}

“Kulakları sağır edercesine yüksek o gürültü geldiği zaman. İşte o gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçır. O gün, onlardan her birisinin kendine yetecek bir işi vardır.”⁵

Kur’an mimarisindeki bu ifadeler, ses tonları ve metot çeşitleri eşsiz bir sanat konumundadır. Bundan ne önce ne de sonra benzeri görülmüştür. Bütün bu işler tam bir sadelik içinde gerçekleşmiştir. Uydurma ve yapmacık hiç bir unsur yoktur. Oldukça akıcı kavramlar kalbe girmekte, işe başlamadan önce de akıl, yorum, tefekkür ve düşünce insanı huşuya sevk eden belirsiz bir duygu uyandırmaktadır. Başka bir ifadeyle, Kur’an’ın sesi kulağa gelince ve kalp ile temas kurunca insanın derinliklerinde bizim yorumlayamadığımız bir duygu uyandırmaktadır. Diğer bütün özelliklerin yanı sıra bu özellik, tek başına Kur’an’dan, adeta insanın zihninde yorumlanması imkansız ve eşi olmayan bir portre betimlemektir.⁶

¹ Gafir suresi, 7. ayet

² Gafir suresi, 18. ayet

³ İnfitar suresi, 8. ayet

⁴ Al-i İmran suresi, 45. ayet

⁵ Abese suresi, 37. ayet

⁶ Mustafa Mahmud, Muhaveletun i Fehm’il Asri li’l Kur’an, s. 445- 447

Kur'an'ın Deruni Ahenk Düzeni

Dış musiki; kafiye, kafiyeli söz, düz yazının eşit mısralara bölüştürülmesi, vezinler ve bahirler gibi kararlaştırılmış sanatlardan elde edilmektedir ki, tümü de lafzi ve bitişik soyut kalıplardır. Ama deruni ahenk düzeni kelamın özünden ve hakikatinden elde edilen beyan azameti ve tabir yüceliğinden doğmaktadır. Birinci türün ikinci türden farklılığı ise çok büyüktür. Zira ikinci türde lafzın güzelliği ve mananın azameti, kopmaz bir irtibata sahiptir ve bu ikisinin birlikteliğinden duygusal bir melodi vücuda gelmektedir. Ruhları okşayan bir esinti oluşturmaktadır ve insanın içini heyecana sürüklemektedir. Üstat Mustafa Mahmud, kendi metodunda eşsiz olan veya kendi üslubunda tek sayılan Kur'an mimarisinin ilginç sıraları hakkında şöyle demektedir: “İşte tüm bunlar Kur'an kelamının yapısının sıralarının derinliklerinden biridir. Kur'an ne şiirdir, ne düz yazıdır, ne de kafiyeli kelimdir; aksine bir tür deruni musikiyi aşık kılan söz mimarisidir.

Bilmek gerekir ki, deruni musiki ile dış musiki arasındaki fasıla oldukça çoktur. Örneğin musiki ve ahenk sahibi şiirleri bulunan Ömer b. Ebi Rabia'nın şiirlerine bir göz atalım.

قاله لي صاحبي ليعلم ما بي
اتحب القتل اخت الرباب

Dinleyiciler, bu beyti işittikleri zaman bu beytin musikisinden vecde gelmektedirler. Ama bu şiirin musikisi, dış musiki türündendir ve şair iki eşit mısradaki vezinli sözler söyleyerek ve dengeli veya her iki mısradaki eşit –veya uzatılmış- son bağlama (kafiye) yaparak sözlerinin ahenkli oluşuna katkıda bulunmuştur. Bu beyitteki musiki dışarıdan duyulmaktadır; içeriden değil. Başka bir ifadeyle kafiye, vezin ve bahir bir musiki oluşturmaktadır. Ama

“Kasem olsun kuşluk vaktine. Ve sâkin olduğu zaman geceye.”¹ ayetini okuduğumuz zaman, kafiye, vezin ve kararlaştırılmış mısradan² arınmış bir satır görmekteyiz. Ama bütün bunlara rağmen bütünüyle musiki doludur ve her harfinden adeta kalbi okşayan bir melodi yükselmektedir. Şimdi bu melodi nereden ve nasıl vücuda gelmiştir; İşte bu, deruni musiki ve ahenk düzeninin kendisidir. Deruni ahenk düzeni, Kur'an'ın mimari sıralarından bir sırdır ve hiç bir edebiyatçı buna karşı koyamaz.

Hakeza: “O rahmeti bol olan Allah, Arş'a kurulmuştur.”³ ayetini okuduğumuz zaman, veya Zekeriyya'nın Allah'a hitaben

قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاسْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا

“Şöyle demişti: “Ey Rabbim! Şüphesiz (artık öyle bir durumdayım ki) benim kemiğim zayıflayıp gevşedi ve başım (ın saç) bembeyaz alev gibi tutuştu. Sana dua etmekle de ey Rabbim, hiç bir zaman bedbaht olmadım.”⁴ ifadesini okuduğumuz zaman veya Allah'ın Musa'ya hitaben

إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ أَكَادُ أُخْفِيهَا لِتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَىٰ

¹ Zuha suresi, 2. ayet

² Bir manzum yazının her bir satırı. Tam bir vezin ölçüsüne göre tanzim edilmiş söz.

³ Ta- Ha suresi, 5. ayet

⁴ Meryem suresi, 4. ayet

“Kıyamet günü mutlaka gelecektir. Herkes peşine koştuğu şeyin karşılığını bulsun diye neredeyse onu (kendimden) gizleyeceğim.”¹ sözünü işittiğimiz zaman veya Allah’ın suçlulara ceza vaad eden

إِنَّهُ مَنْ يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ

“Şurası muhakkak ki, kim Rabbine günahkâr olarak varırsa, cehennem sırf onun içindir. O ise orada ne ölür ne de yaşar!”² ifadesini tilavet ettiğimiz an, bu ifadelerden her birinin zati bir musikiye sahip olduğunu görmekteyiz. Bu musiki kavramları içinden ilginç bir şekilde adeta dışarı sızmaktadır.

Kur’an Musa’nın hikayesini beyan ettiği zaman da senfonik ve şaşırtıcı bir metot kullanmakta ve şöyle buyurmaktadır:

وَلَقَدْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي فَاصْرَبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ يَبَسًا لَا تَخَافُ دَرَكًا وَلَا تَخْشَىٰ {77} فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُودِهِ فَغَشِيَهُمْ مِنَ اللَّيْلِ مَا عَشَيْتَهُمْ {78} وَأَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ وَمَا هَدَىٰ

“And olsun ki biz Musa’ya: Kullarımla birlikte geceleyin yola çık da (size) yetişilmesinden korkmaksızın ve (boğulmaktan) endişe etmeksizin onlara denizde kuru bir yol aç, diye vahiy etmiştik. Firavun, ordusuyla onları takip etti, deniz de onları içine alıverdi, hem de ne alışı! Firavun, milletini saptırdı, onlara doğru yolu göstermedi.”³

Bu ayette kullanılan kavramlar oldukça akıcı ve selaset doruğunda olan kavramlardır. “yebesin” veya “la tahafu dereken” gibi kelimeler büyük bir incelik temessülüdür. Adeta kelimeler yaratıcılarının ellerinde erimektedir, düzene girmektedir ve onlarda eşsiz bir ahenk ve düzen içinde tecelli etmektedir. Bu ahenk düzeni bütün Arap kitaplarında eşi ve benzeri olmayan bir fizyonomi arz etmektedir.

Bu ahenk düzeni ve cahili şiir ile çağdaş şiir ve düzyazı arasında hiç bir benzeri yoktur. Kur’an’ın azametini lekelemek için didinen düşmanların bütün çabalarına rağmen tarih boyunca taklit çabalarından ve düşmanca tuzaklardan bir tanesi dahi ayakta kalamamıştır. Bütün bu kargaşalıklar arasında Kur’an ifadeleri kendine has özellikler taşımaktadır ve yorumlanmaz bir yapı olarak tecelli etmektedir. Bu konuda yapılabilecek en inandırıcı yorum Kur’an’ın insan elinin ulaşamadığı bir kaynağa sahip olduğu yorumudur.

Şimdi de şu ayetlerin ikası⁴ güzel melodisine kulak verelim:

رَفِيعَ الدَّرَجَاتِ ذُو الْعَرْشِ يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ لِيُنذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ

“Arş sahibi, varlıkların en yücesi olan Allah, kavuşma gününü ihtar etmek için kullarından dilediğine emriyle vahyi indirir.”⁵

Hakeza:

فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَىٰ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ

“...Tohumu ve çekirdeği çatlatandır, ölüden diriye çıkararak, diriden de ölüyü çıkarandır...”⁶

¹ Ta- Ha suresi, 15. ayet

² Ta- Ha suresi, 74. ayet

³ Ta- Ha suresi, 77- 79. ayetler

⁴ İka sesleri ahenkli kılmak demektir.

⁵ Gafir suresi 15. ayet

⁶ En’am suresi, 95. ayet

Hakeza:

فَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا

“Tanyerini ağartan, geceyi dinlenme zamanı, güneş ve ayı vakit ölçüsü kılandır.”¹

Hakeza:

يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ (Allah,) Gözlerin hainliklerini ve göğüslerin saklamakta olduklarını bilir.”²

Hakeza:

لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ “Gözler O’nu göremez; halbuki O, gözleri görür. O, eşyayı pek iyi bilendir.”³

Kur’an’ı Güzel Sesle Okumak

وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا “Ve Kur’an’ı da belli bir düzen içinde (tertil üzere) oku.”⁴

Şimdi artık deruni musiki, ilginç şiir tonu, ses nağmeleri ve ahenk içindeki düzen yapısıyla bir yere kadar tanışmış olduk. Sonuç olarak şu noktaya ulaşmaktayız ki Kur’an’ı tilavet etme emrinde güzel sesli olmak tavsiye edilmiştir. Kur’an kâriyelerinden sesi uzatma, modülasyon, terci⁵ ile kıraat ve benzeri tilavet zarafetlerine riayet etmeleri istenmiştir. Burada bu konuda birkaç rivayet nakletmek istiyoruz.

Allah Resulü (s.a.a) şöyle buyurmuştur: “Her şeyin bir süsü vardır. Kur’an’ın süsü de güzel sestir.”

Güzelliklerin en güzelinden birisi güzel saç, diğeri ise insanı kendine çeken güzel sestir.

“Kur’an’ı güzel sesle ve Arapça nağme ile okuyunuz, fesat ehli ve günahkarların basit nağmelerinden sakınınız.”⁶

Hakeza: “Güzel ses, Kur’an için bir süstür.”

Hakeza: “Kur’an’ı güzel sesle okuyunuz; zira güzel ses Kuran’ın güzelliğini artırır.”

Hakeza: “Kur’an’a seslerinizle güzellik katınız.”

İmam Sadık (a.s) ise ⁷ ayetinin tefsirinde şöyle buyurmuştur: “Bu ayet şu anlama gelmektedir: Kur’an’ı yavaş yavaş okuyunuz ve seslerinizi güzel kılınız.”⁸

İmam Bakır (a.s) ise şöyle buyurmuştur: “Kur’an’ı güzel sesle okuyunuz. Zira aziz ve celil olan Allah Kur’an’ın güzel sesle okunmasını sever.”⁹

¹ En’am suresi, 96. ayet

² Gafir suresi, 19. ayet

³ En’am suresi, 103. ayet

⁴ Müzemmil suresi, 4. ayet

⁵ Sesini yükseltmek.

⁶ el- Kafi, c. 2, s. 614- 616; 3, 8, 9. rivayetler

⁷ Müzemmil suresi 4. ayet

⁸ Bihar’ul Envar, c. 89, Kitab’ul Kur’an, 21. hadis, s. 190- 195

⁹ el- Kafi, c. 2, s. 616, 13. rivayet

Resulullah (s.a.a) ise şöyle buyurmuştur: “Kur’an hüznü bir ahenk ile nazil olmuştur. O halde onu vecdden¹ kaynaklanan ağlamayla okuyunuz. Eğer ağlayamazsanız, ağlar gibi okuyunuz ve Kur’an’ı güzel sesle okuyunuz ki her kim onu güzel sesle okumazsa bizden değildir.”

Hakeza: “Her kim Kur’an’ı güzel sesle okumazsa bizden değildir.”²

İmam Sadık (a.s) ise şöyle buyurmuştur: “Kur’an hüznü ile nazil olmuştur. O halde Kur’an’ı hüznü bir sesle okuyunuz”³

Elbette güvenilir kimselerin Allah Resulünden naklettikleri sözler oldukça çoktur ve bu sözlerimiz için ayrı bir delil teşkil etmektedir.

İbn-i Arabî⁴ ise şöyle demiştir: “Araplar bineğe binerken, bahçede otururken veya diğer zamanlar rukbani⁵ ses dinliyordu. Ama Kur’an nazil olduğu zaman Peygamber (s.a.a) rukbani ses dinleme yerine hecira⁶ sesini dinlemelerini ve seslerinin de Kur’an ile olmasını istiyordu.”⁷

Zamahşeri ise şöyle demiştir: Araplar bütün hallerinde bineğe binerken ya bir yere yaslanırken, evlerinin bahçesinde otururken veya diğer durumlarda rukbani şarkı söylüyordu. Peygamber (s.a.a) gönderilince ağır bir şekilde Kur’an okumalarını istedi ve şöyle buyurdu: “Her kim Kur’an’ı rukbaninin yerine geçirmese ve fısıldayarak zezeme etmez veya güzel bir sesle okumazsa bizden değildir.”⁸

Firuzabadi ise şöyle demiştir: “Ganahu şiir ve gana bihi tağniyeten” cümlesi şiiri sesle okudu ve onu şarkı halinde söyledi demektir.”

Zubeydi ise şöyle demiştir: “Allah hiç kimseye Peygamber-i Ekrem (s.a.a) kadar Kur’an’ı aşık bir şekilde tağni⁹ ile okumaya izin vermemiştir.”

Ezheri ise şöyle diyor: “Abdülmelik Bagavi ,Rabi’den ve o da Şafii’den bana şöyle nakletmiştir ki tağninin anlamı Kur’an’ı hüznü ve ince bir sesle okumaktır.”¹⁰ O başka bir hadisi de şahit tutmaktadır ki o hadiste şöyle buyurulmaktadır: “Kur’an’ı seslerinizle güzelleştiriniz.”

Muhammed bin Ali Mahbub Eş’ari kendi kitabında Muaviye bin Ammar’ın şöyle dediğini nakletmiştir: “Ebi Abdillah’a (a.s) şöyle dedim: “Acaba bir kimse dua veya Kur’an okur da sesini yükseltmezse, bir şey okumamış gibi mi sayılır? “ İmam şöyle buyurdu: “Evet, öyledir. Ali bin Hüseyin (a.s) Kur’an tilavetinde insanların en güzel seslisi idi. Kur’an tilavet ederken sesini öyle bir yükseltiyordu ki bütün ev halkı işitiyordu.” İmam Sadık (a.s) Kur’an okuma

¹ Aşk, muhabbet. Kendinden geçecek, unutacak kadar ilâhî bir aşk hali. Yüksek heyecan. İştiağın galebesi.

² Bihar’ul Envar, c. 89, s. 191

³ el- Kafi, c. 2, s. 614, 2. hadis

⁴ Ebu Abdillah Muhammed b. Ziyad Kufi olup Arab’ın meşhur dil bilimcilerinden biridir. Bir çok kimse derslerine katılmıştır. Söz bilim ve yabancı kelime tanıma hususunda herkesten önde olan biriydi. Öyle ki Ebu Ubeyde ve Esmâi’den daha üstün olduğu söylenmiştir. O H. Receb 150 yılında doğmuş ve Şaban 231 yılında ise vefat etmiştir. (Kumi el- Kuniye ve’l Elkab, c. 1, s. 215)

⁵ Rukbani uzatarak ve evirip çevirerek modülasyon ile okumak demektir.

⁶ Ezgi fısıldama ve zezeme etme hali, yavaş ve ağır okuma

⁷ Nihaye-i İbn-i Esir, c. 3, s. 391

⁸ el- Faik, c. 2, s. 36

⁹ Şarkı şeklinde söylemek. Bir ibareyi makamla okumak

¹⁰ Lisan’ul Arap, c. 15, s. 136, Tahsin’ul Kıraat ve terkiha

hususunda insanların en güzel seslisi idi. Geceleyin Kur'an okumak için uyanır, sesini yükseltirdi. Su dağıtanlar ve diğer kimseler oradan geçince duruyor ve onun tilavetine kulak veriyorlardı. ¹

Hakeza rivayet edildiği üzere Musa bin Cafer (a.s) de güzel bir sese sahipti. Kur'an'ı çok güzel bir şekilde okuyordu. Nitekim bir defasında şöyle buyurmuştur: "Ali bin Hüseyin (a.s) yüksek sesle Kur'an okumaktaydı ki oradan geçen bir kimse kendine gelsin. İmam (a.s) böyle yapınca artık insanlar buna güç yetiremiyorlardı." Ona şöyle soruldu: "Acaba Resulullah (s.a.a) 'de cemaat namazlarında sesini Kur'an tilavet ederken yükseltiyor muydu? " O şöyle buyurdu: "Resulullah (s.a.a) sadece insanların gücü yettiği şekilde tilavet buyuruyordu." ²

Hakeza İmam Ali bin Musa Rıza'dan (a.s) , O'da babasından, O'da atalarından ve onlar da Allah Resülü'nden (s.a.a) şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Kur'an'ı güzel bir sesle okuyunuz. Zira güzel ses, Kur'an'ın güzelliğini artırır." Daha sonra şu ayeti tilavet buyurdu:

“O, yaratmada dilediği kadar artırır.”³ **يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ**

Şeriat açısından Gına ve Musiki

Şimdi de şeriat açısından gına ve musikinin hükmüne bakmak uygundur. Burada akla gelen ilk soru şudur ki acaba gına zaten ve sadece bu unvanla mı haram olmuştur? Acaba Kur'an'ı melodiyle okumak bundan istisna mıdır? Bu genel hükümdeki tahsis nedir? Acaba ezgi bazen mi haram olup haramlar rengine bürünmektedir? Başka bir ifadeyle bu haram, melodinin boş, batıl ve zorbalık sözleri, fuhuşu yayıcı ve insanı Allah yolundan alıkoyan bir tür söz ile birlikte olduğu taktirde mi haramdır?

Bir çok metinlerde Kur'an-ı Kerim'in ayetinde geçen kavli zur (yalan söz) "gına" diye tefsir edilmiştir. Zeyd'ul Hişam şöyle nakletmektedir: "İmam Sadık'a (a.s) şunu sordum: "Allah-u Teala'nın

وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ "...yalan sözden kaçın." ⁴ ayetinden maksadı nedir? " İmam şöyle buyurdu: "Burada yer alan kavli zur'dan maksat gına⁵dır." Bu söz diğer bir çok rivayetlerde de yer almıştır. ⁶

Başka bir ifadeyle Kur'an-ı Kerim'in bu ayette sıkınmayı emrettiği kavli zur melodi ile de mutabıktır ve melodi de kavli zur'un örneklerinden biridir. Zira "**zur**" lügatte meyil ve geçiştir. ⁷ Dolayısıyla hayatta ciddiyetten sapmaya sebep olan ve müminler arasında ister muhtevası ile isterse de mesajlarıyla olsun fesadın yayılmasına neden olan her etken oyalanma batıl söz söyleme ve netice olarak kavli zur olarak tanınmaktadır ve yalan sözün bir örneği haline gelmektedir. Ama eğer kavram, lügat ve mana açısından kendisiyle uygun olduğu söylenecek

¹ Mustedrefat'us Serair, s. 484

² Kitab'ul İhticac, c. 2, s. 170

³ Fatir suresi, 1. ayet

⁴ Hac suresi, 30. ayet

⁵ Şarkı söylemek. Bir ibareyi makamla okumak.

⁶ Vesail (yeni baskı) , c. 17, s. 303; 2, 9, 20 ve 26. hadisler

⁷ Mekayis'ul Lügat, c. 3, s. 36

olursa, cevap vermek gerekir ki ifadenin zahiri bunu göstermemektedir ve şüphesiz gerçeğe de aykırıdır. Zira bu konuda ne şeraitin yasadığı bir kavram vardır ve ne de lügat durumuyla uyum içindedir.

“er-Rics minel evsan” (putların pisliği) ifadesinin tefsirinde de bu şekilde amel edilmiştir ve de satranç diye tefsir etmiştir. Abd’ul A’la’nın naklettiği üzere İmam Sadık (a.s) aziz ve celil Allah’ın,

فَاجْتَنِبُوا الرَّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ

“O halde pis putlardan sakının; yalan sözden kaçınınız.”¹

ayeti hakkında şöyle buyurmuştur: “Putların pisliği satrançtır. kavli-i zur ise gınadır.” Abd’ul A’la ise şöyle diyor: “Yine, “Aziz ve Celil olan Allah’ın قَوْلَ الزُّورِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ ayetinden maksat nedir? “ diye sordum. İmam şöyle buyurdu: “Onlardan biri de gınadır.”² Bu söylenen şeyler anlam ortaklığı varlığı olmaksızın, örneğin irade edildiğine en açık şahit konumundadır.

Bunun bir benzerini “Himad”ın naklettiği hadiste de görmekteyiz. O şöyle diyor: “İmam Sadık’a (a.s) kavli-i zur’un ne olduğunu sordum.” İmam şöyle buyurdu: “Onlardan biri de gına okuyan birine, “aferin” denilmesidir.”³ Şüphesiz eğer bir kimse fesada sebep olan bir ezgi okur ve siz de onu övecek olursanız bu aslında fuhuş işlemeye ve fesadı yaymaya devam etmesi için bir teşvihtir. Bütün bu sözler göstermektedir ki gına; lakırdı, vesvese, boş söz, fesat ve yalan söz içerdiği taktirde haramdır.

Ama eğer öğüt vermek ve kabiliyeti olan insanların ruhuna fazilet ve güzel hasletler yerleştirmek için bir vesile olursa o durumda batıl olmadığı gibi, hakka daha yakındır, kurtuluş ve irşat için bir yoldur; fesadın yayılması için bir ortam teşkil etmemektedir. Aynı zamanda sahih rivayetlerin bir çoğunda da kimi şarkıların helal, kiminin ise haram; kiminin fesat nedeni, kiminin ise ıslah edici; kiminin hayır ve kiminin de şer üzere olduğu açıkça belirtilmiş ve bu bağlamda bir ayırma gidilmiştir.

Nitekim bir rivayette yer aldığı üzere Ali bin Cafer (a.s) , kardeşi Musa Kazım’a (a.s) şöyle sordu: “Acaba fitır ve kurban bayramında veya merasimlerde gına okumak caiz midir? “ İmam şöyle buyurdu: “Eğer gınada günah işlemeye neden olan faktörler) olmazsa problem yoktur.”⁴

Resul-i Ekrem (s.a.a) şöyle buyurmuştur: “Herkim haram bir gına (ezgi) okur ve bir günaha sebep olursa yüzüne kötülük kapılarından bir kapı açılır.”⁵

O halde bazı ezgiler günah değildir ve günah işlemeye de sebep olmamaktadır. Dolayısıyla da asla haram ve kötülük sayılmamaktadır.

Burada dikkat edilmesi gereken bir husus da şudur ki “gına”nın haram olduğunu belirten rivayetlerin çoğu, “gına” meclislerine teveccüh etmektedir ve o zamanlar gına meclisleri fesadın, kötülüklerin ve her türlü haram şeylerin merkezi halinde idi. Bu esas üzere Ebu Basir İmam Sadık’a (a. s) şöyle sordu: “Şarkıcı bir kadının düğün merasimlerinde şarkı okuma karşılığında

¹ hac suresi, 30. ayet

² Vesail (yeni baskı) , c. 17, s. 309, 20. hadis

³ a. g. e, 21. hadis

⁴ a. g. e, s. 122, 5. hadis

⁵ Bihar’ul Envar, c. 76, s. 262, 8. rivayet

aldığı paranın hükmü nedir? “ İmam (a.s) şöyle cevap verdi: “Bunun sakıncası yoktur. Elbette o mecliste erkek olmamalıdır.”¹

O halde eğer şarkı söyleme karşılığında alınan para helal ise, bizzat şarkı söylemek de helaldir. Elbette şartı da haram bir işe neden olmamasıdır. Örneğin yabancı erkekler ile kadınların bir arada olduğu yerde şarkı söylememelidir. Zira böyle bir şey günaha ve kötülöklere yardım etmektedir.

“Gına”nın; daha çok gına meclislerini ifade ettiği görüşünü teyit hususunda bir başka delil ise, İmam Sadık’ın (a.s) kendisine “gına” hakkında soran bir şahsa verdiği cevaptır. İmam (a.s) ona şöyle buyurmuştur: “Allah’ın ehline yüz çevirdiği evlere girmeyiniz.”²

Hakeza nakledildiği üzere İmam şöyle buyurmuştur: “Gına meclisi Allah’ın ehline bakmadığı yerdir. Zira aziz ve celil olan Allah şöyle buyurmuştur:

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ

“İnsanlar arasında Allah yolundan saptırmak için gerçeği boş sözlerle değişenler vardır.”³

Hakeza İmam (a.s) şöyle buyurmuştur: “Gına nifak ve ayrılık getirmektedir ve fakirliğe yardımcı olmaktadır.”⁴

Hakeza İmam şöyle buyurmuştur: “Gına nifak yuvasıdır.”⁵

Hakeza İmam şöyle buyurmuştur: “Gına zinanın basamağıdır.”⁶

Şüphesiz bu rivayetlerin maksadı o zamanlar yaygın olan ve fesat yuvası haline gelmiş bulunan gına meclisleridir. Söylemek gerekir ki, ilm-i usul⁷ kaideleri gereğince de şariat dilinde şer’i bir hüküm, has bir unvan ile kayıt altına alınır, o kayda bağlı kalınmalıdır ve onu mutlak saymak mümkün değildir. Dolayısıyla bu ezgiler, sadece ezgi olduğu sebebiyle haram değildir. Aksine başı boşluk, sapma sebebi, günah nedeni, nifak, yalan, zina, fuhuş ve benzeri şeylere sebep olduğu için haram kılınmıştır. Aksi taktirde mutlak şeklinde haram olduğu söylenemez.

İçki içen ve şarkı dinleyen bir kimse olan İbn-i Ebi İbad ile ilgili rivayette yer aldığı üzere bu şahıs İmam Rıza’nın (a.s) huzuruna gelerek kendisine şarkı dinlemenin hükmünü sordu. İmam (a.s) şarkı dinlemenin batıl ve boş işlerden biri olduğunu söyledi. Daha sonra da şu ayeti tilavet buyurdu.

وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا

“...Faydasız bir şeye rastladıkları zaman yüz çevirip vakarla geçerler.”⁸

Şüphesiz bu cevap da İbn-i Ebi İbad’ın yapmış olduğu işlere uygun verilen bir cevaptır. Hakeza devlet adamlarından biri olan ve şarkı dinlemek hususunda aşırı davranan Hişam b. İbrahim Abbasi’nin şarkı dinleme hakkında İmam Rıza’ya (a.s) sorduğu soruya da İmam Rıza (a.s) şöyle cevap vermiştir: “Ebu Cafer’in (a.s) yanına bir şahıs geldi ve ona şarkı dinlemenin hükmünü sordu. İmam cevap olarak şöyle buyurdu: “Ey falan kimse! Eğer Allah hak ve batılın

¹ a. g. e. s. 121, 3. hadis

² a. g. e. s. 206, 12. rivayet

³ Lokman suresi, 6. ayet

⁴ Vesail, c. 17, s. 309, 20. hadis

⁵ a. g. e. s. 305, 10. hadis

⁶ Müstedrek, yeni baskı, c. 13, s. 214, 14. rivayet

⁷ Delillerden hüküm nasıl çıkarıldığını öğreten ilim. Usul-ü fıkıh, Usul-ü şariat veya hikmet-i teşriye de denir.

⁸ Furkan suresi, 72. ayet

her birini bir yerde karar kılar, şarkı ve ezgi hangi tarafta olacaktır.” O şöyle dedi: “Batıl tarafında”. İmam şöyle buyurdu: “Sen doğru hükmettin.”¹

Elbette biz ön bilgiler yardımıyla derk etmekteyiz ki maksat o zaman söylenen şarkılar idi. Ama uzun süre halvete çekilip komşu kadınların şarkısını dinleyen Hasan b. Harun macerasına gelince...Onun işinin haram oluşunun sebebi, yabancı kadınların sesine kulak vermesiydi. Özellikle de kadınların sesi çekici ve tahrik ediciydi. Allah-u Teala şöyle buyurmuştur:

فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ

“...Sözü yumuşak, tatlı bir eda ile söylemeyin ki, kalbinde hastalık bulunan kimse kötü şeyler ümit etmesin. .”²

İmam Rıza (a.s) da Hasan İbn-i Harun’u kınadı ve onu bu işten sakındırdı. Bunu insanların namusuna hıyanet etmek olduğunu ifade etti ve ona Allah-u Teala’nın şu buyruğunu hatırlattı: “...Doğrusu kulak, göz ve kalp, bunların hepsi o şeyden sorumludur.”³

İmam (a.s) daha sonra şöyle buyurdu: “Kulak işittiklerinden göz gördüklerinden ve kalp hissettiklerinden mutlaka sorumludur.”

O zaman yaygın olan saz aletlerinin adının anıldığı rivayetler ise zayıf ve senedi olmayan rivayetlerdir. Dolayısıyla güvenilir değildir.

Burhani şöyle diyor: “Fıtri ve akli nedenlere sahip olan meseleler, sebepleri olduğu müddetçe hiç bir istisna kabul etmemektedir ve istisna kabul etmeyen kesin hükümlerden sayılmaktadır.”

Burhani’nin bu sözüne dikkatle bakmak gerekir. Zira, burada sözü edilen nedenler, hadd-ı vasat⁴ ve İstidlal’in⁵ kübrası⁶ makamındadır ve de sebeptir. Sebep ise sübut (vücut) merhalesinde etkin olduğu gibi, ispat merhalesinde de etkindir. Bu esas üzere konu, hakikatte hükmün nedeni olarak zikredilen unvandır ve hiç bir hüküm, sübut ve ispat nedeni olan mevzudan dışarı değildir. Zira sonucun nedenden sapsması mümkün değildir.

Burhani’nin belirttiği bu kaide gereğince batıl iş olduğu sebebiyle şarkının haram olması, haramın asıl nedeninin boş iş olmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla her şarkının boş ve batıl bir iş sayılması ve bu nedenle de haram olması gerekir. Bu durumda eğer biz Kur’an tilavetinde ezgiyi caiz kılacak olursak, bu esas üzere söylemek gerekir ki, bu batıl ve boş bir şeyin Kur’an’a girişini caiz kılmış oluruz. Halbuki bu meseleyi ne akıl kabul etmektedir, ne de vicdan. Ayrıca

¹ Vesail, c. 17, s. 306, 13. rivayet ve Bihar c. 76, s. 243, 14. rivayet

² Ahzap suresi, 32. ayet

³ İsrâ suresi, 36. ayet

⁴ Hadd-i asgar ile hadd-i ekberden çıkartılan diğer bir hüküm veya netice. Meselâ: Âlem hâdistir. Bunu, bu dâvayı isbat için: “Çünkü: Âlem mütegayyerdur ve her mütegayyer hâdistir” dediğimizde: Âlem, “hadd-i asgar”; hâdis, “hadd-i ekber”, mütegayyer, “hadd-i vasat” olur.

⁵ Delil getirmek. Bir delile dayanarak netice çıkartmak. Delile nazar etmek. Muhakeme. Mülâhaza ve anlama kudreti. Delil ile anlamak. Zihnî eserden müessire veya müessirden esere intikali. Ateşin dumana olan delâleti gibi müessirden esere yapılan istidlâlde “bürhan-ı limmî” denildiği gibi, dumanın ateşe olan delâleti gibi eserden müessire olan istidlalde de “bürhan-ı innî” denir. Bürhan-ı innî, şüphelerden daha salimdir.

⁶ İkinci önerme. Yâni, hadd-i ekberin bulunduğu cümle Hadd-i ekber ise bir hükmün veya neticenin mahmulü, yani sıfatı veya hali oluşudur. Büyük önerme.

batılın çirkin oluşu fitri bir iştir ve istisna kabul etmemektedir. Çirkin oluşunda da akıl tek başına hükmetmektedir. Özellikle de eğer bu batıl Allah'ın yolundan sapmaya neden oluyorsa böyledir. Bu esas üzere eğer bir şarkı mutlak şekilde boş iş sayılıyorsa, her yerde böyle olmalıdır. Bu Kur'an'da olsun veya başka bir yerde fark etmez. Oysa söylemek gerekir ki ezgi ve melodiler, hem batıl olabilir, hem de olmayabilir. Dolayısıyla Kur'an tilavetinde ezginin cevazı, tahassüs türündendir; tahsis türünden değil.

Şimdi şu soruyu sormak gerekir ki eğer Allah, güzel ve çirkin sözleri ayırt etmişse, bu durumda, sahih bir amaçla ve sadece kalpleri daha fazla etkilemek için Kur'an tilavetinde taktir ettiği melodiyi hangi tarafta karar kılmış olmaktadır?

Şüphesiz bu iş, süs, zinet ve güzelliştir ve Allah'ın kullarına helal kıldığı güzelliklerden biridir. Allah şöyle buyurmuştur:

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ

الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا
فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ

“Allah'ın kulları için yarattığı zinet ve temiz rızıkları haram kılan kimdir? “Bunlar, dünya hayatında inananlarındır, kıyamet gününde de yalnız onlar içindir” de.”¹

Evet, gerçekten de,
قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّي الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا
بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ

“De ki: “Rabbim sadece, açık ve gizli fenalıkları, günahı, haksız yere tecavüzü, haksızlıkta hiç bir delil indirmediği şeyi Allah'a ortak koşmanızı, Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır.”²

Kur'an tilavetinde melodi ve ezgi, günah, zina ve fuhuş boyutuna mı sahiptir yoksa süs, zinet ve güzellik boyutuna mı? Acaba Kur'an tilavetini melodiyle okumak, hikmet, hidayet ve kulların irşadı için bir vesile konumunda mıdır?

Fakihlerin Görüşüne Bir Bakış

Şeyh Ebu Cafer Tusi, kadının ezgi okumasının cevazı hakkında şöyle demektedir: “Ezgi okuyan kadınlar, toplantılarına bir erkek girmediği, batıl söz söylemediği, ney ve benzeri çalgılardan sakındıkları taktirde ezgi söyleyebilirler. Ezgi söyleyerek gelini baht evine gönderen ezgici kadın, batıl sözlerden sakındığı taktirde şiir okuyabilir,. Ama eğer bunlara riayet etmezse gerek düğünde ve gerek diğer yerlerde ezgi söyleme hakkında sahip değildir.”³

Merhum Feyz ise bu sözün devamında şöyle demektedir: “Bu sözlerden de şu sonucu almaktayız ki ezginin haram oluşu, o durumda ortaya çıkması haram olan işler sebebiyledir. Ama eğer o işler orada meydana gelmezse, bu durumda hiç bir sakıncası yoktur. Aksi taktirde ezgi okumanın caiz oluşu sureti, düğün toplantılarına da özgü kılınmaz. Özellikle bunun dışındaki

¹ A'raf suresi, 32. ayet

² A'raf suresi, 33. ayet

³ İstibsar, c. 3, s. 62, 207. hadis

yerlerde de ruhsat verilmiştir, ama şöyle denilebilir ki bazı davranışlar, her ne kadar mübah olsa da makamı yüce kimselere yakışmaz.

Merhum Feyz şöyle devam ediyor: “O halde, burada ölçü şu nakledilen hadistir ki “Her kim bir konuşmacıya kulak verirse ona tapmış olur.” Feyz daha sonra şöyle diyor: “Bu esas üzere cennet, cehennem veya kıyametin anıldığı ezgileri dinleyen ve yüce Allah’ın sayısız nimetlerini nitelendiren melodilere kulak veren kimsenin yaptığı bu iş, aslında bir tür ibadettir ve bu ezgilerde, dünyada hayır sever olmaya ve takvalı bulunmaya davet söz konusudur. Nitekim, “Sen cenneti andın” hadisinde de bunun sakıncalı olmadığı belirtilmiştir.”

Feyz sözünün devamında şöyle diyor: “Bu açıdan, dikkat edilmesi gerekir ki bu ezgilerde hiç şüphesiz Allah’ı yad etmek vardır. Şayet bu hatırlama sebebiyle insanın kalbi Allah’ın yadıyla yumuşamaktadır. Özetle mantık ehli kimse bu rivayeti işittikten sonra açık bir şekilde anlar ki hak ve batıl ezgiler arasında büyük bir farklılık vardır. Ayrıca da tasavvuf ehlinin toplantılarda okuduğu ezgilerin çoğu batıl türden ezgilerdir.”¹

Feyz büyük fıkhi kitabı olan, Mefatih’uş Şerayi’, adlı kitabında şöyle diyor: “Ezgiler hakkında bize nakledilen rivayetlerin çoğundan şöyle istinbat etmek doğru olabilir ki bu ezgilerin haram olarak nitelendirilmesi o zaman yaygın olan davranışlar sebebiyle olmuştur. Öyle ki yabancı erkekler, kadınlarla oturuyor, onların ezgilerine ve boş sözlerine kulak veriyorlardı. Oysa bu fiillerin tümü haram olan fillerdir.”²

Allame Şe’rani ise el-Vafi adlı kitabının haşiyesinde şöyle diyor: “Arap ve edebiyat ehlinin sözlerinin incelenmesinden şu anlaşılmaktadır ki gına mutlak bir şekilde “med”³ ve “terci”⁴ sanatının olduğu ses demektir. Bu “terb”⁵ olsun veya olmasın fark etmez. Nitekim şair bir güvercini nitelendirirken şöyle demiştir: “Eğer o güvercin ezgi okuyacak olursa, sesinin güzelliği halkı şaşkınlığa düşürecektir ve her uzman üstat ona saygı duyarak başını önüne eğecektir.”

Bu esas üzere, tesiri olan her sesin haram olduğu söylenemez. Aynı şekilde güzel bir şekilde terkip ve eda ederek insanları cezp eden her ses de haram olamaz. Nitekim daha önce de söylendiği gibi Peygamber-i Ekrem (s.a.a) Kur’an’ın daha güzel sesle okunmasını emretmiştir. Hakeza, kervancı başının (develeri sürmek için söylediği) melodileri de her ne kadar etkili olsa da, ruhsat verilmiş bir melodi türüdür ve taganni kelimesi bütün bunlar hakkında kullanılabilir. Nitekim daha önce de söylendiği gibi Peygamber-i Ekrem (s.a.a) Kur’an’ın daha güzel sesle okunmasını emretmiştir. Hakeza, kervancı başının (develeri sürmek için söylediği) melodileri de her ne kadar etkili olsa da, ruhsat verilmiş bir melodi türüdür ve taganni kelimesi bütün bunlar hakkında kullanılabilir.

Daha sonra devamla şöyle demektedir: “Biz hiç şüphesiz, İstibsar adlı kitabında şeyhin görüşüne uymak zorundayız ki bu hususta yer alan rivayetler, aslında ezginin haram oluşunun, sonuçları sebebiyle olduğunu bildirmektedir; bizzat amelin kendisiyle değildir. Ya da haram olan ezgiler, fuhuş ve harama sebep olan ezgilerdir. Bu durumda haram olması, bu ezgiyle birlikte yapılan haram sebebiyledir.”

Hakeza şöyle diyor: “Bu, rivayetlerin ve fakihlerin ifadelerinin de açık bir şekilde delalet ettiği bir şeydir.”⁶

¹ Vafi, c. 3, s. 35

² Mefatih’uş- Şerayi’, 465. miftah, c. 2, s. 21 (özetle)

³ Uzatma, çekme. Yayma ve döşeme.

⁴ Sesini yükseltmek.

⁵ Sevinçlik. Şenlik. Şâdlık.

⁶ Vafi, c. 3, s. 36- 38

Değerli araştırmacı Molla Sebzevari ise, o zamanlar yaygın olan ezgi türünün haram oluşu ve de her türlü ezginin haram sayılamayacağı hususunda çok ince bir delil öne sürmekte ve şöyle demektedir: “Yasaklayan rivayetlerde gına tekildir, elif lam takısıyla ifade edilmiştir. Bu da edebiyatta, kapsamlılık ifade etmemektedir. Zira kapsamlılık özel bir tür, veya genel türlerden bazısı için delil olmadığı durumda geçerlidir. Bu durumda bir işi diğer bir işe özgü kılmak, beyanın siyaki¹ ve hikmetiyle aykırılık içinde olacaktır. Dolayısıyla çaresiz olarak genel anlam ifade ettiğini kabullenmek zorundayız. Ama buradaki konu böyle değildir. Zira o zaman yaygın olan ezgiler, batıl işler için söylenen ezgilerdi ve genellikle bunu cariyeler okuyordu. Fesat, içki ve benzeri meclislerde ezgi söyleniyordu. O zaman yaygın olan metotlara bakıldığında bu ihtimal, uzak bir ihtimal olarak gözükmemektedir.² Bir çok hadislerde gına, batıl ve boş şey olarak adlandırılmıştır. Hak olan türü ise Kur’an, dua ve okunan zikirlerin güzel sesle okunmasıdır. Zira bunlarda ahiretten bahsedilmektedir. Kudsi aleme teşvik edilmektedir. Bu esas üzere bu hüküm, hatta boş bir şey olması muhtemel olan gına dışındaki şeyler için de geçerlidir. Aksi taktirde hükmü mubahtır ve ihtiyat yolu onlarda açıkça göze çarpmaktadır.³

Merhum Neraki bir sözünde şöyle diyor: “Ezginin haram oluşu hususunda icma, kitap ve Peygamber’in (s.a.a) sünnetine istinat etmektedirler. İcma hakkında bilmek gerekir ki icmanın, gınanın haram oluşuna delaleti, icmali ve fil cümle bir delalettir. Bundan daha fazla delalet etmemektedir. Kur’an ı Kerim’de de Allah yolundan uzaklaşma vesilesi olan boş ve batıl şeylerin haram oluşundan başka bir nişane mevcut değildir.”

Merhum Neraki daha sonra şöyle diyor: Bu hususta hiç şüphemiz yoktur ve başka türlü haram oluşun herhangi bir nişanesi de bulunmamaktadır. Örneğin kalpleri yumuşatmak, cenneti hatırlatmak diğer aleme iştiyak duymaya teşvik etmek, Kur’an ve duanın etkilemesi için olursa bu hususların haram oluşuna dair hiç bir nişane yoktur. Hatta “lehv’ul hadis” (yalan söz) ifadesiyle de haram olan ezgi tesit edilmiştir.

Ama sünnet çok olmasına rağmen harama delalet etmemektedir. Zira bu tabirler (günaha düşmekten emin olmamak, duanın kabul edilmemesi eve meleklerin girmemesi, nifak yuvası olması...) ezginin haramını isbat hususunda hiç bir delalete sahip değildir. Çünkü bu ifadeler, çoğu mekruhlar hususunda nakledilmiştir. Bunun yanı sıra bu rivayetlerin çoğunun senedi de zayıftır.

Merhum Neraki devamla şöyle diyor: “Bu esas üzere gınanın haram oluşuna dair Allah-u Teala’nın **وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ** “...yalan söz söylemekten de kaçın.”⁴ ayeti ile bu ayetin taganni ve ezgiyi kastettiğini belirten rivayetler dışında hiç bir delil mevcut değildir. Elbette bu delil de tam bir delil sayılmaz. Zira, “ehsente” hakkında var olan tefsirle çelişmektedir. Buradan da anlaşıldığı üzere o tefsir, örneklerden birine dayanmaktadır. Dolayısıyla kavli-i zur ifadesinden maksat, daha kapsamlı bir anlamdır. Lügavi ve örfi anlamını kapsamaktadır ve onlar da batıl, yalan, iftira ve benzeri şeyleri kapsamaktadır. Açıkça görüldüğü gibi bu anlamlar asla Kur’an tilavetini, dua etmeyi, öğüt vermeyi ve ağıt yakmayı kapsamamaktadır. Bunlar her ne kadar med ve terci ile söylene dahi fark etmez. Bunun yanı sıra bir takım rivayetler de vardır

¹ Söz gelişi, ifade tarzı. Üslup, tarz, yol.

² Bu durumda mutlakın tahakkuk şartı olan hikmet öncülleri, ortaya çıkmaktadır.

³ Kifayet’ul Ahkam, s. 86

⁴ Hac suresi, 31. ayet

ki gınayı helal ve haram diye ikiye ayırtmıştır. Örneğin şöyle buyurmuştur: “Eğer işin içinde bir günah yoksa bunun sakıncası yoktur.”

Hakeza: “Her kim günaha sebep olan haram gınayı okuyacak olursa...” görüldüğü gibi bu rivayetlerde gına haram ile kayıtlandırılmıştır. Hakeza şöyle buyurulmuştur: “Kadının ezgi okumasının sakıncası yoktur. Elbette o toplantıda (namahrem olan bir) erkek bulunmamalıdır.” Al-lame Neraki daha sonra şöyle diyor: “Tebersi’nin sözü de göstermektedir ki bu taksim ve ayırım, İslam’ın ilk yıllarından beri var olmuştur.” Daha sonra ezginin tümünün değil de belli bir kısmının haram oluşunu mutlak bir şekilde teyit etmektedir. Fakihlerin detaylı olarak beyan ettikleri müstesna yerleri, açıkça söylemektedir.”¹

Şeyh’ut Taife ve’l Fukaha’nın sözünden bu anladıklarımız, bu konuda detaylı bilgiler vermesinden ve helal ve haram gına arasında ayırım yapmasından sonradır. Gınayı haram bilmek, bir çok fakihlere göre rivayetlerde yer alan haram türü ile ilgilidir.

Bu esas üzere mutlak şekilde gınanın haram oluşuna dair alimler arasında bir görüş birliği yoktur ve böyle bir delil Kur’an ve sünnette de mevcut değildir. Öte yandan bazı son dönem alimler, aksi istikamette yürümeye gayret göstermişlerdir.

Örneğin seyyid Muhammed Cevad Amili bu konuda şöyle diyor: “Ezginin haram oluşu hususunda görüş farklılığı yoktur. Bu ister Kur’an okurken, ister dua ederken, ister şiir ve benzeri şeyler söylerken olsun fark etmez.” Muhaddis Kaşani ve Fazıl Horasani ise gınanın haram oluşunun dışarıdan kendisine arız olan dış etken sebebiyle olduğunu beyan etmişlerdir. Örneğin erkeklerin bu toplantıya gelmesi veya batıl ve boş sözler söylemesi gibi şeyler. Onlar kendi sözlerini ispat etmek için on iki hadise istinat etmişlerdir. Ama bu görüş Kur’an’a aykırıdır. Ehl-i Sünnetin görüşüne ve açık bir şekilde gınanın mutlak olarak haram olduğunu ifade eden hadislerle çelişmektedir.²

Cevahir sahibi de ona uyararak şöyle demiştir: “Ben hiç kimsenin ona muhalefet ettiğini görmedim. İcma da her iki kısmıyla bunu ifade etmektedir. Bu hususta sünnet de mütevatir olarak nakledilmiştir. Hatta söylenebilir ki bu mezhep zaruriyatındandır.”³

Şüphesiz herkes tarafından bilindiği gibi bu istidlalin birkaç problemi vardır. Evvela mutlak ezginin haram oluşu hakkında hiç bir görüş farklılığının olmasını iddia etmenin hiç bir delili yoktur. Öte yandan bu iddianın aksini Şeyh’ut- Taife’nin sözünde görmekteyiz. O bir takım ezgileri bundan istisna etmiştir. Feyz, Neraki ve diğerleri de bunu şahit olarak göstermişlerdir. İkinci olarak çelişkili olan iki rivayetten birini seçmek ve tercih etmek sadece aralarını birleştirmenin mümkün olmadığı taktirde geçerlidir. Örneğin gına hakkındaki çelişkili rivayetleri bir araya toplamak mümkündür. O da şöyle gerçekleşmektedir ki nehyeden rivayetler, kerahet ifade etmektedir. Zira nehiy ve yasaklama haram oluş hakkında zahirdir. Ama perhiz (izin vermek) , cevaz hakkında zahirdir ve her zaman için tasrih (nas) zuhurdan öncedir.

Üçüncü olarak buradaki çelişki iptidai ve zahiri bir çelişkidir; vakii ve hakiki değil. Yasak olan rivayetler, ya mutlaktır yada genel. Caiz olduğunu belirten rivayetler ise ya mukayyetir veya tahsis edilmişlerdir. Amm, has ve aynı şekilde mutlak ve mukayyet arasında ise hiç bir çelişki yoktur. Açıkça bilmek gerekir ki bir kayıt olduğu taktirde hiç bir mutlak söz konusu

¹ Müstened’uş- Şia, Kitab’ul Mekasib

² Miftah’ul Keramet, c. 4, s. 52

³ Cevahir’ul Kelam, c. 22, s. 44

değildir. Zira muhakkik Sebzevari'nin dediği gibi ıtlak öncülleri, kamil ve tamam halde değildir.

Dördüncü olarak farzen bu çelişkili rivayetler, bir araya gelemese dahi, iki taraftan birini tercih etmek, sadece rivayetleri çok olduğu için seçmek, - halbuki diğer tarafın rivayetleri de az değildir- usuli kaideler ve bilinen kurallara aykırıdır.

Beşinci olarak kitaba aykırı olduğunu iddia etmek de burada doğru değildir. Zira Kur'an bu konuda hiç bir açıklamada bulunmamıştır. Bu hususta delalet etmeyen genel anlamlara sarılmak ise, geçerli değildir. Zira onların mezhebinde, meşhur olan gınanın haram oluşudur. Örneğin İbn-i Munzir ve diğer Ehl-i Sünnet alimleri ittifak ederek taganniyi haram kılmışlardır ve ezgi söyleyen kadına para vermenin batıl olduğunu iddia etmişlerdir.¹

Yedinci olarak daha önce de söylediğimiz gibi cevahir sahibi şöyle demiştir: "Ezgiyi yasaklayan rivayetler mütevatirdir, hatta mezhebin zaruriyatındandır." Bu söz de doğru değildir. Zira şianın büyük alimleri bunun aksini detaylı bir şekilde beyan etmişlerdir ve bu konuda yer alan rivayetlerin tümü de bunu aksini açık bir şekilde ispat etmektedir.

¹ Bu konuda bkz. Haşiye-i el-Muhazerat, Abdurrezak Mukrim

Kur'an'ın Mucize Oluşu

Beyan Mucizesi

Ayetullah Marifet

- Üçüncü Bölüm-

Kur'an'ın özelliklerinden biri de her surenin ayetleri arasında manevi bir uyumun olmasıdır. Halbuki bu ayetler bir yerde nazil olmamıştır. Dağınık şekilde, az veya çok aralıklarla nazil olmuştur. Çeşitli münasebetlerle nazil olan ayetlerde, tabiatı gereği, bir münasebetle nazil olan ayetler ile, başka bir münasebetle nazil olan ayetler arasında uyum olmaması gerekir. Bu nüzul dağınıklığı her surenin ayetleri üzerinde açık bir şekilde görülebilmelidir. Oysa bilginlerin, özellikle de son dönem alimlerin Kur'an muhtevası üzerinde yaptığı derin ve dakik incelemeler, şunu göstermiştir ki her sure belli bir hedef veya hedefleri takip etmektedir. Bu her surenin ayetleri arasında kapsamlı ve kuşatıcı bir anlam ifade etmektedir. Bugün buna her surenin "konusal birliği" denmektedir. Surenin siyak birliğini sağlayan da işte bu konusal birliktir. Mucize meselesi de işte bu gerçekte gizlidir. Nüzul hakkındaki zamansal dağınıklık, uyumsuzluğu gerektirmektedir. Oysa her surede bir uyum ve siyak¹ birliği göze çarpmaktadır. Bu da nüzul dağınıklığı tabiatına aykırı bir durumdur.

Bilginlerin bu iddiası hakkında bir takım delileri de vardır ve bu delillerden biri de surelerin ayetlerinin sayısı ve kemiyeti (niceliği) hakkındadır. Surelerin ya her surenin ayet sayıları hakkındaki bu farklılık tesadüfi bir şey olamaz. Zira tesadüf; değerlendirmeden, hikmetten uzak ve hiç bir nedeni olmaksızın meydana gelmek demektir. Oysa hikmet sahibi bir insandan hesaplanmamış bir amelin ortaya çıkması imkansızdır. Kur'an sureleri daha çok dağınık bir şekilde nazil olmuştur. Özellikle de Kur'an'ın küçük surelerinin ayetleri uzun müddet zarfında ve dağınık olarak nazil olmuştur. Bismillahirrahmanirrahim ayetiyle başlamaktadır. Daha sonra nazil olan ayetler Peygamber'in (s.a.a) emriyle önceki ayetin hemen ardına kaydedilmiştir. Sonunda başka bir bismillah nazil oluyor ve önceki surenin ardından yeni surenin başladığını bildiriyordu. Bu yüzden her surenin ayetlerinin sayısı ve her surenin ayetleri arasındaki terkip, bütünüyle Allah'ın bildirmesine bağlıydı. Vahiy eliyle ve Peygamberin eliyle şekilleniyordu.

Şimdi burada şu soru ortaya çıkmaktadır: surelerin ayetleri hakkındaki bu ihtilaf nereden kaynaklanmaktadır. Bunun doğru cevabı da daha önce söylediğimiz gibi her surenin bir hedefi takip etmesidir ve bu hedefin beyanı sona erince de o sure sona ermektedir. Her surenin ayetlerinin sayısındaki ihtilaf işte bu nedene dayanmaktadır. Bu ihtilaf asla tesadüfi bir ihtilaf değildir ve makul bir sebep olmaksızın yapılmamıştır. Bu açıdan da her surenin konusal birliğini veya siyak birliğini teşkil etmektedir. Yani her surenin ayetleri arasında bir tür manevi ilişki ve yakın bir uyum mevcuttur.

Son dönem müfessirleri bu hakikati anlamışlardır. Dolayısıyla da bu esas üzere her surenin hedefini bulmaya çalışmaktadırlar ve bu konuda bir yere kadar ilerleme sağlamışlardır. Örneğin Allame Tabatabai ve Seyyid Kutup her suresinin tefsirlerinin girişinde kendi anlayışları üzere

¹ Söz gelişi, ifade tarzı. Üslub, tarz, yol.

o surenin hedefini kısaca bir açıklamaktadır. Seyyid Kutup'un öğrencilerinden biri olan Abdullah Mahmud Şehate "Ehdaf-u Kulli's Sure ve Mekasiduha" adlı bir kitap yazmış, bu kitabında her surenin hedeflerini belirlemeye çalışmış ve bu konuda bir yere kadar da başarılı olmuştur. Bakara suresinden başlamış Casiye suresine kadar sürdürmüştür ve toplam kırk beş surede bu hedefi takip etmiştir.

Aynı zamanda kendi kitabının önsözünde ise şöyle demektedir: "Öncekiler bu işe çok büyük önem vermişler ve Kur'an-ı Kerim'deki surelerin hedeflerini açıklamaya çalışmışlardır. Örneğin Firuzabadi (817 yılında vefat etmiştir) "Besair zevi'it temyiz fi letaif'il kitab'il aziz" adlı bir kitap yazmıştır. Kahire'deki "Meclis'u Ala şunun'il İslami" ise Muhammed Ali Neccar'ın yaptığı incelemelerle bu kitabı basmıştır.

Son asırda ise el-Minar tefsirinin sahibi Şeyh Muhammed Abduh bu görüşü takip etmiştir ve her surenin bir tek konusu olduğu meselesini beyan etmiştir. Ona göre her surenin hedefini anlamak; her surenin maksatlarını dakik bir şekilde tanıma ve her surenin ayet ayet anlamını derk etmeye yakınlaşma hususunda müfessire büyük bir kolaylık sağlamaktadır. Şeyh Muhammed Abduh'un öğrencisi olan Seyyid Reşid Rıza da el-Minar tefsirde üstadın bu görüşünü oldukça güzel açıklamıştır. Günümüzdeki diğer müfessirler de bu metottan ilham almışlardır. Örneğin üstat Meraği bu metodu takip etmiştir. Üstat Mahmut Şeltut'un ise Kur'an'ın on cüzünü tefsir ettiği bir eseri vardır. Üstat bu eserinde her suresinin hedeflerini ve maksatlarını beyan etmeye çalışmaktadır. Üstat Şehate ise şöyle diyor: Merhum üstat Seyyid Kutup bu bağlamda büyük bir gayret göstermiştir ve bu konuda etkili bir görüş ortaya koymuştur. Seyyid Kutup her surenin hedeflerini bilmek hususunda tam bir ihataya (derin bir ilme) sahip olduğunu göstermiştir. Hakeza diğer üstadı dr. Muhammed Abdullah Deraz da üniversitede her surenin tefsirinden önce bu konuda önemli tekitlerde bulunmuş ve Kur'an'ın dağılık söz ve düşüncelerden ibaret olduğu zihniyetini şiddetle reddederek şöyle demiştir: "Bugün İslam bilginlerinin yaptığı derin araştırmalar esasınca anlaşılmalıdır ki her surenin belli bir düzeni ve terkihi vardır. Her sure çok etkili ve akıcı bir girişle başlamaktadır, daha sonra yüce hedeflerini açıklamaya koyulmaktadır ve kısa bir özetle de son bulmaktadır."¹

Bu yüzden Üstat Muhammed Abdullah Deraz şöyle diyor: Buradan şu sonucu almaktayız ki Kur'an özel bir takım münasebetler gereğince ve farklı zamanlarda nazil olmuş olmasına rağmen aynı zamanda edebi ve mantıki birliğini korumasını bilmiştir ve bu da Kur'an'ın mucize olduğunun en büyük delilidir.²

Üstat Muhammed Medeni –Ezher üniversitesi yöneticilerindedir- de bu konuyu önemle vurgulamıştır ve her surenin hedeflerini anlamanın, ayetlerinin anlamını anlamak için en iyi yol olduğunu kabul etmiş ve şöyle demiştir: "Her surenin genel hedefini dikkatle incelemeyi taktirde asla surenin bütününe ortaya konmuş olan tikel anlamları terk edemezsin." Bu değerli konuyu Nisa suresinin tefsirinin girişinde beyan etmiştir ve onun "Nisa suresinin betimlediği şekliyle İslam toplumu" adı altında kaleme almıştır.³

Doktor Muhammed Mahmut Hicazi ise "el- vahdet'ul Mevzuiyye fi Kur'an'il Kerim" adı altında bir kitap yazmıştır bu kitap Hicri 1390 (miladi 1970 yılında) basılmıştır ve bu konuyu

¹ Şehate, Ehdaf-u Kulli's sure, s. 4- 5

² Üstat Deraz, el-Medhal İla Deraset'il Ku'ran-ı Kerim, Mukaddime, a. g. e. s, 5- 6

³ Medeni, el- Muctemeu'l İslami, s. 5- 7

detaylı bir şekilde ele almıştır. Özetle son dönem alimleri bu konuda büyük bir çaba göstermiş ve her surenin kapsamlı bir birliğe sahip olduğunu önemle vurgulamışlardır. Bu kapsamlı birlik ayetlerin irtibatı ve uyumunda önemli bir rolü vardır. Müfessirin ilk görevi ayetlerin tefsirine girmeden önce surelere hakim olan kapsamlı birliği elde etmesidir. Böylece müfessir surenin hedeflerini çok kolay bir şekilde elde edebilir.

Ayrıca belagat alimleri de eskiden beri her surede yer alan “güzel giriş ve güzel son” konusunu Kur’an’ın bedii güzelliklerinden saymışlardır. Bu esas üzere her sure bir zarif bir girişle başlamaktadır ve latif bir son ile sona ermektedir. Bazıları şöyle demektedir: Belagat zaruretinin iktiza ettiği gibi insan sözlerini tam bir zarafetle konuşmacıda hazırlık icat edeceği ve aynı zamanda sözün asıl maksadını beyan edeceği bir şekilde başlamalıdır.

Söze bu tür başlama “beraat-i istihlal”¹ olarak adlandırılmaktadır. Yani sözün başlangıcında işiten kimselerin dikkatini çekme sanatıdır. Meşhur ve güçlü edebiyatçı İbn-i Masum şöyle diyor: “Kur’an surelerinin tümünün girişlerinde en iyi şekilde belagatin bu temel nüktesine riayet edilmiştir.”² İbn-i Esir de bu konuda Kur’an surelerinin girişini en iyi örnek olarak zikretmektedir.³

İbn-i Ebi’l Esbağ, hüsn-i hitam hakkında şöyle diyor: “Konuşmacı kimse sözlerini tam bir incelik ve güzellikle bitirmelidir. Zira etkileri işitenin üzerinde baki kalan en son cümleler konumundadır. Dolayısıyla en akıcı ve yetkin ifadelerle sözüne son vermelidir.” Daha sonra detaylı bir şekilde tek tek sureleri ele almış ve surelerden her birinin güzel bir son ile bittiğini ilm-i bedi’⁴ açısından ortaya koymuştur.⁵

Belagat alimleri de surelerinin sonlarının tıpkı başları gibi tam bir incelik ve zarafetle eda edildiği hususunda görüş birliği içinde bulunmaktadır. İbn-i Masum şöyle diyor: “Surelerin sonları da tıpkı başları gibi belagatin en güzel şekliyle ifade edilmiştir ve de bitişe en uygun ve kamil ifadeler kullanılmıştır.” Ardından İbn-i Masum bazı sureleri zikretmiş ve onların güzel bir şekilde bittiğini örneklerle sunmuş ve şöyle demiştir: Surelerin son sözleri hakkında biraz düşünecek olursan bu son sözlerin en güzel ve en kamil incelikte beyan edildiğini göreceksin.⁶

Celaluddin Suyuti de surelerin güzel sözlerle başlaması ve bitmesi hakkında büyük ve değerli kitabı Mu’terik’ul Ekran adlı kitapta uzun uzadıya söz etmiştir ve edebiyatçı üstatlardan

¹ Bir eserin içindekilerini güzel bir başlangıçla baş tarafında anlatmak. İyi bir alâmet. Güzel bir başlangıç.

² İbn-i Masum Envar’ur Rebi’ c. 1, s. 34

³ İbn-i Esir, el- Mesel’us Sair, c. 3, s. 98

⁴ İlm-i beyânın üç bölümünden üçüncü bölümüdür ki, bediiyat da denir. Muktezâ-i hâle uygun bir kelâmın lâfız ve mânâ bakımından daha da güzelleştirilmesinin kaidelerinden bahseder. Bu kaidelere Edebî San’atlar da denir. Her şeyin güzellik cihetlerinden bilhassa Arabi terkiplerden bahseder, kelâmın güzelliğini ve muktezâ-ı hâle mu-tabakatını ve vuzuh-u delâletini işitmeğe ve ruha mülâyim ve hoş gelecek surette intisak, insicam, tertib ve intizamını bildiren usul ve kaidelerin ilmidir. Cemi olarak hepsine ulum-u bedi’a dendiği gibi, İlm-i bedi’ diye de söylenir. İki kısma ayrılır. 1- Muhassınât-ı mâneviye : Kelâmın mânâsına ait san’atlar. Tevriye, hüsn-ü ta’lil, üslub-u hakim. . gibi. 2- Muhassınât-ı lâfziyye : Kelâmın lâfzına ait san’atlar. Seci’, cinas gibi.

⁵ İbn-i Ebi’l Esbağ Bedi’ul Kur’an s, 343 ve s. 346- 353

⁶ Envar’ur Rebi, c. 6, s. 325

bu konuda çok değerli sözler aktarmıştır. ¹ Bir de Et- Temhit kitabının beşinci cildinde mezkur konuların özetini örnekleriyle birlikte aktarmaya çalıştık.

Şimdi de akla şu soru gelmektedir: Acaba akıcı bir önsöz ve güzel bir son sözle biten bir cümlelerin yüce bir hedefinin olmaması düşünülebilir mi? Bu son dönem alimlerinin derk ettikleri çok önemli bir husustur. Değerli üstat Allame Tabatabai bu konuda ısrar göstermektedir ki her sure sadece dağınık ayetlerden oluşmamaktadır ve aralarında mutlaka kapsamlı bir birlik vardır. Surelerin tümünde bu kuşatıcı vahdet ve birlik göze çarpmaktadır. Bu kuşatıcı birlik ayetleri birbiriyle ilişkilendirmektedir. Konusal vahdet veya siyak vahdeti kelami delillerden biri olup buradan kaynaklanmaktadır. Allame şöyle diyor: “Allah-u Teala ayetlerden bir grubu diğer bir gruptan ayrı kılmış, her birini sure olarak adlandırmıştır. Bu da her bölüm (sure) içinde bir tür uyum ve birliğin olduğunu göstermektedir. Öyle ki surenin içinde olan bu uyum ve birlik diğer surelere oranla mevcut değildir. Bu açıdan her surenin hedefinin diğer surelerin hedefinden farklı olduğunu anlamaktayız. Her sure belli bir hedef ve maksat için nazil olmuştur ve her sure bu hedefin beyanından sonra sona ermiştir.”²

Allame Tabatabai her surenin önünde kısaca o surenin hedeflerini beyan etmiş ve bu uygun davranışıyla surelerin metninde gizli olan sırları ifşa etmeye çalışmıştır. Bu hareketi ile tefsir dünyasına çok değerli katkıda bulunmuştur. Allah Kur’an’a yaptığı hizmetlerden dolayı onu en güzel şekilde mükafatlandırın.

Biz de örnek olarak Hamd suresinin ayetleri arasındaki ilişkiyi, yedi ayetin doğal düzeni ile özel bir tabii düzenden bahseden bakara suresinin girişini, hedeflerini ve sonunu gücümüz oranında ele almaya çalışmış bulunmaktayız.”³

Her sure hakkında biraz düşünüldüğü takdirde bu uyum ve sureye hakim olan kapsamlı birlik açık bir şekilde göze çarpmaktadır.

İmam Fahrur Razi Bakara suresinin son ayetleri ve surenin içinde söz konusu edilen konularla ilişkisi hakkında şöyle demiştir: “Her kim Bakara suresinin güzel zarafeti hakkında düşünecek ve ayetlerin tertibinde kullanılan ilginç teknikleri inceleyecek olursa, Kur’an’ın; kelimelerin fesahati, değeri ve yüce anlamları hakkında mucize olduğu gibi, ayetlerinin güzel tertibi ve düzeni olduğu açısından da mucize olduğunu derk edecektir. Belki de Kur’an’ın üslub açısından mucize olduğunu söyleyenler de bu hakikati dile getirmek istemişlerdir. Ama ne yazık ki gördüğümüz gibi müfessirlerin çoğu bu nükteden gaflet etmişlerdir ve buna teveccüh etmişlerdir.”⁴

Fahr-u Razi daha sonra da şairin şu sözünü aktarmaktadır:

“Yıldızları her ne kadar gözlerimiz küçük görse de bu günah gözlere ayıptır, küçük gözükken yıldızlara ait değil.”

¹ bkz. Celaluddin Suyuti, Muterik’ul Ekran, c. 1, s. 75- 79 ve hakeza Kitab’ul İtkan, c. 3, s. 316- 319

² Tefsir’ul Mizan, Tahran baskısı, c. 1, s. 14 ve Beyrut baskısı s. 16

³ bkz. et-Temhid, c. 5, s. 248- 251

⁴ Fahr’ur Razi, Tefsir-u Kebir, c. 7, s. 127

Gerekli Hatırlatma

Bazısı ayetler arasındaki uyumun yanı sıra surelerin uyumundan da söz etmiştir ve sureler arasındaki tertibin de vahye dayandığını ifade etmek istemişlerdir. Hatta bazı kimseler de bundan da öteye bunun ilahi hikmete dayandığını ifade etmiş ve Kur'an'ın surelerin tertibindeki mucizelerini ortaya koymuşlardır. ¹

Burhanuddin Bukai (hicri 885 yılında vefat etmiştir) “Nezm’ud Durer fi Tenasub’il Ayat ve’s suver” adlı çok detaylı bir tefsir kitabı yazmıştır. Bu konuda çok mübalağalı ifadeler kullanmış ve itidal çizgisinden çıkmıştır. Konuya şuradan başlamıştır ki istiaze ve besmele arasındaki uyum istiazenin elif harfiyle başlaması, yaratılışın başlangıcına işaret etmesidir. Ama besmele “ba” harfiyle başlamaktadır ve “ba” harfi dudakla ifade edilen harflerden biridir, “me” harfiyle de sona ermektedir. Bu “me” harfi ise meada (ahirete) işaretidir. Daha sonra da o halde istiaze ve besmele yaratılış ve ahireti kuşatmaktadır. Ayrıca Kur'an'ın sonu ile –iki muaveze-teyn suresiyle sona ermektedir- ve Kur'an'ın istiaze ile başlayan başlangıcı arasında bir uyum vardır. Her kim Kur'an tilavetinde Kur'an'ın sonunu başına bağlayacak olursa bu tenasübe riayet etmiş olur. ²

Daha sonra da surelerin birliği hakkında uzun uzadıya konuşmuştur ve genellikle bu söyledikleri delilsizdir ve de çok ilginçtir.

Bundan daha ilginç ise, çağdaşı olan Celaluddin Siyuti'nin üstün zekalığı ve dahiliğine rağmen, Bukai'nin söylediklerini beğenmediği halde, kendisi et-Tenasuk’ud Durer fi Tenasub’is-Suver” adlı bir kitap yazmıştır ve hiç bir delili olmaksızın benzeri konuları dile getirmiştir. Örneğin Mesed (Tebbet) suresi ile, hemen ardından gelen Tevhit (ihlas) suresi arasındaki uyum vezin ve kafiyelidir (dal harfiyledir) . Bu konuda şöyle demiştir: “Mesed suresi, “fi cidiha hab-lun min mesed” ayetiyle bitmektedir. Tevhit suresi ise, “kul huvallahu-u ehad” ayeti ile başlamaktadır ki her ikisinin son harfi de “dal” harfidir.”³

Bu tür delilsiz sözlerden insan sıkıntıya düşmektedir. Seyyid Kutub’un dediği gibi Kur'an, o kadar azametli, yüce ve değerlidir ki bu tür delilsiz zorluklara katlanmaya hiç gerek yoktur. İlginç olanı da şudur ki bazı değerli müfessirler, bu tür delilsiz sözleri çok değerli tefsirlerinde kaydetmişlerdir. ⁴

Bu yüzden hatırlatmak gerekir ki, sureler arasında manevi bir uyum yoktur ve sureler arasındaki düzen ise vahye dayanmamaktadır. Aksine Peygamber'in (s.a.a) vefatından sonra sahabenin eliyle bazı münasebetler ve itibarlar üzere, örneğin surelerin büyüklüğü ve küçüklüğü esaslı üzere yapılmıştır ki bunun açıklaması önceki bölümlerde yer almıştır.

¹ Muhammed Taki Şeriatî, Tefsir’i Nevin, s. 19- 20

² bukai, Nezm’ud- Durer, c. 1, s. 22 ve s. 15

³ Siyuti, Tenasik’ud- Durer, s. 71, bu risale Esrar’ut Tertib’il Kur’an adıyla ve Abd’ul Kadir, Ahmed Ata’nın incelemeleriyle basılmıştır.

⁴ Değerli müfessir Tebersi, kendi değerli tefsiri Mecme’ul Beyan’da bunları zikretmiştir.

Nükteler ve Zarafetler:

Kur'an'ın Arapları şaşırtan özelliklerinden biri de bedii nükteleri ve konuşma zarafetlerini kullanmış olmasıdır. Kur'an-ı Kerim'de istiareler¹ teşbihler² kinayeler³, mecazlar⁴ ve bedii nükteler (sözün garib ve güzel olması hâli) oldukça fazla göze çarpmaktadır. Bütün hususlarda Arapların yaygın metotlarına riayet edildiği halde bu kullanım hususları o kadar zarafetle ve incelikle eda edilmiştir ki söz erbaplarının ve Arap edebiyatçılarının hayrete düşmesine neden olmuştur. Dolayısıyla edebiyatçılar Kur'anî teşbihlerin en sağlam teşbihler olduğunu ve bu teşbihlerin bütün güzel nükteleri barındırdığını ve manaları betimleme tekniği hususunda en üstün

¹ Bir kelimenin mânasını muvakkaten başka mânada kullanmak; veya herhangi bir varlığa, ya da mefhumaya asıl adını değil de, benzediği başka bir varlığın adını verme san'atına istiare denir. Cesur ve kuvvetli bir insana "arslan, kurnaz bir kimseye "tilki" demekle istiare yapmış oluruz.

² Aralarında maddi veya mânevi bir münasebet bulunan iki şeyi birbirine benzetmek sanatı. Erkân-ı teşbih: (Teşbihin rükünleri) : 1- Müşebbeh (Benzetilen) , 2 - Müşebbehün bih (Kendisine benzetilen) , 3 - Vech-i şebeh (benzetme ciheti) , 4 - Edât-ı teşbih (Teşbih edatı) Birinci ve ikinciye (Yâni, müşebbeh ve müşebbehün bih) "tarafeyn : İki taraf" denir. Meselâ: "Nuri şecâatte Hazret-i Ali gibidir" denildiğinde: "Nuri" müşebbeh, "şecâatte" vech-i şebeh, "Hazret-i Ali" kelimesi ise müşebbehün bih'dir. "Gibi" kelimesi ise edat-ı teşbihtir.

³ Dolayısı ile dokunaklı söz. Maksudı dolayısı ile anlatan söz. Üstü örtülü dokunaklı söz. Açıktan olmayıp hakiki mânâyı başka ifâde ile dokunaklı konuşmak.

⁴ Hakiki mânâsı ile değil de ona benzer başka bir mânâ ile veya istenileni hatırlatır bir kelime ile konuşmak. İstenilene benzer bir mânâ ifadesi. Meselâ: Bazı Hadis-i Şeriflerde dünyaya nezâret eden iki melâikenin öküze ve balığa benzetildiği gibi. Bir kelime, kendi mânâsında kullanılırsa; hakikat olur. Eğer bir münasebetle asıl mânâsından başka bir mânâda istimâl edilir ve kendi mânâsında kullanılmasında "karine-i mânâ" bulunursa mecaz'dır. Meselâ; tahta kelimesi ağaçtan satıl mânâsına olduğu halde hakikattir. Fakat yazı levhası mânâsına kullanılır. Faraza, muallim tarafından talebeye "tahta başına geç" denilirse, mecaz'dır. Çünkü, levhanın tahtadan yapılmış olması münasebeti ile, bir de başına geçilecek tahtanın ancak yazı tahtası olup döşeme ve tavan tahtalarının başına geçilemeyeceği karine-i mânâsı ile, o kelime hakikat mânâsından mecâz mânâsına naklolunmuştur. Nakildeki münasebete alâka denilir. Alâkası teşbih olan mecazlar istiâre, başka türlü alâkası bulunanlar da mecaz-ı mürsel'dir. Mecaz-ı mürselin alâkaları teşbihten başkadır ve en meşhurları şunlardır: 1-Hulul : Hakikat ve mecaz mânâlarında birinin ötekine mahal olmasıdır. "Derse girildi" denildiği vakit, hâl olan dersin söylenip onun mahalli bulunan dersânenin kastedilmesi. "Yemekhâneye indi" denilince de, mahal bulunan yemekhânenin zikrolunup yemeğe inildi, denilmek istenmesi gibi. Mânâca cüz'i bir fark ile buna, zarfiyyet, mazrufiyyet alâkası da diyebiliriz. 2-Sebebiyyet, müsebbebiyyet: Hakiki ve mecazi mânâlardan birinin diğerine sebep müsebbeb olmasıdır. "Bir muharrir, kalemiyle geçinir" cümlesinde sebep olan kalemin zikredilip müsebbeb olan yazı ücretinin kastedilmesi; kar yağarken söylenilen "bereket yağıyor" cümlesindeki müsebbeb olan bereketin zikredilip, sebep olan karın murat edilmesi gibi. 3- Cüz'iyet, külliyyet : Hakikat ve mecaz mânâlarından biri, diğerinin cüz'ü olmasıdır. Diğer bir tabir ile; bir şeyin bütünü kastedilmesidir. "Marmara'dan her yelken uçar gibi neş'eli" beytindeki yelken kelimesi gibi ki, onun zikriyle bütünü söylenip parçası, yahut parçası söylenip bütünü bulunan kayak murat edilmiştir. 4- İtlâk ve takyid: Hakikat ve mecaz mânâlarından birinin mutlak yâni umuma; o birinin mukayyed, yâni hususa delâlet eder olmasıdır. Hayvan kelimesindeki mânâ umumidir. Hayvan deyip de meselâ "at"ı murad etmek onu mukayyed bir mânâda kullanmak demek olacağından "Mecaz" olur. 5- Kevniyyet: Bir şeye eski hâlinin ismini vermektir. Bir vâlidenin, yetişmiş oğluna; "bizim çocuk" demesi gibi. 6- Evveliyyet : Bir şeyi sonra olacağı isim ile zikretmektir. Tıbbiye ve deniz mekteplerine yeni girmiş talebeye "doktor ve kaptan" denilmesi gibi

beyanların kullanıldığını kabul etmişlerdir. Arap dünyasının büyük edebiyatçısı İbn-i Esir teki-
lin tekile teşbihi hususunda söz etmiş ve Kur'an'daki "ve cealne'l leyle libasen"¹ ayetini örnek
olarak adlandırmıştır. İbn-i Esir'in dediğine göre Kur'an geceyi bir elbise gibi giyilen giyeceğe
benzetmiştir. Zira gece karanlığı bireyleri birbirinin gözünden gizlemektedir. Böylece eğer biri
düşmandan kaçmak isterse veya biri pusuya yatmak isterse veya bir şeyi diğerlerinin gözünden
gizlemek isterse gece karanlığı çöktüğünde gece karanlığından en iyi şekilde istifade edebilir.
İbn-i Esir şöyle diyor: Bu Kur'an dışında başka bir yerde bulunmayan teşbihlerdir. Zira gecenin
kuşatıcı karanlığını bedene giyilen elbiseye benzetmek, Kur'an'ın ortaya koyduğu ve Arapların
şiir ve düz yazılarında eşinin görülmediği teşbihlerden biridir. Aynı şekilde eşleri birbirine örtü
olarak betimleyen **"onlar sizin örtünüz, siz de onların örtülerisiniz."**² ayetin de bu teşbih
zariflikleri ve incelikleri kullanılmıştır. Elbise insan için bir süs olduğu ve avret mahallini ku-
şattığı, insanı sıcak ve soğuktan koruduğu gibi, eş de hayatın süsü, çirkinlikleri örten, insanı
hatalardan ve pisliklere düşmekten koruyan bir unsurdur. Dolayısıyla ne kadar güzel bir ben-
zetme yapılmış ve akıcı bir tabir kullanılmıştır."

İbn-i Esir daha sonra şöyle diyor: "Kur'an'ın çekici ve güzel teşbihlerinden biri de **"Kadın-
larınız sizin için bir ekin mahallidir"**³ ayetidir. Bu ayette yer alan benzetme de o kadar yetkin
ve dakik bir benzetmedir ki mecazdan çok hakikati andırmaktadır. Zira ayette yer alan "hars"
kelimesi ekine hazırlıklı olan toprak anlamındadır ve kadının rahmi bu toprağa benzetilmiştir.
Gerçekten de kadının rahmi çocukları ekmek için uygun ortam konumundadır. İbn-i Esir bu
konuda uzun uzadıya söz etmiştir, Kur'an'da yer alan bu göz alıcı betimlemeleri Arap sözünde
yer alan bazı benzetmelerle mukayese etmiş ve Kur'an'ın betimleme tekniğindeki üstünlüğünü
çok güzel bir şekilde gözler önüne sermiştir.⁴

Emir Yahya b. Hamza Alevi de bu konuda detaylı sözler etmiş ve Kur'an'ın mana ifade
tekniki hususundaki üstünlüklerini çok güzel bir şekilde beyan etmiştir.⁵

Aynı şekilde güçlü Mısırlı yazar Seyyid Kutup da "et-Tasvir'ul fenni fi'l Kur'an" adında bir
kitap yazmıştır ve değerli tefsiri Fi Zilal'il Kur'an'ın yanı sıra bu kitabında da çok güzel açık-
lamalarda bulunmuştur. Bu güzel sözlerin bir kısmını et- Temhid kitabının beşinci cildinde ak-
tarmaya çalışmıştır. Seyit Kutup bu kitabında Kur'an'da yer alan istiare, kinaye, mecaz ve bedii
nükteler hakkında çok detaylı bir şekilde sözler etmiştir.⁶ Bu sözleri burada aktarmak mümkün
olmadığından bu kadarıyla yetiniyoruz.

¹ Nebe suresi 10. ayet

² Bakara suresi 187. ayet

³ Bakara suresi, 223. ayet

⁴ bkz. İbn-i Esir, el- Mesel'us Sair, c. 5, s. 126, 128

⁵ bkz. Emir Alevi, et-Teraz c. 3, s. 399

⁶ bkz. et-Temhid fi Ulum'il Kur'an, c. 5, s. 333 sonrası

Küçüklük Duygusu ve Yarattığı Etkiler

Hüseyin Celali

Yaklaşık olarak bütün insan bireylerinde az çok bulunan duygulardan biri de küçüklük duygusudur. Bu duygu bir taraftan insanları kemaline ermeye ve kemale ulaşma yollarını düşünmeye sevk eden önemli duygulardan biridir. Bu duygu insan için hareket temelini oluşturmakta ve küçüklükten büyüklüğe ulaşmasına neden olmaktadır. Ama bir yandan da yıkıcı etkileri olabilir. Öyle ki insanın varlığında çok acı bir şekilde kök salabilir, hareket ve büyüklüğe geçiş yerine uygunsuz ve anormal davranışlar sergilenmesine de sebep olabilir. Küçüklük duygusu, iki yüzü olan bir madalya gibidir. Bir tarafı insanın yüceliğini içermektedir. Diğer tarafı ise insanın çöküşüne neden olmaktadır. Bu esas üzere, insanın başarısı ve yenilgisi bu küçüklük duygusuna karşı sergilediği tavrına bağlıdır. Ama insan bireylerinin tümü yüce bir izzet-i nefse sahip olmadığı için bu küçüklük duygusuyla karşı karşıya geldiğinde yalancı veya sapık telafi yollarına başvurmaktadır. Gerçeklerden kaçış mekanizması, hayallere yönelmek, sorumluluktan kaçmak, gösteriş ve riyakarlık, dikkat çekmek, şahsiyetlere karşı terör uygulamak, başkalarını tahrip etmek, gıybet, töhmet, alay ve benzeri yollara başvurmak, geçici lezzetlere ve uyuşturucu maddelere yönelmek, entel olduğunu göstermeye çalışmak, kimliğini kaybetmek, kimliksiz hale gelmek, şüphelendirmek, geleneklere aykırı hareket etmek ve makam düşkünlüğü bu yalancı telafi metotlarından birkaç örnek sayılmaktadır.

Küçüklük Duygusunun Kavramsal Yorumu

Bazı yazılarda göze çarpan aşağılık duygusu, kendini küçük görme psikolojisi ve aşağılık kompleksi gibi tabirler, olumsuz anlamları içermektedir. Bu duygularda hiçbir olumlu boyut mevcut değildir. Ama küçüklük psikolojisinde sadece olumsuz anlam göz önünde bulundurulmamıştır. Bu açıdan hem yıkıcı olabilir ve hem de yapıcı ve harekete geçirici olabilir. Bunun yanı sıra bu kavram ve tabirler de “inferiority feeling” kavramının lügavi tüm özelliklerine sahip olan küçüklük duygusundan daha iyi ve dakik bir şekilde asli kavram ile örtüşmez.

H. J. Eysenck (1975) , A. Reber (1985) ve A. M. Alhefny (1994) bilginleri küçüklük duygusunun zayıflık ve güçsüzlük duygusu olduğuna inanmaktadırlar. Bu duygu çocukluktan beri bütün insanlarla birlikte bulunmaktadır. Bedensel veya ruhsal noksanlık olduğu takdirde şiddet kazanmaktadır ve insanı ümitsizliğe ve mutsuzluğa itmektir. ¹

J. Raymond (1985) , A. Adler (1927) ve diğer psikologlar ise küçüklük duygusunun en değerli duygu olduğuna inanmaktadırlar. Onlara göre de bu duygu, insanı kendi kemaline ulaşmaya sevk etmektedir. ²

¹ Eysenck, H. J. (1975) Encyclopedia of Psychology / Reber A. S. (1985) , Dictionary of Psychology Tehran: Growth Press – el-Cofni, Abd’ul-Mun’im (1994) , Mevsuet-u İlm’in-Nefs ve Tehlil’in Nefs, Mektebet’ul-Medbuli el-Kahire

² Raymond J. G. (1996) , Gonclse encyclopedia of Psychology, Second Edition Gon Wiley and Sons. /Adler, A. (1972) , İndividual Psychology, London, Kegan Paul

Bu esas üzere özet olarak şöyle söylenebilir: Bizim yenilgimiz, itilip kakılmamız, mutsuzluklarımız ve reddedilişimiz neticesinde ortaya çıkan ve insanı herkesi kendisinden üstün ve kendisini ise herkesten küçük ve kabiliyet yoksunu görmesine neden olan duygu, şüphesiz olumsuz olan küçüklük duygusudur. Hareket ve küçüklükten büyüklüğe geçiş vesilesi olan duygu ise, olumlu ve faydalı olan bir küçüklük duygusudur.

Küçüklük Duygusu ile Diğer Benzeri Ahlaki Sıfatlar Arasındaki Çizgi

Küçüklük duygusuna kapılan bir insan, öfke, kötümserlik, utangaçlık, uzlet ve bazı olumsuz ahlaki sıfatlara sahiptir ki bunların tümü de insanın kendinde hissettiği küçüklük ve aşağılık duygusundan kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak küçüklük duygusunu tevazu gibi diğer benzeri ahlaki özellik ve sıfatlarla karıştırmamak gerekir. Eğer bir kimse konuşmak yerine susmayı tercih ediyorsa veya başkaları karşısında mütevazı ve kendini küçük gösteriyorsa ya haramlardan kaçmak için namahrem ile irtibat kurmuyorsa, bu onun küçüklük ve aşağılık duygusuna kapıldığının göstergesi değildir. Bazı hususlarda susmak, toplumsal uyumsuzluk, tevazu, yalnızlık, başkalarıyla irtibat kurmamak, bir kemal ve değer sayılmaktadır. Nitekim Resul-i Ekrem (s.a.a) de Ebu Zer'e yapmış olduğu tavsiyelerinden birinde şöyle buyurmuştur: "Ey Ebuzer! İyi bir arkadaş yalnızlıktan daha iyidir, yalnızlık ise kötü arkadaştan daha iyidir. Hayrı beyan etmek, susmaktan daha iyidir ve susmak kötü söz etmekten daha iyidir."¹

Küçüklük duygusu bazen Allah karşısında ortaya çıkmaktadır. Öyle ki insan kendi salt fakir, Allah'ı ise salt zengin görmektedir. Bu da insanın Allah'ın varlıksal dairesini sonsuz görmesi ve kendisini ise nihai derecede küçük kabul etmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Ama bu duygu, aşağılık duygusu değildir. Aksine Hak Teala'ya ibadet sayılmaktadır. Ama bazen küçüklük duygusu, tevazu ile karıştırılmaktadır ve bu da şahsın halk karşısında küçüklüğü seçmesi suretindedir ve bu yolla "ben merkezci" konumundan kurtulmayı amaçlamaktadır. Bu küçüklük duygusu tevazu olarak adlandırılmaktadır ve tevazu ise kısaca insanın kendisini başkalarından üstün görmemesini ifade eden nefsi düşüklüktür.²

Tevazu, insanın başkaları karşısında zelil olmasına asla neden olmamaktadır. Aksine insanın yükselmesine ve izzet sahibi olmasına neden olmaktadır. Nitekim Peygamber (s.a.a) şöyle buyurmuştur: "Tevazu, insanın izzet ve yüceliğini artırmaktadır. O halde tevazuyu tercih ediniz ki Allah da sizleri yüce kılsın."³

Tevazu ve Kendine Güven

Bazı psikologlar ise şuna inanmaktadırlar ki eğer insan kendisini diğerlerinden daha değersiz ve küçük görecekt olursa, aşağılık kompleksine kapılır ve sonuç olarak ve başkalarıyla irtibat kurmakta zorlanır. Asla iyi bir şekilde sohbet edemez. Haddinden fazla utangaçlığa maruz kalır, kendisine güvenini kaybeder, toplumdan kaçır, bir köşeye çekilir. Dolayısıyla tevazu ve insanın

¹ Muhammed Bakır Meclisi, Bihar'ul Envar, c. 77, s. 86, 4. Bab, 2. rivayet

² Molla Ahmed Neraki, Mirac'us Saadet, s. 211

³ Muhammed Bakır Meclisi, Bihar'ul-Envar, c. 18, s. 417, 4. bab, 2. rivayet

kendine güven duygusunu bir araya getirmek, mümkün müdür? Yani insan hem mütevazı ve hem de kendi ruhunu sağlıklı tutabilir mi? Hem kendisini başkalarından küçük görebilir ve hem de ruhsal moral ve enerjisini koruyabilir mi? ¹

Anlaşıldığı kadarıyla insanda ortaya çıkan bir çok hastalıkların kökeni, -aile ve çevrenin etkisini görmezlikten gelmeksizin- Allah'a inanmamak ve ilahi vahyin büyük ve yüce kaynağına dayanmamaktır. Eğer insan bu temel ve önemli noktaya dayanağını kaybedecek olursa, ruhsal buhranların ve olayların saldırısına uğrar, ruhu afetlerin ve hastalıkların hedefi haline gelir. Ama eğer bütün etki ve tepkilerini semavi ölçüler üzere düzenleyecek olursa bir çok sıkıntılardan korunmuş olur. Bu açıdan rivayetlerde tevazu, insanın ilahi olmasıyla anılmıştır. ²

Peygamber (s.a.a) şöyle buyurmuştur: "Herkim Allah için tevazu gösterirse, Allah onu yüce kılar."³

Eğer insanın başkaları karşısındaki tevazusu ve alçak gönüllüğü sadece Allah'ı hoşnut etmek için olursa ve ameli Allah için halis kılacak olursa, hiçbir aşağılık duygusuna kapılmaz. Bu esas üzere tevazu beğenilmiş bir sıfattır ve de Allah için ihlastan kaynaklanmaktadır. Aksi taktirde zayıflık, yenilgi ve kendini küçük görmekten kaynaklanan tevazunun hiçbir değeri yoktur. ⁴

Bu yorum üzere şöyle söylemek gerekir ki eğer insanın başkaları karşısındaki tevazusu sadece ilahi emirlere itaat ve ubudiyet için olursa, bu nefsinin zayıflığına neden olmadığı gibi, tam aksine insanın övünç ve kıvanç içinde olmasına neden olmaktadır.

"Bir yağmur damlası buluttan damladı da utandı denizin genişliğini görünce

Ki denizin olduğu yerde ben kimim, eğer o varsa gerçekten ben yokum

Kendine küçüklük gözüyle baktığı zaman yanında bir sedef yetiştirdi

Küçük olduğu için yüceldi ve yokluğu seçtiği için var oldu."⁵

Ubudiyetin açıklanması (insanın Allah karşısında küçülmesi) ve tevazunun beyan edilmesi (Allah için başkaları karşısında küçülmek) neticesinde küçüklük duygusu kavramı daha da bir aydınlığa kavuşmaktadır. İnsan kendisini başkalarıyla kıyasladığı zaman, zayıf ve güçsüz görececek olursa, artık herhangi bir işe teşebbüs noktasında kendisini yeterli göremez.

Zati Küçüklük Duygusu

Bu tür küçüklük duygusu, doğumdan ölüncüye kadar insan ile birlikte vardır. Bu küçüklük insanın sürekli kemali aramasına ve bağımsızlığı elde etmek için çaba göstermesine neden olmaktadır. İnsan kalbinde ve yüreğinde kemale aşık halde bulunmaktadır ve sürekli kemali arzu etmektedir. Ahlak ve kelam alimleri bu kemali talep etme duygusunu fitrat olarak adlandırmaktadır. Gerçi kemali teşhis noktasında ve kemalin nerede olduğu hususunda bir takım ihtilaflar vardır. Ama bu hakikat asla inkar edilemez ki insanlar kemale aşık halde bulunmaktadır. Kemalin herhangi bir mertebesine ulaştıkları zaman hemen o yeni bir kemalin peşine düşmektedirler ve o daha kamil hedeflerine ulaştıkları taktirde, ondan daha kamil bir mertebeyi talep

¹ Muhammed Taki Misbah, Rehtuşe, c. 2, s. 66

² a. g. e.

³ Muhammed b. Yakub Kuleyni, Usul-i Kafi, c. 3, s. 189

⁴ Muhammed Taki Misbah, Rehtuşe, c. 2, s. 67

⁵ Pervin-i İ'tisami, Divan-i Eş'ar

etmektedirler. Bu zati küçüklük duygusu insanı kemalin hiçbir mertebesinde harekettten alıkoymamaktadır. Bu esas üzere insan, bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde mutlak kemale aşıktır ve sürekli kemali, mutlak kemal ile mukayese ederek kendisini zayıf ve nakıs görmektedir. Sonuç olarak da içindeki aşk ateşi alevlenmekte ve kat kat daha büyük bir hızla harekete geçmektedir.

Bilinçli bir şekilde bu yolu kat eden insanlar, mutlak kemale oranla kendisini mutlak noksan görmektedir ve bu sahip oldukları her şeyi mutlak kemal tarafından görmektedirler. İşte burada insan olumlu küçüklük duygusuna erişmektedir ve kendiliğinden hiçbir şeye sahip olmadığını görmektedir. Var olan her şeyin mutlak kemale ait olduğunu kabul etmektedir. ¹ Kur'an-ı Kerim'de açık bir şekilde şöyle yer almıştır: "Ey insanlar! Siz Allah'a muhtaçsınız"²

Bu zati küçüklük duygusu insanda sürekli olarak vardır ve insanı sürekli olarak kemal diye düşündüğü şeyi aramaya sevk etmektedir. İlim aramak, güzelliği talep etmek, kudreti arzulamak ve benzeri sıfatlar bu kemali isteme duygusundan kaynaklanmaktadır.

Olumlu Küçüklük Duygusu

İnsan varlık alemine ayak bastığı gün, hiçbir şey bilmemektedir. Kur'an-ı Kerim bu konuda şöyle buyurmaktadır: "Siz, hiçbir şey bilmezken Allah, sizi analarınızın karnından çıkardı"³

Bu duygu, insanın zihni ve cismi açıdan gelişmesine, büyümesine ve zayıflıklarına üstün gelmesine neden olmaktadır. Bu esas üzere çocuk, bu gelişimler hususunda bir tür üstün gelme duygusuna kapılmaktadır ve anlaşıldığı kadarıyla böyle bir arzu ve istek, insanın ruhani ve manevi varlığını bina etmesi hususunda zaruret arz etmektedir. Bu esas üzere söz konusu belli temayüller, bir an için ihtiyacını karşılayan salt tanıma merhalesiyle yetinmemektedir. İnsan, karşısındaki varlığı daha çok tanımaya, daha çok bilmeye yönelmektedir. Böylece sormaktadır, denemektedir ve araştırmaktadır. Her şeye müdahalede bulunmak istemektedir. Sürekli olarak zaruri şeyler alanından, daha üstün bir alana ayak basmaya çalışmaktadır. Her an daha yüce bir ufuğa doğru uçmaya çalışmaktadır. Bu esas üzere rağbet halkaları hızla büyümektedir ve içinde yüzdüğü dünyayı fethetmeye ve elde etmeye doğru adım atmaktadır. Ama hayatının ilk günlerinde yenemediği bir takım engeller, varlıksal kalkınmasına ve büyümesine engel teşkil ederse ve hedeflere ulaşmasını imkansız hale getirirse, insan çok dikkatli olmalıdır. Yüce bir izzet-i nefse sahip olan organsal, bedensel veya ruhsal küçüklük duygusundan sıkıntı çeken kimselerde küçüklük duygusu, savaşçı bir içgüdü gibi bir hareket kaynağı haline gelmektedir. Bu durumda adeta zayıf noktalarına şöyle demektedir: "Sen bana üstün geleceğini mi sanıyorsun? Böyle düşünüyorsan yanlış yapıyorsun, ben mutlaka sana üstün geleceğim." Hemen ardından bu zayıf noktalarına üstün gelmek için sadece telafi etmekle hoşnut olmamaktadır. Aksine defalarca telafi etmeye yönelmektedir. Öyle ki bu zafer yolunda bütün enerjisini ve gücünü kullanmaktadır. Sadece bedensel zayıflığını ortadan kaldırmakla yetinmemektedir. Aksine bu zayıf organını normal haddinden daha güçlü bir hale getirmektedir.

¹ Reber, A. S. , Dictionary of Psychology (Tehran, Growth Press, 1985)

² Fatır suresi, 25. ayet

³ Nahl suresi, 78. ayet

Bu kat kat telafi etmenin en açık örneği Yunanlı meşhur hatip, Demosten'in durumudur. Demosten, gençlik yıllarında utangaç ve kekeme biriydi. Sonraları, bu noksanlığına üstün gelmekle yetinmedi, aksine asrının en büyük hatiplerinden biri haline geldi. ¹

A. Adler ise yaptığı bir araştırmasında açıkça gösterdiği gibi meşhur ressamların %70'i görme bozukluklarından birine müptela olan kimseler olmuştur. Bu esas üzere bir çok hususlarda eksikliklerine üstün gelme hissi, başarıya ulaşma ve kabiliyetlerinin ortaya çıkma vesilesi olmuştur. ²

Küçüklüğünü yokluğu insanı sıkıntıya düşüren türden yüce bir sıfatla telafi etmek, hakikatte yenilgiyi telafi etmenin en yüce ve önemli yoludur. Ama sürekli durum böyle değildir. Zira çeşitli engeller ve sebepler, insanın değişim yolunda ortaya çıkmakta ve bu gelişime engel olmaktadır. Böylesi durumlarda küçüklük duygusuna kapılmak, insanda şiddet kazanmaktadır ve bu duyguyu insanın ruhuna yerleştirmektedir. Bu durumda insan, nasıl bir tavır sergilemelidir? İnsan bu durumdan korunmak için ne yapmalıdır? Söylendiği gibi yüce bir izzet-i nefse sahip olan insanlar, böylesi durumlarda kat kat telafi etme yoluna başvurmakta ve küçüklüklerine üstün gelmeye çalışmaktadırlar. Ama bazıları bu küçüklükleriyle savaşmamaktadır, bu duygularına üstün gelememekte ve dolayısıyla da dengelerini yitirmektedirler. Başka bir ifadeyle onlar, noksanlıklarını kabullenmekte, zayıflık ve ümitsizliğe kapılmaktadırlar. Bu durumda hastalık ifade eden bir küçüklük duygusuna kapılmaktadırlar. A. Adler, şuna inanmaktadır ki bir çok anormal davranışların kökü bu olumsuz küçüklük duygusundan kaynaklanmaktadır. ³

Hastalıklal (olumsuz) Küçüklük Duygusu

Adler (1870-1937) adlı bilgin Avusturyalı bir ruh bilimci, mukayeseli bireysel psikoloji biliminin kurucularından ve de küçüklük duygusu hakkında görüş sahibi olanlardan biridir. Adler'e göre hastalıklal küçüklük duygusu; bedensel, zihni, toplumsal, hakiki veya hayali noksanlık türünden kaynaklanabilir. Böylece küçüklük duygusunun asıl nedeni mutsuzluklar ve güçsüzlükler sonucunda insanda ortaya çıkan ruhsal ve zihni bir durumdur.

Küçüklük Duygusunu İcat Eden Etkenler

-Bedensel Özürlülük

Küçüklük duygusu bedensel eksiklik ve yetersizlikler neticesinde ortaya çıkabilir. Bir organ eksikliği neticesinde birey kendisini başkalarından eksik ve noksan hissedince bu küçüklük

¹ bkz. İmam Humeyni (r. a) , Kırk Hadis, Fıtrat Bahsi, s. 182-183, 11. hadis Erbein (Kırk hadis şerhi) adlı kitap, İmam'ın değerli eserlerinden biridir. İmam Humeyni bu kitabı H. 1358 yılında Farsça olarak yazmıştır. İmam bu kitapta Pey-gamber ve masum Ehl-i Beytinden (a.s) naklettiği kırk hadisi şerhetmiştir. Bu hadis-ler, ahlaki, itikadi ve irfani konuları içermektedir. Bu değerli eser de, İmam Humey-ni'nin (r.a) Eserlerini Yayınlama ve Düzenleme kurumu tarafından basılmıştır.

² bkz. Mahmud Mansur, İhsas-i Kehteri, Tahran, Tahran Üniversitesi

³ a. g. e.

duygusuna kapılmaktadır. Dolayısıyla kemale olan aşk insanda fitri olduğu gibi, noksanlıktan nefret etmek duygusu da fitri bir duygu sayılmaktadır. Bu açıdan noksanlık ve ayıp, fitratın nefret ettiği bir şeydir. Bir şahıs kendisini noksan hissedince ister istemez kendisinden nefret etme duygusuna kapılmaktadır. Böylece de artık kendi kendisini bile kabullenmemekte ve kendi kendisine inanmamaktadır.¹

Aciz veya noksan olan bir kimse yetersizlikler karşısında hakikatte iki defa acı çekmektedir. Birincisi kendisini kendi alanında daha küçük bir konumda görmektedir. İkincisi ise dostları ve etrafındakiler tarafından alaya alınca bu sıkıntıyı çekmektedir.²

Hastalıklal küçüklük hislerine maruz kalan kimselerde bu his, etrafındakilerin kendisini kol-laması ve başkaları tarafından merhamet edilmeleri beklentisini doğurmaktadır ve böylesi kim-seler asla kendi güçlerini denemeye yönelmemektedir ve sonuç olarak da kendileri hakkında olumsuz bir değerlendirmeye kapılmaktadır.³

b-Aile etkeni

Aile ortamı da başlangıçta sıradan bir şey olan küçüklük duygusunu iki şekilde olumsuz olarak şiddetlendirmektedir:

1- Çocuğun kolay bir konumda büyümesi, nazlı terbiye edilmesi, haddinden fazla sevgi gös-terilmesi, anne babanın çocuğun üstüne titremesi ve bütün isteklerinin yerine getirilmesi çocu-ğun sadece ilk ihtiyaçlarını temin fikrinde kalmasına sebep olmaktadır. Böylece bu çocuk var-lıksal ve yüce ihtiyaçlarını tanımaktan aciz kalmaktadır. Musibetler ve ilahi imtihanlar hiç şüp-hesiz insanı geliştirmektedir ve gizli olan kabiliyetlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Aksi taktirde şiddetli rahatsızlıklarla karşılaşıldığı zaman insanda bir tür hazırlığın ve kabul-lenme haletinin olmayışı durumunda, insan güçsüz düşmekte ve sorunları artmakta, içindeki küçüklük duygusu şiddet kazanmaktadır.

2- Anne ve babanın çocuğa kötü davranması ve ona karşı itici hareket etmeleri de bazı ço-cukların asla muhabbeti tatmamasına neden olmaktadır. Dolayısıyla çocuk olumlu anlamda di-ğerleriyle asla irtibat kuramamaktadır ve sonuç olarak da inziva ve şaşkınlık içince bocalayıp durmaktadır. Bu kimseler sorunlarla karşı karşıya geldikleri taktirde sorunlarını haddinden fazla büyütür ve kendi içindeki güçlerini görmezlikten gelerek sorumluluk kazanmaktan kaçmaya çalışmaktadırlar.

c-Pedagojik etkenler

1-Kınama: Çocuğun pedagoglar tarafından kendi arkadaşları arasında kınanması, çocukların gücünden fazlasını beklemek, çocuğa yüklenemeyeceği sorumlulukları havale etmek ve çocuk için büyük ve ulaşılmaz hedefler tayin etmek de küçüklük duygusunun şiddet kazanmasına se-bep olmaktadır. Peygamber-i Ekrem (s.a.a) şöyle buyurmuştur: “Allah, iyilik hususunda çocu-ğuna yardım eden kimseye rahmet etsin.” Orada hazır bulunanlar şöyle sordular: “İnsan iyilik

¹ İmam Humeyni (r. a) , Kırk Hadis, Fıtrat Bahsi, s. 185, 11. hadis

² Mahmud Mansur, İhsas-i Kehteri, Tahran, Tahran Üniversitesi

³ Henry, T. S. , Five Pields of Striving for Significance Alfred İnstitute of Sanfrancisco

etme hususunda çocuğuna nasıl yardımcı olabilir? “Peygamber-i Ekrem (s.a.a) şöyle buyurdular:

- a- Çocuğun kendi gücü oranında yaptığı şeyleri kabul etmesi
- b- Çocuk için yapılması ağır ve imkansız olan şeylerin kendisinden istenmemesi
- c- Çocuğu günaha ve isyana sevk etmemesi
- c- Çocuğa yalan söylememesi ve karşısında ahmakça işler yapmaması.”¹

2- Yersiz Kıyaslar: İnsanda küçüklük duygusunu şiddetlendiren etkenlerden birisi de yersiz mukayeselerde bulunmaktır. Eğitim ve öğretim sorumlusu olan kimseler, bu önemli hususa çok dikkat etmelidirler ki şahsı başkasının huzurunda herhangi birisiyle mukayese etmek de insandaki güçsüzlük ve hakaret duygusunu kat kat artırmaktadır ve insanın içinde öylesine büyük bir hüznü yaratmaktadır ki böylece o insan, çaresizliğe, donukluğa ve inzivaya düşmektedir.

Çocuğun anne babasının sıkı davranması, gücünün üstünde doğru olmayan beklentiler içinde olması da çocukta küçüklük duygusunu şiddetlendirmektedir. Dolayısıyla istek ve beklentilerin düzeyi, çocuğun yaşı, gücü ve kabiliyeti ve içinde yaşadığı atmosferle uyum içinde olmalıdır. Bir çok kimseler, çocuğunu büyük zannetmektedirler ve büyüklerden beklenen şeyleri çocuklarından beklemektedirler. Dolayısıyla da çocuktan gücünün üstünde bir beklenti içinde olmak, o şahsı küçük düşürmektedir. Gücünün yetmediği işlere teşebbüste bulunmak da insanı aşağılık kompleksine düşürmektedir. İmam Bakır (a.s) şöyle buyurmuştur: “İmanlı insanın, kendisine küçüklük ve düşüklük ortamını sağlaması doğru değildir.” Oradakiler şöyle arz ettiler: “Nasıl olur da insan kendisinin aşağılık ve düşüklük haletine düşmesine ortam sağlar.” İmam (a.s) şöyle buyurdu: “İnsan, (örneğin) gücünün yetmediği işleri yapmaya yeltenmektedir (ki bu doğru değildir).”²

İnsanın layık olmadığı bir sorumluluğu yüklenmesi, hakkında bilgi sahibi olmadığı bir şeyi söylemesi ve gücünün yetmediği işleri yapmaya teşebbüste bulunması da küçüklük ve aşağılık duygusuna kapılmasına neden olmaktadır. İmam Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur: “Mümin insanın kendisini küçük düşürmesi uygun değildir.” Etrafındakiler şöyle sordular: “İnsan nasıl olur

¹ Muhammed b. Yakub Kuleyni, Usul-i Kafi, c. 6, s. 50, 6. rivayet. Muhammed b. Yakub b. İshak Kuleyni, Ebu Ca'fer künyesine ve Sıket'ul-İslam lakabına sahip olup İmamiyye ashabının en güvenilir ve hadis nakilde en sağlam şahsiyetlerinden biridir. Gaybet-i Sugra döneminde yaşamıştır ve de H. 329 yılında Bağdat'da dünyaya gözlerini yummuş ve Kufe kapısında toprağa verilmiştir. (Rical'un-Neccaşi, s. 278) Kafi adlı kitap da dört değerli hadis kitabından ve de güvenilir kaynak eserlerden biridir. Resulullah'ın (s.a.a) Ehl-i Beytine (a.s) nakledilen hadis ve rivayetleri toplama hususunda Kafi'nin bir benzeri yazılmamıştır. Sıket'ul-İslam Kuleyni Ka-fi'yi, İmam-i Zaman Hüccet b. Hasan'ın (a.s) gaybet-i sugra döneminde yirmi yıl boyunca yazmıştır. Bu eserde, 34 kitap, 326 bab ve 16000 hadis mevcuttur. Üç te-mel bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler şunlardır: “Usul, Furu' ve Revza.” Bu a-çıdan akait, tevhit, ahlak ve fıkıh ilim sahiplerinin müracaat ettiği bir kaynak konumundadır. Kafi'ye bir çok şerhler ve notlar yazılmıştır. Bunlardan biri de, Allame Molla Muhammed Bakır Meclisi'nin Mir'at'ul-Ukul adlı kitabıdır. (ez-Zeria, c. 17, s. 465)

² Molla Hüseyin Feyz-i Kaşani, Meheccet'ul Beyza, c. 4, s. 108 Mevla Muhammed, Muhsin b. Şah Murtaza diye adlandırılmış olup Molla Muhsin Feyz-i Kaşani diye meşhurdur. Feyz, erdemli bir alim, araştırmacı bir muhaddis, ilahi bir filozof, kamil bir arif, imami alimlerinden büyük bir insan ve bir çok eserleri bulunan bilgin biridir. Merhum Feyz, Sadra Şirazi ve damadının seçkin öğrencilerinden biri olmuştur. H. 1091 yılında, Kaşan'da vefat etmiş ve orada toprağa gömülmüştür. En önemli eserleri şunlardır: “el-Vafi, İlm'ul-Yakin, Ayn'ul-Yakin, el-Muheccet'ul-Beyza, el-Hekaik, Hulaset'ul-Ezkar ve Kelimat-i Mekkune” (el-Kuna ve'l-Elkab, c. 3, s. 39)

da kendini zelil kılar? “ İmam sadık (a.s) şöyle buyurdu: “Layık olmadığı işlere müdahalede bulunması ve sonunda da ondan dolayı özür dilemesidir.”¹

İnsanın gücünün yetmediği şeylere teşebbüste bulunmasının zararlı sonuçlarından biri de yalan söylemeye yeltenmesidir. Zira yalan söylemek ile aşağılık duygusuna kapılma arasında çok yakın bir ilişki vardır. Her birinin şiddetlenmesi, batıl bir devir içinde diğerinin şiddetlenmesine sebep olmaktadır.

Düşüklük ve Aşağılık Kompleksinden Kaynaklanan Yalan

Yalan; aşağılık kompleksinin şekil değiştirmesi ve diğer ruhsal haletlerden korkmaktan ibarettir. Başka bir ifadeyle, ruhsal çıkmazlar ve bireyin deruni zaafı çeşitli şekillerde yalan olarak ortaya çıkmaktadır ve birey, aile ve millet olarak her ne kadar zayıflık ve aşağılık kompleksine daha fazla düşülürse, o oranda da yalan söylemeye maruz kalır.²

Peygamber-i Ekrem (s.a.a) şöyle buyurmuştur: “Yalan söyleyen kimse, sadece kendi içinde hissettiği aşağılık kompleksinden dolayı yalan söylemektedir.”³

Böylece çocukların yalan söyleme sebeplerinden biri de onlara güçlerinin yetmediği şeyleri zorla yüklemek ve onlardan güçlerinin üstünde bir takım beklentiler içinde olmaktır. Anne ve babanın çocuğa karşı sıkı davranması ve gücünün yetmediği yanlış beklentiler içinde olması da çocuğu yalana sürüklemektedir ve çocukta bu uygunsuz haleti uyandırmaktadır. Dolayısıyla başkalarıyla kıyaslanmanın olumsuz etkileri, olumlu rekabette mukayesenin değerli yönlerini görmezlikten gelmeye sebep olacak şekilde davranılmamalıdır.

Eğer insanın zayıf ve güçlü noktaları arasında mukayese edilir ve bireyin kendi maharet ve güçleri kıyaslanacak olursa bu durumda bu söz konusu mukayese, sıkıntı icat etmeyecektir ve de bir çok faydalı etkileri ortaya çıkacaktır.

Kendisinin başkalarıyla mukayese edilmesine temayül göstermek de aşağılık kompleksine düşmenin diğer bir nedenidir. Hakemlikler diğerlerinden daha çok insanın kendine yönelik olduğu taktirde, olumsuz etkileri daha çoktur. Öyle anlaşılmaktadır ki bu hakemliklerdeki uyumsuzluklar insanın olumsuz duygusal halet içinde olduğu zaman, eleştirilmesine ve kifayetsizliğinin gösterilmesine dikkat edilmesini istemesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla o zaman da başkalarının küçük güçlü noktaları, büyük olarak gösterilmektedir. Bu insanlar genellikle kendi konularını haddinden fazla küçük görmektedirler. Oysa o zaman başkalarının konumunu da gerçek haddinden fazla büyük göstermektedirler.⁴ Raymond şuna inanmaktadır ki küçüklük duygusu insanın kendisini başkalarıyla kıyaslamasından kaynaklanmaktadır. Raymond bir çok insanın helak olma noktasının mukayese etmek olduğunu dile getirmektedir. Elbette şu gerçeğe de dikkat etmek gerekir ki bazen de mukayese kemal ve üstünlük vesilesidir. Elbette bu mukayese edilen şeye teveccüh edildiği durumda geçerlidir. Peygamber (s.a.a) şöyle buyurmuştur: “Manevi işlerde kendisini, kendisinden büyük kimselerle mukayese etmek,

¹ Muhammed b. Yakub Kuleyni, c. 5, s. 64

² Muhammed Taki Felsefi, Kudek ez Nezer-i Terbiyet ve Veraset, Tahran, Heyet-i Neşr-i Mearif-i İslami, 1363

³ Müstedrek'ül Vesail, c. 2, s. 100

⁴ Mahmud Alipur, Berresi-i Eser-i Hulk ber Hafize, Payanname-i Dovre-i Karşinasi-i Erşed, Tahran, Enstitu-i Revan Pizeşki, Danişgah-i Tahran, 1373

maddi ve dünyevi işlerde ise kendisini, kendisinden daha zayıf ve fakir kimselerle kıyaslamak insanın saadete erme alametlerinden biridir.”¹

İnsan, maddi ve dünyevi işlerde kendisini başkalarıyla mukayese ederken kendisinden daha düşük olanlara bakmalıdır ki içinde hoşnutluk ve şükür makamı ortaya çıksın. Dünyaya duyduğu hırs ve ihtiras duyguları azalsın. Aynı zamanda manevi ve ilahi hususlarda ise insan, kendisinden yüce kimselere bakmalıdır ki, kemale olan aşk ateşi içinde alevlensin ve bu makama ermek için hareketini kat kat artırsın.

B-Toplumsal İlişkiler İçinde Olmamak

İnsan yaratılışından itibaren anlamaktadır ki, kendi bekası ve yok olmaktan kurtulması için toplu bir hayat sürdürmek zorundadır ve böylece ilk önce hayat çerçevesinde, sonra kabilesinde ve bugün de şehirlerde yaşamaktadır. Sonunda da kendisinin ve toplumunun menfaatlerini korumak için çaba gösterme gayreti, kanun şeklinde ortaya çıkmıştır.

Bebekle ilk irtibata geçen ve bebeğin iletişim boyutunu güçlendirme hususunda çok önemli bir role sahip olan kimse annedir. Bu ilk ilişki, iletişimin temel taşıdır ve insanın geleceği hususunda çok etkili bir makamda bulunmaktadır. İnsanın bütün hayatını etkisi altına almaktadır. Zira her türlü sanat mutlaka bir iletişimi gerektirmektedir. Eğer insan bu iletişim hissine sahip olmazsa, herhangi bir ilişki kurma hususunda şüphesiz bir çok sıkıntılara düşecektir.

Bu toplumsal his, gerçi ilk andan itibaren insanla birliktedir, ama bu hisler kamil değildir. Bu hislerin değişim ve gelişim esasları, annesiyle kurduğu irtibattır. Zira ruhsal ve fizyolojik açıdan da anne ve çocuk ile çok sıkı bir ilişki içinde bulunmaktadır. Başkalarını sevmek, kendisini büyük görmeyi terk etmek ve toplumsal olmayan davranışlardan kaçınmak, hiç şüphesiz dengeli yaşamın temelidir ve insanlığın gelişimini ve tabiatıyla ilerlemesini garanti altına almaktadır. Annenin pedagojik ustalıkları vesilesiyle annenin bebeğin başkalarıyla irtibat kurmaya yönelmesini sağlamaktadır. Eğer anne bu ilişkiyi yardımlaşma boyutunda nasıl terbiye edeceğini bilecek olursa, annesinden elde ettiği ve sonradan kazandığı bütün kabiliyetleri toplumsal his boyutunda odaklaşır.

Sözün irtibat ve katılımının gelişimi için annenin iki önemli görevi vardır: İlk önce, türdeşlerinin varlığı fikrini ilka ederek toplumsal hayat hissini çocukta uyandırmalıdır. İkincisi de çocuğunu terbiye etmenin ilk yılları boyunca bebeğin rağbetini diğerlerine doğru yönleltmelidir. Çocuğu kendisiyle irtibat noktasında tutmamalı ve sabit kılmamalıdır. Bireyin değişimi ise, sadece toplumsal hissi yeterli derecede geliştiği takdirde garanti altına alınmış sayılabilir. Eğer ben başkalarının ilerlemesine ilgi duyuyorsam, benim bireyselliğim garantilenmiş olur. O zaman başkaları için de faydalı olabilirim. Ama eğer kendimi düşünecek olursam, olayları halletme noktasında mutlak şekilde aciz kalırız.

Adler ise birey ve toplum arasında hiçbir çatışma ve çelişki görmemektedir. Ona göre eğer toplumsal düşünceler, gelişmiş olursa, birey sadece kendisini başkalarının bir parçası olarak görmekle kalmaz. Kendisini varlık alemiyle de irtibatlı görür. Toplum bireyleri gözünde toplum maslahatlarını istemek, bireyin menfaati olarak sayılmaktadır. ²

¹ Ali Meşkini, Mevaiz'ul-Adediyye, s. 121

² Miller A. (1992)

Eğer bir fert toplumcu olmazsa, hangi yönde hareket etmesi gerektiğini bilemez. Böyle bir şahsın ortaya koyduğu ilk tepki, başkalarından çok insanı kendi kendine teveccüh etmesidir.

Şahsi Menfaatler ile Toplumsal Menfaatlerin Çakışması

Adler, teorisinin merkezi çekirdeği konumundaki en esaslı kavram olan toplumsal his yardımıyla –yani iletişim, katılım ve bireyselleşme- hayatta belli bir düzene sokulmuş davranışlar ile düzene sokulamamış cevapları açıklamayı becerebilmiştir. Sapma derecesi ise, genel istekler ve ruhsal dengesizliklerin mahiyetini ve derecesini tayin eden toplumsal isteklerle uzlaşmama haletidir.

Birey, toplumsal ilişkilerinde problem yaşadıkça daha da bir uzlaşmaz hale gelmektedir. Böylesine uzlaşmaz halde bulunan bireyler, çeşitli derecelerde genellikle toplumsal hedeflerle uzlaşmayan bir takım hedefler seçmektedirler. Sonuç olarak da güçlerini hayali bir dünyada boş yere tüketmektedirler. Onların gösterdiği çabalar, gerçeğin değişmiş şekli olduğundan dolayı, gerçekleri de toplumun gerçekleriyle uyum içinde değildir. Öyle anlaşılmaktadır ki uzlaşmaz insanın gösterdiği çabalar, sadece toplumsal hedeflere aykırı bir çizgide seyretmektedir ve bu kimseler, bütün güçlerini kuruntularla dolu boş bir dünya yolunda harcamaktadırlar. Kendisini mutlak gerçekler karşısında karar kılan çelişkiler, sadece tek bir yapıya sahiptir ve o da gerçeğin şeklini değiştirmek ve bireyi bu gerçeklerden uzak kılmaktır. ¹ Bireyin toplumsal hedefleriyle ortaya koyduğu bu çelişkisi, sonuçta ruhsal bunalıma girmesine² neden olmaktadır. Bireyin hedeflerinin toplumun hedefleriyle çelişmesinin kökleri işte bu küçüklük duygusunda yatmaktadır. Böyle bir duygu artık hareket ve ilerlemenin nedeni değildir. Aksine kemal ve büyüklüğe ulaşmanın yoluna engel teşkil etmektedir. Zira seçilmiş olan yol, toplumsal yolla uyum içinde değildir ve başka bir ifadeyle gerçekler çerçevesindeki küçüklük duygusu, cesur olan bireyin kendisini hayati meselelerin olumlu çözümü noktasında toplumla uyuşma cesaretini kaybetmesine neden olmaktadır. Bu durum da insanın, kemal ve başarının peşinden koşacağına, şahsi değerlerden kaynaklanan boş hedefler peşinde koşturmasına neden olmaktadır.

Küçüklük Hissine Kapılmanın Sonuçları

Bireyde bu küçüklük duygusu şiddetlendiği zaman bu duyguyu azaltmak ve muhtemel tehlikelerini önlemek için insan, savunmaya dayalı bir takım telafi çözümlerine başvurmaktadır. Bazen bu telafi çözümleri vakii ve hakikidir. Dolayısıyla da küçüklük hissini azalmasına ve dengenin elde edilmesine neden olmaktadır. Ama bir çok hususlarda bu telafiler, sapık ve yalancı telafilerdir. Bu durumda küçüklük hissi batıl bir kısır döngüyle bu hisleri azaltmamakla kalmaz, aksine yıkıcı bir surette şiddetlenmesine sebep olur. Dolayısıyla savunmaya dayalı sapık ve yalancı çözümler, şunlardır:

¹ Periroh Dadsitan, Adler ve Adlernegeri, Mecelle-i Revanşınası, Sal-i Evvel, 40. sayı

² Psychotic

1- Sorumluluktan Kaçmak

Gerçeklerden kaçmak veya mutsuzluk hissine kapılmak, doğal ve üstün gelici bir telafi çözümlünün mümkün olmadığı veya bu yolun kapalı bulunduğu yerlerde geçerlidir. Bu durumda insan kendisini zayıflığa ve yenilgiye teslim etmektedir. Kendisi hakkında şüpheye kapılmaktadır, güç ve cesaret eksikliği hissedilmektedir. Bu durumda insan, birbiri ardınca yenilgilerin içine düşer ve sonraki yenilgiler de bu ilk duyguyu güçlendirir. Bu gibi durumlarda hayatın temelleri ve sorumluluktan kaçmak, her türlü çaba göstermekten imtina etmek üzere kurulmaktadır.¹

2- Hayali Telafi Yolu

Bu tür bir telafi, hayale kapılmak ve rüya görme haletine benzemektedir. İnsan, böylece rüya ve hayali bir hayattan, gerçek hayatta elde edemediği güçlülüğü ve iktidarı istemektedir. Bizlerden hangisi, çocukluk döneminde aşağılık kompleksine kapıldığında ve buna cevap verecek gücü kendinde bulamadığında düşmanımıza üstün gelecek bir güce sahip olmayı arzu etmemiştir ve onun için düşündüğümüz cezayı hakkında icra etmeye kalkışmamışızdır. Çocukların ve gençlerin bir çoğu hayal aleminde görülmez insan olmayı istemektedirler. Bu tür hayaller bir çok insanın zihnini meşgul etmiş durumdadır. Bu hayaller sürekli insani isteklerden kaynaklanmaktadır ve edebiyatta çekici bir efsane olarak yansımından daha çok göğüsten göğse üzücü bir şekilde intikal etmektedir. Bu efsanenin en açık örneklerini edebiyatta da görmekteyiz.

Bazen bu hayaller o kadar yayılmakta ve gerçek aleme sirayet etmektedir ki fert, bunları gerçekleştirmeye koyulmakta, gerçek zannetmekte ve şahsın ameliyle bu hayallere öyle bir gerçek renk vermektedir ki adeta hissedilir bir varlığa sahip olmaktadır. Bazı partiler, gruplar, uzaktan elini ateşe tutan ve bir kenarda hareket eden hükümet muhalifleri, böylesine gerçekleşmeyen hayallere kapılmakta ve her şeyin kendileriyle olduğunu sanmaktadırlar. Sonuç olarak yenilgiyle sonuçlanan bir takım teşebbüslerde bulunmaktadırlar.

3- Küçüklük ve Gösteriş Ruhunu Gizlemek

Hasta kimse küçüklük duygusundan acı çekince, bu duyguya karşı koyamayınca ve kendinde bir denge oluşturamayınca içindeki küçüklük duygusunu, gösteriş yapmayı ve riyakarlığı gizleyerek etrafındaki kimseleri, kendisi hakkında sahip oldukları görüş hususunda aldatmaya çalışır. Örneğin insan kemallere ve iyiliklere sahip olmadığı zaman sürekli olarak bu sıfatlara sahip olduğunu göstermeye çalışır. Örneğin korkak bir kimse, uzak ve karanlık bir mahallede geceleyin yalnız yürümek zorunda kalırsa, kendisini cesur ve korkusuz göstermeye çalışır. Böyle kimseler gevezelik ederek veya yalan söyleyerek, aşağılık duygusunu hissettikleri ölçüde kendilerini daha parlak ve çekici göstermeye çalışırlar. Yenilgiye uğrayan ve yüksek düzeyde eğitim görme imkanı elde edemeyen gençler de toplumsal bir konum elde edemedikleri için bu gösteriş yapma hissinden kurtulamazlar.

¹ Periroh Dadsitan, Adler ve Adlernegeri, Mecelle-i Revanşınası, Sal-i Evvel, 40. sayı
158

Kızlarda ise bu gösteriş ve dikkatleri çekme çabası pahalı elbiseler giymek, caddelerde süslenmek, öğrenci ve üstatları taklit etmek, modaaya yönelmek, kavgalı toplantılara katılmak, birkaç ilmi ve Arapça kavram ezberlemek, eleştiri ve muhalefetlerinde bu kavramları kullanmak, sesini değiştirmek, yolda gidişini değiştirmek ve benzeri şekilde ortaya çıkmaktadır.

Yenilgiye uğramış genç çocuklar da kahramanların resimlerine yönelerek şeklini ve saçlarını başkalarından farklı bir şekilde süslemek, dikkatleri çeken elbiseler giymek, futbolcuları ve sinema oyuncularını taklit etmek, sürücülükte korkusuz ve maceracı hareketler sergilemek, tütünlölü maddelere yönelmek, aydınları taklit etmek, eleştiri, muhalefet ve şüphede ortaya atarak başkalarının dikkatini kendine çekmek şeklinde ortaya çıkmaktadır. İlgi çekici bir husus da şudur ki, bütün bu vesveseler ve bireylerden ortaya çıkan gerçeklerin üzerini örtmek için yapılan ameller, kolay bir şekilde insanların beğenisini toplamaktadır. Böylece bu nölkte genellikle günlük muşeretinde ortaya çıkmakla kalmamaktadır, aksine siyaset hususunda da bir çok akılsız kimseler, kendi yanlış zahirleri sebebiyle bir şöhret elde etmektedirler ve üstün bir zekaya ulaşmaktadırlar. Herkes sonradan görmüş kimselerin nasıl bir halet içerisinde olduklarını, evlerinde debdebeli süslenmelere ve renkli sofraların kurulmasına alet olduklarını bilmektedirler.

Burada sürücünün ruh yapısı da önemlidir. Otomobil en iyi telafi etme vesilesi değil midir? En anlayışsız, zayıf ve soğuk insan, hiçbir zahmete girişmeden kudret ve hız boyutunu elde edebilir. Yol ve caddelerde başkalarını sollama lezzetinden kendinden geçebilir. Küçüklük his-sinden sıkıntı çeken kimseler genellikle güçlü görünürler. Gücünü göstermek, genellikle gizli ve itiraf edilmemiş zayıflığın nişanesidir. Zira gerçekten güçlü olan kimsenin gücünü başkalarına göstermeye ihtiyacı yoktur. Bu açıdan, "içi boş olan davulun sesi çok olur" denmiştir. Bu esas üzere zayıf, sermayesiz, güçsüz, yenilmiş, mutsuz olmuş insanlar, gösteriş yapma hezeyasına maruz kalmış kimselerdir.

Elbette bu tür küçüklük duygusu sadece bireyler hakkında değil, toplumlar ve askeri hükümetler hakkında da geçerlidir. Tepeden tırnağa silahlanmış, sürekli askeri anlaşmalardan söz eden ve silahlarını komşu ölkelere gösteriş yapan ölkeler de tahtadan ayakları olan çelikten görünümlölü devleri andırmaktadır. Bu hükümetler her yeri düşmanın mevzileri olarak görmektedir. Bu açıdan hükümetlerini korumak için bütün güçleriyle askeri işlere yönelmektedir. İlginç bir nokta da şudur ki, insanlar, genellikle bu tür konuları yorumlama hususunda yanlışlık yapmaktadır. İnsanların geneline göre, depoları barutlarla doldurmak ve silahlarla donatmak bir tür güç sayılmaktadır.

4-Başkalarını Tahrip Etmek ve Görecelik İlkesinden İstifadede Bulunmak

İnsan, kendisine hakim olamadığı ve kendisini üstün kılamadığı taktirde görecelik ilkesi gibi ibtidai bir takım metotlardan istifade etmektedir. Örneğin diğer insanları düşürmeye çalışmaktadır. Özellikle de kendisi hakkında şüphede edenleri veya bunun tam tersi olarak nefret ettiği kimseleri düşürmeye çalışmaktadır. Bu durumda sürekli olarak onların hayatının en ince detaylarını ve davranışlarını incelemeye koyulmaktadır. Onlardan en küçük bir hata gördüğü taktirde hemen alaya kalkışmakta ve onlar ile başkaları karşısında alay etmektedir. Bazen hatta eğer bu kimselerde hiçbir ayıp ve noksanlık olmazsa, onlar için bir takım ayıplar üretmektedir ve de böylece karşısındaki kimselere iftira etmeye başlamaktadır.

Ama unutmamak gerekir ki halka eziyet eden ve halkın ayıplarını araştıran bir kimse, daha çok kendisini yükseltmek ve yüce göstermek istemektedir. Bunun için de başkalarını lekelemeye çalışmaktadır. Şahsiyetsiz, kapasitesiz ve aciz insanlar, hem kendisini yükseltmek ve hem de başkaları karşısında yücelmek için şahsiyetleri yok etmeye koyulmakta, iftira, gıybet ve alaya yönelerek bu kimselere çirkin sıfatlar yakıştırmakta, söylenti çıkarmakta ve yalan söylemektedir.

Hz. Ali (a.s) şöyle buyurmuştur: “Gıybet, acizlerin çabasıdır.”¹

Kendisinde başarı kabiliyetini görmeyen kimseler, başkalarını tahrip ve zayıf kılmak için çirkin bir takım vasıtalara başvururlar. Böylece onları başkalarının gözünde küçük düşürmeye çalışmakta ve kendilerine benzer kimseler üretmeyi amaçlamaktadırlar.

5-Uyuşturucu Maddelere ve Geçici Lezzetlere Yönelmek

Geçici lezzetlere ve süslere yönelmek, sorunları insana unutturmaktadır. Küçüklük duygusuna kapılan kimseler, birbiri ardınca yenilgiye uğrayınca değerlerini yükseltme hissine kapılmaktadırlar. Ama öte yandan kendilerini düzeltmeye, değiştirmeye ve ıslah etmeye layık görmemektedirler. Dolayısıyla da içki içmek, uyuşturucu madde kullanmak, cinsel lezzetlere yönelmek ve sonuçta heyecanlar ve eğlenceler, genelde insanın kendi kendisini küçük görmesinden kaynaklanan bir takım tavırlardır. Bu ortamda oburluk, hırsızlık, eğlence ihtiyacı, mastürbasyon ve benzeri şekillerde ortaya çıkan şeylerdir. Kendini küçük görme ile yalancı telafi çözümlü arasında karşılıklı bir ilişki de vardır ki her biri diğerinin artmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla da bu sebeple toplumda bireylerin göstermiş olduğu bütün telafi etmeye dayalı tecessüsler, insanın dengesinde uğursuz etkiler yaratmaktadır. İnsan, bu telafi metotlarını kullandığı durumda bir takım hatalara düşmektedir. İster istemez veya sonuç olarak bu bireylerde küçüklük duygusu güçlenmekte ve bunu telafi etme ihtiyacı gittikçe artış kaydetmektedir. Sonuç olarak batıl bir döngü ortaya çıkmaktadır. Bu da genel olarak uyuşturma ihtiyacına veya uyuşturucu madde kullanmaya ve çeşitli şekilleriyle tedrici olarak düşmeye neden olmaktadır.

6-Kendini Entel Göstermek veya Kimliğini Kaybetmek

Küçüklük duygusu içinde kıvranan bireyler, kendi nefsine güvenmeyen kimselerdir. Dolayısıyla da şiddetli bir bağılık yenilgiye uğramış bir bireysellik özgürlükten mahrumiyet ve kimliksizlik gibi dertlere maruz kalmaktadırlar. Her dönemde çeşitli şekilleriyle bu tür bireylerde olumsuz bir takım sıfatlar ortaya çıkmaktadır. Örneğin çocukluk döneminde anne babadan ayrılmak, okula gitmekten korkmak, utangaçlık şeklinde ortaya çıkmaktadır. Gençlik döneminde ise inziva, bir çok yerlerde diğer kültürlerle ve medeniyetlere yönelmek de bu küçüklük duygusunu gidermenin bir türüdür. Onlar, kendilerini, kendi toplumları ve kültürlerinde zayıf ve yenilgiye uğramış gördükleri için, geleneksel toplumların ihtiyaçlarına cevap vermeyeceğini söylemektedirler. Sonuç olarak da kendi toplumlarından teknolojik olarak daha gelişmiş, daha üstün bir kültür ve daha yeni bir toplumu hayal etmektedirler. Bu kimliksizlik, genellikle davranışlarında ve sözlerinde açık bir şekilde göze çarpmaktadır. Onlar konuşmalarında daha çok

¹ Nehe’ül-Belağa, 453. hikmet
160

batılı kavram ve kelimeleri kullanmaktadırlar. Onlar her şeyden daha çok batılı isimleri beğenmektedirler, onların yiyeceklerini reklam etmektedirler. Kendilerini deruni kaleleri yıkılmış ve dış sınırlara dayanmış kimseler olarak kabul etmektedirler. Onlara göre batı, altın cennettir ve her toplantıda batılıların adabı ve kanunlarını dile getirmektedirler. Onlar sürekli olarak batının ayıplarını ve zayıf noktalarını gizlemektedirler. Bu yabancıya tapma ve yabancılara bağlanma haleti kimliksiz olduklarını, kendilerini kaybettiklerini ve kendilerine güvenmediklerini göstermektedir ki, onlar yabancı adını duyduklarında hemen ona aşık olmakta ve de onlara dayanmaksızın yaşanılmayacağını iddia etmektedirler. Böylesi aşağılık duygusuna kapılmış insanların İran'ın son üç hareketinde (Meşrutiyet, petrol sanayisi ve İran İslam devrimi) açık bir şekilde göze çarpmaktadır. Onlar bütün güç ve çabalarını yabancı güçlere bağıllık yolunda harcamaktadırlar. Adeta yabancı uşaklığı ve halkı emperyalizme köle etme dışında bir görevleri yoktur.

Onlar bu bağımlılık ve yabancılara yönelmekle şahsi ve toplumsal küçüklüklerini telafi ettiklerini ve büyüme gösterdiklerini sanmaktadırlar. Bu aşağılık duygusuna kapılmış insanların bütün sıfatlarını burada saymak mümkün değildir. Ama aşağıda bu sıfatlardan bazısına işaret etmek istiyoruz:

1-Ortaya Şüphe Atmak ve Gelenekleri Tanımamak

Entel tipli aşağılık duygusuna kapılmış insanlar, dikkatleri çekmek için kendi toplumlarının geleneğini, dinini ve kültürünü eleştiriye tabi tutmaktadırlar. Buna karşı batılı kanunları ve kültürü övmeye yönelmektedirler. Onlar sürekli olarak tümel kavramları kullanmaktadırlar. Ama bu konuda doğru bir yorum sergileyememektedirler. Onlar asla, kayıtlı kavramları kullanmak istememektedirler. Onlar bu tümel konuşma vesilesiyle iki hedef peşinde koşmaktadırlar. Birincisi daha çok taraftar toplamak, gruplar ve partiler arasında şöhret ve sevgi elde etmek, eleştiriden kaçmak ve muhaliflere cevap vermektir. Örneğin özgürlük kavramından istifade ederek, mutlak bir şekilde –kayıtlı olarak değil- bir taraftan daha çok taraftar bulmaya çalışmaktadırlar, öte yandan muhaliflerin eleştirilerine cevap vermek için görüşlerini istedikleri şekilde beyan etmektedirler. Onlar kendi araştırmalarında kendilerini Latin kaynakları ve kitaplarından istifade etmeye zorlamaktadırlar. Batılı ve Farsça kitaplar olsa dahi konuşmalarında yeni, çekici ve batılı kültüre ait kavramları kullanmaya çalışmaktadırlar. Özet olarak yaşama, elbise giyme, çocuklarını adlandırma, hatta sokakları ve caddeleri isimlendirme hususunda bile, batılı üslub ve şekilleri tercih etmektedirler. Burada İmam Humeyni'nin (r.a) İran milletine yaptığı vasiyetinde yer alan ifadelere teveccüh edelim. İmam Humeyni İran milletine yaptığı vasiyetinde şöyle yazmıştır: “Bütün ülkelerde, ezcümle bizim aziz ülkemizde de maalesef büyük bir etkisi olan ve bıraktığı eserlerin bir çoğu hala da mevcut olan komplolardan biri de sömürülmüş ülkelerin kendine yabancılaştırıp batılılaştırılması ya da doğululaştırılmasıdır. Öyle ki artık kendileri ve kendi güç ve kültürlerin hiçe sayarak, iki güçlü doğu ve batı kutbunu en üstün ırk, onların kültürlerini en yüce kültür ve bu iki gücü, bütün dünyanın kıblesi olarak kabul edip, bu iki kutuptan birine bağımlı olmayı kaçınılmaz bir fariza olarak tanıttılar. Bu üzücü meselenin macerası uzun olmakla beraber geçmişte ve hala ondan yediğimiz darbeler ise yıkıcı ve öldürücüdür.

Daha üzücü olanı ise bunların, sultanları altındaki mazlum milletleri her yönden geri kalmış sırf tüketici ülkeler haline getirmiş olmalarıdır. Bunlar, bizleri kendi gelişmeleri ve şeytani güçlerinden öylesine bir korkut-muşlardır ki artık hiç bir yaratıcı, olumlu teşebbüse cesaret edemiyoruz; öyle ki, artık her şeyimizi onlara teslim etmiş, kendimiz ve ülkelerimizin kaderini onların eline bırakmış ve gözü kulağı kapalı onların emirlerine itaat etmekteyiz. İşte bu empoze edilmiş kof kafalılık ve beyinsizlik, hiçbir şeyde kendi fikir ve bilgimize güvenmememize ve körü körüne doğu ve batıya uymamıza yol açmıştır.

Kültürsüz Batı ve Doğu hayranı yazarlar ve konuşmacılar, bir yandan kültürümüzü, edebiyatımızı ve mevcut teknoloji ve yapıca gücümüzü eleştiri ve alay yağmuruna tutup, yerli öz düşünce gücümüzü yok etmeğe çalışarak halkı ümitsizliğe düşürdü ve düşürmektedirler: Öte yandan da ecnebilerin gelenek ve göreneklerini her ne kadar müptezel de olsa amelleri, sözleri ve yazılarıyla yaymaya çalıştılar, övgülerle, onları halklara aşıladılar ve hala da aşılamaaktadırlar. Örneğin bir kitap, bir yazı veya herhangi bir konuşmada birkaç batılı terim bulunursa muhtevasına dikkat etmeden hemen onu hayret ve şaşkınlıkla karşılayıp yazar veya konuşmacıyı bilgin ve aydın bir kişi saymaktalar. Beşikten mezara kadar batılı sözcüklerle isimlendirilen her şey iyi ve medeniyet ve gelişmişlik mazharı; yerli öz sözcüklerle isimlendirilen şeyler ise menfur (nefret edilen) , eski ve gericilik alameti olarak bilinmektedir. Çocuklarımız batılı bir isim taşırlarsa iftihar ediyor, yerli öz bir isim taşıdıklarında ise utanç duyuyor ve aşağılık kompleksine kapılıyorlar. Caddeler, sokaklar, mağazalar, şirketler, eczaneler, kütüphaneler, parçalar vs. mallar yerli bile olsa, halkın rağbet ve rızasını kazanabilmesi için illa da batılı bir isim taşımaları gerekiyor. Evet, onlara göre davranışlarda, muaşeretlerde ve hayatın bütün alanlarında tepeden tırnağa batıcılık övünç, şeref, medeniyet ve ilerencilik vesilesi, bunun karşısında yerli öz gelenek ve göreneklere bağlılıklarımızı ise gericiliktir. Her küçük hastalıkta her ne kadar ülke içinde tedavisi mümkünse de mutlaka dışarı gitmek gerekir. Doktor, hekim ve bilginlerimizi kınamak icap eder. İngiltere, Fransa ve Moskova'ya gitmek çok değerli bir kıvanç vesilesi, ama hacca ve diğer kutsal mekanları ziyarete gitmek ise gericiliktir. Din ve maneviyat ile ilgili değerlere karşı ilgisizlik ilerencilik ve medeniyet göstergesi, buna karşılık bu tür değerlere bağlılık gericilik göstergesidir...Ama eğer kendisine gelir, ümitsizliği kendinden uzaklaştırır ve başkalarına tamamlanmazsa, uzun sürede tüm işlerin gücünü kendinde bulacaktır. Onların ulaştıkları her şeye kendileri de ulaşacaktır. Elbette Allah-u Teala'ya dayanmak, kendi nefesine güvenmek ve başkalarına bağımlılığı kesmek şartıyla bu makama yükselebilir.”¹

Ama, bütünüyle aşağılık kompleksine kapılmış aydınlar için bu ikiliyi nasıl beyan etmek mümkündür ki onlar, Çarşamba-i suri, 13 rakamının uğursuzluğu, yelda gecesi merasimi ve benzeri hurafeye dayalı adetleri ve gelenekleri medeniyet ve yenilikçiliğin alameti olarak saymaktadırlar. Ama Hüseyin b. Ali (a.s) için yas tutma gibi maneviyat ve din ile ilgili şeylerin gericilik olduğunu iddia etmektedirler. Özetle, şöyle söylemek mümkündür ki batı medeniyetine yönelmek, hangi şekil ve surette olursa olsun, insanın kendi içinde hissettiği aşağılık kompleksini telafi etme şeklidir.

¹ İmam Humeyni (r. a) , Vasiyetname
162

2-Makam Düşkünüğü: Aşağılık kompleksine kapılmış insanın kullandığı savunma araçlarından biri de makam ve mevki elde etmek için çaba göstermesidir. Bir çok kimseler kudret ve riyaset aşkını, aşağılık kompleksini giderme vesilesi saymaktadırlar. Onlara göre bu zahiri yükseliş ve meclislerde baş köşede oturmak, insanın içindeki aşağılık duygusunu gizlemesi için bir örtü konumundadır. Daha tikel şekilde, aşağılık kompleksine kapılmış kimselerden ortaya çıkan tepkileri de sayabilmek mümkündür.

Burada dikkat edilmesi gereken bir husus şudur ki insanın aşağılık kompleksi karşısında ortaya sergilediği tepkiler, ister istemez insanın bu duygusunun azalması ve çoğalması noktasında etkilidir. Ama her zaman durum böyle değildir ve hayat bir matematik denklemine benzememektedir. Zira her ne kadar aşağılık duygusunu sürekli olarak yorumlamak mümkün değilse de ama kabul etmek gerekir ki gençlik çağında hissedilen aşağılık kompleksleri insanın kalbinde yer etmektedir ve insanın sürekli kılavuzu haline gelmektedir. Tarih bu aşağılık komplekslerini gösteren tam bir ayna konumundadır. Napolyon makam düşkünü, hayatının aşağılık şartlarından ve boyunun kısalığından dolayı utanç duyan bir kimseydi. Napolyon, gurur ve kibrinin talep ettiği şeylere ulaşamama korkusuyla on altı yaşında kendini öldürmeyi bile düşünmüştür. Ama asla Napolyon'un şöhret düşkünüğü dinmemiştir. Öyle ki, bütün Avrupa kıtasını kan gölüne çevirdi. Acaba bu ateş geçmişte çocukluk kalıbında alevlenen ve bütün hayatı boyunca başkalarına hakim olma ihtiyacında saklayan bu aşağılık duygusundan kaynaklanmamış mıdır? Acaba bu utangaçlık ve aşağılık kompleksi, Cengiz, Timur ve diğer diktatör devlet adamları zincirinde olmamış mıdır? Acaba bağımlı siyasetçiler ve hasta aydınlar, -ki aşağılık kompleksinin bulutları ve karanlığı bütün varlıklarını sarmıştır- aşağılık duygusunu gidermek için, din, vatan ve milletlerini büyük güçlere satmamışlardır ve tarihteki büyük devrimlerin ve hareketlerin sapmasına neden olmamışlar mıdır. Nice değerler ve mukaddes hedefler, tarihte yer alan aşağılık duygusu esiri kimselerce feda edilmiştir ve aşağılık insanların bu duygusundan dolayı nice makamı yüce şehitler, canlarını bu yola feda etmişlerdir.

Filozoflar ve Ariflere Göre Vahiy

Haydar Bakıriasl

Özet

Bu yazı Meşşai (gezimci) filozofların ve ariflerin vahiy hakkındaki görüşlerini beyan etmektedir ve vahiy konusuyla ilgili felsefi ve irfani görüşleri incelemenin yanı sıra bunların Kur'an ile örtüşüp örtüşmediğini incelemektedir.

Giriş

Vahyin mahiyeti; hiç şüphesiz kelami, Kur'ani, felsefi, irfani ve aynı şekilde psikoloji gibi yeni ilimler açısından incelenmiştir. Bu makalede ise vahiy hakkındaki irfani ve felsefi iki görüşü incelemeye ve bunları Kur'ani açıdan ele almaya çalışacağız.

Vahiy Hakkındaki Felsefi Görüş

Vahyin dil dışındaki boyutlarının tefsirinden biri de vahyin felsefi görüşüdür. Felsefe, taraftarlarının farklı görüşleri sebebiyle iki büyük Meşşa ve İşrak koluna ayrılmıştır. Eflatun mektebinin takipçileri İşrakîyyun ve Aristo¹ mektebinin takipçileri ise Meşşaiyyun olarak adlandırılmıştır. Bazı Meşşai filozoflar, vahyani marifeti, aklani marifet olarak tefsir etmişlerdir ve vahyi akıl çerçevesinde karar kılarak, vahyin aslında, aklın son merhalesinden ve kemalinden ibaret

¹ Aristoteles diye anılan Aristo Yunan'ın meşhur filozoflarından biridir. Milattan önce 384 yılında Makedonya da dünyaya gelmiştir ve Milattan önce 322 yılında dünyadan göçmüştür. Babası, Nifumahes Pisaguridir. Üstadı ise Eflatun'dur. Aristo 20 yıl boyunca bu büyük filozofun derslerinden istifade ve ilim elde etmiştir. Aristo ise, Makedonya'lı İskender'in üstadıdır ve on iki yıl ona ilim öğretmekle meşgul olmuştur.

Aristo'nun çağındaki bütün ilimleri kapsayan çok çeşitli eserleri vardır. Aristo eserleri ve ilmi düşünceleriyle asırlar boyu bilginlerin teveccühünü kazanmıştır. Bir çok İslam düşünürleri de onun fikirlerinden istifade etmiş ve eserlerini Arapça'ya çevirmişlerdir. Aristo'nun bazı eserleri şunlardır: Ma Be'd'et-Tabie, Ahlak, Mantık (Mu'cem'ul-Metbuaat'il-Arebiyye, c. 1, s. 424)

Usulojya, s. 34, 22. bölüm, s. 209. Usulojya'nın ifadesi şöyledir: "Nefis, hare-ketli olmayan sakin bir şeyin üzerinde hareket eder ve o da akıldır."

Şu hususu hatırlatmak gerekir ki filozoflar ve hikmet sahibi kimseler arasında Rububi marifet, anlamını ifade eden Usulojya kitabı Aristo'nun kitaplarından sayılmıştır. Ama yapılan araştırmalara göre bu kitap Aristo'nun değildir ve Eflatun'un Tisaiyyat kitabıdır. Bu kitap da Ferfuryus Suri tarafından tefsir edilmiş, Abdulmesih b. Abdullah b. Naime Hemsî tarafından da Arapça'ya tefsir edilmiştir. (bkz. Kitab'ul-Eflutin ind'el-Areb, Abdurrahman Bedevi'nin araştırması)

olduğunu söylemişlerdir. Filozoflardan bu grubun görüşü esasınca vahyin kaynağı ve mebdei faal akıldır. Onlar, vahyi tefsiri hususunda şöyle demişlerdir: “Vahiy, Peygamber’in nefsinin faal akılla kurduğu fevkalade rabitası ve güçlü ittisalidir. Bunun gölgesi hiss-i müşterek ve hayal¹ alemine de yayılmaktadır.”²

Bu yorumun kurucusu ise, H. 4. asırda yaşayan Farabi’dir. ³ Farabi, “Ara-u Ehl’il-Medinet’il Fazile” adlı kitabında şöyle demektedir: “Faal akıl ile ittisal ve irtibat kurma, insan için iki yolla gerçekleşmektedir. Birincisi akıl, ikincisi ise hayal kuvvesi. Hekim (düşünce, nazar ve farklı merhaleleri kat etme yoluyla faal akılla ittisale geçen kimsedir. Hayal kuvvesi yoluyla faal akıl ile ittisal haline geçmek ise peygamberlerin kat ettiği bir yoldur ve peygamberler gayb alemini nazil olmuş olan vahiy unvanıyla insanlara muttasıl kılmıştır (ulaştırmıştır) .”⁴

¹ Abdurrazzak Lahici, Govher-i Murad, s. 257

² İnsanın natık nefsi idrak hususunda zahiri ve batını kuvvelere sahiptir. İnsanın nefsi, akleden kuvve vasıtasıyla tümel gerçekleri derk etmektedir. Örneğin hayvan-i natıktan ibaret olan insan tümel bir kavram olup, bir çok insan bireyelerine delalet etmektedir. Tikel kavramlar ise, hissi aletlerle derk edilmektedir. His aletleri ise, beş duyu organından ibarettir. Bu duyu organları ise tatma, koklama, işitme, görme ve dokunma duyularıdır. Filozoflar insanın birkaç Batını idrak gücüne sahip olduklarına inanmaktadırlar. Bu güçlerin en meşhuru şu beş Batını idrak gücüdür:

- 1-Ortak His
- 2-Hayal
- 3-Hafıza
- 4-Vehim
- 5-Hayal

ki şimdide bunların her birini kısaca bir açıklamaya çalışalım:

Ortak his: Ortak his, Hissedilir şeylerin yanında toplandığı histen ibarettir. Bu ortak his, hissedilen şeyleri birlikte idrak etmektedir. Bu his, zahiri beş histen apayrı bir histir. Gerçi derk ettiği şeyler, zahiri hissedilir şeylerden öteye geçmemektedir. Bu gücün varlığını şu şekilde isbat etmek mümkündür ki, zahiri his güçlerinin her biri, sadece kendi hissedilir şeylerini derk etmektedir, başka bir şeyi değil. Örneğin tatma hissi tuzun tadını derk etmektedir. Ama koklamayı derk gücüne sahip değildir. Bu güç ise sadece koku alma duyusuna özgüdür. Ama insan, ortak his esasınca birkaç hissini derk ettiği şeyleri birlikte toplamakta, bir yerde derk etmektedir. Örneğin tuzluluğu, beyazı ve sesi bir araya derk etmektedir. Bu esas üzere zahiri his güçlerinin dışında başka bir gücün daha olması gerekir.

Hayal: Nefsin Batını kuvvelerinden ikincisi ise hayal kuvvesidir. Hayal kuvvesi ise, ortak hissini suretlerinin hafızası konumundadır. Şu anlamdaki eğer bir şey ortak histe şekillenmişse, az bir iltifat ve düşünce sayesinde hayal kuvveti vasıtasıyla zihinde hazır olmaktadır.

Vehim (kuruntu) : Bu güç ise zahiri hislerin derk edemediği tikel anlamları, örneğin dostluğu ve düşmanlığı derk etmektedir.

Hayal: Bu kuvve de insanda suretleri ve çeşitli anlamları birbiriyle terkip eden bir kuvvedir. Bir şeyde bir araya gelen çeşitli kavramları birbirinden ayırmaktadır ve özetle zihni idrak edilen şeyler hususunda tasarrufta bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle ilmi meseleleri beyan gücüne sahiptir ve hayal kuvvesiyle ilgili deliller, ortaya koymaktadır.

Hafıza: Bu kuvve de vehim gücünün hatırladığı anlamları hıfz etmektedir. Hafıza gücü üst üste yığılmış şeklindeki soyut idrakleri hafızaya almaktadır. Bu hafıza gücü suretler ile tikel ve tümel anlamlardır. (bkz. Cemaluddin Hilli, Keşf’ul Murad fi Şerh-i Tecrid’il İtikad, Ebu’l Hasan-i Şe’rani’nin tercümesi, s. 278-280

³ Muhammed Bakır Saidi Rovşan, Tahlil-i Vahiy, s. 34

⁴ Ebi Nasr Farabi, Ara-u Ehl-il Medine’til Fazilet, s. 67

Vahyin felsefi yorumunu anlamak hususunda faal akıl kavramının özel bir yeri vardır. Sonuç olarak bu teoriyi anlamak için Meşşa filozoflarının faal akıl hakkında yaptıkları tanımı bilmek gerekir. Meşşa filozofları farklı istidlaller ve çeşitli delillerle dokuz aklın yanı sıra “akl-i faal”¹ adında bir aklı da ispat etmişlerdir. Onların bu akıldan maksadı ise kutsi ruh, bilfiil tam varlık veya sadır-i evveldir. Bu akıl Allah’ın emriyle varlıkları kuvveden fiiliyete dönüştürmektedir. Bu yüzden faal aklın işi hayat vermek, hakikatleri ilka etmek, marifetleri ifade etmek, bütün alemdeki nefisleri kemale erdirmek, insanları kemal sahibi kılmak, bütün marifetlerin kaynağı ve ilimlerin hazinesi olmaktır. Her insan bilgilerini bu akıl ile irtibat ile ittisal kurarak elde etmektedir. Hatta Meşşa filozofları, insanın hafızasında biriken şeyleri bile bu akılla irtibat sayesinde kabul etmişler ve şöyle demişleridir: Önceki bilgileri hatırlamak, akl-i faal ile irtibat ve ittisal kurduktan sonra ortaya çıkmaktadır ve insan onları akl-ı faal vasıtasıyla elde etmektedir.”²

Bu esas üzere Meşşa felsefesinde akl-i faal hakikatleri ilka eden, marifetleri ifazede bulunan bütün insanların hatta evliya ve peygamberlerin nefislerini kemale erdiren ve hakeza insanların bütün bilgilerinin kaynağı sayılan bir akıldır. Dolayısıyla insan bütün bunları bu akılla irtibat ve ittisal kurduktan sonra elde etmektedir.

Bu görüşte söylendiği üzere her ruh ve nefis akl-i faal ile gücü oranında irtibat ve ittisal kurmaktadır ve kendi gücü oranında o kaynaktan ve hazineden bilgilerini elde etmektedir. Bu yüzden nefisler her ne kadar güçlü olursa bu irtibat ve ittisal daha da güçlü ve yüce olur. Zayıf olan ve sürekli olarak zahiri hislerine ve vehim gücüne esir olan nefisler daha zayıf ittisale sahiptirler ve daha üstün bir makama erişebilmekten acizdirler. Dolayısıyla kuvve-i akile, hayal ve ortak his insanda ne kadar güçlü olursa insan o oranda akl-i faalden daha fazla bilgi edinir ve aralarındaki ittisal o kadar sağlam olur. Tam tersine nefis kuvveleri zayıf olursa bu irtibat ve rabıtada zayıf olur.

¹ Meşşa filozofları Batlamyus’un feleki cisimler hususundaki astronomi teorilerine uyararak dokuz felek (gezen) inancına sahiptirler. Onlar eflakin farklı hareketlerine istinaden dokuz eflakten her biri için soyut bir nefis isbat etmişlerdir. Aynı şekilde bir delile istinat ederek de felekten her birisi için bağımsız ve soyut bir akıl isbat etmişlerdir. Onlar dokuz felek inancına sahip olduklarından dolayı bağımsız dokuz akıl da isbat etmişlerdir. Onların isbat ettiği dokuz eflak şunlardan ibarettir. Ay feleği, Utarid feleği, Zühre feleği, güneş feleği, Merih feleği, müşteri feleği, Zuhal feleği, sevabit feleği, atlas feleği ve felek’ul eflak. İlk yedi felek meşhur yedi gökten ibarettir. Sevabit felekenden maksat ise ilk yedi felekten ayrı sayısız yıldızlardan ibarettir. Onların atlas veya felek’ul eflaktan maksatları ise gece ve gündüz hareketinin kendisine isnat edildiği felektir. Onlar mezkur eflak hareketinin sebebini bulmak için felekten her birine bağımsız akıl ve soyut nefis isbat etmişlerdir ve nihai olarak dokuz eflak için, dokuz soyut varlık ve dokuz bağımsız akıl isbat etmişlerdir. Meşşa filozofları farklı istidlaller ve çeşitli delillerle soyut nefsin ve bağımsız aklın yanı sıra akl-ı faal diye onuncu bir akla da inanmaktadırlar. Onu da heyula-i evvel ve sadır-i evvel olarak kabul etmektedirler. Bu heyula-i evvel Allah’ın emriyle diğer varlıkların varlığını ifade eden, nefisleri ve varlıklarını kemale erdiren bütün maariflerin kaynağı olan ve ilimlerin hazinesi sayılan akıldır. Onların iddia ettiğine göre akl-i faal şeriat ve dinler ehli dilinde Cebrail olarak adlandırılmıştır. (bkz. Abdurrahman Lahici Gevheri Murad ve Cemaluddin Hilli Keşf’ul Murat fi Şerh-i Tecrid’il İtikad Mebhes-i Ecsam-i Feleki ve İsbat-i Ukul

² Abdurrazzak Lahici Gevheri Murad ve Cemaluddin Hilli, Keşf’ul Murat fi Şerh-i Tecrid’il İtikad Mebhes-u Ecsam-i Feleki ve isbat-ul Ukul

O halde ilahi veliler, vasiler ve peygamberler nefis açısından fevkalade bir ruha ve ruhi güçlere sahip olduğu için, faal akıl ile çok yüce bir düzeyde irtibat kurmuşlardır ve de uyku ve uyanıklık haletinde en yüce bilgi, marifet ve hakikatleri, tümel olarak ondan elde etmişlerdir. Daha sonra Peygamber'in nefsinin hayali gücü o tümel marifetleri, akıl kuvvesinden almış, o tümel suretlerle uyumlu bir şekilde hissedilir suretlere dönüştürmüş ve ortak duyguya yansıtmıştır. Velhasıl bu elde ediş ve derk Peygamber'in nefsinde o kadar açık bir şekilde şekillenmiştir ki onu bir melek suretinde görmüş veya ses şeklinde işitmiştir. Oysa onlar, bu şahsiyetleriyle faal akıl arasındaki ittisalden ve irtibattan başka bir şey değildir. Başka bir ifadeyle Peygamber de bütün teorik ve ameli akıl mertebeleri kamil bir şekliyle olgunlaştığı ve bilfiil haline geldiği için akıl; nazari (teorik) , ameli ve hayali işlerine sirayet etmiş ve bütün akli, nefsi ve hissi nurlar onda bir araya gelmiştir. Bu açıdan Peygamber, ruh, akıl, hayal ve ortak hissiyle, şeriat dilindeki mukarreb meleği ve Meşşa felsefesi diliyle faal akılı bütün mezkur aşamalarda açık bir şekilde derk etmiştir. Bu yüzden Peygamber'in akıl kuvvesinin kemale ermesi, kutsal varlıkların yakınlığına ermeye ve şeriat diliyle Allah'a yakın kullar ve varlıklar ile birlikteliğe ve felsefe lisanıyla faal olan akılla direk irtibat kurmaya neden olmaktadır. Hayal kuvvesinin kabiliyeti, misali, temessülleri ve gaybi şahısları müşahade etmekte, onlardan cüz'i haberler elde etmekte, bazen de geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman olaylarından haberdar olmaktadır. Ortak duygu kuvvesinin şiddetlenmesi ise, cismani maddelerin kendisine teslim olmasına, etkilenmesine ve maddi tabiat ve kuvvelerin karşısında teslim olmasına neden olmaktadır. Halifetullah olan insan her üç kuvvede de kemale ermektedir. Deruni kuvveleri, tıpkı bir ayna gibi faal akıl marifetlerine oranla, bir yansıtma görevini görmektedir ve sonuç olarak akıl kuvvesi, marifet ve hakikatleri hiçbir aracı, tefekkür ve düşünce olmaksızın faal akıldan elde etmektedir ve yansıtma ilkesi esasınca da o marifetleri kendisinde açığa vurmaktadır. Daha sonra bu akli marifetler, hayal kuvvesinde misali bir surete, yani hakiki marifetler dizisinden ibaret olan fasih ve kafiyeli kelimeler suretinde tahakkuk etmektedir ve daha sonra misali alem aşamasından, hayal kuvvesinden tenezzül etmekte (inmekte) ve ortak histe, bu hisle uyumlu sıfat olarak ortaya çıkmaktadır ve bu da işitilen bir kelam ve görülen bir lafız şeklinde temessül etmektedir. Bu esas üzere faal aklın ifadeleri; akıl, hayal ve ortak duygu ifadelerinin her birinde bu kuvveyle uyumlu bir şekilde tecelli etmekte ve zahir olmaktadır.

Hekim Lahici şöyle diyor: “Bil ki hikmet sahibi kimseler şöyle demişlerdir: Nefs-i Natıka'da üç özellik bir araya gelmiş olmalıdır ki kabiliyet boyu, nübüvvet şerafetiyle yücelebilsin. Birincisi Allah'ın sesini işitmesi ve ilahi melekleri görmesi, ikincisi bütün veya çoğu bilgilerini ilahi dergahtan elde etmesi, üçüncüsü ise alemin heyulasının ve kainatın maddesinin kendisine itaat etmesidir.”¹

Her üç kuvve hususunda da kemale ermiş olan halifetullah ve kamil insan hakkında ise, Sadr'ul Mütellihin'in² (Molla Sadra'nın) Mebde ve Mead adlı kitabında şöyle yer almıştır: “Bu

¹ Abdurrazzak Lahici, Govher-i Murad, s. 344

² Muhammed b. İbrahim b. Yahya, Sadr'ud-Din ve Sadr'ul-Müteellihin lakabıyla anılmıştır ve Molla Sadra diye meşhurdur. Büyük İslam filozoflarından biridir. Ke-lam, felsefe, tefsir, hadis ve ifan hususunda büyük bir derinliğe sahiptir. Mirdamad, Şeyh Behai, Mir Fendereski'nin seçkin öğrencilerinden biri olmuştur. Eserleri, bir çok ilmi buluşlar ve büyük derinliğe sahiptir. En meşhur eserleri şunlardır: “Esfar-i Erbea, Şevahid'ur-Rububiyye, Şerh-u Usul-i Kafi, Tefsir-i Kur'an-ı Kerim ve ilahi-yat-i şifa'ya yazdığı notlar” Molla Sadra yaya olarak yedi defa hacca

özellik, tevhit ve kuvve kemalidir ki nefis burada sefa ve aydınlık elde etmekte ve tefekkür ve düşünce olmaksızın faal akla oldukça fazla benzemektedir. İlim ve marifetler, beşer öğretimi olmaksızın faal akıldan kendisine ifaze ve cahil olmaktadır. İkinci özellik ise hayal kuvvesinin kemalidir ve bu kuvve de öylesine bir güçlenmektedir ki uyanıklık halinde gayb alemini müşahade etmektedir. Güzel sesleri ve suretleri tikel şekilde görmektedir. Üçüncü özelliği ise, alemin heyulasına etki eden pratik açıdan nefis iktidardır. ¹

Hekim Lahici ise bu konuda şöyle diyor: “Filozoflar nezdinde faal akıldan ibaret olan Ceb-rail, evvela kabil (kabullenen) hakikat olan Peygamber’in natık nefisine nazil olmaktadır. Ondan sonra da hayal şekline dönüşmektedir. Ondan sonra da his haline gelmektedir. Hakeza, ilahi kelamı Peygamber’in önce kalbi işitti, ondan sonra hayal şekline dönüştü, ondan sonra zahiri duyma organının duyduğu bir şekle dönüştü. ²

Esfar’da ise şöyle yer almıştır: “Şeriat dilinde ilahi ve kutsi melek olan ve ilmi hakikatleri ve ilahi marifetleri ifaze eden faal akıl, misaller aleminde melek şeklinde görülmektedir. Bazen hakikati, tabiat ve mülk alemine inerek insan şeklinde temessül etmektedir ve kamil insan zahiri gözle onu müşahade etmektedir. ³

Hakeza diğer bazı Meşşa filozofları da vahyi aklani vahiy diye tefsir etmişlerdir. ⁴

Bu Görüşün Pratiği

Gerçi biz, Peygamber’in şuur yapısını bir tür bağımsız şuur ve Allah-u Teala’nın Peygamber’e hızlı ve gizli anlatımı olarak kabul etmekteyiz. Bu ise Meşşa filozofları nezdinde aklani şuhud olarak kabul edilmiştir. Ama hakikat şudur ki vahyi, bütün beşeri bilginin çerçevesinde karar kılan filozoflar ile, onu bütün beşeri bilgilerin çerçevesinden dışarı çıkaran filozoflar açısından ayırım yapmak gerekir. Dolayısıyla aynı zamanda büyük filozofları Kur’an ve rivayetlerin teyit etmediği vahiy hakkındaki sapık yorumlardan münezzeh kılmak ve onların gizli ve ihtimalen aşikar bazı işaret ve kinayelerini bu tür sapık yorumlara yüklememek gerekir. Ama bazı filozofların apaçık sözlerini ise sapık yorumların istinbat edilmesine sebep olduğu için, eleştirmek ve değerlendirmek gerekir. Bu esas üzere aklani vahyin yorumu mutlak olarak savunulacak türden değildir ve aşağıdaki eleştiri ve değerlendirme ise o filozoflara yöneliktir.

1- Bu teori esasınca vahiy, diğer insanların bilgisinden hiçbir farklılık içinde değildir. Zira vahiy, en üst derecede faal akıl ile irtibat ve ittisalden başka bir şey değildir. Sonuç olarak peygamber fevkalade idraki ve batını kuvveleriyle bilgilerini –ki mahiyet olarak diğer bireylerden farklı değildir- faal akıldan elde etmektedir. Bu durum mahiyetsel olmayan az bir farklılıkla diğer insanlar hakkında da söz konusudur. Oysa vahiy ilahi bir hediyedir ve Allah bunu istediği

gitmiş, sonunda da yedinci seferinde H. 1050 yılında vefat etmiştir ve orada toprağa verilmiştir. (Reyhane’ul-Edeb, c. 3, s. 420)

¹ Muhammed b. İbrahim Sadruddin Şirazi, Mebde ve Mead, Tashih-i Seyyid Celaluddin Aştıyani, s. 480

² Abdurrazzak Lahici, Govher-i Morad, s. 364

³ Muhammed İbrahim Sadruddin Şirazi, el-Esfar’ul Akliyyet’il Erbaa, c. 7, s. 23

⁴ a. g. e. s. 28-32 ve Şevahid’ur Rububiyye, Tashih-i Seyyid Cemaluddin Aştıyani, s. 344 ve Hüseyin Ebu Ali Sina, İlahiyat-i Şifa, 10. makale, 1. bölüm, Mebde ve Mead, s. 436 ve Şehabuddin Suherverdi, Hikmet’ul İşrak, Taş baskı, s. 524

kimseye vermektedir. ¹ Nitekim Kur'an-ı Kerim'de şöyle yer almıştır: **“Allah, peygamberliğini kime vereceğini daha iyi bilir.”**²

Bu ayet, özel nübüvvet makamının ilahi bir özel hediye olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla nübüvvet makamı, bu önemli işe salahiyeti ve liyakati olan kimselere Allah'ın verdiği bir ihsandır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de de şöyle yer almıştır: “O, gaybi bilendir. Kendi gaybını (görülmez bilgi hazinesini) kimseye açık tutmaz (ona muttali kılmaz) . Ancak elçileri (peygamberleri) içinde razı olduğu (seçtikleri kimseler) başka.”³

Elbette bu görüşün sahipleri cevap olarak şöyle diyebilirler: Nübüvvet ile şereflenme kabiliyetine sahip olan kimsenin şu üç özelliği bulundurması gerekir: Birincisi Allah'ın kelamını işitmeli ve melekleri görebilmelidir. İkinci olarak ilahi dergahta malum olan şeylerin tümünü veya çoğunu bilmelidir. Üçüncü olarak da bütün kainatta tekvini bir tasarruf sahibi olmalıdır. ⁴

Bunun cevabı da şudur ki peygamberlerin makamları ve bu özellikleri, söz konusu problemleri halletmemektedir.

2- Bu yorum esasınca vahiy ulaşılmaz bir şey değildir. Bütün insanlar mahiyet itibarıyla peygamberlerin vahyi ile farklılık içinde olmayan bir tür vahiyden nasiplenmişlerdir. Zira Peygamberlerin gayp alemi ile yegane irtibat vesilesi faal akıl ile irtibat ve ittisal içinde olmaktadır. Sıradan insanların bilgileri de bu yolla ortaya çıkmaktadır. Bu esas üzere onlar da peygamberlerin yegane irtibat vesilesinden nasiplenmiş durumdadırlar. Her ne kadar peygamberlerin bu irtibat ve ittisali güçlü ve fazla olsa dahi durum aynıdır. Ama açıkça bilindiği üzere bu iş, vahiy yolunun ulaşılır bir yol olmasında hiçbir role sahip değildir. Oysa vahiy Allah'ın emri altındadır ve onu istediğine bağlıta bulunmaktadır. ⁵

3- Bu teoriye göre vahiy meleği akl-ı faldır. Faal akıl dışında varlığı olan ve gerçek sayılan vahiy meleği dışında bir varlık yoktur. Bu yüzden onu görmek veya sesini işitmek, Peygamber'in hayal kuvvesindedir ki faal akıl peygamberler için misali varlıkta zahir olmuştur. Veya ortak histe; misal varlığından inmiş ve görülür bir lafız ve işitilir bir kelam şekline dönüşmüştür.

Bu konunun kritiği olarak da söylemek gerekir ki varlıkta teşkik yoluyla vahiy tefsiri –yani vahiy için farklı mertebelerin olduğunu söylemek, vahyin akıl aleminde aklani varlığa, hayal ve misal aleminde misali varlığa ve his aleminde ise lafzi ve kelami varlığa sahip olduğunu ve bunun elfaz, sesler ve kelam suretinde temessül ettiğini ifade etmek- marifetler, hükümler ve temel ilkeler esasınca da ayet ve rivayetlerin teyit ettiği bir husus olmakla beraber, Meşşa filozofların vahiy tefsirinde dedikleri şeyler sadece bir teori düzeyindedir. Faal aklın vahiy meleği olduğuna ve ilahi marifet ve semavi şeriatların Peygamber'in kalbine ifade edildiğine dair bir delil ortaya koyulmamıştır.

4- Bu teori tefsir ve yorumunu Batlamyus'un “dokuz eflak”, “feleki soyut nefisler” ve “dokuz akıl” görüşü esasınca bina etmiştir. Bu dokuz eflakin farklı hareketini ispat etmekte iradi

¹ Abdullah Cevadi Amuli, deh makale piramun-i mebd ve mead, makale-i nuhum, nübüvvet ez Nezer-i ibn-i Sina, s. 272

² En'am suresi, 124. ayet

³ Cin suresi, 26-27. ayetler

⁴ Molla Abdurrazzak Lahici, Gevher-i Murad, s. 334,

⁵ Cin suresi, 26-28. ayetler

hareket esasınca da eflaktan her biri için de soyut bir nefis ispat etmiştir. İradi hareket hedeflediği kemaline ulaştığı deliliyle muhtar/ihtiyar sahibi failinden ortaya çıkmakta ve feleki soyut nefsin aklı da bulunmaktadır. Bu dokuz akıl esasınca onuncu akıl da ispat edilmektedir. Oysa ilmi açıdan yeni astronomi ve fizik dalında feleki cisimlerin hareketleri bizzat kendilerine isnat edilmektedir. Sonuçta dokuz eflakin soyut nefisleri, onların dokuz aklı, hakeza soğanımsı yapılarının çekirdeğini teşkil eden diğer eflak ile birlikte yeryüzünün merkezîyeti ve diğer eflakin ise tabakalar halinde iç içe yeryüzünün etrafında olduğu teorisi ispat edilmemiştir. Bunlar bu ilmin tarihi haline dönüşmüştür. Yeni astronomi ilmi böyle bir şeyi bugün resmi olarak kabul etmemektedir. Hatta Hace Nasiruddin Tusi soyut nefislerin ve on akılların varlığı hakkındaki delilleri yetersiz ve hatalı kabul etmiştir.¹

5-Vahiy hakkındaki bu yorum Kur'an açıklamaları, buyrukları ve peygamberin Kur'an hakkındaki sözlerine aykırıdır. Kur'an'a göre vahiy, varlık aleminin yaratıcısıyla kurulan özel bir irtibat ve ilişkidir. Öyle ki bazen Allah ve Peygamber arasında hiçbir aracı yoktur.² Kur'an'a göre gayp alemine erişmek herkes için mümkün değildir. Bu ilahi kudretin dahilinde olan bir husustur. Allah bunu dilediğine vermektedir.³

Hakeza Kur'an Peygamber şuurunun bağımsız bir şuur olduğunu ve bu şuurun Peygamberi tanıma hususundaki normal araçların dışında bulunduğunu belirtmektedir.

Vahyin İrfani Yorumu

Vahyin irfani yorumu, vahyin felsefi yorumu gibi vahyin dilsel boyutu dışında söz konusu edilmektedir. Bu teori, vahyin mahiyetini; deruni ilham, ruhani keşif ve nefsanî tecrübe çerçevesinde karar kılmıştır. Vahiy; deruni ilham, ruhani keşif ve nefsanî tecrübe olarak tefsir edilmiştir. Bu görüş Müslüman tasavvufçuların ve süluk ehlinin vahiy hakkındaki tefsiridir. Keşfe isnat edilen şey, genellikle bir konu hakkında ruhani riyazet sonucunda gösterilen büyük bir çabanın ürünüdür veya bir konu hakkında uzun bir tefekkür dizisinin neticesidir.

Tasavvufçuların ve süluk ehlinin ilham ve keşfi insan tarihinde eskiden beri bilinen bir husustur. Temiz ve berrak türleri ilham sahibi şairlerin ve arif sufilerin kendisinde zuhur etmiştir. İstenmeyen ve halis olmayan türleri ise kahinlerde ve gaipten haber verenlerde zuhur etmiştir ki çoğu da deccal sıfatlı ve yalancı kimselerdir.⁴ Vahyin irfani yorumu da temiz ve berrak irfani keşif türündendir. Bu bakış açısı sebebiyle şöyle demişlerdir: “Vahiy peygamberlerde ruhani riyazet sebebiyle ortaya çıkan gayb ile ittisal haletinin ve arifane berrak keşfin bir türüdür.”⁵

Bu esas üzere bu teori, vahiy; deruni ilham, ruhani keşif ve arifane berrak ve pak nefsanî tecrübe yerine koymaktadır.

¹ Cemaluddin Hilli, Keşf'ul-Murad fi'ş Şerh-i Tecrid'il-İtikad, s. 176-181

² bkz. Şura suresi, 51. ayet

³ bkz. Cin suresi, 26-27. ayetler

⁴ a. g. e. s. 33-34

⁵ bkz. Muhammed Hüseyin Tabatabai, Vahiy ya Şuur-i Mermuz, s. 165-166 ve Nasır Mekarim Şirazi, Rehberan-i Bozorg, s. 142

Bu teoriye inanan bazı kimseler Peygamber'in (s.a.a) nübüvvetten yıllar önce yıllarca uzlete çekilmesini ve Hz. İsa'nın (a.s) uzlete çekilmesi hakkında söylenen şeyleri de bu görüşlerinin delili, en azından teyit edicisi olarak kabul etmektedirler. ¹

Bu söylenenler ışığında cevap verilmesi gereken temel sorulardan biri de şudur ki irfani keşif, şuhudi ilham ve temiz nefsanî tecrübenin mahiyeti nedir ve nasıl gerçekleşmektedir? Acaba vahyin mahiyeti, arifane keşifler ve şuhudane ilhamlar çerçevesinde midir? Başka bir ifadeyle acaba vahyani bilim, şuhudi keşif bilimi çerçevesinde mi sayılmaktadır?

Bu soruya cevap olarak demek gerekir ki önce keşif, ilham ve vahyin dakik bir tanımını yapmak gerekir. Bunların birbirinden farklı boyutlarını ortaya koymak icap eder. Şerh-i Mukaddime-i Kayseri, keşfi şöyle tanımlamıştır:

“Keşif, lügat açısından örtüyü kaldırmak anlamın gelmektedir. Ariflerin kavramı esasınca da örtülerin ötesi, gaybi anlamlar ve hakiki işler üzerindeki varlıksal ve şuhudi bilgidir. Keşif ya manevidir, ya da şeklidir. Mutlak misal aleminde beş duyu vasıtasıyla elde edilen keşif, şekli keşiftir veya Peygamber'in vahiy kelamını işitmesi gibi müşahede ve duyma yoluyla ortaya çıkmaktadır veya tıpkı bir şahsın yiyeceği müşahede etmesi ve yediği taktirde gaybi anlamları bilmesi gibi tatma yoluyla elde edilir. Veya diğer duyu organları vasıtasıyla elde edilir. Ama manevî keşif hakikatlerin suretinden soyutlanmış bir keşiftir. Keşfolan şey ise mananın zatının cevher aslıdır ve zahir suretiyle mutlak veya “alim” isminin tecellileriyle kayıtlı misal aleminde hasıl olmaktadır. Manevî keşif reel varlıkların gaybi anlamlarının zuhurudur. Bu keşif tıpkı misali ve surî keşif gibi bir takım mertebelere sahiptir. ²

Aynı şekilde Şerh-i Mukaddime-i Kayseri'de vahiy, ilham, hads³ ve iktisabın tanımı hakkında şöyle yer almıştır: “Saldırı şeklinde nefse giren ve nefsin içinde yüzdüğü hakikatler hususunda, eğer nefis, ifazenin menşei olduğu sebebiyle bilgi sahibi olmuşsa o vahiy olarak adlandırılmaktadır. Ama eğer nefsin hakikatlerinin saldırısından sonra faydalı sebebinden dolayı bilgi sahibi olmamışsa o hakikatlere ilham, nefis ve rav' denmektedir. Vahiy ise manevî keşfi barındıran şuhudi mükâşefeler türündendir. Ama ilham salt manevî keşiftir. Hakikatleri beşeri öğretmen ve dış hazırlayıcıların öğretimi yoluyla keşfedecek olursa istisbar ve iktisab olarak adlandırılmaktadır.

İktisab nazar ehlin ve ilahî hikmet sahiplerinin yoludur ki öncülleri ve maddeler ve tikellerden manaların tefsirini elde etme yoluyla hakikatleri derk etmektedir. ⁴

Aynı şekilde vahiy ve ilham arasındaki fark hususunda da bu kitapta şöyle yer almıştır: “İlham ve vahiy arasındaki fark şudur ki vahiyde Allah-u Teala'nın yardımıyla ilim ve hakikatlerin ifade menşei olan ve ilmi suretlerin ifadesi vesilesiyle peygamber'de ruh, göğüs ve kalb genişliğine neden olan melek, Peygamber (s.a.a) tarafından görülen ve bilinen melektir. Hakikat hakkında vasıtalı bir ilme sahiptir. Faydalı olan bu hakikat ise alemin ilmi suretidir. Ama ilhamda

¹ Muhammed Hüseyin Tabatabai, Vahiy ya şuur-i Mermuz, s. 175

² Celaluddin Aştıyani Şerh-i Mukaddime-i Kayseri ber Fusus'ul Hikem-i İbn-i Arabî, s. 588-590

³ Uzun düşünce ve delile ihtiyaç kalmadan hâsıl olan ilim.

⁴ a. g. e. s. 588-590

böyle değildir. İlham olunan kimse ifade edilen şeyin sureti olan meleğin hakikatini idrak etmektedir. Bu makam arasındaki fark ise şiddet ve zaaf, nuraniyet kemali ile nuraniyet kemalinin yokluğu ile. ¹

Şibli Numani Sevanih-i Mevlevi-i Rumi adlı kitabında vahyi ilham ve sufiyane keşif olarak tefsir etmek için çaba göstermektedir. Ona göre Cebrail ise Peygamber'in derunu ve hazinesidir. Dolayısıyla da her gönül sahibini peygamber göstermeye çalışmaktadır. O bu çabasında Mevlevi'nin şiirleri ile Abdulali Bahr'ul Ulum ve Muhyiddin-i Arabi gibi kimselerin yazılarından deliller getirmektedir. Bu adı geçen konuları onlara uyarlamak ve bu konular esasınca mezkur yazı ve şiirleri tefsir etmek için didinmektedir. ² Aynı zamanda Mevlevi'nin şu şiirine istinat ederek vahyi; ilhamî ve keşfi idrakte sıradan insanlar ile peygamber arasında ortak kılmaktadır. ³

“Sofiler, bunu halktan gizlemek için gönül vahyi demişlerdir.”⁴

Bu yüzden de Şibli Numani şöyle demektedir: “İdrak vasıtası his ashabı açısından sadece zahir duyular olduğu gibi, tasavvuf ve irfan ehli açısından da hakiki şekliyle idrak vasıtasının yolu gizli histir. Bu idrak Peygamberlere has değildir. Veliler ve sufiler için de hasıl olmaktadır. Ama vahiy ve ilham farkı sebebiyle evliyaya ilham ve enbiyaya vahiy adını özgü kılmışlardır. Yani halkın genelinin nefret etmemesi için böyle denmiştir. Ama mütekellim ve sufiler için bu kadar ihtiyat etmenin ve halkın haline riayette bulunmanın ne gereği vardır. Oysa Allah bile bu ihtiyatta bulunmamıştır. Zira Kur'an'da Musa'nın annesine oranla vahiy kelimesini kullanmıştır. Halbuki Musa'nın annesi bir peygamber değildi.”⁵

Bu esas üzere o, nebi ile yalancı peygamberi teşhis etmenin yolu olarak mucize yerine, sahih bir vicdan ve selim bir zevki beyan etmektedir. ⁶

Aynı şekilde Mevlevi'nin aşağıdaki şiirine istinat ederek Cebrail'in Peygamber'in nefsinin derunu ve hazinesi olduğunu bildirmektedir. ⁷

“Söylenecek bir şey daha kaldı ama onu ben söylemeyeceğim, sana onu ruh'ul kudüs bensiz söylesin. Hayır, hayır ruh'ul kudüs değil, sen kendin kendi kulağına söylersin. Orada hakikatte ne ben varım ne benden ne başkası, sen de bensin zaten canım efendim. Bu rüyaya benzer. Uykuya daldın mı kendinden geçer, fakat yine kendinden kendine gelmiş olursun. Kendini duyar, dinler de senden başka gizli bir adam rüyada sana söz söylüyor sanırsın.”⁸

Daha sonra ise şöyle diyor: “Abdulali Bahr'ul-Ulum bu şiirlerin şerhinde şöyle demiştir: “Şuhud ve resul olan Cebrail, Resul'ün hazinesinde (içinde) gizlidir.”⁹ Daha sonra da İbn-i Arabi'nin Fusus'ul Hikem kitabının metninin bir bölümünü bu anlama uyarlamaktadır.

¹ a. g. e. s. 590-591

² bkz. Şibli-i Numani, Sevanih-i Mevlevi-i Rumi, Muhammed Taki Gilani'nin tercümesi

³ a. g. e. s. 92

⁴ Muhammed Mevlevi, Mesnevi, Üçüncü defter

⁵ Şibl-i Numani, Sevanih-i Mevlevi, s. 92

⁶ a. g. e. s. 94

⁷ a. g. e. s. 93

⁸ Muhammed Mevlevi, Mesnevi, üçüncü defter

⁹ Şibl-i Numani, Sevanih-u Mevlevi Rumi, Muhammed Taki Gilani'nin tercümesi

“Bir kişi suretinde ilim ve marifetleri ilka etmek için bir suret gelir ve önceden bu kendisi için hasıl olmamış ise bu durumda bilmek gerekir ki o suret bizzat kendisidir ve kendi nefis ağacından meyve toplamaktadır.”¹

Bu yüzden Şibl-i Numani, vahyin mebbe ve meadını (başlangıç ve sonunu) bizzat Peygamber’in kalbi olarak kabul eden Seyyid Ahmed Han’ın inançlarına istinat etmektedir.”²

Bu Görüşün Kritiği

1- Elbette kabul etmek gerekir ki irfani keşifler bazı Müslüman tasavvufçular arasında uzun yıllara ve bir geçmişe sahiptir. ³ Arifler ve tasavvufçular eskiden beri resmi olmayan bir takım hakikatleri elde etmeye çalışmalarıdır. Bu hakikatler ise normal araçlarla elde edilemeyen hakikatler olmuştur. Bu insanlar sürekli olarak batına yönelerek irfani ilham ve nefsanî keşif yoluyla hakikatleri elde etmeye çalışmışlardır. Onlar cismanî ve ruhsal riyazetler, uzun tefekkürler ve bir konu etrafında odaklanarak keşif ve ilham peşinde olmuşlardır. Onlardan bazıları da bir takım fevkalade işleri, irfani ve ilahî keşifleri elde etmişlerdir. Nitekim eski ve yeni psikologlar da açık bir iş olarak harikulade işleri, irfani ve ilhamî keşifleri doğrulamışlardır. Yeni ilimler, eski ilimler gibi şu gerçeği kabullenmektedir ki riyazet sahibi kimseler, tabiat aleminden kopuklukları ve ruh alemine daldıkları için gayb aleminden ve tabiat ötesinden kaynaklanan ve mahiyet olarak fikri şuurdan farklı olan bir takım ilimler elde etmektedirler. Hatta gelecekle ilgili öyle bir takım öngörüler elde etmektedirler ki bu öngörüler sıradan insanların beyinsel ve fikri muhasebelerinin dışında bulunmaktadır. ⁴ Ama burada akla şu soru gelmektedir ki acaba bu harikulade işler peygamberlerin mucizeleri türünden midir, hakeza acaba irfani keşifler ve nefsanî ilhamlar vahiy çerçevesinde mi değerlendirilmelidir?

2- Vahiy hakkındaki bu yorumun yetmezliklerinden biri de bizzat peygamberlerin Kur’an’ı Kerim’de vahiy hakkında söylemiş olduğu sözlerdir. Peygamberler defalarca kendilerinin Allah tarafından gönderildiğini bildirmiş, vahyîni bilginin müstakil şuur türünden olduğunu söylemiş ve Allah ile kendileri arasında bir irtibat vesilesi konumunda olduğunu belirterek davetlerinin muhtevasının Allah tarafından nazil olduğunu beyan etmişlerdir. Bu esas üzere vahiy hakkında böyle bir yorumun caiz olduğu hakkında hiç bir delil bulunmamaktadır. Zira ne peygamberler kendilerini tasavvufçu riyazet ehli olduklarını söylemişlerdir ve ne de tasavvuf ve sülûk ehli kimseler peygamberler gibi nübüvvet ve vahyîni şuur iddiasında bulunmuşlardır. Gerçi riyazet sahiplerinin riyazet sonucunda elde ettikleri şuur da sıradan insanların şuurundan çok yüksektir ve onların bilinci de tabiat ötesi gayb aleminden kaynaklanmaktadır.

3- Gerçi riyazet ve tasavvuf ehlinin şuru gayb aleminden kaynaklanmaktadır. Ama birkaç açıdan peygamberlerin şuruyla kıyaslanamayacak bir konumda bulunmaktadır. Zira bir taraftan sülûk ve tasavvuf ehlinin riyazetlerinin sonucu, her ne kadar riyazet kamil olsa da sürekli sınırlı kalmakta ve bir veya birden fazla belirli dala özgü bulunmaktadır. Onlar asla riyazet sebebiyle toplumsal düzenli bir hayatın esasını teşkil eden faydalı ve kapsamlı hakikatlerden

¹ a. g. e. s. 93

² a. g. e. s. 92

³ Nasır Mekarim Şirazi, Rehberan-i Bozorg, s. 142

⁴ Muhammed Hüseyin Tabatabai, Vahiy ya Şuur-i Mermuz, s. 175-265

kamil bir diziyi elde edememişlerdir. Oysa peygamberlerin vahyinin muhtevası böyle olmamıştır. Yani vahyin muhtevası doğumdan ölüme kadar bireysel ve toplumsal hayatın bütün alanlarını kapsayan pratik ve apaçık bir program olmuştur. Öte yandan riyazet ehlinin nefsanî haletleri ve elde ettikleri şeyler hata ve yanlışlıktan korunmuş değildir. Oysa ki vahiy hata kabul etmemektedir ve peygamber elde ettiği vahiy hususunda asla şüphe ve hataya düşmemektedir. Zira peygamberlerin gönderilişinin asıl hedefi, insani türün tekamülüdür ve insani türün tekamül etmesi ise peygamberlerin, toplum bireylerinin inanç ve fikirlerini etkilemesi ve onların kendi öğretileri hakkında güvenlerini kazanmasına bağlıdır. Bu etkileme ise sadece peygamberlerin hata ve yanlışlıktan korunmuş oldukları durumda gerçekleşebilir. Zira ki hata ve yanlışlık yapmak veya peygamberlerin hata etmesinin mümkün olması, onların konumunu sarsmakta ve insanların peygamberlerin öğretileri hakkında gerekli olan itimat ve güvenini ortadan kaldırmaktadır ve bu da şüphesiz peygamberlerin gönderiliş felsefesine aykırıdır. Dolayısıyla beşer türünün tekamülü için peygamberler gönderen Allah-u Teala peygamberleri mutlaka masum kılmalıdır ve bu ismet, hem vahyi elde etmek hususunda, hem vahyi korumada ve hem de vahyi tebliğ etmede mutlaka var olmalıdır. Sonuç olarak şöyle söylenebilir ki vahiy, hata ve yanlışlıktan korunmuştur ve vahiy elde etmek, iktisab (kazanma) yoluyla değildir. Aksine vahiy, ilahî bir hediyedir. Oysa ki tasavvuf ve riyazet ehlinin yolu hata ve yanlışlıktan korunmuş değildir ve onların yolu, iktisabî bir keşif ve fikir yoludur. Bu esas üzere vahiy meselesi, riyazet türü ve tasavvuf ehli meselesinden mahiyet olarak farklıdır. Her ne kadar her iki yol da bizleri gayb alemine ulaştırırsa bile, hakikat bundan ibarettir. Dolayısıyla süluk, tasavvuf ve riyazet ehlinin yorumlarıyla örtüşecek bir yorum ile vahiy tefsir etmek doğru değildir.

4-Hz. Resul-i Ekrem'in (s.a.a) nübüvvetten önceki yıllarda ve Hz. İsa'nın (a.s) yaşamında uzlete çekilmelerinin iktisabî vahiy yorumunu teyit ettiği doğru değildir. Zira peygamberlerin hayatında özellikle yüce İslam Peygamberi'nin (s.a.a) ve Hz. İsa'nın (a.s) hayatında uzlete çekilmeleri dışında bu sözlerini teyit edecek hiçbir nişane yoktur. Bu yüce insanların, uzlet köşelerinde yaptıkları ameller, peygamberlerin sîret kitaplarında da detaylı bir şekilde yer almıştır ve bütün bunlar da peygamberlerin amellerinin süluk ve tasavvuf ehlinin amellerinden, özellikle de riyazet ehlinin amellerinden riyazetsel olarak farklı olduğuna tanıklık etmektedir. Keşif ve vahiy hakkındaki bu temel ayrıcalık ve farklılığı şöyle özetlemek mümkündür:

Birinci olarak nebevî vahyin kapsamlı ve uyumlu bir muhtevası vardır. Etkisi ise vahyin insani düşünce düzeyinin üstünde olduğunu gösteren mesajdır. Oysa ki keşfi ve ilhamî öğretilerin muhtevası noksan ve tek boyutludur. İkinci olarak nebevî vahiy, kendi metninde vahiy sahibi ve muhatapları için itminan ve güven verici deliller içermektedir. Oysa ki sıradan şahsî müşahedelerin elde ettiği bulgular bu özelliğe sahip değildir. Üçüncü olarak nebevî vahiy bütün insanların saadetini göz önünde bulundurmaktadır. Oysa salt irfanî keşif, sadece keşif sahibinin sorunlarını ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Başkalarının derdiyle ilgilenmemektedir. İşte bu da vahyi, bi'sete ve bütün insanların hidayeti için çalışmaya eş kılmıştır.¹

5-Eğer bu varsayım makbul olacak olursa, o zaman mükâşefe ve ilham ilmi bir çabanın ürünü veya uzun bir tevekkül ve ruhi riyazet eserlerinden bir eser sayılabilir. Böylece bu iki tür bilinç arasındaki derin ve birleşmez ayrılık gözler önüne serilmektedir. Vahiy kazançla elde edilemeyen ve tefekküre ulaşılabilen bir konuya oranla, ön görülmemiş ve ani olarak elde

¹ Muhammed Bakır Said-i Ruşen, Tahlil-i Vahy ez Didgah-i İslam ve Mesihîyet, s. 62-63

edilen bilinç türünden bir şeydir ve algılayan insan ve mutlak kabullenme dışında bir tesir haleti olmaksızın gaybi mebde ifazesinden kaynaklanmaktadır. ¹ Bu esas üzere Kur'an-i Kerim'de şöyle yer almıştır:

تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ

“İşte bunlar, gayb haberlerindendir ki sana vahy ediyoruz. Ne sen, ne de kavmin daha önce bunları bilemezsiniz.”²

Hakeza: “Sen, sana bu Kitap’ın verileceğini ummazdın. O ancak Rabbinin bir rahmetidir.”³

Tasavvufçuların keşif ve ilhamları ise ameli süluk, makul veya gayr-i makul riyazetler yoluyla araştırılabilecek veya düşünülebilecek bir konuya sahip olan marifet türüdür. Tarikat ehlinin bütün hedefi ise, bu öncülleri elde etme tavsiyesidir.

6-Arif ve Sufi ne diyor? Kitabının yazarı, tasavvuf ve süluk ehlinin mükâşefeler ile ilgili olarak, uzun incelemelerde bulunmuştur. Yazar, Lahici’nin altı mükâşefesini Şerh-i Golşen-i Raz kitabından naklederek, Muhiyiddin-i Arabi’nin Futuhat-i Mekkiyye’den üç mükâşefesini anarak ve Muhiyiddin-i Arabi’nin Futuhat-i Mekkiyye’sinden⁴ naklen, Recebiyyin velilerinin mükâşefelerinden bazısını aktararak, bu mükâşefeleri eleştirmekte ve şöyle demektedir: “Acaba insafen şöyle demek mümkün değil midir: “Münfasıl (infisal eden, ayrılan) hayalin var olduğunu kabul etsek bile bu topluluğun mükâşefe ve müşahede ettiği şeyler büyük bir ihtimalle seyir ve suluklarında normal haletlerinin ülküleri şiddetli telkinler, inançlar ve fikirlerinin tecessümüdür. Şahsın günlük normal fikirleri bazen rüyasını bile etkilemektedir. Ama Salih kimsenin bütün güçlerine odakladığı fikir, onun keşfinde hiçbir etkiye ve role sahip değil midir? Ayrıca şeytan, cin ve insanların kötü ruhları da mükâşefe için fikir tasviri ve suretlerin ilkası hususunda etki sahibi değil midir? Nitekim, mükâşefenin bir bölümü olarak sayılan kalbi veriler ve ilhamlar da, hatta bizzat kendi açıklamalarına (örneğin Kayserinin açıklamalarına) göre ruhani, meleki, şeytani ve cinni türlere sahiptir. ⁵ Bu esas üzere süluk ve tasavvuf ehlinin elde ettiği veriler, gaybi gerçek ve ilahi bir ilham olabildiği gibi, şeytani vesveseler ve ilkaların da ürünü olabilir. Nitekim Kur’an müfessirleri ile seyir ve süluk ehli kimseler de bu konuyu doğrulamışlardır. ⁶

7- Seyyid Ahmet Han gibi kimselerin inanç ve ifadeleri, hakiki marifet ehlinin uzaktır. Anlaşıldığı üzere akılla mücadele ve batının emrist düşüncelerini taklit etmekten kaynaklanan böylesi kimselerin aşırı tecrübelerle yönelişi de vahiy hakkında bu tür sözlerin beyan edilmesine neden olmuştur. Zira keşif ve süluk ehli büyükleri arasında vahyin açık yorumu, müşahadenin irfani ilhamı olarak tefsir edilmiştir. Gerçi bazı tabirleri, işaret ve kinaye yoluyla buna vurgu

¹ a. g. e. s. 64-65

² Hud suresi, 49. ayet

³ Kasas suresi, 86. ayet

⁴ Muhiyiddin-i Arabi, Futuhat-i Mekkiyye, s. 143-174

⁵ Cevad-i Tehran-i Arif ve Sufi çe miguyed, s. 143

⁶ bkz. Muhammed Reşid Rıza, Tefsir’ul Minar, c. 11, s. 439; Nasır Mekarim Şirazi, Peyam-i Kur’an, c. 1, s. 289; Cevad-i Tehrani, Arif ve Sufi çe miguyed, s. 160, Muhammed b. İbrahim Sadruddin Şirazi, Mefatih’ul-Gayb, Tashih-i Muhammed Hacevi, Miftah’ur Rabi’ ve el-Mizan Tefsiri, c. 5, s. 11, 210-212. ayetlerin tefsirinde

yapmaktadır. Ama, bazı arařtırmacılar¹ Şeyh-i Ekber diye meşhur olan (H. K. 560-631) İbn-i Arabi gibi İrfan büyüklerinin irfani ve kinai ifadelerinden ve seçkin öğrencisi Mevlana'dan (H. 672) bir takım konular elde etmişlerdir. Onların vahiy hakkındaki yorumlarının arifane ilham olduğunu anlamışlardır. Oysa ki vahiy görüşünü dakik bir şekilde incelendiği taktirde, büyük ariflerin özellikle de bu adını andığımız kimselerin kitaplarında bu konuyu açıkça teyit eden bir ifade yoktur ve öyle anlaşılmaktadır ki böylesi konular daha çok ariflerin kinayeli metinlerine sokuşturulan incelemecilerin kendi görüşleridir. Daha sonra da araştırmacıların bu görüşleri yayılmıştır.²

“Tahlil-i Vahy ez Didgah-i İslam ve Mesihiyet” kitabının yazarı şöyle yazıyor: “Örneğin Şeyh-i Ekber diye meşhur olan İbn-i Arabi'nin irfanî yorumu ve kitaplarındaki vahiy görüşü incelendiğinde (Hakikat'ul Hakayik, Őeceret'ul Kevn, Hilafet'ul Kubra ve Futuhat-i Mekkiye...) peygamberlerin ve evliyanın ilminin tayini ve vahiy tefsiri hakkında kesin bir şekilde bu yorumun vahyi ve irfani keşif ve nefsanî ilham seviyesine indirdiği asla iddia edilemez. Gerçi söz konusu kitap ve risalelerde bazı belirsiz ve çelişkili nükteler, vahiy yorumu hakkında hatalı görüşler yere almaktadır -ki başlık vahiy tefsirinin irfani keşif ve nefsanî ilham ile olduğunu teyit etmektedir- ama, vahyin irfan ve nefsanî ilham olarak yorumu İbn-i Arabi'nin irfanı açısından ispat edilecek bir konu değildir.³

8- Vahyani Şuur; nefsanî ilhamlar ve irfani mükāşefeler çerçevesinde değerlendirilemez. Zira vahyani Şuur türü, irfani keşif mahiyetinden çok farklıdır. Nitekim Kur'an'da irfani keşif kabul edilmiştir ve epistemoloji kaynaklarından biri olarak telaki edilmiştir. Kur'an'ın çeşitli ayetlerinde de⁴ buna açık bir şekilde işaret edilmiştir. Ama irfani keşif ve Şuhud bilimin mahiyeti, vahyani Şuur türüyle eş kabul edilmemiştir ve bu iki kaynak, iki bağımsız tanıma türü olarak kabul görmüştür. Bu esas üzere Şuhudi tanım, beşeri kaynaklarından biri saymıştır. Oysa vahyani tanım, ruh üstü bir güç haletine isnat edilmiştir ki sıradan insanlar için anlaşılır bir düzeyde değerildir.⁵ Bu yüzden diyoruz ki anlaşıldığı kadarıyla tasavvuf ve süluk ehlinin ifadelerinde ilham ve teşrii vahiy hakkındaki irfani görüşler ise bu yanlış esaslar üzere bina edilmiştir.

Son ve Özet

Tümel olarak vahiy hakkındaki irfani ve felsefi yorumlar, vahiy hakkında farklı görüşlere sahip olsa da hiçbirisi Kur'an'da vahiy görüşüyle uyuşmamaktadır. Kur'ani vahiy düşüncesi esasınca bu görüşlerden her birisinin çeşitli eleştirilecek yönleri ve boyutları bulunmaktadır.

¹ bkz. Celaluddin Humayi, Mevleviname ve Mevlevi çe miguyed, c. 1, s. 129, 140, 281 ve c. 2, s. 260

² a. g. e.

³ a. g. e.

⁴ bkz. Muhammed Hüseyin Tabatabai, Tefsir'ul-Mizan, En'am suresi, 75. ayeti, Tevbe suresinin 105. ayeti ve Tekasür suresinin 5 ve 6. ayetlerinin tefsirinde

⁵ a. g. e. Vahiy ya Şuur-i Mermuz, s. 165-175 ve Hakeza Kur'an der İslam, s. 148-150

Vahiy Hakkında Bir Araştırma

Ali Rabbani Gülpaygani

Önsöz

Vahiy meselesi semavi dinlerde oldukça yüce bir konuma sahiptir. Semavi kitaplar arasında Kur'an-ı Kerim bu konuya çok özel bir önem vermiştir. Vahiy kavramı ve türevleri Kur'an-ı Kerim'de yaklaşık 100 ayette söz konusu edilmiştir. Türleri, hükümleri ve özellikleri detaylıca beyan edilmiştir. Nitekim İslami hadislerde de vahiy hakkında bir çok konular ele alınmıştır.

Tabiatıyla Kur'an müfessirleri ve rivayet şarihleri de kendi tefsir ve hadis kitaplarında vahiy meselesini ele almış ve bu konuda önemli ve değerli bilgiler aktarmışlardır. Bu esas üzere eski kelami kitaplarda bu konuda bağımsız bir çalışma göze çarpmamaktadır.

Evet nübüvvet ve nebi tanımında vahye bir takım işaretler edilmiştir. Aynı zamanda nübüvvet konusunda ortaya atılan şüphelerden biri de Peygamber'in vahiy meleği ile irtibatının niteliği, (cismani olan Peygamber'in) cismani olmayan meleklerle nasıl irtibat kurduğu ve onu müşahade ettiği ile ilgilidir. Bazı İslam mütekellimleri bu sorulara cevap vermek için vahyin mahiyetini ve vahiy meleğinin Peygamber için nasıl temessül (temessül) ettiğini açıklamaya koyulmuşlardır.”¹

İslami filozoflar ise felsefenin nefisbilim konusunda nübüvvetin mahiyetini ve niteliğini açıklamaya çalışmışlardır. Bazı İslam mütekellimleri ise İslami kitaplarında felsefi görüşlerini açıklamış ve bu konuda detaylı incelemelere koyulmuşlardır. ² Bu bakış açısıyla eski zamanlarda Peygamber'e vahiy hususunda yeni çağda söz konusu edilen ve gereği ise vahyi inkar etmek olan bir takım tevil ve tefsirler ortaya atılmamıştı ki bu konuda bağımsız ve geniş çapta bir araştırma nedeni teşkil etsin. Ama yeni çağda bazı batılı bilginler ve onların ardından bazı İslam bilginleri tarafından vahiy ve nübüvvetin niteliği hakkında bir takım görüşler ortaya atılmıştır. Bu görüşler, kitap ve sünnetten alınmış olan Müslümanlar arasındaki resmi ve geleneksel inançlarla çelişmektedir. Bütün bunlar da son dönemde yazılmış olan kelam kitaplarında vahiy meselesinin önemli kelami konulardan biri olarak ele alınmasına neden olmuştur.

Vahiy hakkında ortaya atılan en yeni tefsirlerden biri, dini tecrübeler üzere bina edilmiştir. Dini tecrübe ise bazı Hıristiyan din araştırmacıları ve mütekellimleri vesilesiyle ilahiyat ve din felsefesi alanında ortaya atılmış olan yeni kavramlardan biridir. Bazı batılı ve İslami din araştırmacıları vahiy ve nübüvveti “dini tecrübe” olarak yorumlamışlardır. Onlar dinin kaynağının vahiy olduğunu kabullenmişlerdir. Ama vahyin bir dışsal kaynak olduğu ve vahiy meleği tarafından peygamber'in kalbine nazil olduğu gerçeğini inkar etmektedirler. Onların inancına göre

¹ bkz. Abdülkerim Şehristani, Nihayet'ul Ekdam, fi İlm'il Kelam, s. 463-466 ve Seyf'ud Devle Amedi, Gayet'ul Meram fi İlm'il-Kelam, s. 325

² bkz. Saaduddin Taftazani, Şerh'ul Mekasid, c. 5, s. 23-24 ve Abdurrezzak Lahici, Cevher-i Murad, s. 365-366

vahiy hedefsel hakikat ve Allah'ın varlığı hakkında en yüce mertebede Peygamber'in batını şahudundan başka bir şey değildir. Dolayısıyla vahiy, peygamber olmayanların da istifade ettiği dini bir tecrübe türünden bir gerçektir. Nebevi ve dini tecrübelerin, diğer dini tecrübelerle farklılığı ise kemal ve noksanlık, şiddet ve zayıflık noktasındadır.

Bu görüşün ortaya atılması kelim alimleri için şu önemli soruyu da beraberinde getirmiştir ki acaba nübüvvet vahyini de dini tecrübe olarak tefsir etmek mümkün müdür? Tabiatıyla bu soruya cevap vermek vahiy ve dini tecrübe arasında tatbiki/uyarlama konusuna bağlıdır. Bu esas üzere önce nübüvvet vahyinin mahiyetini irdelemek ve tanımak gerekir. Ardından dini tecrübenin ne olduğunu incelemek icap eder. Böylece söz konusu tefsirin doğru olup olmadığı açıkça anlaşılacak ve önceki sorunun cevabı da kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Bu hedefe ulaşmak ise bu konunun ele alınmasındaki temel argümanı oluşturmaktadır. Önceki soruya olumlu veya olumsuz her türlü cevap vermek, dini inanç ve itikatların kaderinde belirleyici bir role sahip olduğu için de bu konunun ele alınmasının zaruretini ve önemli yerini anlamak mümkündür.

Vahiy Kelimesinin Tanımı

Lügatte Vahiy

Arap dil bilimcileri vahiy hakkında çok çeşitli tanımlar yapmışlardır. Bu tanımların ortak noktası; mana ve kast edilen şeyden gizli ve seri bir şekilde başka bir şeye intikal etmektir. Bu iş işaret veya sembol ile gerçekleşebilir. Veya yazmak ve özel bir şekilde konuşmakla da gerçekleşebilir. Ragib-i Isfahani şöyle demiştir: ¹ Vahiy aslında seri bir şekilde yapılan işarettir. Bazen sembolik bir söz veya kinaye ile de yapılabilir. Bazen harflerden teşkil etmeyen bir ses, bazen bedeninin herhangi organlarından biriyle yapılan işaret ve bazen de yazmakla yapılabilir. Ragib-i Isfahani ,

فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ مِنَ الْمِحْرَابِ فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ أَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا

“Zekeriya bunun üzerine mabetten çıkıp milletine: “Sabah akşam Allah’ı teşbih edin” diye işarete bulundu.”² ayetine işaret ederek bu ayette ifade edilen vahyin anlamı hususunda üç yorum yapmıştır:

- Maksat semboldür. Yani Hz. Zekeriya sembolik bir yolla konuyu kendilerine anlattı.
- Maksat itibardır. Yani mihraptan çıkıp gelmesi, başkalarının onun amelinden ibret alarak Allah’ı tespih etmesi anlamını beyan etmektedir.
- Bu konuyu kendilerine yazarak bildirdi. ³

¹ el-Müfredat, fi Garib’il Kur’an s. 515, Mekteb’et’ul Merziyye baskısı

² Meryem suresi, 11. ayet

³ Hz. Zekeriya yaşlılık dönemine kadar herhangi bir çocuğa sahip değildi. Dolayısıyla Allah’tan kendisine bir evlat vermesini istedi. Allah-u Teala onun bu isteğini kabul etti. On a Hz. Yahya’yı bağışladı. Allah kendisine çocuk vaat edince o buna şaşırды ve bu hususta Allah’tan bir nişane istedi. Allah şöyle buyurdu: “Zekeriya “Rab-bim! Öyleyse bana bir alamet ver” dedi. Allah: “Senin alametin, sağlam ve sıhhatli olduğun halde üç gün üç gece insanlarla konuşamamandır” buyurdu.” (Meryem suresi 10. ayet) Böylece ibadet mihrabından halka doğru gelince

Bu adı geçen ihtimallerden birinci ihtimal, Al-i İmran suresinin 41. ayeti ile uyum içindedir.

Ekreb'ul Mevarid kitabının yazarı da vahiy kavramında sürat ve gizlilik özellikleri olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda Zemahşeri'nin şöyle dediğini nakletmiştir: “Ona vahiy ettin” sözünden maksat “onunla gizli şekilde konuştun” anlamıdır. “Vaha'r recul” ise “o şahıs hızlı davranı, acele etti” anlamına gelmektedir.¹

İbn-i Menzur ise Ebu İshak'tan şöyle dediğini nakletmiştir: “Vahiy kelimesi lügatte gizlice bildirmek anlamındadır. Bu yüzden ilham da vahiy olarak adlandırılmıştır.²

İbn-i Esir ise şöyle demiştir: Vahiy kelimesi yazmak, işaret etmek, mektup göndermek, ilhamda bulunmak ve gizli konuşmak anlamlarına gelmektedir. Bir hadiste şöyle yer almıştır: “Bir işi irade ettiğin zaman sonunu düşün; eğer kötülük ise ondan sakın. Eğer hayır ise vahiyet (o işi yapmakta hızlı davran.)³

Şeyh Müfit ise şöyle demiştir: Vahyin aslı gizli konuşmak anlamındadır. Dolayısıyla herhangi bir şeyi gizli ve başka bir kimsenin anlamayacağı bir şekilde beyan etmek vahiy olarak adlandırılmıştır.

Kavram olarak Vahiy

Vahiy kavramı İslam alimleri terminolojisinde ve şeriat ehli kimselerin örfünde direkt veya endirekt olarak Peygamber'e ilka edilen ilahi kelimelerin anlamını taşımaktadır. Daha sonra da beyan edileceği gibi bu kavramın Kur'an'ı Kerimdeki türevlerine bakılacak olursa bu anlamdan daha geniş bir anlam ifade ettiği anlaşılır. Ama İslam mütekellimleri yanlışlıkla veya bilerek yanlış ifade edilmesin diye nübüvvet sınırlarını açık bir şekilde belirlemek için vahiy kavramını peygamberlere özgü kılmışlardır.

Şeyh Müfit ise vahiy kavramının lügavi tanımından sonra şöyle demiştir: “Bu kavram Allah'a isnat edilince ilahi vahiy denmektedir. İslam örfünde ve Peygamber'in şeriatında ise Peygamber'e has olan şeylere özgü kılınmıştır. Gerçi Allah-u Teala bazen bir takım kimselere rüya aleminde istediği bir takım hakikatleri ilka etmektedir. Ama şer'î terminoloji de bunlara vahiy denmemektedir. Nitekim bizim inancımıza göre Allah-u Teala peygamberden sonraki ilahi hüccetlere birtakım ilimleri ilka etmektedir. Ama buna da asla vahiy denmemektedir. Nitekim söylendiği gibi Müslümanların icma ettiği konulardan biri Peygamber-i Ekrem'den sonra hiç kimseye vahiy edilmediği gerçeğidir.⁴

Şeyh Muhammed Abduh ise şöyle demiştir: “Şeriat terminolojisinde vahyin tanımı hususunda şöyle demişlerdir: “Vahiy Allah-u Teala'nın peygamberlerden birine şer'i bir hüküm ve

konuşamıyordu. Dolayısıyla istediği şeyleri sembol veya işaret yoluyla insanlara anlattı. Nitekim Allah-u Teala başka bir yerde şöyle buyurmaktadır: “Ya Rabbi! Bana bir alamet ver dedi, “Alametini, üç gün, işaretle anlaşma dışında insanlarla konuşmamandır; Rabbinin çok an, akşam sabah hamd et” dedi.” (Al-i İmran suresi 41. ayet) bu ayetten de anlaşıldığı üzere Hz. Zekeriyya insanlarla konuşamıyor, ama Allah'ı zikredebiliyordu. (bkz. El-Mizan c. 14, s. 18)

¹ Akreb'ul Mevarid c. 2, s. 1434, Mektebet-u Ayetullah Mer'aşi yayınları, Kum h. Kameri 1403

² Lisan'ul Arab, c. 15, s. 380

³ en-Nihaye, fi Garib'il hadis ve'l Eser, c. 5, s. 163, Müessese-i Matbuat-i İsmailiyan, Kum

⁴ Tashih'ul İtikat, s. 99-100

benzeri herhangi bir şeyi bildirmesidir.” Şeyh Abduh daha sonra bizzat kendisi vahyin tanımı hususunda şöyle demiştir: “Vahiy Peygamber-i Ekrem’in kendi içinde derk ettiği ve direkt veya endirekt olarak Allah’tan geldiğini bildiği marifettir. Vasıtalı (endirekt) vahiy hususunda bazen ses ile bazen de sessiz bir şekilde vahiy gerçekleşmektedir.”¹

Reşit Rıza da vahiy lügatini tanımladıktan ve vahiy kelimesinin içinde gizlilik ve sürat özelliklerinin bulunduğuna işaret ettikten sonra şöyle demiştir: “Bu iki özellik peygamberlere yapılan ilahi vahiyde mevcuttur. Bu vahyin masdari² anlamıdır. Bazen vahiy mef’ul³ gibi ilgili bulunduğu herhangi bir şey hakkında da kullanılmaktadır. Vahiy Allah-u Teala’nın Peygamber’ine indirdiği ve bu vahiy vasıtasıyla peygamberleri gaybi haberlerden şeraitlerden ve hükümlerden haberdar kıldığı hakikattir. Allah bazısına kitap vermiştir. Yani yazılı şeriat vermiştir. Bazısına ise yazılı şeriat vermemiştir.”⁴

Kur’an’da Vahiy

Kur’an-ı Kerim’de vahiy kavramı çeşitli şekillerde kullanılmıştır:

1- Lügavi anlamı: Yani gizlice ve konuşmadan herhangi bir konuyu başkalarına anlatmaktır. Daha önce aktardığımız Hz. Zekeriya (a.s) ile ilgili ayette vahiy kavramı bu lügavi anlamda kullanılmıştır.

2- Tabii hidayet: Kur’an-ı Kerim yedi kat göklerin yaratılışı hakkında şöyle buyurmuştur:

فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا

“Böylece onları, iki günde yedi gök olarak yarattı ve her göğe görevini vahyetti.”⁵

Bu ayette yer alan vahiy kavramının anlamı hakkında bir takım tefsirler beyan edilmiştir. Bu tefsirlerden biri esasınca Allah göklerin doğal düzenini kabiliyetleri ve makamları esasınca karar kılmıştır.⁶

Bu esas üzere göklerin yaratılışı ve idaresi hususunda bu ayetin anlamı, şu ayetin anlamı gibidir.

قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَىٰ كُلَّ شَيْءٍ حَلْفَهُ ثُمَّ هَدَىٰ

“Musa: “Rabbimiz, her şeye ayrı bir özellik veren, sonra doğru yola eriştirendir” dedi.”⁷

Her iki ayet de varlıkların yaratılışını ve tekvini hidayetini beyan etmektedir. Şu farkla ki Ta-Ha suresindeki ayet genel ve kuşatıcıdır. Fussilet suresindeki ayet ise göklerin doğal hidayeti ve yaratılışına mahsustur.

3- İçgüdüsel hidayet:

¹ Risale-I Tevhid, s. 162

² Şahsa ve zamana bağlı olmayan şekli, fiil kökü. Okumak, yazmak, kitabet, kıraat, almak...gibi.

³ Fâilin fiilinin te’sir ettiği şey. “Nuri kitabı okudu” cümlesinde, kitap kelimesi mefuldür.

⁴ el-Vahy’ul Muhammedi s. 29

⁵ Fussilet suresi, 12. ayet

⁶ Tefsir-i Merağî, c. 24, s. 113

⁷ Ta-Ha suresi, 50. ayet

Kur'an-ı Kerim içgüdüsel derk ve hidayet ile özel bir şekilde kendisine yuva yapan ve çiçeklerin özünden istifade eden bal arısı hakkında şöyle buyurmaktadır.

وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنْ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ {68} ثُمَّ
كُلِّي مِنَ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا

“Rabbin bal arısına: “Dağlarda, ağaçlarda ve hazırlanmış kovanlarda yuva edin; sonra her çeşit üründen ye; sonra da Rabbinin işleme için gösterdiği yollardan yürü” diye öğretti.”¹

İçgüdüsel ve doğal hidayet her ikisi de tekvini oldukları için eşit konumda bulunmaktadır. Faklılıkları da şudur ki tabii hidayet bir şuur ve derk ile birlikte değildir. Ama içgüdüsel hidayet, içgüdüsel şuur derki ile birlikte. İçgüdüsel derk hususunda bir şuur ve hissetme olayı mevcuttur. Ama bu bilinçsizce ve farkına olmadan gerçekleşmektedir. Yani bilinçli bir derk değildir. Açlığını hisseden çocuğun içgüdüsel derki gibidir ve çocuk anne memesini emerek bu açlık hissini tatmin edeceğini çok iyi bilmektedir. Ama bu derk hususunda husuli ve mefhumî bir marifet ve derke sahip değildir.

*“Çocukların annesine meyletmesi gibi
Beyninde meylinin sırrını bilmemektedir.”*

Söz konusu farklılıklar esasınca bazı araştırmacıların belirttiği gibi önceki iki ayette vahiy kavramının aynı anlamı ifade ettiği görüşü doğru bir görüş değildir.

4- Allah'ın, peygamber olmayanlara ilham etmesi: Bazı Kur'an ayetlerinde vahiy peygamberler dışında salih insanların kalbinde ortaya çıkan ilahi ve rahmani ilham anlamına gelmektedir. Nitekim Hz. Musa'nın (a.s) annesi hakkında şöyle buyurulmuştur:

وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ أَنْ أَرْضِعِيهِ فَإِذَا خِفْتِ عَلَيْهِ فَأَلْقِيهِ فِي الْيَمِّ وَلَا تَخَافِي وَلَا تَحْزَنِي إِنَّا
رَادُّوهُ إِلَيْكَ وَجَاعَلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ

“Musa'nın annesine: “Onu emzir, şayet onun için korkacak olursan, bu durumda onu suya bırak, korkma ve hüzne kapılma; çünkü onu biz sana tekrar geri vereceğiz ve onu peygamberlerden kılacağız” diye vahyettik (bildirdik).”²

Hz. Musa'nın (a.s) yakın dostları hakkında da şöyle buyurulmuştur: ³

وَإِذْ أُوحِيَتْ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي

“Havarilere, “Bana ve peygamberime inanın” diye bildirmiştiniz.”⁴

Bu hususlarda Allah-u Teala tarafından liyakat sahibi olan bireyin kalbine ve ruhuna bir takım hakikatler ilka edilmektedir. Bu hususta kelami bir irtibat ve ses işitici bir alet olmaksızın hakikatler ilka edilmektedir. Konu ile ilgili gerçekleşen şey şudur ki insan herhangi bir konuyu beklemeden ve bilincinde olmadan kendi içinde idrak etmektedir ve doğru olduğu hususunda da tam bir güvene sahiptir. Öyle ki bu konuda hiç bir şüphesi de bulunmamaktadır.

¹ Nahl suresi, 68-69. ayetler

² Kasas suresi 7. ayet

³ Mecme'ul Beyan, c. 2, s. 263

⁴ Maide suresi, 110. ayet

Bazılarının ihtimal verdiği üzere Hz. Musa'nın (a.s) annesi ile ilgili ayet ile diğer benzeri ayetlerde vahiy, bir hakikati rüyada görmek veya bir sözü işitmek şeklinde gerçekleşmiştir. ¹

Diğer bir ihtimale göre ise Hz. Musa'nın (a.s) annesi ve benzeri hususlar ile ilgili ayetlerde yer alan vahiy hakikati şudur ki vahiy meleği olan Cebrail, ona nazil olmaktadır ve onu bu hususta eğitmektedir. ²

Vahyin ilham anlamında olduğu muhtemel olan ayetlerden biri de Hz. Yusuf (a.s) ile ilgili ayettir. Kardeşleri Yusuf'u kuyuya attıkları zaman Allah-u Teala Yusuf'a (a.s) gelecekte kardeşlerini yapmış oldukları uygunsuz davranış hakkında haberdar kılacağını vahyetmiş ve şöyle buyurmuştur:

وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَهُمْ بِأَمْرِهِمْ هَذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

“Biz ona, kardeşlerinin bu işlerini kendileri farkına varmadan haber vereceksin, diye vahyettik.”³

Bu ayetteki vahiy hakkında iki görüş vardır. Birinci görüşe göre maksat nübüvvet vahyidir ve Yusuf (a.s) kuyuda nübüvvet makamına nail olmuştur. Razi'nin dediğine göre bu görüş çoğu araştırmacıların kabul ettiği bir görüştür. İkinci bir görüşe göre ise vahiyden maksat ilhamdır ve Hz. Musa'nın (a.s) annesine yapılan vahiy türündendir. ⁴

5- İlahi izin ve emir: Kur'an-ı Kerim dünyanın sona erdiği bir günden bahsetmektedir. O gün korkunç bir sarsıntı sebebiyle bütün yeryüzü sarsılmaktadır. Bu sarsıntının ardından ölümler mezarından dışarı çıkmakta ve gördükleri manzaradan dolayı şaşkına düşmektedirler. Ardından Allah yeryüzüne haberlerini bildirmesi için emretmekte veya izin vermektedir. Yani insanların yeryüzünde yaptıkları amelleri ve davranışları dile getirmektedir. Nitekim Kur'an da şöyle buyurmuştur:

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا {1} وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا {2} وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا {3} يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا {4} بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَىٰ لَهَا

“Yerküre kendine has sarsıntısıyla sallandığı, toprak ağırlıklarını dışarı çıkardığı ve insan “Ne oluyor buna! “ dediği vakit, işte o gün (yer) Rabbinin ona bildirmesiyle bütün haberlerini anlatır.”⁵

Ferra şöyle demiştir: “Yeryüzü, Allah kendisine vahiy ettiği ve izin vermiş olduğu için bütün bildiklerini dile getirmektedir.” İbn-i Abbas ise şöyle demiştir: “Allah-u Teala yeryüzüne üzerinde yapılan işleri dile getirmesi için izin vermiştir.” ⁶

Allame Tabatabai ise şöyle demiştir: Yeryüzü bildiklerini dile getirmektedir. Zira Allah-u Teala ona bildiği şeyleri söylemesini vahyetmiştir. ⁷

Ahmed Mustafa Meraği ise Şeyh Muhammed Abduh'tan naklen şöyle demiştir: Yeryüzünde o gün meydana gelen şeyler Allah'ın özel izni ile gerçekleşmektedir. ⁸ Yeryüzünün insanların

¹ Tashih'ul İtikat, s. 99

² Mecme'ul Beyan, c. 4, s. 240, Mekatil'den naklen

³ Yusuf suresi 15. ayet

⁴ Et-Tefsir'ul Kebir, c. 18, s. 99

⁵ Zilzal suresi

⁶ Mecme'ul Beyan, c. 5, s. 526

⁷ El-Mizan, c. 20, s. 342

⁸ Tefsir-u Meraği, c. 30, s. 219

amellerini nasıl haber verdiği hususunda ise çeşitli görüşler vardır. Bazılarının dediği üzere Allah-u Teala cansız olan yeryüzüne bildiği şeyleri haber vermesi için hayat ve şuur başlatmaktadır. Diğer bazılarının dediğine göre ise o gün yeryüzünden bir ses işitilecektir. İşte o ses mecazi olarak konuşma diye adlandırılmıştır. Diğer bazılarının görüşüne göre ise yeryüzünün konuşması söz diliyle değil hal diliyledir.

Allame Tabatabai bu görüşlerden hiç birisini sağlam görmemekte ve de şuna inanmaktadır ki Kur'an'ı Kerim'in bu ve diğer ayetlerinden de açıkça anlaşıldığı üzere bütün her şey bir hayat ve şuur sahibidir. Gerçi şuur ve hayat mertebeleri farklıdır. Kur'an-ı Kerim başka bir yerde bütün varlıkların Allah'ı teşbih ettiğini bildirmektedir. Ama insan onların tespihini derk edememektedir.

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَّا تُفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا

“O’nu övgü ile teşbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki siz, onların tespihini anlamazsınız.”¹ Bu esas üzere yeryüzü hakikaten insanların güzel ve kötü işlerinden haberdar bulunmaktadır. Kıyamet günü Allah ona bildiklerini haber vermesi ve insanların amellerine tanıklık etmesi için izin vermektedir.²

6- Allah'ın meleklerle vahyi: Kur'an'ı Kerim'de beyan edilen vahiy türlerinden bir diğeri ise Allah'ın meleklerle yaptığı vahiydir. Nitekim Kur'an şöyle buyurmuştur:

إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَتُنَبِّئُوا الَّذِينَ آمَنُوا

“Hani Rabbin meleklerle: “Muhakkak ben sizinle beraberim; haydi iman edenlere destek olun.”³

Meleklerin nasıl olur da müminleri kafirlerle savaşta ayaklarını sabit kıldığı hususunda bu meleklerin bireysel olarak temessül ettiği ve müminleri direnmeye teşvik ettikleri söylenmiştir. Diğer bir yoruma göre de onlar Allah'ın izniyle müminlerin kalbini etkilemiş ve onlara kalp gücünü vermiştir. Zira melekler böylesi bir güce sahiptirler ve bu işe meleğin ilhamı denmektedir. Nitekim şeytan da insanın kalbine sızabilmekte, iyilik ve kötülüğü kalbine salabilmektedir. Bu iş ise şeytanı vesvesesi olarak adlandırılmaktadır.⁴

7- Şeytani ilkalar: Kur'an-ı Kerim şeytanların kendi takipçilerinin ve dostlarının kalbine saldıkları vesveseleri ve ilkaları da vahiy kavramı ile ifade etmiştir. Nitekim Kur'an-ı kerim bir ayette şöyle buyurmuştur:

وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ لِيُؤْحُونَ إِلَىٰ أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ

“Gerçekten şeytanlar dostlarına, sizinle mücadele etmeleri için telkinde bulunurlar.”⁵

Başka bir yerde ise Kur'an-ı Kerim şöyle buyurmaktadır:

وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا

¹ İsrâ suresi, 44. ayet

² el-Mizan, c. 20, s. 342

³ Enfal suresi, 12. ayet

⁴ Tefsir-u Meraği, c. 9, s. 176 ve Tefsir'ul Keşşaf, c. 2, s. 204

⁵ En'am suresi, 121. ayet

“Böylece biz, her Peygamber’e insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. (Bunlar) , aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler fısıldarlar.”¹ Bu iki ayette geçen vahiy kavramından maksat nas suresinde beyan edilen şeytani vesvesedir. Allah-u Teala orada şöyle buyurmuştur:

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ {1} مَلِكِ النَّاسِ {2} إِلَهِ النَّاسِ {3} مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ {4}
الَّذِي يُوسَسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ {5} مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ {6}

“De ki: “İnsanlardan ve cinlerden ve insanların gönüllerine vesvese veren o sinsi vesvesecinin şerrinden, insanların ilahı, insanların hükümranı ve insanların Rabbi olan Allah’a sığınırım.”²

8- Nübüvvet vahyi: Kur’an’ı Kerim’in kullandığı vahiy kavramının çoğu nübüvvet ile ilgilidir. Vahiy kavramının kullanıldığı bazı ayetler peygamberlerin geneli ile ilgilidir. Diğer bazı ayetler ise Nuh, İbrahim, Musa, İsa ve Peygamber’i Ekrem (s.a.a) gibi özel peygamberle ilgilidir. Peygamberlerin geneli hakkında şöyle buyurulmuştur:

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رَجَالًا نُوحِي إِلَيْهِمْ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى

“Senden önce de, şehirler halkından kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber göndermedik.”³

Hakeza Kur’an-ı Kerim şöyle buyurmaktadır:

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ

“Senden önce gönderdiğimiz her peygambere: “Benden başka tanrı yoktur, Bana kulluk edin” diye vahyetmişizdir.”⁴ Başka bir ayette ise Allah’ın kendisine vahyettiği bir takım peygamberler anılmış ve bu hususta şöyle buyurulmuştur:

إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالتَّيِّبِينَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ
وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ

وَالْأَسْبَاطِ وَعِيسَى وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَارُونَ وَسُلَيْمَانَ وَآتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا {163} وَرَسُولًا
قَدْ قَصَصْنَا لَهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرَسُولًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا

“Nuh’a, ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz, İbrahim’e, İsmail’e, İshak’a, Yakup’a, torunlarına, İsa’ya, Eyüp’e, Yunus’a, Harun’a ve Süleyman’a vahyettiğimiz gibi şüphesiz sana da vahyettik. Davud’a da Zebur verdik. Bir kısım peygamberleri sana daha önce anlattık, bir kısmını ise sana anlatmadık. Ve Allah Musa ile gerçekten konuştu.”⁵

İçinde nübüvvet vahyinin söz konusu edildiği ayetlerin çoğu Peygamber-i Ekrem’in nübüvveti ile ilgilidir. Burada onlardan bazısını aktarmak istiyoruz.

قُلْ إِنَّمَا أُنذِرُكُمْ بِالْوَحْيِ

“De ki: “Ben ancak sizi vahiy ile uyarıyorum”⁶

Hakeza:

وَاتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ

¹ En’am suresi, 112. ayet

² Nas suresi

³ Yusuf suresi 109. ayet

⁴ Enbiya suresi 25. ayet

⁵ Nisa suresi, 163-164

⁶ Enbiya suresi 45. ayet

“Rabbinden sana vahyedilene uy.”¹

Hakeza:

وَلَيْنَ شِئْنَا لَنُدْهَبَنَّ بِالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ

“Eğer Biz istemiş olsaydık; sana, vahyetmiş olduğumuzu götürürdük.”²

Hakeza:

وَإِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ لِتَفْتَرِيَ عَلَيْنَا غَيْرَهُ وَإِذَا لَا تَأْخُذُوكَ خَلِيلًا

“Müşrikler, sana vahyettiğimizden başka bir şeyi yalan yere bize isnat etmen için seni, nerdeyse, sana vahyettiğimizden saptıracaklar ve ancak o takdirde seni candan dost kabul edeceklerdi.”³

Hakeza:

وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنُ لِأُنذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ

“Ve bana bu Kur’ân vahyolundu ki, onunla hem sizi, hem de sizden sonra kendisine ulaşan herkesi uyarayım.”⁴

Hakeza:

وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَى وَمَنْ حَوْلَهَا

“Şehirlerin anasını ve onun çevresinde bulunanları uyarman ve korkutman için, sana böyle Arapça bir Kur’an vahyettik.”⁵

Hakeza:

وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُفْضَى إِلَيْكَ وَحْيُهُ

“Kuran sana vahyedilirken, vahiy bitmezden önce, unutmamak için, tekrarda acele edip durma.”⁶

2- Kur’an ve İlahi Kitap

Peygamberlere ilahi vahyin çeşitleri

Beşere yapılan ilahi vahiy genel türde peygamberlere özel bir türde yapılmıştır. Kur’an-ı Kerim ve İslami hadislerde bu hakikat detaylı bir şekilde beyan edilmiştir:

1- Vasıtasız vahiy

Allah’ın insana genel olarak ve peygamberlere ise özel olarak yaptığı vahiy türlerinden biri vasıtasız vahiydir. Yani Allah direkt olarak bazı konuları bazı insanlara vahiy etmiştir. Burada melek veya melek dışında herhangi bir araç olmaksızın vahiy gerçekleşmiştir. Hz. Musa’nın annesine yaptığı ilahi vahiy ile Allah’ın Haz. İsa’nın havarilerine yaptığı vahiy bu türden bir vahiydir. Şüphesiz bu tür bir vahiy peygamberler hakkında da gerçekleşmiştir. Peygamber-i Ekrem’e (s.a.a) yapılan Kur’ani ve Kur’anî olmayan vahiylerden bazısı da bu türden olmuştur.

¹ Ahzab suresi, 2. ayet

² İsrâ suresi 86. ayet

³ İsrâ suresi, 73. ayet

⁴ En’am suresi 19. ayet

⁵ Şura suresi, 7. ayet

⁶ Ta-Ha suresi, 114. ayet

Bu gerçek hadislerde de detaylıca açıklanmıştır. Ayrıca İslami müfessirler de bu önemli konuyu beyan etmişlerdir. Müfessirlere göre Şura suresi 51. ayet-i kerimesinde yer alan “illa vahyen” ifadesi de vahyin vasıtasız vahiy olduğunu dile getirmektedir. Zamahşeri ve Razi bu cümlelerin tefsiri hususunda şöyle demişlerdir. Allah-u Teala'nın beşer ile konuşması şu şekilde gerçekleşmiştir: Her hangi bir konuyu uyanıkken veya uykuda iken insanın kalbine ilham etmektedir. Tıpkı Musa'nın (a.s) annesine ve oğlu İsmail'i boğazlarken Hz. İbrahim'e (a.s) yapılan vahiy gibi. Mücahid ise şöyle demiştir: “Hz. Davud'a Zebur'un vahyedilmesi de bu şekilde gerçekleşmiştir”¹

Bezvavi ise “illa vahyen” cümlesini uyanıkken veya uykuda iken yapılan ilham diye tefsir etmiştir. ²

Şeyh Tusi ise bu anlamı Züccac ve Ebu Ali Cubbai'den nakletmiştir ve kendisi de Davud'a (a.s) Zebur'un vahy edilmesini bu türden bir vahiy olarak kabul etmiştir. ³

İbn-i Kesir ise “illa vahyen” ifadesinden maksadın vasıtasız vahiy, ilham türünden bir vahiy ve bir mananın Peygamber'in (s.a.a) kalbine ilka edilmesi türünden bir vahiy olduğu gerçeğini teyit ederken peygamber-i Ekrem'den şu rivayeti de nakletmiştir: “Ruh'ul Kudüs şu hakikati benim kalbime ilka etti ki bir insanın rızık ve eceli tamamlanmadıkça asla ölmeyecektir. O halde Allah'tan sakının ve rızık talebi hususunda itidalli olun.”⁴

Şüphesiz Allah-u Teala'nın Peygamber-i Ekrem'e (s.a.a) yaptığı vahiy türlerinden biri de vasıtasız vahiydir. Ama bu hadis bu türden vahiy beyan etmemektedir. Zira bu hadiste belirtildiği gibi Ruh'ul Kudüs böylesi bir hakikati Peygamber'in kalbine ilka etmiştir. Peygamber-i Ekrem'e yapılan vasıtasız vahiy ise bir çok rivayetlerde yer almıştır. Öyle ki vahyin etkileri ve nişaneleri Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a) yüzünde ve bedeninde açık bir şekilde görülmüştür. Örneğin peygamber baştan aşağı ter içinde kalmış veya kendinden geçip bayılmıştır. Nitekim İmam Sadık (a.s) bir rivayette şöyle buyurmuştur: “Peygamber'e (s.a.a) vahyedilince ve Peygamber ile Allah arasında Cebrail vasıta olmayınca ilahi vahyin ağırlığı sebebiyle Peygamber kendinden geçip bayılıyordu.”⁵

Şeyh Seduk ise şöyle demiştir: “Bazen Peygamber (s.a.a) ashabının arasında bulunuyordu. Aniden dalıyor ve kendinden geçiyordu. Normal haletine dönünce de şöyle buyuruyordu: Allah sizlere falan işi emretti ve sizleri falan şeyden sakındırdı.” Bir çok araştırmacıların inandığı üzere Cebrail Peygamber'e nazil olduğu zaman bu halet ortaya çıkıyordu, ama imam Sadık (a.s) bu soru sorulunca İmam Sadık (a.s) bunu reddetmiş ve şöyle buyurmuştur: “Cebrail Peygamber'e nazil olmak için kendisinden izin istiyordu ve Peygamber'in huzuruna vardığında efendisinin karşısında diz çöken bir köle gibi oturuyordu. Dolayısıyla Peygamber-i Ekrem'de (s.a.a) görülen bu halet Allah'ın kendisini vasıtasız bir şekilde muhatap karar kıldığı zaman ortaya çıkıyordu. ⁶

¹ el-Keşşaf, c. 4, s. 233, Mefatih'ul Gayb, c. 27, s. 186

² Tefsir-i Beyzavi c. 4, s. 97

³ et-Tibyan, c. 9, s. 177

⁴ Tefsir-i İbn-i Kesir, c. 6, s. 215

⁵ Bihar'ul Envar, c. 18, s. 271, Mehasin-i Berki'den naklen

⁶ Kemal'ud Din, s. 85 ve Bihar'ul Envar, c. 18, s. 260

Vahyin Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a) ruh ve cismi üzerindeki harikulade etkisini beyan eden hadisler oldukça çoktur. ¹ Meşhur olan bu rivayetlerin birinde yer aldığı üzere Haris b. Hişam Peygamber-i Ekrem'e kendisine vahyin nasıl geldiğini sorunca Peygamber (s.a.a) şöyle buyurmuştur: "Vahiy bazen bir zil sesi gibi üzerime nazil olmaktadır. Vahiy kesilince ben tümüyle bunun bilincindeyim. Bu vahyin en şiddetli olan türüdür. Bazen vahiy meleği bana temessül etmekte, benimle konuşmakta ve ben ondan bilgi edinmekteyim. Bu da vahyin en kolay türüdür."²

İbn-i Abbas'tan rivayet edildiği üzere Peygamber-i Ekrem'e (s.a.a) vahiy nazil olduğunda demirin taşa çarparken çıkardığı ses gibi bir ses çıkıyor ve göklerin ehli bu sesi işitince kendinden geçiyordu. Ayıldıklarında ise, "Allah ne buyurdu" diye sorduklarıncı Peygamber şöyle buyuruyordu: "Allah hakkı beyan etti."³

2- Perde arkasından vahiy

Şura suresi 51. ayette yer aldığı gibi Allah'ın beşer ile konuşmasının ikinci türü ise perde arkasından kendisi ile konuşmasıdır. Perde arkasından neyin kastedildiği hususunda ise iki görüş vardır: Birinci görüşe göre perde arkasından konuşmak vasıtalı vahiy türündendir. Öyle bir vasıta ki bu kendisi vahiy hakkında bir idrake sahip değildir. Melek vasıtasıyla vahyin tam karşıtıdır bu. Zira melek vasıtalı vahiyde söz konusu melek vahiy derk etmektedir ve Allah'ın izniyle Peygamber'e ilka etmektedir.

Allame Tabatabai bu konuda şöyle demektedir: "Üç tür vahyin ikinci türü perde vasıtalı vahiydir. Ama üçüncü kısım vahiy (melek vasıtalı vahiy) ile farkı şudur ki ikinci kısımda vasıta vahyeden değildir. Sadece vahiy onun vasıtası ile Peygamber'e inmektedir. Bu ifadede geçen "vera" ise arka anlamında değildir. Aksine dış anlamındadır. Yani perdenin dışından Peygamber'e vahiy olmaktadır. Nitekim başka bir ayette şöyle buyurulmuştur:

وَاللَّهُ مِنْ وَرَائِهِمْ مُحِيطٌ

"Allah ise, onları arkalarından sarıp-kuşatmıştır."⁴

Bu tür vahiy Allah'ın Tur dağında Hz. Musa (a.s) ile konuştuğu türdendir. Nitekim Allah-u Teala şöyle buyurmuştur:

فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ

"Oraya gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ kıyısındaki, ağaçtan kendisine şöyle seslendirildi."⁵

Müfessirlerin meşhur görüşü olan ikinci görüşe göre ise perde dışından konuşma, vasıtasız vahiy türündendir. Birinci kısım vahiy ile farkı şudur ki birinci türde vahiy sözlü vahiy değildir. Yani vahyin muhtevası peygamber (s. . a) hiçbir söz işitmende kalbine ilka edilmektedir. Ama ikinci türde vahyani hakikatler Peygamber'in işittiği ama konuşmacısını görmediği sözler yoluyla kendisine vahyolmaktadır. Nitekim vahiy mekanizması Hz. Musa (a.s) hakkında böyle olmuştur ve bu Hz. Musa'nın özelliklerinden biri sayılmaktadır. Dolayısıyla da kendisine keli-mullah lakabı verilmiştir.

¹ bkz. Et-Temhid, fi ulum'il Kur'an, c. 1, s. 64-68 ve Bihar'ul Envar c. 18, s. 260-261

² et-Temhid c. 1, s. 67 ve ed-Durr'ul Mensur, c. 7, s. 314

³ ed-Durr'ul Mensur, c. 6, s. 615

⁴ Buruc suresi, 20. ayet

⁵ Kasas suresi, 30. ayet ve el-Mizan, c. 18, s. 74

Bu müfessirlerin sözlerinde, “neden bu tür vahiy “vera’ul hicab” (perde dışından) diye nitelendirildiği hususunda iki neden beyan edilmiştir. Birinci beyana göre çünkü vahyi algılayan kimse o sözleri söyleyeni görmemektedir. Nitekim bir kimse perde gerisinden konuşunca sözleri işitilmekte, ama kendisi görülmemektedir. İkinci yoruma göre ise o sözleri vahyi algılayan kimse dışında hiç kimse işitmediği için adeta kendisiyle diğerleri arasına bir perde gerilmiştir ev bu yüzden diğerlerin bu sözleri işitmesine engel teşkil etmektedir.”¹

Hatırlattığımız gibi Allah’ın Hz. Musa’ya (a.s) yaptığı vahiy de bu türden bir vahiydir. Söylenildiği üzere Allah-u Teala’nın mirac gecesi Peygamber-i Ekrem ile yaptığı konuşmada bu türden bir konuşmadır. Müfessirlerden bazıları:

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ مِّنْهُمْ مَّنْ كَلَّمَ اللَّهُ

“İşte şu peygamberler. Bunların bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık. Onlardan kimileri ile Allah konuştu...”² ayeti kerimesinin tefsiri hakkında şöyle demişlerdir: “Onlardan kimileri ile Allah konuştu” ifadesinden maksat Peygamber-i Ekrem’dir. (s.a.a) zira Allah mirac gecesi vasıtasız bir şekilde peygamberle konuşmuştur. Nitekim Kuran-ı Kerim şöyle buyurmaktadır:

ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى {8} فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى {9} فَأَوْحَى إِلَى عَبْدِهِ مَا أَوْحَى

“Sonra (Muhammed’e) yaklaştı, derken daha da yaklaştı. O kadar ki (birleştirilmiş) iki yay arası kadar, hatta daha da yakın oldu. Böylece O’nun kuluna vahyettiğini vahyetti.”³

Ama Kur’an ayetlerinden anlaşıldığı üzere “kimileri ile Allah konuştu” ifadesinden maksat Hz. Musa’dır. Zira bu ayet Medine’de nazil olmuştur ve Mekke’de nazil olan ayetler Hz. Musa’nın (a.s) bir özelliği olarak Allah’ın kendisi ile konuşmasını beyan etmekte ve örneğin şöyle buyurmaktadır:

قَالَ يَا مُوسَى إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِي وَبِكَلَامِي

“Allah dedi ki; “Ey Musa, mesajlarım ve aracısız konuşmamla sana diğer insanlar üzerinde seçkin bir konum bağışladım.”⁴ Söz konusu ayet Mekke’de nazil olduğu için Allah’ın Musa (a.s) ile yaptığı konuşma bildik ve meşhur bir şey olmalıdır. Bu esas üzere “Onlardan kimileri ile Allah konuştu” cümlesinin zahiri Allah’ın Hz. Musa (a.s) ile yaptığı konuşmaya işaret etmektedir.⁵

Melek Vasıtalı Vahiy

Şura suresi, 51. ayette peygamberlere vahyin üçüncü türü ilahi elçi vasıtasıyla yapılan vahiydir. Nitekim Kur’an-ı Kerim şöyle buyurmaktadır:

أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بآذنيه مَا يَشَاءُ

“Yahut bir elçi gönderip izniyle ona dilediğini vahyeder.”⁶

¹ et-Tıbyan, c. 9, s. 177; Mecme’ul Beyan, c. 5, s. 37; el-Keşşaf, c. 4, s. 233 ve et-Tefsir’ul Kebir, c. 27, s. 187

² Bakara suresi, 253. ayet

³ Necm, suresi, 8-10. ayet

⁴ A’raf suresi, 14. ayet

⁵ el-Mizan, c. 2, s. 310

⁶ Şura suresi, 51. ayet

Müfessirler arasında meşhur olan görüşe göre bu ayette yer alan Resul'den maksat, melekten olan bir resuldür; insandan olan bir resul değil. İlahi elçilerin bazen melekler ve bazen de insanlar olduğu konusu, Kur'an-ı Kerim'in diğer ayetlerinde de açıkça beyan edilmiştir. Nitekim Kur'an-ı Kerim şöyle buyurmaktadır:

اللَّهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ

“Allah meleklerden ve insanlardan peygamberler seçer.”¹

Kur'an ayetleri ve islami hadislerden anlaşıldığı üzere Peygamber'e vahiy meleği olan Cebrail ve Ruh'ul-Kudus vasıtasıyla vahiy edilmiştir. Cebrail bazen insan şeklinde temessül etmiştir, bazen de rivayetlerde “asli heyet” olarak ifade edilen başka bir şekilde temessül etmiştir. Şimdi de bu konuda bazı ayet ve rivayetleri, birlikte gözden geçirelim:

1-

وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ {3} إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ {4} عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَىٰ {5} ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَىٰ {6} وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلَىٰ

“O, hevadan (kendi istek, düşünce ve tutkularına göre) konuşmaz O başka değil, ancak bir vahiydir, vahy olunur. Onu kuvvetleri pek şiddetli olan öğretmiştir. Bir kuvvet sahibi ki, hemen dosdoğru göründü. Ve o, en yüksek bir sema kıyısında idi.”² Meşhur olan tefsire göre ayette geçen “şedid'ul kuva” ifadesinden maksat Cebrail'dir. Bazıları ise, bu ifadeyi Allah diye tefsir etmiştir. Ama “şedid'ul kuva” için beyan edilen sıfatlar, ilahi makama uygun olan sıfatlar değildir. Dolayısıyla maksat, Cebrail'dir.

2-

إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ {19} ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ {20} مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ {21} وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ {22} وَقَدْ رَأَاهُ بِالْأُفُقِ الْمُبِينِ

“Bu Kuran, arşın sahibi katında değerli, güçlü, sözü dinlenen ve güvenilen şerefli bir elçinin getirdiği sözdür. Sizin sahibiniz bir deli değildir. Şüphesiz (Muhammed) onu apaçık ufukta görmüştür.”³

Bu ayette yer alan “resul-i kerim”den maksat da Cebrail'dir. “Sahibukum” ifadesinden maksat ise Peygamber-i Ekrem'dir. Peygamber'in bu ifadelerle anılması da müşriklere şu hakikati ifade etmek istemektedir ki Peygamber-i Ekrem (s.a.a) yıllarca kendileriyle muaşeretle bulunmuş ve birlikte olmuştur. Bunlar bu müddet zarfında Peygamber'de herhangi bir delilik alameti ve etkisi görmemişlerdir. Aksine Peygamber'in sürekli çok zeki ve akıllı olduğunu belirtmişlerdir. Dolayısıyla Peygamber'e (s.a.a) onlar tarafından delilik isnat edilmesi, temelsiz bir itham ve iftiradır.

Bu ayetlerde Cebrail'in çeşitli ve yüce sıfatlarla anılması, öte yandan Peygamber'in ise deli olmadığını beyan edilmesiyle yetinilmesi ise, şundan dolayıdır ki söz konusu ayetler, daha çok Kur'an-ı Kerim'in, Allah'ın, Resul-i Ekrem'e (s.a.a) vahyinin bir parçası olduğunu göstermek içindir. Bu vahiy, vahiy resulü vasıtasıyla Peygamber'e nazil olmuştur. Bu kitapta hiçbir ek-silme, artma ve sapma imkanı yoktur. Zira bu anılan özellikle sahip olan vahiy meleği vasıtasıyla nazil olmuştur. Ama Peygamber-i Ekrem (s.a.a) müşrikler tarafından delilikle suçlandığı

¹ Hac suresi, 75. ayet

² Necm suresi, 3-7. ayetler

³ Tekvir suresi, 19-23. ayetler

için sadece bu ithamın ortadan kaldırılmasıyla yetinilmiştir. Bu esas üzere söz konusu ayetlerin, Cebrail'in Peygamber-i Ekrem'den (s.a.a) üstün olduğuna delalet ettiği sanılmasın. Kur'an-ı Kerim'in diğer ayetlerinde Peygamber-i Ekrem (s.a.a) hakkında bir takım sıfatlar beyan edilmiştir ki bu sıfatlar vesilesiyle, Peygamber'in meleklerden üstün olduğu gerçeği hakkında hiçbir şüphe kalmamaktadır. Aslında Allah'ın yeryüzündeki halifesi olan kamil insan, meleklerin secde ettiği bir varlıktır. ¹

3-

وَإِنَّهُ لَنَزَّلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ {192} نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ {193} عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ {194} بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ

“Gerçekten o (Kur'an) , alemlerin Rabbinin (bir) indirmesidir. (Resûlüm!) Onu rûhu'l emîn (Cebrail) uyarıcılardan olasın diye, apaçık Arap diliyle, senin kalbine indirmiştir.”²

4-

قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ آمَنُوا وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ

“De ki: “Kuran'ı; ruh'ul kudüs (Cebrail) Rabbinin katından, inananların inançlarını pekiştirmek, Müslümanlara doğruluk rehberi ve müjde olmak üzere gerçekle indirmiştir.”³

Bu ayet, müşriklerin nasih hükümler hakkında Peygamber-i Ekrem'e (s.a.a) yaptıkları itham ve iftiraya cevap mahiyetindedir. Yani, müşrikler Peygamber'in, Allah'a yalan isnat ettiğini iddia ediyorlardı. Kur'an-ı Kerim bu konuyu şöyle beyan etmiştir.

وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزَّلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

“Biz bir âyetin yerine başka bir âyeti getirdiğimiz zaman -ki Allah, neyi indireceğini çok iyi bilir- “Sen ancak bir iftiracısın” dediler. Hayır; onların çoğu bilmezler.”⁴

Allah-u Teala Peygamber'ine şunu buyurmaktadır ki, müşriklerin ithamına karşılık sen de nasih olan hükümlerin Cebrail vasıtasıyla Allah tarafından indirildiğini söyle. Şüphesiz Peygamber-i Ekrem (s.a.a) kendi isteği üzere bu hükmü asla değiştirmemiştir.

Bu ayet-i kerimeden Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a) rolünün kabul rolü olduğu ve etken rolünde olmadığı gerçeği açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Sonuç olarak Kur'an-ı Kerim'in Peygamber'in (s.a.a) nefisinden sızdığı ve ortaya çıktığı, daha sonradan ise Allah'ın teyit ettiği iddiası bu ve bundan önceki ayetlerin içeriği ile çelişmektedir.

5-

قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ

“De ki, “Cebrail'e düşman olan kimse Allah'a düşmandır”, çünkü O, Kuran'ı Allah'ın izniyle kendinden öncekini tasdik ederek, yol gösterici ve inananlara müjdecisi olarak senin kalbine indirmiştir.”⁵

Bu ayetin nüzul sebebi hakkında rivayet edildiği üzere Yahudilerden bir grup Peygamber'in (s.a.a) yanına geldiler ve ondan bir takım sorular sordular. Bu sordukları sorulardan biri de

¹ el-Mizan, c. 20, s. 218-219

² Şuara suresi, 192-195. ayetler

³ Nahl suresi 102. ayet

⁴ Nahl suresi, 101. ayet

⁵ Bakara suresi, 97. ayet

şuydu ki, “ilahi meleklerden hangisi vahyi sana nazil kılmaktadır? “ Peygamber (s.a.a) , “Cebrail” diye buyurdu. Onlar şöyle dediler: “Biz Cebrail’i düşman kabul etmekteyiz. Zira o savaş ile ilgili zor hükümleri getirmektedir. Ama Mikail oldukça kolay ve refaha dayalı işleri getirmektedir. Eğer Mikail ilahi hükümleri sana nazil etmiş olsaydı, şüphesiz sana iman ederdik.”

Allah-u Teala Peygamber-i Ekrem’e onlara cevap olarak şöyle buyurmasını emretmektedir: “Cebrail kendi nezdinden hükümleri nazil kılmamaktadır. Aksine Cebrail, yüce Allah tarafından gönderilmiş bir memurdur. Dolayısıyla Cebrail’e düşman olmak, hakikatte Allah’a düşman olmaktır. Bunun yanı sıra Cebrail, Allah tarafından öyle bir kitap nazil buyurmaktadır ki, önceki semavi kitapları ve bu cümleden Tevrat’ı tasdik etmektedir. Bu durumda Cebrail’e düşman olmak, hiçbir şekilde kabul edilecek bir şey değildir.”

Bu ayet-i kerimeden iki gerçek çok açık bir şekilde anlaşılmaktadır:

1-Cebrail’in Kur’an nüzulu hakkındaki rolü vasıta olmaktır.

2-Peygamber-i Ekrem’de (s.a.a) bu konuda sadece vahyi kabul ve algılama rolüne sahiptir. Başka hiçbir rolü yoktur. Konuşma makamından hitap makamına iltifat etmek¹ sanatı da “senin kalbine indirmiştir” cümlesinde bu gerçeği daha bir açığa çıkarmaktadır.

Peygamber-i Ekrem’e (s.a.a) Cebrail vasıtasıyla vahiy nazil olması İslami hadislerde de detaylı bir şekilde beyan edilmiştir. Bu rivayetler esasınca Cebrail, özellikle güzel bir yüzü olan “Dihye-i Kelbi” adında temessül ediyordu. İki yerde ise asıl suretinde Peygamber-i Ekrem (s.a.a) için temessül etmiştir. Bir defa vahyin ilk günlerinde Hira mağarasında Peygamber’e asli suretinde tecelli etmiştir. Cebrail’in Peygamber’e temessülü ise, doğudan batıya kadar bütün her yeri kuşatacak bir şekilde olmuştur. Peygamber-i Ekrem (s.a.a) bu korkunç heyeti gördüğü zaman dehşete kapılmıştır. Bu açıdan Cebrail, beşer suresinde temessül etmiştir. Peygamber (s.a.a) onu kucağına alıyor ve onu sakinleştiriyordu. Bu olay, Peygamber-i Ekrem’in (s.a.a) Cebrail’den asli suretinde temessül etmesini istediği zamana kadar devam etti. Cebrail de bunun yerine asli suretiyle temessül etti. Bazılarının dediğine göre ise, Peygamber’in Cebrail’i asıl heyetinde gördüğü ikinci defası, mirac gecesi olmuştur.²

Şeyh Tusi Emali adlı kitabında İbn-i Abbas’tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: “Ali (a.s) , adet edindiği üzere her gün sabah erkenden ilk fırsatta Peygamber-i Ekrem’i (s.a.a) görmeye gidiyor ve Peygamber’in (s.a.a) huzuruna varan ilk kimse olmak için çaba gösteriyordu. Bir gün Peygamber’in (s.a.a) huzuruna varınca Peygamber’in başını dizlerinin üzerine koyan Dihye-i Kelbi’yi gördü. Peygamber onun dizinde uyuyordu. Ali (a.s) Dihye-i Kelbi ile konuşmaya başladı. Dihye ona şöyle dedi: “Ben seni seviyorum ve seni öyle bir şekilde övmüşüm ki bu övgümü sana hediye etmek istiyorum.” Daha sonra, imam ile ilgili yazdığı medhiyyesini kendisine takdim etti. Sonra da Peygamber’in başını kucağından kaldırarak Ali’nin (a.s) kucağına bıraktı. Bu esnada Peygamber (s.a.a) uyandı. Ali (a.s) orada olayı kendisine detaylıca anlattı. Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: “O Dihye değildi, aksine Cebrail’di.”³

¹ Yani “feinnehu nezzelehu ala kalbi” yerine, “fe innehu nezzele ala kalbek” ifadesi kullanılmıştır. (el-Mizan, c. 1, s. 230)

² ed-Durr’ul Mensur, c. 6, s. 123; Mecme’ul-Beyan, c. 5, s. 173 ve et-Temhid, c. 1, s. 61

³ Bihar’ul Envar, c. 18, s. 268

Bu olayın bir benzeri, başka bir yerde de meydana gelmiştir. Yani Ali (a.s) Cebrail'i Dihye-i Kelbi suretinde Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a) yanında görmüştür. ¹

Dihye b. Hanife-i Kelbi, oldukça güzel yüzlü bir kimseydi ve Cebrail, sadece kendisine benzer bir şekilde temessül ettiği için bir çok defa, Peygamber'in (s.a.a) ashabı, Cebrail, o suretle Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a) yanına geldiğinde bu şahsın Dihye-i Kelbi olduğunu sanıyorlardı. Bu yüzden Peygamber (s.a.a) ashabından Dihye-i Kelbi'yi yanında gördükleri zaman asla yanına gelip kendisini rahatsız etmemelerini istedi. ²

Nükteler ve İstifadeler

1- Kur'ani vahiy Cebrail vasıtasıyla Peygamber-i Ekrem'e (s.a.a) nazil olmuştur. Bu esas üzere Peygamber-i Ekrem (s.a.a) vahyi algılamıştır. Dolayısıyla beşerden değil, Cebrail vasıtasıyla Allah'tan algılamıştır.

2- Cebrail, oldukça güçlü bir melektir. Kur'an-ı Kerim'in yüce öğretilerini kolaylıkla yüklenebilmiş ve onu Peygamber'e iletebilmiştir.

3- Cebrail, Peygamber'e (s.a.a) vahiy indirirken sadece aracılık rolünü üstlenmiştir ve dolayısıyla Peygamber'e vahiy veren hakikatte yüce Allah olmuştur. Kur'an-ı Kerim'in ayetlerinden asla Cebrail'in Peygamber'den (s.a.a) üstün olduğu anlaşılmamaktadır. Aksine ayet ve rivayetlerin genelinden de anlaşıldığı üzere Peygamber'in makamı, Cebrail'in ve diğer meleklerin makamından daha üstündür.

4- Kur'an-ı Kerim'in sadece anlamı ve içeriği Peygamber-i Ekrem'e (s.a.a) vahyedilmemiştir; aksine Kur'an'ın lafızları da Allah tarafından Peygamber'e vahyedilmiştir. Bu gerçek Şuara suresi, 192-195. ayetlerden açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'in diğer ayetleri de buna delalet etmektedir. Örneğin Kur'an şöyle buyurmaktadır:

“Sana onu okuduğumuzda, onun okunuşunu izle.”³

Hakeza:

تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ

“Bunlar Allah'ın ayetleridir. Onları sana hakk içerikli olarak okuyoruz.”⁴

Ve benzeri bir çok ayetler bu gerçeği ifade etmektedir. Bu esas üzere sadece Kur'an'ın anlam ve içeriğinin Peygamber'e vahyedildiğini, dolayısıyla bu anlamların lafızlarını Peygamber'in türettiğini söyleyen kimselerin sözleri batıl ve temelsizdir. Kur'an'ın anlamlarının da peygamber'in nefsinden kaynaklandığını söyleyenlerin sözleri de aynı şekilde batıl ve temelsizdir. ⁵

5- Cebrail'i asıl suretinde görebilmek Peygamber-i Ekrem (s.a.a) dışında hiç kimse için mümkün olmamıştır. Peygamber-i Ekrem (s.a.a) için de bu olay sadece iki defa meydana gelmiştir. Cebrail ve diğer melekler, maddi varlıklar olmadığı için Cebrail'in asli suretinde temes-

¹ Bihar'ul Envar, c. 20, s. 21 ve c. 22, s. 332

² Bihar'ul Envar, c. 27, s. 326

³ Kıyamet suresi, 18. ayet

⁴ Al-i İmran suresi, 108. ayet

⁵ el-Mizan, c. 15, s. 317

sül etmesinden maksat, Cebrail'in kendi kudreti, gücü ve azametiyle uyumlu bir surette temessül etmesidir. Dolayısıyla Cebrail'in bu temessülü beşeri kapasite ve güçlülükle uyumlu bir temessül değildir. Velhasıl bu temessül, teccessüm anlamında değildir. Yani meleğin varlığı hakikaten cismani bir kalıba bürünmemektedir. Aksine başkalarının gözünde bir insan veya başka bir şekilde temessül etmektedir.

6- Cebrail'i insan ve "Dihye-i Kelbi" suretinde görmek sadece Peygamber'e özgü bir halet olmamıştır. Aksine Hz. Ali (a.s) da bir çok yerlerde ve diğer sahabeler de bazı yerlerde Cebrail'i bu şekilde müşahade etmiştir. Nitekim Beni Kureyza gazvesinde Cebrail, "Dihye-i Kelbi" suretinde bineğine binmiş olarak İslam askerleri arasında kendilerine yardım etmek için görülmüştür.¹

Söylemek gerekir ki vahiy meleği hem uyanıkken Peygamber'e zahir olmuştur ve hem de uykuda iken. Bu konuda nakledilen rivayetlerin genelinden de anlaşıldığı üzere bazı peygamberler hem uyanık iken vahiy meleğini görmüşler ve sesini işitmişlerdir ve hem de uykuda iken vahiy meleğini görmüş ve sesini işitmişlerdir. Bu peygamberler resul olarak adlandırılan kimselerdir. Peygamberlerden bazısı ise, uykuda hem vahiy meleğinin sesini işitmişler, hem de bizzat kendisini görmüşlerdir. Ama uyanık iken sadece meleğin sesini işitmişler, lakin onu görmemişlerdir. Bu tür peygamberler ise nebi olarak adlandırılan peygamberlerdir. Zürene şöyle diyor: "İmam Bakır'a (a.s) **وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا** "O tarafımızdan seçilerek gönderilmiş bir peygamberdi." ayetindeki "resul" ve "nebi"nin kim olduğunu sordum. İmam (a.s) şöyle buyurdu: "Nebi uykuda iken vahiy meleğini gören ve sesini işiten, ama uyanık iken vahiy meleğini görmeyen kimsedir. Resul ise, vahiy meleğini hem uykuda gören ve hem de aşikar bir şekilde (yani uyanık iken) vahiy meleğini müşahade eden ve sesini işiten kimsedir."²

Burada hatırlatmak gerekir ki "rüyada gördü" cümlesi, sadık rüya olarak da tefsir edilmiştir. Örneğin Hz. İbrahim'in (a.s) rüyası gibi.³ Bu ihtimal üzere nebi, vahiy meleğini ne uykuda görmektedir ve ne de uyanık iken. Sadece sesini işitmektedir. Ama resul ise, vahiy meleğini uykuda ve uyanık iken müşahade etmektedir. "Rüyada gördü" ifadesindeki cümlenin anlamının sadık rüya olduğunun delili ise, diğer hadislerde nebi ve resulün özelliklerinin beyanında bu konunun açıkça belirtilmiş olmasıdır. Nitekim Ebu Cafer Ehvel İmam Bakır'ın (a.s) şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Nebi uykuda iken hakikatleri gören kimsedir. Tıpkı, Hz. İbrahim'in (a.s) rüyası gibi."⁴

Meleğin Beşere Temessül Etmesi

Meleğin soyut veya maddi oluşu hakkında iki görüş vardır. İslam filozofları arasında meşhur olan görüşe göre melekler, "ukul" aleminden veya nüfus aleminden olup maddeden soyut varlıklardır. İslami mütekellimler arasında meşhur olan görüşe göre ise melekler, maddi ve nur türünden varlıklardır. Başka bir ifadeyle onların cismi latiftir ve görülmemektedir. Nitekim cinler de cismanidir ve ateş türündendir. Onların cinsi, toprak cinsinden olan insanın cinsinden

¹ Sire-i İbn-i Hişam, c. 3, s. 234 ve Bihar'ul-Envar, c. 20, s. 210

² Usul-i Kafi, c. 1, Kitab'ul Hüccet, 5. bab, 1. hadis, s. 134

³ bkz. Molla Salih Mazenderani, Şerh-i Usul-i Kafi, c. 5, s. 615

⁴ Usul-i Kafi, c. 1, Kitab'ul Hüccet, 5. bab, 3. hadis

daha latiftir. Hekim Lahici şöyle demiştir: “Mütellimlerin mezhebine göre melekler, cinler ve şeytanlar, latif varlıklardır. Çeşitli şekillerde görülebilme gücüne sahiptir. Bu yüzden bazen görülmekte, bazen ise görülmez olmaktadır. Görüldükleri zaman ise farklı şekil ve suretlerde görülebilmektedirler.¹

Fahrudin Razi ise, el-Muhassel adlı kitabında şöyle demiştir: “Mütellimlerin inancına göre, melekler, cinler ve şeytanlar, latif cisimlere sahiptir. Onlar çeşitli şekillerde görülebilirler. Ama filozoflar ve ilk Mutezile kelamcıları ise bunu inkar etmişler ve şöyle demişlerdir: “Bu cisimler eğer latif olurlarsa hava gibi olurlar ve bu varsayım iki açıdan batıldır: Birinci şudur ki latif cisim, rakik olduğu için harikulade işleri yapabilme gücüne sahip değildir. İkincisi de şudur ki bu rakik cisimlerin terkibi oldukça hassas ve zarar görebilecek bir yapıya sahip olacaktır. Eğer bu cisimler, latif değilse o zaman da müşahade edilebilmelidirler. Bu esas üzere melekler, cinler ve şeytanlar, onlara göre tıpkı beşeri nefisler gibi maddeden soyut varlıklardır. Onlardan bazıları, melek, cin ve şeytanların beşeri ruhlarla mahiyetsel bir farklılık içinde olduğuna inanmaktadır. Diğer bazıının inancına göre ise, melekler, cinler ve şeytanlar, beşeri ruhların kendisidir. Şu anlamda ki beşeri ruhlar bedenlerden ayrılınca, eğer salah ve hayır ehli iseler, meleklerden olmaktadır ve eğer kötülük ehli iseler, şeytanlardan olmaktadır.²

Mir Damad’ın³ dediğine göre ilahi hikmet sahiplerinin ve İslam alimlerinden araştırmacıların ilk görüşüne göre meleklerin çeşitli sınıfları vardır. Onlardan bazıları, ruhani ve kutsi varlıklardır. Diğer bazıları ise, heyulai⁴ ve cismani varlıklardır. Diğer bazıları ise ulvi ve semavi varlıklardır. Diğer bazıları ise sufli ve zemini varlıklardır. Meleklerin en yüce olan grubu, yemeleri ve içmeleri, tespih ve takdis olan ruhani ve kerrubi⁵ meleklerdir. Bunların ve bir çok mertebeleri vardır. Peygamberlere ilahi vahyi ileten ruh’ul kudüs da bu grup meleklerdendir. Onlardan sonra semavi natik nefisler gelmektedir. Sonraki mertebede ise, feleki nefisler yer almaktadır. Daha sonra türsel tabii suretler yer almaktadır. Bu esas üzere bütün semavi küreleri ve yeryüzüne ait elementsel tabiatı, Allah’ın izniyle bir ruhani melek idare etmektedir. Nitekim Kur’an-ı Kerim’in de beyan ettiği üzere Allah’ın askerlerini, Allah’tan başka hiç kimse bilememektedir. Nebvi hadiste de yer aldığına göre gökler, yükünün ağırlığından dolayı haklı olarak feryat

¹ Gevher-i Murad, s. 336

² Telhis’ul Muhassal, s. 230

³ Muhammed, Bakır b. Şemsuddin Muhammed Usturabadi diye isimlendirilmiştir ve de Mirdamad diye meşhur olmuştur. Büyük İslam filozoflarından biridir. Mirdamad derin araştırmacı, fakih, Kerki’nin yiğenidir. Usturabad’da doğmuş ve İsfahan’da yaşamıştır. Felsefede fevkalade bir bilgisi olmakla birlikte, fıkhi ve nakli sorunları halletmek hususunda da bir benzeri yoktur. Bütün bu ilmi özelliklerine rağmen, züht, takva, ibadet, dini görevlerine teveccüh hususunda nadir insanlardan biri sayılmıştır. Çok değerli eserleri vardır. Eserlerinden biri şunlardır: “el-Kebeşat, el-İkazarat, er-Revaşih’us-Semaviyye, Usul-i Kafi notları, Ufuk’ul-Mubin.” H. 1040 yılında da Kerbela ile Necef arasındaki yolda vefat etmiştir ve de Necef’in mukad-des topraklarına gömülmüştür. (Reyhane’tul-Edeb, c. 6, s. 56)

⁴ Bütün kâinata bulunan ve her tarafı kaplamış olan lâtif madde. Elektrik, ışık ve hararetin yayılmasına vasıtalık eden madde. Görülmeyen ve varlığı bütün ehl-i ilimce kabul edilen lâtif, rakik, elâstikiyeti hâiz seyyal madde.

⁵ Sadece ibadetle meşgul olan melekler. Allah’a en yakın olan melekler. Büyük melekler. Kerubiyyun yalnız hamele-i arşır diyenler olduğu gibi, Kerrubiyyun diyenler de olmuştur. Aslı Kerubiyyun’dur.

etmiştir. Zira gökyüzünde meleklerin secde veya rüku halinde olmadığı hiçbir nokta mevcut değildir.¹

Sözünün devamında ise, Mir Damad şöyle demiştir: “Özetle ilahi hekimler ve derin ilme sahip olan alimlerin görüşüne göre ukul ve nüfus meleklerin en yüce tabakasını oluşturmaktadır.”² Mir Damad daha sonra İbn-i Sina’nın³ “Hudud” adlı risalesindeki sözünü naklederek şöyle demiştir: “Melek, yalın bir cevherdir (maddi değildir) . Aynı zamanda hayat ve akli bir nutka sahiptir. Ölmemektedir ve Allah ile zemini cisimler arasında bir vasıttadır. Bu meleklerden bazıları akli, bazıları nefsanî ve bazıları da cismanîdir (cisimlere aittir) .” Daha sonra Mir Damad, İbn-i Sina’nın “İlahiyat-i Şifa”sında yer alan sözünü hatırlatarak imkanı varlıkların mertebelerini beyan etmektedir. Birinci mertebeye ruhani meleklerdir ki “ukul” olarak adlandırılmaktadır. Onlardan sonra nüfus olarak adlandırılan melekler gelmektedir. Ondan sonra da tabiat alemi idare eden melekler yer almaktadır.⁴

Müminlerin Emiri Hz. Ali (a.s) göklerin yaratılışını ilahi şaheserlerden bir örnek olarak anıdıktan sonra Allah’ın gökleri meleklerle bir yer kıldığını dile getirmektedir. “Meskenen li’l melaike” (meleklerle mesken kılmıştır) . Başka bir yerde ise meleklerin yaratılışı hakkında şöyle buyurmuştur: “Bazı melekleri göklerine yerleştirdin ve yeryüzünden yükseklere kaldırdın.”⁵ Meleklerin yerlerde değil de göklerde olduğu gerçeği diğer bir çok hadsilerden de açık bir şekilde anlaşılmaktadır.⁶

Allah, “neden Allah insanların hidayeti için melekleri göndermemiştir? “ diye itirazda bulunan kafirlere cevap olarak şöyle buyurmuştur:

قُلْ لَوْ كَانَ فِي الْأَرْضِ مَلَائِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنِّينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِم مِّنَ السَّمَاءِ مَلَكًا رَسُولًا

“De ki; “Eğer yeryüzünde doğallıkla, rahatça gezinen melekler yaşasaydı, onlara gökten melek kökenli bir peygamber gönderirdik.”⁷

Özet olarak melekelerin soyut veya maddi oluşu hususunda şu kadarı söylenebilir ki bu konu açık bir şekilde İslami hadisler ve Kur’an ayetlerinde söz konusu edilmemiştir. Ama melekler için beyan edilen sıfat ve özellikler bu meleklerin maddeden soyut olduğuna delalet etmektedir. Ayet ve rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla melekler değişim ve başkalaşım içinde değildir. On-

¹ el-Kebeşat, s. 401

² a. g. e

³ Huccet’ul-Hakk, Şeref’ul-Mülk, Şeyh’ur-Reis Ebu Ali Hüseyin b. Abdullah Buhari, İbn-i Sina diye meşhurdur. H. K. 373 yılında doğmuş ve 427 yılında vefat etmiştir. İslami tabiplerden, filozoflardan ve büyük hikmet sahiplerinden biridir. İbn-i Sina Buhara’da ilim tahsil etmiş ve on yaşında Kur’an-ı Kerim hafızı olmuştur. Mantık, Hendese (Geometri) ve yıldızlar ilmini Ebu Abdillâh Natili’den öğrenmiştir. Daha sonra da doğal ilimler, tıp ve tabiat ötesi ilimleri öğrenmeye koyulmuştur. Farabi’nin eserlerini incelemesi, onu etkilemiş ve felsefeye ilgi duymasına neden olmuştur. İbn-i Sina bir çok eser yazmıştır. Bunlardan en meşhuru ise akli ilimlerin ansiklopedisi konumunda olan şifa ve de tıp ilminde yazdığı kanun kitaplarıdır. İbn-i Sina meşhur olduğu üzere Hamedan şehrinde defnedilmiştir. (Reyhanet’ul-Edeb, c. 7, s. 582 ve ez-Zeria, c. 2, s. 96)

⁴ el-Kebeşat, s. 402

⁵ Nehc’ul Belağa, 109 ve 180. hutbeler

⁶ örnek olarak el-Mizan, c. 17, s. 11’deki rivayetlerde müracaat ediniz.

⁷ İsra suresi, 95. ayet

lar yorulmaz, uyumaz ve benzeri haletlere maruz kalmazlar. Oysa eğer madde türünden varlıklar olmuş olsalardı, şüphesiz bu sıfat ve özelliklere sahip olurlardı. Elbette burada bu sıfat ve özelliklerin topraktan ve ateşten olan maddelerin gerekleri olduğu da söylenebilir. Dolayısıyla melekler toprak veya ateşten değil, nurdan oldukları için başkalık arz edebilir. Ama meleklerin nurdan olduğu konusu da sağlam ve apaçık bir delile dayanmamaktadır. Bazıları bu konuda icma edildiğini iddia etmişlerdir. Ama evvela söylemek gerekir ki bu icma sabit değildir. İkinci olarak itikadi meselelerde icmanın hüccet oluşu tartışılır bir husustur. ¹

Bu esas üzere Kur'an ve rivayetlerle daha fazla uyum içinde olan görüş İslami filozofların ve mütekelimlerden bir grubunun savunduğu görüştür ve bu görüşe göre melekler maddeden soyut varlıklardır. Dolayısıyla meleklerin insan şekli gibi cismani bir şekle büründüğüne delalet eden rivayetlerin maksadı, gerçekten bu meleklerin cismani bir şekle döndükleri değildir. Aksine bu rivayetlerin anlamı meleklerin bu şekillerde temessül etmesidir; tecessüm değil. Temessül ise hakiki anlamda teşekkül ve tecessüm türünden bir şey değildir. Temessül bir şeyin başkasının gözünde özel bir şekilde zahir olmasıdır. O şeyin hakikaten böyle bir şekle sahip olması gerekmemektedir. Kur'an-i Kerim Cebrail'in Meryem (a.s) için genç bir insan suretinde tecessüm etmesi hakkında şöyle buyurmaktadır:

“فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا” Derken, Biz de ona ruhumuzu göndermiştik de tam bir insan olarak görünmüştü ona.”²

Bundan sonraki ayetler ve özellikler de Cebrail'in kendisini tanıttığı ayetler Cebrail'in insan suretinde temessül ettiği halde meleklik hakikati üzere baki kaldığının en iyi delilidir. Dolayısıyla Cebrail orada beşer haline dönüşmemiştir. Sadece Meryem (a.s) onu insan suretinde görmüştür. Dolayısıyla Cebrail Meryem'in idrak sahasında beşeriydi; ama hakikatte böyle değildi. Temessülün lügavi anlamı da bundan başka bir şey değildir. Zira bir şeyin başka bir şeye temessülü, lügatte bir şeyin başka bir şeyin gözünde başka bir şekilde görülmesidir. Yoksa bir şeyin başka bir şeye dönüşmesi anlamında değildir. Dolayısıyla meleğin beşer suretinde temessül etmesi, meleğin kendisini müşahede eden birisi için beşer şeklinde görülmesidir. Yoksa meleğin bir insana dönüşmesi değil. Dolayısıyla bir şeyin gerçek anlamda başka bir şeye dönüşmesi temessül kategorisinden değildir. Aksine bir şeyin başka bir şeye dönüşmesi “inkılap”³ kategorisine girmektedir.

Özetle temessül bir şeyin insana üns ve ülfet edindiği bir surette zahir olmasıdır. Aynı zamanda temessülde hedeflenen gaye ile de uyum içindedir. Örneğin meleğin beşeri bir surette kamil ve güzel bir endam ile zahir olması gibi. Zira beşer nezdinde yaygın olan adet de bir kimsenin bir mesajı başkasına ulaştırmak üzere başka birisi tarafından görevlendirilmesidir ve örneğin dünya, güzel ve genç bir kadın suretinde kendisini aldatmak için Hz . Ali'ye (a.s) zahir olmaktadır. Zira beşerin istek ve içgüdülerine teveccühen güzel kadın, erkekleri aldatmak için en etkili faktördür. İblis ise Mekke müşrikleri için yaşlı bir adam şeklide temessül etmiş ve onları Peygamber-i Ekrem'i (s.a.a) öldürmeye teşvik etmiştir. Rivayetlerde bu temessülün

¹ bkz. El-Mizan c. 17, s. 13

² Meryem suresi, 17. ayet

³ Başka tarza değişme. Bir hâlden diğer hâle geçme. Başka türlü olma.

başka örnekleri de açık bir şekilde yer almıştır. Burada temessülün mezkur şekilde tefsir edilmesinin safsata ile sonuçlandığını söylemek mümkündür. Zira bu esas üzere idraki suret ile reel gerçek uyum içinde değildir.

Bu sorunun cevabı şudur ki safsata idraki suretin ötesinde hiçbir gerçeğin olmadığı ifade edilir. Oysa temessül hakkında reel hakikat mevcuttur. Ama bu hakikat özel bir şekilde insanın idraki sahasında ortaya çıkmaktadır. Bu esas üzere asla temessül safsata aile sonuçlanmamaktadır.¹

Şunu da açıklamak gerekir ki idrak ve bilgi alanında insan zihni suretleri yoluyla bir şeyin gerçeğine ermek ve niteliğinden haberdar olmak istediği takdirde safsata ortaya çıkmaktadır. Zihni ve idraki suretler tümüyle reel gerçekler ile farklı olduğu zaman ve zihin ile reel alem idrak ve idrak edilen şey birbiri ile mutabık ve uyum içinde olmadığı takdirde safsata ortaya çıkmaktadır. Yani reel gerçeğin ispat yolu tümüyle kapanmaktadır. Dolayısıyla zihin ve idraki suretlerin ötesinde reel bir gerçeğin var olduğunu ispat etmek mümkün değildir.

Ama meleğin beşer suretinde temessül etmesi hakkında Peygamber'in veya başka bir şahsın zihni ve idraki mekanizmasında böyle bir sorun ortaya çıkmamaktadır. Zira meleğin varlığı daha önceden akıl veya vahiy yoluyla ispat edildiği varsayılmaktadır. Biz meleğin varlığını temessül yoluyla ispat etmek niyetinde değiliz. Dolayısıyla da, "*Meleğin insan zihnindeki misali sureti, hakikati ile uyum içinde değildir ve bu esas üzere de meleğin varlığı ispat edilemez.*" demenin hiçbir haklı gerekçesi yoktur. Velhasıl meleğin temessülü konusunda tartışılan husus meleğin özel şekil ve heyet içinde peygamber için zuhur ettiğidir. Bizim burada tartıştığımız husus şudur ki peygamberde ayrı ve gaybi bir hakikati olan melek insan için hangi surette zahir olmaktadır. Acaba gerçekten insanın şekil ve heyetine mi bürünmektedir, yoksa kendi gerçek heyet ve şekline mi sahiptir (elbette eğer bir şekil ve heyeti varsa!) ve Peygamber'in veya başka birinin idraki mekanizmasında o şekilde mi ortaya çıkmaktadır? Allame Tatabatabai ikinci görüşü savunmaktadır. Aynı zamanda temessülün hakikatının de bundan başka bir şey olmadığına inanmaktadır. Şimdi de bu konunun daha iyi açıklığa kavuşması için bu konuda varolan görüşleri sıralamak ve bunları değerlendirmek gerekir:

1- Melek hiçbir şekil ve heyete sahip olmadığı halde (maddeden soyut bulunmasına rağmen) gerçekten beşeri şekil ve heyette zahir olmaktadır.

2- Melek şekilden uzak olduğu halde Allah'ın izniyle Peygamber ve diğer bir insanın idraki mekanizmasıyla beşer şeklinde zahir olma gücüne sahiptir.

3- Melek şekil ve heyetten münezzehtir. Peygamber veya başka bir şahsın nefsi onu beşer şeklinde hayal etmekte ve düşünmektedir.

4- Melek özel bir şekle sahiptir. Ama Peygamber'e zahir olduğu zaman hem gerçek şekline sahiptir ve hem de beşeri şekle bürünmektedir.

5- Melek özel bir şekle sahiptir. Ama Peygamber'e zahir olunca şekil ve heyeti değişmektedir ve insan şekline bürünmektedir. Yeniden kendi ilk haline geri dönmektedir.

6- Melek kendine has bir şekle sahiptir. Ama Allah'ın izniyle Peygamber'in idraki mekanizmasında beşer şeklinde zahir olma gücüne sahiptir.

7- Peygamber'in nefsi kendi zihin ve idrak mekanizmasında melek için beşeri bir suret ortaya çıkarmaktadır.

¹ el-Mizan c. 1, s. 36-40, özetle aktarılmıştır. Ve hakeza c. 17, s. 13'e müracaat ediniz.

Bu adı geçen görüşlerden birinci görüş batıl görüştür. Zira iki mütenakız¹ şeyi birleştirme konumundadır. Yani meleğin bir şekle sahip olduğunu ve aynı zamanda da olmadığını ifade etmektedir. Dördüncü görüş de batıldır. Zira iki zıt şeyin birleşmesini ifade etmektedir. Beşinci görüş ise kendi kendine herhangi bir sorunla karşı karşıya değildir. Ama meleğin Peygamber'e zuhur delilleri temessülü beyan etmektedir; tebeddülü (başkalaşımı) değil.

“Derken, Biz de ona ruhumuzu göndermiştik de tam bir insan olarak görünmüştü ona.” cümlesi ile benzeri ifadeler de meleğin insan şeklinde zuhur ve temessül etmesinin bizzat meleğin fiili olduğunu göstermektedir. Peygamber'in nefsinin ise burada kabullenen bir rolü vardır; etken bir rolü değil. Bu esas üzere ikinci ve altıncı görüş en uygun ve makul görüşlerden sayılabilir. Elbette ikinci görüş melekleri cismani kabul eden ve altıncı görüş ise melekleri maddeden soyut varlıklar olarak kabullenen kimselerin bakış açısıyla uyum içindedir ve her iki varsayımda da temessül kendi gerçek anlamına sahip olmaktadır.

Burada hatırlatmak gerekir ki Abdülkerim Şehristani vahiy meleğinin Peygamber'e beşer suretinde zuhur etmesi hakkında dört yorum nakletmiştir ki tümü de meleklerin cismani bir varlık olduğu ve latif cisimden teşkil ettiği varsayımına dayalıdır. Öte taraftan bu yorumlardan hiç birisi temessül hakikati ile uyum içinde değildir.²

Fahrudin Razi Tefsir kitabında meleğin beşer suretinde temessülü hakkında dört soru beyan etmiş ve onların her birine ayrı ayrı cevap vermiştir.³ Allame Tabatabai ise kendi el-Mizan tefsirinde bu cevapları nakletmiş ve detaylıca incelemiştir.⁴

Seyfuddin Amedi ise Gayet'ul Meram adlı kitabında bu konuda birtakım sözler etmektedir ki daha önce Allame Tabatabai'nin meleğin Peygamber'e temessülü hakkında naklettiğimiz sözleriyle uyum içindedir. Nitekim şöyle demiştir: “Akıl açısından bazı kimselerin ilahi inayete mahzar olması, Allah'ın insanın fitratını kemale erdirmesi ve nefis cevherini ilahi sırları kabule layık olacak, ilahi nurları derk edecek, melekleri farklı suretlerde görecektir ve vahiylerini orada hazır bulunan diğer bir kimsenin haberdar olmayacağı bir şekilde işitecek türden temizlemesi imkansız değildir. Peygamber'in meleği çeşitli şekillerde görmesi meleğin hakikatinin, şekil ve suretinin değişmesi anlamında değildir. Aksine melekler ruhani nurlar ve akli cevherlerdir ki Peygamber'in hayal ve idrak mekanizmasında çeşitli şekillerde zahir olmaktadır. Peygamber'in nefsi öyle bir sefaya sahiptir ki gayb alemiyle irtibat kurmakta ve o şekiller Peygamber'in hayal kuvvesinde şekillenmektedir.”⁵

Vahiy ve Sadık Rüya

İslami rivayetlerde sadık rüya vahiy ve nübüvvetle kıyas edilmiş ve sadık rüya nübüvvetin bir parçası sayılmıştır. Nebevi hadiste müminin rüyası nübüvvetin kırk altı parçasından bir

¹ Sözü'nün birbirini tutmaması. Konuşmada beyan edilen söz ve fikirlerin birbirine zıt olması. İki şeyin birbirine nakiz olması. Bir şeyin nakizi, o şeyin ref'inden (kaldırılmasından) ibarettir.

² bkz. Nihayet'ul Ekdam Fi ilm'il Kelam, s. 544

³ Tefsir-u Kebir, c. 21, s. 196-197

⁴ El-Mizan, c. 14, s. 36-40

⁵ Gayet'ul Meram, fi ilm'il Kelam, s. 325

parça sayılmıştır. ¹ Başka bir rivayette ise müminin rüyası yerine salih rüya ve nübüvvetin kırk altı parçası yerine yetmiş parçası zikredilmiştir. ² Bu anlam İmam Sadık'ın (a.s) hadisinde de açık bir şekilde yer almıştır. ³

Diğer rivayetlerde ise sadık rüya müjdeleyicilerden biri olarak anılmıştır. Bundan maksat ise rüya vasıtasıyla mümin ve salih kullara ulaşan gaybi haberlerdir ve bu haberler müjde ile birlikte. Söz konusu rivayetler, Yunus suresi 62. ayet ile ilgili olarak rivayet edilmiştir. Bu ayette ise iman ve takva sahiplerine dünya ve ahirette müjde verilmiştir. ⁴ Şia ve Sünni yoluyla Peygamber-i Ekrem'den (s.a.a) nakledilen bir çok rivayette mezkur ayetteki dünyevi müjde, salih rüya veya müminler için ortaya çıkan iyilik olarak tefsir edilmiştir. İmam Bakır'ın (a.s) şöyle buyurduğu nakledilmiştir: “Bir şahıs Peygamber-i Ekrem'e (s.a.a)

فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا لَهُمُ الْبُشْرَى “Dünya hayatında da ahirette de onlara müjde vardır” ayetini sordu. Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: “O müminin gördüğü güzel rüyadır ve bu rüya vasıtasıyla mümine müjde verilmiştir. ⁵

Suyuti ed-Durr'ul Mensur adlı kitabında Ebu Derda, Ubade b. Samid, Cabir b. Abdullah Ensari, Abdullah b. Ömer, Ebu Hureyre, İbni Abbas ve diğerlerinden çeşitli hadisler nakletmiştir ve bu hadisler mezkur ayette geçen dünyevi müjdeyi müminin gördüğü güzel rüya olarak tefsir etmiştir. ⁶

Başka bir rivayette yer aldığına göre ise nübüvvet vahyi sona ermiştir, ama ilahi müjdeleyiciler baki kalmıştır. İlahi müjdeleyiciler ise salihlerin rüyasıdır. ⁷

Başka bir rivayette ise Peygamber-i Ekrem'in (s. . a. s) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “Benden sonra mübeşşirat dışında bir nübüvvet yoktur.” Kendisine, “mübeşşirat nedir? diye sorulunca da, “Salih rüyadır” diye buyurmuştur. ⁸

Bu rivayetlerden de anlaşıldığı üzere sadık rüya nübüvvet ile bir münasebet ve benzerlik içindedir. Ama bu münasebet ve benzerliğin ne olduğu hususunda çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Bazıları nübüvveti ıstilahî anlamda kabullenmişlerdir. Böyle bir yorumun gereği de şudur ki salih mümin gerçekten nübüvvetten bir paya sahiptir. Oysa nübüvvet makamı Allah'ın kendilerini özel bir şekilde böylesi bir makama seçtiği kimselere özgüdür. Nübüvvet iktisabi (sonradan kazanılmış) bir makam değildir. Aksine ilahi hediye ve feyiz üzere şekillenen bir makamdır. Bu esas üzere söz konusu rivayetlerde yer alan nübüvveti kelam ilminde ıstilah olan anlamda kabul etmek mümkün değildir.

Başka bir görüşe göre ise söz konusu hadisler teşbih ve temsil metodunu kullanmıştır. Mak-satta şudur ki iki açıdan sadık rüya nübüvvet ile mukayese edilebilir. Birincisi gaybi hakikatlerden haberdar olma açısından, diğeri ise içinde butlan ve yalan olmama açısından.

¹ ed-Durru'l Mensur, c. 4, s. 339

² a. g. e

³ Bihar'ul Envar, c. 61, s. 167

⁴ Yunus suresi, 62. ayet

⁵ Bihar'ul Envar, c. 61, s. 180, 41. hadis ve bkz. a. g. e. s. 159, 176 ve 191

⁶ ed-Durr'ul Mensur, c. 4, s. 337-341

⁷ Bihar'ul Envar, c. 61, s. 176

⁸ Bihar'ul Envar, c. 61, s. 192 ve ed-Durr'ul Mensur, c. 4, s. 340

İbn-i Esir ise sadık rüyayı nübüvvetin kırk altı parçasından biri olarak kabullenen hadisin tefsirinde şöyle demiştir: Maksat şudur ki Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a) nübüvvet döneminin başlarında altı ay müddetince rüya aleminde kendisine vahyediliyordu. Sonunda vahiy meleği yanına geldi ve ilahi vahyi kendisine nazil buyurdu. Bu müddet Peygamber'in (s.a.a) yaşam dönemi olan altmış üç yıla oranla, kırk altı parçadan bir parçaya denktir. Zira altı ay Resul-i Ekrem'in (s.a.a) nübüvvet dönemi olan yirmi üç yılın bir parçasının yarısıdır. Bu iki rakam ikiye katlanınca kırk altı parçadan biri oranı ortaya çıkmaktadır. ¹ Bu görüşe şöyle bir itirazda bulunulmuştur ki bu konuyu teyit eden hiç bir hadis nakledilmemiştir. Ve dolayısıyla da delilsiz bir görüştür. Bundan da öte Peygamber'in (s.a.a) rüyalarının toplamı göz önüne alınacak olursa –ki bu rüyalarda dini hükümler kendisine vahyedilmiştir- söz konusu tefsir ve yorum tümüyle iptal olacaktır. ²

Burada şu birkaç hususu hatırlatmak gerekir:

1-Sadık rüyanın nübüvvet ile mukayese edildiği rivayetlerde, nübüvvet için farklı parçalar zikredilmiştir. Rivayetlerin çoğunda nübüvvet için kırk altı parça, bazı rivayetlerde kırk beş parça ve diğer bazılarında ise kırk parça zikredilmiştir.”³ Birtakım hadislerde ise yetmiş parça olarak geçmektedir. Bu farklı rivayetlerden de açıkça anlaşıldığı üzere maksat nübüvvetin gerçekten bir takım parçalara sahip olduğu değildir. Aksine maksat şudur ki nübüvvet tabiat ötesi alem ile irtibat halinde olduğu ve gaybi haberlerden nasiplendiği gibi, sadık rüya da aynı şekildedir. Elbette bu iki makamın nicelik ve nitelik açısından bir çok farklılıkları vardır. Sadık rüyanın türüne teveccüh edildiği takdirde bu oran farklılık arz edecektir. Bazen kırkta bir oran türündendir. Bazen yetmişte bir oranında ve bazen de diğer oranlar türündendir.

2- Açıkça anlaşıldığı üzere söz konusu hadislerde yer alan nübüvvetten maksat risaletten daha genel bir anlamdır. Başka bir ifadeyle bu hadislerde yer alan nübüvvet kelam dilinde istilah olan bir anlam değildir. Aksine maksat takvalı ve salih bir insanın yüce alemle irtibat kuracağı ve gaybi hakikatlerden haberdar olacağı bir şekilde nefsanî ve manevî bir kemale sahip olduğudur. Tabiatıyla bireylerin yüce alemle irtibat sayesinde gaybi bilinç miktarı onların ruhi kemaline bağlıdır. Peygamberler risalet makamına seçilmeden önce salih ve takva sahibi müminlere oranla çok daha yüce bir mertebede bulunmaktadırlar. Bu esas üzere salih ve takva sahibi kimseler için ortaya çıkan sadık rüya hakikaten mezkur anlamdaki bir nübüvvetin bir parçası ve mertebesi sayılmaktadır. Ama bu tür rüyaların kemali anlamındaki nübüvvet ile hiçbir ilişkisi bulunmamaktadır. İlahî peygamberler de risalet ve peygamberlik makamına seçilmeden önce bu tür rüyalardan nasiplenmişlerdir.

3- Sadık rüya -ister salih müminler için ve isterse de risalet ve peygamberlikten önceki dönemde peygamberler için ortaya çıksın- nübüvvet ve risalet babındaki özel anlamda bir vahiy değildir. Evet bu tür rüyalar genel anlamda bir vahiy olarak adlandırılabilir. Nitekim imam Bakır'ın (a.s) nebi ve resul arasındaki farklılık hususunda buyurduğu şu sözler de bu gerçeği teyit etmektedir: “Resul Cebrail'i müşahade eden ve onunla konuşan kimsedir. Nebi ise hakikatleri rüya aleminde gören kimsedir. Tıpkı nübüvvet makamına ermeden önce Peygamber-i Ekrem'in

¹ en-Nihaye, c. 1, s. 265

² Bihar'ul Envar, c. 61, s. 179

³ en-Nihaye, c. 1, s. 265

gördüğü rüyalar gibi. Cebrail Allah tarafından Peygamber'e nazil olunca ve kendisini risalet makamına seçince de Cebrail Peygamber ile açıkça konuşmuştur.”¹

Molla Salih Mazenderani bu hadisin şerhinde şöyle demiştir: “Hadisin bu cümlesi açık bir şekilde şu hakikati beyan etmektedir ki Cebrail yanına gelmeden ve kendisini risalet makamına seçmeden önce Peygamber'in gördüğü rüyalar vahiy değildi. Nitekim bazı Ehl-i Sünnet alimleri de bunu açık bir şekilde dile getirmişlerdir. Evet bu rüyalar sadık oldukları ve de şeytanın müdahalesine yer olmadığı sebebiyle vahiy gibidirler.”²

4- Risalet makamına seçildikten sonraki dönemde peygamberlerin gördükleri rüyalar vahiy sayılmaktadır. Nitekim Molla Salih Mazenderani mezkur sözünün devamında şöyle demiştir: “Sadece ilahi peygamberler için risalet makamına ulaştıktan sonra vaki olan rüyalar vahiydir.”³ Şimdi de risaletleri dönemlerinde peygamberlerin gördükleri rüyalardan bazı örnekler aktaralım

Vahiy ve İlham

İbn-i Esir ilhamın tanımı ve vahiy ile orantısı hakkında şöyle demiştir:

“İlham Allah'ın insanın nefesine bir şeyi ilka ederek onu bir şeyi yapmaya veya terk etmeye yönlendirmesidir. İlham öyle bir tür vahiydir ki Allah, dilediğine özgü kılmaktadır.”⁴

Rağib-i İsfahani de ilhamın tanımı hususunda şöyle demiştir: “İlham, bir şeyin kalbe ilka edilmesidir ve ilham Allah tarafından yüce bir alemde kalbe ilka edilmesidir. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: “فَالْتَهُمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا” “Sonra ona fücürünü (sınır tanımaz günah ve kötülüğünü) ve ondan sakınmayı ilham edene (and olsun).” Bazen ilham zihin ve kalbe yapılan üfleme de denmektedir. Nitekim Peygamber (s.a.a) şöyle buyurmuştur: “Ruh'ul Kudüs, benim kalbime üfledi.” İlham kelimesi, yutmak anlamına gelen “ilham'uş şey” kökünden türemiştir.”⁵

Sadr'ul Müteellihin vahiy ve ilhamın farklılığı hususunda şöyle demiştir: “Öğretmek ve istidlal olmaksızın elde edilen marifetler iki türdür: Bazen insan nasıl ve nereden ortaya çıktığını bilmemektedir. Bazen ise nasıl ortaya çıktığını bilmekte ve söz konusu marifeti kendisine ihsan eden araç ve nedeni tanımaktadır. Birinci kısım ilham, ikinci kısım ise vahiydir. Birinci kısım evliyaya ve ikinci kısım ise ilahi peygamberlere mahsustur.”⁶ Şeyh Muhammed Abdüh, söz konusu farklılığa işaret ederek şöyle demiştir: “İlham ve vahiy arasında şu fark göz önünde bulundurulmuştur ki ilham, nefsin kökenini bilmediği halde açık bir şekilde tanıdığı vicdani bir derktir. Tıpkı insanın acıkma ve susama hissine kapılması gibi.”⁷

¹ Usul-i Kafi, c. 1, 5. bab, 3. hadis, Kitab'ul Hüccet

² a. g. e. c. 57, s. 117

³ a. g. e

⁴ en-Nihaye, c. 4, s. 282

⁵ el-Mufredat fi Garib'il-Kur'an, s. 455

⁶ el-Mebde' vel Mead, s. 356-357

⁷ Risalet'ut Tevhid, s. 163

Vahiy ve Tahdis

İslami rivayetlerde bazı kimseler, muhaddes olarak adlandırılmıştır. Muhaddes ise gayb aleminden kendisine bir takım hakikatlerin ilham edildiği kimsedir. Bu ilham, melekler vasıtasıyla olsun veya olmasın fark etmez. Şimdi bu tahdis ile ilgili Ehl-i Sünnet ve Şia kaynaklarında yer alan hadislerden bazı örnekler aktaralım.

1- Sahih-i Buhari'de Ömer'in Menakıb'ı ile ilgili babda bu konuda iki hadis nakledilmiştir. Her iki hadisi de Ebu Hureyre Peygamber-i Ekrem'den nakletmiştir. Birinci hadiste şöyle yer almıştır: “Önceki ümmetlerde muhaddes kimseler var idi. Eğer bu ümmet arasında olursa o da Ömer'dir.” İkinci hadiste ise “muhaddesun” kavramı yerine “mukellimun” kavramı yer almıştır.¹

2- Sahih-i Müslim'de Fezail'us Sahabe kitabında Ayşe'den rivayet edildiği üzere Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: “Önceki ümmetlerde muhaddes kimseler vardı. Eğer bu ümmet arasında da birisi olacaksa Ömer b. Hattab onlardandır.”²

Müslim'in İbn-i Veheb'den hadis naklettikten sonra onun “muhaddesun” kelimesini “mülhemun” olarak tefsir ettiğini bildirmiştir. Bu esas üzere tahdis de bir tür ilhamdır. Ama Sahih-i Müslim kitabının muhakkiki olan Muhammed Abdalbaki, dipnotta bu konuyla ilgili başka bir takım yorumlar nakletmiştir ki, şunlardan ibarettir:

“a- Kendi görüşlerinde tam bir isabet etmektedirler.

b- Hak söz onların diline akmaktadır.

c- Melekler onlarla konuşmaktadır.”³

Sahih-i Buhari'de nakledilen ikinci rivayet ise, son yorumu teyit etmektedir. İbn-i Esir-i Cezeri de “muhaddesun” kelimesini, “mülhem” diye tefsir etmiştir. “mülhem” ise, nefesine bir anlamın ilka edildiği ve de feraset ve hads üzere bunu bildiren kimsedir. Dolayısıyla onlar, Allah'ın seçtiği kullara özgüdür.⁴

Usul-i Kafi'de, “İnne'l Eimmete muhaddesun, mufhemun” adında bir bab açılmış ve Ehl-i Beyt imamlarının (a.s) “muhaddes” oldukları hakkında beş hadis rivayet edilmiştir. Hemran b. A'yun'un İmam Bakır'dan (a.s) naklettiği bu rivayetlerden birinde şöyle yer almıştır: “Ali b. Ebi Talib, muhaddes bir kimseydi.” Hemran İmam Bakır'a (a.s) , “Kim onunla tahdis ediyordu (konuşuyordu) ? “ diye sorduğunda ise İmam şöyle buyurdu: “Bir melek” Hemran, “Acaba o Peygamber miydi? “ diye sorunca da İmam Bakır (a.s) peygamberlik isnadını Ali'den (a.s) nef-yettikten sonra şöyle buyurmuştur: “O bu yönden Süleyman'ın veziri olan Asif b. Berhiya veya Musa'nın arkadaşı olan Hızır veya Zülkarneyn gibidir.”⁵

5- İmam Sadık'tan (a.s) nakledilen başka bir hadiste ise, muhaddesin açıklaması ve tanımı hususunda şöyle yer almıştır: “Muhaddes meleğin sesini işiten, ama şahsını göremeyen kimse demektir.”⁶

¹ Sahih-i Buhari, c. 2, s. 1864, Kitab-u Fezail'is-Sahabe, 2. bab, 23. hadis, Dar-u İhya'it Turas'il Arabi, Beyrut

² Sahih-i Müslim, c. 4, s. 1864, Kitab'ul-Fezail'us-Sahabe, 2. bab, 23. hadis, Dar-u İhya'it Turas'il Arabi, Beyrut

³ a. g. e.

⁴ en-Nihaye fi Garib'il-Hadis ve'l-Eser, c. 1, s. 250

⁵ Usul-i Kafi, c. 1, Kitab'ul-Hüccet, Bab-u Enne'l Eimmete muhaddesun mufehhemun, 5. hadis, s. 213, Dar'ul-Kutub'ul İslamiyye, Tahran

⁶ a. g. e. 4. hadis

Bu konu, “Resul, nebi ve muhaddes arasındaki fark” babında nakledilen rivayetlerde de yer almıştır. Fahrüddin Tureyhi, muhaddes kelimesinin tefsiri hususunda söz konusu hadislerden ilham alarak, şöyle demiştir: “Muhaddes, açık bir şekilde görmediği halde, meleğin kendisiyle konuştuğu kimsedir. Ardından şu hadisi nakletmektedir: “Her ümmette, peygamber olmaksızın muhaddes kimseler vardır.” Daha sonra da Fatımat’uz Zehra’nın muhaddes olduğunu belirtmiştir.¹

Söz konusu hadislerden ve de Cezeri ile Tureyhi’nin naklettiği şeylerden aşağıdaki hususlar elde edilmektedir:

- 1- Tahdis, ilahi bir eğitimidir. Allah tarafından bazı insanlara ilham edilmektedir.
- 2- Bu ilahi eğitim genellikle bir melek tarafından yapılmaktadır.
- 3- Böylesi ilahi eğitimden nasiplenen kimseler, Allah’ın özel kulları ve seçkin varlıklarıdır.
- 4- Tahdisin peygamberlere mahsus olan nübüvvet ve vahiy ile hiçbir ilgisi yoktur.
- 5- Muteber bir delil olduktan sonra bazı kimselerin muhaddes olduğuna inanmak asla onlar hakkında aşırı gitmek değildir. Nitekim böyle bir inancı bidat olarak da kabullenmek doğru değildir. Zira şer’i muteber bir delile dayanmamaktadır.

Vahiy ve Dini Tecrübe

Bazı kimseler, vahyin dini bir tecrübe olduğunu, Peygamber’in nefsinden kaynaklandığını ve dış kaynağa sahip olmadığını söylemektedir. Bu görüş ilk önce bazı Hıristiyan filozoflar ve mütekellimler tarafından ortaya atılmıştır. Ardından dini konuları araştıran ve aydın olduklarını iddia eden bir grup Müslüman yazarlar bu görüşü beğenerek yaymaya çalıştılar.² Bu görüşün kritiğini yapmadan önce dini tecrübenin mahiyetini beyan etmeye çalışacağız.

Dini Tecrübenin Tanımı

Dini tecrübenin nasıl olduğunu tanımak için tecrübe ve dinden neyin kastedildiğini beyan etmek gerekir. Tecrübe kavramı, farklı anlamlarda kullanılmaktadır ki onlardan bazıları şunlardan ibarettir.

1- Hayatta sürekli yinelenen faaliyetler ve ameller, çeşitli olaylarla karşılaşmalar ve insanlarla muşeret yoluyla bir ilim veya sanatın öğrenilmesidir. Bu tür tecrübeler, duysal ve genel tecrübelerdir ve de tekrar vasıtasıyla elde edilmektedir.

2- Duygularla birlikte olan deruni his veya ruhsal tepki türüdür. Örneğin korku veya hastalık haletinde şahsın hissettiği duygular, o şahsın hastalık veya ölümden korkma tecrübesi olarak telakki edilmektedir. Bu tecrübe türü, önceki tecrübenin aksine hemen meydana gelmekte ve de kamil bulunmaktadır. Yani birey, özel bir konumda böyle bir haleti kendinde hissetmektedir ve o halet, kamil bir tecrübeyi teşkil etmektedir.³

¹ Mecme’ul-Bahreyn, c. 2, s. 245, Dar’ut-Turas’ul Arebi, Beyrut

² bkz. Abdülkerim Suruş, Best-i Tecrübe-i Nebevi, s. 3-8

³ Bu iki kullanım türü, İngilizce Oxford sözlüğünde beyan edilmiştir. Oxford Advanced Learner’s Dictionary, 1995

3- Söz konusu iki anlam genel örfte tecrübenin kullanım türlerinden sayılmaktadır. Tecrübe, özel örfte ise (ilim felsefesinde) özel bir tür marifet tahsili hususunda kullanılmaktadır ve de varsayım, müşahade ve denemeden oluşmaktadır. Dolayısıyla, “ilim tecrübeye dayalıdır” denildiği zaman, bu anlam kastedilmektedir.

Tecrübe kavramının diğer kullanımları da vardır ki, onları zikretmenin konuyu açıklığa kavuşturmak hususunda hiçbir rolü yoktur. Adı geçen anlamlardan ikinci anlamın dini tecrübeye irtibatı vardır. Gerçi dini tecrübenin hakikatinin beyanı hususunda farklı görüşler ortaya atılmıştır. Ama en yaygın olan görüş esasınca dini tecrübe bir tür ruhsal histir. Bu his, duygu ve idrak ile birliktedir. Din¹ kavramı da, çeşitli ve bazen birbiriyle uyuşmayan kullanım türlerine sahiptir. En yaygın kullanım türüne göre ise, din kavramı dünya görüşü türüne dayalı olan emir ve kanunlar, mecmuasıdır. Dolayısıyla tevhidi vahyani dinleri, tevhidi olmayan dinleri, hatta

¹ Religion
204

Marksizm gibi inkarcı ekolleri bile kapsamaktadır. Dinin en sınırlı kullanımı ise tevhide ve vah-yani dinler ile örtüşmektedir. Dolayısıyla Hinduizm¹, Budizm ve Taoizm¹ dinlerini kapsamaktadır.

¹ Hint felsefesi, klasik ilk çağ felsefesi kapsamı içindedir. Hint kültürü, Sümerlerden sonra dünyanın en eski kültürüdür. Özellikle dinsel metafiziğin bütün incelikleri, Musa ve İsa dinlerinden çok önce ve çok daha güçlü bir ustalıkla, Hindistan'da işlenmiştir. Hint toprakların da din, sünnet ve felsefe birbirine karışmış olarak gelişmiştir. İ. Ö. 1500 yıllarında tertiplendiği tahmin edilen Rig-Veda insanlığın ilk kutsal kitabıdır. Bütün kültürlerde görüldüğü gibi, ongunculuğun (totemizm) ve canlılığın (animizm) kalıntıları üstünde yükselen Vedizm, çoktanrı bir dindir. Ancak bu çoktanrılığın Sümer uygarlığından sızdığı tahmin edilmektedir. Hint dilinde bilgi anlamına gelen Veda'ların ilk şarkıları, büyücülük şarkılarıdır ve bu şarkılarda büyük tanrıların adı geçmemektedir. İ. Ö. XIV. yüzyılda Hititlerle Mitanniler arasında yapılan ve Boğazköy kazılarında bulunan bir antlaşmada adları anılan İndra, Mithra ve Varuna büyük tanrıları, sonradan, Vedizm'in tanrıları olmuşlardır. İ. Ö. bin yıllarında tertiplenen Veda şarkıları artık bu tanrılardan söz etmemektedirler. Vedizm'in getirdiği çok güçlü felsefe ilkesi şudur: Varlığı yaratan eylemdir...Vedalara göre erdem, kurban yoluyla elde edilir, kurbanlar tanrıları yaratırlar, tanrılar da insanları iyiliğe ve güvenliğe ulaştırırlar. Vedizm, doğal bir sonuç olarak, sınıflanmaları doğurmuştur. Kast adı verilen bu sınıfların başında din adamlarının (rahip anlamında Brahmanların) kasti vardır. Sonra prenslerle savaşçıların arya kasti, işçilerin ve kölelerin çudra kasti, insanların en aşağı sınıfı sayılan ve işçi ya da köle niteliğini de taşımayan parya kasti sıralanmaktadır. Töre (ahlâk), bu sınıfların her birinde ayrı bir ölçü taşır. Erdem, bir sınıfa göre almak, bir başka sınıfı göre vermektir. Örneğin Rig-Veda'nın onuncu kitabının onuncu şarkısı şöyle biter: "İnsan bir din adamına bir inek verirse bütün âlemleri elde etmiş olur". Ne var ki din adamları (Brahmanlar) bununla da yetinmeyerek, sınıf üstünlüklerini büsbütün sağlamlaştırmak için İ. Ö. VIII. yüzyılda Vedizm'i Brahmanizm'e dönüştürmüşlerdir. Brahmanizm'in kutsal kitapları Brahmana'larla gizli bildiriler anlamında Upanisad'lardır. Bunun la beraber bu yapıtlar, gizemciliğin kıvılcımlarını taşıyan, çok köklü bir felsefe anlayışı getirmektedirler. Bu anlayışa göre nesnel gerçeklikle (Brahman, kurban anlamında) özdeşir ve saltık gerçeklik bu özdeşliktedir: "Atman'ı tanıyan, evreni de tanır. İnsanın derinliğiyle güneşin içinde bulunan tek ve aynı nesnedir". Bireysel varlığımızın derinliğinde tümvarlık bulunmaktadır (vahdet-i vücud). Yoga adı verilen Hint okulu bu anlayıştan türemiştir. Yogacı, gizemciliğin esirime (Os. Vect, Fr. Extase) yoluyla düşünsel olarak gerçekleştirdiğini bedensel olarak gerçekleştirir. Yogacılık, bir çeşit jimnastikle yapılan felsefe olarak tanımlanabilir. Yogacı, bireysel varlığını yok edip kendi iç derinliğindeki tüm yetileriyle ilgisini kesmeye çalışarak fenomenolojik anlamda bütün dünyalılardan sıyrılmış bir varlık, bir tümvarlık olarak gerçekleşmek ister. Yoga, sözcüğü, Latince birleştirmek anlamındaki jungo sözcüğüyle kökleştir. yogacılık, düşünsel felsefenin eylemi, pratiğidir. Bedensel Hint gizemciliği, hemen aynı çağda beliren, düşünsel Çin gizemliliğiyle (Taoizm) ilgi çekici bir benzerlik göstermektedir. Hint felsefesinin bu metafizik gelişimi, tepkisel bir dönüşle, İ. Ö. VI. yüzyılda iki tanrısız öğretiyi oluşturmuştur. bu tanrısız ya da tanrıdışı öğretilerin biri Jainizm, öbürü Budizm'dir. Bu çağ, insanlığın ana kültür alanlarında, tanrıdışı bir töreselliğe dönüş çağıdır (Çin'de Konfüçyüs, Yunan'da Sokrates aynı yoldadır). Jainizm'in kurucusu Mahavira'ya göre yaratma diye bir şey olmadığı gibi yaratan da yoktur. Evren sonsuzdur, yaratılmamıştır, çünkü her zaman vardı. İnsan, hiç bir canlı varlığa kötülük yapmadan yaşamalıdır. Mahavira, İsa gibi, yoksulluğu övmekte, aç ve çıplak yaşamayı yeğlemektedir; aç kalma yoluyla kendini öldürmek en büyük erdemdir. Budizm'in kurucusu Gotama (İ. Ö. 563-483), ustaca bir sezikle, felsefe alanına deneyiciliği getirmektedir: "Bir şeye, duydunuz diye, atalarınız inanmış diye, ben söyledim diye inanmayın. Kendi kendinize denediğimiz ve doğru bulduğunuz şeylere inanın". Gotama'ya (bilge anlamındaki Buda adını sonradan almıştır) göre de yüreklerimizden yaşamak isteğini çıkarmalıyız, insan ancak yok olarak acıdan kurtulabilir. Dört türlü gerçek vardır: Acı çekme gerçeği (insanları kendilerine bağlayan bütün nesnel acı vericidir), istek gerçeği (acı, insan isteğinden doğar), acının yok edilmesi gerçeği (acının yok olması, her türlü istekten el çekmekle, nirvanalasmakla gerçekleşir),

acının yok edilmesini sağlayan sekiz yol gerçeği (bu yollar şunlardır: Katıksız inanç, katıksız irade, katıksız söz, katıksız bellek, katıksız düşünce) . Bu gerçeklerden, olumlu ve olumsuz olmak üzere iki türlü erdem kuralları doğmaktadır. Olumsuz erdem kuralları şunlardır: Öldürmeyiniz, başkasının malını çalmayınız, başkasının karısını istemeyiniz, yalan söylemeyiniz, sarhoş olmayınız. Olumlu erdem kuralları da şunlardır: Acılara katlanınız, düşünün insanların acılarını düşününüz, başkalarının acılarını ve sevinçlerini paylaşınız, iyicil olunuz, acıyınız, size yapılanları bağışlayınız ve kin gütmeyiniz, başkaları için özgecil ve cömert olunuz. Budizm, yanı zamanda, metafiziğin sınıf ayrımlarına da sert bir tepkidir. Gotama'nın gözünde bir prensle bir yoksul, bir keşişle bir çiftçi, bir kötü kadınla bir iyi anne arasında hiç bir fark yoktur. O, bütün insanlığa seslenmektedir. Gotama'ya göre evrende insanın bağlanabileceği hiç bir şey yoktur, ne özdekte ne de ruhta hiç bir şey sürekli değildir, ne biçim ne öz vardır, her şey gelip geçicidir. Evrende ancak olaylar vardır, bunlar da geçici olarak bir araya gelip yalan ve boş bir benle yalan ve boş bir evren yaratırlar. Gotama'ya göre türesel yarara dayanmayan sorunlar incelenmeye değmezler (daha sonra, Sokrates aynı sözü söyleyecektir) . Bu değmezliklerle uğraşılması için de yorum kapıları kapatılmıştır: "Bin bir şeyi açıklamışsam onu açıklanmış olarak bırak, ben bir şeyi açıklamamışsam onu açıklanmamış olarak bırak". Budizm, çağımızda, dinlerin yaygınlıkları bakımından Hıristiyanlıkla birlikte önde gelmektedir. Bugün, dünya üstünde, Hıristiyanlıkla eş sayıda olarak, beş yüz milyon bidist vardır. Hint felsefesinde, Jainizm ve Budizm'le, pek güçlü ve etkili olarak gerçekleşmiş bulunan Tanrı düşüncesinden insana geçiş çağı- ki bu çağa, belli bir anlamda, metafizikten fiziğe ya da ruhsan özdeğe geçiş çağı da denebilir- yeniden, ama daha üstün bir aşamada, metafiziğe dönüşmektedir. Bu dönüşüm, İsa'dan sonra hem ilk yüzyıllarda gerçekleştiği tahmin edilen Hinduizmle belirmiştir. Hinduizm, halk topluluklarına tepeden bakan Vedizm ve Brahmanizm'in, Jainizm ve Budizm tehlikesi karşısında ve onların halkçılıklarından esinlenen, halka yaklaşmaya çalışmasıdır. Nasıl çoktanrı Yunan dini stoacılıkla savaşmak zorunda kalan ilk Hıristiyanlık ilkelerinden stoacılık lehine birçok şeyler atmak zorunda kalmışsa, Jainizm ve Budizm'le savaşmak zorunda kalan aristokrat Hint metafiziği de Janizm ve Budizm lehine, özellikle halka inme ve yaklaşma alanında, ilkelerinden birçok şeyler bırakmak zorunda kalmıştır. Hinduizm de, bilgisiz halkı daha büyük bir güçle etkileyebilmek için, genel metafiziğin temel yöntemi olan boş inançları güçlendirme ve yayma yöntemini kullanmıştır. Metafizik düşünce, bilgisiz çoğunluğu her zaman ve her yerde boş inançlarla tutmuş ve kendine bağlamıştır. Hinduizmin kutsal kitapları; eski Veda'lar, Brahmana'lar ve Upanişad'larla birlikte Purana'lar, Mahabarata ve Ramayana'dır. Mahabarata'nın Bagavat Gita (Cennetliğin Şarkısı) adlı parçası pek ünlüdür ve üstün bir sanat ürünü sayılmaktadır. Örneğin, bu şarkıdan, tanrı Krişna şöyle seslenmektedir: "Bin, kurbanım, duayım, adağım ve adağın yarattığı iyiliğim. Ben, kurbanın işlemiyim, kutsal içkiyim, tapınakta çıtırdayan ateşim, kutsal Om hecesinin ta kendisiyim". Hinduizmin çoktanrıları arasında çoğunlukla en çok tutulan tanrı Vişnu'dur. Vişnu, elinde bir lotus çiçeği tutar ve dünyayı korur, dünyayı kurtarmak için çeşitli bedenlere girmiştir. Vişnu'nun girdiği çeşitli insan ve hayvan bedenlerinden sonuncusunun Buda'nın bedeni olduğuna inanılır. Ölümünden sonra ruhların daha iyi bir bedene girmelerini (ruh göçü, tenasüh) sağlamak için ölüler yakılır ve külleri Ganj nehrine serpilir. Bu arada, ruh göçü inancına dayandırılan "her yeni doğumun daha önceki eylemlerin bir toplamı olduğu" gerekçesiyle sınıf ayrımlıkları (kastlar) devam etmekte ve yeni bireşimler (sentezler) gerçekleşmektedir. Vişnu'yu tutanlar, iki kolda gelişen, bir çeşit Vişnuculuk (Vişnuizm) gütmektedirler. Bu kollarından biri, Hıristiyanlığın üçlemesini andıran (tirinite, teslis, Hintçe trimurti) bir anlayışla, Vişnu-Siva-Brahma üçlüğünü tek kişilikte birleştirerek bir çeşit tektanrı olarak Brahma'da, yok edici olarak Siva'da ve tanrısal bağış (inayet, gras) olarak Vişnu'da belirtmektedir. Hıristiyanlığın baba-oğul-kutsal ruh'u gibi bu üç güç de bir ve aynı şeydir. Kollardan ikincisi de Buda'nın Visnu olduğu inancına dayanarak Budizm'le Visnuizm'i aynılaştırır. Bir başka alanda Hinduizm Müslümanlıkla bireşir (İ. S. XV. yüzyıl) ve bir şeyhler dini türer; Vişnuizm-Budizm de Hıristiyanlık bireşimi (İ. S. XIX. yüzyıl) Brahma Samaj dinini meydana koyar. Bu bireşimlerin yanında Hint gizemciliği, yoga, daha üstün bir aşamada, yeni bir anlayışa dönüşmektedir. İ. S. 650-850 yılları arasında yazılan yüz doksan beş özdeyişten (vecize) ibaret Pantacali Yogasına göre yaşam kütüdür ama ölüm de kötüdür. Öyleyse

ne ölümü yeğlemeli, ne de ruh göçüne dayanarak yeniden dirilmeyi düşlemelidir. Pantacali gizemciliği, böylelikle, Hint metafiziğinin iki köklü ilkesine karşı çıkmaktadır. Kurtuluş, ölüm ya da yeniden dirilme isteğiyle değil, yaşarken, dünyayla ilişki kuran bağların koparılmasıyla gerçekleşecektir. bu anlayış, bir bakıma, yaşama ölümün, metafizik ters açıdan diyalektik birlikteliğini dile getirmektedir. Daha açık bir deyişle insan, ne yaşamalı ne de ölmelidir; mutluluk “yaşayan ölü” durumunu elde etmekle gerçekleşecektir. Bu durum, hekimlik açısından kataleptik bir durumdur. Gizemci, bu yöntemle, açıdan kurtulmakta ve gerçek bilgiye tüm bilgisizlikte erişmektedir. Gerçek bilgiye tüm bilgide erişmek dururken bunun gerekli olup olmadığı ayrı bir konudur.

¹ Çin felsefesi, klasik ilkçağ felsefesi kapsamı içindedir. Yeni belgeler Çin uygarlığının sanıldığı kadar eski olmadığını, İsa’dan önce 1000 yıllarında başlamış bulunduğunu tanıtlamıştır. İsa’dan önce 4500 yıllarında Çin toprakları üstünde Moğol tipinde ve neolitik uygarlıkta bir halk yaşıyordu. Bu halkın Tibet, Türk ve Tai karışımı olduğu tahmin edilmektedir. İsa’dan önce 2000 yıllarına doğru bu halkların iki ayrı kültür düzeyinde gelişmeye başladıkları, bulunan çeşitli seramik vazolardan anlaşılakta ve bu kültürlerden birine Yang-Şao, öbürüne Long-Şan adı verilmektedir. İsa’dan önce 1450 yılında Şang devleti kurulmuştur. Doğa güçlerine bağlanmaya başlayan bir din anlayışı, daha sonra antik çağ Yunanlılarında olduğu gibi, ilkel bir doğa felsefesi meydana getirmiştir. Bu felsefe, üç kolda gelişmiş bulunmaktadır: Tao-kiao (Taoizm) , Ju-kiao (Konfüçyanizm) , Şe-kiao (Budizim) ...Çince kiao sözcüğü eğitim anlamındadır...Hint felsefesi kapsamına giren Şexkiao (Budizm) bir yana bırakılırsa Çin felsefesi, ana kaynak olarak, Taoculuk’la Konfüçyüsçülük kollarında gelişmiştir. Taoizm’in kurucusu Laotzu’nun (İ. Ö. 604 yılında doğduğu ileri sürülüyor) ünlü yapıtının adı Tao Te Ching’dir. Lao-tzu yapıtını, kendi yazısı olmaktan çok öğrencileri tarafından geliştirildiği tahmin edilmekle beraber, açık düşüncelerle meydana getirmek istememiş ve deyimlerini birçok anlamlara çekilebilecek bir biçimde düzenlemiştir. Yapıtın ana düşüncesini sergileyen Tao deyimini, ilkel bir anlamda evrenin başlangıcı olarak kabul edilen Tanrının (Herakleitos’un Logos’u gibi) simgesidir. Taoculuk’a göre bütün kötülüklerin nedeni “bir şey yapmak”tır, “tutkuları uyandıran şeyleri öğrenmektense insan kendini dinlemeli ve içini okuma yolunu bulmalıdır. Bunun için de insanın sükûn ve huzura erişmesi gerekir. Wu-wei, eşdeyişle bir şey yapmamak ve hareketsiz kalmak, sükûn ve huzuru gerçekleştirir”. Taoculuk, metafizik alanda gizemci bir doğatanrıçılıktır (mistik panteizm) . İnsan kendini, antik çağ Yunanlılarının stoacılık öğretilerinde olduğu gibi, doğa yasalarının ideal düzenine uydurmakla mutlu olur. Doğa kesin olarak iyi, güzel ve doğrudur. Kişinin ve toplumun iyiliği erdemlilikle gerçekleşir, insanın birey olarak görevi iyilik eğilimini geliştirmektir, buysa Tao’nun izinden gitmekle elde edilir. İyi yönetici (hükümdar) , Tao’nun izinden gidendir. Her kişi, antik çağ Yunan düşünürü Sokrates’te olduğu gibi kendini bilmeli ve tanımalıdır. Kendini bilmek zorunda bulunan insan kötülük doğuran bilgileri bilmemelidir (Wu-wei kavramını, Budizmin Nirvana kavramıyla karşılaştırınız) . Chang-tzu ve Lieh-tzu’nun önderlikleri altınca gizemci okul, Yang-Tzu’nun önderliğinde bireyci okul, Han Fei-tzu’nun önderliğinde yasacı okul, Chang Tao-lin’in liderliğinde sihircilik okulu...Gizemci okul bilinemezdir, Tao simgesi altında doğa yasasına inanır ama bunun insanlarca hiç bir zaman bilinemeyeceğini ileri sürer, duyumcudur ve gerçeğe ancak duygu yoluyla varabileceğini savunur, Tao’yu nasıl ve ancak duygularımızla anlayabilirsek ona yükselmek ve uymak için de duygu yolunu seçmeliyiz kanısındadır, Wuwei’yi gerçekleştirecek çok uzun yaşamayı önerir. Buna karşı bireyci okul, uzun yaşama isteğinin mutsuzluk doğurduğunu ve bu gibi isteklerden vazgeçmek gerektiğini savunur, amacı bireysel mutluluğu gerçekleştirmektir ve bunun için de bir kadercilik anlayışıyla Wuwei’yi gerçekleştirmeyi yeter görür, insan her şeyi kaderine bırakırsa her şey iyi gider kanısındadır. Yasacı okul, doğal yasalar örneği insanları da yasalara bağlayarak toplumu düzenlemeyi amaçlar. Sihircilik okuluysa, Tao’yu sihirbazlıkla gerçekleştirmeye çalışarak çeşitli tılsımlar öğütler...Konfüçyanizm’in kurucusu Kung Futzü’nun (Konfüçyüs, İ. Ö. 557-479) öğretisi Tanrısız bir törebilim öğretisidir. Kung, antik çağ Yunan düşünürü Sokrates gibi, her türlü metafiziğe sırt çevirerek sadece insanla ve insanla ilgili konularla uğraşmıştır. Kendisine, nasıl dua edileceğini soran birine, “Benim duam, yaşamamdır” karşılığını vermiştir.

Dini tecrübeye genellikle yüce veya mukaddes bir iş adında bir hakikatten söz edilmektedir ki, dini tecrübe o işle ilgili bulunmaktadır. Hakikat veya yüce iş, çeşitli şekillerde tefsir edilmiştir ve bu hakikate teveccüh edilerek, dini tecrübeye söz konusu olan din, farklılık içinde bulunmaktadır. Bu konunun detaylarını, dini tecrübelerde ortak nokta veya unsur ile ilgili, tartışmada beyan edeceğiz. Burada hatırlatmamız gereken şey şudur ki, dini tecrübeler hakkında yapılan tartışmalarda ne dinin kuşatıcı ve genel anlamı kastedilmiştir ve ne de özel ve sınırlı anlamı. Aksine bu ikisinin ortasında bir anlam kastedilmiştir. Bu esas üzere Hinduizm, Budizm ve diğer dinlerdeki irfani tecrübeler de, dini tecrübeler olarak sayılmaktadır. William James¹ dini tecrübeye söz konusu din hakkında şöyle demiştir: “Din, yalnızlık aleminde ve bütün bağılıklardan uzak bir yerde insan için ortaya çıkan etkiler, duygular ve olaylardır. Öyle ki insan, kendisiyle, “ilahi iş” olarak kabul ettiği şey arasında bir ilişki olduğunu hissetmektedir. Bu irtibat, kalp, akıl veya dini amelleri yerine getirme vesilesiyle kurulduğu için, hiç şüphesiz akılla ilgili olan kelimeler ilmi ve felsefe ve de dini ameller ile ilgili olan ruhaniyet ve kilise gibi teşkilatlar, bizim konumuzun dışında bulunmaktadır ve biz sadece bireysel, dinsel ve şahsi tecrübeleri, ele almaya çalışacağız.”²

Dini Tecrübenin Özellikleri

Bazı filozoflar, dini tecrübeyi iki özelliğiyle tanımlamaktadırlar. Birincisi, yüce şey hakkında bilgi sahibi olmak, diğeri ise o yüce emre tam bir şekilde boyun eğmektir. Bu iki özelliğin açıklaması ise şöyledir:

1- Yüce şey hakkında bilgi sahibi olmak

Kung’a göre insanın amacı uzun ve iyi yaşamaktır. Bunun için de, Sokrates’te olduğu gibi, erdem gereklidir. Erdem bir bilgi işidir ve erdemsizlik bilgisizlikten doğar. İnsanlar arasındaki anlaşmazlıklar ve bundan ötürü de kötülükler bilgi farklarından ileri gelmektedir. Bunları önlemek için şu erdemleri gerçekleştirmeye çalışmalıdır: Atlara saygı göstermek, ana babaya sevgi göstermek, bütün ödevleri bir çocuğun babasına ve bir babanın çocuğuna duyması gereken sevgi ve saygıyla kıyaslayarak belirlemek (çırak-usta, karı-koca, uyruk-prens ödevlerini hep çocuk-baba örneğine uydurmak) , durumuyla tutumunu özdeşleştirmek (babaysa baba, çocuksa çocuk, krala kral olmak) sadık bir dost olmak, insanlarla iyi geçinmek, adaletsizliğe adaletle karşılık vermek, kendisine yapılmasını istemediği bir şeyi başkalarına yapmamak ve insanları sevmemek...Kung’a göre ölüm ve ötesiyle uğraşmamak gerekir, çünkü “ölümden sonra yaşandığı da, yaşanmadığı da kesin olarak bilinmemelidir. Ölümden sonra kesin olarak yaşanmadığı bilirse atalara saygı gösterilmez, ölümden sonra yaşandığı kesin olarak bilirse ataların yanına bir an önce gitmek isteği uyanır. İnsan, bildiği şeyi bildiğini bilmeli, bilmediği şeyi de bilmediğini bilmelidir. Gerçek bilgi budur”. Kung’un bu sözü aynı çağda yaşayan Yunanlı Sokrates’in, “Bir şey bilirim, o da hiç bir şey bilmediğimdir” sözünü andırır. Aynı çağda gerçekleşen Çin, Hint ve Yunan felsefelerindeki bu çeşitli bağlantılar ilgi vericidir. Çoktanrıci ilk dinlerdeki yetersizlik, bu çağda (İ. Ö. VI. yüzyılda) , hemen bütün uygar uluslarda önce kamutanrıci bir anlayışla doğaya, sonra da bizzat insana ve onun erdemlerine dönülmesini gerektirmiştir. Nitekim Çin’de Konfüçyüs, Hint’te Buda ve Yunan’da Sokrates, aynı çağda, Tanrı düşüncesini bir yana bırakarak, toplumsal düzeyi (sosyal adalet) gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar.

¹ William James, 1842-1910, Amerikalı filozof ve psikolog

² William James, Din ve Revan, Mehdi Kaini’nin tercümesi, s. 6 Hatırlatmak gerekir ki, William James’in kitabının asıl adı, “The Varieties of Religious Experience” olup yirmi bölümden oluşmaktadır. Farsça tercümesi ise sadece kitabın altı bölümünü teşkil etmektedir.

Daha önce de söylediğimiz gibi, dinin bir çok tanımlarında, dinin yüce bir şeyden haberdar olmak hakikati, en azından dinin ortak unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu ortak unsur, dini özelliklerden birini beyan etmektedir. Dini tecrübenin yüce bir işi içerdiği hususu sadece bir olan Allah'a inanan kimseler ile, her şeyin Allah'tan ibaret olduğunu söyleyen kimselerin görüşü değildir; aksine bir çok inkarcıların da kabul ettiği bir görüştür. Gerçi onların yüce işin tanımı ve boyutları hakkındaki görüşleri farklıdır. Ama dini tecrübenin yüce bir işi içerdiği görüşü hususunda herhangi bir ihtilaf göze çarpmamaktadır.

Ayrıca dini tecrübeler, yüce bir işi içermekle birlikte, dindar insan açısından o yüce şey, reel bir gerçeğe sahiptir. Bu esas üzere yüce işin varlık varsayımı da dini tecrübeye zaruret arz etmektedir.

Dini inkar edenlerden biri olan Fuyer Bakh da dindar insan açısından bu yüce emrin varlığının zarureti iddia etmektedir. Zira eğer dindar insan, kendinden başka yüce bir işin olduğuna inanmazsa, kendinden başka hiçbir şeye nihai bir hakikat olarak ibadet etmez. Dini tecrübeye yüce emrin yanı sıra, insanın olumsuz ve uyumsuz şartlara üstün gelme ihtiyacı da kesin bir şekilde varsayılmıştır. Bu açıdan kendini yüceltme ihtiyacı da insanın özelliklerinden biri sayılmıştır. Pol Tilikh "Puyai-i İman" adlı kitabında şöyle diyor: "İnsani kuvveler, faaliyetlere doğru yola koyulan güçlerdir. İnsan bilinciyle sonsuz olarak ona bağlılığa iman etmeye çekilmektedir. Ama, bir varlık gibi sahip olmadığı şey, zihni ifadelerde "gönül ıstırabı" unvanıyla hayat akışının içinde meydana gelen şeydir. Bu esas üzere, "din, insanın arzularında kendisini yüceltmek için bir köke sahiptir." sözünü kabul etmek gerekir. Hakeza, "aşk, geçmiş bir kategoridir ki, bu vesileyle dindar insan, dünyasına birlik vermekte, başka bir tezat oluşturmaya üstün gelmekte ve kendini yapılandırmaya erişmektedir" sözü de doğru bir sözdür. Bu esas üzere, dini tecrübe ister aşk unvanıyla ve isterse de başka bir güç suretinde mülhaza edilmiş olsun, bizzat bir takım araçları içermektedir ve insan bu araçla vasıtasıyla, kendinden yüceltmekte veya acizane sınırlılıklarının ötesine gidebilmektedir.¹

2-"Akıl ve İtikad-i Dini" kitabının yazarları diğer insani tecrübelerden ayırt ettikleri dini tecrübenin ilgili bulunduğu şeyler hakkında şöyle demişlerdir: "Dini tecrübeler, bildik tecrübelerden başka tecrübeler olarak kabul edilmektedir. Açıkçası şahıs, bu tecrübeyi tabiat ötesi bir varlık olarak kabul etmektedir (yani Allah veya Allah'ın bir fiilde tecellisi) ya da bir tür Allah'la irtibatı olan bir varlık olarak düşünmektedir. Tıpkı Allah'ın veya Meryem-i Uzra gibi bir şah-

¹ Norman Gisler, Felsefe-i Din, Hamid Rıza Ayetullahi'nin tercümesi, s. 39-46

siyetin tecellisi gibi veya onu hedefsel bir hakikat olarak düşünmektedir ve bu hakikat, nitelen- dirilmesi mümkün olmayan bir hakikattir. Düalist¹ olmayan mutlak emir ve Brahman (veya Nirvana) gibi.²

Onların sözlerinde de yüce emir veya hedefsel hakikat, dini tecrübenin ait olduğu şey olarak tanınmıştır. Farklı dinlerde, farklı ifade ve kavramlarla tabir edilmiştir veya farklı şartlarda, farklı suretlerde tecrübe edilmiştir. Bu yüzden onlar, sonraki ifadelerinde sürekli olarak, Allah'ı veya hedefsel hakikati, dinsel tecrübenin ait olduğu şey olarak zikretmişlerdir.

2-Mutlak Bağlılık

Dini tecrübenin diğer bir özelliği de vardır ki, tam bir bağlılık, mutlak bağlılık ve genel anlamda ibadet olarak beyan edilmiştir. Dini bir tecrübe, salt tecellinin, ötesinde bir şeye sahiptir. Kayıtsız ve sonsuz bir anlam ifade etmektedir. İnsanların tam bir ihlas ve vefakarlıkla teslim olmaya meylettikleri şeydir. Yani dini tecrübe sadece yüce bir şeyden haberdar olmak anlamında değildir. Aksine bu konuda bilinçli olmak, hedefsel ve gerekli bir iş olarak, hedefsel teslimiyeti içermektedir.

Tam teslimiyet ifadesini Ian Ramsey “Zeban-i Dini”³ adlı kitabında kullanmış ve şöyle demiştir: “Yüce emir, dini bir iş olarak, ortaya çıkmadan önce insanın tam bir teslimiyet içinde olmasını arzuladığı şeydir. Dini bir tecrübe insanın tam teslimiyet içine girmesine neden olan bir değere sahiptir.”

Pol Tilikh ise tam teslimiyet yerine nihai ilgi tabirini kullanmış ve şöyle demiştir: “Din hakkında temel düşünce, nihai bir ilgiden, sonsuz bir cezbeden, insanın kayıtsız şartsız ciddiye

¹ (Os. Sünaiyye, Fr. Dualisme) . Herhangi bir alanda birbirlerine indirgenemeyen iki başlangıç olduğunu savunan öğretilerin genel adı...İlk ikici antik çağ Yunan düşünürlerinden Anaksagoras'tır (İ. Ö. 500-428) . Anaksagoras, ruhla maddeyi, ilk kez kesin olarak birbirlerinden ayırmakta ve sonsuza kadar da birbirlerinden ayrı kalacaklarını ileri sürmektedir. Anaksagoras'a göre maddelerden ayrı bulunan ruh, maddeler âlemi kaosa girmiş ve onları etkileyip canlandırarak evreni oluşturmuştur (kozmos=nus+kaos) . Anaksagoras'ın bu ikiciliği Descartes'ta da devam etmektedir. İkiciliği, Anaksagoras'la Descartes gibi bir sistem olarak ileri sürenlerin yanında bir sistemin kimi alanlarında ikici olanlar, bircilikten yola çıkıp bir an ikici görünerek gene birciliğe dönenler, ikicilikten yola çıkıp birciliğe varanlar da çoktur. Örneğin Max Scheler (1874-1928) insan türünün ayırıcı niteliğini geist kavramında bulur, insanlaşmanın biricik nedeni geistir (bircilik) . Ama bu geist, insan kişiliğiyle itki güçleri arasındaki karşıtıktan doğmuştur (ikicilik) . Oysa bu karşıtlık, denkleştirici bir karşıtlıktır. insan ne ruh ne de maddedir, insanı insan eden tek şey ne ruh ne de madde olan geisttir. Tanrı insanla birlikte oluşmuştur, insandan önce yoktu ki insanı meydana getirsin; madde cansızdan canlıya kadar gelen doğal bir niteliktir, insanla başlayan bir şey değildir ki insanı meydana getirsin. İnsanla başlayan ve sadece insanda bulunan tek şey geist'tir (bircilik) . Bircilik ve çokçuluk anlayışları karşısında yer alan ikincilik, özdekçilikle düşünceciliği uzlaştırma çabası doğmuştur. Ne var ki özdekle bilinci, bağımsızlıklarını göz önünde tutmadan ve düşünceci bir anlayışla, birbirinden ayıran ikicilik bu çabasının sonunda zorunlu olarak düşünceciliğe varmış bulunmaktadır. Çünkü düşüncecilik de bilinci özdekten bağımsız sayar. Örneğin özdeksizcilikte olduğu gibi yadsınması, düşüncecilikte olduğu gibi bilincin ürünü ya da ikincilikte olduğu gibi bilincin ürünü ya da ikincilikte olduğu gibi bilince eşit ayrı bir güç sayılması bu temel anlayışı değiştirmez

² Ulk ve İtikad-i Dini, s. 37

³ Religious Language

aldığı ve uğruna sıkıntılara tahammül ettiği, hatta canını verdiği şeyden elde edilmiş bulunan bir haletten ibarettir. Nihai ilgi, hem reel boyuta hem de zihni boyuta sahiptir. Zihni boyutu, bireyin veya bilinen failin sınırsız şekilde bir şey karşısında ciddi olduğuna delalet etmektedir. Reel boyutu ise, Allah olarak adlandırılan, insanın nihai ilgi realitesine işaret etmektedir.”

Pol Tilikh'in inancına göre her insanın hedefsel bir ilgisi vardır. Zira ilgi için bir merkez olmaksızın hiçbir merkez, bireyin şahsiyeti için birliğe sahip değildir. Bütün insanların sahip olduğu bu hedefsel ilgi, insanın bütün ilgileri için bir, birlik ve derinlik temin etmektedir. Pol Tilikh daha sonra şu hususu hatırlatmaktadır ki çoğu zaman bu hedefsel ilgi, gerçekte hedefsel olmayan bir şeye bağlı olabilir. Örneğin anne ve babaya bağlılık gibi. Ama insanın bütün varlığı, hedefsel ilgisinden az bir şeyle, tecessüm etmiş olsaydı, yeterli imana sahip olmazdı. Dolayısıyla insan sürekli olarak etrafındaki çizgileri kırmak ve gerçek hedefine ulaşmak durumundadır. Zira insanın nihai hedef olmayan bir şeye nihai teslimiyeti bir tür putperestliktir.

Bu esas üzere sadece nihai teslimiyet barındıran tecrübe, dini tecrübedir. Gerçekte nihai olmayan bir şeye tam bir teslimiyet içinde olmak ise, tümüyle dini bir tecrübe değildir.

Nihai teslimiyet yerine kullanılabilecek daha bildik bir ifade ise, tapma kelimesidir. Zira birey bir şeye içinde gördüğü değer sebebiyle tam bir ilgiyle cevap vermektedir. Böyle bir şey, ibadet olarak adlandırılmaktadır. Dolayısıyla ibadet, yüce bir emrin nihai değerlerini kabullenmedir. Özel şartlar ve adap ile birlikte olan özel anlamdaki ibadet ise, dini tecrübenin esaslarından biri değildir. Ama genel anlamda, yani kalbin derinliklerindeki ibadet, dini tecrübenin esaslarından biri sayılmaktadır.

Schlaier Maikher yüce emir hususundaki dini tecrübeyi mutlak bağlılık duygusu olarak nitelendirmiştir. Hatta Freud bile, insanların böyle bir bağlılık içinde olduğu hususunda aynı görüşleri taşımaktadır. Gerçi bunu dini tecrübe ile aynı saymaya istekli gözükmemektedir. Ama genel anlamda söylenebilir ki, insanların bizim dini tecrübe olarak adlandırdığımız böyle bir bağlılık ve teslimiyet içinde olduğu hususunda düşünürler arasında görüş birliği vardır.

Sonunda şu netice elde edilmektedir ki, dini tecrübe en azından iki temel etkene sahiptir.

1- Yüce bir emir hakkında bilgi sahibi olmak

2- Nihai bir hedef olarak bu yüce emre tam bir teslimiyet içinde olmak. ¹

Ama dini tecrübe gereğince yüce emrin, gerçekten var olup olmadığı hususu ilerideki bölümde inceleyeceğimiz önemli bir sorudur.

Vahyin Dini Tecrübe ile Farklılıkları

Vahiy ve dini tecrübeden her birinin bir takım özellikleri vardır ki bu özellikler sayesinde birbirinden ayrılmaktadırlar ve sonuç olarak nübüvvet vahyinin dini tecrübe olarak tefsir edilmesi doğru değildir. Bu farklılıklardan bazıları şunlardır:

1-Schlaier Maikher gibi kimselerin görüşü esasınca dini tecrübe marifet ile birlikte değildir. “İman-i Mesihî” adlı kitapta ise şöyle demiştir: “Mutlak bağlılık duygusu hiçbir zihni suret vasıtasıyla vücuda gelmemektedir. Bu duygu Allah hakkında kalbi marifet ile kayıtlı değildir.

¹ a. g. e. s. 49-52

Kavramlardan ve inançlardan bağımsızdır. Allah kavramı mutlak bağlılık duygusundan başka bir varsayıma sahip değildir. ¹

Ama vahiy bir çok marifetleri kapsamaktadır. Dini marifetler ve hükümler, vahiy yoluyla ilahi peygamberlere ilka edilmektedir. Vahiy, sadece ilahi hakikate mutlak bağlılık duygusu değildir. Elbette, vahyani hakikatler, peygamberlere ilka edilince, onlar böyle bir duyguya sahiptirler. Ama iki şeyin yakınlığı, o iki şeyin vahdet ve birliğinden başka bir şeydir.

2- William Aleston gibi bazı görüş sahipleri dini tecrübe için marifet ve öğretisel bir boyuta inanmaktadırlar ve onu hissi idrak türünden kabul etmektedirler. Onlara göre hissi idrak, ilmi marifetin temelini teşkil ettiği gibi, dini tecrübe de beşerin dini marifetinin temelini oluşturmaktadır. Yani ilmi marifette, tecrübe metodundan istifade ederek, hissi verilerden ilmi önermelere gidildiği gibi, dini marifetlerde de fikri metotlardan, yani yaşam çevresinden, kültürden ve toplumdan elde ettiğimiz zihni birikimlerden istifade ederek, dini tecrübe yoluyla elde ettiğimiz şeylerden dini hüküm ve öğretilere ulaşmaktayız.

Açıkça bilindiği gibi, bu yolla elde edilen dini hüküm ve öğretiler, hatadan korunmuş değildir. Oysa vahiy, her türlü hatadan korunmuştur. Vahyin hata kabul etmeyişi, bir çok akli sağlam ve açık kaidelere dayandığı gibi Kur'an-ı Kerim'de de açık bir şekilde yer almıştır. Nitekim Allah-u Teala Kur'an'da şöyle buyurmaktadır:

عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَىٰ غَيْبِهِ أَحَدًا {26} إِلَّا مَن ارْتَضَىٰ مِن رَّسُولٍ فَإِنَّهُ يَسْأَلُكُم مِّن بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِمَّنْ خَلْفَهُ رَصَدًا {27} لِّيَعْلَمَ أَن قَدِ ابْلَغُوا رِسَالَاتِ رَبِّهِمْ وَأَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَأَحْصَىٰ كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا

“O, gaybi bilendir. Kendi gaybını (görülmez bilgi hazinesini) kimseye açık tutmaz (ona mutali kılmaz) . Ancak peygamberlerden, bildirmek istediği bunun dışındadır. Rablerinin bildirimlerini tebliğ etmelerini ortaya koymak için her Peygamber'in önünden ve ardından gözcüler salar; onların yaptıklarını ilmiyle kuşatır ve her şeyi bir bir sayar.”²

Özetle beşeri tecrübe olan dini tecrübenin özelliklerinden biri de diğer beşeri tecrübeler gibi, hata kabul edişidir. Ama vahiy, hata kabul etmemektedir. Dolayısıyla vahiy, dini tecrübe türünden değildir.

3- Dini tecrübenin özelliklerinden diğer biri de, umumiyet ve genellik ifade etmesidir. Dini hakikatin, dini tecrübeden ibaret olduğunu savunan Hıristiyan kelamcılar ve din filozofları, dini

¹ Praud Foot, Tecrübe-i Dini, Abbas Yazdani'nin tercümesi, s. 28

² Cin suresi, 26-28. ayetler

tecrübelerin genellik ve kapsamlılık ifade ettiğini önemle vurgulamışlardır. Hatta onlardan bazıları, şüpheci¹ ve tanrıtanımaz¹ (Septisizm ve ateizm) kimseleri dahi bu kapsama almışlardır.

¹ Os. Hisbâniyye, Fr. Sceptisisme, Al. Skepticismus, İng. Scepticism, İt. Scetticismo) . Gerçek sanılanlardan kuşkulunmayı savunan öğretilerin genel adı...Şüphecilik (septisizm) deyimi, Yunanca araştıran ve inceleyen anlamındaki skeptikos sözcüğünden türetilmiştir. Bu anlamdaki şüphecilik bilimseldir ve bilimin gelişmesinde büyük çapta yararlı olmuştur. İnakçılığın (dogmatizm) karşıtı olan bu olumlu şüphecilik anlayışının yanında bir de olumsuz şüphecilik anlayışı yer alır ki insan usunun hiç bir gerçeğe varamayacağını savunur. Bu ikinci anlayış zorunlu olarak bilinemezciliğe (agnostisizm) varır. Şüphecilik, eleştiricilikle (Os. İntikadiye, Fr. Criticisme) karışmış olarak gelişmiştir...Felsefe, şüphe'yle başlar. Bilgi edinmek isteği şu soruyu gerektirmiştir: Neden? O zaman insan düşünmeye başlamıştır: İki kez iki her yerde dört ediyorsa bunun, Tanrıların keyiflerinin üstünde değişmez bir nedeni olmalı? Araştıran anlamındaki ilk şüpheci, antik çağ Yunan düşüncesinin ilk düşünürü sayılan Thales'tir...Şüphecilik, Yunan bilgicileriyle (sofistizm) okullaşmıştır. Bilgici Protagoras'a (İ. Ö. 485-411) göre duyular, değişmez'i değil, ancak gelip geçici olan'ı yansıtırlar. Düşünce, duyuların ürünüdür. Öyleyse usumuzla vardığımız bilgiler de aldattıcıdır. Çünkü her kişinin bildiği kendi duyusudur. Duyduğumuz şey ancak bizim için vardır, duymadığımız şey de bizim için yok demektir. Şu halde ne kadar kişi varsa o kadar da gerçek vardır. İnsan, her şeyin ölçüsüdür. Her şey bize nasıl görünüyorsa bizim için öyledir...Antik aydınlanma çağı adı verilen bilgici evre, Yunan felsefesinde Sokrates'ten önceki sistemlere karşı uyanmış olan ilk eleştirmeci ve şüpheci tepkidir. İkinci şüpheci tepki Pyrrhonculukla belirmiştir. Elisli Pyrrhon'a (İ. Ö. 365-275) göre düşünce yararsızdır, çünkü gereksiz tartışmalar ve bunların sonucu olarak da mutsuzluk doğurmaktadır. Nesnelere ne oldukları bilinemez, bu yüzden de kesin evetlerden olduğu kadar kesin hayırlardan da kaçınmalıdır. Nesnelere bilgisini elde etmek imkânsızdır, öyleyse düşünmekten vazgeçmek gerekir. Pyrrhon'un dostu ve ülküdaşı Phliuslu Timon (İ. Ö. 320-230) bu şüpheciliğe kalıcı ve etkileyici bir ilke eklemektedir: Yapabileceğimiz tek şey, düşünmeden ve karşı koymadan, doğa yasasına uymaktır...Şüphecilik, İ. Ö. III. yüzyıl Yunan felsefesini kaplamıştır. Platon arakemisinin başında bulunan Arkesilaos (İ. Ö. 316-241) ve Karneades (İ. Ö. 219-129) de bu şüpheciliğe katılmaktadırlar. Sokrates, "Bir şey bilirim, o da hiç bir şey bilmediğimdir" demişti. Arkesilaos, bundan da ileri giderek, "Hiç bir şey bilmediğimi de kesin olarak bilemem" demektedir. Karneades de, bu açıdan, Tanrı düşüncesini eleştirmektedir: Tanrı varsa, ya sonlu ya da sonsuz olmalıdır. Sonluysa bütünü bir parçası olur ki yetkin değil demektir, sonsuzsa değişmez ve duyumsuz olur ki gerçek değil demektir. Tanrı varsa, ya cisimsiz ya da cisimli olmalıdır. Cisimsizse duygusuzdur ve gerçek değildir. Cisimliyse sonludur ve tanrı değildir. Tanrı varsa, ya erdemli ya da erdemsiz olmalıdır. Erdemliyse iyiyi kendi isteminden üstün tutuyor demektir ki en yüksek varlık olamaz, erdemsizse insandan da aşağıdır ki en yüksek varlık olamaz. Tanrı düşüncesi, her bakımdan çelişiktir...Akademi şüpheciliğini Giritli Ainesidemos'la (İ. Ö. I. yüzyılda yaşamıştır) yeni pyrrhonculuk ya da akademi sonrası şüpheciliği kovalamaktadır. Ainesidemos, Tropos öğretisiyle, çok önemli ve usta bir düşünürdür. Ona göre henüz hiç bir kesin bilgi elde edilememiştir, Pyrrhon'un dediği gibi yargıdan kaçınmak gerekir, ancak bundan sonra da hiç bir kesin bilgi elde edilemeyeceği söylenemez. Ainesidemos, yeni pyrrhonculuk adı altında anılmakla beraber sivrilmiş bir kişilik taşıyan başlı başına bir okuldur. Ainesidemos okulunu ve onun Tropos öğretisini Agrippa (İ. S. II. yüzyılda yaşamıştır) , Menodotos (İ. S. II. yüzyılda yaşamıştır) ve Sekstos Empirikos (İ. S. II. yüzyılda yaşamıştır) sürdürmüşlerdir. Bu düşünürler, metafiziğe sırt çevirmeleri ve sadece olgularla uğraşmaları bakımından olgucu (pozitivizm) gibi görünürlerse de olgucular gibi bilinemezliğe değil, bilinebilirliğe doğru yürümüşlerdir. Hele Sekstos Empirikos'un doğruya varmak için koyduğu dört ölçü pek ilginçtir: Bilim, insan tabiatı, fiziksel gereksinimler, çevresel töre ve gelenek. Örneğin bir ot denenmiştir ve şu hastalığı iyileştirdiği görülmüştür, artık bu bilgiden kuşkulanılamaz, bu bilgi kesin bir bilgidir. Ainesidemos'un bu izdaşları aynı zamanda deneyci hekimlerdir. Ainesidemos'un son temsilcilerinden sonra artık felsefe, şüphe edilemez, skolastik bir evreye girmektedir. XVI. yüzyıla

Zira mutlak dayanma duygusu, her ne kadar dikkat edilmese de bütün bireylerin tabiatında mevcuttur. Dindarlık ve dinsizliğin farklılığı, insanlarda böyle bir duygunun olup olmadığına bağlıdır. Aksine buna teveccüh edilip edilmemesindedir. Ama vahiy ve nübüvvet, beşer bireylerinden en seçkin olan bir gruba özgüdür.

4- Dini tecrübede, vahiy meleğinin vasıta olduğundan söz edilmemektedir ve usulen dini tecrübenin dış öğretmeni yoktur. Ama vahyin dış öğretmeni vardır ve o da, ilahi meşiyet ve izin ile ilahi hakikat ve marifetleri Peygamber'e öğreten güçlü bir melektir. **عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَى** "Ona (bu Kur'an'ı) üstün (oldukça çetin) bir güç sahibi (Cebrail) öğretmiştir."

Bu konu ile ilgili ayetleri daha önce zikrettik.

Nübüvvet vahyini dini tecrübe olarak tefsir eden kimseler, vahiy meleğini de tevil ederek şöyle demişlerdir: "Peygamber, adeta bir meleğin kendisiyle konuştuğunu ve hakikatleri kendisine öğrettiğini düşünmüştür." Ama bu yorum Kur'anî ayetlerin açık anlamına zıttır. Bu görüşün sağlamlığı hususunda da hiçbir delil ortaya konulamamıştır. Bu açıdan akli ve şer'i bir itibarı yoktur. Söz konusu farklılıklara teveccühen vahyin dini tecrübe diye tercüme edilmesi esassız bir iddiadır ve de reddedilmiştir.

kadar sürecek olan bu şüphesizlik çağı (ortaçağ) Michel de Montaigne'in (1533-1592) insanı (hümanizm) bakışıyla son bulacaktır. Rönesans şüpheciliği adı altında anılan bu yeni şüpheciliği Montaigne, Pierre Charron (1541-1603) , Lamothe-Levayer (1586-1672) ve François Sanchez (1562-1632) sürdürmüşlerdir...Şüphecilik, Fransız düşünürü Rene Descartes'ın (1596-1650) elinde bir düşünme yöntemi olmuştur. Descartes'a göre gerçeği arayan insan bütün şeylerden gücü yettiğinde şüphe etmelidir. Bunun için de kendilerinden şüphe edilen bütün şeylere yanlış gözüyle bakmalıdır. Ancak, var olmasaydık şüphe edemezdik. Çünkü şüphe etmek düşündürmek, düşünmekse var olmaktır. Öyleyse var olduğumuz şüphesizdir. Düşünüyorum, öyleyse varım (kojito ergo sum) . Edinebileceğimiz ilk doğru ve açık seçik (evident) bilgi budur. İnsanların bütün düşünceleri birbirine bağlıdır ve birbirinden çıkar. Bütün öteki bilgilerimizi bu sağlam doğrudan çıkarabiliriz...Descartes'ın bu olumlu şüpheciliği, Fransız düşünürü Pierre Bayle'in (1649-1706) olumsuz şüpheciliğiyle eleştirilmiştir. Bayle'a göre insan usü yanılmaları bulabilir ama hiç bir zaman doğruyu bulamaz. Varlığımızı bile usumuzla tanımlayamayız. Hiç bir bilginin şüphe götürmeyen bir kesinliği yoktur. Matematik belitlerinden bile şüphe etmek gerekir, çünkü deneyler belli sayıdadır ve bir sonraki deneyden nasıl bir sonuç alacağımızı bilemeyiz...Olumlu ve olumsuz bütün şüphecilikler bilimselliğe doğru gidişte büyük çapta yararlı olmuşlardır. İnsan usunun parıltısı olan şüphe, kendi kendini de tarttığından, zorunlu olarak insan usunun kendiliğinin araştırılması sonucunu doğurmuştur. Düşünsel (spekülatif) felsefe, şüpheli araştırmalarla, bilimsel felsefeye ulaşmıştır. Çağdaş bilimsel felsefede eski anlamda bir şüpheciliğin yeri yoktur. Çünkü çağdaş felsefe düşünce alanında kalmaz, düşünceyi deney ve gözlemlerle pratik olarak doğrulamak yoluyla gelişir

¹ Os. Dehriyye, Fr. Atheisme, Al. Atheismus, İng. Atheism, İt. Ateismo) . Tanrıyı yok sayan öğretilerin genel adı...Tanrıtanımazlık (ateizm) , tanrıyı kesin olarak ve açıkça yok saymaktır. Örneğin, tanrıların politik hesaplarla halkı sömürmek için ileri sürülmüş uydurmalarından başka bir şey olmadıklarını söyleyen antik çağ Yunan düşünürlerinden bilgici (sofist) Prodikos gerçek bir tanrıtanımazdır. Antik çağ Yunan düşüncesinde Kirene okulundan Evhemeros'un öğretisi (Evhemerizm) de tanrıtanımaz bir öğretilerdir. Evhemeros'a göre tanrılar, zamanla halkın gözünde büyütülmüş ve tanrılaştırılmış insanlardır...Tanrıtanımazlık, tanrının varlığını dinsel anlayışa uygun olmayan aykırı düşüncelerle belirtenlere de yakıştırılmıştır. Bu anlamda Descartes, Spinoza, kamutanrıcılar ve doğatanrıcılar tanrıtanımaz sayılmışlardır. Gerçekte bu öğretiler tanrıtanır öğretilerdir, çünkü tanrıyı şu ya da bu biçimle düşleseler bile sonuç olarak tanrı düşüncesinde birleşirler.

Vahiy ve İrfani Mükâşefe

Bazıları vahyin irfani bir tecrübe olduğunu kabul etmektedirler. Bu ruhun inancına göre dini metinlerde Cebrail Allah-u Teala tarafından vahiy getiren bir kimse olarak adlandırılmıştır ve bu tabir temsili ve sembolik bir ifadedir.

Sevanih-i Mevlevi adlı kitabın yazarı şöyle diyor: “His taraftarları¹ açısından idrak vasıtası zahir hisleri olduğu gibi tasavvuf ve irfan ehline göre de idrak vasıtası ve yolu hakiki anlamda gizli his ve deruni histir. Onların inancına göre bu idrak peygamberlere has bir idrak değildir. Evliya ve Allah’ın seçkin kulları için de bu his ortaya çıkmaktadır. Ama fark itibari ile evliyanın deruni hissi ilham ve enbiyanın gizli ve deruni hissi ise vahiy olarak adlandırılmaktadır.

“Sofiler, bunu halktan gizlemek için gönül vahiy demişlerdir”

Daha sonra aynı yazar şöyle demektedir: başka bir yol da şudur ki melekutî kuvve tecessüm etmekte ve müşahade edilmektedir. İlahi mesajı iletmektedir. Mevlana’nın getirmiş olduğu örnek ise şudur: İnsan bazen rüyada bir kimsenin kendisiyle konuştuğunu görmektedir. Oysa o

¹ (Os. İhsasiyye, Fr. Sensualisme, Al. Sensualismus, İng. Sensualism, İt. Sensualismo) . Bilginin duyularımızla elde edilebileceğini ileri süren öğretilerin genel adı...Duyumculuk, bilgilerimizin akıldan geldiğini savunan usçuluk ve doğuştan beri bizimle beraber bulunduğunu savunan doğuştancılık öğretilerine karşıt bir öğretilerdir. Antik çağ Yunan düşüncesinde Protagoras (İ. Ö. 485-411) , Demokritos (İ. Ö. 460-450) gibi düşünürler duyumculuğu savunmuşlardır. Protagoras’a göre bizim için var olan ancak duyduğumuz şeylerdir, duymadığımız şeyler bizim için yok demektir. Her kişinin bilebileceği kendi duyumu olduğuna göre ne kadar insan varsa o kadar da gerçek var demektir. Duyularımızın dışında başkaca bir bilgi edinemeyeceğimiz için ilk nedenleri araştırmak boşunadır. İnsan, kendisi için erişilebilecek tek şey olan kendisiyle yetinmelidir. İnsan her şeyin ölçüsüdür. Demokritos’a göre de bilginin tek kaynağı duyumdur, duyulardan geçmeyen düşüncede var olamaz. Aristippos ve Timon’un duyumcu şüphecilikleri de şöyle özetlenebilir: Eşyanın kendiliğinden bilgisi yoktur...Pyrrhon, Knossos’lu Enisidemos da bu düşüncededirler...İngiliz düşünürü John Locke (1632-1704) da duyumcudur. Lock’a göre insan doğduğu zaman akıl kâğıdı bomboştur, bu kâğıt giderek duyuların getirdikleriyle dolar...Fransız ansiklopedicileri ve maddecileri de duyumcudurlar...Duyumculuğu, deney alanında güçlendiren Fransız düşünürü Condillac (1761-1780) olmuştur. Condillac, duyumculuğu tanıtlamak için taştan bir heykel tasarlamıştır. Heykele sadece tek duyu, koku alma duyusunu vermek bile bilgilerin ancak duyular yoluyla elde edilebileceğini tanıtlamaktadır. Heykele sadece tek duyu koku alma duyusunu vermek bile bilgilerin ancak duyular yoluyla elde edilebileceğini tanıtlamaktadır. Heykele bir menekşe uzatırsak, o bize göre menekşe koklayan bir heykel, kendine göre salt menekşe kokusudur. Heykelin burnundan menekşeyi çekip yerine bir gül uzatınca karşılaştırma başlar, heykel biri şimdiki duyumla öteki artık var olmayıp izlenim sürüp giden duyumla ilgili iki var olma biçimi içinde kalır. Artık, eskiden var olmuş bulunduğu durumda olmadığını anlamıştır. İlk bilgi budur. Kokuların çoğalmasında bilgileri de çoğaltır. Karşılaştırmalar iyi kokularla kötü kokuları belirtir, iyi kokuların mutluluğu başlar, anılar meydana gelir, iyi kokuların hazzına yönelerek kötü kokuların eleminden kaçılır, yargılara varılır. Heykel, sadece koku alma duyusundan yola çıkarak birçok soyut kavramlara da erişmektedir. Örneğin bir kokudan başka bir kokuya geçiş heykelde geçmiş düşüncesini doğurur. Koku alma duyusuna, birer birer öteki duyular da eklenerek deneyler çoğaltılınca düşüncelerin daha geliştikleri görülür. Bilgileri çoğaltmak ya da azaltmak yetmektedir. Bilgi, duyuların gücü ya da sayısıyla orantılıdır...Diderot (1713-1784) da 1749 yılında Londra’da şöyle yazıyor: “Körlerin erdemli olabileceklerine inanmıyorum madam. Bir kör için işeyen biriyle hiç ses çıkarmadan kanı boşalan biri arasında ne ayrılık var? Ab madem, bilerseniz, bir körün erdemi bizimkinden, bir sağırın erdemi bir körün erdeminden ne kadar başka. Bizimkinden daha çok duyuları olan biri de bizim erdemimizi, kötü bir şey söylemeye dilim varmıyor, ne kadar kusurlu bulurdu.”

zaman kendisi dışında başka birisi orada yoktur. Lakin uykuda başkasının var olduğunu sanmaktadır.

Söylenecek bir şey daha kaldı ama onu ben söylemeyeceğim, sana onu ruh'ul kudüs bensiz söylesin. Hayır, hayır ruh'ul kudüs değil, sen kendin kendi kulağına söylersin. Orada hakikatte ne ben varım ne benden ne başkası, sen de bensin zaten canım efendim. Bu rüyaya benzer. Uykuya daldın mı kendinden geçer, fakat yine kendinden kendine gelmiş olursun. Kendini duyar, dinler de senden başka gizli bir adam rüyada sana söz söylüyor sanırsın.”¹

Diğer bazısından ise şöyle dediği nakledilmiştir: Resullerin müşahade etmiş olduğu Cebrail Peygamber'in hazinesinde gizli olan bir şeydir. Yani vahiy vasıtası olan Cebrail'in hakikati bir dış hakikat değildir. Peygamber'in içinde bulunmaktadır. Ama onun kendisi dışında olduğunu sanmaktadır. Seyyid Ahmed Han-i Hindi ise bütün dini kavram ve marifetleri yeni ilimler esasınca yorumlamaya çalışıyordu. Ona göre vahyin mebdei peygamberlerin kalbidir. Vahiy nereden kaynaklanmaktadır? Ona göre bizzat peygamberlerin içinden kaynaklanmaktadır; dışından değil. Sevanih-i Mevlevi adlı kitabın yazarı söz konusu görüşleri naklettikten sonra din ve vahiy kaynağının bu görüş esasınca soru altına girdiğini ve gaybi bir kaynağın artık ortada kalmadığını anlatmaktadır. Eğer hakikat böyle olsaydı o halde her gönül sahibi kimse bir peygamber sayılırdı. Eğer nübüvvet ve peygamberlik bu müşahade ve keşif olsaydı bu görüş üzere her gönül sahibi olan kimse peygamber kabul edilirdi. Dolayısıyla da söz konusu kitabın yazarı bu itiraza teslim olarak verdiği cevapta şöyle demektedir: Bu itiraz Eşariye mezhebine de yapılabılır. Yani aynı sorun orada da vardır.” Dolayısıyla yazar bu soruya cevap vereceğine onların da böyle bir sorunla karşı karşıya olduğunu dile getirmektedir.²

Bu esas üzere biz bazı tasavvuf ehlinin veya irfani ve sofiyane düşüncelerin etkisi altında kalan kimselerin ortaya atmış olduğu böyle bir görüşle karşı karşıya bulunmaktayız. Bazı dindar aydınlar da bu konuyu dile getirmişlerdir. Anlaşıldığı kadarıyla Hıristiyanlık dünyasında da bazı Hıristiyan kelamcılar bu görüşü dile getirmişlerdir. O halde dini tefekkür alanında öyle bir görüş ortaya atılmıştır ki nübüvvet ve risalet alanındaki vahiy hakikati irfani müşahade ve mükaşefe türünden sayılmaktadır.

İnceleme ve eleştiri

Bu görüşü incelemek ve eleştirmek için her şeyden önce irfan ehli açısından irfan ve vahiy, mükaşefe ve müşahade hakikatinin ne olduğunu bilmek gerekir. Elbette şu hakikati de göz önünde bulundurmak gerekir ki arif ve sufi diye meşhur olan kimseler arasında çok çeşitli görüşler göze çarpmaktadır. Bu araştırma sayesinde arifler ve sufiler arasında ortak bir görüş ortaya koyabilmek mümkün değildir. Nitekim kelamcılar müfessirler ve diğer görüş sahibi kimseler arasında da çok farklı görüşler vardır. Elbette bu ihtilaflar irfan ehli arasında daha çoktur. Zira onlar genellikle kendi konularını sembolik, kavram ve terimlerle açıklamaktadırlar. Bu açıdan sufi ve arif kimselerin sözleri hakkında acele hüküm vermemek gerekir. Yani sözlerini anlamak için bütün ifadelerini göz önünde bulundurmak gerekir. Bir ifadeyi nakletmek veya bir kıta irfani şiir okumakla arif kimsenin görüşü orta yere konulamaz. Fırsatın sınırlı oluşu

¹ Muhammed Mevlevi, Mesnevi, üçüncü defter

² bkz. Tahlili vahiy ez didgah-i İslam ve Mesihîyyet, s. 59-61

sebebiyle uygun olanı şudur ki bu konuda Muhyiddin-i Arabi'nin sözlerini nakledeyim. Zira Muhyiddin-i Arabi İslami irfan dünyasında irfani seçkin şahsiyetlerinden biri olarak ele alınmış ve Şeyh-i Ekber diye anılmıştır. Teorik irfan alanında zamanının büyük şahsiyetlerinden biri sayılmıştır.

İrfani Müşahede ve Mükāşefe

İbn-i Arabi Futuhat'ul Mekkiyye adlı kitabının iki babını irfani şuhud ve mükāşefeyi açıklamaya özgü kılmıştır. Bir bölümünde mükāşefeyi diğer bir bölümünde ise müşahedeyi ele almıştır. Özetle şunu söylemek gerekir ki müşahade ve mükāşefe bir dizi gaybi ve tabiat ötesi hakikatleri derk etme aracıdır. O halde hem mükāşefe ve hem de müşahade hususunda bir şahıs için böyle bir halet ortaya çıkacak olursa, o kimse bir takım tabiat ötesi hakikatleri elde etmektedir. Şu farklılıkla ki müşahade hususunda, müşahade ettiği şey surettir. Mükāşefe hususunda ise keşfettiği şey mana türünden bir şeydir. O halde mükāşefe ve müşahade arasındaki farklılıklardan biri de şudur ki müşahade, bizzat bir takım şeyleri görmektir. İnsan bir şeyin hakikatini temsili bir şekilde müşahade etmektedir. “O, ona normal bir erkek kılığında görünmüştü.”¹

Yani, hissi bir kalıbı vardır. Bir boyutu ve bir şekli söz konusudur. Duyma veya görme organıyla işitmekte veya görmektedir; ya da hatta dokunmakta, zevk almaktadır. Velhasıl müşahede söz konusu olan surettir. Şekil, suret ve kalıplar ise görülmeye ve işitmeye müsait şeylerdir. Elbette bunlar, zahiri göz ve kulak değildir. Belki, insan rüya aleminde bir takım şeyler görmekte veya sesler işitmektedir. İrfani müşahade de işte böyledir. Oysa mükāşefede mana söz konusudur. Mükāşefe hususunda suret diye bir şey yoktur. Arif için keşfedilen şey, işin hakikati ve manasıdır. Hakikatte insan müşahade yoluyla mükāşefeye erişmektedir. Bu yüzden ariflerin dediği gibi mükāşefe, müşahadeden daha kamil ve incedir. Her müşahadenin özel bir hükmü vardır. Yani müşahade ettiğimiz her şeyin mutlaka bir anlamı ve hükmü vardır. Eğer bir kimse bu zahirden geçip, batın ve bu zahirin anlamına nüfuz edecek ve ilgili şeyleri elde edecek olursa bu mükāşefedir. Ama konunun daha da bir açıklığa kavuşması için şöyle söylemek gerekir ki, insan belli bir hedefe doğru hareket halinde olan bir şeyi gördüğü zaman, müşahade ettiği şey, hareket halinde olan bir nesnedir. Ama harekete geçiren şeyi görmemektedir, sadece harekete geçen şeyi görmektedir. Ama varlığını keşfetmektedir. Elbette bu keşif, teorik güç ile olur. Müşahadenin mükāşefeden ayrı olduğunu söylemeye çalışmaktadırlar. Onlara göre mükāşefe mana ile ilgilidir. Muhyiddin Arabi şöyle diyor: “Hak Teala'nın zatı müşahade edilebilecek olsaydı, bu müşahade mükāşefeden daha üstün olurdu. Ama böyle bir şey mümkün değildir. Müşahedeler, genellikle zat tecellilerinde ortaya çıkmaktadır. Bizzat Vacib'ul Vü-cud'un zatı, hiç kimse için müşahade edilemez. Şuhud ve müşahade tecelliler hususundadır. O tecelliler de suret ve temessül kalıplarında hayal aleminde (yani madde aleminden farklı olan bir alem) herhangi bir maddeye sahip değildir. Ama boyut, şekil ve miktar gibi özellikleri, söz konusudur. Bazen de his ve zahir aleminde ortaya çıkabilir. Örneğin Dihye-i Kelbi, hikayesinde olduğu gibi. Onlar, her haliyle müşahededir. Ama bu müşahedeler vasıtasıyla insan, bu zahiri

¹ Meryem suresi, 17. ayet

kalıbın gerisinde olan mana ve hakikate intikal edecek olursa, buna da mükāşefe denmektedir.

1

Muhyiddin-i Arabi, mükāşefe babında şu hususu önemle vurgulamaktadır ki bir kimse keşif ve irfani müşahedeler ehli olunca ve tabiat ötesi gayb aleminden bir takım hakikatleri derk edince bunu hiç kimse için beyan etme hakkına sahip değildir. Muhyiddin-i Arabi, “Meclisler birer emanettir” nebevi hadisini, Allah ile ünsiyet yeri ve gayb alemini diye tefsir etmektedir. Dolayısıyla bunlar, insanın eline geçen birer emanettir. Ehliyeti olan kimseler dışında hiç kimseye beyan etme hakkına sahip değildir.

Tür Birliği veya Mertebe Birliği

İrfan ehlinin kelimelerinden anlaşıldığı kadarıyla vahiy ve ilham, irfani müşahede veya mükāşefe türündendir. Yani vahiy ve ilham hususunda söz konusu olan şey, bildik olmayan bir yolla hiç kimseden bir şey öğrenmeden, her hangi bir şeyi okumadan veya düşünmeden tabiat ötesi hissi olmayan bir dizi hakikatleri, elde etmesidir. Özetle bu irfani müşahede ve mükāşefe türünden olan ilham ve vahiydir. İrfan ehlinin sözleri buraya kadar şüphe edilmeyen sözlerdir. Ama bunların türü bir olduğunda vahiy olarak adlandırılan mertebe, yani şeriat ve nübüvvet vahyi, mertebesi de irfanın ortaya attığı mükāşefe midir veya eğer mükāşefe türünden ise, peygamberlere özgü olan bir tür mükāşefe midir? İşte bu, tartışılması gereken çok önemli bir husustur. Zira iki şey, çeşitli açılardan aynı özelliklere sahip olduğunda veya türleri bir sayıldığında, bu onların bütün mertebelerde veya özelliklerde bir olduğu anlamında değildir. Bu çok önemli bir husustur. Eğer türsel birlik, bütün açıdan birliği gerektirecek olursa, vacib’ul vücud ve mümkün’ül vücud da bir olur. Neden ve sonuç da bir sayılır. Zira, mümkün ve vacib’ul vücud veya neden ve sonuç varlığının hakikat türü farklı değildir. Farklılık sadece mertebeler hususundadır.

“Zenginlik ve fakirlik mertebe olarak farklıdır.

Tıpkı nur gibi biri güçlü, biri zayıftır.”

O halde şu hususu göz önünde bulundurmak gerekir. Dolayısıyla ben, bazılarının düşünce ve derk hususunda düştükleri ve düşünmelerine engel teşkil eden hatanın tür ve hakikat birliğini mertebe birliğiyle karıştırmak olduğunu sanıyorum. Bu esas üzere onlar, “nübüvvet vahyi irfani keşfin kendisidir” demişlerdir. Bu esas üzere burada iki husus söz konusu edilmektedir. Birinci husus, irfan ehli örfünde vahiy ve ilhamın irfani mükāşefeler türünden olduğunun iddia edilmesidir. İkinci husus ise şudur ki bunlar, tür açısından bir oldukları taktirde dakik bir şekilde, bunların aynı şeyler olduğunu iddia edebilir miyiz? Şüphesiz nebevi mükāşefeler, irfani mükāşefelerden farklı bir takım özelliklere sahiptir.

Muhyiddin-i Arabi ve diğer bazı kimselerin açıkça beyan ettiği gibi şeriat ve nübüvvet vahyi, irfani müşahedeler ve mükāşefelerin bütün mertebelerinden daha seçkin bir konuma sahiptir. Eğer Mesnevi-i Mevlana gibi irfan ehlinin diğer sözlerinde vahiy ve irfani mükāşefenin hiçbir farklılık içinde olmadığı gibi sözlere rastlanıldığı taktirde bu sözleri uygun bir şekilde yorumlamak gerekir.

¹ el-Futuhat’il Mekkiyye, c. 12, s. 486-487

Özel ve Genel Vahiy

Bu tür sözlerin yorumlarından biri esasınca söylemek gerekir ki bu kimseler, vahyi genel ve özel vahiy diye ikiye ayırmışlardır. Muhiyiddin-i Arabi, Seyyid Haydar Amili ve diğer kimseler, bu ayırımı yapmışlardır. Muhiyiddin, önce vahyin ne zaman başladığını sormakta, daha sonra da şöyle cevap vermektedir: “Vahiy iki kısımdır: Birincisi genel, diğer ise özel vahiy. Eğer bu soru genel vahiy ile ilgili ise, yaratılışın başlangıcından itibaren başladığını söylemek gerekir. Çünkü genel vahiy bütün varlıkları kapsamaktadır. İnsanlara ve meleklerle özgü bir şey değildir. Cansız varlıklar, bitkisel yaratıklar, gökler, yeryüzü ve Allah’tan gayri her şey ilahi vahiydir.” Muhiyiddin-i Arabi, daha sonra bu sözlerine kanıt olarak bir takım Kur’an ayetlerini getirmektedir: “Örneğin şu ayeti zikretmiştir: “**Rabbin bal arısına vahyetti**”¹ Bu ayet, hayvani vahiy beyan etmektedir. Yani canlı varlıklarla yapılan vahiy, bal arısına özgü değildir. **ve her göğe görevini vahyetti**”² Bu ayet, göklere vahiy edildiğini beyan etmektedir. Dolayısıyla bütün doğal varlıkları kapsadığı söylenebilir. Kur’an-ı Kerim insan hakkında şöyle buyurmaktadır: {7} **وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا**

“Nefse ve ona ‘bir düzen içinde biçim verene, sonra ona fücürünü (sınır tanımaz günah ve kötülüğünü) ve ondan sakınmayı ilham edene (andolsun).”³

O halde genel vahiy yaratılışın ilk anından itibaren başlamıştır. Yani rububi makamdan bir sır alemine tecelli etmiştir. Dolayısıyla da ortak bir anlam olarak bu alem ile tabiat ötesi alem arasında bir irtibat vardır. Bu anlam, bütün varlıklarda uyarlanmaktadır. Bu yüzden Kur’an-ı Kerim bütün varlıkların Allah’ın kelimeleri olduğunu söylemektedir. Nitekim Kur’an-ı Kerim, nübüvvet vahiy hakkında şöyle buyurmaktadır:

“Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur.”⁴

Bütün varlıklar hakkında ise, Kur’an-ı Kerim şöyle buyurmaktadır:

“De ki: ‘Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa’”⁵

Ama özel vahiy, insanlara yapılan vahiydir. Mükellef olanlara yapılan vahiydir. İnsan da bu mükelleflerden biridir. Bu mükelleflere özgü özel vahiy ise yine kendi içinde iki kısımdır:

1- Şeriat sahasında beşer ile ilgili vahiy. Bu vahyin kategorisi, olması gerekenler ve olmaması gerekenler, başka bir ifadeyle, emirler ve yasaklardır.

2- Beşer ile ilgili vahiy. Bu vahyin muhatabı beşerdir ve şeriat ile ilgili değildir. Yani şeriat ile ilgili vahiy, peygamberlere mahsustur. Peygamber olmayanların bu hususta bir payı yoktur. Ama şeriat ile ilgili olmayan vahiy, peygamberler ve veliler arasında ortaktır ve buna da ilham denmektedir.

Bu söylenenler esasınca, vahiy üç kısımdır:

¹ Nahl suresi, 68. ayet

² Fussilet suresi, 12. ayet

³ Şems suresi, 7. ayet

⁴ Şura suresi, 51. ayet

⁵ Kehf suresi, 109. ayet

1- Genel vahiy ki Allah'tan gayri her şeyi kapsamaktadır.
2- Özel vahiy ki peygamberleri ve diğerlerini kapsayan mükellefler ile ilgili vahiy (özel vahiy)

3- Şeriat babında peygamberlere özgü vahiy (daha özel vahiy)

Muhyiddin şöyle diyor: “Şeriat sahibi Peygamber'e de şeriat sahası dışında vahiy inebilir. Bu tür vahiy de, peygamberlere özgü bir vahiy değildir. Aksine evliyanın da ortak olabildiği türden bir vahiydir.”

Muhyiddin-i Arabi daha sonra şöyle diyor: “Nübüvvetten, özellikle de Peygamber-i İslam'ın nübüvvetinden sonra nübüvvet ve şeriat kapısı kapandığı için ilahi veliler, eğer gaybi hakikatlerden nasiplenirlerse, sadece bu şeriatı anlamak hususunda geçerlidir. Artık yeni bir şeriat söz konusu değildir.”¹

Bütün bu bilgiler, dikkatle incelendiği takdirde şöyle söylemek gerekir ki eğer Mevlana ve diğerlerinin sözlerinde nübüvvet vahyinin irfani keşfin aynısı olduğu ile ilgili sözler görülecek olursa, burada şeriat ile ilgili olan vahyin dışında bir vahiy kastedilmiştir. Dolayısıyla onların nübüvvet ve şeriatı, irfani şuhut ve keşfin aynısı kabul ettiğini söylemek doğru değildir.

¹ Futuhat'il-Mekkiye, c. 2, s. 58

Kur'an ve Rivayetlerde Vahyin Türleri ve Mahiyeti

Muhammed Zakir Hüseyini

Vahyin Aslı

Vahyin manası, Rağib-i İsfahani'nin "Müfredat" adlı kitabında dediği gibi hızlı işaret anlamında gelmektedir. Bu hızlı işaret, ister sembolik bir sözle beyan edilsin, ister kelami terkipten uzak bir sesle, ister baş, el, göz gibi organlarıyla işaret ederek veya yazarak olsun hiç fark etmez. Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere, vahiyde işaret ve sürat anlamları gizli bulunmaktadır. Bu esasa, peygamberlerin gayp alemi ve Allah'ın temiz zatıyla hızlı ve gizli irtibatı için, bu kelimedden istifade edilmiştir.

Ruh'ul Meani tefsirinde Allame Seyyid Muhammed Alusi, vahyi şöyle tanımlamıştır: "Vahiy, gizli bir şekilde başka birine bir anlamı ilka etmektir. Bazen peygamberlere melek gönderilmesi ve bazen de ilham anlamına gelmektedir."

Vahyin Türleri

Kur'an'da vahyin türleri, Şura suresi 51. ayette beyan edilmiştir.

وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحِيًّا

"Allah bir insanla ancak vahiy suretiyle veya perde arkasından konuşur"

Bu vahiy bazen Allah'ın sözlerini perde arkasından işitmek şeklinde gerçekleşmektedir.

“veya perde arkasından.”

Öyle ki Hz. Musa, Tur dağında konuşuyor ve Allah'ın atmosferde icat ettiği ses dalgaları yoluyla cevabını işitiyordu. Vahyin diğer bir türü ise, Allah tarafından bir elçi gönderilmesi şeklindedir.

رَسُولًا أَوْ يُرْسِلَ

“yahut bir elçi gönderir.”

Yani vahiy meleği olan Cebrail İslam Peygamber'ine nazil olmaktadır. Bu esnada ilahi elçi, Allah'ın izniyle, Allah'ın istediği şeyi, Peygamber'e vahyetmektedir.

فَبِوَجْهِ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ

“izniyle, dilediğini vahyeder.”

Elbette İslam Peygamber'ine vahiy, bu üç yola mahsus değildir. Başka yollarla da kendisine vahiy edilmiştir. Ayrıca dikkat etmek gerekir ki, kalbe ilka yoluyla yapılan vahiy, bazen uyanırken yapılmakta, bazen de uykuda ve sadık rüya ile gerçekleşmektedir. Nitekim İbrahim hakkında İsmail'i boğazlaması emri kendisine böyle bildirilmiştir. Elbette bazı kimseler burada İbrahim'e yapılan vahyin, perde gerisinden yapılan vahiy olduğunu söylemişlerdir.

Bazı kimselerin inancına göre, vahiy meleği vasıtasıyla vahyin nazil olması, dört şekilde gerçekleşmektedir. Bunlardan biri, vahiy meleği, Peygamber’e zahir olmaksızın, vahyi Peygamber’in ruhuna ilka etmektedir. Nitekim Peygamber’den nakledilen bir hadiste şöyle yer almıştır: “Şüphesiz Ruh’ul-Kudus, ruhuma üfledi ki...”

Bir şahıs İmam Ali’ye (a.s) vahiy hakkında bir soru sorunca, İmam, vahyin yedi kısım olduğunu bildirmiştir:

1- Nübüvvet ve risalet vahyi: Tıpkı şu ayette bildirildiği gibi:

إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ
وَالْأَسْبَاطِ وَعِيسَى وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَارُونَ وَسُلَيْمَانَ وَأَتَيْنَا دَاوُودَ زَبُورًا

“Biz Nuh’a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. Ve (nitekim) İbrahim’e, İsmail’e, İshak’a, Yakub’a, esbâta (torunlara) , İsa’ya, Eyyüb’e, Yunus’a, Harun’a ve Süleyman’a vahyettik. Davud’a da Zebûr’u verdik.”

2- İlham anlamında vahiy: Tıpkı şu ayette bildirildiği gibi: رَابِعًا وَاللَّحْلِ إِلَى رَبِّكَ إِلَى النَّحْلِ “Rabbin bal arısına vahyetti: “

3- İşaret anlamında vahiy: Tıpkı şu ayette bildirildiği gibi: فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ أَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَأَوْحَى إِلَيْهِمْ أَنْ سَبِّحُوا بِحَمْدِ اللَّهِ فِي حَمْدِهِ وَحَمْدِ اللَّهِ عَشِيًّا “Sabah akşam Allah’ı tesbih edin, diye işaret etti.”

Hz. Zekeriyya işaretle Meryem’e sabah akşam, Allah’ı tesbih etmesini söylemiştir.

4- Takdir anlamında vahiy: Tıpkı şu ayette bildirildiği gibi: وَأَوْحَى فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرًا “ve her göğün işini kendisine bildirdi.”

Yani Allah, her göğün emrini, taktir etmiştir.

5- Emir ve destur anlamında vahiy: Tıpkı şu ayette bildirildiği gibi:

وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي

“Hani havarilere vahiy yolu ile, “Bana ve peygamberime inanınız, diye direktif vermiştim”

Yani, “havarilere emrettim” anlamındadır.

6-Yalan atma anlamında vahiy: Tıpkı şu ayette bildirildiği gibi:

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا

“Aldatmak için birbirlerine cazip sözler fısıldayan cin ve insan şeytanlarını her Peygamber’e düşman yaptık. Bu şeytanlar ahirete inanmayanların kalplerinin o sözlere yönelmesi, ondan hoşnut olması ve kendilerinin işledikleri suçları işlemeleri için böyle yaparlar.”

Yani, “her Peygamber karşısında birbirine yalan söyleyen insan ve cinlerden düşman şeytanlar karar kıldım.” anlamındadır.

7- Haber anlamında vahiy: Tıpkı şu ayette bildirildiği gibi:

وَجَعَلْنَا لَهُمْ آيَةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ

“Onları emrimizle insanlara doğru yolu gösteren imamlar kıldık. Ve onlara hayırlar yapmayı vahyettik”

Yani, “Onları bizim emrimizle hidayet eden önderler kıldık ve onlara iyi işleri haber verdik” anlamındadır.

Vahyin ve türevlerinin bütün bu kullanım örneklerinden anlaşıldığı kadarıyla vahiy, iki tümel bölüme ayrılmaktadır: Teşrii vahiy ve tekvini vahiy. Teşrii vahiy, Peygamber’e yapılan

vahiydir. Allah ile peygamber arasında özel bir ilişkidir. Peygamberler, ilahi emirleri ve hakikatleri bu yolla elde etmektedir. Tekvini vahiy ise hakikatte Allah'ın evrendeki farklı varlıkların içinde karar kıldığı içgüdüler, kabiliyetler, şartlar ve özel tekvini kanunlardır.

Vahyin Gizemli Hakikati

Vahyin mahiyeti hakkında bir çok söz edilmiştir. Ama bu gizemli irtibat, bizim idrak gücümüzün dışında kaldığı için bu konuda apaçık bir portre sunulamamıştır ve hatta bazen, bu tartışmalar, büyük bir çıkmaza sürüklenmiştir. Buna rağmen, bu konuda eski ve yeni filozofların bazı yorumlarını aktarmak istiyoruz.

a- Eski filozoflardan bazı yorumlar.

Bu grubun inancına göre vahiy, Peygamber'in nefsinin, ortak his ve hayal alemi üzerine gölge salan faal akılla ittisalinden ve irtibatından ibarettir. Zira onlar, insani ruhun üç güce sahip olduğuna inanmaktaydılar:

- 1- Hiss-i Müşterek (ortak his) ki bu güçle duyulur suretler idrak edilmektedir.
- 2- Hayal gücü ki bu güçle de insan zihni tikel suretleri derk etmektedir.
- 3- Akıl gücü ki insan bu güçle de tümel suretleri derk etmektedir.

Onların inancına göre güçlü ve kamil bir ruh, en kısa müddet zarfında en kapsamlı bilgileri Allah'ın emriyle faal akıldan elde edebilir. Hayal gücü her ne kadar güçlü olursa, daha iyi bir şekilde bu kavramları hissi suretlere büründürebilir ve her ne kadar hiss-i müşterek (ortak his) güçlü olursa, insan harici hissedilir suretleri daha iyi derk edebilir. Daha sonra da peygamber fevkalade güçlü bir ruha sahip olduğundan, faal akılla irtibat ve ittisalinin çok fazla olduğu neticesine varmışlardır. Bu sebeple çoğu zaman bilgileri tümel olarak faal akıldan alabilir ve onun hayal gücü çok güçlü olduğundan ve aynı zamanda akıl kuvvesine tabii olduğundan dolayı, o tümel suretlere faal akıldan elde ettiği uygun hissedilir suretler verebilir ve zihin ufkunda hissedilir örtüler içinde görebilir. Örneğin eğer o tümel hakikatler, anlamlar ve hükümler türünden olursa, onları oldukça hüznü lafızlar suretinde belagat ve fesahatin doruğunda nihai bir kemale sahip şahsın dilinden dökülen kelimeler suretinde işitebilir ve hayali gücü hiss-i müştereke (ortak hisse) tam egemen olduğu için de bu suretlere hissi boyut kazandırabilir, böylece de peygamber o şahsı gözüyle görebilir ve kelimelerini kulağıyla işitebilir.

İslam bilginleri, bu varsayımına şu şekilde cevap vermişlerdir: “Bu açıklama temelsiz öncüllere dayandığı için reddedilmiştir. Zira aynı zamanda vahiy ile ilgili ayetlerle uyum içinde değildir. Kur'an ayetleri, açık bir şekilde vahyin Allah ile bir tür irtibat olduğunu ifade etmiştir. Bu irtibat, bazen ilham yoluyla, bazen vahiy meleği vesilesiyle ve bazen de ses dalgalarını işitme şekliyle gerçekleşmiştir. Bu teorinin diğer bir önemli problemi de şudur ki peygamberi filozoflar ve dâhi kimselerle eşit konuma indirgemektedir. Aralarındaki tek fark, güya sadece daha güçlü bir akla ve ruha sahip olmalarıdır. Oysa bildiğimiz gibi vahiy yolu, akli idrak yolumdan apayrı bir yoldur. Bu grup filozoflar, istemeden vahiy ve nübüvvet temellerini tahrif etmeye yönelmişlerdir.

b-Yeni Filozoflardan Bir Grubun Yorumu

Bu grup filozoflar, özet olarak vahyi, batın şuuru veya bilinç altı mahzarlarından biri olarak kabul etmektedirler. Batılılar, 16. asra kadar vahye inanmaktaydılar. Ama yeni ilim, bütün ruhi

ve tabiat ötesi konuları inkar ettiği için, vahiy meselesi de efsane sayılmıştır. Ama yine 19. asırda alimler, hissi delillerin yardımıyla vahyi ispat etmişlerdir. Bu tür konuları, tecrübi ve ameli bir üslub esasınca sürdürmüşlerdir ve bir takım sonuçlar elde etmişlerdir. Elbette bu sonuçlar, İslam alimlerinin görüşünden farklı sonuçlardır. Ama böylelikle, bir zamanlar hurafe sayılan konular ispat edilmiş oldu.

Özetle, bu gruba göre vahiy bilinç altının tecellisi ve ortaya çıkışıdır. Tabiatıyla bilinçten daha güçlüdür. Peygamberler, fevkalade yüce insanlar olduğu için onların bilinç altları, oldukça güçlü idi ve onların fikri üretimleri, oldukça önemli ve dikkate değer idi.

Elbette açıkça bilindiği gibi bu grubun inandığı şeyler, sadece bir varsayımdır. Bu konuda hiçbir delil ortaya konulamamıştır. Hakikatte onlar, peygamberleri, fikri deha ve azametli bir şahsiyet sahibi kimseler olarak tanıtmışlardır. Onlar, bunu söylerken peygamberlerin varlık aleminin yaratıcısıyla olan ilişkisini ve peygamberlerin kendi varlıkları dışında Allah'tan elde ettiği ilimleri, kabul etmemişlerdir. Onların bütün yanlışları, vahyi tecrübi ilimlerin ölçüleriyle yorumlamalarıdır. Vahiy hakkındaki bu düşünce, diğer felsefi ve itikadi konular üzerinde de bir çok yanlış etkiler bırakmıştır.

c- Fikri Dâhilik

Yeni filozoflardan bir grubun açıkça belirttiği üzere ise vahiy, peygamberlerin fikri dahiliğinin bir sonucudur. Onlar, peygamberlerin pak fitrata ve fevkalade üstün bir dehaya sahip olduklarını söylemişlerdir. Onlara göre peygamberler, bu temiz fitrat ve üstün dehalalarıyla insanı toplumun maslahatlarını derk ediyor ve öğretiler ve kanunlar şeklinde insanlara sunuyorlardı.

Bu söz, hakikatte peygamberlerin nübüvvetinin apaçık bir inkarıdır ve de peygamberlerin bütün sözlerini yalanlamaktadır. Hatta haşa peygamberleri yalan konuşmakla itham etmektedir.

Vahiy Hakkında Hak Görüş

Şüphesiz biz, vahyin hakikatinden tümüyle haberdar olamayız. Zira vahiy sınırlarımızdan idraklerimizden ve tanınmış irtibatlarımızdan uzaktır. Toprakta olan insan, nasıl olur da varlık aleminin mebeidi ile irtibat kurabilir. Nasıl olur da ezeli, ebedi ve her açıdan sonsuz olan Allah, sınırlı ve mümkün'ül vücud olan bir yaratıkla irtibat kurabilir. Söylenmesi makul olan yegane konu böyle gizemli bir irtibatın varlığı veya imkanıdır. Biz, böyle bir şeyin mümkün olduğu hususunda akli bir delilin olmadığını söylemekle yetinmiyoruz. Aksine biz bu evrende yorumundan aciz olduğumuz nice gizemli ilişkiler de görmekteyiz. Bu irtibatın gösterdiği gibi his ve irtibatlarımızın üstünde bir takım derk ve görüşler de vardır. Biz vahyin altıncı his olduğuna inanıyoruz. Hatta diyoruz ki vahiy, gayp alemi ve Allah'ın temiz zatıyla kurulan bir tür irtibattır ve bizler bu irtibatın hakikatini derk edemeyiz. Elbette etkileri yoluyla bu irtibatın varlığına iman etmekteyiz. Nitekim tabiat aleminde nice bir sürü sırlar vardır ki henüz önemi ve nedeni keşfolmamıştır. Ama beşer hiçbir zaman onları inkar etmemiştir. Hatta hayvanlar aleminde öyle bir takım gizemli varlıklar görmekteyiz ki, bu varlıkları yorumlamaktan aciz durumdayız. Bazen yıl boyunca on sekiz bin kilometre yol kateden göçmen kuşların sır dolu hayatları bizler için açıklığa kavuşmuş mudur? Onların gündüzleri ve karanlık gecelerde yönlerini tayin etmesi nasıl gerçekleşmektedir? Oysa bizler, bir kılavuz ve teknik araçlar olmaksızın onların yolundan çok az bir yolu dahi kat edememekte ve yolumuzu kaybetmekteyiz. Ebu Ali Sina şöyle diyor:

“Kesin deliller engel teşkil etmedikçe duyduğun ilginç şeylerden hiçbirini inkar etme ve bütün ilginç şeylerin mümkün olabildiğine inan.”

Rivayet ve Hadisler Açısından Vahyin Yorumu

Peygamberlerin vahiy mebdei ile bu gizemli ilişkisinin küçük bir boyutunu bizler için açıklayan bir çok rivayetler nakledilmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır:

1- Bazı rivayetlerden anlaşıldığı üzere vahiy meleği Peygamber’e vahiy nazil ettiği zaman Peygamber’in durumu normal bir haldeydi. Ama bu irtibat direkt ve vasıtasız olunca Peygamber çok büyük bir yük hissediyor, hatta kendinden geçiyordu.

İmam Sadık’a (a.s) , “Vahiy esnasında Peygamber’in kendinden geçmesinin sebebi neydi? “ diye sorulunca İmam Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur: “Bu halet kendisiyle Allah arasında hiçbir vasıtanın olmadığı ve Allah’ın kendisi için tecelli ettiği haleteydi.”

2- Cebrail vasıtasıyla vahiy indiği zaman Cebrail oldukça edepli ve saygı dolu bir halde Peygamber’in huzuruna varıyordu. İmam Sadık’tan (a.s) nakledilen bir rivayette şöyle yer almıştır: “Cebrail Peygamber’in (s.a.a) huzuruna varınca efendisinin karşısında oturan bir köle gibi oturuyor ve izin almadıkça asla huzuruna varmıyordu.”

3- Bazı rivayetlerden de anlaşıldığı üzere Peygamber, ilahi başarı ile (batını şahud ile) Cebrail’i çok iyi bir şekilde tanıyordu. Nitekim bir hadiste İmam Sadık’ın (a.s) şöyle buyurduğu yer almıştır: “Peygamber, sadece ilahi başarı ile Cebrail’in Allah tarafından olduğunu biliyordu.”

4- İbn-i Abbas şöyle diyor: “Peygamber şiddetli bir acı hissediyor, mübarek başı ağrıyor ve kendinde fevkalade bir ağırlık hissediyordu. Nitekim Allah-u Teala Kur’an’da şöyle buyurmuştur: **إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا** “Gerçek şu ki, biz senin üzerine bir söz (vahy) bırakacağız.”

İbn-i Abbas sözünün devamında şöyle buyurmuştur: “Ben işittiğime göre Cebrail, altmış bin defa Resul-i Ekrem’e (s.a.a) nazil olmuştur.”

5- İbn-i Abbas’tan rivayet edildiği üzere Nebiyy-i Ekrem, Mekke-i mükerrermede on beş yıl müddetince ikamet buyurmuştur. Yedi yıl boyunca da vahiy kendisine gayb aleminden bir ses şeklinde iniyordu ve Peygamber bir aydınlık görüyordu. Sekiz yıl boyunca ise Peygamber’e vahiy iniyordu.”

Bu hadiste görülen aydınlığın nübüvvetten sonra olduğu yer almıştır. Ama bazı rivayetlerde bu aydınlığın nübüvvetten önce olduğu yer almıştır ki bunun hikmeti de gayp ve melekut alemiyle ünsiyet elde etmek ve vahiy esnasında istikrara kavuşmaktadır. Söylemek gerekir ki, sahih olan rivayetlerin çoğu Mekke-i mükerrermede on üç yıl ikamet buyurduğunu belirtmiştir.

6- Ayşe’den nakledilen bir rivayette –Ayşe bu rivayeti aştırmıştır. Zira o vahyin başlangıcında hazır değildi- şöyle yer almıştır: “Peygamber-i Ekrem’e ilk vahyedildiği zaman sadık rüya şeklinde vahyedilmiştir. Daha sonra Peygamber yalnızlığı seviyor ve Hira dağında uzlete çekiliyordu. Değerli dedesi Abdulmuttalib fil ashabi olayında dua için oraya gitmişti. Peygamber yaklaşık bir ay boyunca orada ibadet ile meşgul oluyor ve daha sonra eve dönüyordu. Yiyecek aldıktan sonra yeniden Hira mağarasında tekrar geri dönüyordu. Sonunda o mağarada Cebrail vesilesiyle ona vahiy nazil oldu. Vahiy nazil olduktan sonra Peygamber (s.a.a) Hatice’nin yanına gitti ve, “beni ört” diye buyurdu. Peygamber’in titremesi geçince olayı

kendisine anlattı. Hatice şöyle buyurdu: “Allah’a yemin olsun ki Allah asla seni üzmeyecektir. Zira sen sıla-i rahim yapıyor, emaneti eda ediyor, zayıflara infakta bulunuyor, helal rızık kazanıyor, misafirlere ikramda bulunuyor ve sıkıntısı olanların yardımına koşuyorsun.”

Daha sonra Peygamber Hatice ile birlikte amcasının oğlu olan Varaka b. Nevfel’in yanına gitti. Peygamber olayı ona da anlattı. Varaka b. Nevfel şöyle dedi: “Allah o meleği Musa’ya da nazil buyurmuştur. Keşke ben de hayatta kalsaydım da, kavminin seni vatanından dışarı sürdükleri zamanı görseydim.” Bunun üzerine Peygamber şöyle buyurdu: “Acaba kavmim beni vatanımdan dışarı mı sürecektir?” Varaka şöyle dedi: “Evet, zira senin getirdiğin şeyi getiren herkese düşmanlık edilmiştir. Keşke ben hayatta olsaydım da, büyük bir gayretle sana yardımcı olsaydım.”

Çok geçmeden Varaka vefat etti. Bir müddet sonra da vahiy kesildi. Vahyin kesilme müddeti hususunda farklı görüşler vardır. Bazılarına göre üç yıl, bazılarına göre altı ay, bazılarına göre ise iki buçuk yıl sürmüştür.

Cabir’den rivayet edildiği üzere Resul-i Ekrem (s.a.a) vahyin kesilmesi hakkında şöyle buyurmuştur: “Yol yürüdüğüm zaman göklerden bir ses işitiyordum. Gözlerimi kaldırıncı Hira dağında gördüğüm meleği görüyordum. O, göklerle yer arasında bir tahtın üzerine oturmuştu. Ben onu gördüğüm zaman dehşete kapılarak yere düştüm. Sonra ayağa kalkıp eve geri döndüm. Evdekilere beni örtmelerini söyledim. Daha sonra Allah-u Teala يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ “Ey bürünüp örtünen” ayetini nazil buyurdu. Ondan sonra birbiri ardınca vahiy nazil oldu.”

Ayşe’den rivayet edildiği üzere Haris b. Hişam, Allah Resulün’den (s.a.a) vahyin nüzul niteliğini sorunca Peygamber şöyle buyurmuştur: “Bazen zil sesine benzer bir ses işitiyordum. Bu vahiy türü, derk açısından en zor olan vahiy idi. Vahiy kesildiği zaman bütün kavramlarını öğreniyordum. Bazen melek bir şahıs suretinde yanıma geliyor, benimle sohbet ediyordu. Onun dediği her şeyi hafızamda tutuyordum.”

Ayşe şöyle diyor: “Vahiy Peygamber’e nazil olduğu zaman, en soğuk günlerde dahi, Peygamber’in alnından terler dökülüyordu.”

Ubade b. Samit’in ise şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Peygamber’e vahiy nazil olduğu zaman büyük bir zorluk hissediyordu ve mübarek yüzü, adeta değişiyordu.” Başka bir rivayette ise şöyle demiştir: “Vahiy nazil olduğu zaman Peygamber mübarek başını aşağı indiriyordum.”

Bir rivayette yer aldığına göre de, Yahya b. Ebu Kesir şöyle demiştir: “Ebu Seleme b. Abdurrahman’a, Peygamber’e nazil olan ilk ayeti sordum. Bana şöyle dedi: “Peygamber’e nazil olan ilk ayet يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ “Ey bürünüp örtünen” ayeti idi.” Ben şöyle dedim: “İnsanlar Peygamber’e nazil olan ilk ayetin اَفْرَأَ بِاسْمِ رَبِّكَ “Rabbinin adıyla oku” ayeti olduğunu söylüyorlar. Ebu Seleme şöyle dedi: “Ben de Cabir’e aynı soruyu sordum ve kendisine senin söylediğin şeyleri iletim. O şöyle dedi: “Ben sadece Peygamber’in bize buyurduğunu söylüyorum. Şüphesiz Peygamber (s.a.a) bizlere şöyle buyurmuştur: “Ben bir ay boyunca Hira dağında itikafa girdim. İtikaf müddetim bitince Hira dağından aşağı indim. Bir ses işittim. Kuzeye, güneye ve arkama baktım. Ama hiçbir şey görmedim. Daha sonra göklere baktım. Bir melek gördüm. Daha sonra Hatice’nin yanına gelerek, “beni ört” dedim. Onlar beni örttüler ve yüzüme soğuk su döktüler. Bunun üzerine يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ “Ey bürünüp örtünen” ayeti nazil oldu. Bu olay, namazın farz olmasından önce gerçekleşmiştir.

Vahiy ve ilham arasındaki farka gelince... Tanım açısından herhangi bir farklılık yoktur. Sadece ilham edilen şahıs nereden, kimin hangi vesileyle kendisine ilham edildiğini bilmemektedir. Ama kendisine vahiy edilen kimse, bu vahyin nereden, kimin tarafından ve hangi vesileyle nazil olduğunu çok iyi bilmektedir.

Felak suresinin Tefsiri

Allame Tabatabai

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ {1} مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ {2} وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ {3} وَمِنْ شَرِّ
النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ {4} وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ {5}

“De ki: “Yarılan karanlıktan çıkan sabahın Rabbine sığınırım. Yarattıklarının şerrinden, çöktüğü zaman karanlığın şerrinden, düğümlere üfleyip tüküren üfürükçülerin şerrinden, kıskandığı zaman hasetçinin şerrinden.”¹

Allah-u Teala bu surede Resulullah’a her kötülükten özellikle de bazı kötülüklerden Allah’a sığınmasını emrediyor. Bu sure, nüzul sebebini beyan eden rivayetlerden de anlaşıldığı gibi Medeni surelerdendir.

“De ki: “Yarılan karanlıktan çıkan sabahın Rabbine sığınırım.”

“Euzu” kelimesi “avz” masdarından türemiştir ve birine sığınarak kötülüklerden korunmak manasınadır. Elbette bu kendisine sığınılan kimse de o kötülüğü defedebilen kimse olmalıdır. “Felk” kelimesi ise yarmak ve ayırmak manasınadır. Ama “felak” diye okunursa “kasas” gibi mef’ul manasını ifade eden sıfat-ı müşebbehe’dir. ² “Kasas” ise bilindiği gibi “kıssa”nın çoğuludur ve mef’ul manasına gelmektedir. Yani hikaye edilen, nakledilen ve kıssa edilen manasını ifade eder. Bu kelime sabah vakti için kullanılmaktadır.”Falak” ışığın zulmeti yardığı ve içinden çıktığı an için kullanılmaktadır. Bu esas üzere ayetin manası şöyledir: “De ki sabahın Rabbine sığınırım. O Rabb ki, karanlığı yarmakta ve içinden nuru çıkarmaktadır.” Bu tabirin kötülüklerden (ki hayrı örten ve hayra engel olandır) Allah’a sığınma konusuyla ilgisi ise herkese aşikârdır. Ama bazıları “Felak” kelimesinin yaratılış vesilesiyle yokluk sırrından ortaya çıkan herhangi bir şey olduğunu söylemişlerdir. Zira yaratılış gerçekte yokluğu yarmak ve varlığı yokluk aleminden varlık alemine çıkarmaktır. Bu esas üzere “felakın rabbi” “yaratığın rabbi” manasınadır. Bazıları ise “falak” kelimesinin cehennemde bir kuyu olduğunu söylemişlerdir. Bu tefsiri bir takım rivayetler de teyit etmektedir.

¹ Nas suresi, 1-5. ayetler

² Benzetmek, benzetilmek. Benzetiş. Bir vasıfta vehmetmek. Aralarında maddi veya mânevi bir münasebet bulunan iki şeyi birbirine benzetmek sanatı. Erkân-ı teşbih: (Teşbihin rükünleri) : 1- Müşebbeh (Benzetilen) , 2 - Müşebbehün bih (Kendisine benzetilen) , 3 - Vech-i şebeh (benzetme ciheti) , 4 - Edât-ı teşbih (Teşbih edatı) Birinci ve ikinciye (Yâni, müşebbeh ve müşebbehün bih) “tarafeyn : İki taraf” denir. Meselâ: “Nuri şecâatte Hazret-i Ali gibidir” denildiğinde: “Nuri” müşebbeh, “şecâatte” vech-i şebeh, “Hazret-i Ali” kelimesi ise müşebbehün bih’dir. “Gibi” kelimesi ise edat-ı teşbihtir.

“Yarattıklarının şerrinden.”

Yani her yarattığının şerrinden; ister insan, ister cin, ister hayvan veya kötülüğü olan herhangi bir şey. O halde “yaratıklarından” kelimesinden tüm yaratıkların kötü olduğu veya bir kötülüğü bulunduğu manası algılanmamalıdır. Zira, bu tabirin tümel/küllü oluşu külliyet/umumiyet ifade etmez.”Çöktüğü zaman karanlığın şerrinden”

Sihahu’l Lügat “gasak” kelimesinin gece karanlığının ilk merhalesine dendiğini belirtmiştir. “Kad Gasaka’l Leyl” denince “gece karanlığı çattı” manasıdır. “Gasiku’l Leyl” ise batı taraftaki şafağın kaybolduğu andır.

“Vakup” ise “vakabe” fiilinin masdarıdır ve girmek manasıdır. Neticede ayetin manası şudur: “Gecenin karanlığından Allah’a sığınırım. O an ki gece karanlığıyla çöküyor.”

Ayeti şerife kötülüğü geceye isnat etmiştir. Bunun nedeni ise karanlığın kötüye kötülüğünü ulaştırmada yardımcı olması hasebiyledir. Bu yüzden görüyoruz ki gece vaki olan kötülükler, gündüz vaki olan kötülüklerden daha çoktur. Ayrıca kötülüklerin saldırısına uğrayan insan gecenin gündüzden daha zayıftır. Ama bazıları demişlerdir ki; “gasık” sadece gece demek değildir. Aksine insana saldıran herhangi bir kötülüktür. Birinci ayette mutlak kötülük zikredilmiş, ikinci ayette ise “karanlığın kötülüğü” zikredilmiştir. Bu tümelden/amm’dan sonra tikelelin/hass’ın zikredilmesidir. Ta ki tikele/hassa daha fazla önem verilsin. Bu surede de tümel/amm şerrin zikredilmesinden sonra üç özel kötülük zikredilmiştir. Birincisi; girdiği zaman gecenin kötülüğünden, ikincisi; sihirbazların kötülüğünden ve üçüncü olarak da düzen ve komplo peşinde koşturan hasetçilerin, çekemeyenlerin şerrinden. Bu üç kötülüğe önem verilmesinin nedeni ise genelde insanın bu üç kötülükten gaflet etmesindedir. Yani bu üç kötülük insan gaflet içinde olduğu zaman saldırıya geçer.

“Düğümlere üfleyip tüküren üfürükçülerin şerrinden.”

Yani sihirbaz ve cadı kadınların şerrinden ki, düğümlere sihir yapmak istedikleri kimselerin aleyhine üfürmektedirler. Bu vasıtayla o insanı büyülemeye çalışmaktadırlar. Sihirbazlar arasından özellikle kadınların zikredilmesi ise sihir ve cadılığın kadınlar arasında daha yaygın olmasındandır. Bundan da anlaşılıyor ki Kur’an-ı Kerim sihirin etkisini onaylamaktadır. Bu ayetin bir benzeri ise şudur: “. . . İşte (insanlar) , onlardan karı ile koca arasını ayıran şeyleri öğreniyorlardı. Ama Allah’ın izni olmadıkça kimseye sihirle bir zarar veremezlerdi. . .” (Bakara 102) Ama bazı müfessirler bu ayetin sihiri kastetmediğini söylemişlerdir. Düğümlere üfürenlerden maksat hileleriyle kocalarını kararından döndüren ve onları istediği yöne sevk eden kadınlardır. O halde “ukat” kelimesinin manası “rey” ve “görüşür”. Düğümlere üfürmek ise kocaların kararını gevşetmekten kinayedir. Ama bu mana doğru bir mana değildir.

“Kıskandığı zaman hasetçinin şerrinden.”

Yani, hasete mübtela olduğu ve deruni hasedini uygulamaya koymaya başladığı an, hasetçinin şerrinden Allah’a sığınırım. Bazı müfessirler bu ayetin kötü gözlü insanların nazar etmesini de kapsadığını söylemişlerdir. Zira, göz etmek/nazar da deruni hasetten kaynaklanmaktadır. Hasetçi insan ilginç ve güzel bir şey görünce haset duygusu uyanır ve o bir tek bakışla zehrini kusar. . .

Durru'l Mensur'da Abd b. Hamid, Zeyd b. Eslem'den şöyle rivayet ediyor: "Yahudi bir şahıs Peygambere sihir yaptı ve bunun sonucunda Peygamber hastalandı. Cebrail bunun üzerine Peygambere Felak ve Nas surelerini indirerek şöyle dedi: "Yahudi bir adam sana sihir yaptı ve bu sihir falan kuyudadır. Resulullah (s.a.a) Ali'yi göndererek o sihri getirtti. Bu sihirlerin düğümlerini çözerken de her düğüm için bir ayetin okunmasını emretti. Ali (a.s) çözdüğü her düğüm için bir ayet okuyordu. Düğümler çözüldüğünde bu surelerde bitmiş oldu. Bunun üzerine Resulullah ayak bağı çözülmüş gibi ayağa kalktı. (c. 6; s. 417)

Tıbbu'l Eimme kendi senediyle Muhammed b. Sinan'dan, O da Mufazzal'dan, O da İmam Sadık'tan bu rivayetin bir benzerini nakletmiştir. Ehli Sünnet'te de çok küçük farklılıklarla nakledilmiştir. Bunların bir çoğunda Zübeyr ve Ammar'ın da Ali ile birlikte gönderildiği yer almıştır ve bu kitapta Ehl-i Beyt İmamları yoluyla bir çok rivayetler de yer almıştır. (Nuru' s Sakaleyn c. 5 s. 718 Tıbbu'l Eimme'den naklen)

Bu rivayetlere itiraz edenler de vardır. Onlara göre Peygamber'in masumiyeti kendisine sihir edilmesine bir engel olmalıdır. Güya Kur'an-ı Kerim Peygamber'e sihir edilemeyeceğini beyan ederek şöyle buyurmaktadır:

"Yahut ona gökten bir hazine indirilse veya bir bahçesi olsa da ondan yese ya! "dediler. O Zalimler, (müminlere) "Siz, ancak büyülenmiş bir adama tabii oluyorsunuz" dediler. Bak senin hakkında ne temsil yaptılar da çıkmaza saplandılar. Artık hiç bir yol bulamazlar (Furkan/89)

Halbuki bu itiraz yersiz bir itirazdır. Zira; müşriklerin Peygamber'in sihirilenmiş olduğunu söylemelerinden maksat, haşa onun akılsız ve deli olduğunu ifade etmektir. Bu ayet işte bu manayı reddetmektedir. Ama Peygamber'in sihir vasıtasıyla hastalanabileceğini reddetmediği gibi masumiyetiyle de çeliştiğini beyan etmemektedir. Hatta Mecmeu'l Beyan'da rivayet edildiği üzere Peygamber, Hasan ve Hüseyin (a.s) 'i yanına çağırarak bu sureleri okumalarını ve zikredilen kötülüklerden Allah'a sığınmalarını söylüyordu. (C. 10/s. 569) Aynı eserde Ukbe b. Amir'den şöyle rivayet edilmektedir: "Resulullah şöyle buyurmuştur: "Bana eşi olmayan sureler nazil oldu. Bunlar Felak ve Nas sureleridir. " (Bu hadisin sahih olduğunu da beyan etmiştir.)

Durru'l Mensur bu hadisi Tirmizi ve Nesai'ye de isnat etmiştir. Bu rivayetin benzerlerini de Taberani'nin "Evset" kitabından İbni Mesud'dan naklen zikretmiştir. (c. 6/s. 416)

Peygamber'in bu sureleri, "Eşi olmayan sureler" diye nitelendirmesinin nedeni de bu surelerin sırf Allah'a sığınma hakkında nazil olması ve diğer surelerin bu özelliğe sahip olmaması olabilir. Durru'l Mensur'da Ahmed, Bezzar, Taberani ve İbni Merduye sahih bir yolla İbni Abbas ve İbni Mesud'dan rivayet etmiştir ki İbni Mesud bu iki sureyi Kur'an'dan siliyor ve şöyle diyordu: "Kur'an'ı Kur'an'dan olmayan şeylerle yanyana zikretmeyin. Bu sureler Kur'an'ın bir cüzü değildir, sadece Resulullah'ın korunması için nazil olmuştur. İbni Mesud bu sureleri Kur'an sureleri olarak asla okumuyordu."

Suyuti Bu hadisi zikrettikten sonra şöyle diyor: Bezzar şöyle diyor: "Sahabelerden hiç kimse bu konuda İbni Mesud'a tabi olmamıştır. Nasıl tabi olsun ki? Zira Resulullah bu iki sureyi namazlarda sure olarak okuyordu. Ayrıca Kur'an'ı Kerim'de de kayıtlara geçmiştir." (Durru'l Mensur c. 6/s. 416)

Tefsir-i Kummi kendi senediyle Ebubekir Hazremi'den şöyle rivayet ediyor: "Ebi Cafer'e dedim ki: "İbni Mesud niçin bu iki sureyi Kur'an'dan siliyordu? Dedi ki: "Babam bu konuda

şöyle diyordu: “Bu onun kendi görüşüdür. Bize göre bu iki sure bizzat Kur’an surelerindedir.” (c. 2/s. 450)

Bu hususta Şii ve Sünni yoluyla bir çok rivayetler nakledilmiştir. İslam’a inanan herkes tevatüren bu iki surenin Kur’an surelerinden olduğuna inanmak zorundadır. Kur’an’ın mucize oluşunu inkar edenler diyorlar ki: “Eğer Kur’an mucize olsaydı bu iki surenin Kur’an sureleri olup olmadığına ihtilaf olmazdı.” Halbuki tevatüren biz bu iki surenin de Kur’an surelerinden olduğuna inanıyoruz ve bu tevatür söz konusu ihtilafa itina edilmemesi için yeterli delildir.

Ayrıca bunun Kur’an’dan olmadığını söyleyenler de haşa Peygamber’in kendisinin uydurduğunu iddia etmemiştir. Yani yine Allah’tan nazil olmuştur.

Ayrıca belagat hususundaki icazını da inkar etmemişlerdir. Sadece Kur’an surelerinden olmadığını söylememişlerdir. Elbette bu iddia bile doğru değildir ve tevatür delili bunu reddetmektedir. Durru’l Mensur da İbn’i Cerir ve Ebu Hureyre’den Peygamber’imizin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir. “Felak, Cehennemde üstü örtülü bir kuyunun adıdır.” (c. 6s. 418) Bu rivayetlerin benzeri bir çok rivayetler de vardır. Bazılarında şöyle yer almıştır: “Felak Cehennemde bir vadinin adıdır. Bu dere açılınca Cehennem ortaya çıkacaktır.” Bu rivayeti Ukbe b. Amir nakletmiştir. (c. 6/s. 418)

Diğer bazı rivayetlerde ise şöyle yer almıştır: “Felak; Cehennemde bir kuyudur. Cehennemi yakmak istediklerinde oradan yakmaktadırlar.” Bu Rivayeti de Ömer b. Anbese nakletmiştir.” (a. g. e. c. 6/s. 418)

Mecme’ul Beyan ise bazılarının şöyle dediğini yazmaktadır: “Felak Cehennemde bir kuyudur ki Cehennem ehli onun aşırı hararetinden bir sığınak ararlar.” (c. 10/s. 568)

Bu rivayeti Sediyy nakletmiştir. Ebu Hamza Sumali ve Ali b. İbrahim de bunu tefsirlerinde yazmışlardır.

Ali b. İbrahim babasından, o da Nufeli’den o da Sekuni’den, o da İmam Sadık’tan Resulullah’ın şöyle buyurduğunu nakletmiştir: “Fakirlik ile küfür arasında fazla bir mesafe yoktur. Haset ise o kadar etkilidir ki adeta ilahi kader ve kazayı geçmeye çalışmaktadır.” (Usuli Kafi c. 2/s. 233)

Bu rivayet Enes vasıtasıyla da Peygamber’den nakledilmiştir. (Durru’l Mensur c. 6/s. 420) Kitabı’l Uyun¹ kendi senediyle Resulullah (s.a.a) ’ın şöyle buyurduğunu zikretmiştir: “Haset neredeyse Allah’ın kaza ve kaderinden öne geçecektir.” (c. 2s. 130 16. Hadis Necef baskısı)

Bu tabir hased’in şiddetini ifade etmek istemektedir. Yoksa hased’in ilahi kader ve kazanın önünü alması düşünülemez. Zira hasedin tesiri de ilahi kader ve kazadandır.

Durru’l Mensur İbni Ebi Şeybe’den, o da Enes’ten Resulullah’ın şöyle buyurduğunu nakletmektedir: “Haset ateşin odunu yaktığı gibi insanın iyiliklerini yakmaktadır.” (c. 6/s. 420)

Bu teşbihte var olan ince nüanslar da okuyucuların gözünden kaçmamalıdır

¹ Uyun-i Ahbar’ir-Rıza, şianın hadis kaynaklarından biridir ve Şeyh’ul-Muhaddisin, Muhammed b. Ali b. Bebevyh Kumi’nin, -ki Şeyh Saduk diye meşhurdur- eserlerinden biridir. Şeyh Saduk H. K. 381 yılında vefat etmiştir. Şeyh Seduk bu değerli eserini İmam Ali b. Musa Rıza’nın hadisleri ve halleri hakkında kaleme almıştır ve bu eserini bilgin vezir Said b. Abbad Deylemi’ye hediye etmiştir. (ez-Zerie, Şeyh Aga Bozorg Tehrani (r.a) , c. 15, s. 375)

Kıyametin Nitelikleri

Allame Tabatabai

Allah-u Teala şöyle buyurmuştur: “O kavuşma günü, onlar kabirlerinden çıkarlar, Allah’a karşı hiçbir şeyleri gizli kalmaz, o gün saltanat ve tedbir kimindir, bir ve her şeye üstün Allah’ın.” (Mü’min Suresi: 16)

“O Gün, bir gündür ki arkanızı döndürüp kaçacaksınız, ama doğru cehenneme gideceksiniz ve Allah’ın azabından sizi bir kurtaran olmayacaktır.” (Mü’min Suresi: 33)

“O gün, ne kaçıp sığınılacak bir yer var size.” (Şura Suresi: 47)

“O gün, dostun dosta faydası olmaz ve onlar, bir yardım da görmezler.” (Duhan Suresi: 41)

“Ve Allah’tan hiçbir sözü gizleyemezler.” (Nisa Suresi: 42)

“Emir o gün Allah’ındır.” (İnfitar Suresi: 19)

Bu ayetler, kıyamet gününü görünüşte kıyametle ilgili olmayan sıfatlarla vasıflandırmıştır. Çünkü “mülk”, “emr” ve “kudret” her zaman Allah katında aşikardır, onun karşısında varlıklar için ne bir sığınak var ve ne de bir gizlenecek yer.

Fakat Allah-u Teala buyuruyor: “İnsanların bir kısmı Allah’tan başka o’na bir takım eşler edinirler de onları Allah’ı sever gibi severler, inananlarsa Allah’ı onlardan daha kuvvetli bir sevgiyle severler, zulmedenler bir görselerdi azaba düşecekleri vakit bütün kuvvet, ancak ve ancak Allah’ındır ve Allah, çok şiddetli azap eder, o vakit kendilerine uyulanlar, azabı görerek kendilerine uyanlardan kaçınır, uzaklaşırlar, aralarındaki vesile ve sebepler de tamamıyla kesilip gider.” (Bakara Suresi: 165-166)

Ayetten anlaşıldığı gibi kıyamet günü bütün nedenler ve ilişkiler kesilecek, varlıkların cisim ve cismaniyet alemleri ile ondan sonra gelecek olan alemdeki düzen gereği sahip buldukları ilişki, tesir ve etkileri yok olacak; neticede, artık ne bir şey başka bir şeyde etki uyandıracak, ne de bir şey başka bir şeyden etkilenecektir; ne bir şeyden yararlanılacak, ne de ondan zarar görülecektir. Eğer şartlar, aynı sebep ve ilişkilerin şartları ve kıyamet günü de böyle olsaydı, o zaman varlıkların hükümlerinden hiçbir hüküm şimdiki durumdan sapmazdı, varlıkların zatların batıl olmadığı, mahiyetlerinin değişmediği müddetçe ortadan kalkmazdı. Allah-u Teala’nın kelimeleri değişmez olduğundan bu mesele de muhal olurdu. Bu bakımdan, yok olan ve ortadan kalkan şey, bu varlıkların serap vücutlarıdır. Allah-u Teala ile sabit ve kaim olan bu vücutlar, kendi zatlarında batıl ve hiçtirler, sonunda yalnız onların Allah ile olan irtibatları baki kalır; öbür nispetlerin hepsi batıl olur. Yani kendi nefislerinde batıl oluşları yüzünden, sadece batıl oldukları aşikar olur, ortaya çıkar; yoksa var olup da daha sonra batıl olmazlar, sadece mesele- nin hakikati belirlenmiş olur. Yani şu mesele aydınlığa kavuşur ki Allah’tan başkası için ne bir vücut var, ne de bir tesir. O’ndan başka hiçbir kimse malik değil, mülke sahip değil. Allah (c. c.) şöyle buyuruyor: “Kıyamet gününün sahibidir.” (Fatiha Suresi: 3)

“O kavuşma günü, onlar kabirlerinden çıkarlar, Allah’a karşı hiçbir şeyleri gizli kalmaz, o gün, saltanat ve tedbir kimindir, bir ve her şeye üstün olan Allah’ın” (Mü’min Suresi: 16)

“Bir gündür ki hiç kimse, hiçbir kimseye yardım edemez o gün ve hüküm, o gün Allah’ındır.” (İnfitar Suresi: 19)

Yine söylediğimiz sözlere Allah’ın şu kelamı delalet ediyor:

“Meleklerin, ellerini uzattıkları ve delillerine karşı ululuk satmak istediğinizden ve haksız olarak Allah hakkında söylediğiniz şeylerden dolayı horlukla cezalandırılacak, aşağılık bir azaba uğrayacaksınız, haydi, kurtarın bu gün canlarınızın dedikleri zaman o zalimlerin, ölümün şiddetiyle nasıl kıvrandıklarını bir görmelisin... aranızdaki bağlar tamamıyla kopmuş, boşuna umduklarınız elinizden çıkmış, kaybolup gitmiştir.” (En’am Suresi: 94)

Zira, belli bir şahsın ölümü zamanında, henüz sebep ve ilişkilerin dünyada var olmasına rağmen bu ayet, onları batıl saymıştır, bu yüzden sadece onların batıllığı açığa çıkar (gerçi baştan beri batıl idiler) .

Nehcül Belağa’da Hz İmam Ali (a.s) bir hutbesinde şöyle buyuruyor:

“...Ve dünyanın fani olmasından sonra Allah yalnız olacak ve o’nunla birlikte hiç bir şey olmayacak. Allah (c.c) alemi yaratmadan önce nasıl yalnız idiyse, alemin fani oluşundan sonra da öylece yalnızdır; ne bir zaman vardır, ne bir mekan; eceller ve zamanlar yok olur, yıllar ve anlar kaybolur, kâhhar Allah’tan başka hiç bir şey kalmaz.”

“İhticac” adlı kitapta Hişam b. Hakem’den şöyle naklolunmuştur: İmam Cafer Sadık (a.s) ‘a “Acaba, ruh bedenden çıktıktan sonra dağılıyor mu, yoksa olduğu gibi kalıyor mu? “ diye sorunca Hz. İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur: “Evet, Sur üfürülünceye kadar ruh baki kalacak ve o zaman her şey batıl olacak, ne bir his kalacak ne de bir hissedilen. Daha sonra her şey kendi vücuduna geri dönecek ve müdebbirlerinin olmayışından 400 yıl sonra vuku bulacak; yani iki nefha arasındaki süre 400 yıl olacak.”

Kummi Tefsirinde İmam Cafer Sadık (a.s) ‘dan şöyle rivayet edilmektedir: Allah-u Teala soracak: Bu gün mülk kime aittir? Ve yine kendisi bu soruya cevap verecek: “Kahhar Allah’a aittir.”

Tevhid adlı kitapta ise İmam Ali (a.s) ‘ın şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: “Allah-u Teala soracak: Bu gün mülk kime aittir? Daha sonra enbiyanın ve elçilerin ve imamların ruhları dile gelerek: “Allah Tebarek ve Teala’ya aittir” diyeceklerdir.”

Kummi tefsirinde İmam Seccad (a.s) ‘dan şöyle rivayet edilmektedir: “O zaman Allah-u Teala, yer ve göğün her tarafında işitilecek bir sesle nida edecektir: Bu gün mülk kime aittir? Hiç kimseden bir cevap çıkmayacağı için tekrar kendisi cevap vererek nida edecek: “Bir ve kahhar olan Allah” aittir.”

İmamların (a.s) beyanlarının hepsi aynı şeyi açıklamaktadır. Dikkat ediniz, göklerin ve yer-yüzünün fenası, varlığı, yılların ve anların zevali, sübutu, Allah-u Teala’nın nidasını cevaplandırmanın yokluğu ve varlığı arasında nasıl da bir ahenk, uyum sağlanmıştır. Daha sonra Allah’ın (c.c) cevabına dikkat ediniz: “Bir ve Kâhhar (her şeye üstün olan) Allah’ın”

Ayetteki “Vahid” ve “Kâhhar” isimlerinin her birine dikkat edilir ve meselenin çeşitli yönleri göz önünde bulundurulursa sözümüzün doğruluğu anlaşılacaktır.

Kıyamet Gününde Sebeplerin Batıllığı

Her şeyin müstakil vücudu zail olduğu zaman bütün sübutlar, bir takım serap ve vehmi şeylere dönüşecek, bütün sebepler ve sonuçlar batıl olacaklar Allah-u Teala’nın şu sözü buna delalet ediyor:

“...Allah’ın azabından sizi bir kurtaran olmayacak.” (Mü’min Suresi: 33)

“...O gün ne kaçıp sığınılacak bir yer var size ve ne suçlarınızı inkara mecal var size.” (Şura Suresi: 47)

“Bir fayda vermedi bana mallarım, helak olup gitti gücüm kuvvetim.” (Hakka Suresi: 2829)

“O gün dostun dosta faydası olmaz ve onlar, bir yardım da görmezler.” (Duhan Suresi: 41)

“...Ne Alışveriş var o günde ve ne de karşılıklı dostluk.” (İbrahim Suresi: 31)

“Kimsenin kimseye şefaati fayda vermez.” (Bakara Suresi: 123)

“Sonrada denecek ki nerede şirk koştuklarınız Allah’ı bırakıp da? “ Diyecekler ki: Gözü-müzden kayboldular, zaten de bundan önce tapmaya layık bir şeye tapmıştık biz, işte Allah kafirleri böyle saptırır.” (Mü’min Suresi 73-74)

“Biz kıyametten önce Allah’tan başkasını çağırıyor ve bir şerike tapmıyorduk” anlamına gelen “Bel lem nekun ned’u...”sözü onların gerçekte kof ve batıl olan dünyanın serabına aldanmış olduklarını göstermektedir. Allah-u Teala daha sonra şöyle buyuruyor:

“İşte Allah, kafirleri böyle şaşırtır.”

Şu ayette buna delalet etmektedir:

“O gün (mahşerde) bütün insanları bir araya toplayacağız, sonra müşriklere: siz ve putlarınız durunuz yerinizde diyeceğiz, artık onları birbirinden tamamen ayırmışızdır. Putları: “Bize tapmıyordunuz” derler (ve devam ederler) .” (Yunus Suresi: 28)

“Onlardan uzaklaşıp sana geldik, zaten onlar aslında bize tapmıyorlardı. (kendi nefislerine uyuyorlardı.) “ (Kasas Suresi: 63)

“Sizin Allah’ı bırakıp da taptıklarınız, kendinizin ve atalarınızın takmış oldukları bir takım kuru adlardan başka bir şey değildir. Allah, bunlara ibadet etmeniz için hiçbir delil indirmemiştir.” (Yusuf Suresi: 40)

“Ve ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etmeleri için yarattım.” (Zariyat Suresi: 56)

Kıyamet Günü Örtülerin Açılıp Gizliliklerin Açığa Çıkması

Sebepler, yani muayyen ve mukadder bir vücuda sahip olan tertiplenmiş aşamalar ve onlar arasındaki te’sir ve etkiler batıl olduğu zaman batındaki hüküm açığa çıkar, zahir batın vasıtasıyla açığa çıkar; bu yüzden, o zaman gayb ve şehadet (batın ve zahir) birleşir. Zira her şey kendi nefsinde şehadettir, gayb nisbi bir manadır; her şeyin, başka bir şeye karşı yok olması, birinin, başka birinden gizlenmesi ile gerçekleşir. İster bu yokluk hissi tarafından olsun, ister başka bir sebepten, fark etmez.

Sebeplerin ortadan kalkması ile şeyleri birbirlerinden gizleyen bütün perdeler de ortadan kalkacaktır. Allah-u Teala bu konuda şöyle buyuruyor:

“O kavuşma günü, onlar kabirlerinden çıkarlar Allah’a karşı hiçbir şeyleri gizli kalmaz.” (Mü’min Suresi: 16)

“Hepsi de toplanıp Allah’ın huzuruna çıkar.” (İbrahim Suresi: 22)

“Bütün gizli şeylerin ortaya çıkacağı gün.” (Tarık Suresi: 9)

“İşte senden gaflet perdesini kaldırdık, bu gün artık görüşün keskindir, buyurur.” (Kaf Suresi: 22)

“Fakat bilmez ki kabirdekiler, dışarı çıkınca ve gönüllerdekiler, meydana vurulup bilinince, şüphe yok ki Rabbin, o gün onların her şeyini bilir elbette.” (Adiyat Suresi: 9-11)

“Çünkü o günde ne mal fayda verir ne de evlat, ancak (o günden) Allah’a eş koştuktan ve şüpheden temizlenmiş bir kalple gelen faydalanır.” (Şuara Suresi: 88-89)

Yeryüzünün zahir olacağı hakkında gelen ayet ve rivayetleri de bu anlama bağlamak mümkündür.

Kafi adlı kitapta İmam Cafer Sadık (a.s) ‘ın “O günde ne mal fayda verir ne de evlat” ayeti hakkında soruya şu cevabı verdiği rivayet edilir: “Ayetten maksat, Allah karşısına çıkacağı gün, Allah’tan başka hiçbir şeyin içinde bulunmayacağı gün, Allah’tan başka hiçbir şeyin içinde bulunmayacağı bir kalbi selim olmaktır. Şirk ve şüphe bulunan her kalp neticesiz ve yararsızdır, onların (Peygamber ve velilerin) dünya zühdünden gayeleri, kalplerin, ahiretten başka şeylerden arınarak, sadece ona doğru yönelmesidir.

Allah-u Teala’nın şu buyruğu: **“Hayır, (onlar artık iman etmezler) doğrusu onlar, o kıyamet günü, Rableriyle aralarında perde olacaktır.”** (Mutaffifin Suresi: 15) bizim söylediklerimiz ile hiçbir çelişki içinde değildir.

Aslında bu ayet, Allah-u Teala’nın şu kanunu için bir tasdiktir: “Ceza ve karşılık, amele bağlıdır. Nefs, her ne kadar iyiliklerden elde ederse kendi yararınadır; kötü amelde bulunursa yine kendi zararınadır.” Bu grup, dünyada, Yüce Allah karşısında iken üzerlerine bir örtü, perde çektikleri için kaçınılmaz olarak kıyamet günü de bunun neticesi karşılıklarına çıkacaktır. Allah-u Teala, Kur’an’da bu hususta şöyle buyuruyor:

“O kıyamet günü ki iş güçleşip hakikat perdesi açılmaya başlayacak, secdeye (hakka boyun eğmeye) çağrılacaklar, fakat buna güçleri yetmeyecektir, gözleri dönmüş fakat buna güçleri yetmeyecektir, gözleri dönmüş ve yüzlerine zillet büründüğü halde Allah’ın huzurunda secde etmeye çağrılacaklardır, fakat buna güçleri yetmeyecektir... Halbuki kendileri (dünyada iken) sapasağlam oldukları zaman secdeye çağrılmışlardı (ama onlar kabul etmemişlerdi).” (Kalem Suresi: 42-43)

Kıyamet Dünya ve Berzahı Kuşatmıştır

Sebeplerin batıl olması, örtülerin aradan kalkması ve zahiri kuşatıcı olan batının aşıkarması, “kıyamet”in bu hayatı, bu hayatta olanları ve bu hayattan sonra gelenleri kuşatmış olduğunu gösteriyor.

Batın, zahire sahiptir ve zahir onun yanında hazır, ama onun aksi doğru değildir. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

“O zaman başlarını sallayarak (alaylı bir şekilde) ne vakit o? diyeceklerdir ki: Muhakkak olması yakındır.” (İsra Suresi: 51)

“... Ve en yakın bir yerde yakalandıkları zaman...” (Sebe Suresi: 51)

“Nihayet (vaadolan o azabın vakti gelip de onu gördükleri zaman inkar edenlerin yüzleri kötüleşir.” (mülk Suresi: 27)

“Kıyametin oluş işi de ancak göz kırpması gibidir, yahut ondan daha süratlidir; çünkü Allah her şeye hakkıyla kadirdir.” (Nahl Suresi: 77)

“Kıyamet günü de herkes, yaptığı hayrı karşısında bulacak, işlediği kötülükleri de kendisinden pek uzakta olmasını arzu edecek.” (Ali İmran Suresi: 30)

“Eğer Rabbinden tayin edilmiş bir vakte (kıyamete veya ölümden sonraya) kadar, azabın gecikmesine dair bir söz geçmiş olmasaydı aralarında (kafir olanların) helak işleri mutlaka bitiriliverirdi.” (Şura Suresi: 14)

Bir şeye sıbkat (belirli bir şeyden önce olma.) , hail (iki şey arasına engel) olmaya sebep olur. Mesela eğer “Sebaktü ila mekanin keza” dersiniz anlamı şu olur: “Bir şey vardır, siz o şey ile dikkate aldığımız mekan arasında engel olmuştunuz, o şey de oraya o şeyde oraya varamamıştır”. Bu yüzden Allah-u Tebarek ve Teala’nın sözünün belirlenmiş vakitten önce geçmesi, kıyamet gününün insanları kuşattığını gösterir, eğer Yüce Allah kıyametin karşısına bir engel meydana getirmeseydi, kıyametin kesin yargısı onların hepsini içine alırdı.

“Yeryüzünde bir zaman (ömrünüzün sonuna kadar) oturun ve rızkınızı oradan bulun demiştik.” (Bakara Suresi: 36)

Aşağıdaki ayetler de buna benzer:

“Onlar kendilerine vaadolanı gördükleri gün dünyada gündüzden sadece bir müddet eğlendiklerini sanırlar.” (Ahkaf Suresi: 35)

“Kendilerine ilim ve iman verilenler şöyle derler: And olsun ki siz, Allah’ın yazısında (hükmedildiği gibi) yeniden dirilme gününe kadar kaldınız. İşte bugün yeniden dirilme günüdür; fakat siz onu tanıımıyordunuz.” (Rum Suresi: 56)

O Gün Allah-u Teala’nın Zuhur Günüdür

“Batın”ın aşikar oluşu, “zahir”in butlanı hakkında söylediklerimizden anlaşıldığına göre, kıyamette Allah-u Teala zahir olacak, mahiyetler örtüsü ortadan kalkacak, hüviyetlerin üzerindeki perde yırtılacak ve herkes kendi yolu üzerindeki hedeflerin hedefine varacak, çaba ve faaliyetlerinin nihayetini ulaşacaktır, işte yüce Allah’ın sözü:

“Senden sorarlar kıyameti, ne vakit kopacak? sen ona ne bilirsin ki ne anlatacaksın? o’nun sonu Rabbine aittir, O bilir.” (Naziat: 42-43)

“Şüphesiz sonunda Rabbine varacak. (Necm Suresi: 42)

“Ey insan, şüphe yok ki sen, Rabbine ulaşmak için meşakkatler içinde didinip durursun da sonunda o’na kavuşursun.”

“...ve siz o’na döndürüleceksiniz.” (Ankebut Suresi: 53)

“İyi bilin ki bütün işler sonunda Allah’a döner.” (Şura Suresi: 53)

“Senden kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar, de ki Onu ancak Rabbim bilir Onun zamanını, Rabbimden başkası açıklayamaz. Kıyamete tahammül edecek kimse yoktur. Size o, ancak ansızın gelir, tam manasıyla bilmiyorsun gibi onu tekrar sorarlar. Yine de ki: Onu ancak Allah bilir, fakat insanların çoğu bunu bilmez. (A’raf Suresi: 187)

Kıyamet günü hakkında bir şeyler soranlar, Onun zamanla ilgili bir mesele olduğunu ve bu zamanın devamında bulunduğunu zannettiler, bunun için, onun ne zaman vuku bulacağını soruyorlar. Allah-u Teala, onları, bu konudan anlayabilecekleri bir dille, başka bir konuya çekmiştir, onlar, bu konuda ısrar ettikleri için kıyamet hakkında hiç bir bilgiye sahip olamayacaklarını, esasen kıyameti Allah’tan başka hiç bir kimsenin bilmeyeceğini cevap olarak onlara bildirmiştir. Bunun nedeni, bizim noksan malumatımız değil, bazı maslahattan gizlenmiştir. Bu

yüzden, yukarıdaki hakikati buyurduktan sonra “ve lakin ekseren nase la ya’lemun” (fakat insanların çoğu bunu bilmez) sözünü buyurmuştur.

Kıyamet Günü Zulmetin Ortadan Kalkması

Kıyamet günü, “hüviyet” ve mertebeler örtüsünün kalktığı, hiçbir şeyin, başka hiç bir şeyi gizli tutmadığı zaman, o gün nurlu bir gün olacak, zira bütün hüviyetler değişerek nurlu olacaklar, bu söz, şu ayetlerden anlaşılıyor:

“Ve gök açılmış kapılar haline gelmiştir.” (Nebe Suresi: 19)

“Ve ışıklanmıştır yeryüzü Rabbinin nuru ile. . .” (Zümer Suresi: 69)

“Ahiret yurdu ise, şüphesiz o asıl hayatın ta kendisidir.” (Ankebut Suresi: 64)

“Yer dümdüz uzatıldığı zaman, içinde olanları dışarı atarak boşaldığı zaman.” (İnşikak Suresi: 34)

“Ve yeryüzü ağırlıklarını çıkarınca.” (Zilzal Suresi: 2)

Kummi tefsirinde İmam Seccad (a.s) ‘dan naklolunan bir rivayette, “Tebeddelü’l Arzu gayre’l arz” (Yer, yerden başka bir şeye tebdil olur) cümlesi hakkında şöyle deniliyor: Burada “gayri arz”dan maksat, biç bir günah ve hatanın yapılmadığı yerdir. Aşık ve zahir olan ve üzerinde hiç bir dağ ve bitki bulunmayan yerdir; Allah’ın ilk önce yarattığı gibi dümdüzdür. Arşını da suyun üzerine kaim kılacaktır; ilk önce ilahi azamet ve kudrete dayanarak karar kıldığı gibi.

Varlıkların nurlu olacaklarına işaret eden ayetlerden çıkardığımız sonuç, nuru kafirden uzaklaştıran ayetlerle çelişkili değildir.

“Allah kime hidayet nuru vermemişse, artık onun için bir nur yoktur.” (Nur Suresi: 40)

“...Ve onu, kıyamet günü kör olarak haşredeceğiz.” (Ta-ha Suresi: 124)

“O gün münafık erkeklerle münafık kadınlar, iman etmiş olanlara şöyle diyecekler: bizi bekleyin de yetişip nurunuzdan bir patça alalım.” (Hadid Suresi: 13)

Çünkü Allah-u Teala, mü’minler hakkında şöyle buyuruyor:

“(Hatırla) iman etmiş olan erkek ve kadınları, defterleri sağdan verilmiş, nurları önlerinde ve sağlarında...”

“Onların hem sevapları, hem de (sırat üzerinde nurları vardır.” (Hadis Suresi: 19)

“... Karanlıklara dalmış ve bir türlü de çıkamayan kimseye benzer mi hiç” (En’am Suresi: 122)

“... Kafirlerin velileri ise tağuttur, o da onları aydınlıktan karanlığa götürür.” (Bakara Suresi: 257)

Evet bütün bunlar onların dünyada kendileri için almış oldukları ve ahirette kaçınılmaz olarak açığa çıkması gereken zulmetlerin (karanlıkların) ortaya çıkışıdır. Bu bakımdan orada iki şey mevcuttur: Zulmet (karanlık) ve Allah’ın mü’minlerin nasip ettiği ve müşriklerin bir pay almadığı nur.

Bu konunun benzeri, insan ile yaratıcı arasında perdenin kaldırılması mevzuunda geçmişti.

Kur’an-ı Kerim’de bu konuda başka tabirler de mevcuttur:

“...Onlar, hiçbir kötülük yapmadık, diyerek can verirler, hayır öyle değil, şüphe yok ki Allah, neler yapmış olduğunuzu çok iyi bilendir.” (Nahl Suresi: 28)

“... Size yemin ettikleri gibi ona da yemin ederken.”

Bir hadisi şerif’te, müşriklerin kıyamet günü yalan söyleyeceklerini belirtiyor. Bu mesele, başka bir yerde de söylediğimiz gibi, dünyada işlemiş oldukları günahın ortaya çıkmasıdır. Neticede “kıyamet günü yalan söylenilmez” sözü ile çelişkili değildir. Zira insanın yapmış olduğu her iş ya da elde ettiği her fazilet veya rezalet, kaçınılmaz olarak kıyamet günü ortaya çıkacaktır. Çünkü Allah (c.c) Kur’an’da buyuruyor:

“O kıyamet gününde, Allah’tan bir sözü gizledikleri için yerle bir olmayı isterler.” (Nisa Suresi: 42)

İbadetlerin Esrarı

Cevadi-i Amuli

Mübarek Ramazan ayı, direkt olarak Allah'a mensup olan bir aydır. Kur'an-ı Kerim'de yalnızca bu ayın adı zikredilmiş ve Allah-u Teala bu ayı Kur'an'ın nüzul ayı olarak adlandırmıştır. Zira Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır:

“Ramazan ayı bir aydır ki; insanlara doğruyu bildiren, doğruluğa ait apaçık delillerden ibaret olan, hak ile batılı ayırt eden Kur'an bu ayda indirildi.” (Bakara /185)

Onu sadece bu ayda oruç tutmak büyük kılmamıştır. Belki bu ayın azametli ve büyük olması, Kur'an'ın bu ayda nazil olması sebebiyledir. Kur'an'da bir çok şer'i hükümler yer almaktadır ve bu şer'i hükümlerden biri de oruç tutmaktır. İnsan bu ayda Allah'ın misafiridir ve Allah-u Teala bu ayda insanlara Kur'an adlı bir nimet göndermiştir. Resulullah (s.a.a) şöyle buyurmaktadır: “Kur'an hazırlanmış ilahi bir nimettir. Kur'an herkesin yemeğini getirip yediği bir sofraya değildir. Hiç kimsenin kendi istek ve arzularını Kur'an'a yüklemeye, kendi anlayışının ürünlerini Kur'an hesabına yatırmaya hakkı yoktur. Kur'an sofraya değil, bilakis hazırlanmış ilahi bir nimettir. Marifetlerin arayışları içerisinde olan ve onlara susayan herkes bu yemekten istifade edebilir.” (Kenzul Ummal 2356. Hadis; Mizanu'l Hikmet cilt/8) Bunu hem Sünnî hem de Şii âlimler nakletmişlerdir.

Rabbimiz bizleri bu ayda Kur'an okumaya davet ediyor ve bizimle bu ayda konuşuyor. Mana ehli olan büyükler diyorlar ki; gerçi oruç tutmak zor ve müşkül bir şeydir. Lakin Allah'ın şu nidasını duymanın lezzeti (ki şöyle buyuruyor: “Ey İnsanlar, kötülüklerden ve şüpheli şeylerden korunmanız için oruç sizden öncekilere farz edildiği gibi sizlere de farz edildi. Bakara\183) oruç tutmanın verdiği yorgunluğu insandan gidermeye yetiyor.

Allah yolunun ehli olan kimseler seneye Ramazan ayı ile başlarlar. Mesela çiftçi birisi kazanç ve gelirini son baharda hesapladığı için ona göre yılın başı sonbahar ayıdır ve aynı şekilde bir genç için senenin başı ilkbahardır. Lakin Allah yolunun yolcusu olan ve ona doğru hareket eden birisi için yılın başı Ramazan ayıdır. O bu Ramazan ayından, diğer Ramazan ayına kadar nasıl bir merhalede olduğunu, seyrinin ne derece olduğunu inceler.

Resulullah (s.a.a) Şaban ayının son cumasında beyan ettikleri hutbesinde buyuruyorlar ki: “Ey insanlar! Sizler özgür değilsiniz, sizler kafestesisiniz ve kafeste haps olduğunuzu da bilmiyorsunuz ve bundan habersizsiniz. Günahlarınız sizleri bir kafese zindan etmiştir. Mübarek Ramazan ayından istifade ederek kendinizi özgür ediniz. Günahkar insan borçlu bir insan gibidir ve borçlu olan birisi rehine bırakmak zorundadır. Burada ev, yer, toprak gibi şeyleri rehin olarak kabul etmiyorlar. Bilakis burada İnsanın canını rehin alıyorlar. Ben istediğim her şeyi söyleyebilirim, istediğim her şeyi yapar ve istediğim her yere gidebilirim. Diğer bir insan esir bir insandır ve o özgür ve hür değildir. Heves, arzu ve isteklerinin tutsağı olan herkes köle ve tutsak birisidir ve o özgür değildir.” (Şeyh Bahai / Erbein, Hutbe-i Şabaniye, 9. Hadis)

İslam'da özgürlük (özgürlük) kadar değerli hiçbir şey yoktur. Ehli Beyt imamları (a.s) bir çok cümleleriyle bizlere özgür olmayı öğretmişlerdir. Dış düşmandan kurtulup özgür olmak pek mühim değildir. Bilakis insanın deruni düşmanlardan kurtulup özgür olması çok mühimdir.

Bizler kendimizin köle mi yoksa özgür mü olduğumuzu bilmek istiyorsak bunun da yolu var: Eğer gönlümüzün arzularına, istek, heva ve hevesimize göre davranıyorsak o zaman malumdur ki bizler arzu, istek ve tutkular kafesinde hapsolmuşuz ve eğer Allah'ın istediği şeylerle amel ediyor, onun arzuladığı şekilde davranıyorsak o zaman hür ve özgür bir insanız. Zira hür ve özgür olan kişi Allah'tan gayri hiçbir şeyi düşünüp, onunla ilgilenmez. Hz. Ali (a.s) şöyle buyurmaktadır: “Acaba geçmiş neslin dişlerinin arasında baki kalan şu kırıntıları terk edecek hiçbir insan yok mu? “

Maksat dünyadır. Hali hazırda dünya denilen şeyden (makam, servet, yer, mesken vb.) geçmiş nesil istifade etti ve dişlerinin arasında kalan kırıntılar sonradan size ulaştı. Yeryüzünde olan her şey, bütün makamlar, mallar, hayaller, tasalar vb. şeyler geçmiş neslin dişlerinin arasında kalan artık ve kırıntılardan ibarettir. Ancak ve ancak hür ve özgür bir insan bu artık ve kırıntılardan geçebilir. (Nehc'ül Belağa / 456. Hikmet)

Kur'an-ı Kerim şöyle buyurmaktadır: “Herkes kendi kazancına bağlıdır. Herkes rehindedir. Fakat bir kısım hürdür ve o sadece sağ taraf ehlidir. “ (Tur / 21)

Sağ taraf ehli ululuk ve yüceliklerle arkadaş olan kimselerdir ve onlardan bereketten başka bir şey beklenmez. Onların da bereket ve uğurdan başka bir işleri yoktur. Yüce rabbimiz bizleri bu büyük nimeti elde etmeye davet ediyor. Ramazan ayı özgürlük ayıdır. Her geçen günüyle birlikte kendi ellerimizle ördüğümüz zincirlerden birinden kurtulabilmemiz için nefsimizi kırıp parçalamamız gerekiyor ve özgür olmanın en iyi yolu da ibadetlerin sırlarını anlayıp bilmektir.

Bütün ibadetlerin bir zahiri bir de batını/sırrı vardır. Bizlere onların esrarını öğrenmemiz ve de onlarla amel etmemiz emredilmiştir. Namaz kılmak, oruç tutmak, abdest almak ve diğer emirler, ilahi emirlerden bir bölümü oluşturmaktadır. Bu hükümlerin her biri insanın onların esrarını anlaması ve özgür olması içindir.

Resulullah her zaman sabah namazından sonra tanyeri ağarınca kadar mescitte oturur ve insanların sorularına cevap verirdi.

Bir gün iki kişi Peygamber'e soru sormak için bekliyorlardı. Peygamber öndekine şöyle buyurdu: “Gerçi sen o kardeşinden önce geldin ama, sen kerem ehli ve cömert birisin. Öyleyse sıranı ona ver. Zira onun işi ve acelesi var.”

Peygamber orada insanlara sıraya riayet etme edebini öğretmek istiyordu. Sonra da onlara şöyle dedi: “Ben mi sizin neden geldiğinizi söyleyeyim, yoksa kendiniz mi söyleyeceksiniz? “ Onlar, “Ya Resulullah siz buyurunuz.” dediler. Peygamber şöyle buyurdu: “Biriniz hacc ile ilgili meseleleri öğrenmek için geldi, diğeriniz ise abdest ile ilgili meseleleri öğrenmek için geldi.

Ama abdest almanın manasına gelince. . . Abdest alırken elleri ve yüzü yıkamanın, başı meshetmenin sırrı vardır. Yüzü yıkamanın sırrı şudur ki, “Ey Rabbim bu yüzümle ne kadar günah işlemiş isem onu yıkıyorum. Ta ki temiz ve pak bir yüzle senin dergahında ibadet edeyim ve tertemiz pak bir alınla secde edeyim.”

Kolları yıkamanın sırrı da şu ki, “Ey rabbim ben günahlardan ellerimi çekiyorum ve bu vesile ile ellerimi temizliyorum.”Başı meshetmenin sırrı ise şudur ki, “Ey rabbim bütün batı hayalleri ve zihnimde oluşturduğum boş ve ham arzuları/istekleri zihnimden siliyor ve bütün o batılları zihnimden ve fikrimden uzaklaştırıyorum.” (Erbain-i Şeyh Behai)

Eğer bir kimse Hak Teala'nın mübarek adını anmak istiyorsa, mutlaka ağzını bütün kirlerden, ağız ve dille işlenen günahlardan temizlemelidir. Temizlenmemiş/kirli bir ağızla Allah anılabilir mi? Bu zikrettiklerimiz abdest almanın esrarından çok azıdır.

Eğer bizler namaz kılarken lezzet almıyorsak, ibadetlerin lezzetlerini hiss etmiyorsak bu ibadetlerin sırrını bilmememizden kaynaklanıyor. İbadetlerin lezzetini hissedenenler onu hiçbir şeye tercih etmezler.

Merhum İbni Babeveyh, İmam Rıza'nın, öğrencisi Muhammed İbni Sinan'a şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Abdest almanın sırları vardır ki insan tertemiz organlarıyla Allah'a yönelmelidir.

Acaba İnsan günah işlediği gözleriyle ve yüzüyle Allah'ın dergahına yönelir, ona teveccüh edebilir mi? " (Men La Yehzuru'l Fakih /c. 112, 2. Hadis)

Usulen ilahi sırlar birer hakikati ifade eder. Eğer Kur'an'ın hakikatlerini temiz insanlardan başkası anlayıp derk edemiyorsa, ibadetlerin hakikatini de onlardan başkası anlayamaz. İbadetlerin lezzetini tadan insan artık başka bir şeyle meşgul olmaz, hiçbir şey onu Allah'tan alıkoyamaz.

İmam Rıza bu hadislerinde Allah ile mülakat etmeyi ve meleklerle karşılaşmayı dile getiriyor. Yani insan melekleri görüyor, sözlerini işitiyor. Ama biz namaz kılıyor da onun nuraniyetini hissetmiyorsak, namazı adabıyla kılamamamızdan ve sırlarını bilememizden kaynaklanıyor.

Zira namazın özelliği onun batınını tanımadadır. İnsan namazın esrarlarına vakıf bir halde Allah yolunda şehit olursa, onun kanı da başka kanlardan farklıdır ve başkalarıyla mukayese bile edilemez.

Her şehidin İslam nizamını güçlendirme gücü yoktur. Bazen düşmanın istilasının karşısında durabilmek için binlerce kişinin şehit olması gerekir. Ama bazen de bu işi bir tek kişi gerçekleştirir.

Gerçi şehit olan herkes için çok yüce ve büyük bir makam vardır. Ama tüm şehitlerin derecesi aynı değildir. Daha arif/bilgili olan ve bu dünyada yaşarken Allah'ın melekleriyle haşır neşir olan kimselerin kanı daha çok tesirlidir.

Eğer Hz. Zeyneb Şam'da Yezid'e hitab ederek, "Ey Yezid! Elinde olan bütün güçleri ve kudretleri kullansan bile bize namazı unutturmaya gücün yetmez" diyorsa bunun sırrı üstte beyan ettiğim gerçeklerde yatmaktadır.

Resulullah namaz hususunda ise şöyle buyurmaktadır: "Her namaz vaktinde bir melek insanlara şöyle seslenir: "Ey insanlar kalkınız ve kendi elleriniz ile yakıp sırtlarınıza yüklediğiniz ateşleri namaz kılarak söndürünüz." (a. g. e. /c. 1, Bab-u Fezail'es Salat 3. Hadis)

Bütün yaptıklarımızın, haram bakışlarımızın kötü sözlerimizin ve gittiğimiz kötü yolların bizlerden ayrı ve uzak olduğunu sanmayalım. Bütün bunlar kendi ellerimizle yakıp omuzlarımızda taşıdığımız ateşlerdir ve bizler tonlarca ateşin omuzlarımızda olduğundan bile habersiz yaşıyoruz.

İnsan kendi cehenneminin odun ve ateşi olacaktır. Cin suresinin 15. ayetinde şöyle buyurulmaktadır: " Fakat gerçekten sapıp zulmedenlere gelince onlar da cehenneme odun olurlar."

Yani insan odun ve ateş suretinde haşrolacaktır. Eğer Allah adalet ehlini seviyorsa, zulüm ehlini de düşmanı olarak görmektedir ve onlar cehennem odunları olacaklardır.

Yaptıklarımızın bir çoğu ateş suretinde omuzlarımızda toplanıp yüklenmiştir. Ama bizler hissetmiyoruz.

Namaz kılan kimse hem namazdan sonraki günahlardan uzaklaşmış olacak ve hem de önceden günahları vasıtasıyla yaktığı ve omuzlarında taşıdığı ateşleri de söndürmüş olacaktır ve onların yerini nurlarla dolduracaktır.

İmam Sadık (a.s) şöyle buyuruyor: “Eğer Allah birine bir nimet ihsan etmek isterse o nimeti en iyi halet içinde olduğu zaman ihsan eder.”

En iyi halet ise mihrapta deruni/batını düşmanla cihat edildiği halettir. Eğer Allah Zekerriyya’ya Yahya’yı lütfettiyse bu müjdeyi ona ibadet ettiği sırada verdi.

Allah’a ibadet etmenin manası insanın yeryüzünde Allah’a hizmet etmesidir ve bu hizmetlerin hiçbirisi namaz kadar değerli değildir. Onunla mukayese bile edilemez. Bu nedenle Zekerriyya’ya müjde ibadet halinde verildi . (a. g. e. /2. Hadis)

Yine İmam sadık (a.s) , “Size verdiğimiz kitabı kuvvetle alın” ayeti ile ilgili olarak, “Acaba bu kuvvetten maksat kalp kuvveti midir, yoksa bedensel kuvvet midir? “diye sorulunca şöyle buyurmaktadır:

“Buradaki maksat hem kalp kuvveti ve hem de bedensel kuvvettir. Zira Allah Yahya’ya (a.s) şöyle buyuruyor: “Ey Yahya, güç ve kuvvetle kitabı al. (Meryem suresi /12)

Yahya (a.s) hem akıl ve marifet kuvveti ile bu kitabı aldı ve hem de bedensel kuvvetle bu semavi kitabı himaye etti ve sonunda şahadete ulaşarak, “Şehit Yahya” adını aldı.

Bunun müjdesini Zekerriyya (a.s) ‘a namaz esnasında verdiler. Bütün bunlar Zekerriyya’nın (a.s) namazının bereketinin bir neticesidir.” (el-Mizan/c. 1s. 205)

Kur'an Üzerine

A. Amuli

Kur'an-ı Kerim'i tefsir etmenin sıhhat ve derinliği onun maarif ve öğretilerini idrak ve tanıma derecesine bağlıdır. Tanımın dereceleri olduğu gibi Kur'an-ı Kerim'in tefsirinin de hakikatine yakınlık derecesi ve mertebeleri vardır.

Bazıları Kur'an'ı, onun hakikatiyle kaynaşma ve birleşme sonucunda tanırlar. Resul-i Ekrem (s.a.a) ve O'nun pak Ehl-i Beyti (a.s) bu zümredendir. Allah'ın (C) kelamının hakikati Resulullah'ın (s.a.a) ruhuna indikten veya mirac sırasında vahiy hakikatinin mülakatına nail olduktan sonra onun için artık bir ilham ve kapalılığın kalmış olması düşünülmaz. Marifetin, bilginin aynısı olan o hakikate teslim olan kimse için hiç kuşkusuz ilahi kelim, bütün boyutlarıyla tanınmış olacaktır. Bazıları Kur'an'ı O'nun cemal ve celalini kendi ruhlarında müşahade sonucu tanırlar. Bu cazibe ve kapasitenin, bu parlak nurdan hissesi ve üflenmiş ruhtan nasibi olmayanlar için açıklanması, onlar tarafından idrak edilmesi mümkün değildir.

Üçüncü bir grup ise Kur'an-ı Kerim'i, onun icazlarını çeşitli boyutlarıyla tetkik ve etüt etme sonucu tanırlar. Allah'ın kitabını tanıyabilme erdemine ulaşanların çoğu bu zümredendir.

Birinci gruptakilerin tanınması, aynen marifetullahı Allah'ın zatından hareketle o'na ulaşabilme derecesini elde eden sıddıkların burhanı gibidir. İkincilerin tanınması, "Kim kendisini tanırsa rabbini tanır" sözü doğrultusunda enfüsi ayetlerin yardımlarıyla rabbini tanıyanların, nefsi tanıma burhanı gibidir. Üçüncü gruptakilerin tanınması ise hudus, hareket veya imkan burhanı, dış belirtiler ve afaki deliller getirmek suretiyle rabbini tanıyanların tanınmasına benzetilebilir.

Kur'an-ı Kerim'i en mükemmel tanıma derecesi, birinci gruptakilere özgü derinlemesine tanıma olup bunlar, Kur'an'ın bütün maarif ve öğretileriyle tanışık olmanın yanı sıra akıl aşamasında "Kur'an-ı mütemessil", tabiat aşamasında "Kur'an-ı natık"tırlar. Çünkü Kur'an ve velayet hakikati mefhum açısından her ne kadar birbirinden ayrı olsalar da misdak, dıştaki fenomenleri ve bu fenomenlerin kavramlara uyumluluğu bakımından birbirinin aynısıdır ve birlik içindedirler. Bu yüce makama ulaşabilmek ancak Kur'an maârifî ve konularına engin, derin bir aşk ve arzıyla müyesser olur. Ancak aşkla tanınan korunabilir ve kalp sahnesinde kolayca göçüp gitmez. Allah'ın kitabını başka yazı ve sözlerle mukayese etmek yanlıştır. Çünkü konuşmacı sözlerinden ayrı, yazar yazıları dışındadır. Sözlerin perdesi kalktı mı konuşmacı görünür. Yazı örtüsünden çıkarıldı mı yazarın kendisi ortaya çıkar. Konuşmacı ve yazarın varlıkları aynı zamanda söz ve yazılarının dışındadır. Öyle ise konuşmacı ve yazara ulaşmanın yolu, söz ve yazı perdelerinden geçmekte yatar. Kaldı ki konuşmacı ve yazarların eserleri kisvesine bürünmemiş, kendi mahiyetini açıkça ortaya koymamış olmaları da mümkündür.

Ancak her nurdan daha aydın olan Allah hiçbir perde arkasında gizli, hiçbir varlığın dışında kalmış değildir. Allah'ın (c.c) kelam ve kitabı hakkında söylenilebilecek en ince ifade her türlü muhtemel bahaneyi giderecek ve her türlü derin marifeti tanımaya zemin hazırlayacak tecelli

kavramıdır. Emiru'l Müminin'in sözlerinde ifadesini bulduğu üzere gerçek muvahhit can gözüyle ve iman hakikatiyle Rabbini görmedikçe ona ibadet etmez. O önce konuşanı görür, sonra sözünü dinler. Nitekim Resulullah (s.a.a) miraçlarında hakikati önce kalbiyle bulmuş, sonra gözle görmüştür. Evliyaullahın dualarıyla hissettikleri, akıllarıyla idrak ettiklerinden sonra gelir. Onlar için önce makul olan bir hakikat, sonra mahsus olur (hissedilir.) . Halbuki normal insanlar önce hisseder, sonra akılla idrak ederler. Bir olgu ancak duyular aracılığıyla akıllara yol bulur. Böyle olunca "histen yoksun olan ilimden yoksuldur."mantiği uyarınca duyularla hissedilmedikçe bir objenin algılanması mümkün değildir. Evliyaullah ise "Ona temiz olanlardan başkaları dokunamaz" ayeti uyarınca, batını berraklık, ermişlik ve kalbi taharet kazanılmadıkça maarif ve gerçek erdemin elde edilemeyeceğine inanır, nefis tezkiye ve tehzibini vurgularlar. . . "Ancak ve ancak Allah, Ey Ehli Beyt sizden her çeşit pislği gidermek ve sizi tam bir temizlikle tertemiz hale getirmek diler."

Kur'an-ı Kerim'in temel özelliği, eşsiz ve benzersiz Allah'ın (C) tecellisi olması itibariyle benzerinin bulunmaması, dolayısıyla da tanınması ve algılanmasının da başka kitaplara benze-memesidir. Bu seçkin zümrenin Kur'an-ı Kerim'i tanıma ve algılama derecesi Hz. Resulullah'ın (s.a.a) şu hadisinde açıkça anlaşılır: "Ben sizin aranızda iki değerli şey bırakıyorum; Allah'ın kitabı ve Ehl-i Beyt'im. Onlar havuzun kenarında tekrar bana gelinceye kadar asla birbirinden ayrılmazlar" Çünkü Arif ve ma'ruf, her ikisi de mutlak hakla bağlantılı olan tek bir hakikatle ilişki içerisinde dirler.

Bunun gibi hitab ve muhatabın her ikisi de bir tek konuşmacıya bağlıdır. Kur'an-ı Kerim'de insan için zikredilmiş en seçkin makam bu birinci gruptakilere aittir: "Yarışıp öne geçenler de, öne geçmiş öncülerdir. İşte onlar, yakınlaştırılmış (mukarreb) olanlardır."

İkinci gruptakiler, Kur'an'ın enfüsi ayetlerini müşahade ile bu yüce hedefe doğru cezp edilmiş, Kur'an-ı Kerim'in cazibesıyla engin ummana dalmışlardır. Bunlar kendi gayretleriyle değil de dalgaların kucağında, dalgalarla birlikte denize az miktarda sürüklenen yüzücüye benzerler. Okyanus ise yüzücünün yüzücülüğüne değer vermez, denizcilik yetenek ve güçlerini etkisiz hale getirir. Sadece kendi kuru yeteneğine güvenenler ve denizin cazibesine kapılmayanlar onun gizli cevherinden gerektiği gibi yararlanacaktır. Ummanın derinliklerine dalmak isteyen kendi yüzücülük gücünü bir yana bırakıp onunla tanışmaya bakmalı, dalga cazibelerini beklemeli, kendini bu cazibeye kaptırırvermelidir. Gönlünü Allah'ın kelamına kaptıran artık vahiy meleğiyle oturup kalkar, Kur'an elçisiyle derin sohbetlere dalar. Kur'an'ı öyle bir imanla okur ki sanki Kur'an onun etiyile, kanıyla, bütün bir varlığıyla kaynaşmış, birleşmiştir artık. Bu gruptakiler enbiyaullah ve mürsellerden sonra ademoğullarının en seçkin simalarını oluştururlar.

Üçüncü gruptakiler, Kur'an-ı Kerim'in icazını, mucizevi boyutlarını tetkik ederek tanımaya çalışırlar. Bunlar Kur'an-ı Kerim'i, dış penceresinden seyrettikleri ilahi kelamı, sözlük ve mana perdeleri arkasında görmeye gayret sarf ettikleri için ister istemez "terimler ve kavramlar örtülerini aradan kaldırıp Kur'an'la doğrudan temasa geçemezler. Ancak bu gruptakilerin hepsi aynı seviyede olmayıp bazıları sadece akli kavramlar kanalıyla Kur'an'a yaklaşırken, bazıları nakli manalarla ona yol bulurlar. Nitekim İkinci grup arasında da seviye farkı vardır. Bazıları kendilerini tamamen güçlü dalgalar cazibesine kaptırarak Kur'an okyanusuna ulaşabilirken, bazıları zayıf dalgaların cazibesine kapılır. Her iki durumda da Kur'an hakikatiyle menes ve ona

alışık oldukları için ondan hiçbir zaman ayrılmak istemezler. Halbuki üçüncü gruptakiler tanıma derecesi bakımından farklı seviyelerde olmanın yanı sıra Kur'an'ın hakikatine dokunmadıkları için hastalıklarının bir bölümü henüz giderilmemiştir. Dolayısıyla bu tedavi edilmiş hastalıkların yüzünden bazen inhiraf ve dalalete sürüklenirler.

Çünkü Kur'an-ı Kerim sadece akıl ve ilimle ilgili bir kitap değildir ki mutlak bilimsel kanıtlarla anlaşılın, amel edilmeksizin öğretileri kavranabilsin. Kur'an hidayet nurudur. Akli ve bilimsel öğretilerin, pratik olarak uygulanacak kılavuzluk, vaaz ve öğütlerle birlikte faydalı olacağına inanır, insanları bunlar hakkında derinlemesine düşünmeye çağırır ve kalbin mühürlenip kilitlemesine yol açan günahı, düşünme karşısında bir engel olarak görür.

Tahsille kazanılan ilim ve temel kavramlar eğer Kur'an'la irtibata geçmenin tek yolu olsaydı, ilahi kelamın kalbe yerleşmesi yolu kapanır, karşılaşılabilecek bazı arzuların etkisiyle büsbütün Kur'an'dan uzaklaşmakla sonuçlanırdı. Yukarıda işaret edildiği üzere Kur'an-ı Kerim'in tefsir ve tebyini, müfessirlerinin marifet, tanıma derecelerine bağlıdır.

Marifet dereceleri her açıdan farklı olduğuna göre yapılacak tefsirlerin seviyesi, hakikate yakınlık derecesi de farklı olacaktır. Kuşkusuz birinci gruptakilerin Kur'an'a yaklaşımı en mükemmel tefsiri oluşturur.

Bu mümtaz sınıf temsilcilerinden Emir'el Mü'minin şöyle buyuruyor: “Sorun Kur'an'dan soracaklarınızı da haber vereyim size ayetlerinin kimin hakkında ve nerede indiğini. .”

Gazali¹, Emir'ul Mü'minin'den şöyle nakleder: “Eğer Allah ve Resul-i Ekrem (s.a.a) izin buyururlarsa fatiha süresinin “elif” harfini, kırk devenin taşıyabileceği yük ölçüsünde şerh ederim”

Kur'an-ı Kerim bu seçkin insanların tefsir ve tebyinine başvurulmaksızın anlaşılabilir. Çünkü bunların birbirinden ayrılmayacağını Bizzat Resul-i Emin haber vermiştir. Öyleyse bir yerde Kur'an zahiri olarak hazır olur da Resulullah'ın (s.a.a) pak Ehli Beyt kayıpsa veya bunlar zahiren hazır, Kur'an-ı Kerim kayıpsa, o emin habercinin hadisi şerif'i uyarınca her ikisi de kayıptır demektir.

Çünkü temel birliktelik ve ayrılmazlık ilkesi Kur'an ve pak itretinin varlık hikmetleri gereğidir. İkinci gruptakiler bu seçkin taifenin öğrencileri sayılırlar. Marifeti birinci gruptakilerden sonra geldiği için tefsirleri de seçkin tefsirlerden sonra gelir. Eskilerden ve son devir müfessirlerinden bazıları bu yolu kendi marifleri oranında kat edebilmişse de aralarında çok azı sonuna varabilmiştir.

¹ Ebu Hamid, Muhammed b. Muhammed b. Ahmed, Hüccet'ül-İslam lakabına sahip olup Gazali diye meşhurdur. Büyük Şafii fakihlerinden biri olup, H. K. 450 yılında Tus şehrine bazı Gezale'de dünyaya gelmiş ve o orada H. K. 505 veya 507 yılında vefat etmiştir. H. K. 484 yılında Nizamiye medresesi müderrisliğine tayin edilmiştir. Gazali'nin kendi dalında bir ilk olan bir çok kitapları vardır. Bunlardan en meşhuru ise ahlak ilminde yazmış olduğu İhya'ul-Ulum ve de Şafii fıkhında yazmış olduğu el-Veciz kitabıdır. (Reyhane'tul-Edeb, c. 4, s. 237) İhya-i Ulum'id-Din kitabı ise Şeyh Ebu Hamid Muhammed Gazali'nin, (H. 450 yılında doğmuş ve H. 505 veya 507 yılında vefat etmiştir) yazmış olduğu İslami ah-laki kitabıdır. Bu kitap, ahlak ilminde yazılmış olan en geniş eserlerden biridir. Ga-zali'den sonra yazılmış olan ahlak kitapları, bu kitaptan, büyük ölçüde etkilenmiştir ve İhya-i Ulum kitabı, defalarca basılmıştır. (Reyhane'tul-Edeb, Muhammed Al-i Hıyabani, c. 4, s. 238)

Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a) Gadir-i Hum'da Okuduğu Hutbenin Tam Metni

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

1- Allah'a Hamd ve Sena Etmek

Hamd ve sena; birliğinde yüce, tekliğinde yakın, sultasında celaletli ve erkanında azim olan Allah'a mahsustur. Allah'ın ilmi yerinde kaldığı halde her şeyi kuşatmıştır. O bütün yaratıkları kudret ve burhanıyla hakimiyet altına almıştır.

Allah sürekli olarak şükredilmiş ve sürekli de övülecektir. O yok olmayan bir azametinin sahibidir. Yaratan O'dur. Yeniden diriltenden de O'dur. Her iş O'na dönmektedir.

Yükseltmişleri (göklerden ve semavi isimlerden kinayedir) vücuda getiren, serilenleri (yer yüzünden kinayedir) seren, yerlerin ve göklerin hükümrani, pak, tenzih edilmiş, meleklerin ve ruhun Rabbi, yarattığı her şeye ihsanda bulunan, kendisine yaklaşan herkese lütfeden O'dur. Her göz O'nun gözetimindedir, ama gözler O'nu göremez.

Allah ikram edici, hilim sahibi ve tahammül edicidir. Rahmeti her şeyi kuşatmış nimeti ile hepsine ihsanda bulunmuştur. İntikam almada acele davranmaz ve müstahak olunan azabına hemen teşebbüste bulunmaz.

Batınları ve gizlilikleri anlar, içleri bilir, gizlenmişler ona saklı kalmaz ve gizlilikler O'na karmaşık gelmez. Her şeyi ihata eden O'dur. Her şeye galebe çalan O'dur. Her şeyde kuvvet O'dur, her şey üzerindeki kudret O'dur. Onun gibi bir şey yoktur. Hiçbir şey yokken bir şey var eden O'dur. Daimidir, adalet ile kaimdir. İzzet ve hikmet sahibi olan O'ndan başka bir ilah yoktur.

O gözlerin derk etmesinden daha yücedir. Ama kendisi gözleri derk eder. O lütf sahibi ve bilendir. Hiç kimse görmekle sıfatlarına ulaşamaz ve hiç kimse bizzat aziz ve celil olan Allah'ın kendisinin kılavuzluk ettiği dışında gizli ve açık niteliği hakkında bir şey elde edemez.

Şahadet ederim ki kutsiyeti, temizliği ve münezzeh oluşu zamanı dolduran ilah O'dur. O'nun nuru ebediyeti kapsamıştır. O emirlerini meşveret eden kimselerle meşveret etmeksizin icra etmektedir; taktirinde ortağı bulunmamakta ve tedbirinde hiçbir yardım görmemektedir.

Yarattığı her şeyi örnek ve misali olmaksızın, hiç kimseden yardım almadan, zahmete katlanmadan ve fikir ve çare bulmaya ihtiyaç duymadan yaratmıştır. Allah yaratıkları icat etti ve onlar da vücuda geldiler. Yarattı ve onlar da zahir oldular. O halde ondan başka ilah olmayan Allah'tır. Yaptığı sağlam ve işi güzeldir. Zulmetmeyen bir adil ve işlerin kendisine döndüğü bir ikram sahibidir.

Şahadet ederim ki her şeyin azameti karşısında tevazu gösterdiği ve her şeyin izzeti karşısında zelil olduğu ve her şeyin kudreti karşısında teslim olduğu ve her şeyin heybeti karşısında huzu gösterdiği (boyun eğdiği) ilah O'dur. Padişahların padişahı, eflakin (galaksilerin) döndürücüsü, güneş ve ayın boyun eğdiricisi de O'dur. Her şey tayin edilmiş bir zamanla hareket etmektedir. Geceyi gündüze ve gündüzü de geceye giydirmekte ve süratle peşice gitmektedir. Her inatçı zorbayı döküp kıran ve her isyankar şeytanı helak eden O'dur.

O'nun için bir zıt ve onunla birlikte bir eş mevcut değildir. Tek ve ihtiyaçsızdır. Doğurulmamış ve doğurmamıştır, O'nun hiç bir benzeri yoktur. Tek olan Allah ve azamet sahibi bir Rab'dir. İstemekte, ardından yerine getirmektedir. İrade etmekte, ardından mukadder kılmakta,

bilmekte ardından saymaktadır. Öldürmekte ve diriltmektedir. Fakir kılmakta ve zenginleştirmektedir. Güldürmekte ve ağlatmaktadır. Yakın kılmakta ve uzaklaştırmaktadır. Esirgemekte ve bağıştta bulunmaktadır. Hükümdarlık O'nundur, hamd ve sena ona mahsustur. Hayır onun elindedir, O her şeye kadirdir.

Geceyi gündüze ve gündüzü geceye giydirir. Ondan başka ilah yoktur.

Allah izzet ve mağfiret sahibidir. Dualara icabet eden, çok ihstanda bulunan, nefesleri sayandır. Cin ve insanların Rabbidir. Hiç bir şey O'na zor gelmez. Yardım isteyenlerin feryadı O'nu usandırmaz, ısrar edenlerin ısrarı onu bıktırmaz. Salihlerin koruyucusu, kurtuluşa erenlerin başarıya ulaştırıcısı, müminlerin ihtiyaç sahibi ve alemlerin Rabbi'dir. Yarattığı her şeyden dolayı kendisine her halde şükredilmesi gereken Allah'tır.

O'na hamd ediyorum, sürekli şükrediyorum. Sıkıntı ve rahatlık halinde, zorluk ve huzur halinde O'na şükrediyorum. O'na meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ediyorum. O'nun emrini dinliyor, sadece O'na itaat ediyorum. O'nu hoşnut eden şeylere teşebbüste bulunuyorum. İtaatinde rağbet ettiğim için ve cezasından korktuğum için O'nun mukadderatı karşısında teslim oluyorum. Zira hilesinden güvende olunmayan ve zulmünden korkulmayan (yani asla zulmetmeyen) Allah O'dur.

2- Önemli Bir Hususta Allah'ın Emri

Allah için nefsim hususunda kulluğumu itiraf ediyorum ve O'nun Rab olduğuna tanıklık ediyorum. Bana vahyettiği her şeyi eda ediyorum, zira eğer onu eda etmezsem bana azabının ineceğinden korkuyorum. Şüphesiz O'nun azabını her ne kadar büyük düzen kursa da ve dostluğu halis olsa da hiç kimse defedemez. Allah'tan başka ilah yoktur. Allah bana nazil buyurduğunu tebliğ etmediğim taktirde risaletimi eda etmemiş olacağımı ilan etti. Beni insanların şerinden koruyacağını garantiledi. Allah kifayet eden ve yücelik sahibidir.

Allah bana şöyle vahyetmiştir:

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ

“Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et, eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan korur. Doğrusu Allah kâfirlere yol göstermez.”¹

Ey insanlar! Ben Allah'ın bana nazil buyurduğu her şeyi ulaştırma hususunda kusur etmedim ve ben bu ayetin nüzul sebebinizi sizlere beyan ediyorum:

Cebrail üç defa bana nazil oldu ve Selam sahibi olan ki o Selam'dır Rabbim tarafından bu toplantı yerinde ayağa kalkarak, beyaz ve siyah (ırktan) herkese şunu ilan etmemi emretti: “Ali bin Ebi Talib benim kardeşimdir, vasimdir, halifemdir ve benden sonra imamdır. Onun bana nispet makamı Harun'un Musa'ya olan makamı gibidir. Sadece şu farkla ki benden sonra peygamber gelmeyecektir. O Allah ve Resulünden sonra sizlerin velisidir (ihtiyar sahibidir).” diye ilan etmemi emretti. Allah bu konuda kitabından bana bir de ayet nazil buyurdu:

إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ

¹ Maide suresi, 67. ayet

“Şüphesiz sizin veliniz Allah, Resülü, iman edip namaz kılanlar ve rüku halinde zekat veren müminlerdir.”¹

Namaz kılıp rüku halinde zekat veren ve her halinde aziz ve celil olan Allah’a yönelen kimse Ali bin Ebi Talib’tir.

Ey insanlar! Ben Cebrail’den benim için Allah’tan, beni bu önemli şeyi tebliğ etmekten mazur görmesini dilemesini istedim. Zira takva sahiplerinin azlığını, münafıkların çokluğunu, kıyanların fesadını, İslam’ı alaya alanların hilelerini biliyorum. Onlar Allah’ın, kitabında kendilerini şöyle nitelendirdiği kimselerdir:

وَتَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّئًا وَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ

“Kalplerinde olmayan şeyleri ağızlarına alıyorlar. Onu önemsiz bir şey sanıyorlar, oysa Allah katında önemi büyüktür.”²

Hakeza, münafıklar defalarca bana eziyette bulundular ve beni, **“uzun”** (her söze kulak asan kimse) olarak adlandırdılar. Onlar Ali’nin benden ayrılmaması, benim kendisine teveccüh etmem sebebiyle böyle olduğumu sandılar. Sonunda aziz ve celil olan Allah şu ayeti nazil buyurdu:

وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيُقُولُونَ هُوَ أَدْنَىٰ قُلٌّ أَدْنَىٰ خَيْرٍ لَّكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ

“ (Yine o münafıkların içinde:) O (Peygamber her söyleneni dinleyen) bir kulaktır, diyerek Peygamberi incitenler de vardır. De ki: O sizin için bir hayır kulağıdır.”³

Eğer ben, bana bunu (her söze kulak veren kimse olmayı) isnat edenleri ifşa etmek istersem ifşa edebilirim. Eğer onların şahsına işaret etmek istersem, işaret de edebilirim. Eğer onları alametleriyle tanıtmak istersem tanıtabilirim. Ama Allah’a yemin olsun ki ben onların işi hususunda yücelik gösterdim.

Bütün bunlardan sonra Ali hakkında bana nazil olan şeyi tebliğ etmediğim takdirde Allah asla benden razı olmayacaktır.”

Peygamber (s.a.a) daha sonra şu ayeti tilâvet buyurdu:

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ

“Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et, eğer bunu yapmazsan O’nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan korur. Doğrusu Allah kâfirlere yol göstermez.”⁴

3- On İki İmam’ın (a.s) İmamet ve Velayetini Resmen İlan Etmesi

Ey insanlar! Biliniz ki Allah; muhacirlere, ensara ve onlara iyilikle tabi olanlara, köylüye ve şehirlie, araba ve aceme, özgüre ve köleye, büyüğe ve küçüğe, beyaza ve siyaha, ona (Ali’ye) itaat etmeyi farz bilmiş, onu imam ve ihtiyar sahibi kılmıştır. Her muvahhit için onun hükmünü icra etmesi, sözüyle amel etmesi, emrini kabullenmesi gerekir. Her kim ona muhalefet ederse

¹ Maide suresi, 55. ayet

² Nur suresi, 15. ayet

³ Tevbe suresi, 61. ayet

⁴ Maide suresi, 67. ayet

melundur. Her kim ona tabi olursa ve onu tasdik ederse Allah'ın rahmetine mazhar olacaktır. Allah onu ve onu dinleyip kendisine itaat eden herkesi bağışlamıştır.

Ey insanlar! Bu böylesine bir toplulukta ayağa kalktığım son defadır. O halde işitiniz, itaat ediniz, Rabbiniz olan Allah'ın emri karşısında teslim olunuz. Zira aziz ve celil olan Allah-u Teala sizin mevlanız ve mabudunuzdur. Allah'tan sonra sizleri muhatap kılan O'nun Resülü olan Muhammed (s.a.a) sizin velinizdir. Benden sonra da Ali Allah'ın emriyle sizin veliniz ve imamınızdır. İmamet makamı ondan sonra da Allah ve Resülüyle görüşeceğiniz güne kadar onun evlatlarından olan benim neslimin hakkıdır.

Allah'ın, helal kıldığı hususlar dışında bir helal yoktur. Allah'ın, sizlere haram kıldığı şey dışında da bir haram yoktur. Aziz ve celil olan Allah bana helal ve haramı tanıtmış ve Rabbinin kitabından, helal ve haramından bana öğrettiği her şeyi de ben ona ifade etmişim (öğretmişim)

Ey insanlar! Allah var olan her ilmi bende bir araya toplamıştır. Ben de öğrendiğim her ilmi takva sahiplerinin imamında (Ali'de bir araya) topladım. Var olan her ilmi mutlaka Ali'ye öğrettim. Allah'ın Yasin suresinde zikrettiği İmam-i Mubin (apaçık İmam) odur:

وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ

“Her şeyi, apaçık bir İmam'da saymışızdır.”¹

Ey insanlar! Ondan (Ali'den) başkasına yönelerek sapıklığa düşmeyin. Ondan yüz çevirmeyin, onun velayetinden ayrılmayın. O hakka hidayet eder ve hak ile amel eder. Batılı iptal eder ve batıldan sakındırır. Allah yolunda kınayıcıların kınaması ona engel olamaz.

O (Ali) Allah'a ve Resülüne iman eden ilk kimsedir. Bana iman husussunda hiç kimse ondan öne geçmemiştir. O canıyla Allah Resülü'nün yolunda her türlü fedakarlığa katlanmıştır. İnsanlardan hiç kimse onunla Allah'a ibadet etmediği bir zamanda o Allah Resülüyle birlikteydi. Namaz kılan ilk kimse odur. Benimle birlikte Allah'a ibadet eden ilk kimse de odur. Allah tarafından yerime yatağıma yatmasını emrettim. O da canını bana feda ederek benim yerime yatağıma yattı.

Ey insanlar! Onu üstün bilin. Şüphesiz Allah ona üstünlük vermiştir. Onu kabul edin. Şüphesiz Allah onu tayin etmiştir.

Ey insanlar! O Allah tarafından tayin edilen İmam'dır. Her kim onun velayetini inkar ederse şüphesiz Allah tövbesini kabul etmez ve onu bağışlamaz. Allah'ın ona muhalefet eden kimseye böyle davranacağı kesindir. Allah ona böyle yapar ve onu ebediyete kadar, sonsuza dek şiddetli azapla azaplandırır. O halde ona muhalefet etmekten sakının. Aksi taktirde yakıtı insanlarla taşlar olan ve kafirle için hazırlanan ateşe duçar olursunuz.

Ey insanlar! Allah'a yemin olsun ki önceki peygamberler ve elçiler bana müjde vermişlerdir ve ben Allah'a yemin olsun ki peygamber ve elçilerin sonuncusuyum, gök ve yerdeki bütün yaratıkların üzerinde hüccetim. Her kim bu konuda şek ederse cahiliye küfrü gibi kafir olmuş olur. Her kim bu sözümünden bir şeyde şek ederse bana nazil olmuş olan her şeyden şek etmiştir. Her kim imamların birinden şek ederse onların tümünde şek etmiştir ve kim bizim hakkımızda şek ederse, şüphesiz ateştedir.

¹ Yasin suresi, 12. ayet

Ey insanlar! Allah bu üstünlüğü bana bağışta bulunmuştur, bu onun bana bir minneti ve ondan bana bir ihsandır. Ondan başka ilah yoktur. Ebediyete kadar, sonsuza dek her haliyle ona hamd ve senada bulunurum.

Ey insanlar! Ali'yi üstün biliniz. Zira o Allah'ın rızıkı indirdiği ve yaratıklar baki kaldığı müddetçe kadın ve erkek tüm insanların en üstünüdür. Bu sözü reddeden ve onunla uyumlu olmayan kimse melundur, melundur, gazaba uğramıştır, gazaba uğramıştır!

Biliniz ki Cebrail Allah tarafından bu haberi benim için nazil kıldı ve şöyle buyurdu: “*Her kim Ali'ye düşmanlık eder ve velayetini kabul etmezse lanetim ve gazabım onun üzerine olsun.*”

Herkes yarın için önceden ne göndereceğine baksın. Ali'ye muhalefet etmekten ve neticede sabit olduktan sonra adımının sürçmesinden dolayı Allah'tan korksun. Allah yaptıklarınızdan hiç şüphesiz haberdardır.

Ey insanlar! O (Ali) Allah'ın aziz kitabında zikrettiği ve ona muhalefet edenler hakkında şöyle buyurduğu cenbillahtır:

أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتَى عَلَى مَا فَرَّطْتُ فِي جَنْبِ اللَّهِ

“Kişinin: “Cenbilla'h'a (Hz. Ali'ye) karşı aşırı gitmemden ötürü bana yazıklar olsun” diyeceği...¹

Ey insanlar! Kur'an hakkında tefekkür ediniz, ayetlerini anlamaya çalışınız, muhkem ayetlerine bakınız, müteşabih ayetlerinin ardından koşmayınız. Allah'a yemin olsun ki Kur'an'ın batınını sizlere beyan edebilecek ve tefsirini sizler için açıklayabilecek olan kimse, benim elinden tuttuğum, onu kendime doğru yükselttiğim, pazısından tuttuğum, iki elimle kaldırdığım ve sizlere, “*Ben kimin mevlasıysam bu Ali de onun mevlasıdır*” diye bellettiğim kimsedir ve o benim kardeşim ve vasım (yerime geçecek olan) Ali b. Ebi Talib'tir. Onun velayeti, bana nazil buyuran aziz ve celil olan Allah tarafındandır.

Ey insanlar! Ali ve onun soyundan olan temiz çocuklarım sıkl-i asgar (daha küçük değerli şey) ve Kur'an ise sıkl-i ekber (daha büyük değerli şey) 'dir. Bu ikisinden her biri diğerini haber vermekte ve onunla uyum içinde bulunmaktadır. Onlar Kevser havuzunun başında yanıma gelinceye kadar asla birbirinden ayrılmazlar. Biliniz ki onlar insanlar arasında Allah'ın emin kulları ve yeryüzündeki hakimleridir.

Biliniz ki ben eda ettim! Biliniz ki ben tebliğ ettim! Biliniz ki ben duyurdum! Biliniz ki ben açıkladım! Biliniz ki Allah buyurmuştur ve ben aziz ve celil olan Allah adına konuşuyorum. Biliniz ki Müminlerin Emiri sadece benim bu kardeşimdir. Biliniz ki “*Müminlerin Emiri*” olmak, benden sonra ondan başka hiç kimse için helal değildir.

4- Müminlerin Emiri'nin (a.s) Tanıtılması ve Peygamber'in (s.a.a) Eliyle Ayağa Kaldırması

Daha sonra Peygamber (s.a.a) eliyle Ali'nin (a.s) pazısından tuttu ve yukarı kaldırdı. Müminlerin Emiri (a.s) ise Peygamber (s.a.a) minberin üstüne çıktığı zamandan beri, ondan bir basamak aşağıda bulunuyordu. Peygamber'in yüzüne (s.a.a) oranla sağ tarafa meyletmişti ve dolayısıyla da her ikisi de bir mekanda durmuş gibiydiler.

¹ Zümer suresi, 56. ayet
250

Sonra Peygamber (s.a.a) elini kaldırdı. Her ikisi de elini göğe doğru açtı. Ali'yi (a.s) yerinden kaldırdı ve ayağı Peygamber'in (s.a.a) diziyile aynı hizaya geldi. Daha sonra Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu:

“Ey insanlar! Bu Ali'dir, o benim kardeşim, vasım, ilmimi toplayan ve ümmetim arasında iman eden kimseler üzerinde halifemdir. Aziz ve celil olan Allah'ın kitabını tefsir etmekte, Allah'a davet etmekte, Allah'ı razı eden şeylerle amel etmekte, Allah'ın düşmanlarıyla savaşmakta, Allah'a itaatle dostluk etmek ve Allah'a isyan etmekten sakındırmakta benim yerime geçen kimsedir.

Allah Resulü'nün halifesi odur, Müminlerin Emiri odur, Allah tarafından hidayet imamı odur. Nakisin (ahdini bozan Cemal ashabı) Kasitin (Zulmeden Muaviye taraftarları) ve Marikin'i (dinden çıkan Hariciler'i) Allah'ın emriyle öldüren odur.

Allah şöyle buyurmuştur:

مَا يُبَدِّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ

“Nezdimde söz değişmez”¹

Ey Rabbim! Senin emrinle şöyle diyorum: “Allah'ım! Ali'yi seven kimseyi sev, Ali'ye düşman olan kimseye düşman ol. Ona yardım edene yardım et, onu yardımsız bırakan kimseyi sen de yardımsız bırak. Ali'yi inkar eden kimseye lanet et, Ali'nin hakkını inkar eden kimseye gazap et.”

Ey Rabbim! Sen, bu konu aydınlandıktan ve Ali'yi bugün tayin ettikten sonra şu ayeti bana nazil buyurdun:

الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا
وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ

“Bugün, size dininizi kemale erdirdim, üzerinize olan nimetimi tamamladım, din olarak sizin için İslam'ı beğendim.”²

“Kim İslam'dan başka bir dine yönelirse, onunki kabul edilmeyecektir. O ahirette de kaybedenlerdendir.”³

Ey Rabbim! Seni de şahit tutuyorum ki ben tebliğ ettim.

5- Ümmetin İmamet Meselesine Teveccüh Etmesi Gerektiğini Vurgulama

Ey İnsanlar! Allah dininizi imametle kamil buyurmuştur. O halde Kıyamet Günü'ne ve aziz ve celil olan Allah'ın huzuruna varılacağı güne kadar her kim ona ve benim çocuklarımdan ve O'nun soyundan vasilere iktida etmezse, böyle kimselerin amelleri dünya ve ahirette yok olmuş olur ve sürekli azap içinde bulunurlar. Azapları asla hafifletilmez ve onlara mühlet de verilmez.

Ey İnsanlar! Bu Ali sizlerden bana en çok yardım eden, bana en layık olan, bana en yakın bulunan ve nezdimde en değerli olan kimsedir. Aziz ve celil olan Allah ve ben ondan razıyız. Kur'an'da Ali dışında hiç kimse hakkında rızayet ayeti (kendisinden razı olduğunu bildiren bir ayet) inmemiştir. Allah müminlere hitap ettiği her yerde önce ona hitap etmiştir. Kur'an'da

¹ Kaf suresi, 29. ayet

² Maide suresi, 3. ayet

³ Al-i İmran suresi, 85. ayet

var olan övgü ayetleri onun hakkındadır ve Allah İnsan suresinde sadece onun cennete gireceğine şahadette bulunmuştur. Bu sureyi ondan başkası hakkında nazil buyurmamış ve bu sureyle ondan başkasını övmemiştir.

Ey insanlar! O (Ali) Allah'ın dininin yardımcısı, Allah Resülü'nün (s.a.a) savunucusudur. O takvalı, temiz, hidayet eden ve hidayet olmuş kimsedir. Peygamberiniz en iyi Peygamber, vasiniz en iyi vasi, onun çocukları da en iyi vasilerdir.

Ey insanlar! Her peygamberin soyu kendi sulbündendir. Ama benim neslim Müminlerin Emiri Ali'nin (a.s) sulbündendir.

Ey insanlar! Şeytan Adem'i hasetle cennetten dışarı çıkardı. Sakın Ali'ye haset etmeyiniz. Aksi takdirde amelleriniz boşuna gider, ayaklarınız sürçer. Adem bir sürçme sebebiyle yeryüzüne gönderildi. Oysa Adem aziz ve celil olan Allah'ın seçtiği kimseydi. O halde sizler, aranızda Allah'ın düşmanları olduğu halde nasıl bir halet içinde olacaksınız?

Biliniz ki sadece şekavet sahibi kimse Ali'ye düşmanlık eder ve sadece takva sahibi kimse Ali'yle dost olur. Ali'ye sadece halis mümin olan kimse iman eder. Allah'a yemin olsun ki Asr suresi Ali (a.s) hakkında nazil olmuştur:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ وَالْعَصْرِ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَفِيْ خُسْرٍ

“Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Asra andolsun ki, insan hiç şüphesiz hüsrana içindedir.”¹

Asra andolsun ki iman eden, hak ve sabırdan hoşnut olan Ali dışında tüm insanlar hüsrana içindedir.

Ey insanlar! Ben Allah'ı şahit tuttum, risaletimi sizlere tebliğ ettim. Peygamber'in sadece açıkça tebliğ etmeden başka bir sorumluluğu yoktur. Ey insanlar! Allah'tan hakkıyla korkun ve dünyadan sadece Müslüman olarak ayrılın.

6- Münafıkların Bozgunculuklarına İşaret

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ آمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ مِّن قَبْلِ أَنْ نَطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَىٰ أَدْبَارِهَا أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا أَصْحَابَ السَّبْتِ

“Ey Kitab verilenler! Bir takım yüzleri silip dümdüz ederek arkalarına çevirmeden, yahut cumartesi ahabını (Yahûdileri) lânetlediğimiz gibi lânetlemeden önce, elinizdeki Kitab'ı tasdik ederek indirdiğimiz Kur'an'a iman edin.”²

Ey insanlar! Allah'a yemin olsun ki bu ayette kendilerini isim ve soylarıyla bildiğim ahabından bir grup kastedilmiştir. Ama onları ifşa etmemekle görevlendirildim. O halde her kim amel ederse, kalbinde Ali'ye karşı taşıdığı sevgi veya kinle mutabık olan şeyi bulacaktır.

Ey insanlar! Aziz ve celil olan Allah tarafından bana bir nur verilmiş, benden sonra Ali b. Ebi Talib'e ve ondan sonra da Mehdi-i Kaim'e kadar onun nesline verilmiştir. Mehdi de Allah'ın hakkını ve bize ait olan her hakkı geri alır. Zira aziz ve celil olan Allah bizleri kusur edenlere, düşmanlık gösterenlere, muhaliflere, hainlere, günahkarlara, zalimlere ve tüm alemlerden gasp edenlere karşı hüccet karar kılmıştır.

¹ Asr suresi, 1-2. ayetler

² Nisa suresi, 47. ayet

Ey insanlar! Sizleri Allah'tan korkutuyorum ve uyarıyorum ki ben Allah'ın Resulüyüm. Benden önce de peygamberler var olmuştur. Ben ölür veya öldürülürsem, sizler gerisin geriye mi döneceksiniz? Her kim gerisin geriye dönerse, Allah'a hiçbir zarar veremez. Allah çok yakında şükredenlere ve sabredenlere mükafat verecektir. Biliniz ki sabır ve şükürle nitelendirilen Ali'dir. Ondan sonra da O'nun neslinden olan çocuklarım da aynen böyledir.

Ey insanlar! Müslüman oluşunuz sebebiyle bana, hatta Allah'a minnet etmeye kalkışmayın. Aksi takdirde Allah amellerinizi ortadan kaldırır, size gazap eder ve Allah sizleri ateşten ve (erimiş) bakırdan alevlere müptela kılar. Şüphesiz rabbiniz pusudadır.

Ey insanlar! Benden sonra da ateşe davet edecek olan imamlar olacaktır. Onlar kıyamet günü yardım görmezler. Ey insanlar! Allah ve ben onlardan uzağız. Ey insanlar! Onlar ve yardımcıları, onlara tabi olanlar, onları takip edenler ateşin en alt derecesinde olacaklardır ve kibirli kimselerin yeri nede kötüdür. Biliniz ki onlar, Ashabı Sahife'dir. O halde sizden her biriniz kendi sahifesine baksın.”

Ravi şöyle diyor: “Peygamber (s.a.a) , “Ashab-i Sahife” adını zikredince insanların çoğu Peygamberin bu sözden neyi kastettiğini anlamadılar. Kendileri için bir soru teşkil etti. Oradakilerden çok azı Peygamber'in maksadını anlayabildi.”

“Ey insanlar! Ben hilafet emrini kıyamet gününe kadar İmamet veraseti olarak neslime emanet ediyorum. Ben tebliğ etmekle görevli olduğum şeyi tebliğ ettim ki, burada hazır olan ve olmayan, dünyaya gelen ve gelmeyen herkese hüccet olsun. O halde kıyamet gününe kadar, burada hazır olanlar hazır olmayanlara ve babalar çocuklarına ulaştırınsınlar.

Çok yakında benden sonra İmameti padişahlık olarak zulüm ve zorbalıkla alacaklardır. Allah gasp edenlere ve (bu hakka) tecavüzde bulunanlara lanet etsin. Bu esnada ey insanlar ve cinler! Sizlere dökülmesi gerekeni döker, sizlere ateş ve (erimiş) bakırdan alevler gönderir ve siz onu asla defedemezsiniz.

Ey insanlar! Aziz ve celil olan Allah sizleri kötüyü iyiden ayırt etmek için başı boş bırakmamıştır. Allah sizleri gaipten haberdar kılmamıştır.

Ey insanlar! Allah kıyamet kopmadan önce yalanlamaları sebebiyle bayındır olan her bölgeyi helak edecektir ve onu Hz. Mehdi'nin hakimiyeti altına geçirecektir. Allah kendi vaat ettiği şeyi uygulayacaktır.

Ey insanlar! Sizden öncekilerin çoğu helak oldu. Allah onları helak etti ve gelecek nesilleri de helak edecek olan O'dur. Allah-u Teala şöyle buyurmuştur:

أَلَمْ نُهْلِكِ الْأَوَّلِينَ ثُمَّ نُنْبِئُهُمُ الْآخِرِينَ كَذَلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ وَيَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ

“Öncekileri yok etmedik mi? Ardından, sonrakileri de onlara katarız. Suçlulara böyle yaparız. O gün yalanlamış olanların vay haline!”¹

Ey insanlar! Allah bana emretmiş ve beni sakındırmıştır. Ben de Allah'ın emriyle Ali'ye emrettim ve onu sakındırdım. Emir ve yasaklama ilmi onun nezdindedir. O halde onun emrini dinleyiniz ki esenlikte kalasınız. Ona itaat edin ki hidayet bulasınız. Onun yasaklamalarını kabul edin ki doğru yolda olasınız ve onun maksat ve muradına doğru hareket edesiniz ve bilinmedik yollar sizleri onun yolundan alıkoymasın.

¹ Mürselat suresi, 16-19. ayetler

7- Ehli Beyt'in (a.s) Takipçileri ve Düşmanları

Ey insanlar! Ben Allah'ın uymayı emrettiği doğru yoluyum. Benden sonra da Ali ve sonra onun neslinden olan çocuklarım da hidayet imamlarıdır. Hakka hidayet eder, hakkın yardımıyla adalet üzere davranırlar.

Daha sonra Peygamber şu ayeti tilavet buyurdu:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

“Rahman ve Rahim olan Allah'ın Adıyla. Hamd alemlerin Rabbi Allah'a mahsus-tur...”¹

Hamd suresinin sonuna kadar okudu ve daha sonra şöyle buyurdu: Bu sure benim hakkımda nazil olmuştur. Allah'a yemin olsun ki onlar (imamlar) hakkında nazil olmuştur. Genel olarak onlara şamildir. Özel olarak da onlar hakkındadır. Onlar Allah'ın dostlarıdır, onlara bir korku yoktur ve onlar asla üzülmeyiz. Biliniz ki Allah'ın hizbi galip gelecektir.

Biliniz ki onların düşmanları, sefihler (beyinsizler) , sapıklar ve şeytanın kardeşleridir. Onlar batıl şeyleri gurur yüzünden birbirine iletirler.

Biliniz ki Ehli Beyt'in dostları ise Allah'ın kitabında kendilerini zikrettiği ve haklarında şöyle buyurduğu kimselerdir:

لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ

“Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir millettir, babaları veya oğulları veya kardeşleri ya da akrabaları olsa bile Allah'a ve peygamberine karşı gelenlere, sevgi beslediklerini görmezsin. İşte Allah, imanı bunların kalplerine yazmıştır.”²

Biliniz ki Ehli Beyt'in dostları aziz ve celil olan Allah'ın kendilerini nitelendirdiği ve haklarında şöyle buyurduğu kimselerdir:

الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ

“İnanıp da imanlarına herhangi bir haksızlık karıştırmayanlar var ya, işte güven onlarıdır ve onlar doğru yolu bulanlardır.”³

Biliniz ki onların (Ehli Beyt'in) dostları iman edenler ve şekke düşmeyen kimselerdir.

Biliniz ki onların (Ehli Beyt'in) dostları esenlikle ve güven içinde cennete girenlerdir. Melekler selamla onları karşılamaya gelirler ve şöyle derler: **“Selam olsun size, tertemiz oldunuz. O halde ebedi olarak cennete giriniz.”**

Biliniz ki Ehli Beyt'in dostları, cennetin kendilerinin olduğu ve içinde hesapsız rızıklanan kimselerdir.

Biliniz ki Ehli Beyt'in düşmanları ise ateşin alevleri içine girecek olan kimselerdir. Biliniz ki Ehli Beytin düşmanları cehennemden kaynakıldığı halde korkunç bir ses duyan ve cehennemin alevlenmesini gözleriyle gören kimselerdir.

Biliniz ki Ehli Beyt'in düşmanları Allah'ın haklarında şöyle buyurduğu kimselerdir:

كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعَنَتْ أُخْتَهَا

¹ Hamd suresi, sonuna kadar

² Mücadele suresi, 22. ayet

³ En'am suresi, 82. ayet

“Her ümmet girdikçe kendi yoldaşına lânet eder.”¹

Biliniz ki Ehli Beytin düşmanları Allah’ın haklarında söyle buyurduğu kimselerdir:
كُلَّمَا أَلْقَى فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ قَالُوا بَلَى قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ. . . فَسُحْقًا لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ

“Oraya atıldıkları zaman, bekçileri onlara: “Size bir uyarıcı gelmemiş miydi? “ diye sorarlar. Onlar: “Evet; doğrusu bize bir uyarıcı geldi, fakat biz yalanladık ve Allah hiçbir şey indirmemiştir, siz büyük bir sapıklık içindediniz demiştik” derler. . . Çılgın alevli cehennemlikler yok olsunlar!”²

Biliniz ki Ehli Beytin dostları, gizlide Rablerinden korkan ve kendileri için mağfiret ve büyük ecir bulunan kimselerdir.

Ey insanlar! Ateşin alevleri ve büyük ecir arasındaki fasıla ne de uzundur!

Ey insanlar! Bizim düşmanlarımız, Allah’ın kendilerini kınadığı ve lanet ettiği kimselerdir. Bizim dostlarımız da Allah’ın kendilerini methettiği ve sevdiği kimselerdir.

Ey insanlar! Biliniz ki ben uyarıcı ve korkutucuyum, Ali de müjdeleyicidir.

Ey insanlar! Biliniz ki ben uyarıcıyım ve sakındırıcıyım. Ali ise hidayet edicidir.

Ey insanlar! Ben peygamberim, Ali ise benim halifemdir.

Ey insanlar! Biliniz ki ben peygamberim ve Ali ise bundan sonra benim vasim ve imamdır. Ondan sonraki imamlar da onun evlatlarıdır. Biliniz ki ben onların babasıyım. Onlar da onun (Ali’nin) sulbünden vücuda gelecektir.

8- Hz. Mehdi (a. f)

Biliniz ki İmamların sonuncusu, bizden kıyam edecek olan Mehdi’dir. Dinlere galip gelecek olan odur, zalimlerden intikam alacak olan odur, kaleleri fetheden ve onları yok eden kimse de odur. Şirk ehlinden her kabileye üstün gelen ve onları hidayet eden odur.

Biliniz ki Allah’ın evliya kullarına ait her kanın intikamını alacak olan odur. Allah’ın dinine yardım edecek olan da odur.

Biliniz ki derin denizden istifade eden odur, her fazilet sahibini fazileti miktarınca ve cehalet sahibini cehaleti miktarınca ödüllendiren odur. Allah’ın seçtiği ve ihtiyar ettiği kimse odur. Her ilmin varisi ve her anlayışı ihata eden odur.

Biliniz ki rabbinden haber veren odur, ilahi ayetleri yukarı yükselten odur, hidayete eren temeli sağlam kimse odur ve işlerin kendisine ısmarlandığı kimse de odur.

Öncekilerin müjdelediği kimse odur. Hüccet olarak baki kalacak olan odur ve ondan sonra hiç bir hüccet yoktur. Var olan her hak onunladır ve var olan her nur onun nezdindedir.

Biliniz ki o galibi olmayan kimsedir. Hiç kimseye onun aleyhine yardım edilmez. Allah’ın yeryüzündeki velisi, kulları arasında hükmedicisi, gizli ve açık emindir.

9- Biat Meselesi

¹ A’raf suresi, 38. ayet

² Mülk suresi, 8-11. ayetler

Ey insanlar! Ben sizler için açıkladım ve sizlere anlattım. Benden sonra sizlere anlatacak olan da Ali'dir.

Biliniz ki ben, hutbemin sonunda sizleri biat etmek ve onu ikrarda bulunmak için elinizi uzatmaya davet ediyorum ve benden sonra da sizleri kendisiyle biatleşmeye davet ediyorum.

Biliniz ki ben Allah'a biat ettim, Ali de bana biat etti ve ben de Allah tarafından onun için sizlerden biat alıyorum. Nitekim Allah-u Teala şöyle buyurmuştur:

إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ تَكَثَّرَ فَأِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا

“Şüphesiz sana baş eğerek ellerini verenler (biat edenler) , Allah’a baş eğip el vermiş sayılırlar. Allah’ın eli onların ellerinin üstündedir. Verdiği bu sözden dönen, ancak kendi aleyhine dönmüş olur. Allah’a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük ecir verecektir.”¹

10- Helal ve Haram, Farzlar ve Haramlar

Ey insanlar! Hac ve umre Allah’ın şiarlarındandır. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur:

فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا

“Kim Kabe’yi hacceder veya umre yaparsa, bu ikisini de tavaf etmesinde kendisine bir günah yoktur.”²

Ey insanlar! Allah’ın evini hac etmeye gidin. Allah’ın evine giren her hanedan zengin olur ve sevinir. Allah’ın evini terk eden her hanedan ise (soy açısından) kesilir ve fakirleşir.

Vukuf yerlerinde (Arafat, Meş’ar ve Mina’da) duran her müminin Allah o ana kadar işlemiş olduğu tüm geçmiş günahlarını affeder. Haccı sona erince de amellerine yeniden başlar.

Ey insanlar! Hacılara yardım edilir ve harcadıkları şey kendilerine geri döner. Allah ihsan edenlerin mükafatını zayi etmez.

Ey insanlar! Kamil bir dinle ve tam bir anlayışla Allah’ın evini haccedin. O şerafet sahibi mukaddes yerlerden tövbe ederek ve günahlardan el çekerek geri dönün.

Ey insanlar! Aziz ve celil olan Allah’ın size emrettiği gibi namaz kılın ve zekat verin. Eğer uzun bir süre üzerinizden geçer de kusur ederseniz veya unutursanız Ali sizin ihtiyar sahibinizdir. Sizin için beyan eder. Aziz ve celil olan Allah benden sonra onu kullarının emini olarak tayin etmiştir. O bendendir ve ben de ondanım.

O ve benim neslimden olanlar, sorduğunuz her soruya cevap verir ve sizlere bilmediğiniz şeyleri açıklar.

Biliniz ki helal ve haram benim tümünü sizlere tanıtacağımdan, bir oturumda tüm helalleri emredeceğimden ve tüm haramları sakındıracağımdan çok daha fazladır. O halde aziz ve celil olan Allah tarafından Müminlerin Emiri Ali ve benim ve onun soyundan olan ondan sonraki vasileri hakkında getirdiğim şeyleri kabul etme hususunda sizlere el uzatmak ve sizlerden biat almakla görevlendirildim. (Ali ve ondan sonraki vasiler hakkında nazil buyurulan şey ise) Sa-dece onlarla ayakta duracak olan imamettir. Onların (vasilerin) sonuncusu ise kaza ve kaderi idare eden Allah ile görüşünceye kadar Mehdi'dir.

¹ Fetih suresi, 10. ayet

² Bakara suresi, 158. ayet

Ey insanlar! Sizlere gösterdiğim her helalden ve sizleri sakıncı yaptığım her haramdan dönmüş değilim. Onları değiştirmedim. Bunu unutmayınız ve hafızalarınızda tutunuz, birbirlerinize tavsiyelerde bulununuz. Onu değiştirmeyiniz, tahrife kalkışmayınız.

Ben sözümü tekrar ediyorum: Namaz kılınız, zekat veriniz, iyiliği emrediniz ve kötülükten sakındırınız.

Biliniz ki iyiliği emretmenin en üst mertebesi sözümü anlamanız, onu burada hazır bulunmayanlara iletmeniz, benim tarafımdan kabul etmesini emretmeniz ve muhalefet etmekten sakındırmanızdır. Zira bu emir, aziz ve celil olan Allah ve benim tarafımdandır. Sadece masum imam ile iyilik emredilir ve kötülükten sakındırılır.

Ey insanlar! Kur'an sizlere Ali'den sonraki imamların onun evlatları olduğunu tanıtmakta ve ben de onların benim ve onun soyundan olduğunu tanıtmaktayım. Allah-u Teala nitekim kitabında şöyle buyurmuştur:

جَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقْبِهِ

“Bu sözü (imameti) , devamlı kalacak bir miras olarak onda (onun neslinde) bıraktı.”¹

Ey insanlar! Takvalı olunuz, takvalı olunuz ve kıyametten sakınınız. Nitekim aziz ve celil olan Allah-u Teala şöyle buyurmuştur:

إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ

“Doğrusu kıyamet gününün sarsıntısı büyük şeydir.”²

Ölümü, ahireti, hesabı, ilahi terazileri, alemlerin rabbi nezdinde hesaba çekilmeyi, sevap ve cezayı hatırlayın. Her kim kendisiyle birlikte bir iyilik getirirse o iyilik esasınca sevaba erişir. Her kim de günah getirirse cennette onun bir nasibi olmayacaktır.

11- Resmi Olarak Biat Almak

Ey insanlar! Sizler aynı anda bana el verebileceğiniz miktardan çok daha fazlasınız. Rabbim, Müminlerin Emiri Ali ve ondan sonra gelecek olan imamlar hakkında söylediklerim hususunda dilinizden itiraf almamı emretti. Onlar (imamlar) benim ve onun (Ali'nin) soyundandırlar. Nitekim sizlere daha önce de çocuklarımla onun (Ali'nin) soyundan olduğunu anlattım.

O halde hepimiz şöyle deyiniz: Biz işittik, itaat ettik, razı olduk, teslim olduk, rabbin ve kendi nezdinden imamımız, Müminlerin Emiri Ali'nin ve onun sulbünden dünyaya gelecek olan imamların imameti hususunda bizlere ulaştırdığın şeylere boyun eğdik. Bu konuda kalplerimizle, canlarımızla, dillerimizle ve ellerimizle sana biat etmekteyiz. Bu inanç üzere hayatta kalacağız ve onunla öleceğiz. (Kıyamet günü de) Onunla haşr olacağız. Asla değişmeyeceğiz, değiştirmeyeceğiz, şük etmeyeceğiz ve inkarda bulunmayacağız. Kalbimizle şüpheye düşmeyeceğiz, bu sözden dönmeyeceğiz ve ahdimizi bozmayacağız.

Sen bizlere ilahi öğütlerde bulundun. Müminlerin Emiri Ali (a.s) ve ondan sonra senin neslinden ve onun çocukları olduğunu söylediğin imamlar, Hasan, Hüseyin ve Allah'ın o ikisinden sonra tayin ettiği kimseler hakkında öğüt verdin. O halde onlar için bizden söz ve ahit alındı. Kalplerimizden canlarımızdan, dillerimizden, içimizden ve ellerimizden söz alındı. Her kim

¹ Zuhur suresi, 28. ayet

² Hac suresi, 1. ayet

yapabilirse eliyle biat eder. Her kim de yapamazsa diliyle ikrar eder. Asla onu değiştirme pe-
şinde değiliz. Allah bu konuda nefislerimizde değişme görmeyecektir.

Biz bu konuyu çocuklarımızdan ve akrabalarımızdan uzak ve yakın herkese ulaştıracağız.
Allah'ı bu konuda şahit tutuyoruz. Allah şahadet hususunda kifayet eder ve sen de bu itirafımıza
şahit bulunmaktasın.

Ey insanlar! Ne diyorsunuz? Allah her sesi işitir ve her gizliliği bilir. O halde kim hidayet
bulmuşsa kendi lehinedir ve her kim de sapmışsa kendi zararına sapmıştır. Her kim biat etmişse
Allah'a biat etmiştir, Allah'ın eli onların (biat edenlerin) elinin üzerindedir.

Ey insanlar! Allah'a biat ediniz, bana biat ediniz, Mümünlerin Emiri Ali'ye (a.s) Hasan'a
Hüseyn'e ve dünya ve ahirette onlardan olan imamlara soylarında baki kalan imamet makamı
hasebiyle biat ediniz. Allah vefasız kimseleri (biatini bozanları) helak edecektir. Vefalı olanları
ise rahmetine mazhar kılacaktır. Her kim biatinden dönerse kendi zararına dönmüştür. Her kim
de Allah'a söz verdiği şeyler hususunda vefalı olursa Allah ona büyük bir ecir inayet buyura-
caktır.

Ey insanlar! Sizlere bu dediğimizi söyleyin ve tekrar edin. Ali'yi Mümünlerin Emiri olarak
selamlayın ve şöyle deyin:

سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ

“İşittik, itaat ettik; Rabbimiz! Affını dileriz, dönüş sanadır.”¹

Hakeza şöyle deyiniz:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ

**“Bizi buna hidayet eden Allah'a hamd olsun. Eğer Allah bize hidayet etmeseydi, biz
hidayeti bulamazdık.”²**

Ey insanlar! Kur'an'ın nazil buyurmuş olduğu Ali b. Ebi Talib'in faziletleri Allah nezdinde,
tümü bir oturumda sayılabilecek miktardan çok daha fazladır. O halde her kim onları size haber
verir ve onları tanıtır, siz de kendisini tasdik edin.

Ey insanlar! Her kim Allah'a, Peygamber'ine, Ali'ye ve bu zikrettiğim imamlara itaat ederse
büyük bir kurtuluşa ulaşmış olacaktır.

Ey insanlar! Ona biat etmek, velayetini kabul etmek ve onu Mümünlerin Emiri olarak selam-
lamak hususunda öne geçen kimseler, kurtuluşa erenlerdir ve onlar nimet bahçelerinde olacak-
lardır.

Ey insanlar! Allah'ın sizden razı olacağı bir söz söyleyiniz. Eğer sizler ve yeryüzünde bulu-
nan herkes tümüyle kafir olsa, yine de Allah'a hiçbir zarar gelip çatmaz.

Allah'ım! Eda ettiğim ve emrettiğim şeyler hatırına mümünleri bağışla ve inkar eden kafir-
lere gazap et. Hamd ve şükür alemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur.

Kaynakça

Gadir Hadisinin şia Nezdindeki Senetleri

Müslümanlar arasında hiç bir hadis, Gadir hadisi ve olayı miktarınca raviye sahip değildir.
Bu olayın senetleri tevatür derecesindedir ve fevkalade çoktur.

¹ Bakara suresi, 285. ayet

² A'raf suresi, 43. ayet

Onlarca cilt kitap sadece Gadi-r hadisinin senetlerini beyan hususunda yazılmıştır. Bu hutbe ve önemli olay İslam tarihinde yüz yirmi bin duygu ve görgü şahidi vardır. Her birisi de Gadir hadisinin dikkate değer bir bölümünü nakletmişlerdir. Varolan baskıya ve zamanındaki yöneticilerin tehdidine rağmen Gadir hutbesinin önemli kesitlerini nakletmiş İslam tarihinin siyasi ve ilmi şahsiyetleri bir çok fırsatlarda bunu beyan etmiş ve şahit olarak göstermişlerdir.

Burada Gadir Hadisi'ni veya Gadir gününün önemli olayının ve Gadir hadisi'nin önemli bölümlerini rivayet eden Ehli Sünnet ve Şia kitaplarından bazısını zikretmek istiyoruz:

- 1- el-İhticac, Tabersi, c. 1, s. 66
- 2- Sırat'ul Mustakim, Şeyh Ali bin Yunus Beyazi, c. 1, s. 301
- 3- el-Aded'ul Kaviyye, Şeyh Ali bin Yusuf Hilli, s. 169
- 4- et-Tahsin, Seyyid bin Tavus s. 454
- 5- Abekat'ul Envar, Mir Hamid Hüseyin Hindi, Gadir cildi,
- 6- Avalim'ul Ulum, Şeyh Abdullah Behrani, c. 15, s. 307
- 7- Revzet'ul Vaizin, İbni Fettal Nişaburi, c. 1, s. 89

8- Allame Emini'nin yazmış olduğu el-Gadir adlı değerli kitapta birinci ciltte 12 ile 151. ve 294 ila 322. sayfalarda Gadir hadisi için Şii ve Sünni bir çok kitapların adını nakletmiş ve incelemiştir.

Gadir Hadisinin Ehli Sünnet Kitaplarındaki Senetleri

- 1- Tarihi Hatibi Bağdadi, c. 8, s. 290
- 2- ed-Durr'ul Mansur, Suyuti, c. 2, s. 259
- 3- el-Bidaye ve'n Nihaye, İbn-i Kesir Dimeşki, c. 5, s. 214 ve s. 209
- 4- Usd'ul Gabe, İbni Esir, c. 3, s. 307 ve c. 5, s. 205
- 5- Şemsuddin Cezeri, Esn'el Metalib s. 4
- 6- Yenabi'ul Mevedde, Kunduzi Hanefi, s. 40
- 7- el-Mearif, İbni Kuteybe Dinveri, s. 291
- 8- Müsned-i Ahmed bin Hanbel, c. 4, s. 281
- 9- Sünen-i İbni Mace, c. 1, s. 28 ve 29
- 10- Hesais'ul Nesai, s. 16
- 11- Menakib-u Harezmi, s. 130
- 12- Tarih-u Hulefa, Suyuti s. 114
- 13- Tefsir-i Tabersi, c. 3, s. 428
- 14- Fusus'ul Muhimme, İbni Sebbaği Maliki, s. 25
- 15- Tefsir-u Fahr'ur Razi, c. 3, s. 636
- 16- Kenz'ul Ummal, s. 6, s. 398
- 17- Mecme'uz Zevaid, Hafız Haysemi, c. 9, s. 106
- 18- el-İsabe, İbni Hacer, c. 1, s. 372
- 19- Nevadir'ul Usul, Tirmizi